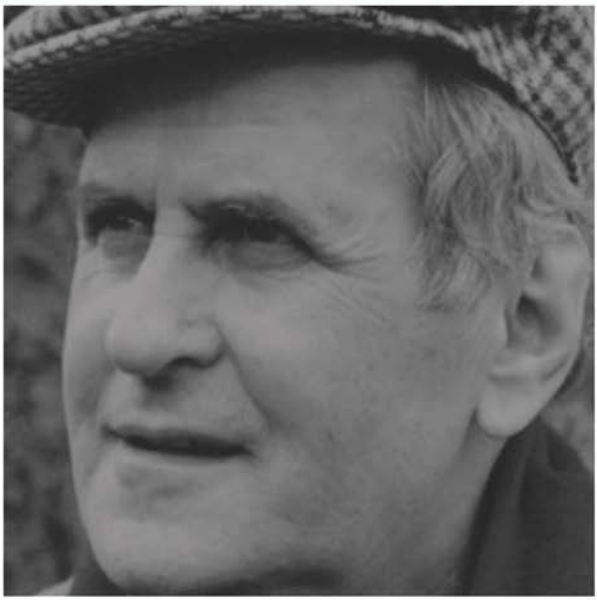
FAKİR BAYKURT



ÖZYAŞAM // 07

SILADAN UZAKTA

Literatür Yayınları 30 Yaşında
1988 • 2018
Literatür®

Sıladan Uzakta

Özyaşam - 7

Fakir Baykurt'un Kısa Yaşamöyküsü

Asıl adı Tahir olan Fakir Baykurt 1929 yılında Burdur'da doğdu. 1948'de Gönen Köy Enstitüsü'nü bitirdikten sonra köy öğretmeni olarak çalışan yazar, 1955'te Gazi Eğitim Enstitüsü'ndeki eğitimini tamamladıktan sonra Sivas, Hafik ve Şavşat'ta Türkçe öğretmenliği yaptı. Demokrat Parti yönetimi tarafından öğretmenlikten alınarak pasif bir göreve getirildi. 1958'de *Cumhuriyet* gazetesinde tefrika edilen ilk romanı *Yılanların Öcü* nedeniyle hakkında kovuşturma açıldı. 1960 yılında ilköğretim müfettişliğine getirildi. 1962/63 yıllarında ABD Bloomington Indiana Üniversitesi'nde ders araçları konusunda uzmanlık eğitimi gören Baykurt, Türkiye Öğretmenler Sendikası'nın (TÖS) ve Türkiye Öğretmenler Dernekleri Milli Federasyonu'nun (TÖDMF) genel başkanlığına seçildi. 1969 yılında Türkiye çapındaki ilk öğretmenler boykotuna katıldığı için bir kez daha açığa alındı ve 12 Mart 1971'deki askerî darbeden sonra uzun süre tutuklu kaldı.

Edebiyata şiirle adım atan Fakir Baykurt, daha sonra toplumcu gerçekçi bir yaklaşımla kısa hikâyeler ve köy notları yazdı. *Yeditepe, Varlık, Cumhuriyet, Evrensel* ve *Yön* gibi dergi ve gazetelerde çeşitli yazıları çıkan Baykurt, 1955'te hikâyelerini derlediği ilk kitabı *Çilli*'yi yayınladı. Bunu, köy yaşamını, köylünün arzularını, sıkıntılarını ve çelişkilerini dile getirdiği hikâye kitapları ve romanları izledi. Ayrıca 8 ciltlik otobiyografisi ve çocuk kitapları da vardır.

Yalın, şiirsel bir dil kullanan yazar, eserlerinde halka mal olmuş deyişlere ve deyimlere de sıklıkla yer vermiştir. *Tırpan* ile 1970 TRT ve 1971 TDK ödüllerini, *Can Parası* (1973) ile Sait Faik Hikâye Armağanı'nı, *Kara Ahmet Destanı* ile de Orhan Kemal Roman Armağanı'nı kazanan yazarın *Yılanların Öcü* adlı yapıtı 1961'de Metin Erksan, 1985'te Şerif Gören tarafından filme çekildi. Yapıtları çeşitli dillere çevrilmiş ve çevrildiği ülkelerde birçok ödül almıştır.

11 Ekim 1999'da Almanya'nın Essen kentinde vefat eden Fakir Baykurt'un cenazesi, 1977'den beri yaşadığı Duisburg'da düzenlenen bir törenden sonra İstanbul'a getirilerek Zincirlikuyu Mezarlığı'nda toprağa verildi.

Fakir Baykurt

Sıladan Uzakta

LİTERATÜR YAYINLARI: 812
Fakir Baykurt Kitaplığı: 40

SILADAN UZAKTA
Özyaşam - 7

Fakir Baykurt

Genel Yayın Yönetmeni
Kenan Kocatürk

Kapak Tasarımı
Melike Oran

Baskı Öncesi Hazırlık
Emel Atik

Birinci Basım, 2002
Literatür Yayınları'ndan Birinci Basım (2. Basım), Ekim 2018

Baskı ve Cilt:
Optimum Basım
Tevfikbey Mah. Dr. Ali Demir Cad. No: 51/1
Küçükçekmece-İstanbul
Sertifika No: 41707
Tel: (0212) 463 71 25

ISBN: 978-975-04-0780-2

© Copyright 2018, Literatür: Yayıncılık
Bu kitabın yayın hakları Literatür: Yayıncılık, Dağıtım,
Pazarlama San. ve Tic. Ltd. Şti.'ne aittir.
Kitabın tamamı veya bir bölümü hiçbir biçimde fotokopi yoluyla
çoğaltılamaz, dağıtılamaz, yeniden elde edilmek üzere saklanamaz.

Sertifika No: 10843

LİTERATÜR®
Yayıncılık, Dağıtım, Pazarlama Sanayi ve Ticaret Ltd. Şti.
İstiklal Caddesi, İpek Sokak, No: 10 Kat: 2
Beyoğlu 34433 İstanbul
T 0(212) 292 4120
F 0(212) 245 5987
E literatur@literatur.com.tr
www literatur.com.tr

İçindekiler

Sunuş	1
Birkaç Söz	3
Duisburg	5
Bergkamen	14
Soğuk Günler	15
Selmangilin Tatili	22
Münster Treni	24
Dolaşmalar	27
Botanik Bahçesi	36
Yollarda	39
Ulmlu Hüseyin	45
Armağan Yazı Makinesi	48
Hamburglu Okurlarım	54
Friedhelm'le Günler	62
İşe Çağrı	65
Üç Çatılı Ev	72
Mektup	79
Duisburg Polisi	85
Kitaplar Oluşuyor	89
Almanca Kursu	93
Bir Konser	99
Adi ile Yürüyüş	104
Demokrat Arkadaşlar	110
Oldenburg İstasyonu	114
Arkadaşım Monika	116

Duisburg Kitaplığı 120
Bir Gezinin Düşündürdüğü 122
Yüksek Fırınlar 127
Ölmüşüm 132
Muhammet Ben Hayat 134
Kitaplar, İnsanlar 140
Yanıt 145
Dostoyevski'nin Kalemi 148
Tolstoy'un Yurdu 154
Satranç Takımı 165
Karşı Komşular 171
Duisburg Şoförleri 178
Tanın(ma)mış Alman Yazarları 182
Yazar ile Kocası 187
Ödül Töreni Konuşması 192
Alman Köyleri 195
Yunanlı Çocuklar 202
Başsağlığı Duyurusu 211
Remzi Kitabevi'yle 214
Ciğerim 218
Yazara Saygı 222
ZDF'nin Akçaköy Çekimi 225
Alman Cumhurbaşkanı 231
Bizimkiler 236
Nürnberg Treni 237
Buluşum Defteri 242
Barış Savaşında Yazarlar 245
Bonnlu Angela 247
Ödül Konuşması 252
Canlı Yayın 256
Berlin Kitabı 264
RAA'dan Ayrılıyorum 270
İlk Ders 272
Dağlık Bölgede Dostlar 277

Kapanıp Kaldık 286
Ellerin Gericileri 292
Londra'da Yılbaşı 300
Bizim Öğretmenler 313
Rur'da Hacıbektaş Gecesi 319
Oberhausen Çıkartması 324
Kitaplar Yasaklanmış 329
Keklikli Saat 331
Konuşma 338
Küçük Bahçe 341
Girişimler 345
Konuklar 351
Johannes Fest 365
Takvim Öyküleri 371
Karahasan'lar 375
Cumhurbaşkanının Yemeği 380
Mahalle Arkadaşım 384
Ren Işıklar İçinde 389
Bonn'da Açlık Grevi 393
İdil Biret'i Dinlerken 399
Doğum Günü 403
Taylan Hooop! 409
Ferman Okulu 413
60 Yaş Kutlaması 418
Bir Uzun Yol 428
Bir Afişin Öyküsü 432
Açış Konuşması 434
Kardeşim Veli 440
Sonsöz 444

Kitapta Geçen Bazı Sözcükler 452

Sunuş

Fakir Baykurt, Anadolu uyanışının yazarıydı.

"Fakir Baykurt insanımızın yüreğini yansıtıyor" diyor Adnan Binyazar.

Yapıtlarında "Toplumun en ağır işçilerinin, üretim işlerini yapan insanların (yani köylülerin) bilinçüstü bilinçaltındaki isteklerini, tepkilerini, belli başlı çelişkilerini dile getirmektedir, tabii sanatın gereklerini göz önünde tutarak, hem de adamakıllı tutarak" diyor Vedat Günyol.

Kendisinin "Ama yorulmadım hiçbir zaman/O yoksul, sevgili dağ başlarında/Karda kalmış, darda kalmış yolcular için/ Yazmaktan..." dediği gibi yazmaktan hiç yorulmamış ve edebiyatımıza 60'a yakın yapıt armağan etmiştir.

"Engelleri aşmak ve hayatı değiştirmek sanatın görevidir," diyen Fakir Baykurt, yaşamla uyum içinde olan bir yazarlık serüveninin ilginç ve özgün bir örneğidir.

Fakir Baykurt'un yaşamının ve yazarlığının özü; bir köylü çocuğunun köy enstitüsü denilen bir kurumda özgürleşmesi, bu özgürleşme eyleminin verdiği bilinç ve duyarlıkta yeşeren bir filizin koca bir aydınlık çınarına dönüşmesidir.

Köy enstitüsünde özgürleşen bir öğretmenin, yaşamın çağdaşlaştırılmasında örgütlü savaşımın zorunlu olduğu bilinciyle Türkiye Öğretmenler Sendikasının (TÖS) kurucusu ve Genel Başkanı olmasındadır onun yaşamının ve yazarlığının özü; devrimci öğretmenin kıyımında ve savaşımındadır.

Köy enstitülü ve TÖS'lü bir öğretmenin bilincini ve duyarlığını yoğunlaştırarak "yaşamın sanatlaştırılması ve sanatın yaşamlaştırılması" amacını gerçekleştirmek için yazarlıkla bütünleşmesidir onun yaşamının ve yazarlığının özü; *Yılanların Öcü*'nde, *Amerikan Sargısı*'nda, *Onuncu Köy*'de, *Kaplumbağalar*'da, *Keklik*'te, *Tırpan*'dadır.

Fakir Baykurt'un bu temeller üzerinde yükselen yaşamı, onun yazarlığını anlamanın doğru yoludur.

70 yıllık bir yaşam; yarım yüzyılı aşan yazın emekçiliği ve toplumsal, siyasal, kültürel savaşım; sayısı 60'ı geçen yapıtları bizi, önünde saygı ile eğileceğimiz bir Fakir Baykurt bilgeliğiyle buluşturur.

Fakir Baykurt, bu yaşam, mücadele ve yazma serüvenini 8 ciltlik "Özyaşam"da romanlaştırarak edebiyatımızda bir ilki daha gerçekleştirmiştir.

"Özyaşam" 1995'te yayınlanmaya başlamış, Fakir Baykurt ne yazık ki tüm ciltlerin yayınlandığını göremeden 11 Ekim 1999'da 70 yaşında aramızdan ayrılmıştı.

Fakir Baykurt'un bütün yapıtlarını yayınlayan Literatür Yayınları bu büyük ustanın yaşamöyküsünü de yıllar sonra yeniden gün ışığına çıkarıyor.

Her biri roman tadında olan ve 1930'lardan XX. yüzyılın sonuna kadarki ülkemizin toplumsal, siyasal tarihini aktaran bir derinlikle dolu olan 8 kitaplık "Özyaşam"ı yeniden basımı için çaba harcayan Literatür Yayınları'na teşekkür ediyorum.

❀

Sıladan Uzakta'da Fakir Baykurt'un Duisburg şehri merkez olmak üzere Almanya yılları yer alıyor. Yaşamı, yazarlığı, öğretmenliğini okuyoruz; başından geçenlere tanık oluyoruz.

Öner Yağcı

Birkaç Söz

Benim gibisine "leyleğin yuvadan attığı" denir. Yurtta terör alabildiğine azdı; bir yandan da mesleğe döndürülmüyorum. Öldürülmem de söz konusu. Çember içindeyim. 1979'da, daha önceden karar verdiğim ve arzu ettiğim, göçmen işçi yaşamını izleyip yazmayı bahane ederek yurt dışına çıktım. On beş yıldan fazla sürdü göçmenliğim. Bu kadar uzayacağını bilmiyordum. İstemiyordum da... Bir yandan yurtta generaller yönetimi, bir yandan daha büyük general olan yaşamın buyruğu yüzünden uzadı.

Sıladan uzakta geçen yıllarımı ordaki işçi çocuklarına öğretmenlik yaparak, onların sorunlarını çözmek için düzenlenen çalışmalara katılarak, bir yandan da yazarak değerlendirdim.

Bu çalışmalarımı halklar arasında köprü olarak görenler, gösterenler oldu. Baştan karar vermiştim, hizmeti yap, at denize, balık bilmezse o denizde halk da vardır, bilir. Bu ilkeyle çalıştım. Kuşkusuz pek çok işçi ve aydın arkadaşla birlikte az çok başarılı olduk... O yıllarımın öyküleri birbirinden ilginçtir.

Bizde pek alışılmış değil, özyaşamım 8 kitap oldu: 1) Özüm Çocuktur*, 2) Köy Enstitülü Delikanlı, 3) Kavacık Köyünün Öğretmeni, 4) Köşe Bucak Anadolu, 5) Bir TÖS Vardı, 6) Genç Emekli, 7) Sıladan Uzakta, 8) Dost Yüzleri (Portreler).*

Duisburg
28.1.1995

Duisburg



"Bir an önce Fakir! Durma! Bir an önce!"

İstanbul'a gelesiye kadar uçakta gazete okudum. Polis Cavit Orhan Tütengil'in katillerini arıyor mu? Hiç olmazsa bir tanesini buldu mu? Bul denilmeyince nasıl bulur? Ancak cenazede kız öğrencileri copladı. Yazar Ümit Kaftancıoğlu'nun kemiklerini kırdı. Günlük olaylardan sayılıyor bunlar. Şehirlerde, kırlarda her gün sayısız öldürüm oluyor.

"Bir an önce Fakir! Bir an önce!"

İstanbul'daki THY uçağının ivmecesi yok. Bir türlü kalkmıyor. Yoksa bir pislik olmasın. Olabilir, olmayabilir. Fevzipaşa'da kahveci Tokuş, "Biz Asya kıtasıyız!" derdi. Öyle de olur, böyle de olur. Nasıl olduysa uçtuk sonunda. Ama Frankfurt'a geciktik. Biletimin eklendiği Düsseldorf uçağı gitmiş. Avrupa o; Asya kıtasını bekler mi? Yaşar ile Reyhan izinde; Duisburg'ta Türkân var sadece; ona telefon ettim. Beni karşılayacak. Daha önce bildirdiğim saatte varamadım. Alanda bekleyecek, bekleyecek. Durumu bilmeli ama nasıl bilmeli? Acaba bir sonrakiyle uçabilir miyim? Lufthansa bürosuna gidip konuştum. Evet, iki buçuk saat sonra kalkacak uçakta yer var "Bir an önce!" demeye gerek yok artık. Yerimi ayırdılar; biletimi onayladılar. Düsseldorf alanına telefon edip duyuru yoluyla Türkân'a bilgi vermelerini istedim, bunu da yaptılar. Yorgunu yokuşa sürmek yok. Türkân'ın haberi aldığını da bildirdiler. İki yıl önceden kalan 50 İsveç kronunu değiştirmek için bankaya girdim; 23 mark tuttu. Harca harca bitmez.

Türkân elektrik okuyor. Beklemeyip Duisburg'a döndü. Ama ikinci uçaktan indiğimde alandaydı. Yanında Sevim adında bir öğretmen var. Yeni gelmiş. Bir doktorun eşiymiş. Hoşbeş ettik. Zaten akşam oldu. Yorgunluk da var. Gidip Sevim öğret-

meni yeni tuttuğu tek gözlü eve bıraktık. Türkân bana odamı gösterdi.

Bir gün, iki gün derken sıkılmaya başladım. Geldiğim gün Nisanın 12'siydi. Ne yapacağımı, nerden işe başlayacağımı düşünüyorum. Önümde durumlar açık değil. Bir valizde neyim varsa, onunlayım. Bir de cebimdeki 23 mark. Tek cümle Almanca bilmiyorum. Duisburg'ta 50 bin yurttaşım yaşıyor.

Yoksa çıkıp gelmekle yanlış mı yaptım? Önce bir kalacak yer ayarlamalıyım. Çevredeki eşe dosta haber verdim. Ara sıra Şehir Kitaplığı'na gidiyorum. Kaynar Kitabevi'ne uğruyorum. Bu arada eski yeni arkadaşlarla görüşüyorum. Oberhausen'de öğretmen Hüseyin Çölgeçen, Bochum'da Aydın Karahasan, Gelsenkirchen'de Dr. Bülent Tarakçıoğlu ilgileniyor. Mannesmann'da mühendis Bayram Seyran'ın eşi Vicdan öğretmen arayıp soruyor. Türkân okula gidiyor, okuldan geliyor, ders çalışıyor. Kahvaltı, yemek hazırlıyor. O da ablası gibi "Abicim abicim..." diyor. Notlarımı açıp bir şeyler yazmaya çalışıyorum. Boş oturmak beni mutsuz ediyor.

Derken Yaşar ile Reyhan geldi. Seher ile İsmail İyigüven var, bunlar işçi arkadaşlar ama çoğu zaman ikisi de işsiz. Can yoldaşı olmaya geliyorlar. Seher Afyonlu, İsmail Maraşlı. Candan ilgili arkadaşlardan, bir de Belediye Mehmetgil var, Dazkırılı Sultan Ebegil var, boş bırakmıyorlar; ama bir evim olmalı. Fabrikalara, ocaklara, işçi yurtlarına gitmeye başlamalıyım.

O zaman Almanya'ya vize yok. Geçen gelişimde çeviri yardımı olan Sami Özkara, "Yabancılar Dairesi'ne geldiğinizi bildirin siz!" dedi. Yasal olarak buna zorunluymuşum. Reyhan da babası Demiryolcu İbrahim Bey'i getirmiş. Çıkıp onunla birlikte yürüyoruz, anlatıyoruz hallerden. Bu halk adamıyla ahbaplığımız iyi. Yaşar çıkarıp bir 500 mark verecek oldu; yüzümden ateş çıktı. "Ne bu?" dedim.

"Harçlık, ağabey..."

Almadım ama çok dokundu bana, ona... İkimiz de çok duygulandık. Bu yanlarımız başka uluslara benzemez hiç.

Hafta sonları geziler oluyor. Birinde Mülheim'den öte Rur üstünde küçük bir gemiyle Ketwig'e kadar gidip geldik. Hüseyin Çölgeçengil, Yaşar Kaynargil, İsmail ile Seher birlikteyiz,

Sevim öğretmenin eşiyle çocukları geldi, biraz kaldılar. Baktılar Almanya'da, Duisburg'ta onlar için tat yok, birlikte dönüp gittiler.

Yurttan haberler gün günden kötü geliyor. Neler olup bittiğini, her gün kırk dakikalık yayınında Köln Radyosu özetliyor. Yaşar ile Reyhan kalacak yer arayışıma alınıyor: "Ev var abicim, ne sıkılıyorsun?" Onlardan saklı arıyor gibiyim. Kısa adı AWO olan kuruluşta çalışan arkadaşlar ilgileniyor. Her şeyden önce para yok beş kuruş. Stuttgart'ta Yüksel Pazarkaya ile telefonlaştık. "İnsan söylemez mi?" diye sitem etti. Hemen üç okuma buldu. İlk kez böyle bir ilişkiye giriyorum. Okuma yapıp para alacağım. Deneyimim yok. Yüksel nasıl olacağını anlattı.

Stuttgart'taki akşamı, AWO ile Halk Yüksek Okulu düzenledi. Açış konuşmasını Yüksel yaptı. Dar bir odada 60 kişiyiz. Konsolosluktan Eğitim ateşesi Neşet Erol ile eşi Hatice Hanım gelmiş. Nafia Köyalan diye başka bir eğitimci arkadaş var, yurtta öğretmenmiş. Önce metin okuyacağım, sonra soru yanıtlayacağım. Başladık, küçük bir öykü okudum. İkinciye geçmeden, önde oturan dinleyicilerden biri arkaya dönüp, "Yazar şunu demek istiyor, bunu demek istiyor!" diye bir açıklama yaptı. "Kim bu?" diye Yüksel'e baktım. Tanımıyor, o da bana bakıyor. Metinleri bitirdim, ilk sözü gene o aldı: "Yurtta gençler vuruluyor, gençler asılıyor, siz burda ne yapıyorsunuz?"

Yaşı da çok çok yirmi beş. Bir arada on kişi kadar, toplu gelmişler. Onların sözcüsü gibi davranıyor. Verdiğim yanıtları beğenmiyor. "Açık konuş açık! Bak ben açık konuşuyorum; ben komünistim! Sen de söyle komünist olduğunu!" Ciddi ciddi dinlemeye gelenler sıkıntıyla başını eğiyor. Acaba bu rezilliğin içinden nasıl çıkacağım? Sinirlenirsem kötü olur diye düşünüyorum.

"Bana bak; ben burda senin güdümünde miyim? Eğer terbiyesizliği hemen bırakmazsan seni burdan aşağı attırırım! Bu bir. İkincisi, kimse bana benim söylemeyi uygun görmediğim sözleri söyletemez! Uzun zaman yurtta komünist olmadığımı söyletmek istediler; şimdi komünist olduğumu söylemeye çağırıyorsun! Nerden çıkıyor bu saygısızlık?"

"Zorlamıyorum!" diyecek oldu.

"Daha beterini yapıyorsun! Bak çevrene, herkes nasıl dinliyorsa, öyle dinle. Şimdi üç sayacağım. Konuşursan gidersin. Konuşmazsan kalırsın!" Sustu bu. Yüksel de kendine göre bir açıklama yaptı. Türkiye'de Deniz'ler asılınca yazdığı şiiri okudu. Bundan ötesi esenlikli gitti.

Mao'cu dermiş bunlar kendilerine. Mao'yla hiç ilgileri yok. Birkaç toplantıda gene böyle çıkacak oldular… Sonra sözler değişti: "Kürt halkı canını dişine taktı, kurtuluş savaşı veriyor; sizin sesiniz çıkmıyor? Bir de dersiniz zulme karşıyız. Şimdiye kadar Kürt halkı için ne yazdınız?"

Almanya'dan başka Hollanda, Danimarka ve İsveç'te de böyle çıktılar. Yalnız benim değil, Türkiye'den bu ülkelere gelen bütün yazarların karşısına… Verilen yanıtları doğru dürüst dinlemiyor, hatta soruyu sorup gidiyorlar.

Yüksel Stuttgart'ta Halk Yüksek Okulu'nda çalışıyor. İki oğlu, bir kızı var. O gece onlarda konuk oldum. Ertesi gün eşi İnci Hanım beni dolaştırdı. Akşam da Yüksel'le Ulm'a gittik. Orda Albert Einstein Merkezi'nde, Türk Alman karma bir topluluk önünde okudum. Konuşmamı Yüksel Almancaya çevirdi, öykümün Almancasını okudu. Sıra geldi soruların yanıtlanmasına. Biri kalktı:

"Sanat her şeyden önce sınıfsaldır. Sizin bu okuduklarınızın işçi sınıfıyla ne ilgisi var?"

Kendisi işçi miydi? İşçi bile olsa, Almanya'da yazarların işinin epey zor olduğunu düşündüm. Gene de soruyu ciddiye alıp topluluğa, sanatın sınıfsallıkla birlikte çeşitli boyutları olduğunu, her birini ayrı ayrı ele alarak anlattım. Bireysel'den, yöresel'den, ulusal'dan, sınıfsal'dan, uluslararası özelliklerini kanıtlayan örnekler verdim. Sonunda "Ne yazık biraz ders gibi oldu" diye özür diledim.

Stuttgart'a dönüşü gene Yüksel'le yaptık. O araba sürerken ben uyukluyorum. "Eskiden böyle değildi. Çok sığınmacı geliyor, bu çok bilmişler onlar arasından çıkıyor!" diyor.

Ararat Yayınevi'ni kurmaya hazırlanan Ahmet Doğan o zaman Stuttgart'ta oturuyor. Türkiye'den ayrılmadan önce bir sözleşme yapmıştık, "Irazca Üçlemesi"ni yeniden basacak. Telefonlaştık. Eşi Dr. Antje Hanımla geldiler. Onlarla da görüş-

müş olduk. Ertesi gün trenle Münih'e geçtim. Yüksel bana, iki okuma için, yol paralarımla birlikte 600 mark ödedi. "Bu kadar parayı almak için ne yaptık?" dedim. "Az bile, koy cebine!" dedi. Benimle birlikte o da yorulmuştu. Stuttgart'ın görkemli istasyonundan beni Münih trenine bindirdi.

Alman trenleri hem temiz, hem rahat. Yer bulmakta zorluk çekmedim. Bir şeyler okuyup yazarak gidiyorum. Münih'teki okumayı Şehir Kitaplığı ile Kaset Programı düzenliyor. Beni istasyonda o programdan Ursula Posset'le Yunus Saltuk karşıladı. Otele götürdüler önce. Biraz dinlendikten sonra Münih'in mahalle kitaplıklarından birine gittik.

Orda Klaus Liebe-Harkort ile öğrencileri bekliyormuş. Klaus sarışın, ufak yapılı, gösterişten uzak, öğrencileriyle arkadaş; benimle de hemen o an kaynaştı. Yaşam arkadaşı Sonja da orda. Klaus kendisinin Goethe Enstitüsü'nde görevli olduğunu söyledi. Türkler için Almanca, Almanlar için Türkçe ders programları yönetiyor, hem de yeni bir ders kitabı hazırlıyor. Kitabının temize çekilmiş taslağını göstermek istiyor bana. Öğrencileri Türkçe öğrenen Almanlar, Almanca öğrenen Türkler... Orda *Yılanların Öcü*'nden bir bölüm ile "Çilli" öyküsünü almışlar programa. Almancalarını okumaya Ursula Erber adlı tiyatro sanatçısı hazırlanmış.

Hem okuma, hem söyleşi bölümü iyi geçti. Tiyatrocu Erber'in Almanca metinlerimi seslendirişi bende hayranlık uyandırdı. İşini ciddiye almıştı. Söylediklerimi Almanca'ya Klaus çeviriyor. Münih Üniversitesi Türkoloji Bölümü'nü bitiren Özgür Savaşçı da zaman zaman ona yardım ediyor. Böyle anında çeviri işinin yorucu olduğunu henüz bilmiyorum. Gene de sezgilerim yardımcı oldu, cümle cümle konuşuyorum, zorlanmıyorlar. Programı düzenleyenler de, izleyenler de hoşnut kaldı.

Böylece Klaus'la, Özgür'le de tanışmış olduk. Bu altın adamları gerçekte uzun uzun anlatmam gerekir. Klaus Türkiye'de zor koşullarda okumuş. "Yarın otelde kalmayın, bize taşının. Hem konuşuruz, hem de boş yere para ödemeyin, Fakir Ağabey!" dedi.

Sonja'ya sordum: "Olur mu?"

"Neden olmasın?" diye soruyla yanıtladı sorumu.

"Hele bir düşüneyim; haber veririm!" dedim.

Özgür'le konuştuk ayaküstü. Şiirlerini, dil üstüne yazılarını Yeditepe Yayınları arasında kitaplaştırdı. Şimdi üniversitede araştırma ve öğretim görevi üstlenmiş. "Baban nerde? Ben asıl onunla tanışmak isterim?" dedim.

"Babam gelemedi. Ne yazık iş durumu el vermiyor. Ama yarın sizi arayacak..."

Münih'te bizimkilerin âdeti, böyle günlerde hemen toplanmak. Birlikte yemek için uygun bir doyumevine gidiyorlar. Söyleşi orda sürüyor. Bira, şarap içilir. Arada adres alınır verilir.

Ertesi sabah Fethi Savaşçı otele telefon edip, "Çıkma, hemen geliyorum!" dedi.

Geldi, kucaklaştık. İlk görüşüyoruz. Oturduk konuşacağız, Klaus telefon etti: "Sizi gezdireceğiz biraz. Bunun için program yapacağız. Ama önce bize çıkacaksınız Fakir Ağabey. Kabul mü?"

Oysa bizim Ursula Posset'le sözümüz var. Bir stüdyoya gideceğiz. Kaset Programı için öyküler okuyacağım. Bunlar hem iki, hem tek dilli kasetler olarak yayımlanacak. Bu işi, Alman Kitaplıkları Eşgüdüm Kurulu'yla birlikte, bizim gençler ve ev kadınları için başlatmışlar. Gönüllü katılmaya dayanıyor. Kimse verdiğinden, ilke olarak, para almıyor. Almancası zayıf olanlar Türkçesini, Türkçesi zayıf olanlar Almancasını dinleyip yararlanacak. Besbelliydi, burda bir de "Türkçesi zayıf Türkler" gerçeği ortaya çıkmış. Köln'de özellikle bol bol türkü, şarkı kaseti üretiliyor. Satışların iyi olduğu söyleniyor. Onlara koşut, dil öğretimine destek amaçlı bu kasetler bakalım tutacak mı? Benim için olay daha çok yazınsal. Amerika'da, Avrupa'da yazarların, şairlerin sesinden plâklar gördüm. Şimdi yaşama kaset girdi. Sanatın ucunun böyle bir yarara bağlanması beni sevindiriyor.

Klaus'a, "Programı Ursula Posset ile birlikte yapın. Vakti değerlendirelim. Münih'te birkaç gün kalacağım anlaşılıyor..." dedim.

"Önce taşınma işini çözümlesek, Fakir Ağabey!"

Benim taşınacak neyim var? Kaplumbağalara göç var demişler, onlar da evimiz sırtımızda demiş. Yıllardır, tâ Amerika'da Bülent Oğuz Nayman'ın armağanı, onca yıl TÖS yolculukların-

da, şimdi buralarda gezen valizimi aldım mı, yallah! Toplanıp Fethi'yle aşağıya indim. Otelle ilişiği kestim. O sırada Klaus gelip bizi aldı. Savaşçı'yla söyleşiyi orda sürdürdük. O da, "Bize gitmek daha uygun olurdu!" diyor. "Sen üzülme, ona da vakit bulacağız. Klaus dün senden önce sıraya girdi!" diyerek Savaşçı'yı yatıştırdım.

Ursula Posset geldi. Öğleden sonra stüdyoya doğru yola çıktık. Münih'in dışında Allach Mahallesi'ne gidiyoruz. Hem gidiyor, hem yol üstündeki bira bahçelerinden birine oturup dinleniyoruz. Dün mü, bugün mü mayıs bitti, haziran girdi. Her yer çiçek. İnsanlar da çiçeğe benziyor. Çalgılar çalıyor, kadınlı erkekli danslar ediliyor, bol bira içiliyor. Alplerin kuzeyinde pırıl pırıl güneşli, çok güzel bir gün. Biz yurtta birbirimizi kırıyoruz. Oturduk mu kalkamıyoruz.

"Bugün stüdyo olmaz, yarına erteleyin!" dedim. Ursula Posset bizim Işık'a benziyor, onun gibi ince yapılı. Jürgen diye bir arkadaşı var, o da kendisinin üç katı. Stüdyoda buluşum ertelemenin ne demek olduğunu bildiğim mi var? Meğer çok zormuş. Yarına erteleyebilmek için bütün öbür buluşumları kaydırmak gerekirmiş. Ursula bunu bana belli etmeden gidip telefon etti, sonra geldi, "Tamam!" dedi. Konuşmalarımızın da bir konusu yok. Özgür de eşi Gülay'ı getirmiş, onunla tanıştırdı. Günün tadını çıkarıyoruz. Yıllardır ilk kez bugün izne çıkmış gibi duyumsuyorum kendimi. "Kusura bakmayın, gevşedim birden, işinizi aksattım!" diye özür diledim; yok yok dediler. Yarın stüdyoda olanak yokmuş, öbür gün belki fırsat bulunacak.

Akşam Klausgilin evin arka bahçesine oturduk... Bir de baktım Fethi Savaşçı da geldi. Sordum ona: "Ee hani işe gidiyordun?"

"Astım bugün! Ben de okuldan kaçmış gibi duyumsuyorum kendimi!" dedi. Demek hava insanı Münih'te böyle yapıyor. Klaus'un öğrencileriyle birlikte yirmi kişiyiz. Gelenin elinde bir şişe. Çoğu şarap getiriyor. Ateş yakıp küle patates gömüyorlar.

Yurttaki işleri düşünüyorum. Muzaffer postayı toplayıp yeniden postalıyor. Gelen mektupların çoğu "Şu işimi izle, bu işimi gör!" türünden. Beni yurtta sanıyorlar. Bakanlığa yazıp yaptığım işleri anlatmayı, kadro işinin ne olduğunu sormayı

düşünüyorum. Küçük notlar alıyorum arada. Çabuk çıkıyorum dalgınlıktan. Fethi ile konuşuyoruz, Özgür yanyana resmimizi çekiyor. Zaman birden hızlandı. Bir buçuk ayı aştı geleli. Gelişmeler oldu arada. Devlet Tiyatroları Genel Müdürü Ergin Orbey mektup yazdı: "Nerden nereye? Şimdi işte Tiyatroların başına geçtim. Başlamadan kalan "Yılanların Öcü" oyunumuzu oynamanın sırası belki. Ama hükümetin durumu parlak değil. Onun yerine *Tırpan'ı* oyunlaştırsak olmaz mı?" diye soruyor, hemen de yanıt bekliyor. *Tırpan*'ı Taner Barlas oyunlaştırdı. Ortam elverişli olmadığı için İstanbul Şehir Tiyatroları oynayamadı. "Taner'den alın oynayın" diye yanıtladım Orbey'i.

Almanya içinden mektuplar akıyor bu kez: "Size öykülerimi gönderiyorum, size romanımı gönderiyorum. İnceleyip görüşünüzü bildirirseniz sevinirim" türünden istekler.

Türk Dil Kurumu da, yazın ödülleri için gelen kitapları postaladı: "İnceledikten sonra oyunuzu bildirin" diyor. Seçici kurul üyeliğini sürdürecek miyim? İncelik gösterip kendileri ayırmak istemiyor belki. Kendim karar almalıyım diye düşünüyorum. Nasıl çıkacağım bu işlerin içinden? Bir plân yapmalıyım. Yanımdakilere çaktırmadan notlar alıyorum.

Ursula Posset, "Yazmak için hep böyle not mu alırsınız?" diye sordu. Plânımın ilk maddesi, "Duisburg'ta bir eve taşınmak". Sonra artık Almanya öykülerimi yazmaya başlamalıyım. Romanımın konusunu yeterince geliştirmek için insanlarımla daha sıkı ilişkiye girmeliyim. Modelim Krefeld'te bir aile. Koca İbrahim orda bir fabrikada çalışıyor. Yaşar Kaynar'la gidip geliyoruz arada. Romanda onları Duisburglu yapacağım. Duisburg'u öğreniyorum gün gün. Krefeld'i nasıl öğreneceğim?

Haziran ortasında yaşım 50 oluyor. Belli bir doğum günüm yok ama 15 Haziran'da çoluk çocuk evde kutlamayı düşünmüştük. Bu durumda nasıl kutlayacağız? Plâna yazılacak iş çok: Işık'la Sönmez'in nişanı, düğünü var. İlk fırsatta gidip görevimi yapmam gerekiyor. Muzaffer, Tonguç'un yeniden kendisini zorluğa sokacak ilişkilere girdiğini yazıyor. Kafam allak bullak. Hangisini, neresinden tutayım?

Münih'te dört gün kaldım. Klaus güneydeki göllerden birinin çevresine bir gezi ayarladı. Günü birliğine gidip geldik.

Gene öğrenciler var aramızda. Üç otomobil dolusuyuz. Klaus yakında Bremen Üniversitesine gidecek. Prof'luk yapacak orda. Öğrencileriyle her gün böyle anca birlik, kanca birlik. Sürekli izliyorum onu. Bu böyle nasıl prof? Nasıl yakalamış bu insan sıcaklığında, güler yüzlü ciddiliği?

Orda ilk kez çıplak göle giren, çıkıp çayırda gezinen, bayırda dolaşan çiftler gördüm. Kimsenin kimseye aldırdığı yok. Alanda, istasyonda, dikilip ağız ağıza öpüşenleri önceki gelişlerimde görmüştüm.

Kaset Programı için epey metin okudum. Bunlar için müzikleri de seçeceğiz. Yazdıkça Almanya öykülerimi de okuyacağım. Benden en az beş kaset doldurmaya karar verdiler. Demek bir daha gelmem gerekiyor?

Duisburg'a döndüm. Klaus: "Bu kez hiçbir şey anlamadık Fakir Ağabey!" dedi kaldı. Birbirimize "sen" demeye karar verdik. Dönüş biletimi yataklıdan aldırdı. Ama onun çalıştığı Goethe Enstitüsü'nde daha hiçbir iş yapmadık. Öğretmenlerle, işçi ve öğrencilerle ayrı ayrı programlar düşünüyor. Burdan da ayrılırken 300 mark ödediler, Duisburg'a paralı dönüyorum.

Gelir gelmez iyi bir haber beni bekliyormuş: Arkadaşlar, Mannesmann firmasının işçi yurdunun ikinci katında bir oda bulmuş. Oraya hemen taşındım. Bu yurtta kalanlar Alman, Türk, Yugoslav, Yunan bekâr işçiler. Odamda yataktan başka bir masa, bir koltuk, bir dolap var. Temelli değil ne yazık; ancak iki ay kalacağım. Yurt, Duisburg'un güneyinde. Hemen yanıbaşında bir park var. Çıkıp yürüyorum; parkın ucu başı belirsiz.

Duisburg'ta her şey şaşırtıyor beni. Yeşillikler fabrikaların burnuna kadar sokuluyor. Rur'un inip gelip Ren ile birleştiği yerde 11 yüzyıl önce kurulan bu şehirde Mannesmann'dan başka Thyssen'in, Krupp'un imparatorluk sayılacak büyüklükte fabrikaları var. Ayrıca bir bakır fabrikası, İngilizlerle ortak kimya fabrikası üç vardiya çalışıyor.

Duisburg 600 000 nüfuslu tam bir işçi şehri. Kendi kendisinden oluşan bir ilin de merkezi.

Angerhauser Sokak 47 numaradaki yurdun 205 numaralı odasında öykülerimi yazmaya başladım. Hemen bir yazı makinesi edinmem gerekiyor. Okumalardan aldığım paranın bi-

razını buna ayırdım, ilk fırsatta Köln'e gidip küçük bir tane aldım.

Plâna yazılacak bir madde daha: Güner Sarıoğlu, belgesel *Beritanlılar* filminin çalışma kopyasını yolladı. Metin yazmamı istiyor. Öyle bir konuyu Ankara'da görüşmüştük; unutmuşum. Hayhay Güner; *Ladik* 76'dan sonra bunu da seve seve yaparım. Fakat bu koca tekerleri ben nerden bir göstergeç bulup seyredeceğim? Almanya hem bolluk, hem kıtlık.

Plâna bir madde daha: Haziran ortasında Rotterdam'da *Poetry International'a* çağrılıyım, hazırlanmak gerekir... Yaşam burda gerçekten hızlı akıyor. Yılbaşından önce Sönmez'in düğününe gitmeye karar verdim. O yüzden cebimde biraz para olmalı. Savurganlık yasak. Plânıma hepsini yazıyorum.

Bergkamen

Wuppertal'de ressam İsmail Çoban var. Unutmuşum; Hasanoğlan'da öğrenciyken tanışmışız, o unutmamış. Epey olmuş çıkıp geleli. Orda Alman Doris Hanım'la evlenip atelyesini açmış, pek güzel çalışıyor. Angerhauser'deki yurtta bir yandan işçilerle arkadaşlık ediyor, bir yandan çalışıyorum. Yurt müdürü Herr Passek yazar olduğumu biliyor sanırım. Ara sıra görüşmecilerim geliyor. Nal ile mıh arasında birkaç güzel iş çıkardım orda.

İsmail Çoban daha ilk günlerde Kaynarlar'a geldi; yeniden tanıştık, görüştük. Angerhauser'deki yurda da uğruyor. "Burda kalman iyi ama biraz gelirin olmalı, sana bir destek bulmalı!" diyor. Çeşitli Alman şehirlerinde sergiler açıp durduğu için, kimi kültür müdürleriyle ilişkisi var. Kömür ocaklarıyla ünlü Bergkamen'de Herr Diereck'le benim için konuşmuş. "Vakti varsa gelsin bir tanışalım!" demiş. Herr Diereck şairmiş. Öyküler de yazıyormuş. Kalkıp gittik bir gün. Sordu: "Acaba Bergkamen'e, Almanların '*Stadtschreiber*' dediği konuk yazar olarak gelip biraz oturur musunuz?"

Konukluğu kabul edersem şehir sınırları içindeki ocaklara inmemi, fabrikalara girmemi sağlayacak; yatacak, yiyecek bedeli olarak da üç ay süreyle ayda 2500 mark ödeyecekler. "Ne yazık daha fazlasına paramız yok!" diyor.

Yavaş yavaş anlıyorum, Almanlar böyle. Her konuyu açık konuşuyor. Fabrikalara girip çıkmak, ocaklara inmek izin almaya, sigorta olmaya bağlı. Hepsini yapacaklar. Bergkamen gibi, yakındaki Karnen de işçi şehridir. İkisinde de Türkler çok. Onlarla ilişki kuracağım.

Gelsenkirchen AWO'da Türkdanış olarak çalışan Ali Gürcan'ın yakın ilgisini görüyorum. Onun çevresi gençlerle dolu. Türk işçilerinin ikinci kuşağı büyüyüp yola çıkmış, geliyor. Ali bunların kimine fotoğraf makinesi vermiş, bir gazeteye habercilik yaptırıyor. Kimine danışmanlık öğretiyor. Böylece Baki'ye, Şahin'e, İbrahim'e birer gelecek kazandırmış. Onun işçilerle ilişkilerini beğendim. Beni evlere götürüyor, kadınlarla, kızlarla konuşturuyor. Nereye varsak, tıpkı Anadolu'daki gibi sofra seriliyor. Bunu bildiği için önceden telefonla çıtlatıyor: "Madem yemek yapacaksınız, kuru fasulye, pilav pişirin, soğanla yiyelim!" diyor. Böylece her türlü insan halini görüyorum. Kadınlar dert küpü. Bir vardiya 1000 metre yerin altında kömür söken, bir vardiya Dortmund'a kumar oynamaya giden madenci arkadaş, evine kömür bile almıyor. Yazgısız evde iki çocukla kalan kadın, karanlık çökünce yakındaki yığından kömür aşırmaya çalışıyor. Bekçi onu birincide görmese, ikincide görüyor.

Angerhauser'den Bergkamen'e taşınmama Ali Gürcan yardımcı oldu. Orda da beni sık sık yokluyor. Ancak hemen ev bulamadık. Önce birkaç gün otelde kaldım.

Soğuk Günler

Bergkamen'de ev bulamayınca, yakındaki Kamen'de aylık 250 marka duvarcı Friedhelm Tholfuss'un evinin bir odasında

kalmaya karar verdim. Friedhelm, akrabalarının, arkadaşlarının yardımıyla yaptığı bu evi kiraya verici değildi. Yanına bir can yoldaşı ararmış. Başından acı bir deney geçmiş gibi bekâr yaşıyor. Bu arkadaşın evinde üç ay kalacağım. Bir odasına diye giriyorum ama her yanını birlikte kullanacağız. Friedhelm bana bir çalışma odası, bir yatak odası veriyor. Yazar olduğumu anlayınca, çoğu Almanların tersine, gitmiş yazı masası, dönerli sandalye, lâmba almış. Yatağı yorganı yenilemiş.

Friedhelm erkenden işe gidiyor. Akşamüstü ayrı oturan ana babasına uğruyor. Gün boyu rahat çalışıyorum. Akşamları komşulara ya da biraevine gidiyoruz. Bir anahtarım var. Çıkıp işçilere gidiyorum. Arada onlar beni görmeye geliyor.

Her güzelin bir çirkin yanı olurmuş. Friedhelm benim yatağı kuzey yanda güneş görmeyen dip odaya kurmuş. Bu odadan, hem de yataktan hoşlanmadım. Yatak neyse de, o acayip Alman yorganını sevmedim. İçi güya kuştüyü. Yeni basılmış yatak gibi kabarıyor. Ayaklarını örtse belin, belini örtse ayakların açık kalıyor. Gece de kayıp yere düşüyor. Hem soğuktan, hem yapayalnızlıktan takır takır üşüyorum. Friedhelm olsun, geldiğim günden beri yardımıma koşan Türkdanış Nail Yüksel olsun, bir isteğim var mı diye gözümün içine bakıyor. "Bu yatağı beğenmedim!" nasıl derim? Pardösüyü ayakucuma örtüyorum. Öteden beri üşügen, soğuk ayaklı biriyim zaten.

Kara bahtım, kem talihim
Taşa bassam iz olur
Ağustos'ta suya girsem
Balta kesmez buz olur

Bu türkünün dediği gibiyim. Aylardan temmuz, gene de soğuk. Uyuyanın üstüne kar yağarmış. Üşümekten uyuyamıyorum. Geceleri yatağa uyumaya değil, dayak yemeye giriyorum. Aklıma Dostoyevski'nin ünlü "İnsanoğlu alışan hayvandır" sözü geliyor. "Alış sen de; mızırdanıp durma!" diyorum kendime. Ol gör alışamıyorum.

Friedhelm işteyken annesi geliyor ara sıra. Soruyor hoşnut muyum? Çalışma odamı oğlunun yeniden düzdüğünü, perdele-

ri kendisinin yıkadığını söylüyor. İçimden, "Yorganı da sen mi doldurdun?" demek geçiyor. Almancam yeterli olmadığı için demiyorum.

Alışmaktan başka çözümüm yok. Yorganı biraz gövdeme çekerek, ayaklarıma örterek, zor geceleri bitirmeye çalışıyorum. Dışı içi, her yeri, özellikle banyosu çok güzel olan, herkesin beğendiği evi beğenmemişim anlamına sözcük söylemiyorum. Ancak arada başka şehirlerde gecelediğim zaman uyuyorum. O zaman da yazılar kalıyor. Gene, "Evcezim evcezim, sen bilirsin halcezim!" diyerek dönüp geliyorum.

Nail Yüksel sık uğruyor. Onunla beni Ali Gürcan tanıştırdı. Uğramazsa telefon ediyor. Bir derdim olup olmadığını soruyor.

"Eksik olma, bir derdim yok, ama, hayır..."

"Söyle söyle!" diye üsteliyor, söylemiyorum. Ertesi, daha ertesi gün de böyle oluyor. "Hocam senin bir derdin var ama söylemiyorsun. Belki bize güvenmiyorsun" dedi sonunda.

"Aman Nail, bunu nerden çıkardın?"

"Yüzünden belli, hiç gülmüyor."

Bu konuşmalar bir söz oyunu gibi uzuyor.

"Hastayım Nail!" dedim bir gün.

Yüzü birden apak oldu. Göğsüne ağrı girmiş gibi, "İşte bu çok kötü!" Yurttan kaynanası gelmişti. Şimdi evde yanlarında kalıyor. Hastalanınca onu ne zorlukla baktırdığını, ilâçları kaç bin güçlükle aldığını anlattı. "Ah be Hocam, bu Almanya'da her şey olacaksın, hasta olmayacaksın!" Çırpındı öyle. Neremin, neyimin hasta olduğunu sormuyor, durmadan ah çekiyor.

Böylece bir gün, sonra bir gün daha geçti. Hastalığım azdı. "Ne olursun bir çözüm bul Nail, gittikçe kötü oluyorum!" dedim.

"Nasıl bulayım aslan Hocam?" diyor, inliyor.

O gün bir ara onlara uğradık. Eksik olmasın kaynanası, hastalığımın ne olduğunu sordu. Ağrıdan kıvranıyorum. Ama ona rahatça söyleyemedim. Ayrılacağımız sıra Nail, "Ah Hocam, bu hiç iyi değil, Almanya'da her şey olacak, hasta olmayacaksın!" diye inledi.

"Üzme tatlı canını Nailciğim, geçer" dedim.

"Sayın Hocam, sigortan olsa gerçekte hastalık sorun değil! Ama senin sigortan yok! Özel bakım da yüzle, iki yüzle başlar,

gider yukarı! Kan idrar incelemesi, ilâcı milâcı anasının nikâhını bulur! Ama buna bir çözüm düşüneceğiz. Kaynanamın bakımını bir işçinin hanımı üstünden yaptırdık. İlâçlarını o yolla aldık. Sonra arkadaşın hanımı kendi hasta oldu, onu da başka bir işçinin hanımı üstünden baktırdık. Senin için de böyle yapacağız..." Elini çenesine attı, düşünüyor: "Ama kimin üstünden yapabiliriz, kimin? Hemen birini bulacağız zorunlu! Bulmazsak, yarın Türkiye'ye dönünce bizi dile düşürürsün Sayın Hocam, bu da hiç iyi olmaz..."

"Üzme canını Nail! Hiç dile düşürür müyüm?" dedim ama canım acıdan bitiyor. Gün geçtikçe de artıyor. Wuppertal'de İsmail Çoban'a telefon ettim. O da Basel'e resim sergisine gitmiş. İster istemez Nail'e yeniden söyledim: "İşeyemiyorum Nail, çok yanıyor! Gözlerimden yaş geliyor…"

Yanıtı: "Ah Hocam aaah!"

İkindiye doğru işini kurtarmış, geldi. "Bir uygun arkadaş bulamadım!" diyor. "Arkadaşı bulsak kolaydı! Onun kâğıdını alıp ev doktoruna gideceğiz. O da seni üreme organları uzmanına gönderecek. Başkasının kâğıdıyla biraz dolaşacağız yani; ama ünlüsün diye kimse cesaret edemiyor..."

"Bu yol çıkmaz Nail, paramızla bakınalım!" dedim.

"Deli misin? O kadar parayı nasıl veririz?"

"Ya da çabuk yanından sigortaya yazılayım?"

"Bu da kolay değil; işin yok, gelirin yok!"

"Öyleyse bir gömüt bul öleyim!"

"Ölme de; bir çözüm bulalım..."

İki gün daha geçti, haftası oldu. Acılardan, hem de korkulardan bittim. Savsamaya gelmez, ciddi bir durumdur belki.

Nail geldi, "Hocam buldum!" dedi bir gün. "Bak ne yapacağız? Şehirde bir Türk doktor var. Ona anlatacağız gerçeği. Benim kâğıtla bakınacaksın. Bana bakıyor gibi sana bakacak, ilâçları yazacak. Sonra gidip eczaneden alacağız."

"Bende para var, parayla bakınalım Nail!" dedim. "Duisburg'ta bir okuma yaptım, 100 mark verdiler, duruyor!"

"O dursun, daha önemli sorunun çıkar! Gidip anlatalım, kalk!" Gittik evik çabuk. Bizim doktorun adı Kaya Ceran. Bakım yeri PTT'nin yanındaki yüksek iş hanında, ikinci katta, sa-

vunmanların, vergi uzmanlarının, konutçuların arasında. Nail başvuru masasında oturan Alman kızla konuşmaya başladı. Aksilik; doktor Mallarco'ya tatile gitmiş, bir hafta sonra gelecek. Yerine Kamen hastanesinden geçici olarak başka bir Türk geliyormuş. Görevi dışında, ücretle yapıyormuş bunu. "Kesin kes para ister, bu olmaz!" dedi Nail. Çıktık dışarı. Merdivenlerden inerken, "Buldum!" diye yeniden bağırdı. "Tanımadığımız bir Alman'a gideceğiz. Durumu anlatıp bakınacağız, kâğıdı sonra getireceğimizi söyleyeceğiz."

"Kimin adıyla yapacağız bunu?"

"Benim adımla..."

Bergkamen'de bütün doktorlar bu iş hanında imiş. Çıktık üçüncü kata. Tanımadığımız Alman doktorun kapısından içeri girdik. Onun da başvuru masasında bir kız oturuyor. Yaklaşıp anlatmaya başladı: Nail'in çalıştığı yere yeni atanmışım, Almancayı rahat konuşamıyorum. Hastayım, bakınmak istiyorum. Hastalık kâğıdımı sonra getireceğim. Sıra numarası istiyoruz... Çünkü bekleme odasında çok insan var.

Kız son derece rahat, "Ben sizi sıraya yazayım, siz gidin kâğıdı getirin!" dedi.

"Şimdi geri gitmeyelim, sonra getirebiliriz, sırayı verin. Daha Konut Kurumu'na uğrayacağız…"

Nail dayatıyor, kız daha çok dayatıyor. Sonunda, "Veremem!" diye kesip attı.

"Verelim parayı, görülsün işimiz!" diye Türkçe araya girdim.

"Ne diyor?" diye sordu kız.

"Çok ağrı yapıyor, yanıyor! Parayla bakınalım diyor, Çünkü çok rahatsız..."

"Anlattım size: Gidin kâğıdınızı getirin. Sonra ilâç alacaksınız. Kâğıtsız çok para tutar..."

Döndük ister istemez. Gene ikinci kata geldik. Nerdeyse inip gideceğiz. Tuttum Nail'in kolundan: "Bu benimki belki hiç savsamaya gelmez bir hastalık! Yoksa nedir bu yanmalar? Parayla Kamen hastanesinden gelen Türke bakınalım!" dedim.

"Belsoğukluğu mu acaba? Gerçi Almanya'da belsoğuklu kadın kız yoktur. Olsa da sana mı çatacak?"

Nail çapkın biri sandı beni. Sustuğumu görünce kuşkusu arttı. Dönüp Kaya Ceran'ın kapısına çekti. Başvuru masasındaki kıza parayla bakınacağımızı söyledik.

"Ama niçin parayla bakınıyorsunuz; kâğıt getirin!"

"Kâğıdımın olmadığını söyle Nail!" diye bağırdım, çok bağırmışım; kız korktu. "Sigortam olmadığını da söyle…"

Nail onu da, bunu söyleyip Kaya Ceran'ın tarifesinin kaç mark olduğunu sordu. Onun sesi de benimki gibi yüksek çıktı. Öteki kızlar, yardımcılar bakışmaya başladı. Almanya'da doktorların bekleme odasında sigara içilmediği gibi gürültü de yapılmadığını sonra anladım. Dipteki odadan Kaya Ceran'ın yerine bakan Türk doktor çıkıp geldi: "Hayrola efendim; ne var, ne oluyor?"

Nail bir olanak sezdi herhal, beni biraz öne itti: "Hocamız Fakir Baykurt rahatsız!" dedi.

Doktor, gözlerini üstümden kaydırıp köşeyi bucağı taradı. Çıkıp geldiği odanın kapısı açık kalmıştı. Masada on beş yaşında görünen bir kız yatıyor. Doktor, Fakir Baykurt diye yutturulmak istenen adamın yüzüne bakmadı bile.

Nail beni yeniden itti: "Hocamız gerçekten rahatsız!"

Doktor bana döndü: "Siz gerçekten Fakir Baykurt musunuz; hani şu yazar olan?"

"Evet…" dedim kısaca.

Elimden çekti hemen, camlı kapıdan içeri soktu. Gel diye Nail'i de çağırdı. Başvuru masasındaki kıza birkaç dakika konuşacağımızı söyledi. Mallarco'ya giden Kaya Ceran'ın odası genişti. "Buyurun oturun!" dedi, hemen kahve söyleyecek oldu. Gözüm bakım masasında yatan kıza kayıyor. "Hastanıza bakın, sonra konuşalım!" dedim, dinlemedi. "Gerçekte biz sizinle tanışıyoruz!" diye anlatmaya başladı. Dr. Selman Özçoban, TÖS Boykotu sırasında Ankara'da uzmanlık eğitimi görüyormuş. Hacettepe Üniversitesi öğrencileriyle yaptığım konuşmayı dinlemiş. Arif Gelen'lere gelirmiş. Orda eşimle, oğlumla tanışmış. Benimle tanışmak kısmet olmamış. Ne zaman geldiğimi, bu kömür bölgesi Bergkamen'e nasıl düştüğümü sordu. Yanıtımı dinlemeden anlatmayı sürdürdü. Bakımı yarım kalan kız masanın üstünde hâlâ bekliyor. Doktor heyecanlı; adının Selman

Özçoban olduğunu yeniden söyledi. Hem de sorunumu sordu. Anlatacak oldum; sözümü kesti: "Kolay ederiz, hemen kolay ederiz! Şu raslantıya bakın! nerden nereye; ünlü Fakir Baykurt Bergkamen'de kapımızı çalıyor; hey gidi Felek! Burda ne kadar kalacaksınız peki? Bu karışık durumda sakın yurda dönmeyin!"

Ne bekleyen kızın durumunu, ne kendi sorunumu anlatabildim. Sonunda yardımcı Alman kız gelip önüne kâğıtlar koydu. Önce kıza, sonra öteki hastalara baktı. Böylece biraz soluk alıp dinlendim. İşlerini bitirince, çabuk çabuk hastalığımın işeme zorluğu olduğunu söyledim. "Ama sigortalı değilim, kâğıdım yok. Bu yüzden paralı bakınmak istiyorum" dedim. Güldü, Anadolu'da evinin üstüne varmışım gibi kırmızılandı yüzü. "Ben size bakar, gerekli ilâçları veririm, hiç üzülmeyin! Bir iki lâboratuvar incelemesi gerekebilir, buna da çözüm buluruz!" Gitti, yardımcı kızlarla konuştu. Sonradan anladım, bu kızlar Almanya'da meslek okullarında yetişiyor. Yönetimle ilgili her konuyu biliyorlar. Bizim doktora kuralları anımsattılar sanırım.

"Siz en iyisi yarın hastaneye gelin Kamen'e! Kan incelemesini orda yapalım. Burda sadece sidiğinize baktıralım."

Bir şişe bulup getirdi. Gittim tuvalete, işedim yana yana. Doktor şişenin üstüne kendi adını yazdı. Alt kattaki laboratuvara yolladı ivedi. Şişeyi alıp giden kızın ardından, "Nasıl olmazmış?" diye söylendi. Sonuç gelinceye kadar Ankara'dan sorup soruşturdu. Bu arada tansiyonumu ölçtü, yüreğimi, ciğerlerimi dinledi, nabzımı saydı. Sidik incelemesinin sonucu da gelince tanı'sını söyledi: "Siz üşütmüşünüz! Bir iğne yapacağım. Biraz ilâç vereceğim." Kaya Ceran'ın dolabından bulduklarını ayırdı.

Elli bin nüfuslu Kamen'de birkaç kez yolları yitirdiğim için, ertesi gün hastaneye yalnız gitmedim, Nail'in gelmesini bekledim. Eksik olmasın, o da ikindin çıkıp geldi. Gittik, Selman Bey hastanede bizi bekliyor. İnceden inceye yeniden baktı. Lâstikle kolumu boğup kanımı aldı. Verdi lâboratuvar görevlisine, yarım saatte sonuç geldi. Evet kesin üşütmüşüm. "Dün verdiklerimi atın! Yeni ilâçlar vereyim size!" dedi. Bir iğne daha yaptı. "Hastalık dışında da uğrayın!" dedi elimi sıkarken.

Selmangilin Tatili

Kamen'de Dr. Selman'la biraz arkadaşlık ettik. Orda bir kır köyünde gibi duyumsuyordu kendini. Birkaç kez evine çağırdı. Bir kez Nail, Friedhelm birlikte gidip kahvesini içtik, hatta yemeğini yedik. Eşini çocuğunu tanıdık. Eşi Necile Hanım karayağız, utangaç bir Anadolu kızı. Temiz, iyi giyimli, hem de güzel konuşuyor. Burda pek ilgisi var mı bilmiyorum ama anlatayım. Mallarco'ya tatile giden Dr. Kaya Ceran dönünce, bunlar da Güney Fransa'ya gittiler.

Tatil işleri Almanya'da bambaşka örgütlenmiş. Gezi büroları her yerde olmakla birlikte, daha uzmanlık isteyen geziler için başka şehirlere başvurmak gerekiyor. Ama onu da bulunduğun şehirdeki bürolar ayarlıyor.

Dr. Selmangil, Güney Fransa'da bir tatil köyünde üç hafta kalalım'a karar vermiş. Gidiş geliş uçak bileti, orda yeme içme, yatma, tam pansiyon... Bielefeld'teki gezi bürosu her şeyi ayarlamış. Parayı yatırmışlar. Bunlara kocaman bir zarf gelmiş. Günü gelince Düsseldorf alanından uçağa atlayıp gittiler.

Beş gün mü, bir hafta mı sonraydı, Friedhelm'le anasına gidiyoruz. Onlar Dr. Selmangille yakın sokaktalar. Ordan gidilip biraz dönünce Elisabeth Tholfuss'lara varılıyor. Akşam onlarda biraz oturacağız, aynı evde bir odada kiracı kalan Yugoslav işçiyle tanışacağız.

Giderken baktık, Dr. Selmangilin pencereler karanlık. "Tatildeler ya!" diye konuştuk. Dönerken baktık, ışık yanıyor. Dedik: "Bu ne? Yoksa hırsız mı girdi?"

Friedhelm otomobili yolun kıyısına çekti. Bekliyor, bir yandan da bakıyoruz, hırsızın başını, karaltısını görelim. Yoksa gidip zili çalalım mı? Polise haber verelim mi? Bizim hesapça dönmelerine daha on beş gün var?

Dedik: "Eve varınca telefon ederiz. Biraz geç ama geldilerse niçin geldiler, gelmedilerse eve giren kim? Gerekirse polise ondan sonra bildiririz."

Daha arabayı garaja koymadan koşup telefonu çevirdim. Dr. Selman kendisi açmasın mı? "Hayrola Hocam, nedir bu vakit?" diye soruyor. Ben de ona sordum: "Asıl sen söyle; nedir böyle erkenden dönüp geliş?"

"Ah bunu hiç sormayın! En iyisi yarın çalışma saati bitince bize buyurun! Hem anlatalım, hem çay içelim!"

Bielefeld'teki gezi bürosunun bulduğu tatil köyü meğer büyük, hem de dünya çapında lüks bir çıplaklar kampı imiş! Köyün adının yazıldığı kapının bekçileri bile "öyle" yapıyormuş görevi. Dr. Selman kızmış, eşi ürkmüş. Üç hafta için onca para verdiler, yer ayırttılar; kapıdan dönmek olmaz. Girip odalarını buluyorlar. Duvarda asılı plâna bakıyorlar: Şurası doyumevi, burası havuzu, burası sauna; şurası çimerlik, burası gazino. Çok iyi, çok güzel ama herkes çıplak! Necile Hanım kapanıyor odaya, bir adım bile dışarı çıkmıyor. Selman çocuğu alıp biraz gidiyor, görevlilere bir yanlış anlama olduğunu, burda yapamayacaklarını anlatıyor, ama hiç anlamıyorlar.

"Niçin yapamıyorsunuz, yapın! Bakın biz yapıyoruz!" diye, o yana, bu yana sallanıyorlar.

"Hayır, paramızı verir, biz başka yere gidelim?"

"Hayır, bu olmaz! Önceden yer ayırttınız, birbir bağlantı yaptınız. Sigortanız bile var. Nasıl verelim paranızı?"

Dr. Selman yenik bitik geri geliyor. Öylece çekip gitseler, yanlarında üç gün yeterlik para yok. Necile Hanım da öldürsen odadan çıkmıyor. "Ben soyunmaaaam! Sen istiyorsan soyun!" Deniz donlu, sutyenli hiçbir kadın, erkek yok. Hatta insan öyle bir hava duyumsuyor, yasak! Oturup konuşuyorlar: "Madem böyle, biz de soyunalım bari!" diyor Dr. Selman.

Necile Hanım: "Aaa; deli misin? Ben ellerin içinde soyunmam! Ama istiyorsan sen soyun!" Bize öyküyü anlatırken de "Soyunmam Hocam, deli miyim; niçin soyunayım?" diye bağırıyor.

Otomobilleri de yanlarında değil. Bir iki kez yürüyerek kampın dışına gidip denize girmeyi deniyorlar. Ama olmuyor, her yer çıplakların… Bir iki kez çocuğun elinden tutup donla, sutyenle gidip geliyorlar ama hiç tadı yok, herkes dik dik, "Kim bunlar?" der gibi bakıyor.

Bir gün, iki gün; Dr. Selman çocuğu alıp biraz gidiyor, biraz dolaşıyor, biraz yüzüyor ama bu da rahat olmuyor. Çocuğundan utanıyor…

Üçüncü gün yağmur yağıyor, şemsiyeleri alıp çıkıyor millet. Kimisi de belden üstüne bir yağmurluk geçirmiş, altlar gene çıplak…

Çıkıp orası burası, biraz gezecekler, sonra atlayıp uçağa geri gelecekler. Bu da olmuyor. "Sizin dönüşünüz şu güne konmuş, bugün bütün uçaklar dolu, dönemezsiniz!" diyorlar.

"Yahu bırakın gâvurluğu, bir kolaylık bulun! Zaten bütün işimiz ters gitti, tatil zehir oldu!"

Uğraşa didine, falanın yerine, filânın gününe diye, özel bir durumdur, olabilir diye, zor güç dün öğleden sonra uçakla Düsseldorf'a gelmeyi başarıyorlar. Ordan da trenle kapağı Kamen'e atıyorlar. Ceplerinde kalan para trene ancak yetiyor.

Münster Treni

Almanya'nın havası yaz ortasında üşütüyor beni, eylül gelince temelli soğuyor. Anlatmıştım; Bergkamen'in konuğuyum, ordan ev bulamadığım için Kamen'de oturuyorum. Bunların ikisinin arası beş kilometre. Duisburg'la ilişkimi kesmiş değilim. Ara sıra gidip geliyorum.

Son gidişimde Angerhauser'deki işçi yurdunda kalan ceketimi aldım. Reyhan, "Dinlersin ağabey!" diye Âşık Veysel'in bir kasetini verdi. Arabayla istasyona kadar bıraktı beni. Trende pencere kıyısına oturdum.

Ceketi çengele astım. Kâğıtlarımı çıkardım, not yazıyorum. Dortmund'ta inip Kamen trenine aktarma yapacağım. Güney Almanya'dan gelen tren Münster'e doğru akıyor. Arada Essen'i, Bochum'u geçiyoruz. Yüksek, büyük kömür tepeleri, ilerki zor yılların yedeği olarak yığılmış. Hiçbirine dokunulmuyor. Bochum'dan geçerken, Türk işçilerinin de çalıştığı Krupp ile Opel

fabrikaları görülüyor. Opel'i bir kez de içinden gördüm. Yerleri titreten makineleriyle üç vardiya otomobil üretiyor.

Hem not yazıyor, hem geçtiğim yerleri seyrediyorum. Ünlü Rur Havzası'nı ortasından geçiyorum. Yol sona yaklaştığı için biletçi gelmiyor artık.

Bineli kaç dakika oldu; birden Dortmund'un çok raylı istasyonunda durduğumuzu gördüm. Kâğıtları toplayıp fırladım. Çantamın cırcırını kapamaya vakit kalmadı. Kendimi aşağı attım, tren yürüdü.

Kamen'e gidecek tren dört dakika sonra kalkacak. Peronun merdivenlerini inip çıkarken, biletimi yokladım. Pantolon cebim, gömlek cebim derken anımsadım: Bileti de, ceketi de Münster treninde unutmuştum. Bozuk paraları da cebime atmıştım.

Münster treni gitti; artık kuş olsam yetişemem. Hemen o an, "Ama gidenleri nasıl geri getirebilirim?" diye düşünmeye başladım. En kötüsü dilsizlik; Almancam hâlâ yok. Bereket versin, Kamen'e belirli bir saatte yetişmek zorunda değilim. "Canım, bir ceket değil mi?" deyip geçemem. İstasyon görevlilerine anlatmayı düşündüm. Eyvaah; Kamen'deki evin anahtarı da ceketin cebinde gitti! Birden anladım pasaportumla, Sarayköylü terzi Mehmet İpek'in armağanı dolmakalem de gitmiş!

Koştum görevlilere. İngilizce anlatmayı denedim, anlamadılar. Polis aradım. İstasyonun ağzında geziniyor ikisi. Onlar da anlamadı; İngilizceleri yok, Türkçeleri hiç yok. Bildiğim Almanca sözcüklerle anlatmayı denedim. Ortalama Alman'a kendi diliyle bile bir şey anlatmak zor. Dil sorunu yüzünden işim temelli zorlaştı.

Bereket versin akıl ettiler; birlikte istasyon karakoluna gittik. İngilizce bilen bir görevli çağırdılar. Neyin nesi, kimin fesi olduğumu sorduktan sonra ceketimin rengini, biçimini, cebinde olanları saptamaya geçtiler. Her şeyi bir bir yazıyorlar. Bir yandan da ivdiriyorum, telefon etsinler, tren Münster'e varmadan, ara istasyonların birinden yollasınlar ceketi. Ama saptama işi uzadı. Telefona sıra geldiğinde tren Münster'e giriyordu. Beklemek zorundayım. Dilerim bulur getirirler.

Kamen trenleri bir biri ardına kalkıyor. Kalem kâğıt çıkardım. Dışardaki kanapelerden birine oturdum. Kendi kendime, "Haydi iyi yaz notlarını, Fakir Baykurt!" dedim.

Bir ara Münster'den telefon geldi: "Ceketi bulduk; ama iki sorun var: Birincisi, cebindeki paranın bildirilenden üç mark fazla olması. İkincisi, bir de kaset! Acaba bu ceket mi? Gelin yanıt verin, cebinizde Türkçe bir kaset var mıydı?"

"Evet vardı, Âşık Veysel'in türküler kaseti!" dedim.

Görevli bana fırça çekti: "Ee söylesene, biz de ona göre yazsak ya tutanağa! İnsanlar ikircimde kalıyor görüyorsunuz..."

"Özür dilerim, unutmuşum!" dedim.

"Unutmuşum olmaz! Hepsini söyleyeceksiniz!"

Güldüm: "Ceketi trendeki çengelde unutanın cebindekini kaseti ya da parayı unutması doğal değil mi?"

"Doğal mı, nasıl doğal?"

Anlamayacaklar; kestim sesimi. Bu arada Münster yönünden iki tren gelip geçli. Her istasyonda gelecek, geçecek trenleri gösteren ayrıntılı çizelgeler var. Onlara bakarak izliyorum. Benim iş epey gecikti.

Yakasında bir etiketle, ceketimi teslim alıp, tren bulup Kamen'deki evin kapısını açtığımda vakit gece yarısını geçiyordu. Çok vakit yitirdim diye üzülürken, pasaportum, anahtarım, ceketim bulundu diye de seviniyorum. Tartıyorum şöyle bir, sevincim ağır basıyor.

Sıvacı arkadaşım Friedhelm, açık duran televizyonun karşısında uyumuş. Onu kaldırıp yatak odasına yolladım. Başıma geleni yarın kahvaltıda anlatırım artık. Televizyonu kapattım. Friedhelm'in işe gittiği saatte ben de çalışmaya başlıyorum. Kendime yeni bir yöntem buldum: Almanya'da bir sıva işçisinin çalıştığı kadar her gün öykülere çalışmak! Bu yöntem bana iyi geliyor. Ama dalgınlıktan kurtulamıyorum. Böyle benim gibi unutkanlara Almanlar "prof" dermiş. Eksik olmasın Friedhelm, "Dalgınlığını herkese anlatma, sana da derler!" diye uyardı. Herkese elbet anlatmam, Friedhelm'e anlatıyorum: "Bir kez de Kamen'de inecek yerde; Hamm'a doğru geçip gitmiştim!"

Friedhelm'in sesi, yerfıstığının kabuğunu kırarken çıkan sese benziyor: "Ohooo!" diyerek gülmeye başladı; gülüyor ha gü-

lüyor. "Onu bizim Kamenliler hep yapar! Bizim Kamenlilerin çoğu Dortmund'ta çalışır. İşçilik yorar hepsini. Trene bindiler mi, sallantının etkisiyle hemen uyurlar. Trenciler muziplik olsun diye hiçbirini uyarmaz. Hepsi ayda birkaç kez Hamm'a varır gelir. Ceket, şapka, çanta unutmak ise çoğunun başına gelir; gene de prof mrof diye unutkanlara takılırlar…"

Dolaşmalar

Gelsenkirchen'de Doktor Serol Teber'in evindeyiz. Denizlili çelik işçisi Osman Ercan, Türkdanış Ali Gürcan, Ressam Aydın Karahasan, Doktor Bülent Tarakçıoğlu, maden işçisi Adil Sonkaya, Bonn'dan Türkdanışların şefi Fuat Bultan gelmiş. "Ne olacak yurdun hali?" diyoruz. Haberler her gün kötüye gidiyor. Konuşuyoruz konuşuyoruz bitmiyor. Nice sonra, "Senin halin ne olacak Fakir?" diye sordular. "Üç aylığına geldin, o da göz açıp yumasıya geçti. Şimdi maaş yok, para yok. Biz en iyisi sana bir iş bulalım!"

Ben bir işe girmek için gelmedim ki! Daha olmazsa üç ay daha kalır, dönerim.

"Bu durumda yurda dönülmez. Dönecektin ne geldin?"

Eksik olmasın arkadaşlar, beni benden çok düşünüyor. Fuat'ın yüzüne bakıyorlar: "Sen Türkdanışlar yoluyla biraz okuma ayarla. Hem işçiler yararlanır, hem Fakir biraz ilişki sağlar, hem üç beş kuruş para alır."

Fuat: "Evet, bir şeyler düşünmeliyiz. Bizim genel müdürle bir konuşayım bakalım. Sen kısa yaşamöykünü yaz ver. Bir dizi okuma sağlarsak, şubelere bildirmek iyi olur. Onlar da duyurularını yaparlar."

Biraz yeme içme oluyor. Gene soruyoruz birbirimize: "Ne olacak yurdun hali?" Hepsi de duyarlı aydın arkadaşlar; içleri yanıyor, kıvranıyorlar. Doktor, sanat tarihçisi, nitelikli işçi, öğretmen, dil bilen, pahalı yetişen neyimiz, kimimiz varsa almış

Alman, okullarında, hastanelerinde çalıştırıyor. Sağcıymışın, solcuymuşun bakmıyor. Yaptırdığı işe bakıyor.

Ali Gürcan beni Kamen'e atıyor. Friedhelm televizyonun karşısında uyumuş gene. Sıva işi böyle yapar adamı. Televizyonu kapatıyorum, ışığı kısıyorum, hâlâ uyanmıyor. Uyandırıyorum: "Kalk, yatağına geç!" diyorum. Fırlayıp kalkıyor. Soruyor: "Saat kaç?" Sonra, "Yarın pazar, ne yapacaksın saati?" diyorum. Sallanarak gidiyor yatağa.

Bu bizim ev Dortmund'tan Hamm'a geçen tren yolunun kıyısında. Gözüme uyku girmiyor. Yolcu treninden çok yük treni geçiyor. Kanallarda sallar, otoyollarda TIR'lar gibi, trenler de durup dinlenmeden işlenmiş mal, işlenecek mal taşıyor. Dedim ya, Rur Havzası'nın ortası buralar. Durmadan kömür, demir, makine motor üretiliyor.

Evet, yarın pazar. Friedhelm bahçede bana bir gölgelik yapacak. Kitabımı orda okuyacağım. Yazımı orda düzelteceğim. Bahçenin ağaçları büyümedi daha. Gölgelikle uğraşırken gözlüğü düşürdü yere. "Akşamüstü annem pasta getirecek. Komşuları çaya çağıracağım. Tanışsınlar seninle. Sorup duruyorlar."

Kendisiyle oturuyorum diye seviniyor. "Ah biraz da Almanca bilsen! Ama öğreneceksin. Şimdilik İngilizce ile idare et. Komşulardan bilen çıkar, bayan öğretmenler var!" diyor. Çaba gösteriyor, bana biraz yardımı olsun. Yavaş yavaş onun yüreğindeki parıltıyı görmeye başladım.

Türkdanış Nail gelip haber veriyor; "Oberaden'deki Balık Fabrikası'ndan gün almışlar. Girip gezeceksin. Yakında ocaklara da ineceksin."

Reyhan telefon etti: "Abicim, Neuchatel'den Tunç Okan aradı; bir buluşalım istiyor. Telefonunuzu vermedim; gene arayacak, ne diyeyim?" Biriken çamaşırlarımı gelip alıyorlar. Ya da arada ben götürüyorum. "Eksik olmayın, sekreterliğimi de yapıyorsunuz!" diyorum.

"Ah abicim, gerçekte sana, hem iyi Türkçe, hem iyi Almanca bilen bir sekreter gerekli; acaba ne yapsak?"

Reyhan'ı biraz güldürmek istiyorum: "Yapılacak bir tek iş var. Kaynar Kitabevi şimdi kazandığının otuz katı kazanacak, bana öyle bir sekreter tutacak!"

"Ah abicim; nerde o kadar okuyan insan?"

Tunç Okan *Kaplumbağalar*'ın derdinde. Ankara'dan beri ilişkideyiz. Alıp "büyük bir sanat filmi" yapacak. Asıl mesleği dişçilik. Sinemayı yan iş olarak yapıyor. Hem yan, hem büyük iş olur mu? Çağırıyor, ille gideyim bir konuşalım.

Bir gün de Rotterdam'dan Esma Yiğitoğlu ile eşi Robert geldi Kaynar'lara. Ben de Kamen'den gittim. *"Poetry International"*e geleceğinizi duyduk. Önce ya da sonra, Leiden Üniversitesi'nde bir söyleşi yapar mısınız? orda başında Barbara Fleming'in bulunduğu iyi bir Türkoloji var. Öğrencilerle, öğretim üyeleriyle bir söyleşi. Sonra Dekanla yemek yiyeceksiniz..."

"Hele şiir şenliğine geleyim, söyleşiyi de yaparız!" dedim.

Şenlik haziran ortasında. Orda bir hafta kalacağım. Martin Mooj'ün sekreteri Jake Gerritsen telefon edip programdaki yerimi söylüyor. Ayırttığı oteli bildiriyor. Dağlarca ile Livaneli de gelecek. Ali Gürcan beni gençlerden Baki Özbay'la yolluyor. Altımızda Ali'nin kendi otomobili. Yollar anlatılmaz derecede güzel. Baki: "Rotterdam kaç adımlık yol ağabey, işte geldik!" diyor. Trenle gitsem daha iyi değil mi? Benzin bedava mı?"

"Bunları biz düşünelim! Sen işine bak..." diyorlar.

Şenlik bir hafta. İki okuma yapacağım. Biri parkta halkın karşısında, biri salonda çocukların önünde… Çocukları öğretmenler getirecek okullardan. Dağlarca'yla birlikte okuyacağız.

Otuz ülkeden şair geliyor: Afrikadan, Çin'den, Latin Amerika'dan, Amerika'dan, Avustralya'dan...

"Hele önce otele bir yerleşin…"

Bir hafta kalacağım diye notlarımı, yazı makinemi getirdim. Okumaların biri başta, biri sonda. Aradaki zamanı yazarak değerlendireceğim. *Poetry International*'i destekleyen vakfın başkanı bir yemek verecek; o da sona doğru. Otele Baki'yle gittik. Beni yerime yerleştirmeden dönmek istemiyor. Ali Gürcan öyle söylemiş. Köprüler geçiyor, kanallar aşıyor, verilen adresi buluyoruz. Ayırdıkları otel içerlek bir yerde, dik merdivenli, eski yapı. Konuklara daha çok Hilton gibi yeni otellerden yer ayırtmışlar, bana burası düşmüş. İki kişi bir odada kalacakmışız. Yer bulmak zormuş. Arkadaşım kim acaba? Otel yöneticisi, "Efendim önce odayı görün. Belki siz de beğenmezsiniz!" dedi.

Demek arkadaşım geldi, beğenmedi, geri gitti, öyle mi? "Evet geri gitti! Ama ben vakıftan yatağın parasını alırım! Çünkü ayırmışım. Eğer beğenirseniz iki kişilik odada tek kalırsınız. Beğenmezseniz ikisinin de parasını alırım..."

Anahtarı alıp çıktım. Merdivenler kokuyor. İkinci katta bir oda. Ah, pencere açık kalmış; kapı açılınca hava akımı üstüme geldi. Akımla birlikte bir ağacın sarı çiçekli dalları içeri doldu. "Güzel yahu!" dedim içimden. Eni dar ama pencereye doğru uzayan bir oda. Yatakların biri bir duvarın, biri öbür duvarın dibinde. Yerde eski bir halı. Bir dolap, küçük bir masa. Bereket versin telefon, televizyon yok. İndim, "Kalırım!" dedim yöneticiye: "Başka müşteri almayacaksınız değil mi?" diye sordum.

"Hayır almayacağım!"

Eşyaları çıkardık Baki'yle. "Ben kaçtım Hocam!" dedi o da. "Gidip bir yemek yiyelim, ondan sonra kaç!"

"Sen yemeğini ye! Ben bir benzinlikte kahve içerim. Bir an önce varayım, işler çok!" Çıktım ben de Baki'yle. Orası türlü ulustan insanların oturduğu bir mahalleye benziyor. Doyumevleri de çeşitli. İki Türk doyumevi gördüm. Kısa bir dolaşmadan sonra dönüp geldim; açtım notlarımı. Kâğıtları serdim öbür yatağın üstüne. Yazı makinesini masaya koydum. Bu sarı çiçekli ağaca Almanlar "*Goldregen*" diyor. Akasyagillerden sanırım. Çiçekli dalları çıkarıp pencereyi kapatayım diyorum, olursuz. Dallar ille içerde duracak. Haydi hayırlısı.

Notum çok. "Beğen beğendiğini yaz!" diyorum kendi kendime. Makineye kâğıt taktım, başlayacağım…

Esma ile Robert gelmiş aşağıya: "Sizi buraya mı attılar; bu ne saygısızlık? Martin'e söyleyelim, hemen değiştirsin!"

"Hişşt! Sakın sesinizi çıkarmayın; yöneticiyi kafesledim, iki kişilik odada tek kalıyorum..."

"İyi mi; beğendiniz mi?"

"Hem de çok iyi!"

"Görelim bir!" dediler.

Çıktık yukarıya, odamı gösterdim.

"Çok dar, dönülmez bile burda!"

"Ben dönerim!" deyip çiçeklerimi gösterdim.

"Merkezde ne oteller var; banyolu tuvaletli, hem de geniş geniş odalı! Söyleyelim Jake Gerritsen'e!"

"Hiçbirinde bu çiçekler yoktur! Sakın haa!"

Şaşkın bakıyorlar yüzüme. "İlk programınızın saatini öğrendiniz mi? Yarın 15.30'da. Salı günü Leiden'e gideceğiz. Daha geç olmasın, sınavlar geliyor… Bilmem ne dersiniz?"

"Yarın cumartesi; üç gün sonra. Peki..." diyorum. Arada bir gün yazmayı veririm.

"Şimdi çıkıp bize gidelim."

"Yok ama, yoldan geldim, dinleneyim biraz..."

Dinlenmeye izin veriyorlar. Akşam yemeği için sözleşiyoruz. Çıkıp gidiyorlar, yalnız kalıyorum. Tasarlanmış öyküler var, Özyaşam öykülerim var. Çocuklara masallar yazacağım. Dedim ya değerlendireceğim vakti! Bir yandan da yarınki programı, hem de en sondaki çocuk programını düşünüp notlar alıyorum. Çabucak akşam oluveriyor. Esmagille yemeği dışarda yiyoruz. Sonra onlarda çay içiyoruz. Soruyorlar: "Oteli beğenmeyen arkadaşınız kim biliyor musunuz?"

"Ne bileyim Asyalı, Afrikalı, yoksa Amerikalı mı?"

"Bizim Zülfü Livaneli'ymiş! Çıkıp gitmiş, Hilton'dan oda ayırtmış. Sizinkini de söyledik Martin Mooj'e, özür diledi; hemen şimdi değiştiririz dedi. Ama siz istemiyorsunuz..."

"Sakın!" dedim yeniden. "O konu kapandı, tamam!"

❁

Ertesi gün öğleye kadar çalıştım kuzu kuzu. Mahallenin doyumevlerinden birinde karnımı doyurduktan sonra Euro-Maas parkına gittim. Esmagil, Dağlarca'yı getirdi. Görüştük, kucaklaştık. "Fakir, seni de öldürecekler diye çok korktum!" diyor yüzüme. Düşünüyorum bir insan acaba kaç kez ölür? Böylelikle her gün ölüyorum.

Sonra Zülfü Livaneli göründü. Onunla da kucaklaştık. İsveç'te gördüğümden bu yana biraz kilolanmış. Gene ordan geliyor. "Hangi otelde kalıyorsun?" diye sordu. Anlattım kaldığım oteli. Hem de çok iyi uyuduğumu.

"Tüü! orda nasıl kalıyorsun? Söylesen değiştirirlerdi. O ne acayip koku; anlatılır gibi değil! Eski bir koku, küfe benziyor. Sonra açıyorsun çekmeceyi, İncil çıkıyor. Sevmem öyle oteli!"

"Sen nerde kalıyorsun?" diye sordum duymamış gibi.

"Ben mi; Hilton'da kalıyorum. Ödüyorlar!"

Tıp tıp ettim sırtını: "Aramız uzak değil; ben de Hilton'da kalmıyorum!" Dağlarca çok güldü. Onun bir oteli varmış, her zaman orda kalırmış. Çıkar yürürmüş sabahları.

Euro-Maas parkı ana baba günü. Hollandalıdan, öbür uluslardan daha çok biz varız sanki. Kadın kız çayırları doldurmuşuz. Şurda burda bir sürü sahne. Her birine A, B, C diye harfler verilmiş. Kiminde cazın en bağırganı, kiminde gruplar şarkı söylüyor. Bir yerde davul zurna çalınıyor. Kürtler girmiş kol kola halay çekiyor. Ardından güzel bir Lorke başlıyor. Arada lahmacun, döner kebap yeniyor. Tunus'tan, Fas'tan yiyecekler dizilmiş, gelen giden alıyor.

Biz üçümüz A sahnesine düşmüşüz. Orası da gürültünün merkezi. Dolaştık bir iki. Dağlarca'nın yüzü bir kara bulut: "Burda şiir okunmaz!" diyor bana.

"Neden? Sesbüyültenler var. Herkes okuyor?"

"Ben o zıkkımı sevmem. Hiçbir ses insan sesinin yerini tutmaz!"

Esma ile Robert'in içine kaygı girdi. Latin Amerikalı bir şair şiirini gitarla okuyor. Dağlarca: "Bileydim ben de kopuzumu getirirdim!" dedi. Gülecek oldum. "Gülme! Türkmenistan'a gittiğimde bir meslektaş armağan etti, evde duruyor! Çalmayı bilmiyorum ama dımbırdatırdım!" Ekledi: "Ölsem bu gürültünün içinde şiir okumam!"

Esma ile Robert, "Acaba bir sorumluluğumuz vardı da yerine getirmedik mi?" diye bakıyor.

"Sen okur musun?" diyor Dağlarca bana.

"Okurum..." diyorum.

Zülfü'ye bakıyor: "Sen?"

"Ben… valla bilmem ki?"

Her etkinlik parkta, sahnede yapılacak diye düşünülmüş. Şimdi kim nerden salon bulacak? Salon bulunsa kim bu par-

kı bırakıp oraya gidecek? Bizdeki gibi, "Yürüyün lan!" deyince yürür mü Avrupa'da insanlar?

Sonunda, "Allah gelse okumam!" dedi Dağlarca. Çekti gidiyor çıkış kapısına. Biniyor orda bir otomobile, gerçekten gidiyor. Al bir kaya, nerene dayarsan daya. Geçen yıl da gelmiş *Poetry International*'e. Bu dördüncüsüymüş. Esma ile Robert şiirlerini Hollandaca'ya çevirmiş, okumam dedi mi, okumayacağını biliyor, "Dağlarca bu!" diyor.

Peki beni niye çağırdılar? Şairliğimi kim takar benim?

"Şair, yazar… ayırmıyorlar!" dedi Esma.

Gene de iki tekerleme okuyacağım. Yeni yazdım. Dağlarca gitti, ardından Zülfü de gitti. Kaldım yalnız. Türkiye'yi tek başıma temsil edeceğim. Sıram geldi, beni çağırdılar. Türkçe okuyacağım duyuruldu iki kez. Siyah etek, beyaz gömlek kadınlar kızlar önlere aktı. Çıktım: "Al al Almanya! Hol hol Hollanda..." diye başlayınca Hollandalılar da kaldı. Robert fotoğraflar çekiyor. Beğenmeyen kızını vermesin; ben işimi yaparım. İncil'den, şundan bundan da korkmam. Madem içine güzel çiçeklerin dolduğu bir odada kalıyorum, işimi böyle güzel yaparım…

Bitirip indim; hemşeriler dört yanımı sardı. Kimi "Şimdi Dağlarca çıkacak, ondan sonra Zülfü çıkacak, değil mi?" diye soruyor. Esma söyleyiverdi: "Hayır onlar gitti!"

Kızların yüzünü bir üzünç aldı: "Tüüh! Ben onları çok görmek istiyordum!" dedi biri. Dönüp dönüp, "Dağlarca çok büyük şair değil mi?" diye soruyor. "Gidin ilgililere sorun, başka gün salonda okuyacak ama saat kaçta? Gelin orda dinleyin." diyorum. Çok üzgün bakıyorlar yüzüme: "Okul var, iş var, o zaman da bizim vaktimiz olur mu acaba?" diye soruyorlar.

❁

Tam o sırada karşımda kimi görsem iyi? Yiten sevincimi buldum yeniden. Çocukluk arkadaşım İdris'i! Ailesiyle birlikte köyümüze sürgün gelen Kürt arkadaşımı. Sarıldık birbirimize. Akçaköy'ün üç sınıflı okulunda iki yıl aynı sırada oturduk. En iyi arkadaşımdı. Parmaklarımızı kanatıp kan yalaştık. Bizim köyden kalkıp Çuvallı'ya gittiler. Orası da ilçemizin bir köyü.

Ordan bir kızla evlendi. İdris öpüyor yüzümden gözümden, başka kimseye bırakmıyor. Hollanda'ya işçi geldiğini duymuştum. Rotterdam'da idi demek.

Yeşilovalı, Dirmilli hemşeriler sokuluyor: "Kürt İdris'ten bize sıra geldi mi?" diye soruyorlar. Onlarla da kucaklaşıyoruz. "Bir yere gidip oturalım. Ne zaman geldin? Hemen dönecek misin? Yok canım nasıl olur? Gelmişken birkaç gün bırakmayız! Sakın haa, öyle hemen döneceğim deme!"

Parkın elverişli bir yerine yürüdük. Orası seyrelmiş. "Böyle olmaz, eve gidelim!" diyen bir kadın, soruyor: "Nerde kalıyorsun?" Otelde kaldığımı duyunca ayıplıyor: "Burda bu kadar ev varken insan otelde mi kalır?" diyor. "Almanya'ya döneceğim, kapanış günü gene geleceğim, bir okumam daha var..." diyorum.

"Gidip gelmeye ne gerek? Çık otelden bize gidelim. Almanya'ya da dönme. Gelmişken seni biraz gezdirelim" Hemşerilerim can; canları gibi çekiyorlar beni. Zor kopuyoruz birbirimizden.

❁

Olanak bulup döndüm otele, çalıştım biraz daha. Ertesi gün yemeğe çıktım. Karnımı doyurdum, gezinerek dönüyorum. Yolum dükkânların önünden geçiyor. Bir vitrinde deri işleri görüyorum. Birbirinden güzel ceketler, etekler. Güzel giyimli bir kız çıkıp "Buyurun!" demiyor mu Türkçe? Sonra da elini uzatıyor.

"Aaa, siz burda mısınız?" diyorum ona. "Dün parkta görüşmüştük değil mi?" Gülüyor: "Evet! Dağlarca ile Zülfü'yü sormuştum. Ben işte buranın işçisi olarak çalışıyorum. Buyurun bir bardak çayımızı için..."

Patron öbür dükkâna gitmiş. Hollandalı iş arkadaşı kızla tanıştırıyor. Dün parka ailecek gelmişler. Kardeşi de Zülfü'yü çok severmiş. "İnşaallah çekindiğimiz resimler iyi çıkar!" diyor. Hay Allah ne yapacağım, tam otele yaklaşmışken kesildi yolum! Oturuyorum. Çay geliyor. Anlatmaya başlıyor İsmihan. Önce Almanya'ya gelmiş babası. Annesi çok kötü olmuş geride. Durmadan ağlamış geceleri. Bunlar Adanalıymış. Baba-

sı izne gelmiş. "Biraz daha çalışıp gene geleceğim, sonra sizi götüreceğim!" diyormuş. Kaç günü varmış; geçivermiş hemen. Annesi babasının pasaportunu, biletini basmış ateşe. Adana'ya yerini onaylatmaya gidecekmiş. Pasaport, bilet yanınca kalakalmış. Sonra biri akıl vermiş: "Uğraş, yeniden hak edersin! Kökü onlarda vardır!" Uğraşıp hak etmiş; bu kez Almanya'ya değil, Hollanda'ya gelmişler ailecek, geliş o geliş! "Hepimiz burdayız şimdi!" diyor İsmihan. "Annenin adı ne?" diyorum İsmihan'a. "Ayşe!" diyor. "Tanıyorum, tanıyorum sizi, ah benim canım hemşerilerim. Yazacağım öykünüzü!" diyorum içimden.

"Ohoo siz bize gelin, bizde daha ne öyküler var, ne öyküler, ne öyküler!" diyor. "Hele siz benim anamı bir dinleyin..."

❁

Bir ara Leiden Üniversitesinden Doçent Dick Kopman geldi, yanında arkadaşı Jürüyan var. Yapacağım söyleşi ile ilgili ayrıntıları görüşmek istiyorlar. Jürüyan Türk'e benziyor. Kendisini "Merhaba, nasılsınız?" diye selâmladım. "İyiyim, teşkür ederim, mersi!" diye karşılık verdi. "Arapçalı, Fransızcalı bir Türkçe, bu kadarı da fazla değil mi?" diye takıldım. Üniversitenin ödeneği kalmadığı için yapacağım konuşma için honorar ile yol paramı ödemeyeceklerini söylediler.

"Boşverin; beyleriniz paraları durmadan silâha yatırsın. Ben ise geldim işte; oturur konuşuruz..." dedim. Sevinerek dönüp gittiler.

Beni Leiden'e Robert götürdü. Tarih şehri Delf'in kıyısından geçtik. Dick Kopmann'ın evine geldik önce. Eşi Else'yle, oğlu Remko'yla tanıştık. Bana evi gezdirdiler. Yukarda fazla bir oda varmış. İstediğim zaman buraya kapanıp yazabileceğimi söylediler. Çok sevindim. Fırsat olursa gelip çalışmayı elbet isterim. Kalktık sonra. Cetvelle çizilmiş gibi kanalların üstündeki köprülerden, kırmızı lâle, sarı çiğdem yastıklarının arasından geçerek üniversiteye vardık. Şehir, "Acaba çöpleri nereye atıyorlar?" dedirtecek derecede temiz. Başka yerlerde sevmediğim kilise çanları, burda saat başlarında, yarımlarda, yaygın bir halk melodisiyle öterek insana hoşluk vermeye çalışıyor. Caddeler-

deki, alanlardaki ağaçların üstünde guguk kuşları, sanki yumurta mevsiminde gibi durmadan ötüyor. Sokaklarda kılıksız insan görünmüyor. Mağazalar mal dolu. Leiden, dünyanın gelecekteki güzel dönemlerini düşündüren bir görünüş içinde.

Üniversitedeki söyleşimiz güzel oldu. Dick Kopman konuşmamı banda aldı. Vermez ki bir kopya! Yemek de iyi geçti. Dekan, profösörler, öğrenciler bir arada… Hollandalı bir kız oturuyor solumda: Coby van der Kraan; anlamıyorum önce. Bir kâğıda yazıp gösteriyor. Kraan vinç demekmiş, onu da söylüyor. *Irazca'nın Dirliği* üzerinde çalışıyormuş. "Biraz sorularım var size…" diyor.

"Sor yavaş yavaş..." diyorum. Dick Kopman beni Leiden'in ünlü Botanik Bahçesi'ne götürecek. "Sen de gel, dolaşırken sorarsın."

Botanik Bahçesi

Üniversitesiyle birlikte battaniyesi, gazı, sonradan yapılan bira, balık ve kablo fabrikalarıyla ünlü Leiden'i çok sevdim. Üniversitedeki söyleşimiz iyi geçti diye de seviniyorum. Şimdi Botanik Bahçesi'ndeyiz. Yemeğin üstüne bir yürüyüş yapıyoruz. *Irazca'nın Dirliği* üstüne soruları olan Coby van der Kraan, "Rahatsız etmez miyim? Gerçekten katılabilir miyim?" diye soruyor. "Seviniriz, gel!" dedim. Ceketimi aralığa asmıştım; söyleşi boyunca sigara arandım. Coby "Samson" tütünü sarıp uzattı. Profesör Fleming, Coby'yi övdü biraz.

Bölümün iyi öğrencilerindenmiş. Birkaç kez Türkiye'ye gidip Türkçesini ilerletmiş. Arada folklor derlemeleri yapmış. Irazca üzerine geçen yıl hazırladığı ödevi gösterdi. Akıcı bir Türkçe ile yazmış. Ufak tefek düzeltmeler gerekiyor.

Hele şimdi Botanik Bahçesi'ni gezelim, vakit olursa sonra düzeltiriz. Kapıdan girer girmez beni bir heyecan sardı. Üç yüz yıllık ulu bir ağaç oraya durmuş, gelenlere buyur çekiyor. Kınalı

yapraklarıyla tam bir anıta benziyor. Ulu ağaçtan ayrılmak zor. Birkaç kez dönüyorum çevresinde. Coby ile Dick kim bilir kaç kez gördüler onu? İlerlediler önden.

Haziran ortası; öğle sonrasının güneşi sırtımı ısıtıyor. Yurttan gelen acı haberler olmasa her şey gönlümce akıyor. Güzel bir günde, güzel bir bahçede, yeni arkadaşlarla yazın konuları üstüne söyleşiyoruz. Dick'in anlattıklarından yararlanıyorum.

Botanik Bahçesi'ni gezip bitirince Coby'nin evinde kahve içeceğiz. Dick ordan Robert'e telefon edecek. Esma'yla ikisi Den Haag'a gelecek, Dick beni trenle oraya götürecek. Vakit bol değil ama bahçedeki gezintiyi uzatıyorum. Dünyanın çeşitli ülkesinden getirilmiş ağaçların arasından ağır ağır geçiyoruz. Bitkilerin künyesini okuyorum. Çimler, çiçekler ayrı ayrı güzellikler. Derken sıcak havalı, buğulu seralara girdik. Şişman olduğu halde Dick Kopman terlemiyor. Her bitki üzerine bana açıklama yapıyor. Kazağı çıkardım. Daha fazla terlemek yaramaz, en iyisi kapağı hemen dışarı atmak. Yürüdüm.

Bir kanal var; Botanik Bahçesi orda bitiyor. Geniş bir kanal. Yanına banklar sıralanmış. Üniversitenin evli öğrencileri küçük çocuklarıyla çayıra uzanmış. Evli olmayanlar kanala inen çayırda yuvarlanıyor. Derse çalışanlar var. Ne olsa sınavlar yakın. Ama vur kır yok. Bunlarınki sefalı bir öğrencilik. Kavgayı dövüşü bize bırakmışlar. İçimden çok gerilerde kalmış, yarı yanı mutsuz öğrencilik yıllarım, çağrışımlar halinde geçiyor.

Aşağıdan, uzaktan bir gemi geliyor. Bir bank boşaldı, oturduk. Yönümüz güne, hem de gemiye karşı. Coby solumda, Dick sağımda. Coby yeniden tütün sarıyor. Söz, Hollanda diline benim kitaplar çevrilir mi, olanaklar var mı, yok mu'ya geldi. Dick, bu ülke yayınevlerinin moda konulara eğilim duyup "bestseller" olmuş, ünlü yazarların peşine düştüğünü belirtti. Coby ise Irazca'nın, Kara Bayram'ın iyi bir çeviriyle sunulsa ilgi göreceğini söyledi. İyi çevirmen de yok söylediğine göre… Dick durup durup "Ün!" diyor. İkisi konuşup bitirsin, bu konu kapansın istiyorum. Gemi beri beri geliyor. Üstünde her yaştan, baştan, kadın erkek, deste deste insan bize doğru geliyor. İçimde çocukluğum uyanıyor. Şimdi çıkmalıyım şu ağaçlardan birine. Coby gidip bir yere saklanmalı. Dick koşup aramalı.

Yorulmalı iyice. Ben inip başka bir yere saklanmalıyım. Sonra ansızın ortaya çıkıp gülmeliyim. Yaştan baştan söz etmesin, kınayıcı bakmasın kimse. Coby gidip biraz ekmekle, biraz Gauda peyniri getirsin. Taze soğan da bulur belki. "Soğanı sabah kendin ye, öğlen dostuna, akşam düşmanına yedir!" diyerek söyleşimizi gün inesiye sürdürmeliyiz… Cebimde kâğıt var, çıkarıp notlarımı yazmalıyım. Coby azığı getiresiye kendi dünyamda kalmalıyım. Else bekler diye düşünürse Dick şurdan telefon eder. Adım başı kulübe. 25 santim attın mı şehirden istediğin numarayı çevir. İstersen öbür şehirleri, ülkeleri arayabilirsin. Numara vermek, ad yazdırmak, sıra beklemek yok. Yalnız Almanya'dan Türkiye'ye hat az, ha deyince aradığına ulaşamıyorsun. İçini mektuplara dökebilirsin. Dağıtımdan önce açılıp denetlense de, mektupların hiç değilse yarısı er geç alıcısına ulaşır. Sorunlu bir ülkenin insanı olmanın burukluğunu unuttturan şu havada insan kendini bırakıp biraz dinlenmeli.

Coby arada sorularını soruyor. Kimi yazarların tutturduğu aşırı Öztürkçe'yi sevmiyor: "Halkın Türkçesi daha güzel değil mi?" diyor. Gezinti gemilerinde insanlar kendini bırakmış. Yedi renkten basmalar, şeker rengi ketenler içinde kadınlar, çocuklar, tatlı güneşte ısındıkça üstünde olanı çıkarıyor. Dick fırsat bulup yeniden "Ün!" üstüne konuşuyor.

Yüz metre kadar yaklaşan gemiye taktım gözümü. Bunda daha çok insan var. Bağırıp çağırıyorlar. Başımı çevirdim Dick'e, sordum: "Ne biçim konuşuyorsun? Ben ünsüz bir yazar mıyım?" Evinden bana oda ayırdı. Artık birbirimize "sen" diyoruz. Bıraktık siz'i biz'i. Alındığımı sanıp düzeltmeye kalktı: "Türkiye'de ve başka ülkelerde ünlüsün. Ama burda kitabın çıkmadı; onu demek istedim..."

Gezinti gemisi yaklaştı. On metre önümüzden geçecek. Kalktım ayağa, "Kusura bakma Dick, yanılıyorsun!" dedim. Kaldırdım kolumu, salladım gemiye doğru. Coby boş bulunup engelleyecek oldu. Aldırmadan salladım. Tıklım tıklım gemiden belki yüz kol birden kalktı. Başladı onlar da bana doğru sallamaya. Dick ne olsa oturaklı bir öğretim üyesi, Coby ciddi öğrenci. Ben ciddiliği, her yerde gönlümün istediği gibi yaşamak, gereken işi de yapmak diye anlarım. Kolumu sallamayı

sürdürdüm. Geminin yolcuları selâm çığlıkları ata ata geçip gitti önümüzden. Coby dudağını ısırıyor, Dick ne diyeceğini bilmiyor.

Sordum: "Ünlü değilim de bunca Hollandalı nasıl selâm attı? Haydi, söyleyin bakalım!"

Bir süre daha oturduk orda. İkindi sonrasının serinliği çıktı. Kazağı giydim, ceketi omzuma attım. Coby'nin dik merdivenli evine çıktık. Dick ordan Rotterdam'a telefon etti. Esmagille Den Haag istasyonunun önünde buluşacağız. Coby'ye "Şimdilik hoşça kal!" dedim. Dick'le belediyenin önündeki otobüs durağına gittik. Ordan istasyona.

Adının anlamı "acı çekmek" olan Leiden'e gene geleceğim. O zaman pek övülen "Van der Varf" parkını gezeceğim.

Yollarda

Almanya'nın Bayem eyaletinde okullar geç açılır, geç kapanır. Öbür eyaletler arasında dönerli düzen uygulanır. Bayem buna girmez. Çiftçi ülkesidir. Tutucudur. Endüstri yeni girmiştir. Klaus Liebe-Harkort'a, "Olur gelirim!" demiştim ya; temmuzda gittim. Güner Sarıoğlu'nun yolladığı "Beritanlılar" çalışma kopyasını yanıma aldım. Görmek için her yerde göstergeç bulunmuyor. İki kocaman teker. İçinde ne var, nasıl bir metin yazmam gerekir? Hem kendim bakacağım, hem konferansta öğretmenlere göstereceğim; iyi olacak.

Düşündüğüm gibi yaptım. Güner'i kutlamam gerekecek, o kadar güzel resim, o kadar gerçek yaşam kesiti az gördüm. Beritanlılar artık yerleşiyor aslı çıkarsa; bir daha kalk üç ay yaylaya git, üç ay yaylada kaldıktan sonra üç ay kışlağa in; böyle yolculuklar yapmayacak! Film bu bakımdan tam belgesel. Öğretmenler böyle bir sunuda bulunduğum için teşekkür ettiler. Madem bu kadar beğenildi, işçilerle öğrencilere verdiğim konferansta da gösterdim. Münih tutucu şehirdir ama ilerici ayakları çok-

tur; kendini Paris'le yarıştırır. "Ben de bir kültür şehriyim!" diye yapmadığını bırakmaz. Operası, tiyatrosu, galerisi, sergievleri, sokak kahveleri Paris'i tutmasa da iyidir. Bira parklarının ise nereye gitsen, üstüne yoktur. Bu yanıyla sanırım Paris'i geçer.

Bu kez üç gün kaldım. Geçer, gelişimde edindiğim Türk, Alman dostlarla, hem de Klaus'la yeniden konuşma olanağı buldum. Sonra, Basel'e gidecek trene bindim.

Rur Havzası'na geleli bu şehirden o şehire koşuyorum. Tunç Okan, Kaynar Kitabevi'ne yeniden telefon edip benimle ille görüşmek istediğini bildirmiş. Telefonla zor güç buluştuk. *Kaplumbağalar*'ın sinema haklarını kendisine verip veremeyeceğimi bir daha soruyor. "Fakir Ağabey…" diyor telefonda saygılı. "Bakarsın olur, görüşelim" dedim ona.

"Nerde, ne zaman görüşebiliriz?"

"Duisburg'ta, Neuchatel'de ya da ara bir yerde. Madem göçmeniz, dünya bizimdir!" dedim.

Neuchatel'e çağırdı beni. Kültür Bakanlığı'na göreve dönmeyeceğimi bildirdim. 1979 Temmuzu'nun ortası idi. Münih'ten çıkınca notlarımı açtım. Trende mektuplar, yazılar yazarak vakti geçiriyorum. Az yol değil, onca saati boş mu geçireyim? Akşama doğru Basel'e vardım. Tunç beni istasyonda karşıladı. Eline bir *Kaplumbağalar* almış. Kolayca bulduk birbirimizi. Otomobille geldi sanıyordum. Trenle gelmiş. Basel'den Neuchatel'e gittik. Gölün kıyısındaki otelden oda ayıltmış. Vakit hayli geç oldu. Gene de bir akşam yemeği yedik birlikte.

Anlattım ya; Tunç'un mesleği dişçilik. Hem de sinema yapıyor. Bir daha belirteyim, sinema birinci işi değil, ikinci işi.

Rahat bir uyku çekeceğimi umuyorum. Çok yorgunum. Sabaha karşı vak vak, gak gak gak sesleriyle uyandım. Kalkıp baktım gölün yüzü kuğu ile ördek dolu. Sanki güzel bir dişi yüzünden aralarında savaş çıkmış. Şehrin parlak ışıklarıyla gölün yüzü apaydın olduğu halde bu kavganın nedenini anlayamadım. Ertesi gün buluştuğumuzda sordum; Tunç da anlayamadı. Ama gürültüden rahatsız olduğumu anladı. O güzel otelde bir gece kaldım. İkinci gün Tunç'un evine taşındım. O sırada annesi yanındaydı. Üç gün birlikte olduk. Neuchatel'in, çevresinin altını üstüne getirdik. Müzesini gezdik, hem de *Kaplumbağa-*

lar'ın sinema haklarını konuştuk, tartıştık. Kimi zaman evde, kimi zaman dışarda birbirinden güzel göl kıyılarında oturuyor, kır doyumevlerinde yiyor içiyoruz. Etli, peynirli "fondü"ler yapıyoruz. Rur Havzası'nın dumanlı havasından çıkıp yeryüzünün nasılsa temiz kalan bir köşesine gelmişim. Ciğerlerime üç gün bayram ettiriyorum.

Ama ne yazık Tunç'la anlaşamadık. Ben paracı değilimdir ama böyle ilişkilerde hakkım yeniyor duruma düşmek de istemem. Ayrılırken çok üzgündük. "Gene telefonlaşalım..." dedik karşılıklı.

Telefonlaştık birkaç kez. Yeniden buluşma gereği doğdu. Ekim sonunda Tunç, Duisburg'a geldi. Biraz daha tartışıp sözleşmeyi imzaladık.

Hiç hesapta yoktu, Tunç biraz ön ödeme yaptı. Böylece bir ev açabilme olanağı doğdu.

Bu arada Fuat Bultan da AWO merkezinden elde ettiği sonucu bildirdi. Bütün Almanya'yı dolaşarak, ikisi Berlin'de olmak üzere 21 yerde okuma yapacağım. Yolum Koblenz, Heidelberg, Heilbronn, Stuttgart, Ulm, dolaşa dolaşa gene Münih'e vardı.

Takvimde yaprak eyleşmiyor. Çaktırmadan hızla akıyor zaman. Ardı kesilmeyen yağmurları yağıyor Almanya'nın. İnsanlar genellikle can sıkıntısından, zamanın bir türlü geçmediğinden yakınır; oysa su gibi geçiyor.

Vicdan öğretmen, "Biz de Koblenz'e gidiyoruz, arabada yer var. Oraya kadar birlikte gidelim, ötesine trenden bilet alırız…" dedi. Hocanım meğer şiir yazıyormuş. "Günlük yaşamın hayhuyu içinde fırsat olmuyor. Yolda okurum; dinlerseniz sevinirim!" diyor. Çoktandır görmediğim, duymadığım şiirin hasına raslarım diye umutlandım.

Uzunca bir yol olduğu için erken çıktık. Bayram enişte Buchholz'dan aldı beni. Hemen otoyola çıktık. Şimdi Düsseldorf'un kıyısından Köln'e doğru sürüyoruz. Asfaltta yağmur tozuyor. Acayip bir olay bu, ilk burda görüyorum, su tozuyor. Üç gelişli, üç gidişti yoldan sel gibi taşıt akıyor. İşlenmiş mal dolu TIR'lar o yana, bu yana koşuyor. Kuru havalarda tozmayan otoyol, yağmur yağarken tozuyor.

Vicdan'ın şiirleri, okuttuğu işçi çocukları üstüne. "İşte gizli bir şair; hiç belli etmiyor. Görüyor musun neler varmış!" diyorum içimden. Onca uzun yol birden bitti; Koblenz'e girdik.

Mühendis Levent'i buldular evinde. O da bekâr yaşamanın sıkıntılarını sürdürüyor. Kahve yaptı. Almanya'da Bayram enişteyle birlikte okumuşlar. Biri Mannesmann'da, biri Kaiser Aliminium'da çalışıyor. Levent, "Geldiğiniz iyi oldu; çıkıp güzel bir yemek yiyelim!" diyor.

Koblenz'e bir sürü gezgin geliyor. Doyumevlerinin kiminde yer yok, kimi çok kazık, bize göre değil. Gene de Vicdan, "Ren'in kıyısında yiyelim, oralardan bir yer bakalım!" diyor. Öneri bana uygun. Duisburg'u yalayıp geçen büyük ırmakla içimden içimden dertleşiyorum; ben anlatıyorum, o dinler gibi yaparak gurk gurk ederek akıyor.

Gerçi havanın tadı yok. Gene de ırmak kıyısı, merkezdeki doyumevlerinden iyi. Otomobili bir yere eğlediler. Sayısız iskelelerden birinin yanından suyun aktığı yöne doğru yürüdük. İncecik yolun bir yanı su, bir yanı çimen. Sağa sola her renkten çiçekleri döşemişler. Adımlarımı açtım. Ağaçlar kimi yerde ormanı andırıyor. Arkadaşlar arkadan gelerek geride kalan yılların anılarını deşiyor. Şimdi kim nerde ne yapıyor, kimler evlendi, kimler kaldı, kimler boşanıyor Levent gibi? Anlatıyorlar.

Arayı daha da açıyorum. Belki bir yere otururlar, döner bulurum. Dolu gemiler, yüklü sallar geçiyor. Ren'in üstünde taşıtlar dokuztaş oyunundaki varan gelen gibi işliyor. İki yandan trenler, motorlu taşıtlar; zamandan hızlı bir geliş gidiş, ona göre de bir gürültü; koca su hiç durmadan akıyor.

Bilmiyorum ne kadar açtım arayı; dikildim ırmağı seyrediyorum. Ne zaman bizim Kızılırmak, Sakarya, birbirinden olanaklı öbür sularımız böyle işler görecek? Şimdi de bir sokağın ağzındayım. Anıt güzelliğinde ağaçlar görüyorum. Anıttan bol ne var? İşte bir tanesi daha! Tam dilikdiğim sokağın kulağına dikmişler onu.

Önce ayırdına varmadım, dikkatli bakınca gördüm. Bir köylü karı koca. Sırtlarında üzüm küfeleri. Yeni kırılmış iri taneli üzümü götürüyorlar. İkisi de küfelerin altında iki büklüm. Başlarını ileri uzatmışlar. Güzel bir yapıt doğrusu. Yaklaşıp elimi

sürdüm. Normal insan boyunda var yok. Yontucusu kim ise, helâl olsun! Kadın erkeğin yanıbaşında. Üzümü şarapevine götürüyorlar. Ren'in yamacı silme bağ. En ünlü Alman şaraplarının buralardan çıktığını öğreniyorum. "Rhein" ile "Wein" (Ren ile şarap) bunlar uyaklı sözler. "Rheinplatz, Weinplatz!" diyorlar; Ren yöresi, şarap yöresi.

Yontuyu yapan bir üzümcü ailenin çocuğu belki. Derinden biliyor halkının yaşamını. Birden gördüm, kadınla erkeğin alınlarından süzülen sular, burunlarından toprağa damlıyor. Yağmur suları ter gibi akıyor. Arkadaşlar yetişene kadar bunu seyrettim. Levent, "Makine olmalı, resminizi çekmeli!" dedi. Geçip gittiler, durup bakmadılar sevdiğim yapıta. Çağırdım geldiler. Levent, "Canım sıradan bir yapıt! Ünlü bir şey değil. Buralarda dolu var bunlardan!" diye açıklama yaptı.

Bana sorsalar, Almanya'dan ne götürmek istersin; elbet çok şey götürmek isterim de, yüzüm tutarsa bunu isterim. Gerçi buraya da yakışmış, koparmak doğru olmaz; gene de isterim.

"Bakın!" dedim arkadaşlara. Kadının da, erkeğin de burunlarından süzülen damlaları gösterdim. "Nasıl terlemişler!"

"Ama işte bu gerçekten hoş!"

O gün öğle yemeğini Koblenz'de hangi doyumevinde yedik, hangi Alman şarabından içtik; unuttum. Ama yontucusunu bilmediğim o yapıtı unutmadım.

❁

Unutamadığım bir iz daha var Koblenz'den.

Koblenz istasyonu ırmağa koşut olarak sık dokunmuş bir hasır gibi serilir. Stuttgart'a üç saatlik yolum olacak. Uygun bir tren seçip bilet aldık. İn bin yerine geldik, bekliyoruz. Arkadaşlar beni geçirip şehirde gezintiyi sürdürecek. Bir yere oturup kahve içecekler. Sonra ayrılacaklar.

Koblenz istasyonunda büfeler gazete, dergi, çiklet, çikolata, kıstırık ekmek, kola, pepsi satıyor. Onca güzel elma suları, üzüm suları, sütler dururken getirip pepsi, cola satıyorlar, insanlar da alıyor! Ben bir türlü yoluna girmeyen kendi işlerimle birlikte bunlara da üzülüyorum.

Büfelerden birine doğru yürüdüm. Küçük gezi çantamda okuyacak dergiler, yazacak kâğıtlar var.

Büfenin önüne elmaları dizmişler. Silip parlatmışlar hepsini. Güney Almanya'nın yeşil, mayhoş elmaları. Daha buralarınki oluşmadı. Kim bilir hangi eller toplayıp sandıkladı? Bizimkileri paketleyen, sandıklayan yok daha. İncirleri, üzümleri bile çarçur ediyoruz. Yeşil, mayhoş elmalara bakıyorum...

Satıcı kadın çıktı. Şişman mı şişman. Yarım kilosunun iki mark olduğunu söyledi. Bir mal paketlenip pazara çıkmaya görsün; fiyatı yükseliyor. Zaten üzerine de yazmışlar. Baktım kadının yüzüne. O da bana baktı; alacak mıyım, yoksa almayacak mıyım? "Almayacağım, sadece bakıyorum..."

Bir buruşturdu yüzünü ki! Elmadan daha ekşi yaptı dudaklarını. "Almayacaksan niçin alacak gibi duruyorsun?" diye söylenerek girdi içeri. Yaptığı ne kadar ayıp? Ne kötülük var bakmamda? İnsan güzel elmalara bakmaz mı? İlle almak gerekir mi?

Bayram enişte bağırıyor öteden; "Gelin buraya; şimdi bayanı kızdıracaksınız!" Ayırdında değil mi, kızdırdım bile.

Bir şey söylemediğim halde satıcı kadın kafasına taktı beni. Madem bu kadar bakıyorum, demek almalıyım. Belki düşüncemi değiştirdim. Yeniden geldi. Zorla yumuşattı yüzünü: *"Bitle schön efendim!"*

Hay Allah! "İstemem, teşekkür ederim..." dedim usulca; hem de gülümsedim. O ise daha beter ekşitti yüzünü. Dönüp yersarsımı gibi girdi içeri. Bir şeyler mırıldandı, anlamadım. Arkadaşlar bağırıyor: "Tren saati yaklaştı, artık gelin!"

"Hayır, duracağım burda!"

Kadın bakıp bakıp söyleniyor. Elinden gelse beni dövecek. Ama gerideki arkadaşları görüyor, belki bu yüzden tabanı dayamıyor. Birden elimi çantama attım. Yolluğumdan bir küçük, kırmızı elma çıkardım, başladım ısırmaya. Hem yiyor, hem sandıktakilere bakıyorum. Satıcı bayan cin ifrit oldu. Ne yapacağını bilemeden kızdı köpürdü içerde. Ben de oralı olmadan elmamı yemeyi sürdürüyorum. Birini bitirip ötekini çıkardım az sonra. Onu da sevdim, kokladım tren gelesiye.

Sanırım satıcı bayan beni unutamamıştır.

Ulmlu Hüseyin



"Gece Vardiyası" adlı kitapta toplamayı düşündüğüm öyküleri epey ilerlettim. Okumalarda en çok onları sunuyor, dinleyenlerin eleştirisini alıyorum. Okurlardan eleştiri istemek; şimdiye kadar bu yoğunlukta yaptığım iş değildi. Böyle olanaklar yoktur bizde; yazarlar, 50-60 kişilik topluluklar önünde yapıtlarından parçalar okumaz. Büyük katılımlı "matine"ler olur ama onların amacı değişiktir. Dolayısıyle Türk yazınında pek yapılmamış bir işi yapıyorum. Yaşamlarını yazdığım işçilere soruyorum: "Bunları ben sizin yaşamınız diye yazıyorum. Acaba nasıl buluyorsunuz? Lütfen eksiğini fazlasını söyleyin!" Sözü kapan, cilt dolusu öykü yazmış gibi ders veriyor, bilim, siyaset konularına dalıp kafa şişirici açıklamalar yapıyor. Elbet buna katlanmak gerekiyor. Çünkü arada, seyrek de olsa Ulm'da rasladığım gibi yararlı eleştiriler de çıkıyor. Böyle sonuçlara ulaşabilmek için taşlı yolları tepmek ha tepmek gerekiyor.

Ulm'a ikinci gelişim. İşçi Derneği'nin küçük salonunda kaç kişiydik saymadım; olsun olsun 70 kişi... Onlara "Büyük Mağazada İşçiler" öykümü okudum. Olay Duisburg'un "Horten" adlı büyük mağazasında geçiyor. Bu tür mağazaların yer katında birer kitap köşesi oluyor. Buralarda çok sürümlü romanlar, İtalya, İspanya, Yunanistan, Türkiye üstüne gezi kitapları, hem de haritalar satılıyor. Gezi kitaplarının üstünde ülke bayrakları yer alıyor. Bizim işçilerden ikisi, uzaklarda yıllardır özlem bastıra bastıra dertli olmuş, küçük pul kadarcık bahaneden avuntu çıkarıyor. Yurdumuz üstüne olan kitapları alttan alıp üste koyuyor. Aynı işi öbür ulusların işçileri de yapıyor. Kendi kitabını üste çıkaran ötekileri alta indiriyor. İndir bindir derken sürtüşme başlıyor. Tartışma kavgaya dönüşecek. Bizimkiler hesaplıyor: "İtalyan ile İspanyol, Yunanlıya arka çıkar. Biz ikiyiz. Acaba Yugoslav Smaylagiç ne yanı tutar?" Öyküde anlatıyorum: "Horten mağazasının gıda maddeleri bölümünden, ağzında Camel sigarasıyla çıkıp gelen Faslı El Mehdi de yolunu oraya uğrattı.

O zaman bizimkilerin yüzü güldü." Ulm'daki dernekte öyküyü dinleyenlerden bir arkadaş elini kaldırıp sordu: "Bu akşam burda mısın?"

"Evet burdayım…"

"Öyleyse dışarı çıkınca biraz konuşalım!"

Salonda değişik bir hava esti. Herkes başını döndürüp bunu diyen arkadaşa baktı. Onlar belki tanıyor, ben tanımıyorum. Sordum: "Şimdi konuşsak olmaz mı? Bir sözünüz varsa burda söyleseniz..."

"Burda olmaz! Yeri değil. Çıkınca tenhaya çekiliriz!"

"Adınız ne?"

"Hüseyin…"

"İliniz?"

"Yozgat..."

"Yozgat'ta sevdiğim dostlar var. Hayhay konuşalım çıkınca!" dedim ne olacaksa. Korkup, "Hayır konuşmayalım!"mı diyeyim? Ne olsa Akçaköylüyüm.

Biz söyleşiyi sürdürdük. Dinledik birbirimizi. Bitince çıktık dışarı. O zaman Ulm'un eli yüzü pek düzgün değil daha. Dar mar sokakları yeterince açılmamış. Baktım Hüseyin o dar sokağın içine doğru bir saçak altında dikiliyor. Arkadaşlardan ayrılıp yanına vardım. Koluna girip tarlada sabanı ileri kakar gibi kaktım biraz: "Söyle bakalım, kaçtan aşağı olmaz diyorsun?"

"Estağfurullah! Sen herhalde beni yanlış anladın. Sorun şu: Hani bir yerde El Mehdi mağazanın gıda bölümünden ağzında Camel sigarasıyla çıkıp geldi, diyorsun ya…"

"Evet?"

"Orası olmamış; çıkar at! Bu Almanya'nın hiçbir büyük mağazasında, hele gıda maddeleri bölümünde sigara içilmez. Burası yalan! Sen gerçekçi bir yazarsın. Eloğlu bu yalanı alır, doğru yazdığın bölümlerin de yalan olduğunu yaymaya gider. Sigarayı çıkar, bir zararı olmaz. İkincisi, bak aklında olsun, doktorların bekleme odalarında da sigara içilmez..."

"Onu biliyorum!" dedim. Hüseyin'le el sıkıştık. Dönüp geldiğimde arkadaşlar sordu: "Anlaştınız mı?"

"Çok iyi anlaştık!"

"İyidiiir, bizim Patır Hüseyin çok iyidir; anlaşmayacak ne var?" dediler.

O gece kendi kendime epey söylendim: "Bundan sonra gözünle görmediğin, iyi bilmediğin konularda dikkatli ol! El Mehdi'nin ağzına rasgele sigara verme bir daha!" diyerek kendi kendimin kulağımı epey çektim.

Türkdanış arkadaşlar uğurluyor, Türkdanış arkadaşlar karşılıyor; bir ayı böyle tamamlayacağım. Münih'e işte bir ay sonra yeniden gidiyorum. İşçilerimizin birbirinden çetrefil sorunları Türkdanış'larda birikiyor. Varır varmaz anlatmaya başlıyorlar. Hatta ilgili arkadaşı bulup getiriyor, tanıştırıyorlar.

Münih'te Fethi Savaşçı'yla buluştuk gene. Geleceğimi önceden bildirmiştim. Çıkıştı bana: "Ama ne oluyor böyle? Geldin mi gidiyorsun; yüzünü doya doya göremiyoruz!"

"Allahtan kork; sen de böyle dersen, hiç yüzümü görmeyen dostlar ne yapsın?" diye takıldım kendisine.

Gene öyle düzgün giyimli, gene öyle gözünde gözlük, yüzü temiz traşlı; kitaplığı düzenli, yaşamı ölçülü biçili. Kendi deyimiyle "eşşek gibi" çalışıyor, "aslan gibi" yazıyor.

Münih'ten Berlin'e geçtim, yirmi bir okumayı bitirdim öyle öyle. Kamen'e dönüp geldim. Kaynar Kitabevi bu kez Almanya'dan, Hollanda'dan Türkologları, yazarları toplamış, "Türk yazını dışa nasıl açılır?"ı tartıştırıyor. İmza günleriyle, söyleşi toplantılarıyla başladı, her yıl buna benzer bir etkinlik yaparak sürdürmek istiyor. Sanırım Türkiye'den yazar getirtmek biraz ağıra patlıyor.

Bu kez gelenler arasında Hollanda'dan Dick Kopman, Almanya'dan Klaus Liebe-Harkort, Fethi Savaşçı, Aras Ören, Güney Dal var. Geç vakit gelip ben de katıldım. Adria Grilli denilen Yugoslav doyumevi o akşam bize ayrılmış. Baktım Breidenkopf'tan teyzemin torunu Abbak ile gelinimiz Güllü de gelmiş. Hem onlarla, hem arkadaşlarla sarmaş dolaş olduk. Bana dediler: "Açış konuşmasını yap, hem de herkesi birbirine tanıt!" Monheim'de tanıştığım bilgisayar mühendisi Dursun Atılgan da çağrılılar arasında. "Biraz yorgunum, Atılgan yapsın!" diye özür diledim. Epeyce ikircimden sonra başladı, ama o da isteksizdi. "Olmuyor!" diye bağırdılar. "İlle sen!" Kalktım yorgun

morgun. Arkadaşları birbirine tanıttım, kimine sorular yöneltip kendi kendini tanıtmasını istedim. Savaşçı'yı ise kasıtlı olarak en arkaya bıraktım: "Bir yörük atasözü vardır. Turpun büyüğü heybede, derler. İşte şimdi heybede Fethi Savaşçı!" dedim. Bu sözün öyküsünü bilen var mı, yok mu araştırdım. Olmadığını saptayınca kısaca anlattım. Sonra Savaşçı'yı tanıttım bir güzel; herkes hoşnut kaldı. Konuklar coşkun coşkun söz aldı, Türk yazını dışarıya nasıl açılır?

Yazını bilmem ama yazarlar açıldı bence. Epey varız Avrupa ülkelerinde. Sıkıyönetimin tutuklayıp içeri atamadıklarından çıkan dışarı açılmış. Bir gün gelir yazınımız da açılır. Yaz var, kış var, ivecek ne iş var? "Senin görüşün ne?" diye sorulunca ben de kısaca bunu söyledim.

Armağan Yazı Makinesi

Münih'te öykülerimi okuyacağım salonun kapısına geldiğimde Sultan abla, kapının dibinde bir Türkmen çınarı gibi dikiliyordu. Başörtüsü bağlamış. Yeşil eteği topuklarına iniyor. Üstündeki beyaz gömlek olgun vücudunu sarmıştı. Taranmış saçları köyündeki gibi kıt kımır görünüyor.

Gülümseyecek oldum, yüz vermedi. O bekliyor diye ben de bekledim. Beni bilmediği kesin. Öykü okumak için bir yazar gelecek ama görünüşe göre o yazar ben olamam. Yazar dediğin şöyle biraz, Cevdet Sunay'ın dediği gibi oturaklı olur, değil mi?

Ülfet ağabey göründü. Daha uzaktan gülüyor. Onunla da tanışmıyoruz. Bana değil de, duvarın dibindeki eşine gülüyor sandım. Biraz deli, hem de utangaçtı gülüşü. Dibime kadar geldi, elini uzattı. Ben de uzattım. Harbi bir insan. "Yazar sensin değil mi?" diye sordu. "Başka istekli çıkmazsa, benim!" dedim. Tokalaştık tatlı tatlı. Sultan ablaya doğru götürdü beni.

"Tanışmadınız mı benim Sultan'la?"

"Tanışmadık!" dedim.

“Biraz serttir, yüz vermez!”

“Ben de sertimdir...” dedim ciddi ciddi.

Sultan ablayla hal hatır sorduk. Kütahya’nın Gökler köyünden gelmiş bunlar. Gediz’deki büyük yersarsımı yüzünden öncelik elde etmişler. Değilse, yıllar önce yazılanların bile sırası gelmemiş. Ancak adamı olanlar, bol rüşvet verenler geliyormuş. O yıl bu yıldır Münih’in Allach Mahallesi’nde kocaman kamyonların yapıldığı MAN fabrikasında boyacı olarak çalışıyor Ülfet ağabey. Gözleri nedense kanlı gibi. Toplantının başlamasına biraz var. Girmek için ivecenlik göstermedik. “Sultan ablam çalışmıyor mu?” diye sordum.

“Dinle gayri: Şahsenem, Fatma, Şaziye, Nilüfer, Nilgün. Tam beş tane! Sultan ablan bunlara çalışıyor. Almanya’da ben kamyon yapıyorum, o da çocuk!”

Ülfet ağabey konuşurken, yerden büngüldeyen köpüklü su gibi fıkır fıkır gülüyor. Sultan abla hoşlanmıyor bu gülüşten. “Kim olduğunu, ne olduğunu bilmediğin adamın karşısında deli deli gülünür mü?” demeye getiriyor. Kızıyor adamına.

“Demek beşi de kız çocuklarınızın?”

“Eveet! Belki altıncısı oğlan olur dedim ama doğurmadı, aldırttı hanımefendi! Oğlan olur diye diye beş tane doğurdum, yeter dedi. Kafam hâlâ bozuk o işe. Şimdi her şeyi bahane edip kızıyor bana. Bir tarlaya hangi tohumu ekersen o ürünü verir diyor. Sanki çok kötülük yapmışım gibi durmadan azarlıyor...”

Nasıl anlatayım, Ülfet ağabey çok iri bedenli. Fabrika işçiliğine geçeli elleri de irelmiş. Ama kafası, burnu, gözleri eskisi gibi küçücük. Öykülerimi okuyacağım salona girince, onun köyüne varmışım, konuğu olmuşum gibi bana yol göstermeye, yer göstermeye başladı. Hem de çay kahve soruyor içeyim.

Orda okumamız, söyleşimiz iki saatten fazla sürdü. Sultan abla kıpırtısız oturdu. Gülüp duruyor diye kocasına kızdı.

Fethi Savaşçı dostum vardiyalı çalıştığı için bu güne gelemedi.

Özgür de görünmedi nedense. Dışarı çıktığımızda, Münih’in yüksek yapılarla dolu Neuperlach Mahallesi’ne akşamın gölgeleri iniyordu. İşçilerden ayaküstü hâlâ soru soranlar var. Ülfet ağabey, “Gidelim artık!” diye kolumu çekiyor.

"Nereye gidelim; konuşmadık?"

"Eve gidelim, bizde kalırsın!"

"Başka sözüm var, olmaz!" diyecek oldum.

"Sözüne sonra gidersin; önce bize!" diye dayattı.

Sultan ablanın yüzüne baktım kaçamak. "Eee yürü haydi!" dedi o da. "Eviniz kalabalıkmış, uygun olmaz!" diyemedim. Arkadaşlardan ayrılıp yürüdük. Çantam Vural'ın arabada kaldı. "Kalsın; birer kahve içer kalkarız..." dedim.

"Öyle yan yun konuşma olmaz!" diye gidip Vural'ı buldu, çantayı aldı. "Bizde kalacaksın; göreceksin nasıl yaşıyoruz, birbirimizi nasıl yiyoruz? Ezbere yazarlık olmaz!"

Bu kez de Sultan abla çekti: "Yürü, çantayı ağabeyin getirir! Sokakta dikilmeyelim evsizler gibi?"

Evleri yakındaymış. Eski dar olandan çıkıp bu geniş olana gelmişler. Belediyenin adamları, "Senin nüfusun kalabalık. O iki odada oturamazsın, dört odalıya çıkacaksın!" diye rapor yazmış. Ülfet ağabey, "Nüfusum kalabalık ama gelirim az, tek motor çalışıyorum!" diyecek olmuş. "Çıkacaksın; sana kira yardımı yapacağız!" demişler.

Yardım işlemlerini tamamlayıp taşınmışlar. Ev dört oda ama onlar gene iki odada oturuyor. Çocuklar Şahsenem'den Şaziye'ye kadar okula gidiyor. Fatma bale dersi alıyor.

Ülfet ağabey çantayı getirdi. Bir saat geçti geçmedi, Sultan abla sofrayı kurdu. Pişen pilava tuz katmayı unutmasını güle güle anlattı. Ülfet ağabey de kendi öyküsünü anlatmak için sabırsızlanıyor. Buraya geldiğinde okuma yazma bilmiyormuş. Dağlarda açma yapan, ardıçlardan katran çıkaran, meşelerden kömür yakan, kıraçlarda çift süren, fırsat bulunca tavşan, tilki, keklik avlayan bir kır adamıymış. "Nasıl bileceğim okuma yazmayı?" diyor. Almanya'da öğrenmiş. Şimdi benim öyküleri, romanları seviyormuş.

"He valla doğru! Eksik olmasın, arada eyi bölümler gelince bize de okur!" diyor Sultan abla.

Televizyon koydukları dolabın açık rafında duran kitapları getirip gösteriyor: "Her gün açar, yaprak yaprak okur bunları!" Ülfet ağabey gene büngüldeyerek soruyor: "Bu yazdıklarının aslı var mı? Tilki misin sen, yoksa böcek mi? Nasıl giriyorsun

o evlerin içine? Onca ayrıntıyı aklında nasıl tutuyorsun? Her köyün ayrı bir dili var, onları nasıl biliyorsun?"

Sorularını ciddiye almazsam gönül kor diye düşünüp, birer ikişer sözcükle yanıtlamaya çalışıyorum.

Bunları geçip, beni fabrikasına götüreceğini, Münih denilen şehrin bütün batakhanelerini dolaştıracağını söylüyor.

Sultan abla bira getirdi sofraya: "Aç şunları!" diye uzattı kocasına. Ülfet ağabey aldı açıyor, yarıdan çoğunu taşırdı: "On altı yıl oldu geleli; okumalar yazmalar öğrendin; ama bira açmayı öğrenemedin herif! Bir de batakhaneleri dolaştıracaksın öyle mi?" diye ciddi ciddi çıkıştı. Aklı sıra beni de ona karşı kışkırtıyor: "Azarla şunu biraz! Bıcımık çek kulağını! İki güne bir karılara gidiyor! Çok hovarda! İnanmazsan yemin edeyim bak: Bütün Almanya'da şampiyon!"

Sözün bu derece dağılmasını istemediğimi belli ettim. O arada Ülfet ağabey okumayı az buçuk öğrendiğini ama yazmayı başaramadığını anlattı: "Bu yüzden ben de ne yaptım? Bir makine aldım, mektupları onunla yazıyorum, rahat oluyor!"

Sofradan kalkınca birer çay içtik. Derken kaldırıp evin boş odalarından birine götürdü beni. Az önce sözünü ettiği yazı makinesi orta boy "Olympia" masanın üstünde duruyor. Ödediği para dört yüz marka yakınmış. Kapağını kaldırdı. Kocaman elini koydu üstüne. "Güzel yazısı var Allah için! Hem de sağlam! Yazarken tak tak tak vuruyorum, bana mısın demiyor!"

Başka bir oda açtı; orası da boş. Yalnız bir karyola var. Ayakucuna benim çantayı koymuş. "Bu gece burda yatacaksın! O masayı, makineyi buraya getireceğim. Yarın oturur yazarsın!"

Dört odalı evin iki odası el sürülmemiş duruyor. Gerçekte Anadolu insanı bir odada yaşar. Bir oda konuğa ayrılır. Bir odaya tak tuk konur. Odaların önüne "hayat" uzanır. Yazın aile oraya taşar. Almanya ne kadar kuralcı olursa olsun, bizimkilerin alışkanlığını şakkadak kesemez! Ülfet ağabey sordu:

"Nasıl yazıyorsun yazılarını; elle mi?"

"Elle yazıyorum, öyle alıştım..."

"Neden makineyle yazmıyorsun?"

"İnsanlar gibi yazarlar da çeşit çeşit. Ben elle yazarım; benimki de bir alışkanlık!"

Yüzüme ciddi ciddi baktı: "Makineyle yazsan olmaz mı?"

"Makineyle temize çekerim!"

"Haaa!" dedi, bu Haaa'nın ne anlama söylediğini kavramadım. Gene salona geçtik. "Picamalarını giy; ben de giyeyim!" Ben giymeden kendi giyip geldi. Mırıldandı: "Rahat oturalım, aramızda yabancı yok!" O geceyi Ülfet ağabeygilde geçirdim. Karı koca sendikanın ya da partinin düzenlediği yürüyüşlere katılmadan duramıyormuş. Onlar yürüyüşe gidince çocukların başında Şahsenem kalıyormuş. Sultan abla kızıyor: "Yürüdük, yürüyoruz diyesiye koca gün geçiyor! Bu kadar uzatmanın ne gereği var? Yürüyüverirsin olur biter!" diyor. Ülfet ağabey de karısına bir türlü bayrak taşıtamadıklarını söylüyor. "Hem de ille kaldırımdan gider! Girmez aramıza! Benimle yan yana yürüsün isterim, sokulmaz!"

Sultan ablaya baktım, savunma gereği duymadı. Güldü sadece: "Okuma da öğrendi ama cahilliği duruyor, yani düşünemiyor!" dedi. "Neyi düşünemiyor?"

"Şimdinin yürüyüşleri eskinin savaşlarına benziyor. Pat küt, vurup yıkıyorlar insanı! Ona bir kalleş kurşun gelirse çocuklara kim bakacak? Bu yüzden kaldırımdan gidiyorum."

"Kalleş kurşunlar kaldırımda bulmaz mı?"

"O zaman da o bakar! İkimizi bir arada vurmasınlar. O düşünemiyor diye ben de düşünmeyecek miyim?"

Biraz da bana Almanya'nın hallerini anlattılar. Sultan abla çerez çıkardı, ince belli bardaklara yeniden çay doldurdu. Yattığımızda saat bire geliyordu. Ülfet ağabey ertesi sabah kahvaltıda gene picamayla oturmamı istedi. Zorladı beni. Kahvaltıdan sonra uzun hortumlu bir nargile çıkardı. "Dün sabrettim içmedim. Bugün izninle içeyim!" dedi. Nargileyi fokurdatırken bacak bacak üstüne attı. O zaman paçaları yukarı çemrendi. Çorap giymemişti ayaklarına. Elinde nargilenin hortumuyla sedirde uzak Asyalı bir kral gibi görünüyor.

Çocuklar şımarıp boğuşmaya başladı. Sultan abla kızmıyor. Bu sabah bana karşı oldukça güler yüzlü. Şakalar yapıyor, evin içini sevgi cumhuriyetine döndürüyor. Ülfet ağabey kendine güvenli, yükseklerden bakarak nargilesini fokurdatıyor:

“Dün sana, benim iki güne bir karılara gittiğimi, eve gelmediğimi söylüyor. Ayırdına vardın değil mi; hiç sesimi çıkarmadım... Bak, saat 10.30 oldu, daha picamayı çıkarmadım, çorapları da giymedim. Hovarda adam pazar sabahı bu kadar oturmaz evde, fırlar!”

Bu söylediğini duymazlıktan geldim. Artık gitmek istediğimi söyledim. Sultan abla hiç değilse bir şu pazarı birlikte geçirmemizi istedi. “Geceyi de bizde geçir. Yatağın anca ısındı daha! Hoşnut kalacaksın bak!” dedi.

“Ne kadar hoşnut kaldığımı bilmezsin!” dedim.

İkindiye kadar oturduk birlikte. Vural geldi. Ülfet ağabey kesin olarak gitmek istediğimi anladı. Dünkü odadan yazı makinesini getirdi. Bir mukavva kutunun içine yerleştirdi onu. Üç top da kâğıt koydu makinenin yanına: “Bunları götür! Makine sana bir armağanımız olacak! Bu kâğıtlara da kitap yaz...”

Baktım birinci hamur parlak kâğıtlardı. “Götür!” dedi yeniden. Başkomutan tavrıyla söylenen bu sözlere nasıl karşı duracağımı düşündüm. Yineledi buyruğunu: “Hiç eğip bükme; hepsini götür!”

Tâ Berlin’e gideceğim. Makineyi zaten almam; benden çok ona yakışıyor. Kâğıtları da taşıyamam. Elimi daldırıp birazını aldım, “Öbürleri kalsın, sen mektup yazarsın!” dedim.

Bağırdı: “Ben bu kadar mektup yazmam!”

“Eşini dostunu anımsa bir bir...”

“Yok yok, götür hepsini!”

Tartışmamız uzadı. Çekingenliğime kızdılar.

“Parmaklarına yazık değil mi? Bak işte mis gibi makine! Götür bununla yaz! Biz bir daha alırız…”

Ülfet ağabeyimi, Sultan ablamı isteklerinden vazgeçirmek zor oldu. O günden sonra her yazıya oturuşta o makine, o kâğıtlar önümde gibi duyumsamaya başladım.

Hamburglu Okurlarım



Yolum Hamburg'a da uğradı. Oraya bir yazda iki kez gittim. İlk gidişimde üniversitede Türkoloji profesörü olan Petra Kappert karşıladı. Çağrıyı da o yaptı. Bir gün Duisburg'ta kaldığım eve telefon edip Hamburg İşçi Derneği'nin benimle bir söyleşi yapmak istediğini söyledi. İsteği kabul eder gidersem, yol paramı ödeyeceklermiş. Bayan Kappert'le bir yıl önce Frankfurt Kitap Fuarı'nda tanıştık. İşçilerle iki yıl önce, eski öğretmen, yeni işçi Veli Caner arkadaşım aracılığıyla uzun söyleşimiz olmuştu. Beni niçin kendileri çağırmayıp araya Petra Kappert'i koyduklarını sormadım. Ünlü biriyle konuşmaktan çekindiler belki deyip olumlu yanıtımı bildirdim.

Kararlaştırdığımız günde Duisburg'tan yola çıktım. Hamburg'un büyük istasyonunda buluştuktan sonra Bayan Kappert'le dosdoğru İşçi Derneği'ne gittik. Haa burası Denizli TÖS'ten arkadaşım Veli Canergilin derneği değil, ayrıymış. Çoğunluğunu üniversiteli gençlerin oluşturduğu topluluk önünde yaptığımız söyleşi iyi geçti. Prof. Kappert oturup başından sonuna izledi. Konsolos Bey de benimle tanışmayı arzu ediyormuş. Prof. Kappert istersem beni ona da götürecekmiş. Birlikte Hamburg'un ünlü Botanik Bahçesi'ni, üniversitenin Türkoloji Bölümü'nü gezecek, Elbe kıyısında yarın bir öğle yemeği yiyecekmişiz. Program böyleymiş.

"Desenize, üç gün burdayım?"

"Evet, en az..."

Veli Caner arkadaşım hâlâ Hamburg'ta. Öbür dernekteki söyleşide bulundu, hem de beni yatıya aldı. Arada vakit olursa Hamburg'un ünlü Şehir Parkı'nı gezdirecek. Gerçekte pek o kadar sıkışık değiliz. Prof. Kappert'le Konsolos Bey'e gitmeyeceğim. Bu durumda yarın öğleye kadar bir buluşum yok. Veli Canergilde kahvaltıyı geniş zamana yayarak söyleştik. Arkadaşım çok dertliydi. Türkiye'deki oğlu Mustafa Ülkü, Denizli Ziraat Bankası soygununa adı karıştığı için iki buçuk yıldır tutuklu.

Uzayan dâva bir türlü sonuçlanmıyor. Yurt hızla, yeniden askerler yönetiminden başka çözüm yok dedirtecek bir ortama sürükleniyor. Olaylar birbirini aşıyor. Kahveler, kitle taşıt araçları taranıyor, günde 30 can gidiyor. Çorum, Maraş gibi şehirlerde, Kars'ta feci kıyımlar oluyor. İnsanlar öldürülüyor.

Veli'nin eşi Hatice Hanım pek söze karışmıyor. Onlar Acıpayam'dan birbirine çok yakın iki köyden. Veli dağdaki Ayaz'dan, Hatice düzdeki Yüreğil'den. Yüreğil'in insanları Ayaz'ın yörüklerini genellikle küçümser ama işte yaşam onları sevgi nedeniyle birleştirdi, birbirlerine eş oldular. Hatice Hanım iç çekti: "Nasıl oldu da bugünlere geldik? Gücümüz parça parça oldu. Bir evin içindekiler koptu birbirinden. Bizim baba şu siyasetten, Gülay bu siyasetten. Türker şu siyasetten, eşi bu siyasetten. İkisi bile birbirine zıt. Elif, Ülkü, Ertuğrul ayrı siyasetlerden. Hepsi birbirine karşı; ben de hepsine karşıyım. Böyle olunca düşmanın ekmeğine yağ sürülmüş olmaz mı? Birinde yurttan yola düştük geliyoruz. İstanbul'u geçtik, yeni gelinimiz Mebrure ile oğlumuz Türker arasında hemen tartışma başladı. Otomobili Türker sürüyor. Babamız durumu yatıştırmak için geline, 'Haklısın kızım!' dedi. Türker direksiyonu bırakıp ellerini birbirine vurdu: 'Baba yahu nasıl haklı? Nasıl böyle diyorsun?' Otomobil bulanmaya başladı. Korktum kaza olacak. Yalvardım: Elinizi ayağınızı öpeyim, hiç değilse sınırı geçesiye tartışmayı kesin! Bir kaza olacaksa dışarda olsun; kendi insanımıza rezil olmayalım, dışarda bizi kimse tanımaz. Gümrükten geçtik, gene başladılar. O yolculukta Hamburg'a gelesiye neler çektiğimi unutamam!"

"Şimdi nasıl? Biraz iyileşme var mı?"

"Hiç yok; daha beteriz..."

Tam böyle söyleşiyorduk, telefon çaldı, arkadaşım gidip açtı. Almaç vermecin içinde bir kadın, çıldırmış gibi bağırıyor. Konuşulanların yarısını duyuyorum. Veli yanıt veriyor:

"Yook, daha çıkmadık! Ama lütfen yavaş konuş! Ne yapacaksın kendini? Ben söylerim, eğer vakit olursa gelir. Öğleyin Prof. Kappert'le yemek yiyecek!" Veli susup karşıyı dinliyor. Kimi telefonlar karşıda konuşanı iki üç metre yakına çeker, istersen dinleyebilirsin. Veli alttan alıyor: "Yok canım, rahatsız etmiyorsun; ama gerek var mı ille kendisiyle konuşmaya?"

Herhalde var ki istiyor diye kalkıp telefona gittim. Almaç vermeci alıp kendimi tanıttım: "Buyurun ben Fakir Baykurt..."

"Aman efendim, siz misiniz? Bu ne onur? Koca sabahtır burda sizi bekliyoruz! Geleceksiniz de kitaplara imzanızı atacaksınız! Ama maşaallah daha kahvaltı başındasınız!"

"Evet biraz uzattık, dertleşiyoruz arkadaşımla…"

"Ama bizim günahımız ne? Bizi niçin bekletiyorsunuz?"

"Beklediğinizden haberim olsa bekletmezdim..."

"Buluşum vermişiniz! Derneğe gelecek diye duyuru yapıldı. Kitapları toplayıp geldik, ortada yazar yok!"

"Derneğe dün geldim; bugün için buluşum yapmadık?"

"Şimdi biz yalan mı söylüyoruz?"

"Hayır ama belki bir yanlış anlama var! Ben öğleyin Petra Kappert'le buluşacağım…"

"Hep yüksek kişilerle! İşçilere gelince haberiniz yok!"

Bu garip konuşmayı nasıl sonuçlandıracağımı düşündüm: "Öyle biri olsam, kalkıp Duisburg'tan buraya gelmem. Dün Dernekte gece yarıyı geçene kadar söyleştik; niçin gelmediniz?"

"Bizim Derneğimiz ayrı; biz sizi bugün bekliyoruz!"

"Bakın bunu da yeni duydum; hiç haberim yoktu…"

"Sizin de hiçbir şeyden haberiniz yok! Biz sizi bekledik; haydi gelin artık!"

"Dedim ya; başka buluşumum var, gelemem..."

"11.00'e vakit var daha; gelin kitaplara imzanızı atın, sonra nereye isterseniz gidin…"

"Madem Veli arkadaşımı tanıyorsunuz. Oraya kadar geldiniz, buraya kadar da siz gelin…"

"Ohoo, uzak!"

"Benimki yakın mı; ben de Duisburg'tan geldim!"

"İşe gideceğim, geç kalırım…"

"Siz bilirsiniz..." deyip telefonu yeniden Veli'ye verdim. Ona demiş: "Ben şimdi size nasıl geleyim? Buraya duyuru üzerine geldim." Veli ona anlattı: "Duyuru yazardan habersiz yapılmış! Bak sen alçakgönüllü insansın; oraya kadar geldin, buraya da geliver!"

"Tüüüh; ne yapsam bilmem ki? Ya işe geç kalırsam?"

Saat 10.00'a geliyor. Akşamüstü buyurmasını önerdik. O zaman hiç gelemezmiş; işinde olurmuş. "Peki madem şimdi gel! Söyle bir arkadaşa, seni bize bırakıversin!"

Bursalı Süleyman Arlı'nın eşi Kadriye Hanım, 20 dakika sonra kapıyı çaldı. Elinde iki naylon torba, ikisi de kitap dolu. Durmadan söyleniyor: "Yazmış yazmış! Şimdi üstlerine imzasını atmaya nazlanıyor! Çabuk olun! Kocam işten gelir. O gelecek, ben gideceğim. Almanya, ikimiz aynı anda evde kalmaya izin vermiyor! Çabuk!"

Kalkıp elini sıktım. Sonra sedire oturdum. "Sen çay içerken ben kitaplarını imzalarım; böylece işine yetişirsin, korkma!" dedim. Veli'nin eşi Hatice de, "Oturun şurda! Yaz var, kış var, ivecek ne iş var?" diyor.

Kadriye Hanım, Akçaköy'de Hacer halama benziyor; ondan biraz toplu, biraz şişmanca: "Şuna bakın, oturdu gene yerine! Yazar yazar diyoruz, kitaplarını imzalatmak istiyoruz; Uludağ'dan serin! Oturdu çay içiyor..."

"Kaçta gideceksiniz işe?"

"14.00'te..."

"Daha epey var..."

"Var ama ev işi de yapacağım. Çok işim var..."

"Biz aylak mıyız? Hep kendini düşünme! Kalemin var mı?"

"Kalem? Sen yazar değil misin?"

"Çok kitap bunlar; hepsi imzalanacak mı?"

"Elbet hepsi imzalanacak! Yarısı bizim kendimizin, yarısı da ablamgilin…"

Oturma odasındaki masanın başına geçtim: "Kalemi de benden olduğu için tanesine 10 fenik alırım..." dedim.

"Amanıiın! Yalnız bir imzaya mı?"

Hatice Hanım güldü: On feniğe bir imza; çok mu? Eller binlere, milyonlara atıyor! Fakir Bey çok az istedi..."

"Bu Fakir Bey'i de anlamıyorum. Hem Fakir, hem Bey!"

"Doğru söylüyorsun. Sen yalnız Fakir de bana. Ama izin ver ben sana Kadriye Hanım diyeyim!" dedim.

"Yok; ben de hanımlığı kabul etmem; dümdüz Kadriye!"

"Peki! Kalemi benden, imza başına 10 fenik; kabul mü?"

"Ama birkaç da söz yazarsın! Bir daha yüzünü ne zaman göreceğiz? Birer de tarih atarsın…"

"Hamburg diye de yazacak mıyım?"

"Eee yazsan kötü olmaz!"

"O zaman sana ağıra patlar. İmzadan başka tarihten, Hamburg'tan, sözlerden de alırım, kitap başına 50 feniği bulur…"

"Uğraşmayalım. Para kolay. Kitap başına 30 fenik vereyim!"

Veli Caner araya girdi: "Kadriye değerli arkadaşımızdır. 25'er fenik olsun en iyisi!"

"Sorun değil, olsun!" dedim.

Eşi Süleyman'a, kızı Filiz'e, oğlu Mehmet'e, kendine imzalıyorum. Ablası Meliha ile enişte Cevat'a yazıp imzalıyorum. Meliha ile Cevat'ın çocuğu olmuyormuş. Veli'nin eşi, "Ne iyi! Çocuk tasa getiriyor! Bak ya bizim çektiklerimize!" dedi.

İmza işi yarım saatten uzun sürdü. *Kaplumbağalar, Yılanların Öcü, Tırpan, Yayla, Anadolu Garajı, Efendilik Savaşı*... Hepsi okunmuş, elden ele dolaşıp yıpranmış kitaplar. İmzaladıklarımı torbalara yerleştirdi. Çıkarıp bir 10 mark koydu masaya: "Eline sağlık! Biraz azsa da kusura bakma!"

Şaşırdım. Birden gözüm gözüne vardı. Son derece ciddi uzatıyor parayı, hem de özür diliyor.

"Ben de özür dilerim, sen benim şakamı ciddi sandın; para mı olur?" diye kekeledim.

"Niye olmasın?" dedi ciddi ciddi. "Emeğinin karşılığını alacaksın, bu senin işin!"

"Böyle bir karşılık yoktur. Bu emeğin karşılığı bana senin gibilerin sevgisidir!" dedim.

"Kuru sevginin ne yararı olur? Senin karnın acıkmaz mı? Çoluk çocuğun yok mu? Al; azsa da çok say! Beş şundan, on bundan; Tanrı kimi kulunun kısmetini dağınık vermiştir; sen de böyle böyle toplayacaksın. Bak ya bizlere, Cennet Bursa'yı bırakıp pis Hamburg'a geldik. Havası hava, suyu su değil. Niçin? Para için…" Anlattı: Meliha ablasıyla birlikle Lufthansa'nın büyük mutfağında çalışır, uçakların yemeğini, kahvaltısını hazır edermiş. Süleyman'la Cevat da aynı firmanın Galveniz bölümünde çalışırmış. "Parasız yarım saat çalıştığımız yoktur. Dünya böyle. Herkes emeğinin karşılığını alsın. Sen de al…"

Hata işlemiştim. Yaptığım şakaya pişman oldum. Biraz da korktum: "Okurlarına imzayı parayla atıyor!" diye yayar mı acaba? Oysa ben kitaplarımın parayla satılmasına bile karşıyım.

Masanın üstündeki onluğu alıp çantasına tıklım, ağzını da sımsıkı kapattım: "Yeniden özür dilerim, böyle imzalara para almak yoktur! Alınsa da senden almam. Sen benim Zekiye gibi, Ayşe gibi, özbir kardeşimsin..."

Onun da, benim de gözlerimiz doldu. Birbirimizin boynuna atılacak gibi sallandık, sonra durduk.

"Öyleyse Fakir Ağabey, bir yemeği hak ettin! Burda mısın birkaç gün?"

"Burdayım, ama Veligilde konuğum. Buluşumlarım var..."

"Olsun! Bir akşam da bize buyur! Madem ağabeyimsin. Ağabeyler kardeşini çiğneyip geçmez!"

"Gelirim..." dedim.

"Vaktini söyle, hazırlık yapayım! Bir sofra sereyim onuruna."

"Veli'yle konuşun. Gerekirse Duisburg'a bir gün geç dönerim; sevgilim beklemiyor!"

Bir gün sonranın akşamına söz kesildi; pek sevindi. "Neyse!" dedi. "Buraya gelirken 3 mark otobüslere, 12 mark taksiye verdim. Üç mark da dönüşe gider. Alsan 25 mark tutacaktı. Almadın 15 markım gitti; helâl olsun! Kitaplarındaki gibisin. Ben artık gideyim. Bir karpuz alayım. Yarın bir de fasulye, pilav yapayım. Süleyman gelir, seni Dernek'ten alır. Siz de buyurun Veligil; demedi demeyin!" diyerek kitap torbalarını yüklendi.

Sözleştiğimiz gibi, ertesi akşam Süleyman Arlı ile Cevat Alp iki bacanak gelip bizi aldı. Lorensen Çıkmazı'ndaki eve gittik. Meliha gelip yardım etmiş. Görkemli bir sofra hazırlamışlar. Fasulye, pilavdan başka balık pişirmiş, içki almış, karpuz kesmişler. Perhizli olduğum için rakı iç diye üstelemediler. Kadriye'nin çocukları birbirinden güzel. Geç vakte kadar yeyip söyleştik. Adresler, telefonlar alıp verdik. "Bir bununla kalmasın; Hamburg'a gelişlerinde bekleriz!" dediler. Meliha ile Cevat: "Bize de buyur!" diye adres, telefon numarası verdiler.

Bu bir başlangıç oldu. Dedikleri gibi, Hamburg'a her gidişimde, telefon ettim, evlerine uğradım. Konukları oldum. Ya-

taklarında yattım. Birlikte şehri dolaştık. Onların gözüyle Hamburg başka güzel. Oyun yerlerine, parklara gittik. "Süleyman'ın eli biraz sıkıdır!" diye bir yandan Kadriye, bir yandan Meliha durmadan harcadılar. Cevat işteyken Meliha, o kendi gibi ince insanlığıyla beni çarşıya çıkarıp gezdirdi. Bir yazara nasıl davranılır, uzun boylu düşünmeden biliyor, buluyor. Sanki yıllarca böyle bir işte çalışmış gibi beni müzelere, eski kiliselere, Hamburg'un görülecek yerlerine götürdü. Çok da temiz, hem de iyi giyiniyor. Öyle böbürlenmeyen, kendini küçük görmeyen kişiliğine hayran oldum. Meliha, dönüş yolum için bile yolluklar hazırlayıp özenle kâğıtlara sardı, çantama koydu. Elmaları soyayım diye küçük bıçak koymaya kadar düşündü. Cevat işte olduğu için beni istasyona getirdi. Gittiğim yerlerden birer kart atıp gönüllerini almaya çalıştım. Bunları da büyüte büyüte bir kaldılar.

Anneleri onulmaz bir hastalığa tutuldu sonra. Kadriye Bursa'ya gidip başını bekledi. Filiz'le Mehmet'in işlerine Meliha yardım etti. Evleri kitap dolu. Okuyorlar. Dernekte işlere, çalışmalara katılıyorlar. Yurt haberlerini, dünya olaylarını izliyorlar. İleri, adaletli bir dünyanın kendilerine göre savunmasını, savaşımını, hiçbir gösterişe kapılmadan yapıyorlar. Meliha da, Kadriye de, Derneğin oluşturduğu İşçi Korosu'nda sloganlı marşlar söyleyip daha bu yolları bilmeyen yığınları ürkütmek yerine, halk türküsü söylemeyi öneriyorlar. "Son konserde siz marşa başladınız, arkadan birer ikişer çekilmeye başladılar. Neden gittiler? Yaptığınız yanlış yüzünden!" Böyle tartışıyorlar. Arada fırsat bulup ben de görüşümü söylüyorum. Sonra o koroda halk türkülerinin oranı arttı, Derneğe gelip giden işçi çoğaldı.

1984'ün baharında, başka bir gidişimde Süleymangile telefon ettim, çıkmadılar. Cevatgili aradım. Yurda dönüş hazırlığı varmış. Hepsi Cevatgilin Winterhuder Weg'teki evini topluyormuş. Telefonu Meliha aldı: "Fakir Ağabey hemen gel! Evin her yanı dandini çalıyor ama olsun! Gelişimizi görmedin, dönüşümüzü bari gör!" dedi. Gittim. Odalar kutu dolmuş. Yıllardır birikmiş öteberiyi bunlara yerleştirip, her kutuya ayrı ayrı numaralar verip deftere yazıyorlar. Bir TIR'a yükleyecekler. Sınır görevlileri o deftere bakıp ne var, ne yok anlayacak, gerekirse

arama yapacak. Melihagil gidecek, Kadriyegil birkaç yıl daha kalacaklar. Yurtta durumlar hâlâ iyi değil. Para değeri yılda beş kez düşüyor, pahalılık yakıyor. İşsizlik de alabildiğine arttı. İyi kötü başlarını sokacak bir ev almışlar, kiraya verecek iki dükkân edinmişler. "Biz aza çoğa bakmadan geçiniriz ama halkın durumu zor!" diyorlar.

Kadriye araya girip: "Siz şimdi halkın durumundan önce şu ayırdığınız kitapları düşünün!" dedi.

Birden, "Ne olmuş kitaplara?" diye sordum.

"Polis arama yaparsa sol yayın diye hepsini alır!"

Kadriye, Lufthansa'nın kendi çalışanlarına sağladığı ucuz uçuş olanağından yararlanarak annesinin hastalığı ve ölümü nedeniyle yurda epey gidip geliyor: "Televizyon her akşam Haber Bülteni'nde, aramalarda ele geçen silâhlarla kitapları yan yana diziyor! Yönetimin başında bulunanları bir kitap düşmanlığı sarmış. Türkiye bilinmez biçimde bir karanlığa gidiyor. Bu durumda kalktınız, siz de dönüyorsunuz. Bu kitapları buldular mı, kesin alırlar. Almakla kalmaz, başınızı derde sokarlar!"

"Yıllardır okuyup biriktirdiğimiz kitapları nasıl bırakırız? Fakir Ağabeyimin imzalı kitaplarını ölürüm bırakmam!" dedi Meliha.

Kadriye korkuyla sordu:

"Yasak mı seninkiler Fakir Ağabey?"

"Benimkilerin hiçbiri yasak değil. Ama anlayışsız bir aramacıya çatınca bunu ona nasıl anlatacaksınız?"

Şunu mu, bunu mu bırakacaklarına bir türlü karar veremiyorlar. O iş arasında Meliha çay yaptı. Gidivermiş, yanına biraz pasta almış.

Yedik içtik, toplanmaya biz de biraz yardım ettik. Akşamüstü ayrılırken baktım, Meliha bana küçük bir paket uzatıyor. Belliydi, bu kez bir yiyecek paketi değildi. İnce kare, sert bir şey. "Götür, sonra açarsın!" diye fısıldadı kulağıma. Koydum çantama. Ayrı ayrı sarıldık. Kadriye'nin, Meliha'nın gözlerinde yaşlar. Cevat da ağlıyor. Süleyman kızdı bacanağına: "Ulan haydi bunlar kadın; sana ne oluyor?"

Sabrettim, Meliha'nın verdiği paketi Duisburg'a dönünceye kadar açmadım. Duisburg'ta baktım, fayans üzerinde Nâ-

zım Hikmet'in bir portresi. Türkçenin büyük şairi gelecek güzel günlere doğru gülümsüyor.

Friedhelm'le Günler



Ben artık tam göçmen oldum. Friedhelm'in evinden de çıkacağım. Bergkamen'den ayrılacağım. Yaşamda hiç hesapta olmayan açılımlar oluyor. Arkadaşımdan ayrılmak bana zor gelecek. O sanırmış epey kalırım. "Canım gene de hemen gitmiyorum!" dedim. İki ay da keseden ödesem ne olur? İsmail Çoban başka çözümler arıyor. Bergkamen küçük şehir. Bu kadarı bile çok iyi. Hem de iyi çalıştım. "Wuppertal'de otursan olmaz mı?" diye soruyor İsmail. Birkaç kez götürüp gezdirdi. Evinde de kaldım. Doris yenge yatağımı oturma odasına, resimlerin arasına serdi. Oranın Kültür Müdürüyle tanıştık. "Size bir ev sağlasak, biraz para versek; burda otursanız. Buna karşılık, Türk işçilerimize yönelik kültür çalışmalarımızda bize danışmanlık yapsanız… Gene istediğiniz gibi çalışırsınız, biz sizi seyrek olarak rahatsız ederiz..."

Wuppertal Kültür Müdürüne teşekkür ettim. Düşünüp taşındıktan sonra yanıtımı bildireceğim. İsmail habire, "Ağabey kabul et, bu iş çok iyi!" diyor.

"Nasıl iyi; ben bir yere bağlanmak istemiyorum. Ben gezeceğim. Bu müdürün dediği bir tür maaştır. Maaş ise bildiğin gibi hizmet karşılığıdır. Bir yere gidecek olsam izin almam gerekir. Memurluktur tam..."

"Yok öyle bir şey! Adam açıkladı. Danışmak için ara sıra rahatsız ederiz, diyor, ağabey!"

"Bir düşüneyim! Birden evet demek doğru olmaz!"

"Ama bunu kaçırmayalım ağabey; şurda birlikte oluruz. Bak ne güzel şehir!"

Evet güzel şehir. İçinden Wupper ırmağı geçiyor. Elli yıl öncesine kadar ayrı şehirler olan Elberfeld ile Barmen birleşip Wup-

pertal adını aldı. Irmağın üstüne askılı tren yapmışlar. Her yerden insanlar görmeye geliyor, binip dolaşıyorlar. Binip biz de dolaştık. Elberfeld, Friedrich Engels'in yurdu. Ailenin fabrikası orda. Müze olan evi gezdik. Wuppertal gerçekten güzel. Dönüp dönüp "Senin için de, bizim için de iyi olur, ağabey!" diyor İsmail.

Tam o günlerde Bochum'da bir toplantı oldu. Berlin'den, Münih'ten, Bremen'den, Hamburg'tan, her yerden eğitimciler, kültür kişileri şehrin güzel müzesinde toplanıp yabancı işçilerin, özellikle gençlerin kültür sorunlarını konuşuyor. Bakalım neler duyacağım diye kalkıp ben de gittim. Bu toplantıya İstanbul'dan Robert Anhegger geldi. İşçilerin, geride kalan eşlerinin 15-20 yıldır yaktığı türküleri toplamış. Haberimiz yok, bu türkülerle kasetler çıkmış. Robert Anhegger bunları incelemiş. Ayrıca Rotterdam'dan bizim çocukların resimlerini yüklenip getirmiş, müzede bir sergi açtı. Zülfü ile Hasan Hüseyin de oralarda. Bir ara gelip izlediler. Toplantı sırasında öyle bir durum doğdu, kalkıp konuştum. Konuşmamı Robert Anhegger çevirdi. Uzun yıllar İstanbul'da Türk-Alman Kültür Merkezi'nin müdürlüğünü yaptı. Akıcı bir Türkçesi var. Gene de cümle cümle konuştum. Türk işçi çocuklarının eğitimi ve dil öğrenmeleri konusunda neden bu kadar çok sorun biriktiğini anlamadığımı söyledim. "Örneğin Duisburg'taki okullarda 12 000 Türk öğrenci var ama bunların yalnız 118'i Gymnasium'a gidebiliyor. Bu oran çok düşük. Demek bu çocukların pek azı yüksek öğrenim yapacak. Özür dilerim ama bu kölece bir durumdur. Oysa Almanya'da eğitbilim iyi. Türk işçi çocukları da büyük oranda geri zekâlı değil. Öyleyse sorun nerde? Bunun yanıtını aramak değil, hemen bulmak gerekir. İnsanların belirli yaşlarda gördüğü eğitim öğretimi, o yaşlar geçip gittikten sonra dönüp yeniden görme olanağı yoktur. Büyükler işini yeterince ciddi tutmalıdır" dedim. Bunun yanında bazı olumlu örnekler de bulunduğunu, ancak bunların insanı sevindirecek oranda olmadığını belirttim. Konuşmamı ilgiyle dinliyorlardı. Duisburg Şehir Kitaplığı'nda yapılan çalışmalardan, Münih'teki Kaset Programı'ndan söz ettim. Burası Duisburg'a yakın. Akşam yazın saati vardı. Duisburglu işçi kızı Nigar İdik'i tanıttım. Bir öyküsünü Türkçe okudu, Almanca özetledi. İki dilde yetkin bir genç. Almanca,

Türkçe konuşmaktan öte, yazabiliyor. "Bu örnekleri çoğaltmak neden olanaklı olmasın?" diye sordum.

Münih'ten Ursula Posset gelmiş, o güne kadar çıkan kasetlerden küçük bir sergi açtı.

Dikkat ettim, hem eleştirip hem olumlu örnekler vermem, toplantıya katılanlar arasında değişik bir etki yaptı. Siyah sakallı genç bir adam yanıma geldi. Tanıştık kendisiyle: Wolfgang Esch, Duisburg Halk Yüksek Okulu'nda çalışıyormuş. Kendisi aynı zamanda yabancılar için kültür hizmetleri düzenlemekle görevliymiş. Duisburg'ta yabancı demek, Türkler demek. Sayıları 50 bin! Daha çok onlarla uğraştığı için Herr Esch'e "Türk-Esch" diyorlarmış. Tayfun Demir de 12 Mart cezaevlerinden geçtikten sonra kapağı Duisburg'a atmış, elinden iş gelen becerikli bir genç. Duisburg'ta Wolfgang Esch'le birlikte çalışıyor. Herr Esch, "Acaba önümüzdeki hafta içinde bir gün Duisburg'ta bir öğle yemeği yiyebilir miyiz?" diye sordu. "Hayrola?" diye Tayfun'un yüzüne baktım. O da, "Hiiç! Sanırım sana bir önerisi olacak!" dedi. Bochum'daki toplantı bitince gene Bergkamen'e döneceğim. Duisburg'a ordan gelebilirim. Önümüzde dinsel bayramlardan biri var. Yaşar Kaynar'la birlikte romanımın modeli olan Koca İbrahim ailesini görmeye gideceğim.

Sıva işçisi arkadaşım Friedhelm'le konuştum. "Seni ben götüreyim…" dedi. O Türkçe bilmiyor, ben Almanca bilmiyorum, ama anlaşıyoruz. Bana ciddi ciddi, "Artık güzel konuşuyorsun!" diyor.

Onun Mercedes'iyle yola çıktık. Konuşmaya öyle dalmışız, Duisburg'u geçip Köln yönüne açılmışız. Koca İbrahim'in eşi Elif, Yaşar Kaynargilden telefon numaramı istemiş, vermemişler, çok kızmış. "Fakir Ağabeyim bayramda mutlaka gelir, gene de ben çağıracağım kendisini!" demiş. Reyhan Kaynar haber verdi. Ayırdına varıp doğrulttuk yolu. Kaynar Kitabevi'ne şöyle bir uğrayıp Krefeld'e geçtik. İbrahimgile vardık ki, evleri dolu. Ne kadar hemşeri varsa, bayramlaşmaya toplanmış. Çocuklar televizyonu açmış. Hem konuşuluyor, hem seyrediliyor. Yeni zamanda böyle bir durum doğdu. Elif de, "Fakir Ağabey, senin için yoğurt çaldım! İçimden bugün mutlaka gelir dedim. Hatta dün gelirsin umdum!" diyor.

Bize önce çay verdiler. Çayla börek, sonra tatlı çıkardılar. Ben ayrıca yoğurt yedim. Friedhelm bira içti. Odanın içi sigara dumanı dolu. Arada pencere açılıyor. Dışarsı gürültü. Tam pencerenin altına çocuklar toplanmış, mantar patlatıyor. Elif gidip kovalıyor, gene geliyorlar. Bağırıyor: "Gidin kendi sokağınızda oynayın! Sokağınız yok mu sizin?" Yunanlı Pepogil de araba onarıyor. Gürültü kıyamet. Elif onlara da kızıyor. Friedhelm anlasın diye yarı Türkçe, yarı Almanca, "Kafam *kaputt* oldu!" diyor. Ama Friedhelm anlamıyor.

Geç vakti kalktık İbrahimgilden. Arkadaşım beni Kaynargile bıraktı, kendi döndü. Yolda soruyor: "Bu aile üzerine roman mı yazacaksın?" Başımı sallayıp evet dedim. "Neresini yazacaksın bunların?" Ohooo; düşüncelerimi açıklayacak kadar Almanca bilmiyorum: "Hem de kocaman bir roman olacak, göreceksin!" dedim, bu yanıtıma çok güldü.

Bu arada kötü bir haber aldım yurttan. Muzaffer yazıyor: "Bildiri dağıtacağım, gecekondulara yardım edeceğim..." derken oğlumuz Tonguç bir daha gözaltına alındı. Dağıttığı bildiride generaller hakkında satılmış sözü geçiyormuş. Şimdi Emniyet'te ama birkaç güne kadar Mamak'a gönderilecek!"

Muzaffer'in anlatımı acılı. "Sen burda olmadığın için böyle oldu!" demiyor ama sanki öyle bir hava var mektubunda. Bütün yurt, bütün gençlik ortak bir fokurdamanın içinde; orda olsam ne ayırdı olur? Ben tutuklanmadım mı? İnsan ömrünü neye vereceğini kendi bilir ama Tonguç daha 18 olmadı. Birden ateş içinde kaldım. Bilet bulup hemen yurda gitmeliyim. Gidersem durum değişir mi bilmiyorum.

İşe Çağrı

Bu Duisburg geniş topraklara yayılmış bir şehir. İkinci Dünya Savaşı'ndan önce küçük şehirler onunla birleşip mahalle durumuna gelmiş. Bol bolamat köyü yok. Varsa da üç beş. Onlar

da birleşmiş nerdeyse. Toplam nüfusu 600 yüz bine varıyor. Endüstrinin yoğun olduğu bir işçi şehri. Burda altmış ulustan insan var. Son yıllarda dışardan işçi gelmiyor ama sığınmacı çok geliyor. Türkler 50 bin. Bunların 12 bini okullarda öğrenci. Öyle okullar var, öğrencisinin %70'i Türk. Orda 120 Türk öğretmen çalışıyor.

Beni öğle yemeğine çağıran Wolfgang Esch'le buluştuk. Tayfun Demir'le birlikte Kaynar Kitabevi'ne çıkıp geldiler. Yunanlıların Hansa Sokak başındaki Syrtaki doyumevine girdik. Herr Esch, yurtta sendikacılığımı biliyor. İlköğretim müfettişliği yaptığımı da duymuş. Bana dedi ki:

"Yakında Rur Havzası'nda sekiz şehirde, yabancı işçi çocukları için eğitim danışma merkezleri açılacak. Bunların biri bizim Duisburg'ta olacak. Merkezleri, Alman Pedagoji Birliği ile Alman Endüstri Kurumu örgütlüyor. Birkaç gün önce Bochum'da yaptığınız konuşmayı dinledim. Söylediğiniz gibi sorunlar birikti. Açılacak merkezlerde bunlara çözüm bulunacak. Hepsinde Almanlarla birlikte birer Türk eğitimci bulunacak. Kabul ederseniz, sizi bizimki için önermek istiyoruz. Maaşınız öğretmen maaşı kadar olur. Böylece bize yardımcı olursunuz…"

O zaman Almanlar 1977'den beri kimseye gel demiyor. Demek kimi alanlar temelli dolmamış.

Yanıt olarak, "Almanya'ya çalışmak için değil, bir yere bağlanmadan dolaşıp romanlarımı, öykülerimi yazmak için geldim. İşimi aksatacak bir bağlantıya giremem. Eğer siz beni desteklemek istiyorsanız, bu yönde yardımcı olun, daha çok sevinirim..." dedim.

Adam şaşırdı: "Fazla işiniz olmayacak. Ara sıra öğretmenlerle toplantı yaparsınız. Türklere ve Türkler için çalışan bizlere danışmanlık yaparsınız. Yazılarınızı da yazarsınız..."

"Beni memur olarak alacaksınız. Maaş ödeyeceğinize göre hizmet istersiniz. O zaman yazarlığımı yapamam. Sizden önce Wuppertal'in bir önerisi var, onlara da böyle söyledim. Hem onların önerisi daha yumuşak, kabul etsem onu ederim…"

"Bizim size gereksinmemiz büyük, lütfen hayır demeyin! Burda Wuppertal'den daha rahat edersiniz. Madem Alman-

ya'da yazacaksanız, bir yere bağlanmanız gerekir. Değilse, sürekli oturma izni almanız zor olur..."

Izgara et yiyor, kırmızı şarap içiyoruz.

"En iyisi siz bana yapacağım işi bildiren bir mektup yazın. Neler istediğinizi açıklayın. Buna karşılık tipik bir memur olarak değil, yazarlığımı aksatmayacak bir esneklik içinde çalışmaya hakkım olacağını belirtin. Ödeyeceğiniz yaklaşık maaşı da bildirin. Size o zaman yanıt vereyim…" dedim.

Tayfun Demir araya girdi: "Bit dakika, olumlu yanıt mı, yoksa daha belli değil mi?"

Anladım, kabul etmemi o da istiyor.

"Olumlu yanıt Herr Esch'in mektubuna bağlı!" dedim. Bu noktada anlaşarak kalktık.

Gerçekten iki gün sonra yazı geldi. Hem de Almanca aslı, Türkçe çevirisiyle… Kara kara düşünmeye başladım. Yazıya yanıt vermeden Herr Esch'le bir görüşme daha yaptık.

"Bazı ricalarım var, acaba söylesem ayıp olur mu?"

"Ayıp olmaz, söyleyin..."

"Öneriyi kabul edersem, elbet eşimi de getireceğim. Belki bir iki çocuğumuz da gelir. Yeterli bir ev bulur musunuz? Böyle bir ev sağlar mısınız?"

"Yapımına Belediye'nin kredi yardımı yaptığı evler var. Sahipleri bunları öncelikle şehrin çalıştırdığı elemanlara kiralar. Neden olmasın? Birinde otursunuz. Ne zaman getirirsiniz eşinizi?"

"En geç yıl sonunda..."

"Üç ay var. O zamana evi buluruz. Bulamazsak, Kültür Müdürlüğü'nün sanatçılar konukevinde otursunuz."

"İkincisi; kendimin, eşimin, çocuklarımın işlemlerimizi sonuçlandırmada, oturma iznimizi almada yardımcı olur musunuz?"

"Bunlar hiç sorun değil; lütfen düşünmeyin..."

"Kabul edersem işe ne zaman başlamam gerekir?"

"Yılbaşında başlarsınız. Bu iş için Ankara'ya gidip bizim Büyükelçilikten çalışma izni getirmeniz gerekiyor. Biraz zaman alıcı işlemler bunlar, ama zorunlu."

Düşündüm: Wuppertal sıkıştırıyor. Onlar Büyükelçiliğe yazı yolladı. Özel nedenlerle de yurda gitmem gerekiyor. Oğlumuz Tonguç tutuklu, kızımız Sönmez'in düğünü var.

Bu konuşmadan sonra hemen yol hazırlığına başladım.

Gelirken bileti dönüşlü almıştım. Yurt dışına çıkarken verilen yeşil pasaportu kullanma hakkım bitti. Siyah pasaportu Düsseldorf Konsolosluğuna götürüp süresini uzattırdım. Wolfgang Esch, Alman Büyükelçiliğe gerekli yazıları yazıp elime verdi. Ama Duisburg mu, Wuppertal mi, doğrusu hâlâ karar vermiş değilim.

Bu arada Bergkamen'den taşınmam gerekiyor. Eşyaları getirip Kaynargile koydum. Bochum Müzesi'nde yaptığım konuşmadan ötürü üstüme yıkılan işi kabul etmek eğiliminde olduğumu İsmail Çoban'a söyledim: "Umarım bana kırılmazsın..."

"Hayır; benim amacım senin rahat çalışman. Duisburg'ta çok yorulacaksın. Bu noktayı düşün gene..."

"Daha karar vermedim; düşüneceğim" dedim.

İkircim içindeyim, ne yapacağımı bilmiyorum. Uçağa atladım. İstanbul üstünden Ankara'ya gideceğim. Gümrük çıkışını İstanbul'da yapacağım. İç Hatlar'a koşup Ankara uçağına yetişmem gerekiyor. Meğer beni İstanbul'da çetin bir sorun bekliyormuş. Pasaportumu inceleyen görevli, evirdi çevirdi, önüne ardına baktı. Sonra: "Siz şöyle geçin!" dedi. "Ne var, ne oluyor?" gibi yüzüne baktım. "Kardeşim sizin çıkış'ınız yok? Çıkışsız giriş yapıyorsunuz! nerde çıkış'ınız?"

Birden aklım suya erdi. Anlattım: "Ben 12 Nisan'da yeşil pasaportla görevli olarak çıktım. Biletim gidiş dönüştür. Orda görülür. Görevim bittiği için yeşili geri verdim. Yanımda bulunan siyahın geçerlik süresini uzattırdım. Yani çıkış yeşille, dönüş siyahla..."

"Ne bileceğiz bu dediğinizin doğru olduğunu? Bize belge gerek. Yeşil pasaport yanınızda mı?"

"Nasıl yanımda olsun, geri yolladım..."

"Nereye yolladınız?"

"Kültür Bakanlığına..."

"Karışık iş! Şimdi biz onu nasıl bulacağız?"

Hiç aklımdan geçmeyen bu aksilik yüzünden soğuk soğuk terlemeye başladım. Gene de soğukkanlılığımı yitirmeden sorunu çözmeye çalıştım. Bekledim, kuyruk eridi. Beni alandaki karakola aldılar. Oraya buraya telefon ettiler. Bir komiser geldi. Durumu ona anlattık. "Yirmi gün kalıp gene gideceğim. Orda çalışacağım..."

"Ama çıkış'sız pasaporta nasıl giriş basacağız?"

"Dedim ya; yeşille çıktım, böyle yazın!"

"Olmaz! Bizim işimiz damgadır; yazı yazmayız! Yirmi gün sonra gene çıkacağım diyorsunuz. O zaman bakacaklar, çıkış'ı olmayan pasaporta giriş basmışız; soracaklar nasıl bastık? Gerçekten sorumlu düşeriz. Evet biz sizi tanıyoruz ama bir de kurallar var. Sorumlu düşeriz..."

"Haklısınız..." dedim.

"Evet haklıyız ama siz ne olacaksınız?" Komiserin sesi yumuşak çıktı. "Aklınıza bir çözüm geliyorsa söyleyin lütfen..."

Ankara uçağını kaçırdım diye içime bir ateş düştü: "Size bir öneride bulunacağım. Belki yapar, belki gülersiniz!" dedim.

"Söyleyin?" dedi komiser. Görevli memur da görevini bitirip geldi, dikiliyor. Beni oturttular.

"Çıkış damgası olmadığı için şimdi giriş'i basamıyorsunuz?"

"Evet…"

"Beni tanıdığınızı da söylediniz..."

"Evet bir de bu var, tanınmış insansınız..."

"Çıkış yok, giriş'i de basmayın, olsun bitsin! Böylece çözelim sorunu. Bakın bu bilet gidiş dönüş. Gitmişim, dönüyorum. Ankara'ya varınca yırtarım. Pasaportum damgasız, çıkmadım yurt dışına, girmedim de… Yeniden çıkacağım zaman bir iz, bir sorun yok!"

Komiser görevlinin gözüne baktı. O da çiğnini çekti. Düşünüyor komiser. Ankara uçağı kesin gitti. Gitmediyse bile bundan sonra yetişmem zor.

"Evet!" dedi komiser, "Tek çözüm var, o da bu! Böyle yapacağız ama bu aramızda kalacak Fakir Bey! Hiç sızmayacak! Çıkmadınız, girmediniz! Biz de sizi görmedik! Tıs!"

Güldüm: "Öyle diyelim! Görmeye gördünüz; damga basmadığınız için görmemiş oluyorsunuz…"

Yüzüme çok kesin baktı: "Oluyor değil, görmedik: Tıss!"

"Görmediniz. Tıss!" dedim.

"Öyleyse arkadaşlar sizi İç Hatlar'a götürsün!"

Bavulu almak için gümrük bandına gittim. Bir benimki kalmış. Görevlilerden biri, "Boşuna gitmeyin, gidenler geri geliyor! Ankara uçağında yer yok. Bu durumda yolcuların yarısı sabaha kalıyor!" dedi. "Haydaa!" demişim. "Ne yapacağız burda sabaha kadar?"

"THY düşünür. Tek siz değilsiniz. Alman yolcu da var!" Bekleşen bir grup Alman'ın yanına götürdüler beni. Hepimiz tam tüm on sekiz kişiyiz. Çok geçmedi bir küçük otobüs geldi. Dolduk içine. Ataköy'e doğru yol almaya başladık. Zor sorunu çözdük ya, bir gece kalayım, aman bu kadar olsun! Üstümden koca bir dağ kalktı.

Kasımın ilk haftası. İstanbul'un o yanlarına çatır çatır bir ayaz çökmüş. Ataköy'de Martı diye bir motele getirdiler. Mevsim bittiği için boş. Odalarımızı aldık. Bavulu dolaba koydum. İndim aşağıya, telefon edeceğim. Almanlar, "Bira içecek bir yer var mı?" diye bakınıyor. Danışmadaki görevli yardımcı oldu. Yazdırdık numarayı. Çok beklerim belki diye "ivedi" yazdırdım. Yirmi dakika içinde çıktı. Durumu anlatıp Ataköy'de motelde olduğumu bildirdim… "Yarın ilk uçakla geleceğim. Haydin görüşmek üzere!" dedim. Beni karşılamak için Esenboğa'ya gidenlere telefonla haber ulaştırmaya çalışacaklar. Ya da onlar alandan kendileri öğrenecek durumu.

Uzatmayalım; Ankara'daki eve ertesi gün vardım. Biraz dinlendikten sonra işleri kovalamaya başladım. Savunmanımız Cemal Başbay'la, Halit Çelenk'le görüştüm. Şimdi de oğlumuzu savunuyorlar. Askeri Mahkeme'de üç gün sonra duruşma var. Mahkemeler Mamak'a çekilmiş. İzlemeye gideceğim. Eskiden Sarıkışla'nın ordaydı.

Üç gün sonra Muzaffer'le gittik. Gerekli işlemleri birlikte yaptırdık. Muzaffer deneyimli. Girip çıkılacak kapılara benden önce yöneliyor. Aferin çektim içimden. Duruşmanın yapılacağı salonu bulduk. Kapının önünde bekliyoruz. Eski yargıçlardan Zeki Eğin'i binbaşılığa yükseltmişler. Beni görünce durdu:

"Hayrola? Burda ne arıyorsunuz?"

"Oğlumuz için geldim…" dedim.

"Tonguç için mi?"

"Evet..."

Başını iki yana salladı, gülerek geçip gitti. Yargıçlara ayrılan bölüme oturdu. Saati gelince biz de dinleyiciler bölümüne geçtik. Az sonra Tonguçgili de getirdiler. Kelepçesizdi. Duruşmaya geçilmeden bizi görüverdi. Başladı elini, kolunu sallamaya. Zeki Bey uyardı kendisini: "Tonguç kendine gel! Mahkemedesin!"

Sordular: "Dağıttığın bildiride ne yazıldığını bilmediğini söylemişin. Gerçekten bilmiyor muydun?"

Sustu. "Yanıt ver, bilmiyor muydun?"

"Bilmiyordum..."

"Kaç yaşındasın sen?"

"On yedi…"

"Ama lise bitirmiş, üniversiteye gidiyorsun; nasıl bilmezsin?"

"Bilmiyordum..." dedi yeniden.

Tonguç'u salıverdiler o gün. Akşam evde oturup konuştuk. Üç gece, dört gece hep konuştuk. Muzaffer, "Al götür bunu, kalmasın burda! Ben Işık'la Sönmez'i korurum, sen bunu götür!" diyor. Ama Tonguç gelmek istemiyor. Daha doğrusu yurttan ayrılmak istemiyor. Nasıl söz dinleteceğiz? Zorlamak aklımdan geçmiyor. "Sen peki demezsen pasaport buşvurunu yapmayacağım!" dedim. On sekizi doldurmadığı için kendisi alamıyor, ben alacağım. Durmadan anlatıyorum. Yedinci gün "Peki baba!" dedi. Gidip başvuruyu yaptık. İmzayı atarken düşündüm; acaba bir engel çıkar mı?

Çıkarmadılar. Pasaportu alınca uzattım kendisine: "Ben önden uçacağım, sen arkadan geleceksin..."

Alman Elçiliği'ne de gittim arada. Duisburg mu, Wuppertal mi? Hâlâ karar vermiş değilim. Bir bayan görevli var: "Duisburg'tan teleks geldi. Sizin için çok güzel sözler yazmışlar. Böyle bir teleksten sonra sizin yerinizde olsam Duisburg'a giderim!" dedi. Öyle yaptım. Duisburg'ta çalışmaya karar verdim.

Tonguç cezaevinden çıktı, Sönmez'le Erdoğan'ın düğününü yaptık diye sevinirken, gazetelerde yeni öldürüm haberleri okuyorum. Türkiye'nin kanaması sürüyor.

Yılbaşında işe başlayacağıma göre, yılbaşından önce yola çıktım. Duisburg'a olaysız, zorluksuz vardım.

Üç Çatılı Ev



Ankara yoluna çıkmadan Wolfgang Esch'e kesin kararımı söyleyemedim. "Ben dönünceye kadar evi tut!" da diyemedim. Büyükelçilikte kararım Duisburg olunca, Yaşar Kaynar'lara telefon ettim. "Kendisine bildirin, bir ev tutmasını rica ediyorum!" dedim. Bileti almış olduğumdan Düsseldorf'a dönüş günümü, saatimi de bildirdim.

Duisburg'a gelince *Internationales Zentrum'a* gidip Herr Esch'i gördüm: "İşte geldim. Çalışma iznini getirdim. Haydi göreve başlat!" dedim.

Ben sanıyordum Türkiye'deki gibidir. Aybaşından önce başlamazsan gelen ayın aylığını alamazsın. Herr Esch: "Şimdi biraz zor. Sanırım yılbaşından sonra başlarsınız. Çünkü söz konusu merkeze müdür bulamadılar. Müdür olmayınca sizi başlatamayız. Müdürü de projenin yöneticisi Herr Petry bulacak…"

"Nerde bu Herr Petry?"

"Herr Petry Weinheim'da! Yılbaşından sonra gelecek!"

Beni kıvratıp kıvratıp sonra böyle söylemesine kızdım: "Peki şimdi ben ne yapacağım, nerde kalacağım? Gelecek ay maaş almazsam parasız ne yapacağım? Evi buldunuz mu bari?"

"Herr Baykurt!" dedi yüksek sesle. "Görüyorsunuz çok işim var! Ev sorun değil! Birkaç gün sabredin; hepsini yoluna koyacağız."

"Herr Esch!" dedim ben de sabırla. "Bileydim böyle olacak, yeni yılı Ankara'da evde kutlardım. Siz bana yılbaşından önce gelin dediniz. Lütfen ciddi olun; beni ortada bırakmayın!"

Tayfun yok, İngilizce konuşuyoruz. Zor durumda kaldığını anlıyor. "Sizi hemen Dreigiebelhaus'a yerleştirelim. Üç Çatılı

Ev, şehrin kültür konukevidir. Harçlık olarak da biraz öndelik verelim."

"İşe başlamayınca nasıl öndelik vereceksiniz?"

"Tayfun, *Merhaba* adıyla bir gazete çıkarıyor, 'Infobus' denilen gezici kitaplık otobüsüne geçmek üzere. *Merhaba*'yı bir sayı siz çıkarırsınız, ordan 1500 mark veririz. Öğleden sonra gelin alın. O zamana kadar ben de konukevi yöneticisiyle ilişki kurarım."

Öğleden sonra gittim. 1000 verdiler. Konukevine de ancak yılbaşından sonra geçebilirmişim; çünkü boş oda yokmuş.

Bergkamen'den ayrılmıştım. Gerçi Yaşargil evlerini bana her zaman açık tutuyor ama hoş bir durum değil. Dalga geçilmiş gibi duyumsuyorum kendimi. Arkadaşlar da, "De şimdi; sana bu yapılır mı?" diyor. Çoğu yılbaşını birlikte geçirmeye çağırıyor.

İster istemez *Merhaba*'nın işlerini üstlendim. Çünkü öndeliği aldım. Kamil Masaracı'nın eşi Essen Başkonsolosluğu'nda görevli. O da *Merhaba'nın* grafik işlerine bakacak. Üç bin basılıp parasız dağıtılan iki yapraklık bir gazete. Türkçe dizgi baskı olanağı bulunmadığı için yazılar daktilo ile yazılıp yapıştırılıyor, küçültülerek basılıyor.

Kamil'le görüştük. "Ağabey, işini sıkı tut; bunlar seni atlatmaz; ama üzer!" dedi.

Nerden biliyor? Dediği çıktı. Yılbaşından sonra Tonguç geldi. Sonra Muzaffer geldi. Ben işe yılbaşından sonra da başlayamadım. Üç Çatılı Ev'den odayı da geçten geç aldım. Ev bulunmadı. İki ay sonra odadan çık demeye başladılar. Gene de üç ay kaldım orda. Şehrin ilgisi olan evlerden boşalanı yakalamak için çok sıkı izlemek gerekiyor. Bunu da güya onlar yapacak.

Tonguç'un gelmesi iyi oldu. Gidip alandan aldım onu. Sözünde durduğu için teşekkür ettim. Uzunca bir adam oldu. Benim paltoyu giymiş. O ara öyle bir moda var, kimi gençler palto giyiyor. Alay olsun diye yapıyorlar sanırım bunu. Üç Çatılı Ev'de birlikte kaldık biraz. Üstteki daireleri evlilere, odaları bekârlara veriyorlar. Altında doyumevi var. Bakımını genç bir karı koca üstlenmiş. Kapıda kocaman bir köpek. Hem sevmem, hem korkarım çocukluğumdan beri. Zili çaldıktan sonra gelip

tutsunlar diye bekliyorum. Değilse girmiyorum. Köpekten korktuğumu anlatıncaya kadar epey ter döktüm. "Niçin korkuyorsun, çok dost bir köpektir!" diyorlar.

Tonguç'un liseden Almancası var. ODTÜ'de üstüne bir yıl İngilizce öğrendi. Yeniden Almanca çalışması gerekiyor. Olanı yetmez. Herr Esch, Hollanda sınırına yakın Akademi Klausenhaus'u önerdi. Oralar çiftçi, hayvancı köyler. Şimdi gelişmiş, şehir olmuş. Eskiden de gelişkinmiş. Yabancı gençler Köln'e, Aachen'e okumaya geldiğinde, Almanca öğrensin diye, Katolik Kilise'nin başlattığı "aileye konuk olma" işi, gelişerek akademiye dönüşmüş. Bir köy dar gelmiş, şimdi üç şehirde hizmet veriliyor.

Bu dil akademisine kayıtların vakti geçmiş değil. Herr Esch telefon etti. Hamilkeln'e gidip gördük. Gerekli öndeliği yaptırıp Tonguç'un kaydını yaptırdık. Şubatta öğrenime başlayacak. Oğlumuz ocağın son günü 18 yaşına giriyor. Yaşargil, Sehergil birlikte Düsseldorf *Altstadt'a* gidip şampanya açtırdık. Üzgün ne olsa. "Sen baskı yapmadın ama annem yaptı!" dedi bir gün. "Onu bilemem Tonguççuğum ama sanırım anneler yapar!" dedim. Akademi'nin Geldern bölümünde kalacak. Geldern'de yalnız derslikler, yatakevi, yemekevi, kitaplık, laboratuvar var. Yönetim Hamilkeln'de. Tonguç'tan duyduğuma göre öğretmenler iyi. Yatılı okulun gözünü seveyim. Hele öğretmenler de yatılıysa paha biçilmez. Sabah akşam birlikte olurlar. Öğrenci sonsuz yararlanır. Tonguçgili her akşam biraevine götürüyor, topluma katmaya çalışıyorlar. Bu hepsi yabancı olan delikanlılar, hepsi tanış olan öğretmenlerin öğrencileri. Kadın kız birlikte oturuyor, konuş ha konuş. Gel de öğrenme dili. Diebelsalt bira fabrikası Geldern'dedir. Şaraplar da pahalı sayılmaz. Tonguç burayı bitirince Almancayı konuşmaya başladı. İyi de okuyor, yazıyor. Konyalı köy çocuğu bir arkadaşı var, Durmuş, hafta sonları birlikte çıkıp geliyor. Artık Muzaffer de geldi. Gençler bizimle içkisiz yemek yiyor, midelerine dinlenme veriyorlar. Şaraptan söz açılırsa Tonguç'un uzmanlığına başvuruyoruz.

Herr Esch'e, "Eğer bir haftaya kadar evi bulmazsan, bavulu alır senin eve gelirim, ona göre!" dedim. Şehir merkezindeki Winckel Sokak'ta oturuyor. O zaman bekâr. Sonunda dediğimi

yaptım. Bavulu alıp gittik Muzaffer'le. Çoluk çocuklu bir ev için dar ama bekâr birine iyi. Yatak odasını aldık elinden. Kendisi salona geçti. Böyle yaparsak işi hızlandırır diye düşünüyorum. Nerde? Kahvaltıda, "Bugün şuna, buna telefon edeceğim..." diyor, akşam dönüp geldiğinde sordum mu, "Şu iş, bu iş vardı, yapamadım!" diyor. Onun bir "Oblomov" olduğunu geç anladım. Şaşılacak biri. Annesi Kaarst'ta oturuyor. Oraya yakın IKEA mağazası var. Yarın evi bulunca içine bir şeyler almak için oraya bir gitmemiz gerekiyor. Otomobille götürdü bizi. Mobilyayı nerden alacağımızı öğrendik, tamam; ama ortada ev yok.

Ben insanlarla kavga edip durmayı sevmem. İğnelerim bir iki, olur biter. Sonra ahbaplığa vurduk onunla. Durmadan bize plâk çalıyor. "Türk-Esch" dedikleri kadar var. Okay Temiz'den başka, ODTÜ'lü gençlerin oluşturduğu "Allı Durna" grubunun plâğını Muzaffer çok sevdi. Haydi bir daha koy diyoruz canımız sıkılınca. Garip bir şey; rakı da bulup geliyor akşamları. Ben içmiyorum. O da rakıyı Alman içkilerini içtiği gibi hızlı içiyor. Nasıl içileceğini biraz öğrettim. Gene de sabredemiyor. Sarhoş olunca, "Bu bizim Almanya gene *Scheisse* oldu! Acaba ne yapmalı?" diyor.

Üç Çatılı Ev'den çıkıp Herr Esch'in evine geçtik ya. Tonguç da oraya geliyor. "Arkadaşını da getir!" diyorum. Sıkılsın, bir an önce evi bulsun! Arada böyle hoş giden işimiz oluyor.

Geldern'e biz de gidiyoruz Tonguç'u görmeye. Yolculuğu kimi zaman arkadaşlardan birinin otomobiliyle, kimi zaman Duisburg istasyonunun önünden kalkan otobüsle yapıyoruz. Her köyde, her köşede durduğu için iki saate yakın sürüyor yol. Şehirde işlerin hızlı akışında fırsat olmuyor; otobüste geniş geniş halimizi konuşuyoruz.

Bir kezinde Geldern sokak şenliklerine rasgeldik. Özellikle, yere kapanıp sokağın yüzüne renkli tebeşirle resim yapanlar dikkatimi çekti. Yanlarına birer kutu koyuyorlar. Resim geliştikçe izleyenler para atıyor. Kimileri de çalgı çalarak para topluyor. Ressamların çoğu, kartpostallardan kareyle büyüterek Hazreti İsa'nın, Meryem'in resmini yapıyor. Geldern, Issum; oraların pek dindar olduğu söyleniyor. Seçimlerde oylar sürekli Hıristiyan Demokrat Parti CDU'ya çıkıyor.

Resimler bitti, herkes daha çok gelip görmeye başladı. Derken, bir yağmur başladı, tebeşirleri yıkadı. Yıkamasa da şenlik bitecek, üstünden insanlar, otomobiller geçecek, gene silinecekti.

Giderek, Herr Esch'e gereksiz yere kızdığımı anladım. Onun elinde bir şey yok. Yetkisi çok az. O daha çok yukarıya bağlı. Bir karar verecek olsa, İl Kültür Müdürü Konrad Schiling'e sorması, kararı uyguladıktan sonra hesap vermesi gerekiyor. Alman bürokrasi çarkı yavaş dönüyor. Esch'in birçok iyi yanı var: Bunalınca bağırıp çağırıyor, sonra özür diliyor. Ben bir şey söyleyince küsmüyor. Evi, çalışma odamın bulunduğu *Intemationales Zentrum*'a yakın, yürüyerek gidip geliyorum. *Merhaba'nın* işlerini bitirdim mi, kendi işime bakıyorum. Çoğu günler 20.00'ye kadar çalışıyorum. Kimse "Ne oturuyorsun, niçin elektrik harcıyorsun?" demiyor.

Bir gün, "Hazırlanın, toplantı var!" dediler.

Ne hazırlanacağız? Weinheim'dan Christian Petry, Bonn'dan bizim Duisburg bölümünün müdürü olacak Johannes Fest geldi. Kültür müdürü, okul müdürleri, öğretmenler bir okulda toplandık. Proje tanıtıldı. Öğretmenler durmadan soru soruyor, Herr Petry yanıtlıyor. Herkes söz alıp konuşmak istiyor. Onlara göre yabancılar sorunu özellikle okullarda büyük. Almancanın öğrenime yetecek derecede öğretilmesine anaokulunda başlamak gerekiyor. Yabancı çocukların durumuna uygun anaokul eğitimcisi yok. RAA adını alacak olan yeni merkezler aynı zamanda bu eğitimcileri de hazırlamalı. Peki ne zaman kurulacak RAA'lar? Atanmam ne zaman yapılacak? Bol bol konuşup kalktılar. Ardından gene bir şey çıkmadı.

Chirstian Petry ile Johannes Fest hemen çekip gitmedi, birlikte bir İtalyan doyumevine gidip konuştuk. Herr Petry, beni projeye kazandırdığı için Herr Esch'e teşekkür etti. Adamı bulmuşken, "Ne zaman başlıyoruz?" diye sordum. "Yakında!" dedi. Müdürümüz olacak Herr Fest'e sordum: "Duisburg'a ne zaman geliyorsunuz temelli?"

"Şimdilik Bonn'da, evimde çalışıyorum. Bundan önceki işin raporunu bitirmem gerekiyor. Çok sürmez..."

Fest de, Petry de İngilizce konuşuyor. Fest'in önceki işi Duisburg'taki gezici kitaplığı yönetmekmiş. Onu Alman Endüst-

ri Kurumu ile Avrupa Ortak Topluluğu desteklemiş. Duisburg Şehir Kitaplığı da olanaklarını katmış. Beş yıl süreyle, mahalleden mahalleye kitap dolu otobüsü dolaştırmış. Tabii kitapların çoğu Türkçe. Beş yıl, en çok okunan yazarlardan biri olduğumu gözüyle görmüş. Birlikte çalışacağız diye mutlanıyor. Bu arada halkımızı da tanımış biraz. Özellikle yeni çoğalmaya başlayan hocaları iyi tanıyor. Kaldenhausen'de oturan biri, eski Mercedes'e Kuran doldurur, o mahalle senin, bu mahalle benim dolaşırmış. Sık sık evlere girer, söyleşi başlatır, çay içer, Kuran satarmış. Johannes Fest'i tanıyanlar, özellikle kitaplıkta çalışan İlkay Turan, "Çok iyidir ama biraz fazla konuşur!" diyor. Sözü aldı mı götürüyor götürüyor, alabilirsen al! Çok da hızlı konuşuyor. Benimle İngilizce konuşmayı yeğliyor. Berlin'de lisenin son sınıfından alıp götürmüşler savaşa. Napoli'de Amerikalılara tutsak olmuş. Önce Kuzey Afrika'ya. Sonra Amerika-Arizona'da bir kampa atmışlar. Üç yıl kalmış o kampta. Boş geçirmemiş zamanı. Hemen İngilizcesini pekiştirmeye başlamış. Tutsak doçentler, profesörler varmış; "açık üniversite" kurmuşlar. Lise bitirme sınavını orda vermiş. Toplumbilim okumaya başlamış. Ne kadar kredi kazandıysa belgesini vermişler eline. Tutsaklık bitince Bonn'a dönmüş. Eski başkentten yeni başkente. O kredilerin hepsini saymışlar. Bonn'da öğrenimini sürdürmüş. Bitirip bu kez eğitbilim, yazınbilim okumuş. Çalışa çalışa RAA müdürlüğüne gelmiş. Altı yıl sonra emekli olacak.

Johannes Fest'in İngilizce konuşması benim için olumsuzluk. Başkasıyla Almanca konuşurken de cümleleri birbirine bitişik, sözcükleri ol gör seçilmiyor.

Toplantı bitti, yemek bitti; Fest Bonn'a, Petry Weinheim'a döndü. Kaldık gene Herr Esch'le başbaşa! Haydi hayırlısı!

"Hemen yakında başlıyoruz!" dediklerine göre ona söyledim: "Yabancılar Dairesi'yle işimi çözümle. Çalışma sözleşmesini de yapalım artık."

"Tamam, bunlar sorun değil!" diyor.

Sözleşmeyi Okullar Müdürlüğü hazırlayacak. Orda Herr Badura beni çağıracak. Yabancılar Dairesi oturma iznimi uzatacak. Yanıma Aydın Sayılan adında bir arkadaşı katıyor, gidiyoruz. "Daha sözleşmen yapılmamış!" diye bir aylık oturma izni

veriyorlar. Bir ay da göz açıp yumasıya geçiyor. Gene *Merhaba*'nın işlerine bakıyorum. Kamil Masaracı yazıları yapıştırıyor. Letrasett'le başlıkları yazıyor, aralara bir şeyler çiziyor. Şehir basımevine basılmaya yolluyoruz. Ne yapayım ki ev bulunmuyor, sözleşme hazırlanmıyor.

Bir sorun da benim sözleşmeyi iki yıl için istememden çıktı. Onlar beş yıl diyor. Buna göre hazırlamışlar. Sonunda, "Bu beş yıl bizi bağlar, sen istediğin zaman ayrılırsın!" dediler. Arkadaşlar da, "Deli misin; böyle olması senin için iyi! Ne olur, ne olmaz!" diyor.

Aydın Sayılan'ı yanıma alıp evi de kendim aramaya başladım. Okullar Müdürlüğü, boşalan evleri, çoğaltma mektupla okullara duyuruyor. Üç ev baktık. Biri Wannheimerort'ta, Mannesmann'a yakın, tramvay yolunun üstünde, alt katta. Evin odaları iyi; ama bu kadar yolüstü, hem de alt kat oluşunu sevmedim. Hem de sanki hiç hava almayacağız. Aramayı sürdürdük. Bir tane de bitmek üzere olan, üç katlı bir yapı bulduk. Gene de çok işi var. Pencereler, kapılar yeni takılıyor. Beğenirsek bize ikinci kattan bir daire verecekler. Muzaffer'e dedim: "Buraya girelim mi?"

"Girelim…"

Evi tutmaya karar verdik. Arada bir kez daha Türkiye'ye varıp geldik. Işık'ı Uğur'la nişanladık. Işık İstanbul Orman Fakültesi'ni bitiriyor yavaş yavaş. Homberg-Hochheide pazarına yakın evin eksikleri hâlâ bitmemiş. En az bir ay daha sürermiş. Hâlâ Esch'in evinde barınıyoruz. Kira sözleşmesi yaptık. Yapıyı Belediye kredi vererek desteklediği için kira 600 marktan başlıyor ama her yıl 100 mark artacak. Başka yolu yok, istersen tutma... Şimdi perdeler, şimdi taban döşemesi, şimdi dolap, masa sandalye, mobilyalar… Wolfgang Esch bizi sadece pazarlara götürmüyor, gerekli her yere taşıyor. Bir yandan da seviniyor herhal, kendisini rahat bırakacağız. Okullar Müdürlüğünün kasasından biraz ödünç çektik, eksikleri düzdük.

Gene de iş sözleşmesi yapılmadı gitti! Oturma izni damgasını bir ay, bir ay basıyorlar. Yalnız benimki değil, Muzaffer'le Tonguç'unki de öyle. Durmadan Yabancılar Dairesi'ne taşınıyoruz. Sıkıntıdan patlıyorum. Geldern'deki dil akademisi

bitince Tonguç Bochum Üniversitesi'nde Jeoloji okumaya başlayacak. ODTÜ'de onu okuyordu. Sözleşmeyi imzalayıp çalışıyor duruma geçmezsem, öğrenciliği yerine oturmuyor. Her iş birbirine bağlı. Oğluma oturma ve geçim garantisi verdiğimi bildiren imzayı atamıyorum.

Bu ay, şu ay diye diye marta geldik. Bu arada bir tatsızlık beni çok üzdü. Fethi Savaşçı Hürriyet'ten bir yazı kesip yollamış. Küçük ama midemi bulandırdı. Bu gazeteler Almanya'da basılıyor. Ben Türkiye'den Cumhuriyet getirtip okuyorum. Ona, ötekine bakmıyorum.

"Kulaktan Kulağa" sütununda, "Ünlü romancı Fakir Baykurt, Kültür Bakanlığı'ndaki görevinden ayrıldıktan sonra Almanya'da kaldı. Orda hangi kültürel hizmetleri yaptığı başkentte tartışıla dursun, karısını ve çocuklarını ihmal ettiği öne sürülüyor..."

"Terbiyesiz!" diye bağırmışım. Ne yapayım; yalanlama mı yazayım? "Öne sürülüyor" diyor kaypak. Bu yazıda, sonundaki feminist edadan ötürü bir kadın parmağı olduğunu sezdim. Köln'deki temsilcisiyle arkadaşız. Deştim, Selma Tükel'in adı çıktı. Hiç ummazdım, çok üzüldüm. Gene de, "Belki o değildir, günahını almayayım!" diye üzüntümü bastırmaya çalıştım.

Yalnız o tür gazeteler olsa! Bir süre sonra meslek dergileri de konu'ya el attı! Bunlardan hele birini okuyunca: "Ey düzey, sen bu kadar düştün mü?" diye bağırmışım. Bol vaktim yoktu, bir yolculukta kâğıdı çekip yanıt yazdım gene de.

Mektup

Stuttgart-Duisburg Treni; 25.5.1980

Kardeşim Zeki Saruhan;

11.5.1980 günlü mektubunuzu, hakkımda notunuzun bulunduğu Öğretmen Dünyası dergisini aldım. Önce bir soruş-

turmanıza yanıt vermemi, sonra dergiye sürekli yazmamı istiyorsunuz. Bu isteğin, "okuyucularınızın isteği" olduğunu, uyguladığınız sormacanın sonucuna dayanarak belirtiyorsunuz.

İlginize teşekkür ederdim. Haklı olabilirsiniz. İsteğinize saygı duyar, derginize yazı göndermeye çaba harcayabilirim. Ancak hem mektubunuzda, hem notunuzda, yalan yanlış bilgilere dayanarak yaptığınız kınama ve suçlamaları yersiz, hem de haksız bulduğum için, önce izninizle, birkaç açıklama yapmak, sonra gene izninizle, size birkaç küçük soru sormak istiyorum.

Sizinle Gazi Eğitim'de öğrenciliğiniz günlerinde Ankara'da tanıştık. Arkadaşlarınızla TÖS Genel Merkezi'ne gelir gider, öğretmenlerin verdiği meslek savaşımına destek olmak isterdiniz. Yaşamım ve kişiliğim üstüne sanırım önceden bilginiz vardı. Hatta hayranımdınız. TÖS döneminde ve sonrasında beni, karınca kararınca bir eğitimci ve yazar olarak izlemek, gözlemek olanağı buldunuz sanıyorum.

12 Mart'ın cezaevlerinden çıktıktan sonra, resmen hiç ceza almadığım halde, bir daha öğretmenlik yapma olanağım olmadı ama bu yüzden, öğretmenlikten önce başladığım, en az onun kadar önemli saydığım yazın çalışmalarına daha geniş zaman ayırma olanağı buldum. Böylece 1980'e gelirken, ilki 1955'te yayımlanan kitaplarımın sayısını 25'e çıkardım. Bunlar çoğunlukla Türkiye'mizde köylülerin yaşamını dile getiren, kendi ölçü ve anlayışıma göre o sorunlara ışık tutmaya çalışan romanlarla öykü kitaplarıdır. Değerli, değersiz; yargı okurların, hem de zamanındır. Bunu bilmekle birlikte, zaman zaman özeleştiri yöntemiyle çalışmalarımı ölçüp tarttım, aynı zamanda işçilerin yaşamı üstüne de kitaplar yazmaya karar verdim. Bunun için, tıpkı köylüler konusunda yaptığım gibi, onların yaşamına katılmam, savaşımlarına karışmam gerekiyordu. Ama, anlatması uzun sürecek nedenlerden ötürü buna olanak bulamadım.

Biliyorsunuz, yaşamını anlattığım köylüler yirmi yıldır, kapitalist yönde gelişmiş endüstri ülkelerinde "yabancı işçi" olarak çalışıyor. Kara sabanı, kirişlerini bırakıp fabrikalara, karışık makinelerin önüne, maden ocaklarına geldiler. On yıldır ben bu ülkelerden Batı Almanya'ya gelip düşündüğümü gerçekleştirme

olanağı aradım. Kimi zaman pasaportum verilmedi, kimi zaman Merkez Bankası kasalarında döviz bulunmadı.

1977'de üç ay için Duisburg şehrindeki Kaynar Kitabevi'nin çağrılısı olarak buraya gelebildim. Almanya'daki hızlı devrimciler bu davranışımı, kitabevinin sahibi Kaynar'larla tecimsel bir ilişkim olmadığı halde, "bir kapitalistin çağrısını kabul etmek" biçiminde yorumlayarak eleştirdi. Kaynar'ları ve kendimi yeterince bildiğim için, "Herkesin ağzı torba değil ki büzeyim!" deyip sustum. Hakkımdaki haksız eleştirilere, hele dekikodulara yanıt verme alışkanlığım kıttır.

Sizin demenizle "son dönemde", yani CHP ağırlıklı Ecevit Hükümeti zamanında, Kültür Bakanlığı danışmanlığı görevine geldim. Gerçekte buna niyetim yoktu. Ama son düzenlemelere göre yurt dışına ancak üç yılda bir çıkılabiliyor. 1977'de sembolik 10 mark döviz aldım. Çağrılıydım ama döviz almazsan çıkarmıyorlardı. Artık bir daha çıkabilmek için üç yılın dolmasını bekleyeceğim. Bir görevle çıkabilirim belki diye düşündüm. Devletin, bu arada Eğitim ve Kültür Bakanlıklarının Almanya'daki yarım milyona yakın çocuk ve bir milyon yetişkinimizle ilgili görevleri vardı. Az ücretli bir kadro verilirse, hem onlara yararlı olur, hem tıpkı öğretmenlik yıllarımda yaptığım gibi inceleyerek, araştırarak yaşamlarını yazmaya çalışırım. Toplumun yönetimi bir parça anlayışlı ellere geçtiği zaman, böyle bir olanağı istemenin herkes gibi benim de hakkım okluğunu düşündüm. Bu düşüncemi TÖS'te yıllarca omuz omuza çalıştığımız birkaç arkadaşa açtım. Bakanlıktan, "Şimdi elimizde boş kadro yok; gel danışmanlığa başla, kadro açılınca ilkin seni yollarız; çünkü gereksinmemiz var" dediler. Bunun için "danışman" oldum ve bir yıl çalışarak bekledim. Arada birer kez Eğitim ve Kültür Bakanlarıyla konuştum. Boşalan kadroları birtakım müdürler, genel müdürler alıp gitti. Türkiye'de yönetimin bu derece sulu olduğunu bilmiyordum. Meslek yıllarımı ve yasalardaki durumu dikkate alarak üç ay izin alıp dövizsiz mövizsiz Batı Almanya'nın yolunu tuttum. Param olmadığı için gene dostlarımın konuğu oldum. Sonra konferanslar vererek, okumalar yaparak geçinmeye çalıştım. Katlanılması kolay olmayan günler geçiriyordum. Yurttan gelen bir mektupta; vaktiyle enstitü müdürlü-

ğü, genel müdürlük yapmış emektar bir eğitimci beni sormuş da, ona, "görevle Almanya'ya gittiğim" anlatılmış. Beni "son derece" seven, adımın geçtiği yerde öven bu dost eğitimciler nedense bu kez, "Eee, dönem onların dönemi, gider!" demiş. Görevsiz, dövizsiz geldiğim anlatılınca da inanmamış; mektupta yazılıydı. Güya, Bakanlıklardan biri olmazsa öbürü, olanak bulup üç ay içinde atamamı yapacaktı. Yapamazlarsa iznimi üç ay daha uzatacaklardı. Üç ayın sonunda bir atama yapmadıkları gibi, iznimi uzatmayacaklarını da eşime bildirdiler. Üç ayda roman ve öykülerimin konularını toparlamayı başaramadım. Kimi yazar arkadaşlar, 15 günlük gezilerin ardından diziler, hatta kitaplar yazdı; benim anladığım yazın türü, kolunu boyacı küpüne sokup çıkarmaktan ayrı olduğu için, süreyi biraz uzun tutmam gerekiyor. Konusu Türkiye'de geçen romanlarımı yıllarca hazırlanarak yazdım. *Kaplumbağalar*'a, *Tırpan*'a, *Köygöçüren*'e en az beşer yılımı verdim. Yeni yazacaklarım için de inceleme, araştırma yapmak zorundayım. Okullara, evlere, bin metre yerin altındaki kömür ocaklarına, fabrikalara, işçi yurtlarına girip çıkıyorum. Biraevlerinde, lokallerde görünemiyorum. İçime kapandığım, toplumdan kaçtığım konuşuluyor. İşçilerle kaynaşmanın, doyumevlerinde, içimevlerinde kafa çekmek olduğu sanısı burda da var.

Pek çok bakımdan Almanya'nın Türkiye'den ayırdı yok. Fabrikalara, öteki iş yerlerine girip çıkmanın ton ile yazçizi var. Üstelik bu ülkede gezgin olarak yalnız üç ay kalma olanağı var. Bu süreyi, iş bulup oturma izni alırsan uzatabilirsin. Ben **yazın**'ı, tıpkı yaşamdaki öteki işler gibi ciddiye aldığım için, o yola gitmekten başka çözüm bulamadım. Gerçi şu gün oldu, hâlâ bir iş sözleşmesi yapmış değilim. Alman makamları oturma iznimi ay ay uzatıyor. Akılları sıra, gerçeği bildiğini sananlar, bu kez Almanlara kitap yazdığımı, dolgun maaş aldığımı konuşuyor. Almanya'daki dostlarım ise, bir derece elverişli koşullarda çalışabilmem için olanak aramayı sürdürüyor. Bugüne kadar 50'ye yakın öykü yazdım. Bunlardan 35'i, pek çoğumuz görmezden gelsek de, bizim yeni bir gerçeğimiz olan Almanya'daki işçilerimizin yaşamı üstünedir. Onlar için 50'den fazla da yazın okuması yaptım, konferans verdim. Bilmeyenler bunları ciddi-

ye almayabilir; ama benim okurlarıma, adımı, eylemimi izlemiş olan halkımıza güvenim tam; yurtta ya da yurt dışında insan varlığımızın olduğu her yerde herkes oturup dedikodumu yapmıyor. Çabalarımı anlayıp saygı, sevgi gösteren de var.

Durum gerçekte anlattığım gibiyken, siz benden "Kültür Bakanlığı'nın Almanya'ya roman yazmaya gönderdiği Fakir Baykurt" diye söz ediyorsunuz. Yalnız bu sözünüz için bir daha elinizi sıkmaktan kaçınmam gerekir gerçekte. Fakat size böyle davranmayıp açıklama yapıyorum. Mesleğimiz için çabalarınız var, dergi çıkarıyorsunuz, bundan ötürü zorluklara, acılara katlanıyorsunuz.

Şimdiye kadar bakanlıkların ya da başkalarının buyruğuyla roman yazmadığım gibi, şimden sonra da yazmam sözkonusu olamaz. Ama elbirliğiyle devleti, sanatçılarımız ve halkımız için buna yakın bir anlayışa getirebilirsek elbet sevinirim.

Derginize yazı yazmamı ve 17 Nisan Köy Enstitüleri'ni anma toplantılarında konuşma yapmamı istemek için aradığınızda evimde bulunmayışım işte bu yüzden. Ben bu süre içinde Türkiye'ye iki kez gelip gittim, ikisinde de birer aya yakın kaldım. Beni görmek istemişiniz ama haberiniz olmamış. Evimi Almanya'ya taşıyıp buraya yerleşmekte olduğum kanısına varmışınız. Köküm, doğup büyüdüğüm Akçaköy'ün derin topraklarındadır. Benim için kaygı duymanıza gerek yok; kendiniz için de gerek olmayabilir; bunu siz, kaygı duyacak başka dostlarınız varsa onlara saklayınız. Dergiye o notu sorumsuzca yazmış; öğretmen örgütlenmesinin bugünkü durumuyla ilgili soruşturmanıza yanıt vermemi, dergiye sürekli yazı yazmamı istemek için ardımdan o mektubu "koşturmuş"sunuz.

A kardeşim! Ankara'da ben, beni arayan dostlarımla buluşmaktan başka, biri 32 yıl önce 41 yaşında iken faşistlerce öldürülen Sabahattin Ali'yi anma toplantısında, öbürü başkent belediyesinin açtığı yeni Kültür Merkezi'nde iki de konuşma yaptım. İkisinde de salonlar yeterince doluydu. Bu konuşmalardan sonra, ayrıca Türk Dil Kurumu'nda izlediğim bir konferansta, derginizin yazarı ya da danışmanı olan arkadaşlarla görüştüm. Ayrıca sizi arayamadım. Bunun bir kusur olduğunu kabul edebilirim ama neden arayacağımı bilmiyordum. Beni

seven okurlarımın ve "dost"larımın hepsini teker teker aramam gerekse bile bu olabilir iş değil. Yapıtları toplumun sevgisini kazanan yazarlar, özellikle belirli yaştan sonra zamanı kullanma bakımından biraz titiz oluyor. Bense her zaman öyleyim. Demek lokallerine, çay bahçelerine, koltuk meyhanelerine sık çıkmadım. Bu yüzden dostlarımı, yakınlarımı aramayı çokça "ihmal" ettim. Ama siz dergi çıkarıyor, "kim nerde ne yapıyor" izliyor, yazıyorsunuz. Benimle ilgili notu yazmadan önce de bir sorup araştırmalıydınız. Kulağınıza çalınan söylentilere dayanarak yazarsanız, aklına estikçe bana kondurmalar yönelten boyalı burjuva basınından ne ayırdınız kalır? Üstelik derginizin kimi yazarları sevdiğim, saydığım dostlarımdır. İçlerinden hele biri beni "Türkiye'de öğretmenlerin değerli önderlerinden" sayar. Siz de ayrıca 1968'in TÖS gazetelerindeki yazılarımdan alıntılar yayımlıyorsunuz. Bir başka yazarınız beni "Fakir Abi" bilir. Elbet bunlara teşekkür duymam gerek; ama yalan yanlış bilgilere dayalı o yazınızdan sonra derginize sürekli yazı yazmamı istemenize şaştım. Üstelik bunu okurların isteğine dayandırarak bir tür baskı yapıyorsunuz.

Şimdi size dürüstçe yanıtımı yazayım: O okurlar ki, yazdığım kitapları okuduğu için meslekten atıldı, sürüldü, yıllarca işlerinden, yuvalarından uzak yaşadı, cezaevlerine kapatıldı. İçlerinde hâlâ bana gösterdiği desteğin çilesini çekenler var. Ben onların değerli bir isteğini karşılamak için şimdi sizin aracılığınızdan yararlanmak istemiyorum. Okurlara gerçeği anlatması gerekirken, sevip saydığını söylediği yazar hakkında yalan yanlış bilgiyle çalatuş yazılar yazan bir dergide, sevip saydığım insanlar o dergide emek ürünü değerli yazı ve incelemeler yayımlasa da ben, hiç değilse bir süre, yazmak istemiyorum.

"Dergimize ayıracak zamanınız bulunur herhalde!" diyorsunuz. Bulunur bulunmaz, izninizle onu ben düşüneyim; siz önce yaptığınız hatayı düzeltin, yazı konusu sonra. Bununla birlikte öğretmen örgütçülüğü konusundaki sorunuzun yanıtını yazdım, yolluyorum. Kısa yaşamöykümü, fotoğrafımı eklemiyorum. Yanıtımı bu mektupla birlikte yayımlarsanız sevinirim; değilse bırakın ikisi de kalsın.

Bu açıklamayı, yazdığınız yazıda ve mektupta yer alan haksız kınama ve suçlamalardan üzüntü çektiğim için yazdım. Bunu yaparken sizi istemeyerek kırmak gibi bir hatam olduysa şimdiden özür dilerim.

Size ve sizinle birlikte çalışan vefalı dostlara, arkadaşlara gönülden selâmlar, saygılar sunarım.

Duisburg Polisi



Bir gün *Internationales Zentrum*'daki odamda çalışıyorum. Burası Nieder Sokak'ta üç katlı bir yapıdır. Daha Sonnenwall'a taşınmadık. Duisburg burasını onarıp yenileyip Alman ve yabancı hemşerilerine ayırdı. Her ulustan insan girer çıkar. Daha çok da Türkler… Duisburg'ta Türkler Almanlar'dan sonra ikinci nüfus kümesini oluşturur. *Zentrum*'da ise çoğunluk bizde... Daha çok da sığınmacılar, Duisburg'a yeni gelenler uğrar. Sık sık toplantı, konferans, konser olur. Dil kursları yapılır. Buranın yönetimi Halk Yüksek Okulu'na verilmiştir. Wolfgang Esch'in sorumluluğundadır. Bir ara Paul Bigalsky baktı ama o, Yeşiller listesinden Belediye Kurulu'na seçilince burdaki görevini bıraktı. Türklerden bir yönetici yoktur. Gene de Almanlar, "Türklerin yeri" diye hafife alır.

Internationales Zentrum'un kapısında kimse yoktur. Giren çıkan denetlenmez. Benim odanın kapısı da kimi zaman açık, kimi zaman kapalı durur. Bir daire olduğu için isteyen istediği zaman girer gelir. Öğretmenler, gençler, işçiler kendini tanıtır, isteğini söyler; yer gösteririm, oturur anlatır.

Aşağıda bir ocak, onunla birlikte bir kafeterya düzeni var. Ben çaya, kahveye düşkün değilim. İçeceğim ada çayını ısıtutara koyup getiririm. Konuk gelince aşağıdan kahve alırım.

Yalnızsam, makine başında çalışıyor olurum. Türkçe yazan bir daktilom var. Pek iyi değil ama iş görüyor. Bu anlattığım gün, ortadan uzun boylu biri kapıdan başını uzatıp baktı; bir

şey diyecek gibi durdu, sonra çekildi. O sırada yanımdan biri çıkıyor muydu, yoksa kurs öğretmenlerinden biri soru mu soruyordu?

Bakıp çekileni sanki tanıyor gibiydim. Ama tam çıkaramadım. "Acaba kim?" dedim içimden. Beni değil de bu odada daha önce çalışan birini mi aradı? Yerinde beni oturuyor görünce mi döndü? Ama onu tanıyorum sanki. Bir yerde görmüşüm, ama nerde? Yurttan yeni gelmişe de benziyor. Yeni gelen belli olur; kılığı düzgündür. Bu da öyle. Sıkışmış, işini olduramamış; uzaktan davulun sesi, elimde büyük yetkiler, olanaklar var gibi yardım mı isteyecekti? Çok yakın bir öğretmen arkadaşım eline mektup verip, "Git bul, sana yardımcı olur!" mu dedi? Dostlarım da, dost olmayanlarım da şu dünya da gücümü sürekli abarttı. Doğru dürüst göreve başlamadan sağcıların çıkardığı bir yayında, "Almanya'da gençliği zehirleyenler!" konusundaki açıklamaları arasında benim de plânlarımdan, etkinliklerimden söz ettiler. Sami Özkara okuyup telâşa düşmüş: "Bak Fakir, yalanla bunu! Kamu görevine gireceksin. İşini engeller. Çabuk yalanla!" Anlatmıştım, Sami'nin Türkçesi biraz başka. "Seni bu konuda ciddi uyarırım!" diyor.

Bu şehirde 12 bin öğrenciden yalnız 118'i liseye gidebiliyor; bunlardan liseyi bitiren üç beşi yüksek öğrenim şansı yakalıyor. Ercan İdik bitirdi diye bayram ettik. Nasıl olur da bu sayıyı hemen çabuk yükseltiriz; benim amacım bu. Gençliği Türkiye'de zehirlemedim ki, gelip burda zehirleyeyim? Ben sevmem öyle yönlendirmeyi, koşullandırmayı. Okusun aklını uyandırsın, yolunu bilginin aydınlığında kendi bulsun; istediğim budur. Benim dememle devrimci olacaksa olmasın, ondan iyilik gelmez. Yanıma gelenlere kitap okuyun diyorum; uygun bulduğum kitapları hatta birkaç sayı çıkmasına yardım ettiğim *Merhaba*'da tanıtıyorum. Max von der Grün'ün *Kaygan Toprak* romanı, Gavino Ledda'nın yaşamöyküsü *Padro Padrone,* Gülten Dayıoğlu'nun *Geride Kalanlar*'ı bunlardan. Bunlarla bir genç belki kitap okumaya alışır ama zehirlenmez. Gençleri asıl böyle yayın yapanlar zehirliyor; biz okumaya alıştırıp o zehiri temizlemeye çalışıyoruz. Dedim ya, abartıyorlar gücümü. Bakıp giden belki gücümü abartanlardan bir gençti, yardım isteyecekti; çekindi-

ği için dönüp gitti. Bir ara sesleneyim ardından dedim: "Heey kardeşim, ne söyleyeceksin?" Ama gitmişti. Birkaç kez kafama takıldı, sonra unuttum.

Saat 17.00 olurken çoğunluk odasını kapatır gider. Ben kalır çalışırım. Gitsem nereye gideceğim? Üç Çatılı Ev'e mi? Wolfgang Esch'in evine mi? Hansa Sokak'taki Kaynar Kitabevi'ne mi? Gidersem öyküleri kim yazacak?

Öyle yalnız bir vaktimdi gene. Günü not ettim: 22 Ağustos 1980… Telefon çaldı. Ah, bir türlü gelişmiyor şu Almancam! Aldığım kursun yardımıyla çat pat konuşuyorum ama tam değil. "Siz Türk yazarı Herr Fakir Baykurt musunuz? Burası Duisburg Polis Merkezi. Ben Wittenschläger, Cinayet Bölümü memuruyum…" O kadar çabuk konuşuyor ki! "Frankfurt'ta Milliyet gazete biliyorsunuz değil mi? Onlar bize telefonla... Hallo Herr Baykurt, anlıyor musunuz? Herr Abdi İpekçi onun şefredaktörüydü. Mehmet Ali Aka. Ağca biliyorsunuz değil mi? Telefonla. Siz şimdi nerde oturuyorsunuz? Eichen Sokak 11 Numara'ya mı taşınacaksınız? Wolfgang Esch'i tanıyoruz." Çok çabuk söylüyor; acaba benden Milliyet gazetesi ya da Abdi ipekçi olayı hakkında bilgi mi isteyecek? Yoksa Milliyet'in Frankfurt'taki telefon numarasını mı soruyor?

Ertesi gün Wolfgang Esch'e söylemek istedim durumu, dinleyecek vakti yoktu. Belki önemlidir diye akşam evde açtım. "Ah boşver, önemliyse bir daha telefon etsinler, bana etsinler!" deyip kapattı. Duisburg'un bütün dairelerinde, bütün memurların telefon numarasını bildiren listeler var. RAA'nın müdürü olacak Johannes Fest'i de seyrek görüyorum hâlâ. Gene de bir dengini bulup söyledim. O da anlamadı. Unuttum, önemli konuysa sonra bir yandan çıkar dedim.

Roma'da, belki Suriyeli olabilecek birinin Papa Johannes Paul'e bilmem kaç kez ateş ettiğini, Papa'nın yaşamsal derecede yaralandığını televizyon göstermeye başladığında evde Tonguç'la birlikteydik. "Baba yahu, sanki ben bu adamı tanıyorum!" dedi. Ben de zihnimden aynı düşünceyi geçirdim. Ama nerden tanıyorum? Bütün kanallarda programlar altüst oldu. Çok geçmedi, Papa'ya ateş edenin Türkiyeli Mehmet Ali Ağca olduğu, hani nasıl derler, kabak gibi mi, tabak gibi mi,

ortaya çıktı. Haberi verenler Ağca'nın adını kısa süre sonra doğrulttu.

Ertesi gün Duisburg Polis Merkezi Cinayet Bölümü memuru: "*Gott sei Dank Herr Baykurt*, Tanrıya şükür; beni tanıdınız mı? Bir süre önce size telefon etmiştim. O zaman Almanca anlamıyordunuz. Şimdi anlıyorsunuz değil mi? Haberler'e bakarken karım: Bu adam Duisburg'ta bir yazarı öldürecekti, telefon etmiştin, değil mi? deyince, size bir daha telefon edeyim dedim. O zaman bize Milliyet gazetesi Frankfurt bürosundan telefon ettiler... Anımsadınız değil mi?"

Derimin üzerinden bir kertenkele yürüdü ama ne yana gitti anlamadım. Johannes Fest artık Bonn'dan Duisburg'a geliyor, her gün sekiz saat çalışıp dönüyor. Polisin yeniden telefon ettiğini ona söyledim. "Tabii; ünlü adamsın, herkes sana telefon eder!" diye yanıtladı beni. Bu adam neden bu kadar saf; atılıp boğazını sıkacağım, sonra kendine gelmesi için yumruklayacağım, yumruklayacağım.

Olay eşelendikçe, Ağca'nın Duisburg'a geldiği, bir süre Rheinhausen'de, bir süre Dinslaken'de kaldığı ortaya çıktı. Acaba niçin geldi Duisburg'a? Nieder Sokak'taki *Internationales Zentrum'da* çalışırken kapıdan başını uzatıp niçin baktı? Öyle bir görev mi aldı? Milliyet'in Frankfurt bürosu bu durumu öğrenip Duisburg polisine bilgi mi verdi? Hepsi karanlık. Ardına düşüp öğrenmeye vaktim, olanağım olmadı. Eğrisini doğrusunu, bilirse Ağca ile onu kullananlar bilir. Öyle bir iş yapmak istiyorduysa, rahat yapabilirdi. Duisburg polisi onu hemen ordan uzaklaştırıp beni kurtaracak kadar aygın, hem de sezgin midir; bilmiyorum. Daha doğrusu onlara güvenmiyorum.

Oktay Akbal'ın "Yazarları da Vururlar" diye bir yazısı vardı. Bir yazar için yabanelde yaşamak en olumsuz durumdur deyip birkaç arkadaşla birlikte adımı anıyor, bir an önce dönmemizi istiyordu. Kendisine bir mektup başladım. Caydım sonra. Yazarları yalnız yurtta değil, yurt dışında da vururlar isterlerse. Yarım yazıları, kitapları kalır. O gün Ağca öyle bir iş yapsaydı, ne *Yüksek Fırınlar'ı,* ne *Koca Ren'*i yazabilirdim, ne de şiirlerimi bastırabilirdim. Çekmeceler dolusu yazı yazdım, hepsini yayımlamadım; yazdıklarımı dinlenmeye bırakmak, yeterince

demlendikten sonra yayımlamak benim iyileşmeyen hastalığımdır. Eğer yapması buyruldu da caydıysa, Ağca iyi bir caygınlık göstermiştir. Yaşadığım zamanı hâlâ yazarak değerlendiriyorum çünkü.

Kitaplar Oluşuyor

Stuttgart'ta kurulan Ararat Yayınevi "Irazca Üçlemesi"nin Almancasını yayımlamayı sonuçlandırmadı daha. İlk iki cildi, Wilfried Brands'ın 1964'te basılan çevirisinden alıyor; üçüncüyü Mainz'da Hannelore Luppertz çeviriyor. Bu işimiz de Duisburg'taki işimiz gibi kaplumbağa hızıyla gidiyor.

Ararat Yayınevi aynı zamanda 10 kitaptan oluşan iki dilli bir diziye başladı. Bu diziye benim *Barış Çöreği*'ni aldı. Türkçesini 23 öykülü olarak hazırlayıp İstanbul'a yolladığım kitaptan yedi öykü seçip Petra Kappert'e çevirtti. Baktı yedi fazla, altıya indi. "Bunlar da fazla ama çevirttik!" diye öyle basmaya hazırlanıyor.

Bunun için bir kez Stuttgart'a varıp geldim. Hamburg Üniversitesinden Prof. Petra Kappert de geldi, iki gün şöyle mi, böyle mi olsun diye çeviriyi denetledik. Ararat Yayınevi kitabı yakında çıkaracak. Öbürleri için de uğraşmayı sürdürüyor. *Barış Çöreği* Türkiye'de basıma girdi. Düzeltmeleri yapıp gönderdim. Bu kitabı, Almanya'da, Avrupa'da yaşayan çocukların gözünden yazdım. O yıl Dünya Çocuk Yılı. Öyle bir iş yapayım, çocuklar sevinsin istedim. Özellikle Oberhausen okullarında sınıflara girip çıktım, çocuklarla okul dışında görüşmeler yaptım. Evlerine, bahçelerine, yüzme havuzlarına gittim. Çocuklar Almanya'nın büyükler gözündeki sert gerçeğini biraz yumuşatıyor, bu da metne biraz hoşluk veriyor. Kimi arkadaşlar anlamadı. "Çocuk ağzıyla öykü yazmak!" diye küçümsediler. Âşık Germani adıyla biri, "Fakir'in çöreği bayat!" diye taşlama yazdı. Alman öğretmenler ise hemen sınıflarında ders kitabı gibi

kullanmaya başladı. Öykülerden resimler yaptırıp sergi açıyor, küçük oyunlar hazırlayıp oynuyor, hatta toplantılarda çörek yapıp yiyorlar. Kimi öyküler Alman okullarının ders kitaplarına alındı. Hollandacaya çevrildi. Radyolarda okundu. Berlin Senatosu sonra bir çocuk yazını ödülü koydu, üç kitaba ödül verdi, biri *Barış Çöreği*'ne idi. Öyküleri çocukların gözüyle anlattım diye kitabı çocuk yazınına girer saymışlar. Gidip ödülü aldım; Seçici Kurul Başkanı Prof. Jutta Grützmacher'i de zevkle dinledim. Konuşmasının büyük bölümünde bu küçük kitaptaki bayat(!) öyküleri çözümledi. Kitap üst üste dört kez basıldı.

Asıl sevindiğim *Gece Vardiyası* adını verdiğim 22 öykülük kitabı bitirmiş olmam. Bunları elli kadar öykü arasından seçtim. İşçiler önünde tek tek okuyup, eleştirilerini aldığım, adeta onlarla birlikte yazdığım öyküler bunlar. Basıldıktan sonra yurtta beğeni kazandı. Almancası da Zürich'te Unionsverlag yayını olarak çıktı.

Çalışmalarım Duisburg *Internationales Zentrum*'daki küçük odada sürüp gidiyor. Günler aylar akıyor. Oturma izinlerim ay ay uzatılıyor. Haziranın sonuna geldik. İş sözleşmesini de imzaladık nasılsa. 1 Temmuzda başlıyorum. Rosi Langer adlı bir Alman öğretmen arkadaş benim gibi tam gün çalışacak. Rosimarie Wennemann adında bir sekreterimiz var. Çok geçmedi RAA'yı şehir merkezinde Sonnenwall 58 numaraya taşıdık. İşimizi orda sürdürüyoruz.

Ama asıl yapacaklarımıza bir türlü başlayamıyoruz. *Hâlâ Merhaba* ile vakit dolduruyorum. Herr Petry'nin başkanlığında, öbür şehirlerdeki arkadaşlarla sık sık toplanıp konuşuyoruz. Bunu sonra anlayacağım; Almanlar böyle çalışıyor. Aralarında uzun uzun tartışıp, ölçüp biçip sonra işe koyuluyorlar. Hatta üniversitenin birinden iki profesörü "bilimsel izlemeci" olarak alıp devletin müfettişine iş düşürmüyorlar. Bu izlemeciler çalışmaları yandan yandan gözlüyor, projenin başta açıklanan ilkelerine göre doğru mu, yanlış mı yürüdüğünü izliyorlar.

İkinci bir yöntemleri de her toplantının bir tutanağını yazmak. Bunu içlerinden biri üstleniyor, sırayla.

Öte yandan mobilyalar alınıyor, odalar döşeniyor. Sekiz merkezin çoğu, kullanımdan çıkmış eski okullara yerleşti; ya da

kimi geniş okullardan birinin koltuğuna sokuldu. Biz de Duisburg'ta bir süre iş mahkemesi olarak kullanılan daireye geçtik.

Toplantıları yönetirken Petry'nin kullandığı bir yöntem dikkatimi çekti. Herkesi uzun uzun konuşmaya bırakmıyor. Kuruluş çalışmalarını gözden geçiriyoruz. Herkes söz alıp bir artı, bir eksi durum belirtecek. Ama yalnız bunlar; başka yok! Bir karar aldılar, herkes birbirine "sen" diyor. Biz Johannes Fest'le sizli bizli gidiyoruz nedense.

Petry'nin Avusturyalı eşi Benita Deblowski eğitim ruhbilimcisi; toplantılara katılıyor. Bir gün Essen'deki toplantıdan sonra bize akşam yemeği verdiler. Essen'de küçük bahçeli, güzel bir ev tutmuşlar. İki çocukları var, biri Sebastian, biri Elisabeth, onlarla da tanıştık. Arada onların yanına oturup oynuyorum. Benita koca toprak tencerelerde yemekleri hazırlayıp mutfağa dizmiş. Geniş kaplarda salatalar yapmış. İçecekleri, bardakları, çatalı bıçağı, yemekten sonra yenilecek peynirleri masaya dizmiş. Herkes alıyor, koltuk varsa koltuğa, yoksa yere oturup, isterse dikilip, yalnız ya da bir arkadaşıyla konuşup yiyor. Benita uzaktan beni gözetliyor. Çocuklarla söyleşiyi sürdürüyoruz. "Şeytan çocuk, gel yemeğini al!" diyor bana şakalı. Ben kendimi bilmiyor muyum? Yalnız çocuk dese daha uygun olur. Özümdeki çocuk fırsat buldukça dışarı çıkıyor. O benim, bütün kötülüklere inat solmayan gülümdür. Ama Benita'nın "şeytan" demesinin bir nedeni var.

O günkü toplantıda artı'ları, eksi'leri konuşa konuşa saatleri yedik. Sıra bana gelince Christian, "Şimdi Fakir'i dinliyoruz!" dedi. Hafif bir susma oldu. "İzninizle önce eksi'yi söyleyeceğim..." dedim. "Yahu, yıla varıyor, kurulduk, kuruluyoruz derken çok vakit geçti. Sonunda kurulduk ama hâlâ işe başlayamadık. Okullara gitmiyoruz. Öğretmenleri çağırmıyoruz. Sorunların çözümü durmadan erteleniyor. Zamanı ziyan ediyoruz. Bu tempo yavaştır kanısındayım."

Tutanak yazmanı arkadaş söylediklerimi yazıyor. Christian, "Artı'ya gel Fakir!" dedi. Sesindeki çatlamayı sezdim. "Evet, artı'ya geliyorum Christian! Bu konuda söyleyeceğim daha da kısa. Bilmiyorum bize ayrılan ödeneklerin ne kadarını harcadık; ama her merkeze çok güzel, rahat mobilyalar aldık. Odala-

rımızı iyi döşedik. Masalar, koltuklar, dolaplar gerçekten güzel. Bunlara belki çok para gitti, çünkü anladığıma göre Almanya'da mobilya pahalı ama ne yapalım, iyi mal iyi para!"

"Bitti mi Fakir?"

"Bitti Christian..."

"Ee bu söylediğin de eksi?"

"Hayır; mobilyalarımız güzel, dedim. Pozitif!"

Bir kahkaha patladı. Değil deseler olmaz, "güzel" diyorum. Christian sarardı. Öyle geçtiler tutanağa. Benita toplantı salonunda değil de evde kulağımı çekiyor aklı sıra "şeytan çocuk" diyerek.

Benita salataların hepsini kendi yapmamış meğer. Birini ikisini yakın bulduğu arkadaşlara yüklemiş. Patates salatasını bizim Rosi getirmiş. "Yedin mi?" diye sordu. Gidip aldım. Tipik Alman salatasıymış. Rosi salatadan başka yemek bilmiyormuş. Yaş günü gelince Herr Fest'in önerisiyle ona bir yemek kitabı alıyoruz. Yemek bitiyor, peynirlere geliyor sıra. Chritian, *"Pariserbrot"* denilen uzun ekmeklerden almış. Benita ısıtıyor fırında. Ayrı ayrı peynirlerden tadıyoruz. Peynirlerin çoğu Fransız peyniri, İsviçre, Hollanda peyniri. Araba sürmeyecekler şarap içmeyi sürdürüyor. "Yemeklerimiz de çok güzel!" diyorum Benita'ya ayrılırken. İğneli bakıyor.

İşçi çocukları için ne yapıyoruz? Sonra ortaya çıktı, şunu yazalım, bunu basalım dedim mi, para yok deyip geçiyor bizim Fest. Kendi çocukları nere gitse iyi okuyor. Görüşümü söylüyorum, yabancı işçi çocuklarının işini canıyla başıyla tutan yok.

Kendi işimiz az buçuk yoluna girdi sayılır. Evimizi döşedik. Tonguç okuluna yerleşti. Başka terslik olmazsa güzel güzel çalışarak, yurttan, dostlardan ayrı olmanın acılarını bastıracağız.

Wolfgarg Esch'le iş ilişkimizi kestik, arkadaşlık ilişkimiz sürüyor. Bu arada o da bekârlıktan kurtuldu; Oldenburg'tan gelen, orda bizim Michael Fritsche'nin öğrencisi olan Barbara Aldag'la evlendi. Derken Janos adlı çocukları doğdu, bambaşka bir adam oldu. Ara sıra görüşüyoruz, bize akıllar veriyor.

RAA'nın çalışmaları akmıyor ama bir şeyler oluyor. Wolfgang'ın önerisiyle Duisburg'ta bir Türk yazını semineri düzen-

ledik. Sonunda bir konser verdirdik. Konseri, semineri anlatmaya geçmeden, benim Almanca sorunumu anlatmam gerekecek.

Almanca Kursu



Yaş oldu elli bir. Duisburg'ta kursa yazıldım. Almanca öğreniyorum. Kurs haftada 12 saat, işten çıkıp varıyorum. Grupta 22-23 genç. Filipinli, İranlı, İspanyol, Gambiyalı, Hintli, Çinli, Faslı; on üç de Türküz. Çoğunluk bizde... Sınıfın yaşlısıyım.

Internationales Zentrum'un üçüncü katındayız.

Filipinli Adabelle Midel bir şirkette satış görevlisiymiş. Ispartalı Hüseyin Üçer tapuda memur. Tekirdağlı Demir Yumuk ticaret lisesinden gelmiş. Görünüşe bakılırsa herkesin muradı dil ama öyle gitmiyor. Daha ilk gün grup gırgıra başladı. Bunda başı biz çekiyoruz. Derecesiz suluyuz. Biraz da öğretmenlerden kaynaklanıyor. Bunlar iki tane. Biri Mısırlı mühendis Abdou El Said, Duisburg Yapı Müdürlüğü'nde çalışıyor. Öbürü Adalheid Balla; biraz karaya çalan genç bir hanım. Çoğu Almanlar gibi sarışın değil. Kimi gün ikisi birlikte, kimi gün ayrı ayrı geliyorlar.

Herr Abdou, ilk derste çantasından çiklet çıkarıp ağzına attı. Dersi öyle anlatıyor. O çiklet çiğneyince, Afrikalısı, Asyalısı biskivü, bonbon çıkarıp yemeye başladı. Kendi yemekle kalmıyor yanındakine veriyor. Uzaktaki el edip bir tane atmasını istiyor; dikkatler dağılıyor.

Frau Balla'nın bluzu ipek mi, naylon mu, içini gösteren bir giysi. Kendince belki normal. Sutyeni belli oluyor. Sıkmış iyice. Önünü göğüslerinin ayrıldığı yere kadar açmış. Saçını ise ne bağlamış, ne örmüş, salmış öyle. Bizimkiler, Adanalı Gülay'ımız dışında, genç genç erkekler. Yaş ortalaması yirmi bir. Demir Yumuk yazdığının doğru olup olmadığını göstermeye çağırıyor. O da varıyor. Eğilip deftere bakacak. Saçlar Demir'in eline yüzüne dökülüyor. Tabii kadınların sevdiği kokulardan da

sürünmüş. Demir içini çekiyor, saçları eliyle yukarı kaldırıyor. Bluzun ardı da kemerin üstüne çıkıyor hafif. Demir Yumuk Erzincanlı Mehmet Horoz'a diyor ki: "Bak lan bi, Filipinler'e kar yağıyor mu?" Ne demek şimdi bu? Bir şirketin satış görevlisi iken Almanya'ya dil öğrenmeye gelen Adabelle Filipinli ya. Adabelle'nin adıyla, Adalheid'ın adı birbirine yakın. Demir Yumuk, Adalheid'i çekimli buluyor; nasıl yaklaşacak acaba? Bu yüzden ilgisini bir türlü derse çeviremiyor. Bizim ilgimizi de dağıtıyor. Dönüyor Hüseyin'e: "Ah be! Kurudu mu lan Isparta'nın gülleri?" Hem de Türkçe... Üst üste üç saat böyle giderse yandık. Çoğumuz işten çıkıp gelmişiz. Herr Abdou ile Frau Balla da işten gelmiş. O yorgunluğun üstüne ders zaten zor gidiyor. Gene de adlarımızı söyleyip kendimizi tanıtmayı öğrendik. Kaç yaşındayız, bir de bunu... Demir'in çok gırgır bir arkadaş olduğunu hemen anladık. Bakalım ne yapacağız?

Bir Çinli var, adı Tang. Kıravat takmış, takım giymiş, saç sakal traşı olmuş; iki ders geldi, bir daha gelmedi. Düsseldorf'ta daha iyi bir kursa gitti. Biz gitsek nereye gideceğiz? Benim işyerim orda. Yakındaki Üç Çatılı Ev'de kalıyorum. Yakınlığı bana kolaylık. Ayrıca, gideceğim yerler burdan başka mı? Biz Türkler beşer onar her yerde varız. Biraz ciddi olsak iyi olacak. Bir konuyu tam kavramaya çalışırken Demir Yumuk ortaya, konuyla ilgisi olmayan Türkçe bir söz atıyor, on üç Türk'ü kahkaha sarıyor. Öğretmen soruyor: "Ne var?"

"Yok bir şey..."

"Madem yok, haydin biz de gülelim!" diyor.

Bu kez herkes gülüyor. Aramızda üç Afrikalı var, üçü de Gambiyalı, yalnız onlar gülmüyor. Onlar hepimizden ciddi. Herr Abdou'ya kızıyorlar. Mısırlı ama Alman'dan daha cıvık; ders yapacağı yerde öğrenciyle şakalaşıyor.

Derken Herr Abdou özel yaşamından söz açmaya başladı. Yapı Müdürlüğü'ndeki Alman sekreteriyle evlenmiş. "Siz böyle şey duydunuz mu; gündüz sekreterim, gece karım!" diyor.

İspanyol Esperanza yayıla yayıla gülüyor. Herr Abdou da bütün alıştırma sorularını ona soruyor. Bir örnek cümle yapsa içine ille İspanya'yı katıyor: "Tatilimi İspanya'da geçirdim. İspanya çok güzel bir memleket!" Öte yandan Demir dayana-

mıyor: "Susun lan; şimdi ben soru soracağım! *Bist Du*... sen, İspanya'ya tatil için gittin?"

"Evet tatil için gittim..." diyor öğretmen.

"Peki, sekreterinle mi, karınla mı gittin?"

Abdou kaç dişi varsa hepsini göstererek gülüyor: "Çok güzel bir soru aferin, çooook çok güzel bir soru!"

Gambiyalılar bekliyor, onlara ne zaman soracak?

Frau Balla da hiç durmadan Karslı Hasan Andik'e soruyor. Demir bozulmuş, hemen araya giriyor, ama aradığı Almanca sözcüğü bulamadığı için cümleyi kuramıyor, vakti eritiyor.

Bir gün her nasılsa Herr Abdou, Gambiyalı Babacarr'a bir soru sordu. Babacarr'ın ağzı yayıldı, yüzü genişledi, o anki mutluluğu anlatılır gibi değil. Gözlerinin akı büyümeye başladı. Dişleri de öyle ak... Ellerinin içi aka yakın açık...

Bir gün ders arasında dışarı çıktık, sigara içiyoruz; Herr Abdou'yu uyaracak oldum: "Soruları lütfen hepimize sor, sürekli Esperanza'ya sorma. Hem de Afrikalı arkadaşları savsama..."

Beni dikkatle dinledi; birkaç ders iyi götürdü, sonra gene Esperanza'ya döndü.

Herr Abdou'nun kolundan çıkarıp masaya koyduğu saati, biz dışarda sigara içerken Demir Yumuk çabucak 20 dakika geri almış. Mola bitince geldik, Abdou ayırdına varmadı tabii. Biraz sonra alıp alıp saate bakıyor. Bakıp koyuyor yerine. Sonra birden "Esperanza, saat kaç?" diye sordu. Esperanza buçuğu söyleyecek. Almanca bizim dillere benzemiyor. Beş buçuğu altı buçuk diye söylüyor. Esperanza uğraştı, başaramadı. Herr Abdou, Filipinli Adabelle'ye İngilizce sordu: Saat kaç? Adabelle söyledi. Bana sordu, ben de söyledim. O zaman, "Demek benim bu saat geri kalmış! Bu ama çok iyi bir saat, nasıl geri kalır?" diye söylenmeye başladı. Burgusunu çevirip yirmi dakika ileri aldı. Dersten çıkıp giderken Afrikalı arkadaşlar, gösterme parmaklarıyla filân anlatarak saati Demir'in kurcaladığını anlatmış. "Ahhaaaa!" dedi uzatarak. Ertesi ders, saati gene çıkaracak oldu, hemen vazgeçti. Ama birkaç ders sonra unuttu, koydu masaya. Sigara molasının vakti gelince de bizimle birlikte dışarı çıktı. Demir Yumuk saati bu kez 20 dakika ileri almış. Üç saatin arasında bir kez mola var. Birden anlatmayı hızlandırdı bu. Yeni

konumuz adlarla, sıfatlarla yapılan tamlamalar. Fahren + Plan: Tamlaması *Fahrplan,* hem de bitişik yazılıyor. Blau + Punkt: *Blaupunkt*, ünlü radyo, teyp firması… Herkes birer örnek bulup söyleyecek. Demir, "Sex + Shop: *Sexshop!"* diyor. Hüseyin "Uçer Kur + Schatten; *Kurschatten*" diyor, herkes gülüyor, ille bir cıvıklık olacak. Kurschatten, kura gidince edinilen sevgili anlamına geliyor. Sıram gelince ben de "Rot + Punk: *Rotpunkt*" yaptım. Onun örnek olarak yaptığı "Blaupunkt'a benzettim.

"Yok öyle bir şey!" dedi.

"Blaupunkt gibi..." dedim.

"O bir firma! Ama Rotpunkt yok..."

"O da bir firma!" dedim.

"Nerde? DDR'de mi?"

O zaman Doğu ile Batı ayrı, politik ilişkiler gergin.

Beni uyardı: "Komünist firmaları bırak!"

Hobbalaa; "Herr Abdou! Bu dediğim Batı Almanya'da bir firmadır!" Çantamdan çay katıp getirdiğim ısıtutarı çıkarıp gösterdim. Üstünde yazısı var, bakınca görünüyor.

"Herr Baykurt; *entschuldigen Sie bitte!* Sizden çok özür dilerim!" dedi, elimden ısıtutarı alıp bütün gruba gösterdi. Ne olsa bir olumsuzluk söylemesi gerekiyor sanki: "Tanınmış bir firma değil, öbürünü taklit ediyor!"

Ders böyle yürüyor ama Herr Abdou'nun gözü saatte. Paydosa 20 dakika var, çantasını toplayıp fırladı. Meğer önemli bir buluşuma yetişecekmiş. Çıkıp gitti; tabii bizimkilerin canına minnet. Yirmi dakika eksik ders aldık o gün. Her sululuğu eleştirsen, adın geçimsize çıkıyor. Belki yaşam böyle; yata yuvarlana biraz dil öğreniyorsun.

Derken Afrikalı arkadaşlar da genel havaya uydu. Biri cümle kuruyor: "O bir kapitalist, çünkü otomobili var!" diyor.

Herr Abdou: "Ama sor bakalım, parası var mı?"

Öbürü: "Benim karnım aç, çünkü işsizim!"

Herr Abdou: "Benim otomobil tok, çünkü dün benzin doldurdum!" Dönüyor Esperanza'ya: "Esperanza, bir cümle yap, içinde uyumak olsun, en iyi imzayı senin diplomaya atayım! Çerçeveletir odana asarsın!"

Esperanza yapıyor çabuk: *"Ich möchte schlafen...* Ben uyumak istiyorum..."

"Öyleyse uyu Esperanza!" diyor. Bizim arkadaşlardan Yaşar'ın yanına geliyor, bakıyor ellerine. İçleri kırmızı... "Dur söyleme, ben bunu biliyorum!" diyor. Çok uzaklarda, gerilerde kalmış bir sözcüğü arıyor. Anımsamak zor. "Dur söyleyeceğim, çünkü biliyorum..." diyor. Bilemeyince Yaşar söylüyor: Kına! Bunu duyunca bir mutluluk geliyor yüzüne. "Bizde bunu kadınlar yakınır, sen niçin yakındın?"

"Bizde erkekler de yakınır!" diyor Yaşar.

Demir Yumuk araya giriyor: "Yakınmaz lan!"

Yakınır, yakınmaz… ders kaynıyor gene.

"Bizim Mısır'da çocuklar çok sever bunu. Yalnız kızlar değil, oğlanlar da yaptırır eline. Ben ayaklarımı uzatırdım annemin önüne: Bunlara da yap! Annem yapmazdı. Ağlardım. Bir gün kırmadı beni, ayaklarıma da yaptı. O gün çok mutluydum.

Abdou El Said Almanya'ya liseden sonra gelmiş. Okuyup mühendis olmuş, yurduna dönmemiş. Adanalı Gülay'ımız sordu: "Politik nedenlerden mi dönmüyorsunuz?"

"Ah Güülay, sen bu gruba biraz geç geldin! İlk gün anlattım, çünkü ben bir iş yaptım, sekreterimle evlendim!"

"Sekreteriniz Alman mı?"

"Alman, burda Duisburg'ta!"

Gemerekli Selcan, "Bulsak birer sekreter, biz de evlensek!" diyor. Selcan uzun boylu. Herr Abdou, "Ben bile buldum, sen daha çabuk bulursun!" diyor ona. Selcan sonra gerçekten bir Alman kızı bulup evlendi ama sekreter değil, anaokulu öğretmeni; güzel güzel çocukları oldu.

18 Mart'ın, Herr Abdou'nun doğum günü olduğunu akılda tutmuş arkadaşlar. O gün kuru yiyecekler, ucuz içecekler getirip üç masa donattılar. Tahtaya güzel bir yazı yazdılar. Görünce şaşırdı, gözleri yaşardı. Nasıl teşekkür edeceğini bilemedi.

Giderek toparlanır gibi oldu grubumuz. Türk arkadaşlar, özellikle Gülay, Selcan, "Efendim bir piknik yapalım! Bir gezi yapalım!" diye tutturdu. Herr Abdou, "Gezi mi, piknik mi?" diye sordu. "Gezi yapalım!" diyenler ağır bastı.

"Peki nereye gidelim?"

Demir dedi: "Paris'e!"

"Yahu Paris'e gezi olmaz!"

Herr Abdou atıldı: "Olur!"

"Çok para tutar, herkes katılmaz!"

Herr Abdou dikti kafayı: "Ucuzları var! Sekreterime görev vereyim, araştırsın! Gelecek derse bilgi getireyim…"

Sekreteri bir gezi bürosuyla konuşmuş. Bir otobüs bizi akşam 20.30'da Duisburg'tan alacak. Gece boyu gideceğiz. Sabah 7.00'de Paris'teyiz. Akşam 18.30'a kadar gezecek, sonra bineceğiz, ertesi sabah gene Duisburg'tayız! İki gece bir gündüz, hiç otel parası vermeyeceğiz. Yalnız otobüs parası; o da kişi başına 50 mark tutuyormuş.

"Yahu biraz ciddi olun! Paris'e saygısızlık olur, oraya böyle gidilmez!" diyecek oldum. Bir yanımdan Gülay, bir yanımdan Selcan çekti: "Hocam! Bu sınıfta ciddi olunmaz! Lütfen siz de yazılın..."

"Peki!" dedim, yazıldım.

Demir Yumuk Almanca'yı geliştirdi. Birkaç cümle yapabiliyor. Duisburg'tan çıktık, oturdu Frau Balla'nın yanına, Paris'e kadar asıldı. Vardık, henüz bir sonuç yok. Asılmayı sürdürdü; gene bir sonuç alamadı. Döndük gene sonuç yok. İçimden dedim ki: "Vallahi bu kadın evliya! Olağanüstü sabır gösterdi, hiç bozmadı Demir'i…"

Paris gezisini kazasız belâsız bitirince hepimiz sevindik. Herr Abdou son olarak bize bir Alman atasözü öğretti. Dönüp geldik, son dersimizi yapıyoruz. Sordu: "Nasıldı Paris gezimiz, sevgili Hanımlar, Beyler?"

Çoğunluk: "İyiydi..." dedi.

"Öyleyse yazın bakalım: *Ende gut, alles gut.* Bu bir Alman atasözüdür. Sonu iyiyse hepsi iyidir..."

Bir Konser

Duisburg okullarında 12 bin Türk işçi çocuğu okuduğunu başka yerlerde söylediğim zaman şaşıyorlar. Almanya'da gelişen kapitalist sistem ucuz işgücünü en çok Türkiye'den aldı. İşçilerin gelmesinden bir süre sonra eşleri, çocukları geldi; işler özellikle çocuklar bakımından karmakarış oldu.

Bu çocukların okullardaki başarısı düşük, %70'i diploma almadan dokuz yıllık zorunlu öğretim yaşının dışına çıkıyor. Bunu söyleyince Almanlar kızıyor. Türklerden umursayan yok. "Okumazsa okumasın! İşçi olur, daha iyi!" diyorlar.

Bence bunun hemen iyiye dönüştürülmesi gerekiyor. İşçinin çocuğu gene işçi olursa, bu hep böyle giderse, sonuçta ortaya yeni köleliği pekiştiren bir durum çıkar kanısındayım. Bunu da söylüyorum, tınması gerekenler tınmıyor.

"Onca başarılı polis örgütünü kurup çalıştırabilen, birbirinden öldürücü bir sürü silâhı düşünüp üretebilen bir toplum, yabancı işçi çocuklarının eğitimi konusunda nasıl bu kadar başarısız kalır?" diye soruyorum; dut yemiş bülbül gibi susuyor ya da bu sayıları nerden aldığımı soruyorlar.

Başarısızlığın büyük nedeni, Türk çocuklarına gösterilmesi gereken ilginin gevşekliğidir. Bu yüzden çoğu yeterince Alman dilini öğrenemiyor. Dili öğrenmeyince, girmesi gereken asıl alanlara, konulara giremiyorlar. Çocuklarımızın Almancası yarım; üstelik, burdaki koşullardan ötürü Türkçeyi de tam geliştiremiyorlar. Şehirde 120 Türk öğretmen var. Çok çeşitli fırsatlar yaratarak onların meslek içi yetişmesini sağlamak gerekiyor. Wolfgang Esch bu gerçeğe biraz duyarlı olduğu için bir Türk yazını semineri önerdi. Anadili eğitimini yükseltmenin Almanca öğrenmeyi olumlu etkileyeceğini, bunun kişilik gelişimine yardım edeceğini içtenlikle vurgulayan bir seminer gerekiyor.

Duisburg'ta yaşayan 50 bin Türk'ün pek çok sorunu için soluk soluğa koşmasından ötürü Tayfun Demir'e ben "Duisburg Milletvekili" derim. Wolfgang'la bir gün yanıma geldi. Telefon

etmişler, beş dakika sonra öğretmenler Demeği Başkanı Ercihan Erdal da buyurdu. Bana soruyorlar: "Bu seminerin programını hazırlar mıyım, yönetimini üstlenir miyim?"

"Benim görevimdir, yönetirim!" dedim.

Dört mü, beş mi toplantı yaptık, programı hazırladık. Tartışmacıları, konuşmacıları saptadık. Münih'ten Fethi Savaşçı, Berlin'den Aras Ören, Güney Dal, Köln'den Yağmur Atsız, Düsseldorf'tan Saliha Scheinhardt, Duisburg'tan Peter Lufen'le haberleştik; gelmeye söz verdiler. Gün olarak 17, 18 Ocak, cumartesi pazarı aldık. Burdaki yaygın deyimle bu bir "haftasonu semineri" olacak. Bize Halk Yüksek Okulu'nun salonunu ayırdılar. Her şey tamam diyordum, Wolfgang Esch tutturdu: "Zülfü Livaneli'yi de çağıralım!"

Zülfü'nün Almanya'da çıkan plâkları yankı uyandırdı. Wolfgang tıpkı benim gibi, şehir bütçesinden desteklenen kültür etkinliklerinin yalnız Türklere yöneltilip, bir tür göçmen işçi avutması olmasından rahatsız oluyor. Zülfü'nün görkemli *Rhein-Ruhr Halle*'de vereceği konsere çok sayıda Alman geleceğini umuyor.

Zülfü o yıllar Stockholm'de yaşıyordu. Adresini, telefonunu bulup verdim, kendisiyle ilişki kuruldu. Yol gideri, konser bedeli gibi ayrıntılara karışmak istemedim; kendileri anlaştılar. Duyurular basıldı, biletler satıldı. Konser başında, aralarda Fethi Savaşçı ile Aras Ören de şiir okuyacak.

Gün geldi, çağırdığımız arkadaşlar toplandı. Önce seminer… Resmi açılışı Wolfgang Esch ile Ercihan Erdal yaptı. Ben yönetime geçtim. Bildirilerin bir bölümü cumartesi, bir bölümü pazar günü sunuldu. Her bildiriden sonra tartışma yapılıyor. Birbirinden önemli görüşler ortaya atılıyor. Türk işçi çocuklarının eğitim başarısını yükseltmek için arkadaşlar beyinlerini sıkıp çözüm bulmaya çalışıyor. Yarım günün sonunda seminer izleyicilerine akşamki konseri duyurduk. Ayaküstü ikişer lokma yeyip *Rhein-Ruhr Halle*'nin yolunu tuttuk.

Orası, İkinci Dünya Savaşı yıkıntılarının üstüne kurulmuş görkemli bir kültür merkezidir. Daha önce de birkaç kez konser dinlemiş, toplantı izlemiştim. Daha kapıda acayip bir kalabalık yolumuzu tıkadı. Fethi Savaşçı, eşi, Aras Ören, Güney Dal

zorlukla girebildik. Yolu tıkayanlar bizim parkalı gençler. Herr Esch'in yardımcısı iki Alman, "Bilet yok! Kalmadı!" diye söz anlatmaya çalışıyor. İnsan koca salon doldu diye seviniyor.

Biletlerimizi gösterip bin güçlükle içeri girdik. Türkiye'deki kızgın politik kavgadan çıkıp gelmiş gençler öfke saçıyor. "Önceden bilet alsanız ne olurdu?" diyorum. Yüzüme alacaklı gibi bakıyorlar.

Başlama saati geldi. Eşleri, çocukları, Alevi bıyıklarıyla birçok işçi arkadaş, çevremi sarmış, konuşuyoruz. Biri, hâlâ 1977'de geldiğimde giydiğim kazağı mı giydiğimi sordu. İçerisi gerçekten hınca hınç. Bir ara Wolfgang'ı gördüm. "Alman Türk, çok izleyici var; kapıya birikenler ille girmek istiyor. Ama bizde koltuk sayısından fazla girmek olmaz." Türkiye'de olur oysa; alırsın fazlaları, aralara sıkıştırırsın. Sandalya eklersin; bir şey yaparsın... Acıyla gülüyor Wolfgang: "Polis gelir, sayar kaç sandalya var? İnsan da o kadar olacak! Fazlası için ceza yazar!"

"Senin işin kül!" dedim ona. Çünkü bizimkiler ne yapar, eder girer. Polis çağırmayı da dostluğa yakıştıramıyor.

Sonunda bizimkiler girmeyi başardı. Kapıyı tutanları aştılar. Ayrıca otomobillerin eyleştiği alandan yandaki pencereden dalan da var. İçerdeki tanışlar açıvermiş. Aralara, duvar diplerine dizildiler. Bakalım ne olacak? Daha çok da öne doğru yığılıyorlar. Bu gerçekten kötü bir şey, Almanya'da gerçekten olmaz. "Ama işte girdik, isterseniz polis çağırın!" diye hava atıyorlar. Esch ile yardımcıları bunu derin bir sanat sevgisine bağlayıp, "Ne yapalım, polis gelirse, sonuca katlanırız!" diyorlar.

Tayfun Demir sahneye çıkıp, tıpkı Anadolu eğlence akşamlarındaki gibi halkı selâmladı. İlk olarak işçilerin pek sevdiği Fethi Savaşçı'ya söz verdi. Savaşçı şiirlerini okuyor. Etkileyici, tok sesiyle salonu dolduruyor adeta. Yıllardır Almanya'da kol işçisi olarak çalışıyor. Şiirden başka öykü de yazıyor. Ak saçı, aydınlık başıyla bugün seminerde güzel bir bildiri sundu, pek yararlandık. Bizim akşamın programı yürüyor: Sonra Aras Ören, sonra Zülfü Livaneli. Yanında kardeşi Ferhat gitar çalacak, ilk görüyorum.

Zülfü: "Bu akşamki konserde üç yenilik var." diyor. "Birincisi kardeşim. İkincisi bıyıklarımı kestim. Üçüncüsü yeni beste-

ler...” Brecht’in yazdığı “Sürgün”ü, Nâzım’ın yazdığı “Vapur”u, Lorca’nın yazdığı “Atlı”yı söyleyeceğini duyuruyor. O sırada birden, salonun sağ yanını, sol yanını tutmuş gençlerden, hiç beklenmedik biçimde, sloganlar başlıyor. Çoğunlukta bir irkilme... Ne dedikleri tam anlaşılmıyor ama son derece rahatsız edici. “Kahrolsun faşizm!” diyor bir yanı; öbür yanı bunlara yanıt veriyor: “Faşizme geçit yok!” Ayırdında değilim, birbiriyle “Senin sloganın yanlış! Benim sloganım doğru!” savaşımı yaparlarmış. Nereye boşalacağını şaşırmış bir öfkeyle durmadan bağırıyorlar. Yurttan üç dört bin kilometre uzakta, aynı kavgayı sürdürüp birbirine üstün gelmek istiyorlar.

Konser monser kalmadı. Zülfü sinirlerine nasıl egemen olacağını düşünüyor herhal. Sol yanımda Aras Ören, “Haydaaa, tut kelin perçeminden!” diyor. Güney Dal da, “Böyle olur bizde konser dediğin!” diyerek oturduğu koltuğa biraz daha gömülüyor. En çok bozulan da Fethi Savaşçı; sapır sapır söyleniyor: “Kültürsüzlüğün sonuçları!” diyerek.

Biraz yatışır gibi olunca Zülfü, sözlerini Refik Durbaş’ın yazdığı “Çırak Aranıyor” şarkısına başladı. Bunu ilk söylediğinde Türkiye’de, yüzlerce çıraktan mektup almış. “Sloganlarınızı başka fırsatlara saklayıp lütfen dinleyin!” diyor. Sesi sinirlerinin nasıl altüst olduğunu haber veriyor. Zülfü’nün deneyimleri sanırım benimkinden çoktur. Bir konserde böyle karşılıklı slogan atılamaz; kesin olarak böyle bir sululuk olamaz! Devrimcilik adına, bir türlü birleşemeyen sosyalist eğilimler adına, Türkiye’nin çok bilmişler ortamından buraya taşınan bu çığlıklarda yalnız çiylik var, başka bir şey yok. Şimdi şu konseri dinleyip sonra sırası gelince düşmana saldıracak yerde birbirine saldırmaktan şehvete benzer bir tat alıyor kimi delikanlılar.

“Çırak Aranıyor”un ikinci dizesi tamam olmadan sloganlar daha gür patladı. Zülfü bilmediği, acayip bir dünyaya gelmişti sanki. Birden sapsarı kesildi. Kalktı, sazını göğsüne alıp çekildi sahneden. Kardeşi de gitarıyla birlikte onu izledi. Slogancılar iyice bağırıp çağırdı, sustu sonra. Salona bumbuz bir hava indi. Birkaç yüz kişi Zülfü’yü alkışlayacak oluyor, bocalıyor. Tastamam bir buz soğukluğu. Hem de şimdi ne yapacağını bilmeyen bir şaşkınlık.

Görevim değil, ama yerimde rahat oturamıyorum. Kalkıp sahne gerisine gittim. Zülfü perişan, Tayfun ne diyeceğini bilemiyor. Çıkıp slogancıları yatıştırıcı bir konuşma yapmayı, ama bu takdirde Zülfü'nün konseri kaldığı yerden sürdürmesini öneriyorum. "Peki sürdüreyim..." diyor ama bitik.

Öne çıkıp kendimi tanıttım, değerli dinleyicileri selâmladım. "Lütfen bir dakika beni dinleyin!" dedim. "Bu yaptığımız ayıp! Şimdi böyle kalkıp gidelim mi, görevli Almanlar polis mi çağırsın? İki uçtan kalkmış slogan atıyorsunuz. Oturup dinlemek isteyen insanların suçu ne? Bakın kadınlarımız kızlarımız var aramızda." Dinliyorlar söylediklerimi. Gerçekten dolu öfkeyi nereye boşaltacağını bilmeden dinliyorlar. "Bir konser salonuna hiç yakışmayan bu durumun, herkesinkinden daha duyarlı olan sanatçının sinirini yıprattığını da düşünün! Şu anki durumu yeterince ve hemen anlayın lütfen. Bu derece ayıp ettiğiniz halde hemen susar ve bir daha çıt çıkarmadan dinlemeye söz verirseniz, Zülfü'den gelip konseri tamamlamasını rica edeceğim..." Bir süre susma oluyor. Sonra alkışlıyorlar.

Sahne gerisine gidip Zülfü'yle bir daha konuşuyorum; "Hayhay!" deyip yeniden çıkıyor; ama ancak üç türkü söyleyip kapatıyor akşamı. Aileler, Almanlar kalkıyor ister istemez. Bozuk, ezik, neye uğradığımızı bilmeden hepimiz kalkıyoruz. Çok güzel olabilecek bir akşamı, bilet de almadan girenlerin atışması yüzünden ağzımıza yüzümüze bulaştırıyoruz.

Kalkıp çıkış kapısına doğru giderken Çorum'un güzel köyü Sarımbey'den tanışlara raslıyorum. Yıllar önce köylerine uğrayıp çaylarını içmişim. O günü anımsıyorlar. Birbirimizin yüzünde biraz avuntu buluyoruz, ama içimize çöreklenen acıyı dağıtamıyoruz.

Yıllardır sanat yapıtı resimler bıçaklanır, heykeller kırılır, konserler basılır. Ormanların yakılmasından ayırdı yok bunların. İnsanların taranmasından ayırdı yok: Hepsi sıkıyönetim altında gün geçtikçe büyütülen kültür boşluğunun sonucu. Ne kitap var, ne kitaplık. Varsa yoksa ezberci kulluk eğitimi. Bu eğitim devlet okullarına temelli egemen oldu, insanları birey düzeyine çıkarmak yerine, güdülmeleri kolay olsun diye sürülerden birileri yapmaya çalışıyor. Değişik düşünene hoşgörü kalmıyor.

Bizde bilmezliğin yükseldiği dönemlerde böyle pislikler hep oldu: Bitlis'teki kitaplıkta bulunan resimli din kitaplarına tükürenler olduğunu Evliya Çelebi belirtir. Usturayla resimlerin burnunu, boynunu kesip gene koymuşlardır kitaplığa. İstediği kadar devrimci slogan atsın, onlarla bunların bir ayırdı var mı?

Adi ile Yürüyüş



Duisburg şehir kitaplığından Peter Lufen'le Münih'in 35 kilometre güneyindeki Mühltal'e bir haftasonu seminerine gittik. Bizim Johannes Fest de gelecekti, hastalandı. Öhho öhho, öksürüyor. Baharın ağzında üşüttü demek. Cuma günü Peter Lufen'le Duisburg'tan Münih'e güzel bir tren yolculuğu yaptık. Buralarda mayıs meğer ne güzelmiş? Tarlalar yemyeşil. Almanya'da doğa gerçekten kuduruyor. Ormanlar her yerde gür. Evet, yeni sorunlar da çok, ama öyle olduğu halde gür gene ormanlar.

Semineri daha önce sözünü ettiğim Kaset Programı düzenledi. Katılım son derece iyi oldu. Tâ Berlin'den, Hamburg'tan arkadaşlar var. Mühltal'e cumartesi saat 10.00'da geldik. Orda temiz bir köy otelinde kalıyoruz. Fethi Savaşçı bütün ailesiyle gelmiş. Öğleye kadar, öğleden sonra, programda yazılı konuları konuştuk. Akşam Fethi'yle ikimiz yapıtlarımızdan parçalar okuduk. Sonra Özgür Savaşçı saz çaldı, eşi Gülay türkü söyledi. Alman, Türk karışığız. Ursula Posset'in yaşam arkadaşı Jürgen Hickel gitar çaldı. Heidrun Scheinder'in İngilizce şarkılarına biz de katıldık:

We shall overcome some day

Uzak yoldan geldik, yol yorgunluğu geçmedi, bütün gün de çalıştık, ama akşamın tadına doyum yok; yatmaya gidemiyoruz. Masada yiyecek içecek bol. Heidrun Scheinder bu kez İtalyanca şarkılar söylüyor. Ne olursa olsun, Fethi'yle birer bardak daha şarap aldık. Gece yarıyı geçti.

Kaldığımız otelin ayak işlerini gören Thomas, oda bölüşümünü yapmış. Ben 21 numarada öğretmen Adi'yle kalacağım. Bekledi bekledi, kalkıp gitti. Sonradan varıp rahatsız etmemek için ben de kalktım. Silinip temizlenip yenice yatağa girmiş. Birbirimize iyi geceler diledik. İki dakika içinde ben de girdim yorganın altına. Başarabilirsem önce ısıtacak, sonra uyuyacağım. Adi horlamaya başladı.

Sabah uyandığımda hâlâ horluyordu. Kalkıp pencereyi açtım. Temiz hava horultuyu kesti. Gürültü etmeden traşımı oldum. Gene de saat 7.00 değil daha. Uykularım tezikti nedense. Ama Mühltal'ın havası iyi; beş saatçik uyku yetti. Güney Almanya havasını Rur Havzasının havasıyla kıyaslamanın oluru yok; çok temiz.

Traşı bitirdim, Adi uyandı. Birbirimize iyi uyuyup uyuyamadığımızı sorduk. 7.00 olduğunda ikimiz de giyinmiştik.

Haklı olarak, "Vakit çok erken daha; ne yapacağız?" diye soruyor. Kahvaltıyı 8.30'da yapacağımızı duyurdular dün.

"İnelim aşağıya, yürürüz!" dedim.

Öyle yaptık. Görevli kadınlar gelmiş, kahvaltı hazırlıyor. Fincanları, bardakları masalara diziyorlar. Otelde bizden başka Kuzey Almanya'dan, Hollanda'dan konuklar var. Aylar önce yer ayırtmışlar.

Kadınların en güzeline, "Kahveler oldu mu?" diye sordum. Adi kaygılandı, bozar beni diye. Her yere koşan, sığırcık gibi kumral biriydi: "Evet hazır; eğer isterseniz verebilirim..." demesin mi? Adi şaşırdı. "Sabahları bir kahve içinceye kadar ölüyümdür, ancak kahveyi içtikten sonra dirilirim!" dedi fısıltıyla. Oturduk orta yerde bir masaya. Sığırcık sordu: "Kahvaltınızı da ister misiniz?"

"Evet!" dedim.

Adi hep şaşırıyor. Kural dışı yakalanmaktan korkan tipik bir Alman o; tedirginliği her halinden belli oluyor. Üst üste ikişer kahve içtik. Yağlı ekmek, peynir, kaysı reçeli yedik.Çeyrek saat sürdü bunlar. Vakit hâlâ erken. "Nasıl, hoşlandın mı?" diye sordum. Anlamadı, yüzüme bakıyor: "Neden hoşlandım mı?" Ben de onun yüzüne baktım: "Şu ölüyü dirilten hatundan!" Güle güle bir kaldı: "Güzel güzel, sana alalım onu!" dedi. Ben de,

“Bana birinin nazı bile çok, ikincisini istemem, yan cebime koy!” dedim. Hiç Türkçe bilmiyor ama dediklerimi anlıyor. Almancam da her geçen gün gelişiyor. “Cebime koy!” deyince de gülüyor. “Bu kadar gülmek yeter! Demek yeterince dirildik Adi Bey, haydi bakalım!” dedim. Birbirimizi çekip fırladık dışarı.

Güneş derenin içini ısıtmaya başlamış. Mühltal “Değirmen deresi” anlamına geliyor. Tepede Weyarn köyü. Kilise kulesi göğe sipsivri çıkıyor. Isar’a karışan Manfang çayı boyunca giden yola düştük. Sonra ormana daldık. Yılan dilini andıran uzun çamlar, babacan kayınlar, yüksek meşeler güneşi kesiyor. Ulu ağaçların dibini kırmızı, beyaz, sarı, mor çiçekler kaplamış. Otelin beri yanında “Bruckmühle” var. Adi “Bruck’un Değirmeni anlamına gelir” diye açıklama yapıyor bana. Hoşlanıyor bir şey öğretmekten.

“Peki Adi’nin anlamı ne? Çok az duyulmuş senin adın?” Gülüyor hin hin: “Tam tersine, çok duyulmuştur!” diyor. “Belki en çok duyalan Alman adı budur! 1941’de doğmuşum ben. Savaşın en hızlı yılıdır 1941. Ama insanın elinde mi o yıl, bu yıl doğmak? Biliyorsun başta Adolf Hitler var. Ülkenin tek adamıdır. Karşısında gık diyen yok. Almanlar her cephede ilerliyor. Ben doğunca babam, tek kolunu değil, iki kolunu birden, ‘Yaşasın Hitler!’ diye uzatmış ileri, “Oğlumun adı Adolf olacak!” Önerilir de olmazsa büyük sakınca o zaman. Annem, ‘Kabul!’ demiş hemen. Ama büyüyünce ben bir gram hoşlanmadım. Gerçi ad addır, değiştirmek uygun olmaz. Kısaltarak sakıncasından kurtulabilirim diye düşündüm senin anlayacağın, Adolf’ü Adi yaptım Gene de anıştırıyor onu!”

“Türkçe’de Adil diye bir ad var. Bir harf ekle, güzel bir şey olsun!” dedim gülerek.

“Biliyorum; sınıfımda bir çocuk var, Adil onun adı. Ama o adaletli anlamına gelir. Bir de Songül var, sonraki gül demekmiş!” Ormanın en sık yerine geldik. Sordu bana: “Türkçe adların hepsi böyle anlamlı mıdır?”

“Adlar Türkçe ise anlamlıdır, başka dillerden gelenler var, onlar da anlamlıdır belki, ama biz bilmeyiz!” Ben de ona sordum: “Kaç Türk çocuğu okutuyorsun sınıfında?”

"Ah sorma! Bayern bölgesinde hükümetimiz çok tutucudur. Biz burda Türk çocuklarını ayrı sınıflarda okutuyoruz. Alman çocuklarını öbür uluslardan çocuklarla karışık okutmamız yasaktır. Ben iki Türk sınıfına matematik öğretiyorum. Bunlardan birinin Almancası iyi, birinin yetersiz. Hepsi 63 çocuk. İşim biraz zor. Ama bunu kimseye anlatamıyorum…"

"Bana anlatabilirsin; çekinme!" dedim.

"Boşver!" diye elini salladı.

Bizdeki kadındüğmeleri, patikanın iki yanına mor entarili kızlar gibi dizilmiş.

"Bu çiçekleri biliyor musun; bana anlatır mısın?"

Bakıyor, büküyor dudaklarını. Tam kırk yaşındaymış şimdi. Karısının üç çocuğu varmış. "Ben onun ikinci kocasıyım!" diyor. Otomobiliyle gelmiş seminere. Heidrun Schneider ile ona konuk olan Hamburglu Erika Werner'i de taşımış Münich'ten buraya kadar. Başını kaşıyor uzun uzun: "Özür dilerim, çiçekleri bilmiyorum" diyor. Çamların boşluğunda orta yaşlı bir meşe gösteriyor: "Ama bunu kesin biliyorum, meşedir. Almanya meşeler ülkesi olarak bilinir ama yanlıştır bu, gerçekte meşemiz çok azdır."

"Az olduğunu biliyorum! Duisburg'ta biz Meşeler Sokağı'nda oturuyoruz ama bir tane meşe yok!" diyorum.

Gülüyor; Weyarn köyünün kilise kulesini anlatmaya geçiyor bu kez: "Dokuza doğru başlar çanlar. Israrla çalar. Halk toplanır. Buralar koyu katoliktir. Binlerce yılda oluşan dogmalar sıkar insanı. Ama bir baskının kıskacında herkes susar. Saat on birde çıkarlar kiliseden. Erkekler bira içmeye gider. Kadınlar evde yemek pişirir, sonra kocalarını bekler. Kadınların üç işi vardır: *Kirche, Kinder, Küche:* Kilise, Çocuklar, Mutfak! Bavyera köyleri böyledir…"

Çiçeklere yan gözle bakarak yürüyoruz. Sorsam gene özür dileyecek, sormuyorum. Patikanın altından betonla yapılmış akıtma kanalı geçiyor. Adi Bey bu kez de kanalları anlatıyor. Almanca anlayamazsam İngilizce söylüyor. Ona çiçekleri sorma, ne sorarsan sor. *"Kirche, Kinder, Küche,* üç tane K var kadınlarınız için. Ama Bizim Duisburg'ta dördüncüsünü de söylüyorlar şimdi: *Kampf*" diyorum. "Türkçesi ne?" diye soruyor hemen.

"Türkçesi kavga demek..."

"Bunu defterime yazayım, o da k ile başlıyor!"

Güney Almanya'da gökler Anadolu'daki gibi yüksek. Ak bulutlar aralarda koyun kümelerine benziyor. Adi Bey, dün akşam Heidrun'un söylediği İngilizce şarkıyı mırıldanıyor.

"Biliyor musun tümünü?" diye soruyorum.

"Bilmiyorum ama Heidrun hoş kız!" diyor.

Otelden çıkalı yirmi dakika oldu. "Biraz daha gidelim, döneriz" dedim usulca.

Gizli gizli saatine bakıyor. Dönüp geldiğimizde saat 8.45 idi. Kahvaltı sürüyor. "Birer kahve daha içelim istersen..." diye önerdim. "İçelim..." dedi. Seminer'in sabah bölümü 9.00'da başlayacak. Kahve almaya Adi Bey gitti. Elindeki tepsinin üstünde üç tane kâğıt peçete. Birinin üstüne tükenmezle birkaç sözcük yazmış. Kahveleri koyduktan sonra açıklıyor: "Sorduğun çiçeğin adı 'Yeşiller İçinde Kadın' gibi bir şey! İstiyorsan hepsini öğrenebilirim" diyor.

Teşekkür ettim: "Kalsın şimdilik!" dedim.

Gün boyu bizim işçi çocuklarının eğitimini tartışıyoruz. Akşamüstü Münih'e dönerken Weyarn köyünde bir gezinti yapmayı önerdim arkadaşlara. Gezintiye on beş kişi katıldı. Postanesini, bankalarını, otellerini göre göre kilisenin kapısına kadar vardık. İç süslemesini çok övdüler. Girip bakacağız. Ama kapıda görevli kadın parmağını dudağına götürüp, "Konser başladı! Giremezsiniz!" dedi. Fısıltıyla konuştuğu halde kendi sesinden bile tedirgin olup sinirleniyor.

Ne tepki gösterecek bakalım diye, "Canım beş dakikada gezer çıkarız!" dedim. Nasıl parladı, çıkıştı bana: "Deli misiniz, yoksa çok mu cahilsiniz? Başlamış konsere nasıl girersiniz? Hem de bunu bana nasıl önerebilirsiniz?" İki eliyle kapının uzağına itti bizi. Gene de sordum ona: "Kimin konseri içerdeki?" Kısaca anlattı: Bir Japon şarkıcının konseri imiş. Yarım saat olmuş başlayalı. Arkadaşlar içeriye doğru kulak verdi. Duyulan hafif miyavlamaya benzeyen bir soprano sesti. Giriş üç markmış. "Üçer markı verip girelim, şu güzel sesli Japonu dinleyelim. Sonra da kilisenin içini gezeriz" diye fısıldadım. "*Nein*!" dedi kesin. Boyunlarımızı kırıp usul usul yürüdük.

Fethi'ye göz ettim: "Anımsadın mı Duisburg'taki konseri? Şimdi burda o gençler olacaktı. Birlikte bir yüklenecektik; ne bu kadın kalırdı, ne içerdeki sessizlik! Sloganlar filân atarak bir güzel çınlatırdık şu Weyarn kilisesini!" Katıla katıla güldü Fethi.

Duisburg'taki kültür merkezi şu kilisenin en az yirmi katı genişlikteydi. Beş bin insan o akşam orayı dolduramamıştık. Alman köylüleri küçücük kiliseye dünyayı sığdırıyor; hem de şu çok tutucu bilinen Bavyera bölgesinde! O gece *Rhein-Ruhr Halle'*de Peter Lufen de vardı. Bir ona baktım, bir kendime; aramızda asıl bu alanda yüzyıllar olduğunu düşündüm.

"Bekleyelim mi?" diye sordum arkadaşlara.

"Neyi bekleyelim mi?"

"Konserin bitmesini!"

"Niçin?"

"Kiliseyi gezmek için..."

Çoğu bu akşam evine varıp, yarın işe hazır olacak. Önerimi benimseyen çıkmadı. Kilise avlusunda şöyle bir dolaştık. Kapıya yakın yerde bir anıt var. 1870-71 ve 1914-18 arasında, 1939-45 arasında yapılan savaşlarda bu köyden ölenlerin adını anıtın dört yüzüne yazmışlar. Uzun uzun listeler. En uzunu İkinci Dünya Savaşı'nda ölenlerinki... Demek listeler gittikçe uzuyor.

Köyü gezerken Adi yoktu aramızda. O Erika'yı, Heidrun'u alıp çoktan gitti. Bütün evlerin balkonu kırmızı çiçek dolu. Weyarn köyündeki gezintimiz yarım saat sürdü. Yeniden yola koyulduk.

Almanya'daki çocuklarımızdan 63'ünün öğretmeni Adi Bey'le yaptığımız sabah yürüyüşünün öyküsünü kitabıma alıp almamayı düşünüyorum: "Değer mi?" diye soruyorum kendime. Sonra bu sorunun yanlış olduğunu düşünüyorum. "Dünyanın en iyisi ben miyim? Adi öyle; ben de böyle sıradan bir insan değil miyim halimce? Yaşarken Weyarn köyünün mahallesi Mühtal'e geldim, onun *Gasthof*'unun 21 numaralı odasında Adi ile geceledim. Horladı morladı ama sabah mis gibi bir yürüyüş yaptık; beğenmeyen kızını vermesin!" diye bıyık altından gülerek izlenimlerimi not ettim.

Demokrat Arkadaşlar



Benim yurt dışına çıkışım, 12 Eylül darbesinden 15 ay öncedir. Takvimler 12 Nisan 1979'u gösteriyordu. Darbe patlayıp gelince pek çok kimse yurttan sökün etti. Çeşitli ülkelere gidenler arasında bir bölümü de Almanya'ya geldi. Bunlar arasında tanıdıklar, arkadaşlar, dostlar var.

Sosyal Demokrat çizgide Halkçı Devrimci Feredasyon, kısa adıyla HDF, Duisburg'un Mannesmann lisesi salonunda bir toplantı düzenledi. Bu toplantıya yurttan gelen yazarlardan ulaşabildiklerini çağırmışlar. Berlin'den Mahmut Makal, Hamburg'tan Dursun Akçam var. Başkaları da geldi ama geçmiş gün adlarını anımsamıyorum. Akçam, daha önce Ankara merkez kapalı cezaevinden kaçmayı başaran oğlu Taner'le birlikte.

Dursun oralarda biraz dolaştı. Köln'de "Demokrat" adında bir gazete çıkarmaya karar vermiş. Girişime başladığını duyduk. Yurtta zaten onun bir gazetecilik deneyimi var. Ne yazık, 12 Eylül gelince çöktü gazetesi. Burda çıkaracağı, yurt dışındaki Türkiye demokratlarının sesi olacakmış.

Doğrudan kendisi mi telefon etti, yoksa birine mi ettirdi; ben de yazı yazmalıydım.

"Dursun; ne zaman düşündün, kimlerle hazırlandın; haberim yok. Hele bir çık, elbet yazarız!" dedim. Akşam öneri alıp sabah yazı yazma alışkanlığım olmadığı için böyle söyledim. Başka kimler yazacak? Telefon konuşmasında onları da andı. Berlin'den Arif Gelen, Köln'den Şanar Yurdatapan, Bonn'dan Ömer Polat, İsveç'ten Demir Özlü...

Necdet Uğur bakan olur olmaz Ömer'i buraya eğitim ateşesi olarak gönderdi. Erzurum'daki Atatürk Üniversitesi Almanca Bölümü çıkışlı olduğu için bu göreve uygun bulunmuş. Necdet Uğur da, Bülent Ecevit de 12 Eylülden epey önce koltuktan indirildi. Askersel cunta gelince Ömer ateşelik görevinden çekilip hem kendini, hem eşini Gelsenkirchen'de bir liseye Türkçe öğretmeni atandırdı. Arada bir kez görüştük. Sonra Kaynar Kitabe-

vi'ne kadar gelip beni sormuş, içkili bir zamanında, çıkarmakta olduğum *Merhaba*'yı eleştirmiş. Eleştirinin dozunu, özellikle oğlum Tonguç'u orda görünce artırmış. "On paralık değeri olmayan adamların kitaplarına yazı yazıyor. *Merhaba*'da Almanlardan yana bir ağız var! Bizim çocukların asimilasyonunu istiyor! Hele o iki dilli masal, anasını kesip yüreğini çıkaran adam, ne kadar *brutal** Türkleri çok yanlış tanıtıyor!" Tonguç, kim bilir ne kadar bunaldı: "Ömer amca, bunları niçin kendisiyle konuşmuyorsun? Sana karşı babam adına ben ne diyebilirdim? Babamı savunayım mı istiyorsun?"

"Babanı göremiyoruz ki! Almanlara çalışıyor! Bizim geldiğimiz yerlere gelmiyor ki!"

"Babam karaciğerinden rahatsız, içki içemez!"

Sarhoş ya: "Lâf!" demiş.

Almanya'da sayımız, Ömer'le birlikte bir buçuk milyondur. Belki ayık zamanlarında ayırdındadır, gerçekte hepimiz Almanlara çalışıyoruz. Ömer o sıralarda nedense çok içiyor. İyice dut olduğu bir gün arabayla eve gelirken polis durdurmuş. Ehliyetini alınış. Sanki bunalım geçiriyor; yapıt da veremiyor. *Saragöl*'den, *Dilan*'dan ya da *Aladağlı Mıho*'dan sonra şu diyecek bir şey ortaya koymadı. Bir karşılaşmamızda sıkıntıdan patladığını söylemişti. Gurbet bu; sıkılmaya hepimiz sıkılıyoruz ama başka çözümü olmadığı için dayanıyoruz.

Demokrat gazetesinin yönetimevi Köln'de. Gençlerden bir ekip Dursun'a yardım ediyor. Tonguç da katılıyor yardıma. İlk sayının çıktığını duydum. Tayfun Demir telefon etti: "Sana saldırı var, gördün mü?" Acaba ne saldırısı?

Gidip istasyondan bir tane aldım. Bindim otobüse, okuyarak eve geleceğim. Oğlu Anar Polat'ın adıyla Ömer'in nerdeyse sayfayı dolduran yazısı, hem de doğrudan doğruya benim üstüme. Kaynar Kitabevi'nde çakırkeyf iken oğluma ne söylediyse, belki gene çakırkeyif bir zamanında, eksik bıraktığını da tamamlayarak, kusurlarımı bir bir sıralayıp koca sayfayı doldurmuş. Ömer oğlunu o günlerde yitirmişti. Yazısında beni neden yerden yere vurduğunu anlamadığım gibi altına neden oğlunun imzasını at-

* Almanca, "vahşice", "hayvanca" anlamlarına geliyor, YN.

tığını da anlamadım. Daha önce Pazarkaya'nın çıkardığı dergide, "hiç yazın değeri taşımayan Almancı yazarların kitaplarına değer veren yazılar yazdığı"m için de beni eleştiren bir yazısı çıktı. "Sevgi İlkesi" adlı bir yazıyla kendisine yanıt verdim. Almanya'da gelişen Türkçe yazını desteklemenin bizim için görev olduğunu belirttim. Demek şimdi o genç yazarlar önünde birbirimizi, hem de yazınaltı düzeyde yazılarla hırpalayacağız. Başka işimiz yok, sıra buna geldi.

Dursun'a, Ömer'e, o güne kadar benden, iyilikten başka bir davranış yönelmedi. Nasıl yönelebilir? İkisini de severdim. Dursun iki ellerini batıra batıra tek başına koca bir kazı yer. Çok güzel Kürt fıkraları anlatır. Ömer doğulu olduğu halde bizim yörenin *Çubuk Beli*'ni hepimizden güzel söyler. İki kadeh attı mı, eli hemen kulağına gider; içimden "Şimdi *Çubuk Beli*'ni söylese!" derim. Söylerse sevinirim. Bu derece hınç yüklü saldırının nedeni acaba ne? Türkiye'ye demokrasiyi getirmenin yolu birbirimize saldırmaktan mı geçiyor yoksa? O üzüntülü ânımı gören Tayfun sordu: "Yanıt verecek misin?"

"Vereceğim, hem de oğluna değil, kendisine!"

"Boşver, sana yakışmaz!" dedi.

Bana yakışmadığı için susacağım; ama demek onlara yakışıyor. Dursun, o yalan yanlış, biçemi terbiye dışı yazıyı gazetesine niçin koydu?

Bir süre geçti; hem Ömer'e yanıt yazmayı, hem arkadaşımın gazetesine yazı yazmayı kafamdan çıkarıp attım. Selâmı sabahı da seyrelttim. Ömer'in bir huyu var; aşırı gülerek insanın üstüne gelir, boynuna atılır. Üstüme gelsin, boynuma atılsın, "Ağabey yahu!" desin istemiyorum. Dursun'a derinden kırıldım, onu da görmek istemiyorum. Zaten çokları gibi ortalarda dolaşmadığım için karşılaşmıyoruz. Ama çevremiz, "Yahu niçin görüşmüyorsunuz; niçin küsüyorsunuz?" diye soruyor. Ben kimseye yakınmıyorum küsüz diye, demek onlar yakınıyor, bu yüzden yayılıyor. Paris'ten Duisburg'a geldiği bir gününde Ataol Behramoğlu, Kaynar Kitabevi'nin düzenlediği toplantıda bizi barıştırma çabası gösterdi.

Gel zaman git zaman, kin insana yüktür diyerek, gördüğüm yerlerde ellerini sıktım. Hamburg'a gidince de Dursun'u ara-

dım, evine uğradım. Uzun süre duygularımı yenemediğim için kendisine kırıldım. Yakın arkadaşlardan gelen saldırı beni çok üzer nedense. Hele bir de haksız olursa... Gene de kendilerine hatalı davrandım diye içimi yedim.

Tonguç, Dortmund'taki okulunu bitirince Hamburg'ta çalışmaya başladı. İlk zamanlar ev bulup yerleşmesine yardımı olur diye ordaki işçi yazar Muammer Bilge'nin telefonunu verdim. "Onu ara!" dedim. Uzun süre hiç iyi olmayan bir evde kaldı. Muammer'i arayıp aramadığını sordum. Ayırdına vardım, açık yanıt vermiyor. "Niçin aramıyorsun?" diye sordum. "Arasan sana yardımcı olurdu! Biliyorsun aynı zamanda sendikacıdır, çevresi vardır..." Muammer bir ara Halkevi başkanlığı yaptı. Halkevinde soruşturur en azından. Tonguç sonunda beni yanıtlamak zorunda kaldı; "Baba, sorup duruyorsun, susuyorum. Gelir gelmez telefon ettim. Daha ben konuya girmeden başladı Dursun Amca hakkında atıp tutmaya. Nasıl kötülüyor; aklın durur! Bu yüzden bir daha aramadım..."

Çocuklarımız bu eğitimi yalnız bizden değil, sürüp gelen değer odaklarından özümsedi kuşkusuz. İçimden o an, arkadaşına da, babasının arkadaşına da söz söyletmeyen oğlumu kutsamak geldi, çok duygulandım.

Demokrat'a gelince: Öyle bir gazete elbet gerekliydi. Dışarda gazete çıkarıp özgürlük ya da demokrasi savaşımı vermenin bizde bir kökü var, o köke doğru dürüst bağlanmayan bir girişim ne derece yerinde bir girişim olur? Bana sormadılar diye söylemiyorum, ama elbet bu amaçla bir araya gelip konuşsak, gazetenin dayanacağı kökü bulsak, ilkeleri saptasak, işbölümü yapsak, iyi hazırlanıp çıksak daha doğru olurdu. Dursun'un gazetesi yurt dışındaki demokratların sesi olacaktı ama hazırlanışı eksik olduğu gibi, ne yana baktığı da belli değildi. İlk sayıda yakın arkadaşına saldırı yazısı yayınlayan gazeteyi ilk sayısından sonra almayı sürdürecek okur yoktu demek. Öyle kör topal biraz gitti, sonra yıkıldığı yerde kaldı. Dursun Hamburg kitaplığına memur oldu. Ömer Gelsenkirchen lisesinde eşiyle birlikte öğretmenliği sürdürdü.

Oldenburg İstasyonu

Oldenburg'ta Çocuk ve Gençlik Kitapları Haftası vardı, bitti. Artık dönüyoruz. Michael Frietsche bizi istasyona kadar getirdi. Hemen çabuk üniversitedeki işine yetişmesi gerekiyor. Otomobiline yer bulması zor. Evik çabuk, "Size güle güle, ben kaçayım!" dedi. İnbin yerine çıkan merdivene tırmanmadan kucaklaşıp ayrıldık.

Oldenburg Kuzey Almanya'da orta büyüklükte bir şehirdir. Fırdolayında eskiden tarım yapılırmış. Derebeyliğin ünlü merkezlerinden biri imiş. Caddelerinde hâlâ eski yeni beylerin görkemli konakları var. Tarım bölgesinin merkezi durumundaki bütün şehirlerde olduğu gibi burda da, "At Pazarı", "Saman Pazarı" adlarına raslanıyor. Tarımsal etkinlikler gene sürüyor, ama endüstri gelişmiş. Koskocaman bir de üniversitesi olmuş.

"Yalnız bunlar değil; dört bin de Türk'ü var!" diyorlar gülerek. Fabrikalarda işçiler, okullarda bizden çocuklar Oldenburg'a değişik bir hava getirmiş. Bankalara, mağazalara girip çıkan kadınımız kızımız ileri bir ortama ayak uydurmaya çalışıyor. İstasyona gelip giden, alanlarda dolaşan insanların epeycesi bizden. Beş gün onlarla dertleştik; yüreklere yığılmış sorunları deştik. Ezilen kadınlar, erkekler, çocuklar. Ara yerde sefil olan, mutsuz, gene de her şeye karşın dirençli, umutlu çocuklar gördük, işte bugün dönüp gidiyoruz.

Listeden trenimizin kalkacağı yeri bulduk. Ondan sonra 4'üncü inbine gelip durduk. Altı dakikamız var. Dolaşıyoruz; yolcuların, yolcusu olanların dikilişine, davranışına bakıyoruz. Türk işçileri var tek tük. Kimisiyle selâmlaşıyoruz.

Aşağıdan gelen merdivenden bir kadın başı dikkatimi çekti. Yuvarlak, ay yüzlü, kendine güvenli yürüyüp geliyor. Yaşı da otuz dört, otuz beş. Güzel ama yoksulluğu da belli. Kaba çuhadan ceketi, eteği var. Çorapları kara. Pabuçları düz topuklu. Yüzünde taze nane yaprakları gezdirmiş sanki. Elleri cepte. Resmi bir duruş, polisçe bir hava bu güzelliği örtüyor. Gözleriyle dur-

madan çevresini tarıyor. İstasyonun her köşesini, bucağını, her yolcusunu süzüyor. Tabii beni de süzdü. Gözlerini üstümde bir süre tuttu. "Bir sivil olmasın?" dedim içimden. Acaba niçin bu kadar dikkatli bakıyor insana?

A'aaa; kolunda band var! "İstasyon" sözcüğünü okuyabildim, ama ondan sonraki sözcük yarım görünüyor. Bunun ne olduğunu çıkarmaya çalışarak bakmayı sürdürdüm. "Rahat oku!" dercesine, trap trap yürüyerek yanıma geldi. Terbiyesiz değil, kafa tutar gibi hiç değil. Yumuşak, hanımca. Madem merak ediyorum, rahat göreyim diye böyle yaptı. Nitekim kol bandını okudum: "İstasyon görevlisi" imiş.

Ama ne tür bir görevli acaba? Başka yerlerde neden görmedim şimdiye kadar? Yoksa yalnız bu şehirde mi var? Polisin birini böyle giydirip sakıncalı kişileri mi izletiyorlar?

İki dakika içinde bizim 4'üncü inbini iki kez dolaştı. Sonra tren geldi. Aradığını bulamamış gibi bakınıyor. Birden yaşlı bir yolcu, bir nine, elinde orta boy bir valiz, merdiven ağzında belirdi. Görevli bayan koştu. Aldı valizi, ninenin koluna girdi, ağzı düdüklü tren görevlisine de göz etti!

"Demek anacığını geçirmeye gelmiş!" dedim.

Kapısının yanında sigara içilmez yazan bir vagona yürüdü. Uğraştı etti, nineyi bindirdi. Biz de ninenin girdiği bölmeye girdik. Görevli hanım valizi yukarıya koydu, mantosunu askıya astı, iyi yolculuklar diledi, sonra indi.

Öz yolcusuymuşuz gibi nineyle birlikte bize de el salladı. Tren kımıldadı. Oldenburg istasyonundan biraz açılınca niceciğe sordum: "Kimdi o sizi uğurlayan hanım; kızınız mı?"

"Yok hayır!" diye güldü. "Kızım değil; böyle işlerin görevlisidir. Her gelen treni karşılar, gideni uğurlar. Benim gibi eli ayağı tutmayana, gücü yetmeyene yardım eder..." Bölmeden çıkıp acaba görünüyor mu, yoksa orda duruyor mu diye pencereden baktım. Hayır görünmüyordu ama gönlümde dikilmiş, el sallayıp duruyordu.

Böyle durumları gördüm mü, "Ne olmuş bu Almanlara?" diye sormaktan kendimi alamıyorum. 1939'da çıkardıkları savaşla dünyanın büyük bölümünü kana bulayan, yurtları yuvaları hallaç pamuğu gibi atan, köyleri şehirleri yakan, alacağı

var gibi tâ Kuzey Afrika'ya, Yunanistan'a, Kafkaslar'a kadar giden, gittiği yerde ocak söndüren, can alan onlar değil miydi? Bir güçsüz görelim de yardım edelim diye istasyonlarda insan görevlendiriyorlar şimdi.

Arkadaşım Monika



Duisburg'un her yanı, bir ucundan bir ucuna tramvay. Yalnız kendi semtini, mahallesini değil, çevre şehirlere de bağlantısını uzatmıştır. Moers, Mülheim, Oberhausen, Dinslaken, Düsseldorf'a aynı biletle gidebilirsin. Otobüslerin sayısı belirsizdir. Daha bir de metro yapıyor. Taşım, ulaşım işlerine diyecek yoktur. Ama havası yaramaz. Temmuz oldu, gökler hâlâ bulut kaplı. Her yer endüstri.

Ben genellikle Eski Postane'nin oralardan binip Ren ile Rur'un birleştiği yerde inerim. Oraya "Ruhrort" denir. Tramvaydan otobüse aktarma yaparım. Yağmur altında durağa doğru yürürüm.

Bugün ortalıkta kimseler yok. Duraktaki küçük örtünün altına girdim gene. Yüklü kamyonlar asfaltı sallıyor. Özel otomobiller suları sıçratarak geçiyor. Kimi zaman böyle seyrek gelir otobüsler. Aaaa, baktım bir ana kız duruyor! Kızın bir ön dişi düşmüş. Sarı saçları ıslanmış. Sırtında, yeni çıkan naylonlardan ucuz bir kaban. Gene de üşüyor. Arada bakıyor merakla ben kimim? Kıpır kıpır bir kız. Küçük örtünün bir önünden, bir ardından gidip geliyor. Yüz versem şımaracak. Gözlerimi yumup açıyorum. O da aynısını yapıyor.

Acaba ne gördü bende? Ansızın üstüne atılacak gibi yaptım. Gülüp kaçtı. Kovalıyorum onu, çığlık atıyor. Biri orta yaşlı, biri genç iki bayan daha geldi. Onlar da yağmurluklarını giymiş. Bizim kız ikisinin arasından geçiyor. Kovalıyor gibi yaparak ben de geçiyorum. Koşmasını hızlandırıyor. Dönüp ters yönden karşısına çıkmayı deniyorum, seziyor hilemi: "Haha haha!" de-

yip kaçıyor. Koşumuz hızlanıyor. Bir öyle, bir böyle, birbirimizi kovalıyoruz. Kimi zaman durağın ön yüzünde yan yana dikilip ellerimizi tutuyoruz. Nasıl cana yakın! Nasıl bir sedire yan yana oturup oynaşma isteği dolu!

"Heey gidi çocukluk! Heey benim özümde kapanıp kalan! Ama bunda da çok eğleşmezsin sen!" diye mırıldanıyorum. Ana kız dedim ama o kadın bunun annesi mi acaba? Öbürleri de tanıdıklar mı? Bana yüz vermiyorlar. Oyun arkadaşıma da yüz verdikleri yok. Hatta sert yapıyorlar: "Sen bilmediğin adamla ne oynuyorsun kız?" Bana da, "Ufacık kızla oynamak sana yakışır mı?" der gibi bakıyorlar.

Ama arkadaşımın hiç aldırdığı yok. Doğrusu ben de aldırmıyorum. Koşturmayı sürdürüyoruz. Durağın ardını dolanırken uslu, önüne gelince yaramaz. Karşı karşıya gelip ellerimizi usulca birbirine değdiriyoruz. Tutup sıkıyoruz arada. Özel otomobiller, kamyonlar durmadan geçiyor. Bizim 911 numaranın gelmesi, bize iyilik olsun dercesine gecikiyor.

İşten sonra kendi yazılarıma çalıştım, yorgunum. Omzumdaki çanta aşağı kayıyor. Yukarı alıp koşmayı sürdürüyorum. Sarı kız kahkahalar atarak beni benden alıp götürüyor. Yüz metre ötemizde Koca Ren, yanına Rur'u alarak, ağdalı akışını sürdürüyor. Bin kilometre öteden, Alpler'in kuzey yüzünden çıkan büyük su Isar'ı, Neckar'ı, Main'i, Mosel'i, Lahn'ı, Wupper'i, Düssel'i, daha birçok suyu, çayı, binlerce fabrikanın atığını alarak Kuzey Denizi'ne gidiyor. Balık oynamaz, böcek kıpırdamaz, ölü bir sudur şimdi. Man'ın, Opel'in, Ford'un, Bayer'in, Krupp'un, Thyssen'in, Mannesmann'ın üretimlerini yüklenip gece gündüz dünya limanlarının kapısı Rotterdam'a taşıyor. Fabrikalardan yeni çıkmış tankları, demirden çelikten makineleri yüklenen dev sallar, aşağı inerken de, yukarı çıkarken de dolu. Almanlar Ren'i geme almış; hiçbir şey taşımadığı zaman, herkesin işe yaramaz sandığı cürufları taşıyarak, kârdan kâr sağlamaya hizmet ediyor.

Buralarda yerin üstü gibi altı da örgütlenmiştir. Sekiz yüz, bin metre aşağılar delik deşiktir. Vırt o yana, zırt bu yana, köstebek ağı gibi yollar Arap saçı gibi birbirine girer. Ren'in, Rur'un altında örümcek ağı gibi tüneller dolaşır. Biri Walsum'dan

girer, Ren'in altından geçerek Eversaal denilen yerden çıkar. Başka yanlara, yönlere giderek, nerde ufacık bir damar varsa açarak, bizim "kara elmas" dediğimiz kömürü sökerek, bunları kocaman makinelerle ufalayıp bandlara yükleyerek, asansörlere bindirerek yukarı çıkarır. Atar yüksek fırınlara; 1700-1800 derecede demir eritip kalıplara döker. Yirmi yıl önce Türkiye'nin ortaokul bitirmiş delikanlılarını okutup mühendis yapacağız diye alıp getirdiler. İki gün okutup üç gün çalıştırdılar. Hepsi evlenip çoluk çocuğa karıştı. Bunlar zamanla yaşlı başlı madenciler oldu. Mühendis olan tek tük.

Büyük kazanlarda su gibi kaynıyor çelik. Kıraç toprakların bostan arığına benzer yataklardan akıyor. Amasyalı, Erzincanlı, Zonguldaklı işçilerle; 1000 metrenin altında kızları okutmanın, kadınları çalıştırmanın doğru olup olmadığını bir daha tartıştık. Erzincanlı arkadaşın görüşü hâlâ: "Efendi, kadını çalıştırmak Türklüğe sığmaz!"

Gedik dişli kızın böyle bir dünya dan haberi yok. Belki hiç olmayacak. Onun birçok başka sorunlardan, kıyımlardan, hesaplı öldürümlerden de haberi yok. Belki benim yaşıma gelince dünya da böyle pislikler kalmayacak. Afrika uyanacak, Avrupa kurtulacak, Amerika bambaşka bir raya oturacak.

Anası mıydı, ablası mıydı o kadın? Ötekiler tanıdıkları mı? Hiçbirinin bize yüz verdiği yok. Kız çocuğu içinden geldiği gibi benimle oyuna kaptırdı kendini. Ben de, ne derler, ne düşünürler, "valla" boşverdim, hâlâ koşturuyoruz. Bütün ayıpları bir yana atıp altı yaşındaki kızla oynamanın tadını çıkarıyorum.

Otobüsümüz göründü sonunda. Bekleyenler bindi. Sarı kızla ben de bindim ağır ağır. Orta yaşlı bayan: "Monika, buraya gel!" dedi sert. "Otur kıpırdamadan!"

Anasıydı kesin. Kapıya yakın oturdular. Ben de yandaki boş yere iliştim. Otobüsümüz yürüdü. Bu kez parmaklarımızı burnumuza, dudağımıza götürerek oynamayı sürdürüyoruz. Monika camdan yanda. Beride anası. Arada dil çıkarıyoruz. Anası, dünya gülse gülmez bir kadın. Sinirden çatlayacak.

"Nerden çıktı bu adam; tebelleş oldu kıza?"

Tınmıyorum hiç. Monika da tınmıyor. Otobüsümüz yağmura, rüzgâra aldırmadan Ren köprüsünü geçti. Bin metre yukarda, bin metre aşağıda birer köprü daha. Bir sürü kanal, bir sürü liman. Broşürlere yazmış, haritalara basmışlar, burası dünyanın en büyük iç limanıdır. Yıllık taşıma gücü bilmem kaç milyon mu, milyar mı tonilato! Bunlar yetmiyormuş gibi, daha da gelişiyor.

İşte Homberg'e girdik. Goethe Alanı'nda duruyoruz. Penceresi çiçekli evlerin duvarları isten kararmış. Büyük *Sachtleben* kimya fabrikası havaya zehir basıyor. Bulutlar alçalmış. Mahallemizde bulut, duman birbirine karışıyor, sonra yağmur olarak üstümüze dökülüyor. Otobüs durdukça insanlar inip biniyor. Derken Homberg'in bankaları, mağazaları, bilmem kaç katlı konutları başlıyor. Monikagil nereye gidecek acaba?

Hochheide Pazar durağına geldik. Birden Monika'nın küçük yüzü durgunlaştı. Anası ikimize de söz geçiremeyeceğini anlamış, sabırlı davranmaya kararlı, ilerde bir noktaya bakarak susuyor. Durağıma gelmiştim. Kalktım usulca. Monika da kalkacak gibi yaptı. Ama bildi kalkamayacağını. İndim elimde olmadan. Yağmur atıyor dışarda. Ağaç altında dursam daha beter. Monika küçücük burnunu cama dayadı, bana bakıyor; ne kötü, adımı bile bilmiyor.

Otobüs yürüyünceye kadar bekledim. Monika'nın gözlerinden, buraların hiçbir yağmurunda olmayan kadar duru damlalar iniyor. Arkadaşımı selâmladım elimle, başımla. Bana ağlamak yakışır mı? Hem de yararı olur mu? Bir daha birbirimizi nerden göreceğiz? Ne kadar kısa arkadaşlık oldu bu böyle?

Araya belleğimizi köreltecek kadar acımasız yıllar girdikten sonra yeniden buluşursak anımsar mıyız birbirimizi? Bir raslantıyla bu yazıyı okur mu? Bilir mi Ruhrort durağında uzun uzun oynadığı arkadaşın ben olduğumu?

Hiçbir soruya yanıt bulamadan koptuk birbirimizden. Otobüs Moers üstünden Kamp-Lintfort kasabasına doğru gitti. Ben Eichen Sokağı'na yürüdüm. O zaman orda oturuyorduk.

Duisburg Kitaplığı

Bir ağır endüstri şehri olan Duisburg, aynı zamanda bir kültür şehri olarak da ün kazanmıştı. Ünlü coğrafyacı Gerhard Mercator yaşamının 40 yılını burda geçirdi. Yontucu Wilhelm Lehmbruck buralı. Üniversitesi, yüksek okulları, müzik okulları, büyük kültür merkezleriyle Duisburg'ta olup bitenleri gören her insan hayranlık duyar.

Hele bu şehrin kitaplığı, varsıl kataloglarından başka, halka sunduğu çok yönlü hizmetlerle de başarılıdır. İnsana abartma gibi gelir, otuzdan fazla mahalle şubesiyle bu kitaplık yalnız Alman yurttaşları değil, şehirde yaşayan yabancıları da dikkate alarak Türkçe, Yunanca, İtalyanca, İspanyolca, Yugoslav dillerinde kitap, plâk, kaset sunar.

Bu kitaplığın raflarındaki Türkçe kitapların sayısı 50 bine yakındır. Çocuklara, gençlere, yetişkinlere, bir kezde altı kitaba kadar verebilir. Bunlar dört hafta evde kalabilir. Dil zorluğu çekenlere yardımcı olmak üzere yeter sayıda Türk çalışır. Alman yazarların Alman yetişkinlere, çocuklara yaptığı gibi Türk yazarları da Türk çocuklarına, yetişkinlerine yazın söyleşileri, okumaları yapar.

Duisburg Şehir Kitaplığı'nın önemli hizmetlerinden biri de, iki yılda bir gerçekleştirdiği "Uluslararası Çocuk ve Gençlik Kitapları Haftası"dır. Bunun kısa adı "IKiBu"dur. Bunlardan 1979'da yapılana katılmıştım. Sonrakilere de katılma fırsatı buldum.

Bunlardan birini örnek olarak anlatmak isterim. Şehrin ortasında, adını coğrafyacı Mercator'dan alan kültür merkezinin belli başlı köşelerine serpiştirilen 1600 çocuk kitabından başka, çocukların ilgisini çekecek elişleri, ipek baskı, kukla ve çömlek yapım yerleri, video, film, kaset köşeleri, kukla tiyatrosu, radyo televizyon çekim stüdyoları hazırlanmıştı. Yazarlar, ressamlar hepsi bir arada, çocukların, gençlerin kitap sevgisini güçlendirmek, yani onları okur yapabilmek için seferber edilmişti.

Almanya içinden, dışından 19 yazar, Merkez Kitaplık'ta, mahalle kitaplıklarında, okullarda, Mercator Kültür Merkezi'nde yapıtlarını okudu, sorulara karşılık verdi. Bol güneşli ve çiçekli ülkelerde arı kovanlarının önü nasıl işlerse, "IKiBu" kapılarının önü de öyle cıvıl cıvıl işledi.

Ben de Türk çocukları için altı yerde okuma yaptım. Okullardan sınıflar halinde o kadar çok çocuk gelmek istedi, önceden düşünülen yerler bunları almayacağı için, okullara giderek dokuz okuma daha yapmak durumunda kaldım.

Bunlardan bende tatlı anılar, izlenimler kalmıştır. Çoğu zaman yaptığım gibi, anadil ve özkültür ikliminden uzakta büyüyen çocuklara, halk yaratıcılığının ürünlerinden de parçalar sundum. Yaşı yedi sekiz olan altmış yetmiş kişilik gruplara tekerleme, bilmece, masal söyledim. Kendi yazdıklarımı bunların arasına serptim.

Yer altında evleri var
Eğri büğrü yolları var
Çok incecik belleri var
Bunlar nedir, bilin bakalım!

"Karınca! Karınca!" diye bağırdılar. Bilenlere aferin çekiyor, adını soruyor, başını okşuyordum. Kimi Elif, kimi Mevlüt, kimi Deniz, kimi Yıldız; Duisburg'a Anadolu'dan gelme birbirinden güzel adlar, birbirinden güzel çocuklardı.

Ad sormayı bırakıp metin okumaya geçeceğim sırada, dargın yüzlü bir çocuk parmağını kaldırdı. "Söyle, ne var?" dedim.

"Ama benim adımı sormadıiiın?"

"Ah öyle mi? Söyle senin adın ne?"

"Hakaaaan!"

"Benim de Hakan, benim de!" diye parmaklar kalktı.

Çocuklar beni her zaman açar. O gün Mercatorhalle'nin merdivenlerinden gelecek IKiBu'larda, geleceğin güzel adlı, güzel yüzlü çocuklarıyla buluşmak isteğiyle dolu olarak indim.

Bir Gezinin Düşündürdüğü

Yatılı okul yemekleri insanın belleğinde sonradan tatlanırmış. Hele önemli günlerde çıkan tatlılar hiç unutulmazmış. Bence okul gezileri de öyle. Tadı belleklerden bir türlü çıkmaz. Güzel okul anıları bu gezilerde oluşur. Arkadaşlar buluşunca konuşa konuşa bitiremez.

Hele Almanya'daki okul gezileri, gerçekten unutulmaz yaşantılar kazandırır. Bunlardan birine katılma olanağı buldum. Mayısın güzel bir günüydü. Üşüten kış bitti. Bayırlar düzler uyandı. Dallar yeşil. Her türlüsünden atkestaneleri, karamuk türleri, sarı salkım altınyağmurları tam tüm çiçek açtı. Bir yerde on dakika beklemek gerekse insan güneşten gölgeye kaçıyor.

Rheinhausen'deki Hochemmericher Okulu öğretmenlerinden Gisela Thürmer bana bu fırsatı haftalar önce duyurdu. Kendisi bizim işçi çocuklarından oluşan sınıfı okutuyor. Onunla 1978'de tanıştık. Sınıflarında kitaplarımı okudum. Şimdi geziye çağırdı. Gezinin yönü Essen'e doğru. Çocuklar ünlü endüstrici Krupp'un doğup büyüdüğü, çalıştığı, öldüğü Villa Hügel ile Baldaney Gölü'nü görecek.

Almanya'da okul gezileri kimi zaman bir günlük, kimi zaman haftalık olur. Çok günlü geziler, barınma olanağı bulunan yerlere yapılır. Almanlar güzel görünümlü ormanların içine böyle merkezler kurmuş. Öğrenciler öteberilerini birer bavula doldurup otobüsün kalkacağı yere gelir. Trenle gidilecekse, ana babası verilen saatte istasyon önüne getirir. O güzel yerlerde altı gün, bir hafta kalıp çevre gezileri, oyunlar, arkadaşlıklar, müzikli eğlence akşamları birbirini izler. Okulda yapmaları gereken dersin birazını da yaparlar. Olanağı tam yerlerdir buralar. Aşevleri vardır; yemekler çıkar. Kimi zaman bir haftadan uzun kalırlar. Örneğin bir tanıdığımın oğlu on beş günlüğüne Mittenwald'e gitti. Delikanlı değişmiş, büyümüş, mutlu dönüp geldi. Bir haftalığına gidenler de mutlu döner. Ana babalar çocukları topluca uğurlar. Dönüşte karşılar. Gezinin öbür tatlarını

bırakın; genel olarak yetersiz sevgiyle büyüyen bugünkü çocuklara bu bile yeter. Ana babalara da iyi gelir, çocuklar akşamda sabahta telefon eder; bu onları mutlandırır.

Ne yazık bizim işçi çocukları bu tattan çoğunlukla yoksun. Katılma oranı düşük çünkü. Ana babalar özellikle kızlar evden ayrıldı mı, bir sürü sakıncanın içine düşer diye düşünür. Bu yüzden gerekli izin belgesine imza atmazlar.

Gezi konusu önce sınıf, sonra okul yönetiminin gündemine gelince bir uçtan da hazırlık başlar. Bunun en ağır yanı öğretmenlerin omzuna yüklenir. Gezilip görülecek, kalınacak yerle ilgili bilgi toplanmasına, bunların öğrenciye önceden aktarılmasına önem verilir. Bu yüzden Gisela Thürmer, bir hafta önce Essen'e gitti. Öğrenciler yolculuğu trenle yapacağı için, o da trenle yaptı. Krupplar'ın sarayı demek olan Villa Hügel şimdi bir kültür merkezidir. Oraya giriş biletlidir. Öğrencilere indirim var mı, yok mu? Kültür merkezinde Krupp işletmesine ya da Krupp ailesine ilişkin sürekli sergilerden başka geçici sergiler bulunur. Bu kez, *Uzak Halklar Sergisi* var: Uzak Doğu, Orta ve Güney Asya, Afrika, Amerika halklarının ağaç, demir, deri, dokuma el sanatlarından oluşan, din, tarih ve etnografya karışımı bir sergi bu. Açık kalacağı süre iki ay. Yalnız Hochemmericher Ortaokulu değil, uzaktan yakından birçok okul sergiyi görmeye taşınıyor. Küçük broşürlerden başka iki büyük katalog çıkarmışlar. Bir de Krupp ailesinin tarihini anlatan kitap var. Gisela Thürmer bunları satın almış, okumuş, öğrenciler için özetler çıkarmış. Çoğaltıp herkese birer tane vermiş.

Geziye Gisela Thürmer'den başka Ute Grunwald ile Türk öğretmen Dursun Arı da katılıyor. Anlattığım hazırlıklara onlar da omuz vermiş ama bilgi toplama görevini bütünüyle Frau Thürmer üstlenmiş. Villa Hügel'den başka Baldaney Gölü'nü de dolaşıp, yolunu, iskelesini, binilecek gemiyi bellemiş.

Baldaney Gölü, Rur ırmağı üzerinde bir yapma göldür. 1933'te tamamlanmış. Villa Hügel'i biraz daha güzelleştireceği için Krupp ailesi yardımcı olmuş. Almanca tepe anlamına gelen Hügel, Krupp sarayı ile birlikte bu göle bakar. Çevrede irili ufaklı köyler vardır. Ormanların arasında, gölün çevresinde

güzel görünümlü bu köylerde ne yazık hava kirli. Göl ile orman buraları bir parça yaşanır yapar.

Bu yapma gölde aşağıdan gelen gemileri yukarı çıkaran, yukarıdan gelenleri aşağı indiren bir düzen var. Öğrencilere bu düzen hakkında bilgi verildi. Hatta bilmeceli, ödüllü bir de soru kâğıdı dağıtıldı. Bu türlü önbilgilerle yapılan gezilerin ne kadar yararlı olacağını herkes düşünebilir.

Ama bir hazırlık da yönetim konusunda yapıldı. Ana babalarla düzenlenen toplantıda gezinin amacı ve yararları anlatıldı. Nereye gidilecek, neler görülecek, gezi ne kadar sürecek, çocuklardan hangi öğretmenler sorumlu olacak, hangi taşıtlara binilecek; yatılacaksa nerde, hangi düzenle yatılacak? Eldeki yönetmeliğe göre kızlar bölümünün başında bir bayan öğretmen, erkekler bölümünün başında bir bay öğretmen yatar. Arada duvar bulunur. Para verilecek mi; ne kadar verilecek? Ana babalardan istenen imzalı izin belgesinin anlamı nedir? Bütün bunlar bir bir açıklanır.

Bizim ana babalar toplantılara tam katılmaz. Soruşturulduğu zaman çoğunun önemli özürü çıkar. Erkekler gece ya da gündüz vardiyasında çalışır. Kadınlar tek başına Almanya'nın denizinde yüzemez. Ya da bu toplantıların önemini ha deyince kavramazlar. İzin belgesini imzalamazlar. Öğretmen onlarla özel olarak konuşmayı dener.

Katıldığım bu günü birlik geziye bizim bazı Türk öğrenciler gelmedi. Bizim Yeşilovalı bir öğrenci de gelmiyordu az daha. Gisela Thürmer evlerine gitti. Ana babayla iki saat konuştu. Ondan sonra aldı izinlerini. Bunun için bir koşul öne sürdüler: "Katılacak ama başını örtecek!" Zaten çoğu örtüp geliyor. Almanya'da bizim ana babalar baş örtme konusunda dikkatli.

Bunları böyle ayrıntılı olarak anlatışım, yapılan hazırlığın çapını belirtmekten başka, var olan zorlukları anlatmak için.

Alman okullarında sınıflar gezi giderlerini genel olarak kendileri karşılar. Bunun için okul yönetiminden sınırlı destek görürler. Birer "sınıf kasası" vardır. Öğrenciler buraya önceden üçer beşer mark yatırır. Eğlencelerde yapılan satışlardan, hizmetlerden gelen ortak gelirleri biriktirirler. Gene de her öğrenci gezi gideri olarak biraz daha para katar. Örneğin bizim geziye

10'ar mark kattılar. Bununla gidiş dönüş otobüs, tren bileti, kültür merkezine giriş bileti, Baldaney Gölü'nde gemiyle dolaşma gideri karşılandı.

Hazırlık tam olunca, gezi aksaksız gerçekleşiyor. Gisela Thürmer'le sabah 8.00'de bizim evin önünde buluştuk. Birlikte merkez istasyona gittik. Otomobili bir yere eğleyip 8'inci inbine çıktık. Öğrenciler Rheinhausen'den trenle geldi. Onları alıp 9'uncu inbine geçtik. Öğretmen, öğrenci 46 kişiyiz. Ute Grunwald öğrencileri kimi zaman gözüyle, kimi zaman parmağıyla saymaya başladı. Her saymanın sonunda, *"Gott sei Dank!* Tamam, şükür!" çekiyor. Essen istasyonundan Hügel yönüne giden trende gene saydı. Demek o saymaktan sorumlu. Yapılan işbölümünden yüklemişler bunu ona.

Hügel'de indikten sonra tepeye tırmandık. Yapılışından 110 yıl sonra Villa'nın çevresindeki park pırıl pırıl. Serin ağaç gölgelerinden geçerek müzenin kapısına vardık. Öğretmenler, serginin dolaşılması için bir buçuk saat ayırmış. Müze görevlileri tam 10.00'da işbaşı yaparmış; bu yüzden 45 dakika parktaki banklarda oturduk. Çantalar açıldı, yenildi içildi. Sonra üçerli beşerli içeri girilip *Uzak Halklar Sergisi* gezildi.

Eskiden Essen küçük bir kasaba, hatta köy. Kalınacak otel yok. Almanya içinden, dışından, silâh almak için önemli konuklar, devlet adamları geliyor. Konaklama sorun oluyor. Onun için Alfred Krupp bu Villa'yı yaptırmış. Bizim öğrencilerin dikkatini salon duvarlarındaki halıların büyüklüğü çekti.

Uzak Halklar Sergisi'nde tanrılarla birlikte, tanrımsı figürler de yer alıyor. Bunlar insan biçiminde, çıplak, üreme organları abartılı heykelcikler. Çocuklarımız bunların önünden eyleşmeden, hem de "Sapık dinler!" diye söylenerek geçiyor. Her dinin kutsallığını oluşturan öğelerin başka başka olduğu, bilmiyorum kendilerine açıklandı mı? Gerçekte başka türlü görülmeyecek, görmek için fırsat bulunmayacak derecede güzel bir sergi. Daha önce derste konuşulan yapıtlarla karşılaşınca da hoşnutluklarını belli ettiler.

Krupp işletmelerinin gemi, uçak, tren motorları yapımındaki başarısını gösteren resimler önünde uzun uzun durdular. Krupp aynı zamanda çok silâh üreten, bunları içeriye, dışarıya bol bol

satan bir firma olduğu halde, öğretmenlerin bunları öğrencilere söylemeyip, yalnız aralarında konuşmakla yetinmesi dikkatimi çekti. Firmanın özellikle Birinci, İkinci Dünya Savaşı'ndaki rolü üzerinde yeterince durulduğunu da görmedim. Niçin sınırlandırılıyor bilgi?

Müzenin gezimi bittikten sonra parkta dolaşa dolaşa Baldaney Gölü'ne indik. Geminin gelmesine vakit var. Öğrenciler özel harçlıklarıyla durmadan Coca Cola, şu bu alıyor. Gemi geldi, hep birlikte bindik. Alışverişler bu kez gemide sürdü. Abur cubur demeyip alıyor, yiyor, içiyorlar. Bu konularda burda da eğitim verilmiyor. Bir iskelede kaptan beş dakika karaya çıkma izni verdi. Bu kez dondurma, çikolata alıp döndüler.

Sıcak iyice bastırıyor. Bol bol fotoğraf çekiliyor. Bizden başka Essen'den, Lünen'den öğrenciler gelmiş. Onlar da bizimle aynı gemide gidiyor. Başlarında öğretmenleri var. Ama aralarında pek yabancı öğrenci yok. Dolaşmaları sıkı denetim altında sürüyor. Altımızdaki su bir ırmak olduğu, hem de durmadan aktığı halde kirli. Yüzen ördekler görüyoruz. Dünya da temiz suların gittikçe azalmasından habersiz, sağ kalmaya çalışıyorlar.

Öğrenciler, daha önce kendilerine verilen bilmeceli soru kâğıtlarını çıkardı. Öyle mi, böyle mi diye birbirlerine, hem de öğretmenlere soruyorlar. Aralarında şakalaşanlar, şaka kaldıranlar, kaldırmayanlar görülüyor.

Rur ırmağını Werden denilen yerden kesmişler. Buraya büyük bir büvet yapmışlar. Aşağıdan gelen gemilerin nasıl yükselip yukarıya çıktığını hepimiz görmek istiyoruz. Göl gezisinden sonra oraya yürüdük. Ama ortalıkta gemi yok. "Bu da şans mı?" diye üzüldüler. Tam o sırada Mülheim yönünden canavar düdüğünü çalarak biri göründü. Oysa küçük bir şeydi. Zaten büyükler buralara girmiyor. Sevinç çığlığı atarak beklemeye başladık. Usul usul gelip girdi havuza. Büvetin metal kapağı indi. Su yükseldi, gemi de yükseldi. Aşağısı ile yukarısı eş düzeye gelince, yolu kesen engel kaldırıldı. Gemi usulca kaydı ileri. Gisela Thürmer bol bol resim çekti. Giden geminin ardından el salladık. Tayfanın biri bizim Akdeniz insanını andırıyordu. "Cemil!" diye bağırdım şakadan. Çocuklar: "Onu nerden tanıyorsun?" diye tutturdu. "İzmir'den!" dedim. İnandılar.

Böyle şakalaşarak, söyleşerek sürdü gezimiz. Hügel istasyonuna gelince Ute Grunwald öğrencileri yeniden saydı. Bir şükür daha çekti. Derken birkaç çocuk ordan ısırgan buldu. Bunları çaktırmadan birbirine sürmeye, birbirinin kolunu dalamaya başladılar. Okulda böyle şakalara fırsat bulamamış gibiydi hepsi. Öğretmenler kimine karışıyor, kimine karışmıyor. Eğitimin zor yanları çok. Türkçe atasözü, "Az verme hırsız edersin, çok söyleme arsız edersin!" der; çok söyleyip arsız etme sakıncasını düşünüyorlar belki. Bir süre sabırdan sonra Frau Grunwald ısırganla oynamayı yasakladı. Sonra tren geldi. Ama yeterince dalandılar sanırım. Bu onların kan dolaşımını hızlandırır. Dolduk trene. Haydin bakalım, önce Essen'e kadar! Tatlı gün artık bitiyor.

Trende Düsseldorflu bir grup Türk kızıyla karşılaşmamız da hoş oldu. Yol boyunca konuştuk. Bunlar meslek kurslarına giden kızlarmış. Pikniğe gelmişler. Başlarındaki Alman öğretmenle şakalaşarak, konuşarak dönüyorlar. "Çok iyidir; ne desek yapar!" diyorlar öğretmen için. Bizim öğrenciler de onlara şöyle dedi: "Bizimkiler de çok iyi; ne deseler yaparız!"

Duisburg istasyonunda aktarma var. Öğrenciler Rheinhausen trenine binecek. Gisela Thürmer beni eve bırakacak.

Yüksek Fırınlar



Amerikan Sargısı'nı yazdığım yıllarda, Almanya üstüne de bir roman düşünmeye başladım. Ülke olarak yabancı devletlerden birinin kolundan çıkmadan öbürünün koluna giriyorduk. Mezeler, içecekler gene bizden, onlar yeyip içip hava atacak. İşbirliği adı altında bizi bağımlayan ilişkiler kurulacak sonuçta. Üstelik işçilerimiz, işsizlerimiz, köylülerimiz durmadan oraya akıyor. Bu kez halimiz bambaşka…

Almanya ile ilişkilerimizin boşunalığında, tıpkı *Amerikan Sargısı*'nda olduğu gibi masal öğeleri gördüm. 1963'te Ame-

rika'dan dönerken Frankfurt'ta bir hafta kalmıştım. O zaman sayımız azdı henüz. Çoluk çocuk gerideydi. Kalanların çilesini yurtta izledim. Gelmek isteyip gelemeyenlerin düşkırıklığına tanık oldum. Bir köylüm: "Bak Fakir Dayı, kısıt kaldırılsın, herkes gider! Ankara'da yalnız Bakanlar Kurulu kalır! Belki bir de valiler! Öbürleri hep gider!" demişti. Adını da koymuştum yazacağım romanın: *Almanya Masalı.*

Ama önce yakından, içinden, enine boyuna görmeliydim. Katılmadığım konularda kalemim oldum bittim tutuktur. Yazarların çoğu gibi elbet benim de düşgücüm çalışır. Ama bu çağda yazın yapıtı, daha çok gerçekleri söylemeli insana. Bunun için bir yazar yazacağı yaşama katılmalı, onu iyi kavramalı; böyle düşünüyordum.

Yazarlara o zaman da kolay pasaport verilmiyor. Çok dediler: "Hac için iste, hemen alırsın! Ya da dışalım-satım işi yap, istediğin zaman gider gelirsin!" Böyle uğraşırken, sonunda beraat edeceğim dâvalardan cezaevine düştüm. Uzatmayalım, ancak 1977'de aldım pasaportumu bin zorlukla. Duisburg'a bir Türk kitabevinin çağrısıyla gelmiştim. Üç ay gezdim. Gene olmuyor; ne yapıp edip hiç olmazsa üç yılcık yaşamalıyım oralarda. Koca İbrahim ailesiyle tanıştım gerçi. Ama karşıdan bakıp yazmanın sakıncasını biliyorum. Romanda, öyküde fazla ayrıntıya karşıyım ama ayrıntısız olmaz. Çoluk çocuk Alman mahallelerini dolduran insanlarımız arasında yitip gitmeliydim. Fabrikalara girmeli, ocaklara inmeli, gecelerimi "Heim" denilen yurtlarda terleyerek, yellenerek, özlemlerden inleyerek uyumaya çalışanların arasında geçirmeliydim. Yurtta onların adı tembele çıktı. Burda nasıl çalıştıklarını görmeliydim. Saat altıda işbaşı yapıyorlar. Vardiyanın biri bitmeden öbürü başlıyor. Demiri çeliği çorba gibi savuruyorlar. Bin metre yerin altından tozuta tozuta kömür söküyorlar. Sokakları bu kadar temiz onlar süpürüyor. İzin yolculuğuna çıkınca otomobilleri kurşun gibi sürüyorlar. Alışveriş yapıyor, armağan getirip götürüyorlar. Sürekli düşüyor sağlıkları.

Evet aralarında daha uzun yaşamalıydım. Üç ayda, beş ayda olacak gibi değildi. Yurtta köylülerim üstüne yazacağım kadar yazdım. Yineleme yapmayı istemiyorum. Mahkemelerden be-

raat ettim, cezaevlerinden çıktım. İşimi geri vermedikleri için de, birikmiş hizmetlerimi Sosyal Sigortalar Kurumu'na aktarıp 46 yaşımda, hiç sevilmediğim devlet kapısından, başımı eğmeden emekliye ayrıldım.

Öyle ahım şahım olanaklarım olmayacaktı Almanya'da. Zaten sıkıntısız dönemi oldu mu yaşamımım? Hele bir dalayım bakalım! Bu da bir yazın serüveni olur dedim. 1979 Nisan'ında yeniden gelişimin yan nedenleri de var kuşkusuz. İki günde bir yazar, öğretmen, sendikacı vuruluyor yurtta. Olacak iş mi, öğrenciler vuruluyor. Ben de sakıncaların içindeyim. Uçağa binince, "Düşersek, yazacaklarım kalır!" diye korkardım. Vurulmaktan da korkuyordum bu anlamda. Hele sağcı bir yazarın öç bedeli solcu bir yazar olarak harcanmayı istemiyordum.

Yüksek Fırınlar'ın konusunu 1977'de seçtim. Üç yıl kalıp romanımı yazar dönerim diyordum. Yazma konusunda, evdeki hesap çarşıya genellikle uymaz. Durmadan değişir karar. "Onu yazdın, şunu da, bunu da yaz!" diye şeytan dürter durur. Oturup düşündüm: Yol kesen bir terslik olmazsa, şimdi yedi yılı tamamlama, yedi kitap yazıp dönme kararındayım. Benim için yurtta yazmakla, bir buçuk milyon insanımızın yaşadığı Almanya'da yazmak arasında fazla ayrım yok. Yedi kitabı yedi yıldan önce tamamlamaya çalışacağım.

Bu arada şehirden gelip köyümün kulağına kar suyu kaçırıyorlar: "Kaçakmış! Yurttaşlıktan çıkarılmış!" Geçenlerde Berlin'e yazarlarımız gelip gitti. Onlar da başka bir şey anlattı: Türkiye aleyhine, Almanlar lehine kitaplar yazıyormuşum! Çok para kazanıyormuşum. Yazın serüveni olur demiştim, böyle tatsız dedikodular oluyor. Ben baskı, kurusıkı gibi dedikodudan, kötü yorumdan da yılmaz bilirim kendimi. Meğer acılarla ayrılıklarla gelip geçen yıllar beni değiştirmiş. Topladım kendimi, yazdım romanımı. Yenilerini de yazıyorum. Çalışıyorum kesintisiz. Tamamlanan yapıtlarımı yurda yollayıp yayımlatıyorum.

Yüksek Fırınlar'ın yazılışı 1982'dir. Gerçekte onu 1981'de yazacaktım. Bunun için başımı alıp Berlin'e gittim. Evde çalışmayı oldum bittim başaramadım. Gelen giden, telefon eden… Roman yazmanın, eşi dostu dinlemek kadar önemli olduğunu anlatmak istemem kimseye. İlk yazma döneminde mektuplar

da girmesin araya. Bu yüzden bir ıssızlığa kapanmalıyım. Bir buçuk, iki ay romanım dışında iş düşünmeden sürekli yazmalıyım.

O fabrika, bu ocak, şu ev, bu mahalle, bu okul gezip dolaşıp kadın erkek, çoluk çocuk, tutucu, devrimci, bağnaz, çok türden insanla düşüp kalktım. Demek daha tam olmamış, dönüp geldim Berlin'den. Zarflar dolusu notu yeniden okudum, konuyu yeniden düşündüm. Bu aşama benim mutluluğum, beyliğimdir, paşa gönlüm istemeyince yazmam. Azla yaşamayı baştan iyi öğrendiğim için, para sıkıntısı gibi kıvratıcı durumlara düşmem. Buna gelmeden, dostlarıma anlatırım şöyle düşünüyorum, böyle düşünüyorum diye; kimi zaman tersini, sonra doğrusunu anlatır, tepkilerini ölçerim. Hatta anlattım ya, Kamenli Friedhelm Tholfuss'u alıp Koca İbrahimgile götürdüm; dönüşte sordu: "Bunların nesini yazacaksın da roman olacak?" Böyle aykırı yorumlara çarpasıya oyalandım.

1982 Nisan'ında iyice kıvamımı bulduğumu anladım. Ayarladım vaktimi. Homberg Ehren Sokak 20 numaradaki kitaplığın bodrum katındaki çalışma odalarından birini istedim. Bir enlice masa, bir el ağız yıkama yeri, bir de yerden yukarı bakan pencere. Açtın mı, Almanların "*Forsythie*" dediği, sözlüklerde "altınçam" diye geçen hayıt boylu bitki, sarı çiçeklerini içeri boca ediyor. Yanında birkaç türlü böğürtlen var. Doğrusu kitaplığın o yanını iyi donatmışlar. Yerlerde türlü çiğdemler. Bahar patlamış tam. Rur Havzazı'nda seyrek görülen güneşli havalar oluyor. Kapanıp yazıyorum dar odada. Ev yakın ama gitmiyorum. Sabah başlayıp, akşam kitaplık görevlileri "Kapatıyoruz!" deyinceye kadar yazıyorum. Kendimi sıkmayı da pek bilirim. Kendimle kavga gürültü, zırıltı yapmam; anlaşık bir işçi patron ikilisiyimdir. İnsan isteyince neler olmaz! Eciğinden cücüğüne, ilk sayfasından son sayfasına kadar kafamda hazırlanmış romanı kâğıda geçirmek fazla zaman almadı. *Yılanların Öcü, Onuncu Köy* gibi bunu da deftere yazdım. Akçaköy'de biz böyle karakucak çalışmaya tulum çıkarmak deriz, öyle yaptım. Ama tulumu hemen gün yüzüne, pazara sürmek olmaz. Atarım kuytuya, üç beş ay dinlenir. Bu süre içinde hiç yüzüne bakmam. Bir yerine bir tek nokta değdirmem. Her işin bir zamanı var, değil mi?

Yaz ortasında defteri, dosyayı, beş altı tane de renkli kalemi alıp yeniden Berlin'e gittim. Bu kez bir arkadaşın dördüncü kattaki evine kapandım. Hiç sokağa inmeden orda bir daha yazdım romanımı. Uzun bir çalışma oldu. Satırların arasında çalıştım hep. Var olan özgürlükleri hiçbir zaman tam bulmadım; gerçekte yarım bile değildir olanlar; bu yüzden diyeceklerimin çoğunu satırların arasına yerleştirdim. Her romanımda, öyküm-de olduğu gibi, burnuma bu kez de bir başyapıt kokusu geldi. Bu duygum geçicidir ne yazık; başka bir ses, "Dur bakalım!" dedi hemen. Böyle diye diye çalıştım. Ancak bitirdikten sonra dönüp geldim Berlin'den. Oturup temize çekmeye başladım.

Böyle kat kat olur roman çalışmalarım. Temize çekerken de attıklarım, kattıklarım vardır. Bir aydan uzun çalıştım gene çat çut ederek. İş yerimde çalışıyorum. Arkadaşlarım anlayışlı. Değilse de öyle görüyorum. Bir ayda bitirdim. On kopya çıkarıp güvendiğim arkadaşlara dağıttım. Birkaç boş yaprak koydum başa: "İstediğiniz gibi eleştirin!" dedim. Yeniden üç ay kadar ayrı kalıp unutmaya çalıştım. Gelen eleştiriler birikti. Uyarıcı eleştirilerdi bunlar. Ne yazık pek azını dikkate aldım. Yanlış da olsa kendi beğenim öne geçer; başka nasıl olabilir? Temize çekilmiş sayfalar üzerinde bir kez daha çalışmaya koyuldum. Bu çalışma hepsinden uzun sürdü, temizleyip paklayıp yayıma hazır duruma getirdim.

Gene de kusurlar çarpıyor gözüme. Başyapıt kokusu gelip gidiyor. Eksik olmasın bu duygu beni arasıra yoklar. Özellikle yazmadan önce her roman bir başyapıttır. Şahine yavrusunun kuzgun görünmesinden başka bir duygudur bu; ılık, hem de tatlıdır. Değilse nasıl yollar bir yazar bütün çabasına karşın eksik kusur dolu yapıtını basımevine? Sonra kaşla göz arasında çaktırmadan toz olur başyapıt duygusu; el elde, baş başta kalırsın. Demek o duygunun yararı, yazara bir dayanca verip o yapıtı yazdırmaktır; yoksa ben elime kalem alamam.

Dedim ya, başyapıt duygusu çoktan uçtu; basıldıktan sonra bir kezcik okumadım açıp. Gözlerim kusurları ilk bakışta bulur. Öyle bir kitabım yokmuş, olan da benim değilmiş gibi ilk basım tükeninceye kadar ayrı durdum. Yeniden basılacağı zaman bir daha çalıştım üşenmeyip. Köylülerim, "Üşenenin oğlu kızı ol-

maz!" der; bu söz hoşuma gider. Yayımcı yineler durur: "Önce ne kadar düzeltecekseniz düzeltin. Filme alalım, bittikçe basalım, Avrupa'da böyle yapıyorlar. Yeniden dizip durmayalım!" Hiçbir zaman evet demedim bu öneriye.

Söylemem gerekir, bütün dizgi düzeltmelerini de kendim yaparım. Bunu yaparken de oynarım metinle. Örneğin on kez basılan *Tırpan* en az yirmi kez elden geçmiştir.

Her yiğidin ayrı yoğurt yeyişi gibi, benim roman yazışım da ayrıdır. İşleri kolayından başaran arkadaşlara her zaman gıpta ettim. Tanışıp konuştuğumda hep bunları sordum. Takarlarmış kâğıdı makineye, çalatuş yazıp çıkarıp verirlermiş basımevine. Düzeltirlerse ya bir, ya iki sözcük düzeltirlermiş. Büyük romancılardır onlar. "Demek benim yeteneğim kısa!" diye boynumu büktüğüm olur. Sonra yenilerini yazmaya yönelirim.

Ölmüşüm

Rur şehirlerinden sekizinde kurulan RAA'larda çalışan Alman, Türk arkadaşların artık hepsini tanıyorum. Duisburg'un kulağındaki Oberhausen'de örneğin Renate Weckwerth var yönetici. Daha önce Albert Schweizer ortaokulunda öğretmendi. Geldiğim yıl Türk Alman öğrencilerle görüşmeler yaptım. Böylece *Barış Çöreği* öykülerimi yazabildim. Manfred Mühlenkamp ile birlikte İngiltere'de Coventry'ye gittik. Neşet Erol da Türk arkadaşımızdır. Neşet Erol, Stuttgart'ta eğitim ateşesiydi. Almanya'da ilk söyleşimi orda yaptım, eşiyle dinlemeye geldi, tanıştık. Şimdi bu kadar yakın bir şehirde çalışıyor, hem de bize yakın bir konutta oturuyor. Öbür şehirlerde yapılıp duran toplantılara birlikte gidiyoruz. O Aydınlı, ben Burdurluyum; hemşeriyiz. Çocukluğunda yorgancı yanında çıraklık yapmış. İyi yorgan dikermiş. Komşu olduğu için biliyorum, iyi de yoğurt çalıyor; sever beni, arada ikram eder.

Neşet'in işyerine bir gün beni tanıyan yaşlı bir Alman öğretmen gelmiş. "Haberiniz var mı, Fakir Baykurt öldü!" demiş. "Nasıl öldü?" Yanıt: "Bir kazada öldü!" Merkezde kim varsa, Renate, Neşet, Manfred, hepsi ayağa fırlamış. Kaza nerde oldu, nasıl oldu? Haberi getiren bunları bildirmemiş. Sarılmışlar telefona: Tabii önce bizim Duisburg RAA'sına. Ne hikmetse, o an bizde kimse yok. Neşet, Muzaffer'e telefon edecek olmuş, bayılır diye düşünüp caymış. Öğretmenler grubumuzdan Necile'ye telefon etmiş. Belediyeye telefon etmiş. Sekreterimiz Frau Wennemann'ın özel numarasını bulup ona telefon etmiş. Terslik dediğin bu kadar olur, o da evde yok. Yeniden belediye, yeniden Necile; Duisburg'u birbirine katmış. "Yavaş yavaş alıştırarak, örtülü örtülü konuşuruz!" diyerek bizim eve telefon etmişler. Raslantıya bak, bizde de kimse yok. Muzaffer alışverişe çıkmış. O zaman daha bu otomatik yanıtlamalı telefon düzeni yok. Böyle uğraşıp yorulurken bizim Duisburg RAA'sını bir daha çevirmişler. Sekreterimiz Frau Wennemann o sırada gelmiş. Usulca, ustaca haber verip sormuşlar:

"Herr Baykurt kazada ölmüş, haberiniz var mı?"

"Öyle mi? Hiç haberim yok! Olamaz!"

Haydii; o da polise telefon, trafiğe telefon etmiş. Kaynar Kitabevi'ne telefon... Kaynar Kitabevi karışmış. Onlar Sehergile, Seyranlara derken şehir çalkanmaya başlamış.

O sırada ben girip gelmişim bizim merkeze. Sekreterimiz Frau Wennemann uçuk, kaçık bir yüzle telefonun başından fırladı. Koşup geldi, elimi kolumu, belimi elliyor, parmaklarını başıma sürüyor. Soruyor nasılım, iyi miyim? Kucaklayıp öpüyor. Gülmemi zor tutarak: "Hayrola Frau Wennemann; bugün değişik bir düş mü gördünüz?" diye sordum. Anlattı ortada dolaşan söylentiyi. Sonra, "Hemen çabuk, Herr Erol'a telefon edin!" dedi. Biraz yavaştan alacak oldum, kızdı:

"Çabuk olsanıza, çabuk çabuk!" diye bağırdı. Neşet'e telefon açtım, yoksa Frau Wennemann beni dövecek. Neşet, "Gerçekten sen misin? Çok şükür yaşıyorsun! Anlat nasıl oldu kaza?" diye soruyor. "Yok öyle bir şey!" diyorum, inanmıyor.

Böyle birkaç kez, kaza maza olmadığını yinelemek zorunda kaldım. "Oooh be!" dedi, "Artık bize bir şölen çekersin! Valla yüreğimiz ağzımıza geldi!"

"Ama sizin haberiniz yok mu kardeşim; ben her gün ölüyorum!" dedim. "Işık tutuklu, Muzaffer hasta; yurda gidemiyorum; her gün ölüp ölüp diriliyorum ben a Neşet!"

Üç gün mü, beş gün mü sonraydı. Ruhrort'ta aktarma yapacağım. Dalgın koşarken, birden otobüs tramvay birbirine girdi. Ağır fren yaptılar. Sürücüler: *"Bist du verrückt?* Ulan sen deli misin?" diyerek bağırıyor. O gün gerçekten ölüyordum.

"Dikkat et Fakir Baykurt! Yapacak işin var daha!" diye uyardım kendimi. Etime bir de çimdik attım.

Muhammet Ben Hayat

1982'nin mayısında Neuchatel'e bir daha gittim. İsviçre'nin o güzel şehrinde gene Tunç Okan'ın konuğuyum. Muhammet Ben Hayat oraya geldi. Bu arkadaş Cezayirli bir film yönetmeni. Kendisi "dünya başkenti" saydığı Paris'te yaşıyor. Onunla Cezayir'de, Paris'te değil de, Neuchatel'de tanıştım. Genç sayılır; otuzunda filân.

Tunç Okan, göçmen işçiler konusunda çevirdiği *Otobüs* filmiyle ün yaptı ya. Aynı zamanda İsviçre'de çok tutulan bir çene cerrahı. Bunu önce bilmiyordum. Nasıl bileyim? Sinemaya asıl mesleği gibi sarılmıştı. Ama yılda yedi film yapmıyor; tersine yedi yılda bir film yapıyor. Günahını almam doğru olmaz, çene cerrahlığına ayırdığı zaman sinemaya ayırdığından da az. Çalıştığı klinik çok para babası Arap şeyhlerine, petrol krallarına hizmet veriyor. Tunç Okan oraya haftanın belli günlerinde dörder saat uğruyor.

Sinemaya çok zaman ayırdığını söyledim ama bu sizi yanıltmasın. Tunç, alabildiğine yavaş çalışır. Bu yavaşlık, filmin öyküsünden senaryosuna, oyuncularla anlaşmaya, sözleşmeye,

yer araştırmalarına, çekime, montaja kadar kılı kırk yarmasından ileri gelir. Benim vurgun olduğum sanatçılardandır.

Muhammet Ben Hayat'la tanışmamıza geçmeden Tunç'la ilişkimizi biraz daha anlatayım. Tanışmamıza onun sinemacılığı, benim romancılığım neden oldu. 1979'da Neuchatel'de, Duisburg'ta iki kez görüştükten iki buçuk yıl sonra Neuchatel'e yeniden gelişim, gene *Kaplumbağalar*'la ilgili. Senaryoyu bitirdi; Fransızca, İngilizce çevirilerini yaptırdı. Çekim için ünlü oyuncularla görüşüyor. Parasal kaynak bulabilirse *Kaplumbağalar*'ı büyük film yapmak istiyor. Bir sanatçı olarak onun da içinde aslanlar dolaşır. Senaryoyu okumaya, eğer uygunsa evetimi bildirmeye geldim. Uygun değilse tartışacağız.

Gene aynı otelden yer ayırtmış. Odaya kapanıp okuyorum, sonra dolaşmaya çıkıyorum. Tunç da işine bakıyor. Helios Film'in yönetim müdürü İtalyan asıllı Josef ile sekreteri Hollandalı Adele bu dolaşmalarda bana arkadaşlık ediyor. Bir gün Sanat ve Tarih Müzesi'ni gezdim. Bir gün göl kıyısındaki Murten kasabasına gittim. Bir gün dağlar içindeki Orvin köyüne çıktım. Bir gün Cenevre'ye yollandık. Adele bir Türk dönercisi bilirmiş, orda yemek yedik. Saat Müzesi'ni gördük, gölde bir gemide kahve içtik. Dönüşte Lozan'a uğradık. Neuchatel'e geldiğimizde akşam oldu. Epey yorulmuşum. Bir çorba içip yatacağım, Tunç telefon etti: "Bizde Cezayirli bir yönetmen var. Akşam yemeğini birlikte yiyelim..."

Bu kez Tunç'un yanında annesi yok. Körin adlı bir kız arkadaşıyla kalıyor. Körin bir parfümcüde satıcı. Eli yüzü düzgün, İsviçrelilerin çoğunluğu gibi üç dört dil bilen bir kız. Tunç'u çekip çevireceğe benziyor.

Helios Film'in yönetim müdürü Josef'Ie sekreteri Adele de akşam yemeğine çağrılı. Buluşup birlikte gittik. Kapıyı Körin açtı. Tunç yeni çevireceği "Cumartesi Cumartesi"nin senaryosu üzerinde çalışıyor. "Eve iş getirmek sanatçılarda hastalıktır. O kadarcık olur!" deyip oturma odasına geçtik. Göle bakan bir balkon var. "Seçim sizin. İster orda oturun, ister pencerenin önüne geçin" dediler.

Ama önce odada oturan genç bayanla tanıştırılmalıyım. Kara kaş, kara göz, balık etli; tastamam Ortadoğulu güzellere

benziyor. Adı Rita. Kot pantolon giymiş. Saçlarını kıvırcık yaptırmış. Bluzunun önü "V" gibi. Güzelliğini örten sessiz bir görünüşü var. Videoya kaset koymuş, film seyrediyor. Körin bizi tanıştırırken Rita'nın, Cezayirli yönetmenin kız arkadaşı olduğunu söyledi. Lozan'da laborant olarak çalışırmış. Avrupa'da çalışmayan kız arkadaş yok sanırım.

"Ama Cezayirli yönetmen Paris'te, Rita Lozan'da, zor bir arkadaşlık olmalı bu!" dedim.

"Başka zorluk yoksa, mesafe kolay!" dedi Körin.

"Peki yönetmen nerde? Daha gelmedi mi?"

"Geldi! O da içerde senaryo okuyor..."

"Yahu bu nasıl arkadaşlık? Herkes bir iş yapıyor!"

"Ben de sofra hazırlıyorum. Yalnız kalacaksınız!"

"Madem öyle, ben de bir şey yapayım..."

"Gölü seyredin. Bu saatte pek güzeldir. İçecek getireyim."

"Alkolsüz olsun…" dedim.

Az sonra Tunç işini kolaylamış, geldi. O da bir içeçek aldı. Sofra hazır oluncaya kadar *Kaplumbağalar*'ın senaryosunu konuştuk. Eleştirilerimi söylemeye başladım. Tunç not aldı. Sonra Muhammet Ben Hayat çıktı. Karşılıklı hal hatır sorduk. Senaryoyu okuyup bitirmiş. Söyleşiye o da katıldı. Ama biz bir şeyler içerken o kupkuru oturuyor. Körin ona içecek vermedi; Tunç da bir şey getireyim demiyor. Onu düşünme görevi bana düşmez. Lozan'a Rita'yı görmeye gelmiş. Yakın olduğu için Neuchatel'e geçmiş. Tunç'la epeydir tanışırmış. Fırsat buldukça bir araya gelip konuşmayı ikisi de severmiş.

"Paris'te epey Türk işçisi tanırım!" dedi bana.

"İşçilerle düşüp kalkan aydınları severim. Onlar üstüne film mi yapıyorsunuz?" dedim ben de.

Fransızca konuşuyor: "Yok! Paris'te bir cami var, sizin işçileri orda görürüm…" Ekledi: "Oraya daha çok Türk işçileri gelir. Bizim Cezayirliler uğramaz. Ben de o camiye giderim."

Muhammet Ben Hayat orta boylu, bedence çalışmayanların çoğu gibi hafif şişman, karayağız bir arkadaş. Gülünce altın dişleri parlıyor. Hep benim romanın senaryosundan konuşacak değiliz. Kendi filmlerinden söz etmesini rica ettim. Dört tane yapmış bugüne kadar. Cezayir Kurtuluş Savaşı ve halkın yaşa-

mı üstüne filmlermiş bunlar. İlgiyle dinliyorum. Filmleri yankı uyandırmış. Uluslararası yarışmalarda ödül almış. Biri Fransa'da yedi yıl yasaklanmış. Ancak Mitterrand seçimi kazanınca oynama izni verilmiş. Muhammet Ben Hayat, şimdi Cezayirli aydınlarla Fransız polisi üstüne bir film hazırlıyor. Önümüzdeki yaz çekime başlayacakmış.

"Yahu Tunç, sen *Kaplumbağalar'ı* ne zaman çekeceksin? Çok yavaş gidiyorsun kardeşim!"

"Evet, tam kaplumbağa gibi..."

Gülüştük. Derken Körin ellerini çarparak bizi sofraya çağırdı. İki, dört, altı, sekiz kişiyiz. İsviçre fondüsü yiyeceğiz. Yanında Neuchatel şarabı var. 1979 yazında geldiğimde düz fondü yedik. "Bu kez fondü de, şarap da değişik!"

Muhammet Ben Hayat soluma, sevgilisi karşıma oturdu. Sağımda sekreter Adele var. Bu değişik İsviçre fondüsü yalnız peynirle yapılırmış. Peynir de özel olarak hazırlanırmış. Özgün bir köylü yemeği imiş. Körin, peyniri iki tencerede kaynatmış. Soğumasın diye tencereleri yanar mumların üstüne koydu. Kaynayan peynirin içine biraz likör, biraz şarap kattı. Kocaman tabaklarda "çiftçi somunu" denen ekmek var. Bunları kuşbaşı doğramış. Tunç hepimize sapları ayrı renkte şişler verdi. Böylece seninki, benimki karışmayacak.

"Buyurun, başlayabiliriz..."

Şişlere ekmek geçirdik, daldırdık dolu tencerelere. Sonra döndüre döndüre ağzımıza yaklaştırıp üfledik. Soğudu mu yiyoruz. Bir yandan Adele, bir yandan Körin bana bu fondünün etle yapılan fondüden ayırdını kaçıncı kez anlatıyor.

Helios Film'in İtalyan asıllı müdürü Josef bugünkü Cenevre gezisine katılmadı. Adele onun için aliminyum kâğıda döner sardırdı. Fondü yemeye geleceğimizi bilmiyor. Josef döneri severmiş. "Siz dönerinizi yeyin!" diye takıldım.

Tunç, "Üzülme, dönerin müşterisi var!" dedi. Onu fırına sürüp ısıtmış bile. Kalktı, bir tabağın üstüne koyup getirdi. Yanına yeniden soğan, domates doğramış. Muhammet Ben Hayat'ın önüne koydu. "Biz fondü yerken sen boş oturma!" dedi.

Hiçbirimizde beklemeye sabır yok; ilk kadehleri kaldırdık. Fransızca, Türkçe, Almanca "Şerefe!" dedik. Sık sık içmiyorum,

ama Neuchatel'in güzel şarabını yeniden tadıyorum diye sevindim.

"Şarabın değişik olduğunu söylemiştim, bu kez Neuchatel beyazı!" dedi Tunç.

"Beyazı da güzel..." dedim.

"Ben de beyazı severim..."

Birden ayırdına vardım, Muhammet Ben Hayat bizimle kadeh de kaldırmıyor. Neuchatel'in güzel şarabından içmediği gibi, içine likör katılmış diye özgün çiftçi yemeğinden de yemiyor. Adele'nin Cenevre'den getirdiği döner olmasa nefsini peynir ekmekle körletecek. Demek biraz sofuca; damla alkol almıyor, alkol katışık yemekler yemiyor. Ama bize ne? Hiç durmadık üstünde. Konuşa gülüşe karınlarımızı doyurmayı sürdürüyoruz. Tencerelerdeki peynir kaynadıkça koyulaşıyor. Koyulaştıkça lezzetleniyor. Neuchatel'e gelmesem dünya da böyle güzel bir yemek olduğunu bilmeyeceğim.

Muhammet Ben Hayat'a kadınlı kızlı filmler çevirip çevirmediğini sordum. Böyle filmler bizde bol ya. Ona gözyaşıyla biten acıklı filmlerimizden söz ettim. Acaba Cezayir sinemasında böyle bir dal yok mu?

"Olmaz olur mu?" dedi.

"Siz de çevirir misiniz?"

"Elbet!"

Ayıp kaçar diye, "Soyundurur musunuz?" diye sormadım.

Ama kendisi aklımdan geçeni anladı: "Dünya sinemasında olan her şey benim sinemamda var; inanmayacaksınız ama erotizm bile!" diye açıkladı.

Batının Paris, Amsterdam, Roma, Londra, Berlin gibi şehirlerinde doğabilim, teknik, ekonomi, felsefe öğrenimi gören doğulu aydınlar genellikle din duygularını biraz yitiriyor ya. "Muhammet Ben Hayat bunlardan değil!" diye düşündüm. Yeni bilgilerle dinsel inançları birleştirmiş belki. İçki içmeyerek, içinde alkol var diye fondü yemeyerek, bir yandan da zamana uygun filmler çevirerek işte bunu kanıtlıyor. Bizler fondü atıştırır, Neuchatel şarabı yudumlarken, oncağız nefsini soğanlı dönerle susturuyor.

Saat 23.00 oldu, hâlâ sofradayız. Söyleşimiz, yeme içmemiz sürüyor. Ama uyku da bastırıyor. Yol yorgunluğunun üstüne daha fazla uzatamadık söyleşiyi. Kalkmaya karar verdik.

Tunç, Muhammet Ben Hayat'la Rita'ya da bizim otelden oda ayırtmış. Josef bırakacak hepimizi. Ama yönetmen arkadaş Tunç'un odasına çekildi gene. "Biraz sabırlı olun, yatsıyı kılıyor!" dedi.

Kapının önüne gelmiştik, orda beklemeye başladık. Ama Josef, "Haydin ben sizi götüreyim, onları Tunç getirsin!" dedi.

Tunç'un yüzüne baktım: "Olur mu?"

"Elbet olur…"

Lozanlı Rita'yla el sıkıştık. Ertesi gün 8.30'da işbaşı yapacak, daha erken yatmalıydı; uykusu iyice gelmiş, esniyor. Ama erkek arkadaşı gelmiyor. Selâm bırakıp ayrıldık biz.

Rita'yı ben Lübnanlı ya da Cezayirli sandım. Meğer İsviçreliymiş. Baba yanından İtalyan olduğu için öyle esmere çalarmış. Bu tür nikâhsız kayıtsız yaşam, Avrupa'da arttı. Evlilere oranı şimdiden %30 oldu! Sanımca, Muhammet Ben Hayat da Rita'yla öyle düşüp kalkıyor. Yoksa Müslümanlığa döndürüp nikâhlamış mı? Helios Film'in müdürü Josef bildiklerini anlattı yolda. Rita gene Rita. Muhammet, böyle bir zorunluğun sözünü bile etmemiş. Etse Rita dinler mi? Bilmiyor Josef.

Eğer Müslümanlığa kulak vereceksek, şarap gibi, nikâhsız kadın da haram sayılmaz mı? Hem de üstelik şarap içen kadın?

Kendi kendime, "Canım, sen de kötü taktın kafanı bu konuya! Varsılın malı yoksulun kafasını yorarmış!" diye söylendim. Ben asıl başka nedenlerden ilgi çekici buldum Cezayirli yönetmeni. Soyadı "Yaşamın Oğlu" anlamına geliyor. Yaşamın insanlara sunduğu nimetleri haram helâl ayırmadan seviyor.

Nitekim Josef de öyle söyledi: "Muhammet Ben Hayat ilginç insandır. Bakın size anlatayım. Paris'te bir Fransız kızıyla oturur. Tabii o da nikâhsızdır. Dedikodu gibi olmasın, her büyük şehirde bir kızı vardır. İş için gittiğinde onlarda kalır. Bunun yanı sıra namazını kılar, orucunu tutar. Ona göre, kızlardan tat almak başka, şaraptan, alkollü fondüden sakınmak başka. Domuz eti yemez; ama seviştiği kızların hepsi yer. Muhammet Ben Hayat'ı anlamak da, anlatmak da zordur!"

Josef bir de şaka yaptı: "Namazı uzattığına göre, kendisine verdiği her kız için Allah'a ayrı ayrı dua ediyor!"

Eskiden bu tür insanlar şarap içilen sofraya oturmazdı. Anlattığım gibi, kısa bir süre konuşabildim Muhammet Ben Hayat'la. Bir daha ya görüşürüz, ya görüşemeyiz. Onda hoşuma giden yan, bana, "Şarap içiyorsun, alkollü fondü yiyorsun, sen ne biçim Müslümansın?" diye taş atmayışı. Aramızda uslu uslu oturdu, yeri geldikçe söyleşiye katıldı. Görmediğim, belki ne yazık görmeyeceğim filmlerini de birer kıdım anlattı.

Muhammet Ben Hayat böyle bir insandı. Onun için bunları düşündüm. Kim bilir o benim için ne düşündü?

Kitaplar, İnsanlar

Duisburg, 8.5.1982

Kardeşim Müslim Koçan,

Bugün Almanya'da "Tag des Buches" yani kitap günü.

Bundan 50 yıl önce 10 Mayıs 1933'te Naziler Berlin'de üniversite önünde, Devlet Operası'na yakın bir alanda ilerici yazarların kitaplarını yaktı. Bunu bir törenle, şamatayla yaptılar. Yazarların kimi cezaevinde, kimi sürgünde, kimi yitik, öldürülmüş. Kitabı yakılanlar uzun bir liste oluşturuyor: Stefan Zweig, Heinrich Mann, Thomas Mann, Alfred Döblin, Franz Kafka, Bertolt Brecht, Hermann Hesse, Erich Kästner, Kurt Tucholsky, Carl von Ossietzky, Erich Maria Remarque, Ernst Hemingway... Gerçekten uzun bir liste. Sigmund Freud'un kitapları bile ateşe atıldı... Yakımdan sonra dükkânlarda, kitaplıklarda göze batan kitapların hepsini ayıklayıp kâğıt fabrikasına yolladılar. Kahramanlar görüldü: Oskar Maria Graf, "Az çok ben de gerçekleri yazdım, benimkileri de yakın!" diye protesto mektubu yayımladı ama etkisi olmadı. Topluma, bu çılgın dönem sonsuza değin sürecekmiş gibi bir kanı egemen oldu. Okullarda hükümet

yanlısı öğretmenler, demokrat düşünceli öğretmenlere baskı yaptı. Yetişip gelen ileri düşünceli öğrencileri acımasızca kıydılar. Kötülüğün daha fazlası yapılsın diye bunları polise verdiler. Konu komşu durmadan birbirini gammazladı. İş yerinde arkadaş arkadaşı ele verdi; polis, alıp götürdüklerine işkence yaptı. Böylece söyletilen adların hepsini toplayıp onları da sorgudan geçiriyorlardı. İşçiyse işten, memursa görevden atıyor, öğretmense kıyıyor, sürüyorlardı.

Pek çok şey gibi bunun da sonu geldi. Hitler'in kanlı yönetimi defolup gitti. Egemenliği sonsuz olan kim var? Kıyım döneminde korkudan sinenlerin, sinmeyip savaşanların, savaşırken ölenlerin, öldürülenlerin çocukları o kötü dönemi lânetliyor şimdi. "Tag des Buches" işte böyle bir gün.

Nazilik, gelip geçmiş dönemlerin en kapkarası. İnsanda umut bırakmayan, geçip gittiği halde, kalan anılarla bile insan soyunu alçaltan kötünün kötüsü bir dönem. Hitler öykünmecileri, fırsat bulsa gene canavar olabilir o ülkede, bu ülkede! Hem de olabiliyor, örneklerini bol bol görüyoruz.

Canavarlık dönemlerinde kitaba yapılan kıyım, insana yapılanın yanında az kalır. Ama önce kitaba, sonra insana yapılıyor. Şu sıra Alman halkının bir yanı var, durmadan günah çıkarıyor. Radyoda, televizyonda, sıralı sırasız, bıktıracak derecede yayın yapılıyor: Nazilik nasıl güçlendi? Hitler Nürnberg'te, Münih'te, Köln'de, Berlin'de nasıl karşılandı? Her biri ana, abla olan güzel, sıcak kadınlarca nasıl çiçeklere boğuldu? Bunların belgeselleri gösteriliyor, halk başını eğerek izliyor. Yıkılan şehirleri, açlığı, işsizliği, kişilerin kuru soğana, haşlanık yumurtaya canı gidercesine bakışını, savaşın bitmek üzere olduğu günlerde bile halkın radyolarla, devlet bildirileriyle alçakça aldatıldığını, nice onurlu insanın savaştan sonra dilenecek duruma düştüğünü, Amerikalı çavuşlara, erlere her şeylerini sunduğunu hem utanarak, hem kahırdan ezilerek izliyor.

"Tag des Buches" o çılgınlık dömeminin bir parçasını, bir köşesini sergiliyor. Halkın 1933'deki ruhsal durumu ile yapılan canavarlıklar daha tam anlaşılmış değil. En çok yaptıkları da, alçaklığı yurtseverlik gibi sunmak. Kıyım hak gibi yutturuluyor. Demokrat düşünceyi savunan yazarların listesini duvarlara ya-

pıştırmak, genel kitaplık yöneticilerine yollamak, radyolarda okumak, "yurdu yurtseverce yönetmek" gibi gösteriliyor. Yakılan kitaplar, "yararlı kitap"ın saygınlığından yararlanan düzen düşmanlarının, devletin temelini dinamitleme girişimi olarak gösteriliyor; hiç lâmı cimi yok, haindir onlar! Çekilen sıkıntılar, durmadan savaşıldığı halde yok olmayan kötülükler onlar yüzündendir. Onları temelli ezmeli ki, toplum temizlensin, ulusal kan arınsın, ilerleme hızlansın.

Kitap yakma törenleri daha Nazi döneminin başında bu mantıkla düzenlendi. Nazilerin insanlık suçu olarak başlattığı İkinci Dünya Savaşı bundan altı yıl sonra, 1 Eylül 1939'da geldi. Demek işe kitaplardan başladılar.

Şimdi üstünden tam 50 yıl geçmiş, hâlâ utanma töreni yapıyorlar. Radyoların, televizyonların önemli kanalları bunları uzun uzun veriyor. Cumhurbaşkanı, başbakan halkın karşısına çıkıp konuşuyor. Geçen yıl çıkarılan broşürde Helmut Schmidt'in "Kitap ve Demokrasi" adlı yazısı var. Şehir kitaplıkları ünlü yazarları çağırıp okumalar, şöyleşiler yaptırıyor.

Bu yıl ben de Holten Kitaplığı'na gittim. Yerli yabancı çocuklarla yetişkinlerden oluşan karma bir dinleyici topluluğu geldi. Bunlar önünde okumak, konuşmak epey zordu doğrusu. Kitaplığın yöneticisi Frau Krauze, haftalarca uğraşıp çocuklar için kâğıttan, tahtadan anmalıklar hazırladı. Bunları dağıttı. Mainz'daki merkeze yazıp getirttiği broşürlerden verdi. Bana da deri bir kitap kabı armağan etti.

Holten'den dönerken, ilerde bizde de böyle günlerin yapılıp yapılmayacağını düşündüm. Bizde az mı kitap yakılıyor? Az mı yazar düşmanlığı yapılıyor? Eklesek bizdeki de aşağı kalmaz. Bir liste yapılacaksa, en başa yazılışından 170 yıl sonra çevirisi yasaklanan, çevirmeni, yayımcısı uzun süre yargılanan Gracchus Babeuf'ün *Devrim Yazıları*'nı yazmak gerekir. Bizde bunlar bir yere yazılmıyor, yıllar geçince anımsanmıyor, var olduğu halde yok gibi görünüyor. Dosyamda bir yazı var: 1966'da yazmışım. Cezaevindeki yazarları anıyorum. Kimler yok? Can Yücel, Hasan Hüseyin, Muzaffer Erdost, Süleyman Ege, Çetin Altan, Arif Gelen, Seçkin Selvi, hele mahkeme koridorunda sorgu sırası beklerken yürek durmasından ölen yayımcı Mehmet

Ali Ermiş. Yirminci yüzyılın son çeyreğinde olanlar daha utanç verici: Ünlü öykücü Osman Şahin, başka bir yazarın kitabını tanıttı diye cezaevine atıldı. Bastığı kitaplar yüzünden dipçiklenerek öldürülen İlhan Erdost'u listenin başına yazmalı. Yarın özgürlük alanı olacak yerlere önce bunların anıtını dikmeli.

Kim bilir toplumca unuttuğumuz, yeniden kâğıt yapılsın diye fabrikaya yollattığımız ne kitaplar var daha! Bastığı kitaplar yüzünden çekmediği çile kalmayan Salim Şengil'i, aylarca evine rahat girip çıkamayan Nezihe Meriç'i o listeye mutlaka almalı. Hiçbirini unutmadan tastamam yapabilsek o listeyi, birkaç cilt kitap olur.

Kentlerdeki yeni evlerde ocak, baca yok; 12 Mart döneminde korkudan kalorifer ocağında yaktılar. İstanbul'da Boğaz'ın suyuna attılar. Suyun yüzü batmayan yapraklarla günlerce örtülü kaldı. Kimileri ufalayıp helâya attı, lâğımlar tıkandı.

Okuma yazma bilmezliğin yoğun olduğu yurdumuzda, kitabı zararlı sayan tutum en az kanser kadar öldürücüdür. Bunu yok etmek, ancak halkı mutsuz kılan tutumu yok etmekle olanaklı elbet. Bunları düşünürken dalmışım. Arkadaşım Neşet Erol, Ege ağzıyla: "Yahu arkıdeş, borcu bizim, tasası senin mi; ne düşünüyon?" diye uyardı.

Güneydoğu'da bir öğretmeni, okuduğu "zararlı" kitaplarla çarşıdan geçirdiler. Kırda bir çukura gömdüğü kitapları bulup boynuna astılar, "Yürü!" dediler; öyküsünü yazmıştım. Yıldırım garnizonundan Mamak'taki tümene sorguya götürülürken bana da "Taşı!" dediler. Diklenip "Taşımam, fıtığım var!" dedim. Bunun üzerine bir askere yüklediler. Anıdan anıya geçiyorum; Neşet arkadaşımın sorusunu yanıtlayamadım.

Eve geldim; postadan çıkan dergileri açıyorum. Onları belki vaktinde yolluyorlar ama elime geç geliyor. Kim bilir hangi eleklerden elenip geliyor da gecikiyor? Sözü uzattım, belki başını da ağrıttım kardeşim Müslim Koçan; başına geleni bu dergilerin birinde okudum. Daha önce tanımıyor, bilmiyordum seni. Demek insanları çile de tanıştırıyor! Afşin'e bağlı Arıtış'ta Türkçe öğretmeni olduğunu yazıyor dergi. Büyük bir köy herhal Arıtış. Liseye giden gençlerle de ilişkin varmış. Ne yüzdense(!) onlardan birini tutuklamışlar. Gencin evinde benim *Kaplum-*

bağalar romanı bulunmuş. Sıkıştırmışlar genci, senin verdiğini söylemiş. Bunun üzerine seni de tutuklamışlar.

Bilmiyorum nerde sorguya çekildin, neler sordular, nasıl sordular? Ekimden nisana kadar içerde kalmışın. Altı ay sonra bırakmışlar. Ama çilen bitmemiş. İşe dönememişsin. Öğrencilerinin dersi boş geçiyormuş. Seni liseli bir gence roman verdiğin için tutukladıklarına göre, kitap vermek "suç" oluyor. Oysa *Kaplumbağalar* yasak değil. Bunun için bir mahkeme kararı yok. Öteki kitaplarım için de yok. Demek, öğrenciye kitap verdi diye bir öğretmeni tutuklamak istediklerinde, verdiği kitabın mahkeme kararıyla yasaklanmış olması gerekmiyor! Kitaplarım hakkında yasaklama kararı yok diye sevinmiyorum. O kadar kitap yasaklanıyor, o kadar çok yazar baskı görüyor; çoğunluk arasında dokunulmadan kalmak, nerdeyse onuruma dokunuyor.

Belirtmek istediğim şu asıl: Demek yaşadığımız 1980 sonrası generaller döneminde bir kitabın yasaklanması için mahkeme kararı gerekmiyor artık! Belki altı ay içinde askersel yargıçlar kitabın yasak olmadığını kavradılar, o yüzden bıraktılar seni. Bilip bir yargıya varmak istiyorum ama bilmiyorum.

Kaç yıl sürmüş Almanya'daki dönem? Nazilik 8 Mayıs 1945'te ezildi biliyorsun. Ezilinceye kadar ne insanlar kurban gitti? Aşağılık uygulamalar ancak dönem kapandıktan sonra lânetleniyor. Sen ben, halkın parasıyla okuyan bizler, halkımız için çok kitap yazmak, daha çok gence kitap okutmak için yetiştirilmedik mi? Genç bir öğretmen, liseli gence, Türkiye'nin köylü yaşamını dile getiren, yıllar önce yazılmış bir romanı verdi diye nasıl tutuklanıyor? Baştakilerden kimse bu durumdan utanç duymuyor diye kanım kuruyor! Türkiye nasıl böyle bir ülke olabilir; kitap okuyan da, kitap okusun diye bir başkasına kitap veren de tutuklanır mı? Kimi zaman vur derler, görevsever akıllılar öldürür. Oysa yaptıkları suçtur; ama bunu kime anlatırsın? Kimse onların yakasına yapışmaz; sana karşı bu suçu işleyenlerin yakasına yapışan hiç kimse yok ne yazık! Biz de Almanlar gibi, üstünden zamanlar geçtikten sonra mı kınayacağız bugünkü pislikleri?

Üzülme demeyeceğim. Daha çekeceklerimiz var, dayanıklı ol diyeceğim. Acını paylaşayım, kendi acım da içimde kalma-

sın diye yazıyorum bu mektubu. Ama bilmiyorum sana ulaşır mı? Ulaşmazsa bir yere korum, ilerde okursun. Sana, senin gibi halkın mutluluğu yolunda yıkılmadan çalışanlara selâm ederim canım kardeşim!

❀

Not: Adresini bilmediğim için mektubu Müslim Koçan'a postalayamadım. Bu yüzden basılsın diye bir dergiye yolladım. Mektup o dergide basılmadı. Belki ellerine ulaşmadı. Mektupların durumu da kitapların durumuna benziyor. Bu yüzden, yazılışından dört yıl sonra bir daha deniyorum. Bakalım bu kez basılacak mı? Eğer basılırsa, okurlardan rica ediyorum, yerini yurdunu bilen, Müslim Koçan'a bir tane postalasın. Mektubumun alıcısına varmasını istiyorum. Vardığını kendinden ya da bir okurumdan öğrenirsem sevineceğim.

(Duisburg, 17.4.1986)

Yanıt

Taşova, 30.6.1988

Saygıdeğer Ağabeyim Fakir,

İyi ki tutuklandım, iyi ki acı çektim, iyi ki aylarca çiçeklerimden ayrı kaldım, boş dolaştım. Yoksa her zaman saygı duyduğum, yapıtlarını yutarcasına okuduğum, Irazca'ların, Kara Ahmet'lerin, Kır Abbas'ların yaratıcısıyla nasıl tanışabilirdim? Ne mutlu bana ki şu mektubu size yazıyorum. Hem de şu an o kadar heyecanlıyım ki, duygularımı, düşüncelerimi nasıl aktaracağımı bilmiyorum.

Yıllar önce bana yazdığınız değerli mektubu geçten geç aldım. Nasıl mı? Memleketim olan Tunceli'ye bayram tatiline gitmiştim. Yıllar sonra liseden bir arkadaşımla karşılaştım. Mek-

tubunuzun haberini o arkadaştan aldım. Derginin adını *Cumhuriyet*'ten duymuştum, fakat buralara gelmediği için bu değerli dergiyle tanışamamıştım. Ben ve arkadaşlarım bu dergiyi tanıma fırsatını geçten geç bulduk. Adresinizi dergiden aldım. Belki de "Kim bu vatandaş?" diye düşünüyorsunuz şu an.

Yıllar önce küçük bir köşede okuduğunuz, *Kaplumbağalar*'ı öğrencilerine okutup onları teori ve pratik yönünden geliştirip örgüt üyesi yapan öğretmen Müslim Koçan'ım.

Polis çocuğun ifadesine aynı öyle yazmış: "Köyümüzün öğretmeni Müslim Koçan'dan *Kaplumbağalar* kitabını aldım okudum, teori ve pratiğimi bu yapıtla geliştirerek örgüte girdim." Ehh! O günlerde bu ifade zaten herkesçe belli, gençlerimizi o günlere getiren öğretmenlerden bu beklenir(!) suçlaması da hazır. Beni bu ifadeye dayanarak tutukladılar.

Tutuklanmadan önce Erdal Öz'ün *Yaralısın* yapıtını okumuştum. Yok canım, bunlar düş ürünü, bir insana bunlar yapılmaz diye düşünmüştüm. İçeri girip çıktıktan sonra, aynı yapıtı yeniden okudum; bu kez de çok kızdım: Binde birini bile yazmadığını gördüm. İyi ki bu iş başıma geldi; böylece çok şey öğrendim. Gerçekleri tüm çıplaklığıyla, tüm bedenim ve kafamla duyumsayarak kavradım. Canlılar arasında en acımasızın kimler olduğunu, hayvanların kimi konularda ya da davranışlarda üstünlüklerini gördüm, duydum, algıladım.

Saygıdeğer Fakir Ağabeyim, inanın mektubunuzu Türkçe öğretmeni olan eşimle okurken gözyaşlarımızı tutamadık. Kızım Ekin 4 yaşında, kötü bir şey mi var kaygısıyla saf saf bize bakıyor, "Ne oldu anneciğim, babacığım?" diye soruyordu.

"Yok bir şey yavrucuğum. İnsanların acılarını bölüşen, başkalarıyla birlikte acı çeken bir yazarın bize yazdığı mektubu okuyoruz."

Bu mektup, sizin ne büyük, ne değerli bir insan olduğunuzun kanıtıdır. Bu büyüklüğünüze saygı duymamak, düşünmemek demektir. Eğer siz bugün memleketimizden uzakta yurt özlemiyle yaşıyorsanız, bunun tek nedeni okuma boşluğudur. Okumak ihtiyaçtır. Eğer 50 milyon insanımız okusaydı, şimdi sizler, halk deyimi ile "elin gâvuru içinde" değil, güzel ülkemizin, insanlarımızın baş tacıydınız. İnsanlarımıza daha yararlı

olurdunuz. Hepimiz okumamanın, gerçekleri öğrenmemenin acısını çekiyoruz. Yoksa herkes okumanın yüceliğini, düşünmenin kutsallığını görebilseydi bu acılar çekilmezdi.

O polis memuru okumuş olsaydı *Kaplumbağalar* romanıyla kimsenin örgüt üyesi olmayacağını bilir, o saçma ifadeye tutanakta yer vermezdi. Cezaevinde arkadaşlar takılıyordu: "Ulan uzak durun o kaplumbağalı öğretmenden; sizi yeniden örgütler!" Tabii altı ay sonra suçsuz bulunup serbest bırakıldım. Bu kez İmam Hatip lisesine sürüldüm. Ordan da buraya Kız Meslek lisesine geldim. *Kaplumbağalar*'ı gene okutuyorum. *Irazca*'yı, *İnce Memet*'leri gene okutuyorum. Öğrencilerime Türk klâsiklerini okutmak benim görevimdir. Yoksa okuma alışkanlığını nasıl kazandırırım, kitap sevgisini, düşünmeyi nasıl öğretirim? Haksız mıyım?

İki yıl önce sizin *Abece* dergisinde belirttiğiniz gibi kitaplardan korkar olduk. Bu korku ve baskı, okuma oranını büyük Ölçüde düşürüyor. Almanlar geçmişin yanlışını, hatasını günümüzde gidermeye çalışıyor. Kitap sevgisi veriliyor, okuyucu sayısı artıyor. Bizde tam tersi. Bir yanda "Kitap en iyi hediyedir, kitap okuyun! TC'nin temeli kültürdür!" diyoruz, öte yanda kitapları yakıyoruz, yasaklıyoruz. Her gün yasaklanan, toplatılan kitaplarla ilgili haberleri basında görmeye alıştık. Okuyucu yasaklanan kitabı nedense bir an önce okumak ister. Yasak istek uyandırır, bunun kimse ayırdında değil. *Kadının Adı Yok* kitabı yasaklanınca, eline kitap almayan arkadaşlar bile bu kitabı bulup okudu. Geçen gün bir arkadaşım, mektubunuzu bitirmeden benden *Kaplumbağalar*'ı istedi; aldı okudu. Şunu demek istiyorum, yasak çözüm değil.

İşte böyle Sevgili Fakir Ağabeyciğim; biraz da kendimden sözedeyim. Tunceli'nin bir köyünden, bir düzine çocuğun en büyüğüyüm; üçü sizlere ömür, dokuzu babasız yaşamı sürdürüyor. Babam barajlarda çalışarak yaşamını tüketti. Şu an dokuz kardeş, her birimiz bir yerdeyiz. Kimisi bir zamanlar jandarmalığını yaptığımız, "giden gelmiyor" diye türkülere konu olan Yemen'de çalışıyor. Biri Almanya'da. Yani kısacası her biri ayrı yerde yaşamını kazanmaya çalışıyor.

Başınızı ağrıttım bağışlayın. Başka ne yazayım? Yazacak konu çok, fakat çözüm olmadıktan sonra; belki de "Bu mektubu

niye yazdın; haydi konuş bakalım!" diyenler çıkabilir. Elinize geçmeyebilir de. Geçse de, geçmese de ben size en içten sevgi ve saygılarımı sunar öpülesi ellerinizden öperim. Halkın mutluluğu yolunda yılmadan, genç beyinlere biçim vermeyi sürdüreceğime inanın. Bilimin ışığıyla zifiri karanlıkları aydınlatmaya, çağdaşlığın gereklerini, demokrasinin erdemlerini, kardeşliği, birliği beraberliği; haksızlığa boyun eğen değil, eğilmeyeni vermeye çalışacağım. Bu her aydının en büyük görevidir. Size tekrar tekrar teşekkür eder, saygılar sunarım.

Müslim Koçan

Dostoyevski'nin Kalemi



Dostoyevski, fırtınalar içinde geçen 59 yıllık yaşamını kim bilir kaç evde bıraktı? Oğlum Tonguç'la, bir çağrı üzerine Sovyetler Birliği'ne gittik. Bu evlerden müze olan ikisini gördük: Biri Leningrad'ta, biri Moskova'da…

Leningrad'taki Kuznesni Caddesi 5/1'de. Burda iki kez oturmuş. Birincisi, gençliğinde birkaç yıl; ikincisi yaşamının sonunda iki yıl... Onarım yaptırıp girmiş. *Karamazov Kardeşler*'i burda yazmış.

Leningrad'taki evde bizi müzenin bayan müdürü gezdirdi. Oraya dar bir zaman için gelmiştik. Evik çabuk girip çıktık. Çünkü yaz ortası, gezginlerin çok geldiği bir ay, otellerde yer bulunmuyor. Moskova'dan gece geldik trenle, gene gece döneceğiz. Bir gündüz kalacağız sadece, Yazarlar Birliği onu da tıka basa doldurmuş. Çarın Yazlık Sarayı'nı, Ermitaj müzesini göreceğiz güya! Yazlık Saray şehrin dışında bir dünya yapı, bir dünya eşya, onların on katı da resim resim, yapıt, yapıt. Yapılar dışında bir dünya da köşe bucak var görülecek. Çar sarayı Rusya'nın büyüklüğüne eş bir genişliğin içine yerleştirilmiş, dolaş dolaş bitmiyor. Ermitaj ise üç koca yapı, sadece resim bölümü dünya da en büyüklerden biri. Elinde katalog ordan oraya koşu-

yorsun ama aradığını bulamıyorsun, bulduğunun önünden ayrılamıyorsun. Bir günün üçte biri yetmez, bir ay yetmez. Dedim ya, şöyle bir dolaşıp çıkıyoruz.

12.8.1983 Cuma günü Dostoyevski müzesinde bizi gezdiren müdür hanım anlatıyor: "Bu ev tabii onarım gördü. Kendi evinden hemen önceki bölüm de müzeye eklendi. Yoksa onca önemli belgeyi sergileyecek yer yok. El yazıları, mektupları, yapıtlarıyla ilgili hazırlık notları daha bunun iki katı yer istiyor…"

Giriş'te bir camekâna şapkasını koymuşlar. Eşyanın çoğu kendinin, ailesinin. Mobilyalar kendi mobilyaları. Duvar kâğıtları eskimiş, onları söküp aynısını yapmışlar. Masada kartondan bir sigara kutusu var. Kalan son sigaraları öyle duruyor. Kızı Lubov, 9 Şubat 1881 günü bir kâğıda "Baba öldü." yazmış. Onu da saklamışlar.

Dostoyevski'nin en sevdiği şair Puşkin. Onunla aynı dönemde yaşadı ama tanışamadılar. Halkın topladığı parayla yapılan anıtın açılışında Çarı çok kızdıran bir konuşma yaptı.

Çalışma odasında üstü yeşil çuha kaplı büyük bir masa var. Üstünde kitaplar duruyor, sembolik mumlar yanıyor. *Karamazov Kardeşler*'i yazdığı kalem duruyor. Müdür hanım alıp elime veriyor. Bildiğimiz bir divit. Dokunmak istemiyorum. Teşekkür edip yerine koyuyorum usulca. Odada basit bir divan var. "İstersen otur…" diyor müdür hanım. Hayır, niçin oturayım? Duvarda köşede bir ikon duruyor.

Ünlü eleştirmen Belinski'nin 1847'de yazdığı "Gogol'a Mektup" adlı yazı aydınlar arasında elden ele dolaşarak gizli okunuyordu. İçlerinde Dostoyevski'nin de olduğu bir grup, sırf bu yazıyı okuduğu için tutuklandı. Yargılama gizli yapıldı ve kısa sürdü. Ölüm cezası verildi; olacak iş mi? Ceza uygulanıyor. Bir, iki, üç devriliyor kurşunu yiyen aydınlar. Tam o sırada bir atlı Çarın bağışlama yazısını koşturup getirdi. Kalanlar Sibirya'ya sürüldü. Dostoyevski de vardı sürülenler içinde.

Dostoyevski gündüzleri uyur, okur, kurar, geceleri yazardı. Çalışırken uyumamak için durmadan çay içerdi. Masada yarı dolu bir bardak duruyor. Bu kadar çok çay sağlığına zarar verdi… Sabah saat altı olunca kalemi kâğıdı bırakır, uyurdu. Masanın üstü kâğıt dolu. Kâğıt yetmezdi ona. Kimi boş, kimi

yarı dolu kâğıtlar… Pek çok not alırdı... Ne yazık Kiril yazısını anlamıyorum.

Bu müze özellikle son yıllarda çok ilgi görüyormuş. Okullar gelirmiş, sınıflar gelirmiş topluca, öğrenciler sessiz sessiz dolaşırmış, öğretmenleri bir şeyler anlatmak ister, toplanın diye çağırırmış ama öğrenciler duvarları, masaları dolduran belgeleri, kesiği, notu okumayı, resimleri incelemeyi sürdürürmüş.

Öğle geçip, saat 14.00 olunca kalkardı. Kahvaltı yapar, biraz dinlenir, sonra yazdıklarını karısına okurdu. Gece yazacaklarını plânlardı. Çalışma odasında iki kitap dolabı var. Müdür hanım önlerine beyaz çiçek koymuş. "Gladius" imiş. Duvarda akrabalarının resimleri. Kardeşleri Vera, Varvara, Nikolay, Aleksander... Cüzdanları duruyor. Son mektubunu 26 Ocak 1881'de yayınevine yazmış.

İlk evliliğinden çocuğu olmamış. İkinci eşinin adı Anna. Onun odası da çalışma odası gibi duruyor. Kocasının sekreterliğini yaptı eksiksiz. Durmadan yazdıklarını temize çekti. Duvarda Anna'nın resmi asılı. Hafif sivri burunlu... Hem de gülüyor. Yeşile çalan gözleri var. Tolstoy pek beğenirdi: "Bütün Rus yazarlarının karıları Anna gibi olsa onlar çok mutlu olurdu…" dedi. Bizim Akçaköylülerin sözünü anımsadım: "Komşunun tavuğu komşuya kaz, karısı kız görünür..." Tolstoy'un eşi Sofia öyle değil miydi?

Müdür hanım, çocuk odasına geçirdi bizi. Dostoyevski'nin Anna'dan iki çocuğu var. Biri Lubov, kız. Bu ad sevgi anlamına gelirmiş. Öbürü Feodor, oğlan… Dostoyevski onlara Gogol'ın *Taras Bulba* romanını okurdu. Çok hoşlanır, mutlu olurlardı. Büyük bir yazarın Kazaklar üstüne güzel romanını, başka bir büyük yazar çocuklarına okuyor. Lubov yazıyı öğrenince büyük harflerle, "Sevgili babam, ben sizi çok seviyorum!" diye yazmış.

Müzenin duvarlarında pek çok yazının, belgenin fotoğrafı asılı. Tabii hepsi Kiril abecesiyle... Hiçbiri önünde yeterince duramıyoruz. Müdür hanım tam bir uzman. Çok geniş anlatıyor. Vaktimiz az. Teşekkür edip ayrılıyoruz ne yazık.

Leningrad'a gelirken çevirmenimiz Türkolog Larissa, "Orda yazın müzelerinin kimine girmek olanaksızdır. Örneğin Puşkin

müzesinin önü, Lenin müzesinin önü gibidir. Her zaman kuyruk vardır. Ben altı kez geldim, hiçbirinde sıra bulamadım. Belki bu kez buluruz. Onarım nedeniyle Puşkin müzesi iki yıldır kapalıydı. Belki bitmiştir onarım, görürüz..." dedi. Leningrad'a varınca, Yazlık Sarayı bırakıp Puşkin müzesini görelim dedik. Sorduk, onarım ne yazık bitmemiş. Bizim şans kimi zaman böyledir. Onun yerine Türkolog Larissa bir fıkra anlattı:

Kruşçev zamanında bir hastalık başlamış. Bir yuvarlak yıl gelince, halka ille büyük bir başarının müjdesi verilecek. Halk buna alıştırılmış. Yöneticiler, "İşte, bu yıl uzaya gidildi!" diye yayım yapıyormuş. Halk demiş ki: "Siz uzayı filân bırakın, aya gidin!" Eh, sonra aya da gidildi. "Öyleyse güneşe gidin!"

"Güneşe gidilir mi?"

"Neden gidilmesin?"

"Yakar be! Güneş ateş geğil mi?"

"Canım ille gündüz gidin demiyoruz, gece gidin!"

❀

Moskova'daki Dostoyevski müzesini beş gün sonra Vera Feonova ile gezdik. Müzenin adresi: Dostoyevski Caddesi, No: 2. Dostoyevski'nin babası deri hastalıkları hekimi. Burası o zaman deri hastalıkları hastanesi. Ona alt kattan, köşeden bir konut verilmiş. Dostoyevski 11 Kasam 1821'de bu evde doğmuş, 16 yaşına kadar burda büyümüş. Anılarında bu evden uzunca söz etmiş. Akşamüstü okuldan geldiğinde annesi iş yapıyor, babası harıl harıl reçete yazıyor. Ana babanın odasında beşiğe benzer bir sepet var. Dostoyevski o sepetin içinde büyümüş. İnsan şaşıyor, alt katta dar bir doktor konutu. Sonradan müze yaparken hastanenin birazını bölüp buraya eklemişler. Küçük bir konferans odası bile açmışlar. Dostoyevski üstüne sık sık konferans olur dururmuş. Dostoyevski çok yoksul bir yaşam sürmüş. Sadece çocukluğunda değil, hep. Vera Feonova, iğneli iğneli, "Dostoyevski yoksul, Tolstoy prens yaşadı!" diyor. Duvardaki F. Rauch'un yapıtı kocaman bir yağlıboya tablo 1837'deki Moskova'yı gösteriyor. Bugünkü Lenin Tepeleri'nin adı o zaman Serçe Tepeleri'ydi. Dostoyevski bu resmi çok severdi. Üniversitenin

önünde yer alan bu tepeye şimdi çok gezgin geliyor. Yeni evliler mutlaka geliyor. Bakıyorum, bu eski resimde birçok ayrıntı var; "Haydi oğlum, gidelim artık!" diyorum, Tonguç önünden ayrılmıyor. Vera Feonova da, "Moskova'ma bayılırım!" diyor. "On beş gün görmesem özlem başlar. Ondan ayrı asla yaşayamam!" Bu binbir özelliği, güzelliği olan kentin 1147'de Prens Juri Dolgorike zamanında kurulduğu sanılıyor.

Dostoyevski müzesinin ev bölümünü bitirip hastanenin öbür ucuna doğru yürümeye başladık. Uzun, dar bir koridoradan gidiyoruz. Loş bir aydınlık. Daha doğrusu aydınlık mı, karanlık mı belli değil. Koridorun öte ucunda belli belirsiz bir ışık görünüyor. Vera Feonova, "Yürüyelim o yana! Size şimdi hiç unutmayacağınız bir şey göstereceğim!" diyor. Yürüyoruz. Vera kasıtlı gibi yavaş gidiyor. Tonguç'la ona uyuyoruz. Gidip gidip, bir metre yüksekliğinde tahta bir dikite varıyoruz. Tahta dikit griye boyanmış. Üstünde küçük bir camekân. İçinde mum gibi bir ampul yanıyor. Ampulün dibine bir kalem uzatmışlar. Tıpkı Leningrad'ta gördüğümüze benzeyen ağaç bir kalem, ucunda "uç" var. Bizim "divit" dediğimiz bir kalem bu. Vera, duygulu bir suskunun içinde dikiliyor. Biz de dikiliyoruz. Dostoyevski *Ecinniler*'i, *Kumarbaz*'ı, *Suç ve Ceza*'yı bununla yazmış. "Düşün Fakir, böyle bir kalemle, iyi düşün, o yapıtlar!" diyor. Çok duygulu; doğru düzgün cümle kuramıyor. Beyin cerrahı Gazi Yaşargil'in neşteri gibi küçücük bir kalem. Yaşargil'in mikroskopla inmediği kıvrımı kalmamış insan beyninin. Gözle görülmeyen damarları bile kesip dikmiş. Dostoyevski de öyle ince çalışmış.

Maksim Gorki, "Bir insan gelip, bütün insanların acısını canında duyacak ve bunları yansıtacaktı. O insan geldi: Dostoyevski!" diye yazmış.

O basitin basiti ağaç kalemin önünden ayrılıyoruz sonunda. Bahçede bir yontu var. Altında 7. 11. 1918'de açıldığı yazılı. Juri Merkarov yapmış. Vera, "Bunu da pek severim!" diye anlatıyor. "Konuklarımız gelince alıp buraya mutlaka getirmek isterim. Gelmek istemezlerse üzülürüm. Geldiğiniz için size teşekkür ederim." Şaşılacak ne işler var yaşamda! Baba oğul asıl biz Vera'ya teşekkür ediyoruz.

Moskova'da bütün havayı bastıran başka bir hava var, yazarlara sevgi havası. Moskova'da halkın yazarlara sevgisi, saygısı adım başı belli oluyor. Ya bir yazarın anıtı, ya bir şairin. Ya da müzesi. Böyle birbirinden ilgi çekici müzeler, büyük özenle halka açık tutuluyor. Bu sevgi, saygı sadece kendi yazarlarına ozanlarına değil, öbür ulusların yazarlarına, ozanlarına da gösteriliyor: 1945'te Weimar'a giren Sovyet Ordu Komutanlığı'nın yayımladığı birinci günlük buyruğun birinci maddesi, Nazilerin kapattığı Goethe ve Schiller müzelerinin hemen açılması üstünedir. Buyruğun aslı Weimar'da, Schiller Müzesi'nin duvarında asılıdır.

Dostoyevski müzesinden çıktık gidiyoruz. Oraya yakın "Kızılordu Dram Tiyatrosu" var. Yapısı havadan bakınca yıldıza benzermiş. Oralarda bir durup bir yürüyen bir çift gördük. Önlerinde bir el arabası. Buldukları kâğıt parçasını alıp arabaya basıyorlar. Giyimlerinden anlaşıldığına göre çöpçü değil bunlar. Araba kâğıtla dolmuş nerdeyse. O yüzden basıp duruyorlar. Evlerin önüne konulmuş olanları da alıyorlar. Vera Feonova merakımızı gidermek için anlatıyor:

"Moskovamızda iyi bir âdet var: Eski kâğıt toplama âdeti. Birkaç fabrika eski kâğıttan karton yapar. Bunlar önce, 'Kâğıt toplayın, bizim kamyonlara verin!' diye kampanya açtı. Çok kimse işitmedi bunu. Sonra 'Yirmi kilo eski kâğıt getirene yeni bir kitap veriyoruz!' kampanyası açıldı. Bu kez ilgi büyük oldu. İnsanlar eski kâğıtları toplayıp, tartıp getiriyor, kitabı alıyor. Gelen gelene. Bunun için özel kitaplar basıldı. Örneğin dünya klâsikleri, örneğin Rus klâsikleri. Tirajlar yüz bin, iki yüz bin! Gelecek yıl yeni bir fabrika kurulacak. Bu fabrika eski kâğıttan kâğıt yapacak. Niteliği temelli düşük olmasın diye içine biraz yeni hamur katılacak. Şimdikiler sadece karton ya da ambalaj kâğıdı yapıyor. Bizde böyle âdetler doğuyor. Bu sayede ormanlar bir ölçüde korunuyor. Düşün, kaç ton kâğıt gelir? Örneğin kimi okullar maden parçaları topluyor; demir, çelik, bakır, tunç... Bunlar eritilip yeniden dökülerek, uçaklara, gemilere, trenlere kullanılıyor. Yapılan uçağa, gemiye, en çok kâğıt toplayan okulun adı veriliyor. Okullar tatil olunca gençler iki ay süreyle kültür merkezi, hastane ya da kolhoz kitaplığı yapımı

gibi işlerde çalışıyor. Sosyalist ülkelerarası ekipler kuruluyor. Sadece okumak ve hazır yemek yok; hem okuyup hem böyle bir işte çalışmak var. Yüzlerce, binlerce proje uygulamaya konuyor böyle."

Vera Feonova yazarların müzesinden, okumadan, kâğıttan başlayarak sözü nerelere getirdi? Öyle güzel bir izlence yapmış, bize Tolstoy'un yurtluğunu da gösterdi.

Tolstoy'un Yurdu

Sovyetler Birliği gezimizin en yürek çırpındıran günündeyiz. Tula'daki Yasnaya Poliana'ya, Lev Tolstoy'un yurtluğuna gidiyoruz. Vera Feonova'ya bu isteğimizi gelir gelmez söyledim.

"Önceden söyleseniz vize alırdık!" dedi.

"Nasıl önceden, nasıl vize? Var ya vizemiz!"

"Vizeniz sadece Moskova, Leningrad, Bakü, Tiflis, Batum için. Genel değil. Tula için yok vizeniz…"

"Peki alınamaz mı?"

"Alınır ama epey zor! Her sistemde olduğu gibi bizde de formalite çoktur!"

"Biz Bakü'yü, Batum'u gezip gelesiye uğraşın alın! Tolstoy'un yurtluğunu görmeden dönmeyiz..." dedim.

Bakü'yü, Batum'u gezdik dönüyoruz, Vera Feonova daha alanda müjdeyi verdi: "Önemli zorlukları aşıp vizeyi aldık efendim!" Bende sevinç bir yana, büyük bir çırpınış başladı. Bakalım neler göreceğiz? "Şimdiye kadar Türkiye'den gelen yazarlar, belirli yerleri gelip döndü. Yasnaya Poliana'yı görmek isteyen olduysa bile, üstüne yürüyüp zorlukları aşan olmadı galiba!" diyor Bayan Feonova. Ben de, kafama koydum mu, sonuna kadar giderim. Tonguç da benim gibi çırpınıyor: "Koca Tolstoy, baba; bir daha ya görür, ya görmeyiz!"

Koca Tolstoy'un köyüne yolculuğumuz bir günlük olacak ne yazık! Sabah gidip akşam döneceğiz. Sovyet Yazarlar Birliği bize

bir otomobil ayırdı. "Bari biraz erken çıkalım!" dedim. Sözleştik, sabah sekizde buluşacağız. Ama çevirmenimiz Larissa 8.35'te geldi. Türkçeyi hiç Türkiye'ye gitmeden öğrenmiş. O yüzden kimi sözcükleri yerli yerine koyamıyor: "5008 numaralı otomobil kırılmış!" diyor. Uğraşıp didinip başka otomobil sağlamış. Şoförümüz Viktor. Moskova Radyosu'nda çalışan Razgradlı Ahmet Zekeriya'yı da alacağız. Tolstoy üstüne bir haftadır hazırlık yapmış; bize bilgi verecek. Evine yakın bir durakta bekliyormuş.

Larissa ona sordu: "Pasaportunuzu aldınız mı?"

"Hayır!"

Evine dönüp aldı. Bizimkiler sürekli yanımızda. Moskova dışına çıkınca pasaport göstermek Sovyet yurttaşlarına da zorunlu imiş. Günün ucunu yemeğe başladık. Şoförümüz hızlı; gene de Moskova'dan çıkmak sorun oldu. Kamyonlara kızıyor. Kâh sağından, kâh solundan, nereyi boş bulursa ordan fırlıyor. Varşova caddesindeyiz. Yönümüz Kursk, Harkov, Kırım'a doğru. Larissa diyor: "Tula 220 kilometre!" Ahmet diyor: "200!" Viktor biraz sinirli, ekliyor: "İkisinin ortası: 210!"

Otoyol geniş. Dört gidiş, dört geliş; ama bakımsız, çoğu yeri ondüleli… Ahmet, Razgrad'ın eski adının Hezargrad olduğunu söylüyor. "Devrimden önce nüfusu 16 bindi, şimdi 70 bin... Endüstri yoktu, şimdi çok… İlâç, cam, seramik, motor parçaları fabrikası kuruldu. Tarımda zaten birinciyiz; bire 60 alıyoruz..."

"Ahmetciğim, sen bize Tolstoy'u anlatacaktın? Eğer ben de bizim Akçaköy'e başlarsam, Tula'yı geçer gideriz. Rica ederim, yavaş yavaş konuya gel!" dedim.

Yasnaya Poliana'ya bu onun üçüncü gidişiymiş. En son sekiz yıl önce gitmiş. Larissa ilk gidiyor. O da bizim gibi heyecanlı.

Bilmiyorum ne oluyor, Moskova'dan bir türlü çıkamıyoruz. Polis Viktor'u durdurdu: "Ver kâğıtları!" Kural dışı sollamasına, sağlamasına çok kızmış. O da anlattı, konuk yazar götürüyor. Parmağını salladı: "Ama dikkatli götüreceksin!"

Sonunda çıktık. Bir solukta Volga'nın kollarından Oka'yı geçtik.

İki yanımız orman. "Rus Ormanı" diye mırıldandım. Bu romanı yazan Leonid Leonov, yaşıyormuş... Bir şehir geçtik, adı galiba Sertihof; yazılar Kiril abecesiyle; okuyamıyorum. Eski bir

şehirmiş. Birden geniş ekenekler başlıyor. Larissa, "Burası devlet lahana çiftliği!" diyor. Ne yana bakacağımı şaşırıyorum.

Günlerden 14 Ağustos... Anızlarda karga sürüleri savruluyor. Yakovlova köyünde evler iki yanda; önlerinde, süslü bahçe parmaklıkları. Ev önleri, pencereler çiçek dolu. Tek tük heykeller göze çarpıyor. Viktor, sanki köyü görmeyelim diye bu derece hızlı sürüyor. Meğer bir özel işten ötürü akşam mutlaka Moskova'da olması gerekiyormuş.

Köyü geçer geçmez polis gene durdudu, gene hoşgördü onu. Bugün işimiz iş; haydi hayırlısı!

Enginli yüksekli topraklara bakıyorum. Hasat bilmiş. Toprağın kabarık karnı traşlanmış gibi. Karga sürüleri bir konup bir kalkarak hasat bayramı yapıyor. Novasyolki köyünde yolun kıyısına elmaları yığmışlar. Biraz satın alsak iyi, ama Viktor uçuyor.

Önünde ardında polis motosikletleriyle karşıdan sekiz otobüs geliyor. Larissa şoföre soruyor: "Acaba ne bunlar?" Çocuklar kamptan dönüyormuş. "Yöneticilerin çocukları mı?" diye soruyor Tonguç usulca. Larissa gülüyor. Ahmet, not aldığımı görüyor; bir yanlış anlama olmasın diye pekiştiriyor: "Halkın çocukları!"

Çoğu köylülere emekli aylığı bağlanmış. "Ama onlar gene çalışır! En yüksek aylık 120 ruble! Yirmi ruble de ek var; eder 140 ruble. Yaşam ucuz. Örneğin benzin 0.40 ruble. Bulgaristan'da bir leva!" diyor Ahmet.

Uzun, çok uzun bir yol! Tolstoy, bu arayı troyka ile gider gelirmiş. Üç dört kez de yürümüş.

Bir süre daha gidip "Yasnaya Poliana" levhasını gördük. Ahmet bilgi veriyor: Tolstoy'un yurtluğu 404 hektar büyüklüğünde. İçinde üç göl var. Mutfak, tavla, ahırlar, kümesler; 40 hektarı sırf bunlara ayrılmış. Bir zamanlar 7000 ağacı varmış. İkinci Dünya Savaşı'nda çoğu kesilmiş, 700 kalmış. Burayı Tolstoy'un büyük dedesi satın almış. Tolstoy'a 1847'de geçmiş. Yazar, 82 yıllık yaşamının 50 yılını Yasnaya Poliana'da geçirmiş.

Gezeceğimiz müze 1921'de açılmış. Eski mutfak şimdi müze yönetimevi. Daha kapıda korkunç bir kalabalık, büyük bir yığıntı ile toslaştık. Sovyetler Birliği içinden, dışından otobüslerle

gelen gelene... İnsanlar öbek öbek içeri yürüyor. Her öbeğin önünde rehberi var. Henüz çıkıp dönen yok. Yasnaya Poliana bir yazın müzesinden çok, dinsel bir ziyaret yerine benziyor. Bu gezilerin çoğunu sendikalar düzenlermiş. O gün işçiler izinli sayılırmış. Hem de grup halinde gezi ucuza gelirmiş.

Moskova'dan telefon etmişler, bize bir rehber ayrılmış: Tula Öğretmen Okulu'ndan Ella. Sarışın; mavi gözlü, hem de uzun boylu güzel bir kız. Bir şaşırtı gibi karşımıza dikildi. El sıkışıp tanıştık. "Buyurun!" diye yol gösterdi. O Rusça anlatacak, Larissa Türkçeye çevirecek. "Ahmet Zekeriya, sen çık bakalım aradan!" dedim.

Ella kurslar görmüş. Tatillerde rehber olarak çalışırmış. Öbür rehberler de çoğunluk böyle öğrenci, öğretmen imiş. Larissa, Ella'ya benim de öğretmen olduğumu, yedi yıl TÖS genel başkanlığı yaptığımı söylüyor. Ella, "Ooooo!" diyerek geri çekiliyor; gülüşüyoruz.

Tolstoy Yazın Müzesi'nin yönetimevine uğrayıp geldiğimizi bildirdik. Ella'yı teslim alıp giriş kapısından içeri yürüdük.

Yol, çayırların arasından gidiyor. İki yanda akkavaklar sıralı... Uzun, ince bir yol. Önümüz sıra tekerlekli koltukta bir görücü gidiyor. Amerikalıymış. Kalabalıklar arasında iki de koltuk değnekliye raslıyoruz.

Yasnaya Poliana okulunu Tolstoy, hem köylüleri, hem onların çocuklarını okutmak için 1859'da açtı. Bu amaçla bir abece yazdı. Çarın polisi gelip gizli basımevi aradı. Bir şey bulamayınca sinirlendi, Tolstoy'a hakaret etti. Okulu kapattı. Tolstoy uğraşıp didindi. On yıl sonra yeniden açtırabildi.

Yanımızdan Japonlar geçiyor... Lev Tolstoy, Osmanlı-Rus savaşı sırasında Sivastapol'a gidecekmiş. Büyük para sıkıntısı varmış. Ne yapsın? 28 Ağustos 1828 günü içinde dünyaya gözünü açtığı evi bir tüccara satmış. İki katlı, 40 odalı o evin yerinde şimdi bir taş yazıt var. Ona yakın "Kuzminski" adlı küçük evde baldızı oturmuş. Karşısında kızı Maria için 1868'de yaptırdığı ev var. Maria burda hasta köylülere bakarmış.

Şimdi Tolstoy'un iki katlı asıl evine geldik. 1910'da ölünce nasıl kaldıysa öyle korunmuş. 28 dolap dolusu kitaplığı bu evde korunuyor. Ella, "35 dilde 22 000 kitap var!" diye anlatıyor.

Dolaplar çeşitli odalara dağılmış. Tolstoy kendisi, aslı varsa, 15 dil bilirmiş. Bunların çoğunu yaşamının ikinci yarısında öğrenmiş. Örneğin Yunancayı 42 yaşında, Japoncayı 80 yaşında. Bir masa var, orda sadece kitapları okur, incelermiş. Eşi Sofia'nın yaptığı bir liste bu masanın üstünde duruyor.

Evdeki en eski eşya 200 yıllık saat. İki de piyano var. Duvarlar resim dolu. Rehberli gruplardan yer bulup, yol bulup bakmaya çalışıyoruz… İki büyük yemek masası. Birinde ciddi konuşmalarını yaparmış. Turgenyev'le, Çehov'la, Gorki'yle o masada konuşmuş... Küçük konuk odasında teyzesi otururmuş. Lev Tolstoy anası öldüğünde iki, babası öldüğünde dokuz yaşındaymış.

Eşi Sofia Moskovalı. Sofia kendinden 16 yaş gençmiş. 1862'de evlenmişler. Tolstoy gelini yaylı arabayla Moskova'dan buraya getirmiş. Gerçi bir evi de orda var. O da müze. Ama yaşamak ve çalışmak için burayı yeğlermiş. Ella anlatıyor: Gerdek görevini yolda yerine getirmiş. Sessizce, ikinci kattaki çalışma odasına giriyoruz. *Savaş ve Barış*'ı yazdığı masanın önüne geldik. Küçücük bir masa; eni 80, uzunu 110 olabilir. Köşede kaba saba, ilkel bir gramofon duruyor. Meğer Thomas Edison'un armağanıymış. Kendi ses kaydı da yapılmış; küçük bir plâk olarak Moskova'daki müzede satılıyor; dinleyeceğine dinleme...

Çalışma odasından küçük bir odaya geçiliyor. Tek kişilik yatağı. Şapkası, belden bağlamalı köylü gömleği... Duvarda büyük kızı Tatyana'nın portresi var. En son okuduğu kitap *Karamozov Kardeşler*'miş. 359'uncu sayfasında kalmış. Orası açık olarak sergileniyor.

Başyapıtı Savaş ve Barış'ı yazdığı masanın önünde uzun uzun duruyor, çıkıp gidip yeniden geliyor, biraz daha duruyorum. Klasikler arasında sekiz cilt olarak basılan bu başyapıtın iki cildini Türkçeye, Bursa cezaevinde yatarken, Nâzım Hikmet çevirmişti.* Nâzım, bu başyapıttan şöyle söz eder:

* Zeki Baştımar ile birlikte, YN.

Tolstoy büyük adam
her şeye rağmen büyük,
düşman askerleri ne güzel konuşturur
Sıvastopol Harbi'ndeki hatıralarından almış bunu,
Sıvastopol önünde yatan gemiler
Harp ve Sulh'ün Fıransızca tercümesindeki not:
'Ateş kes zamanlarında düşman orduların askerleri
toplanırlardı bir araya
ve anlamadıkları halde birbirlerinin dilini
kardeşçe gülüşürler
vururlardı omuzlarına birbirlerinin.
Harbi hazırlayanların ruhu yanında onlarınki ne kadar
yüksek,
onlara, ayrı milletlerden gelmişler diye
onlara, insan ve kardeş değilsiniz
düşmansınız, diyenler...'
Ben Tolstoy kadar büyük bir yazıcı olabilirsem eğer.
'Sevgilim
elini ver,
öpecek değilim,
götüreceğim onu
yeni bir dünyayı işleyen ellerin arasına.'*

Köşede bir sehpanın üstüne kocaman bir Remington duruyor. Klavyesi, Kiril abecesine çevrilmiş.

Ünlü ressam Repin, Tolstoy'un çalışırken resmini yapmış. Resim yaptırmaya, fotoğraf çektirmeye pek meraklıymış.

Kimi zaman ikinci katta "Kubbe altı" denilen odaya çıkarmış. Çengellere tuzlu et asılırmış; bunlar yazboyu bozulmazmış. Burası çocukların eşya odasıymış önce. Lev Tolstoy'un en sevdiği oda. Düzenletip bir süre orda çalışmış. En sevdiği kızı Maria bu odada ölmüş.

"Delir" adında bir atı varmış. Duvarda Delir'in siyah beyaz fotoğrafı var. Maria'nın, öbür kızlarının, oğullarının fotoğrafları da boy boy.

* Bkz. *Memleketimden İnsan Manzaraları*, İkinci Kitap, VIII, Adam yay., 1989, YN.

Burayı görmeye geldiğimize iyi ettiğimizi düşünüyorum. Hiçbir müze yaşamın yerini tutmaz kuşkusuz. Ama her yaşam da müzenin verdiğini veremez. Yazar müzeleri bakımından Sovyetler'i geçen var mı bilmiyorum. Den Haag'taki yazın müzesini gördüm örneğin. Henüz pek yeni. Grafik düzenlemeler yönünden bunlardan iyi. Ama yazarlardan kalan çok bir şey yok...

Alman faşistleri 1941'de burayı bombalamış. Ev çatıdan yanmaya başlamış. Duvarda yanmış halinin fotoğrafı asılı. Hemen o yıl eşyayı Sibirya'ya taşımışlar. Acayip bir çaba bu. Ne kadar eşya, resim, kitap varsa, numaralayıp bir deftere yazmışlar. Sandıklara koyabildiklerini sandığa, koyamadıklarını öylece alıp istasyona götürmüşler. Trene yükleyip hemen ateş altındaki bölgeden çıkacaklar. Savaşın en korkunç yılı. Ortalık kar altında. Bütün sular buz tutmuş. Herkes sinirli. Müzeyi taşımaktan sorumlu kültür görevlisi, istasyonda beklemekten bıkmış. Aşağıdan lokomotifin önündeki adama bağırıyor: "Ağır ol da yükleyelim şunları!"

Trencinin ağzından burnundan dumanlar çıkıyor:

"Ne yapacaksın o eski püsküleri; iktireet!

Kültür görevlisi, bir yandan öfke, bir yandan yalvarma ile yeniden bağırıyor: "Tolstoy'un bunlar, Lev Tolstoy'un!"

Trenci yetmiş iki saattir uyumamış; bu kez kolunu yukarı sallıyor: "Öyleyse yükle çabuk! Sen onları yüklerken ben de inip yüzümü yuyayım!" Yerden kar alıp elini yüzünü oğuyor.

Üç buçuk yıl sonra Sovyetler Birliği faşistlerden temizlenince eşyalar geri geldi. Ev onarıldı, eşya yerine kondu. "Çok iyi anlattın!" diye Ella'ya teşekkür ettim.

Bir daha anlıyorum: Büyük yazarların öbür çabaları çok büyük. Okul açıyor, abece yazıyor; bir yandan haftada bir köylülere danışma günü ayırıyor. Evin önündeki ağacın altına otururlarmış. Tolstoy sorularına yanıt verirmiş sabırla. Sofia ile her konuda anlaşamıyor. Nasıl olabilir; onun hesapları, ilkeleri ayrı. O Moskovalı kız, Tolstoy'dan on üç çocuk doğurmuş. Aynı zamanda kocasının sekreterliğini yapıyor. Sadece *Savaş ve Barış*'ı altı kez temize çekmiş. Tolstoy toprakları köylülere dağıtmaya kalkınca direnmiş: "Nasıl dağıtabilirsin? Çocuklarımız var. Onlar ne olacak?"

Tolstoy bu; aklı sıra reform yapacak... Ah o kadar kolay olsa! Gene de 1880'e kadar basılan kitaplarının gelirinden vazgeçip yazarlar için sandık kurdu. İlk paralar ondan. Güçlü bir Yazarlar Birliği oluştu sonra. Bugün o birliğin bahçesinde, dağ heybetinde bir yontusu var. Önünde resim çektirdik. Reform yapıp topraklarını dağıtamıyor ama parasını dağıtıyor. Toprak dağıtmak para dağıtmaktan zor her zaman. Parasını nereye, kime vereceğini de iyi biliyor. Müzede eski püskü bir deri çanta gördük. Tolstoy'un posta çantasıymış. Günde 20-25 mektup alırmış. Ayrıca paketler, kitaplar. Bunlar Karlova Zasikan istasyonundan çantaya dolar gelirmiş. Her katmandan insan, özellikle köylüler kendisinden akıl sorarmış. Yanıt verirmiş. Para isteyenler çıkarmış arada. Onları yanıtlamazmış.

Evi bırakıp çıkacağız, çıkamıyoruz. Ella anlatmayı sürdürüyor. O anlatırken Larissa çeviriyor. Nikolay Gusev adında bir sekreteri varmış. Aynı zamanda ilk yaşamöyküsünün yazarı. Tiver ilçesine sürmüşler onu. Gördüğü eziyetler yüzünden, yazmakta olduğu kitabı bitirememiş. Zamanın yöneticileri, Tolstoy gibi, Tolstoy'un yakınlarına da saldırmış hınçla. Sadece Çarlık değil, kilise de karşısında. "Tanrıtanımaz" diye büyük yazarı 1901'de aforoz etmişler.

Sosyalistler de, özellikle son yıllarında peygamber olmaya kalkmasını sözkonusu ederek ona yergi yöneltir. O çaptaki bir yazarın olumlu çabalarına, hem de yazınsal verimine bakacakları yerde, kusuruna bakarmış akıllılar. Lenin, "Deli misiniz, biz mujiği ondan öğrendik!" diye uyarmış da kendilerini biraz toplamışlar.

Eşi Sofia'nın günlükleri eksiksiz yayımlandı. İnsan şaşar; ne çok vıdı vıdı doludur! Sayfalara, kıskançlıktan doğan öfkesini dökmüş. İnsanın zihni takılıyor. Büyük insanları anlamak o kadar zor demek! Bir bakıma Sofia gene iyi dayanmış. Önceden, sonradan pek çok büyük adamın eşi öz canına kıymıştır. Marks'tan Picasso'ya kadar ne örnekler var. Sofia hatta daha sert. Acı çeker ama aynı zamanda çektirir. Tartışmalar, günlüğün sayfalarından taşar.

Tolstoy evden çıkıp gitti bir kış günü. Kimsesiz bir insan gibiydi. Orası burası derken, 10 Kasım 1910'da Ostapovo istas-

yonuna geldi. Burası Tula'ya 18 kilometre uzaklıkta küçük bir istasyondu. Orda öldü.

Ölen yaşlı adamın Tolstoy olduğu anlaşılınca Rusya sallandı. Bir anda otuz bin köylü toplandı. Cenazeyi sırtlayıp o tarla, bu tarla dolaştırdılar. Yazarın bedeni omuzdan omuza geçiyordu. Yasnaya Poliana'ya getirdiler. Rusya'da dinsel törensiz kalkan ilk cenaze odur.

Vasiyetinde nereye gömüleceğini belli etmiş. Evin yakınından üç yol ayrılır. Biri ırmağa gider. Biri çalılığa dalar. Delikanlı Tolstoy sıkılınca çıkar yürürdü. Orda akkavakların arasında bir dişbudak ağacı vardı. Çocukluğunda dinlediği bir masalı çok severdi. Yeryüzünde dişbudak dalından bir sevi değneği olacak. Onu bulan mutlu olacak. Şimdiye kadar kimsenin bulamadığı bir değnek o. Dişbudak olduğuna göre, Lev Tolstoy değneği bulduğuna inandı. Dalı kesip yıllar yılı elinde taşıdı. Vasiyetinde, dişbudak ağacının yakınındaki küçük düzlüğü belirtmiş. Oraya gömüldü.

Konstantin Paustovski pek sevdiğim yazarlardan biridir. O bence Tolstoy'un yazınsal torunudur. Altı ciltlik özyaşamının birinci cildinde onun ölümünü anlatır. Konstantin Paustovski henüz Kiev'de lise öğrencisi. Kaldığı evin sahibi kadın kara haberi gazeteden okuyunca, "Felakete uğradık, battık!" diye ağlamaya başlar. Gazete kara başlıklı çıkmış. Haber de kara çerçeve içinde. Bütün yurt gerçekten sallanıyor. Lise hemen yasa girer. Koca yapı müthiş bir sessizliğe gömülür. Küçük sınıflardan bile ses çıkmaz. Öğrenciler kollarına kara bant takar. Ders din dersidir. Öğretmen Tregubov, ellerini kürsünün üstüne koymuş, dersi anlatacak. Nöbetçi öğrenci Matusseviç kalkar.

Bundan ötesini kitaptan okuyalım:

"Dün akşam saat altıda..." diye söze başladı Matusseviç; heyecanını tutmaya, sesinin tonunu düşürmeden konuşmaya çalışıyordu. "Ülkemizin, belki de bütün dünyanın en büyük yazarı Lev Nikoloyeviç Tolstoy, Astapovo'da öldü…"

Sıra kapakları takırdadı. Bütün sınıf ayağa kalktı. Çıt çıkmıyordu. Dışardan at nallarının sesi geliyordu, yoldan nöbetçiler geçiyordu.

Tregubov masanın üzerine eğildi, koca ellerini birbiri içinde sıktı. Kımıldamadan duruyordu. Matusseviç alçak sesle: "Ayağa kalkınız..." dedi.

Ağır ağır, çok ağır kalktı. Boynu şişmiş, kıpkırmızı kesilmişti. Önüne bakıyordu. Böyle birkaç dakika geçti. Sanki dakikalar değil, saatler yürüyordu. Sonra bütün sınıf sessizce yerine oturdu. Tregubov not defterini alıp kapıya yürüdü. Eşikte durdu, döndü:

"Beni kiliseden kovulmuş bir dinsiz için saygı duruşuna zorladınız. Büyük yazar olup olmadığından söz etmiyorum. Görevim bakımından büyük günaha girdim. Bundan sonra hocanız değilim..."

Tregubov gitti...

Tolstoy'un yattığı gömütü göreceğiz. Yürüdük hep birlikte. İki yanı akkavak ağacı sıralı ince bir yoldan epey gidiyoruz. Bu Ruslarda anlaşılması, hem de anlatılması zor bir hiçlik duygusu var. Yolun ucu, ırmağa yakın bir yerde kesiliyor. Kağnı ya da at arabası duracak kadar bir düzlük. Toprağın orası yerden hafif bir meyille 40 santim kadar yükseliyor. İşte gömüt o: Sadece çimle örtülü. Ne taş, ne tahta, ne mermer! Hafif kabaran bir toprak... Duruyorsun önünde. İçinde her katmandan insanın kaynadığı romanları düşünüyorsun. Halk için yazdığı öyküleri düşünüyorsun. Köylüleri kölelikten kurtarmak için, halkını okutmak için giriştiği çabaları düşünüyorsun. Ella'nın görevi bitti, ayrılacak. Biz ayrılamıyoruz. Böyle büyük adam gömütü yoktur dünyanın hiçbir yerinde. Gömüt değil, bir hiç.

Anton Çehov'un gömütü Moskova'da Kızlar Manastırı'ndadır. Elli santim kadar yüksekliğinde demir çitle çevrili küçük, daha doğrusu minik bir bahçedir gömüt. Bir yanında eşi Olga, bir yanında babası Pavel yatar. Üç metre kare gelir, gelmez. Yanıbaşında minicik bir bank.

Yapıtları gibi sadedir.

Burda Ruslardan bir yazarın daha adını anacağım. Yazınsal bakımdan o da Tolstoy'un torunu. Konstantin Simenov'la Türkiye'ye geldiği zaman tanıştık. Ankara'da görüştük iki kez. Moskova'da görüşmeye de sözleştik ama öldü.

Simenov, İkinci Dünya Savaşı'na gazeteci olarak katıldı. Aynı zamanda savaştı. Onun alayını, faşistlerin ikinci saldırısını bir süre oyalasın diye öne sürdüler. Koca alay beş kişi kalana kadar kırıldı. Savaşın o bölümü geniş bir düzlükte geçer. Yerler ölü dolu. İnsan kanı bayağı akıyor. Zaferden sonra traktörle o düzlüğe buğday ektiler.

Simenov kimseye haber vermeden her yıl gidip arkadaşlarının kırıldığı, kendisinin yaralı kurtulduğu yeri dolaştı. Korkunç gür buğdaylar oluyordu. Vasiyetine, "Gövdemi yakın, külümü alayımın kırıldığı yere serpin. Başka hiçbir şey istemem." diye yazdı. Gene de üstü yazılı bir kaya bıraktılar külü serptikleri yere.

Tolstoy'un gömütünden istemeyerek ayrılıp müze yönetimevine geldik. Ella'yı ordan uğurladık. Viktor bir an önce dönüş yolculuğuna başlamak istiyor… Birkaç kart, biraz anmalık alalım diye büfeye yöneldik. Kuyruklar hâlâ erimemiş.

İnsanı yoracak kadar uzun bir beklemeden sonra bulduğumuzdan aldık. Tam otomobile dolacağız, ne görelim; yakındaki çitlerin dibinde köylü kadınlar elma satıyor. Viktor kızarsa kızsın. Birinin önüne çömeldim. Ağzında dişleri eksik ama güzelce bir kadın. Adı Katya imiş. Üç kızı, dört torunu varmış. Vera Feonova için, kendimiz için, ince kabuklu, yeşil elmalardan aldık. Eksik olmasın Larissa, konuşmamıza yardımcı oldu. "Biz çok çalışırız" diyordu Katya. "Köyde yaşıyoruz; ne yapalım?"

Dönüş yoluna başladık sonra. Viktor otomobili deli gibi sürüyor. Mutlaka önemli bir ivedisi var, anlatmıyor.

Larissa'ya, "Haydi bir türkü söyle!" dedim. Sanki öneri bekliyormuş: "Türkçe söyleyeceğim! Sonra siz de söylersiniz" dedi.

Bahçelerde saz olur
Gül açılır yaz olur
Ben yarime gül demem
Gülün ömrü az olur

Biz de yardım ediyoruz. Nerden, nasıl öğrendiyse oldukça hoş söylüyor. Günlerden beri pek çok kahrımızı çeken bu hanım, "Türkü söyle!" dedik, onu da yaptı. Bizden önce Samim

Kocagöz'le eşini gezdirmiş. Pek hoş anıları var, anlatırken duygulanıyor.

Bir dalda iki ceviz
Aramız derya deniz
Sen orda ben burda
Ne bet kaldı, ne beniz

Gözlerine bakıp soruyorum: "Bed ne demek?"

"Bilirsiniz canım, bed beniz..." diyor.

Larissa'nın anlattığına göre bugün yapıcıların bayramıymış. Sovyetlerde her mesleğe bir gün verilmiş. O gün o mesleğin bayramı. "Bir tanesi de Harpçilerindir!" diyor.

"Harpçiler kim acaba?" diye düşünüyorum. Öyle bir meslek mi var? Larissa'ya soruyonım. Ahmet Zekeriya hemen düzeltiyor: "Askerlerin bayramı demek istiyor. Ordu günü yani..."

Lev Tolstoy akciğer hastasıymış. Anton Çehov onu hem yazar, hem de bir doktor olarak görmeye geldi. Birlikte resimleri var.

Moskova'da görülecek müze çok. Dostoyevski'nin, Çehov'un, Gorki'nin Mayakovski'nin müzeleri... Vakit bulunca bunları ayrıca anlatacağım.

Satranç Takımı

Gezimiz bitti. Moskova'da istasyona geldik. Artık dönüyoruz. Konukçumuz Vera Feonova sordu:

"Ayıp olmasın ama paraları ne yaptınız?"

"Yatırdık bankaya!" dedim.

"Sınırda başınıza sıkıntı çıkarabilir. Her yerde olduğu gibi bizim gümrükçülerin de hoşgörüsü kıttır."

"Üstümüzde yalnız ufaklıklar kaldı. İkimizinki 20 ruble ya çıkar, ya çıkmaz. Sana bırakalım…" dedim.

Tonguç'a, "Çık sendekileri!" diye göz ettim.

Vera Feonova: "Bozukluklar kalsın! Yollarda elma armut satılır. Tren durur, iner alırsınız..." dedi.

Yirmi günlük geziyi bitirdik. İnsanları, arkadaşları, hoşnutlukları, hoşnutsuzları ardımızda bırakıyoruz. Tren yürüdü. Ara istasyonlarda duruyor ya da durmuyor. Durunca da görevliler kapıları açmıyor. Tâ Duisburg'a kadar böyle kapalı mı gideceğiz? Borodino'da açarlar belki diye baktım, orda da açmadılar. Görünürde ekşi erik satıcısı bile yok. Vera Feonova'nın bildiği durumlar değişmiş. Gece oldu, gündüz geliyor. Çay alıyoruz ocaktan; o da üç kapik, beş kapik… Tolstoy'un köyünden aldığımız elmalar, hem de başka yiyecekler var. Kalan parayı dert etmeye başladım. Sınır görevlilerine söyleyeceğiz, çekip alacaklar. Söylemeyeceğiz, aramada çıkacak. Sıkıntımızı vagon görevlisine açtım. "Hiç sorun değil! Brest'e varınca tren ray değiştirecek. İner bir şey alırsınız. Bozukluklar anmalık olarak da kalabilir..."

Çıkardık cebimizdekileri; 20 rubleden otuz kapik fazla. Hepsi bozukluk. Sorduk birbirimize: "Sen mi ineceksin, ben mi?" Birimizin vagonda kalması gerekiyor.

"Sen in baba, ben kalayım!" dedi oğlum.

İnmek kolay; ama acaba ne alsam? Eh, ne varsa seçip bir şey alırım bu durumda. Yiyecek gerekmez, kalıcı bir anmalık alsam daha iyi değil mi? Büfenin önünde durdum, sıra bekliyorum, hem de camlara dizilmiş öteberilere bakıyorum. Lâstik mühürle basılmış sayılar aynı bizim sayılar. Satıcı hanım epeyce kilolu. Sıram gelince elimdeki parayı gösterdim ona:

"Bunu al, bana bir şey ver!" dedim işaretle.

Şimdiye kadar sorunu aynı olan kaç yolcuya yardım etti kim bilir? Elimden alıp önce saydı parayı. Yirmi rubleyi aldı, üstünü geri verdi: "At cebine, o kadarından bir şey çıkmaz!" dedi işaretle. Ah pek hoşuma gitti kilolu hanım. Döndü sırtını, içerdeki raflara baktı baktı; bir kutu çekti. Kapalıydı ama 20 yazıyordu üstünde. "Al bunu; işin denk geldi, çok güzel mal!" demek isteyerek uzattı elime. Yüzünün hali bana güven verdi. "Ne bu?" filân demeden alıp teşekkür ettim. Sovyetler'de çok insan gördüm, özellikle Rusların halk kesiminde böyle iyiler var, harbi.

Vakit olmalı, birbirimizin dilini bilmeli, oturup konuşmalı; kim bilir daha ne güzellikler saklıdır o gömüde?

Elimdekini sallayarak yürüdüm. Her halde küçük boylu bir tavlaydı bu. Düşünerek vagonu bıraktığım yere geldim; ama yerinde yoktu. "İstasyonun tam önüne gelir, bekle biraz!" dediler.

"Ne kadar sürer?"

"Kırk dakika..."

O zamana kadar nasıl sabredeyim, istasyon yapısına geldim, açtım kutuyu. Bir de ne göreyim? Şık bir satranç takımı değil mi? Figürleri Rusların ünlü matruşka'larından! Hani o allı sarılı renkler içinde, tombiş tombiş, güzel analar; ortasından çekip açınca birinin içinden öbürü, büyüğünün içinden küçüğü, onun içinden daha küçüğü çıkan; çıkardıklarını sıraya dizdin mi, on yedi, on sekiz oluyor. Bizim satranç takımının şahı, veziri, filleri, kaleleri, piyonları onlardan. Dayanılır gibi değil; ancak bunlar, ortasından çekince açılmıyor, biraz basit.

İstasyonun önünde sevinçle bekliyorum. Hava ayaz ama üşümüyorum nedense. Geçten geç tren bulunup geldi. Atlayıp çıktım yukarı. Hazinemizi Tonguç'a gösterdim, deli oldu: "Yahu baba, çok güzel! Para olsa, keşke iki alsaydık!"

"Üç alsaydık!" dedim. "Paramız birine yetti; ne yapalım? Hem de biliyor muydum açmadan böyle güzel bir anmalık olduğunu?"

Tren yürüdü. Polonya toprağına girdik. Uzun yollarda yolculuk böyle; geceler gündüzler devrilerek birbirine ekleniyor. Moskova-Duisburg arası iki buçuk gün. Satranç takımı yolboyu bize iyi bir eğlence oldu; baba oğul oynadık geldik. Ben Hafik'ten bilirim, kaç yıldır oynarım. Cezaevlerinde biraz daha geliştirdim. Tonguç da geçti cezaevinden; o da epey alıştırma yaptı. Zaten ODTÜ'lü gençler içerde çoğunluk bunu oynar. Bunu dediğim, böyle güzel figürlü olanı değil, karton üstüne kareleri çizerler, sigara paketinden küçük paralarla çizip keserek, figürlerin adını yazarak, bir şey yapındırırlar. Ama çok çetin, kızışkın oyunlar çıkar. Figürler yoksul harcı olsa da oyun dehşetli tat verir. Şimdi gençler daha kavrayışlı. İyi tartıyor oğlum beni; zorlanıyorum.

Bir sabah erkenden Duisburg toprağına ayak bastık; daha doğrusu istasyonun betonuna. Yükümüzü bir taksiye atıp eve geldik. O hemen Bochum'a geçecek, ben de Küçük Wendern'e gideceğim. Uli Dietschy ile sözleştik, *Sakarca*'nın çevirisine çalışıyor, soruları var. Ama hemen ayrılmak olur mu, oturup bir çay içelim, peynir ekmek yiyelim. Sonra bu satranç takımı kimin olacak? Onun da, benim de aklımız, gözümüz onda; ne yapacaksak yapalım? Ortasından bölsen bölünmez…

"Al istersen!" dedim.

"Yok baba, evde kalsın..."

Ama okuyorum gözünden; aklı onda.

"Tonguç Babam!" dedim. "Yalnız bir el oynayacağız. Ya sana, ya bana; tamam mı?"

Hiç duraksamadı: "Tamam baba!" dedi.

"Öyleyse haydi; koyalım şöyle ortamıza... Ama önce çayımızı yapalım. Birer dilim bir şey yiyelim, sonra başlarız, ha?"

"Olur baba, hayhay!"

Sesi biraz meydan okur gibi çıkıyor; hoşuma gitti. Çay olurken peynir ekmeği öyle yedik. Sonra çayları koyduk, bardakları yanımıza aldık, ivedimiz var gibi başladık. İkimiz de canımızı dişimize taktık gidiyoruz. Tonguç düşünüyor istediği kadar. Takımı bana bırakmayacak. Ben de bırakmayacağım ama ben daha çok o düşünürken düşünüyorum: Şunu oynarsa bunu, bunu oynarsa onu oynarım diye hazırlanıyorum. O bir oyun kuruyor kafasından. Oyunu kurar kurmaz: "Haydi baba, atlar terli!" diyor. Canını seveyim senin! "Acaba nasıl bir oyun kurdu?" diye küçük alanın bütün karelerini tarıyorum. Denetliyorum gözlerini, acaba benim kurmakta olduğum oyunu sezdi mi? Şunu oynayacak gibi yapıp, caydığım için bunu oynamış gibi yaparak avlama taktiği uyguluyorum: Oynayacağım asıl taşı oynuyorum.

Bu kez gene düşünüyor. Acaba ne yapıyorum? Taktiğimi sezdi sanırım; iki yerine dört denetliyor kareleri. İki koç girmiş kafa kafaya, birbirini tartıyor; ne bir santim ileri, ne bir santim geri. Bu iş iyi gidiyor. Sanırım sonu da iyi bitecek. Üstümüzde yol yorgunluğu var. Yükleniyoruz birbirimize. Ben sigarayı bıraktım, Tonguç başlıyor ufaktan: "Baba bir daha yakabilir mi-

yim?" diye soruyor. "Sorduğun fazla oğlusu!" deyip çakmağı kapıyorum. Çakıp yakıyorum sigarasını: "Haydi ustam!" diyorum.

Dumanların içinde düşünüyor ustam. Arada taşları sayıyorum, o benden kaç kırmış, ben ondan kaç kırmışım? Durum kötü değil ama belli olmaz. Oynuyor taşını. Haa; şimdi bir fil vereceğim ona, bana doğru gelmekte olan atını kıracağım; iki piyonunu alacağım. Biraz temizlik iyidir. Taşı sürüyorum. Oyunum tutuyor. Ruhsal, daha doğrusu sinirsel durumun etkisi vardır. Bir gedik açtın mı, sonuca etkisi olur. Oyun bu; oğlum diye bir duygusallık gerekmez. Olanak çıkınca birkaç kez vuruyorum, sarsılıyor. Ama kendini birden toparlıyor; beni açmaz'a düşürüp vezirimi alacak. Bak bak bak; yani "Şah-Vezir!" ayağına düşürecek beni; vay oğlum vaay! Görmemiş gibi yapıp önlem alıyorum. Bir iyi huyu var, oynadığı taşı geri almaz, gereksiz tartışma çıkarmaz. Ben de öyleyim; yenerse büyük tat almış olacağım. Yenersem onun da böyle duyumsamasını istiyor, oyunun niteliğini daha nasıl artırabilirim diye düşünüyorum.

Birer saldırış daha yapıyoruz. Birer piyon daha alıp veriyoruz. Durum benden yana gibi; ama dedim ya, belli olmaz. İyi gider gider, son anda dönüverir. Henüz sonuç alacak bir oyun kurabilmiş değilim, ama hazırlıyorum.

Dur şimdi Tonguç, dur babam, sana bunu vereyim, senden şunu alayım. Bunu göremezsen, bunu yutarsan, senin oyun gider babam. Ama yok, henüz o kadar kesin değilken sezdirmek zararıma olur, oyun tersine döner. İyi düşünüp kurmalı. Yorgunluğun etkisiyle boş bulunup durumu zayıflatmaktan sakınmalıyım.

Evet gerçekten ölüm kalım vuruşmasındayız. İyi direniyor; içimden aferin çekiyorum. Karşındakini tanımanın yararı vardır; Tonguç üstlendiği bir işi 90'a kadar iyi götürür. Yola gidecek; diyelim Almanya'dan kalkıp arkadaşıyla İtalya'ya iyi bir tatil fırsatı bulmuştur. 90'ı, hatta 99'u iyi iyi hazırlar. Çantasını, bavulunu, parasını Euro-shek'ini almıştır. Kimi zaman rast gider, %1 eksiklik sakınca yaratmaz. Ama öyle durumlar vardır, yaratır. Zırr, alandan bir telefon: "Baba yahu, biliyor musun ne yapmışım? Pasaport evde kalmış!"

Sorarım artık: "Nasıl pasaport?"

"Baya pasaport, siyah kaplı..."

"Kimin pasaportu?"

"Benim pasaport yahu baba!"

"Eee ne yapacaksın şimdi?"

Anlar kızdığımı, hem de işine karışmak istemediğimi. Gene de: "Şimdi ben gelsem, geliş dönüş, zaman yetmez. Bir zahmet, hemen taksiye atla, sen gel. Yarıdan fazla zaman kazanacağız. Taksi parasını ödeşiriz..."

Yüzde birlik hatadır ama pasaporttur. Bunu her zaman beklerim ondan ne yazık, evet ne yazık! Araştırıyorum, gene "pasaport"u unutuyor mu? O önemde bir şey unutmasını bekliyorum, oyun bu! At'larını kırmışım; kale'sinin biri gitmiş, savunması yufkalmış. Çok uzaktan tam baraj ateşiyle "Şah-Vezir" punduna getirip vezirini de kırıyorum. Veziri gidince morali de gidiyor. Piyon sürüyor ileri, vezir yapacak. Önünde dört kare var, geçerse vezir'ine kavuşacak. Hesap kitap yapıyorum. Bütün dikkatini vezir edinmeye verdi, iki kare kala, şah'ını vezir kale paraleline aldım; artık kurtulmasına olanak yok; çevresi boş. Geri çekemez, ileri süremez. Bu iş biter. Mat'tır.

"Darılmaca yok oğlusu..."

"Yok baba, ben sana baştan söyledim..."

"Ne söyledin?"

"Kalsın evde dedim."

"Dedin ama insan kazanıp yese daha iyi oğlusu!"

"Elbet baba, biz de ona çalışıyoruz…"

Kalkıp toparlanıyor; alıyor çantasını. Otobüs var. Gözü masada duran satranç takımına kayıyor gene. Ama ne yapabilirim?

Sonra Işık gördü, pek sevdi. Oyunumuzu anlattım... Öyküyü de sevdi. Gitti yurda. Hem satranç takımını, hem Tonguç'la oyunumuzu nişanlısına anlatmış. O da demiş: "Bir daha gidersen, ne olur bize de alsın, yaz kendisine!" Işık yazdı: "Baba, bir daha gidersen o matruşkalı satrançtan Uğur da istiyor!" Ondan sonra Işık da, Uğur da tutuklandı. Ben gene de alırım. Hep içerde kalacak değiller ya, çıkınca oynarlar.

Sonra bir daha gittim Sovyetler Birliği'ne. Dükkânların, mağazaların altını üstüne getirdim, aradım, arattım. Aynısını bırak,

benzeri bile yok! Demek öyle bir kez yapmışlar, bir daha yapmamışlar. O yüzden bizdeki "antika" oldu.

Karşı Komşular



Homberg Eichen Sokak'ta tanışmadan önce iki yıl bakıştık onlarla. Türkiye'den biliyorum, şehirde apatmanların kalıbına girenler güzelim komşuluk ilişkisinden kesiliyor. On beş, yirmi katlı yapılarda, her katta on beş yirmi konut, kapılar aynı koridora açılıyor, hem de yan yana ama insanlar görüşmüyor, kimse kimseyle can cana değil.

İçine girilen yeni koşullar böyle olmasını buyuruyor. Koşturmakla geçen günün ardında, kimseye zaman kalmadığından, kalsa bile herkes toplumsal koşullara uyma zorunluğundan, birbirinden kopuk, acayip bir yaşam biçimi içinde kuruyup gidiyor.

Almanya'da buna ülkenin geçmişinden gelen özellikleri de eklemek gerekir. Türkiye'de, "İki yıldır karşı karşıya oturduğumuz komşularla tanışmadık!" desem kimse inanmaz. Aynı apartmanda yan yana oturduklarımızla bile görüşmüyoruz. Sadece onlar bizim yabancı, biz de onların Alman olduğunu biliyoruz. Merdivende karşılaşınca selâmlaştığımız oluyor ama sanki bunu da kendimiz yapmıyoruz; bütün Almanya'yı saran bilgisayarların biri bozuk, o yapıyor. Eğer yarın ayırdına varıp onarırlarsa selâmlaşma da kalkacak.

Ağustosun ortalarındayız. Havalar hâlâ iyi gidiyor. Evde yalnızım. Canım çalışmak istemiyor. Pencereden bakıyorum; karşı komşular bahçeye çıkmış. 1909'da yapılan iki buçuk katlı eve savaşta bomba değmemiş. Yapıldığı yıldan beri, 200 metrekarelik arsanın sokaktan yandaki ucunda dikiliyor. Ardında bahçesi var. Yazları kullanılmak üzere yapılmış aşevine benzer bir yapının saçağı görünüyor. Çimlerin, çiçeklerin arasına uzatılan ince "yol"cuklar düzgün. Komşular, o aşevi gibi yapının

önünde oturuyor. Dört kişiler, dördü de yaşlı. Artık onları suçlamayı bıraktım. Şimdi hafif gülerek kendimi suçluyorum: "Gerçi burda yabancısın! Bir bakıma konuksun. Onların gelip sana; komşu, hoşgeldin, beş gittin! Nasılsın? Bir sorunun var mı? Sana bir yardımımız dokunur mu? diye sorması gerekir. Ama gelip sormuyorlar. Sen ne yapıyorsun peki? "Dağ sana gelmezse, sen dağa gideceksin, denildiğini unuttun mu?"

Kalkıp giyindim hemen. Kapıları gürültüsüzce kapatıp çıktım. Önce sağıma, sonra soluma bakarak sokağı geçtim. Zili çalmayı uygun bulmadım; çünkü oturdukları yer kapıya uzak. Yandaki evin garaj yolundan yürürsem, bahçenin tel çitinden hepsini görür, amacımı anlatırım. Buyur buyur çekerler. Dolanıp kapıyı açarlar, girerim, böylece tanışmış oluruz.

Tel çite vardım. *"Guten Tag!"* diye ortaya bir selâm attım. Keten kaplı bahçe koltuklarından başlarını usulca çevirdiler. Daha o an bastıbacak bir köpek kev kev kev ürmeye başladı. Yüzümden gözümden bildi tanış olmadığımı… Ev sahipleri baktı: Belki yol sormaya geldim. Hiç istiflerini bozmadan *"Guten Tag!"* diye mırıldandılar, seslerini zor duydum. "Sizinle biraz konuşmak istiyorum!" dedim, yüksek.

Biri, ister istemez kalkıp dikildiğim yere geldi. Bir metre yakınıma durdu. Alabildiğine renksiz, alabildiğine soğuk, "Söyleyin ne istiyorsunuz?" diye sordu. Bizim geleneklere göre bu soru çok kötüdür. Kibarca "Buyurun, bir arzunuz mu var?" diye sorması gerekir. Kapıya gelmiş birine "Ne istiyorsun?" diye sormak inciticidir. O da tutar, "Ben dilenci değilim, bir şey istemiyorum!" der. Ben öyle demedim: "Adım şu" diye kendimi tanıttım. "Şu karşı evde oturuyorum. İki yıldır sizinle komşuyum. Tanışmak, konuşmak istiyorum..."

"Niçin tanışacaksın? Ne konuşacaksın?"

Çok çok altmışında, güzel mavi gözlü, düzgün traşlı, tertemiz bir adam. Ama ağır romatizma ağrıları çekiyor gibi neşesiz.

"Böyle ayakta olmaz, içeri gireyim..."

"Neden gireceksin içeri? Burda anlat..."

Ne söyleyeceğimi şaşırır gibi oldum: "Yok ama… Böyle ayaküstü anlatamam. Yanınıza gelip oturayım..."

Bastıbacak köpek hâlâ kev kev ediyor.

Kadınlardan biri, "Bir sorun mu var Rudi?" dedi.

Mavi gözlü komşu, beni boşlayıp karısının sorusunu yanıtladı: "Yanımıza gelmek istiyor! Tanışacakmış!" Karısı, "Söyle madem gelsin!" dedi.

Almanya'da kumandanın genellikle kadınlarda olduğunu duymuştum. Ben böyle sözleri ciddiye almam. Her yerde kumanda kadınlardadır ya da değildir. Ama komşum birden değişti, kırdı boynunu. Gene de bunu o durumun kanıtı saymadım, daha kötüsü, erkeğin silik biri olduğunu düşündüm. Siz'li konuşmasını hınçlı biçimde sen'liye çevirmişti çoktan:

"Pekâlâ atla bakalım!" Bahçenin çitini gösterdi.

Sordum: "Kapıdan gelmem daha uygun olmaz mı?"

"Kapıdan gelme, burdan atla!"

Çite baktım. Biraz sporcu olmalıymışım. Havlayıp duran köpeği susturmasını rica ettim. Bu benim kibarlığım değil; Almancada kalıplar var. öyle söyleniyor. Mavi gözlü komşum. "Bunu yapabilirim..." dedi, köpeği uzaklaştırdı. Atladım çitten.

Aşevine benzer küçük yapının önüne yürüdük. Komşum kendisi bahçe koltuklarından birine oturdu. Kafasını usturaya tutturmuş. Bana öteki komşunun ayağını dayadığı tabureyi gösterdi. Taburede rahat edemeyeceğimi anladım. "Bana da bir koltuk çıkarın lütfen!" dedim.

İster istemez gidip içerden bir koltuk getirdi. Elinden alıp onun istediği yere değil, kendi uygun gördüğüm yere koyup oturdum. Böylece hepsini daha rahat görebileceğim. İki yıllık gecikmenin acısını çıkarmak için de biraz uzun oturacağım.

Kafasını usturaya tutturmuş komşu, dalmış olduğu düşünce dünyasından çıkmıyor. Kadınlar ise merakla yüzüme bakıyor.

"Nasılsınız bakalım, iyi misiniz?" Öyle ya, onlar sormuyor, ben sordum. Az önce belirttim, bunlar yaşlı insanlar. Ama hepsi kanlı canlı maşaallah! Sigorta dişlerini yaptırıyor. İlâçları, masajları, kaplıcaları, kurları tamam. Görünürde bir eksikleri yok. "İyiyiz..." diye mırıldandılar. Benim hatırımı sormayı gerekli görmediler. Onlar sormadı diye söylemeyecek miyim? "Çok şükür, ben de iyiyim! İki yıldır sizleri karşıdan görüyorum. Belki biliyorsunuz, karşının ikinci katında oturuyoruz. Gerçekte üçüncü kat, siz yerkatını saymıyorsunuz. Önceleri Almanca

bilmiyordum, gelip tanışamadım. Şimdi artık anlıyorum. Siz tanışmaya gelmediniz, ben geldim; özeti bu...” Böyle biraz uzun konuştum ki, sözlerimin birinden biri, normal bir söyleşinin kapısını açsın.

“Evet karşıda, 11 Numara’da oturuyorsunuz. Eşiniz yürüyor sokakta, ara sıra görüyorum. Bir de kızınız var değil mi? Ya da evli oğlunuz?”

“Kızımız burdaydı, yurda döndü. Oğlumuz bekâr.”

“Anladım anladım, kızınız doğum yaptı!”

“Evet torunumuz oldu...”

“İki mi çocuğunuz?”

“Üç.”

“Biri burda değil öyleyse?”

“Değil, Türkiye’de okuyor...”

“Ne yapıyorsunuz burda?”

“Çalışıyorum; şehirde işim var...”

Beni içeri aldıran kadın eksik olmasın, işimin ne olduğunu da sordu. Birkaç sözcükle anlattım. Otobüsle sabah gidip akşam döndüğümü, eşimin bir işte çalışmadığını söyledim. Bilmiyormuşum gibi sordum: “Sizler emekli misiniz?”

Beni içeri aldıran hanımla mavi gözlü adam evin sahibi imiş. Kafasını usturaya tutturanla yanındaki de kiracı. Ev sahibi komşu 76, kadın 71, kiracı komşu 86, karısı 80 yaşında; evet hepsi emekliymiş. Mavi gözlü komşu savaşta tank sürmüş. Savaştan sonra Thyssen Demir Çelik’te çalışmış. On beş yıl sonra emekli olmuş. Adı Rudolf. Bu yüzden aylığı azmış. Karısının adı Anna. Savaş boyu dört çocuğa bakmış.

Para yok, çocuk parası hiç yok o zaman. Çok zorluk çekmiş. Savaştan sonra temizlik işi yapmış. O da az aylıkla emekli olmuş.

Kafayı kazıtanın adı Willi. Karısı Friedel. Savaşa Willi de katılmış. Katılmasa olur mu; alıp götürmüşler. Çok zorluk görmüş Rusya içlerinde. Bacağından sakatlanmış. Çelik parça takılı şimdi. Çok ağrı yapıyormuş. On yıl kömürde çalışıp emekli olmuş. Friedel ise satıcılık yapmış. Kocası gibi az bir parayla emekliymiş o da. Adlarını ayrı ayrı yazıp cebime koydum. Bizimkileri de yazıp onlara verdim.

Rudolf'a karısı kısaca "Rudi" diyor. Bu aşevi gibi yeri emekli olunca yapmış. Bahçeyi düzenlemiş. Yolun iki yanına yatırdığı otomobil tekerlerinin içine çiçek dikmiş. Eski banyo kazanından bir yeldeğirmeni yapmış. Burası Hollanda sınırına yakın. Küçük, güzel bir değirmen olmuş. Ağaçlarla çiçeklerin arasına nane, maydanoz, tere, marul ekmişler.

Sormaları üzerine üç çocuğumuzla bir torunumuz olduğunu yeniden söyledim. Evet, şehirdeki işimden ötürü bir aylık alıyorum. Çocuk parası da veriyorlar, evet. Ama yalnız oğlumuz için alıyorum. Anna bunu iyi buldu. Savaş içinde dört çocuğunu, hiç çocuk parası almadan büyüttüğünü yeniden anlattı.

Willi'nin eşi Friedel, kaç yıldır Almanya'da bulunduğumuzu yeniden sordu. "Üç yıldır!" dedim yeniden. Bu durumda çok iyi Almanca konuştuğumu söyledi, inanmadım. Çünkü her söyleneni hâlâ tam anlamıyorum. Eşim hiç anlamıyor.

"Almanya'da komşuluk ilişkileri zayıf. Evde kendi kendimizeyiz. Bu yüzden geliştiremiyoruz..."

Willi yaprak sigarası içiyor. Ağzındakini emip duruyor. Kokusundan hoşlanmadığım için üstüme gelen dumanları elimle savuşturuyorum. Bir ara söndürecek diye sevindim. Piposunu çıkarıp kalanı ona taktı, içmesini biraz da öyle sürdürdü. Durumu anlar diye piponun Almanca *Pfeife* mi olduğunu sordum. "Evet!" dedi, Almancamın çok iyi olduğunu yeniden söyledi.

"Siz de çok iyi konuşuyorsunuz!" dedim şaka yollu.

Hep birden, "Tabii biz Almanız!" diye gürlediler.

"Almansınız ama..." dedim. "Bütün Almanlar iyi konuşmuyor. Bütün Türklerin iyi Türkçe konuşmadığı gibi..."

Bu sözümü yanlış buldular. O zaman elimle burnumu sıktım; Almanca "Günaydın, güle güle!" dedim, hiç anlamadılar. "Kimileri işte böyle konuşuyor, bu güzel mi?" dedim.

Rudolf, "Burnu tıkalı olanlar iyi konuşamaz!" dedi.

Anna sordu: "Almanya'da ne kadar kalacaksınız?"

"Sözleşmem 1985'e kadar…"

"Sonra ne yapacaksınız?"

"Gideceğiz yurda..."

İnanmadılar. Yabancıların iş bulduğu, bulamazsa işsizlik parası aldığı biricik ülkenin Almanya olduğunu belirttiler. Var-

sın öyle bilsinler diye karşı koymadım. Böylece otuz dakikayı buldu konukluğum. Willi'nin eşi kalkıp içeri gitti. "Bana kahve getirecek!" diye düşündüm. Sorsaydı, çay içmek istediğimi söylerdim. İlle çay içmek istediğimden değil, konuğum ya, ille bir şey sunacaklarsa çayı yeğlerim.

Friedel on dakika sonra dönerken eline baktım, boş. "Belki çayı ocağa koydu, birazdan getirir!" diye düşündüm. Nitekim on beş dakika sonra yeniden kalktı.

Söyleşimiz sönük geçiyor. Kendimi zorlayıp bir soru sorarsam karşılık veriyorlar. Sonra susuyor ya da kendi aralarında konuşuyorlar.

Nedense aklımı Friedel hanıma takmıştım. Belki çayın yanında bir şey getirir. "Yılbaşından önce kutlanan Weihnachten günlerinden kalma kekleri getirmese bari!" dedim içimden. On dakika sonra yeniden göründü. Eli gene boş. Kızdım kendime: "Umdumcuk mu oldun yoksa Fakir Baykurt?"

Almanlar genellikle akşam yemeği yemez. Öğleyi işyerinde yağlı ekmekle, peynirle savarlar. İşe gitmenin ivedisinden kahvaltıyı da kısa yaparlar. Akşamı daha çok *Ahendbrot*'la geçirirler. Friedel'in çaya, kahveye boşverip akşam ekmeği hazırladığını düşündüm. Belki bu dört yaşlının arasında ortak bir yeme düzeni var. Alışverişi birlikte yapıp, bir gün biri, bir gün öbürü hazırlıyor belki. Anna lök gibi oturuyor. Erkekler kıpırdamıyor.

İki yıl önce bu evin kapısına metal harflerle "50. Yıl" yazıldı. Bunu yukarı bir yere astılar. Çevresine yaldızlı çiçekler sardılar. Temiz pak giyinmiş insanlar gelip gitti. Jelatine sarılı çiçekler geldi. Arada başka armağanlar taşındı. Söz kıtlığını gidermek için sordum: "Neydi bunların anlamı?"

"Haaa! Biz ona *Goldenehochzeit* deriz. Evlenmemizin 50'nci yılıydı. Belediye Başkanı geldi…"

"Josef Krıngs mi?"

"Evet..."

"Akrabanız mıdır?"

"Hayır değildir; ama bütün 50'nci yıllara gelir."

"Nasıl bilir de gelir?"

"Kilise haber verir..."

"Nasıl zaman bulur bu işlere?"

"Bulur; 50'yi bulan çok yoktur! Herkes ölüyor."

"Kilise nasıl bilir?"

"Biz hepimiz deftere yazılıyızdır."

"Sayın Başkan böylece gelir demek?"

"Armağan getirir. Şehir üstüne yazılmış kitaplar!"

"Bunları görebilir miyim?"

"Çocuklar götürdü. Biri Frankfurt'ta, biri Wesel'de, biri Meiderich'te. Biri Orsoy'da… Ama 50. Yıl'ımıza toplanmışlardı."

Şükür, bu arada Willi'nin piposu bitti. Onların kaçıncı yılda olduğunu sordum. Hayır, 50. Yıl'a gelmemişler daha. Bu onların ikinci evliliği imiş. 36. Yıl'da bulunuyorlarmış. Anna, "Yıllar kolay mı?" diye iç çekti. Kırkıncı yılda tören yapılmazmış.

Onlar bana sordu: "Sizde var mı böyle?"

"Şehirlerde 25'i kutlayan çıkar; 50'yi bilmiyorum..." Pek kimse kalmaz!" demedim. 25. Yıl kutlamasına Almanya'da "Gümüş yıldönümü" denirmiş. Sorum üzerine, Belediye Başkanı'nın buna gelmediğini söylediler.

Josef Krings, Sosyal Demokrat Parti'den seçiliyor. Başkanlığı bir okulun müdürlüğüyle birlikte götürüyor. Uzaktan tanışıyoruz. Üç yıldır şehirlerinde yaşadığım halde, karşı karşıya oturup konuşmadık daha. Bizim 50. Yıl'ımıza gelemez ne yazık, çünkü kilisedeki deftere yazılı değiliz. Hem de burda olmayacağız.

Friedel hanım evin kapısında yeniden göründü. Bu kez gelmiyor, yalnız bağırıyor: "*Willi, Ahendbmooot*!"

Willi yeni bir yaprak sigarası çıkarmış ama yakmamıştı bereket. "Hemen geliyorum!" deyip kalktı. Son zamanlarda bacaklarının ağrısı artmış. Doktora gidip sekiz masaj daha yazdıracakmış. Kapıya doğru aksak aksak yürüdü. Bana, ötekilere bir şey demedi giderken.

Ev sahipleriyle oturmayı sürdürdüm. Anna, savaş yıllarında çocuk parası olmadığını yeniden anlattı. Saate baktım, zorlayarak da olsa, iki saate yakın oturduğumu gördüm.

"Eşiniz çoktandır görünmüyor?" dedi Anna.

"Yurda gitti, çocuklarımızı görmeye.."

Rudolf'un gözlerinden bir ışık geçti: "*Ach so*! Yalnız olduğun için konuşmaya geldin sen!"

Güldüm: "Yalnızlık başka, komşuları merak başka..."

Biraz da evin yapıldığı yıllardan, savaşta yıkılan fabrikalardan, Rur Havzası'nda havaların artık dayanılmaz olduğundan söz ettik. Sonra kalkıp izin istedim. Çünkü bunların da "*Abendbrot*" saati geldi. Usul usul kapıya doğru yürüdüm. Evlerinin temiz, bahçelerinin bakımlı olduğunu söyledim. Anna teşekkür etti. Rudolf geride kaldı. Sanırım ayağa da kalkmadı ben ayırılırken. Tank sürmeyi öğrenmişti ama... neyse!

❁

Birkaç gün sonra bu görüşmeyi yazmayı düşündüğümde, 14 yıldır Almanya'da oturan bir Türk arkadaşım: "Yok; sen kötülerine raslamışsın! Hepsi böyle değildir" dedi.

Yanlış anladı sandım: "Karşı komşularımızı kötü bulmadım, böyle anlattığım gibi buldum" dedim.

Yeniden "Hepsi böyle değildir" dedi.

Eh, Almanya'da biraz daha kalacağıma göre, onları da görürüm elbet. Onları hem oturduğumuz apartmanda, hem gezip dolaştığım yerlerde ararım, bulunca yazar kitabıma alırım diye kendi kendime söz verdim.

Duisburg Şoförleri

Geç bir trenle Nürnberg'ten döndüm. 23.40'ta Duisburg istasyonuna indim. Bu saatte otobüs, taramvay işlemez artık. Hava da çok ayaz. Ekim yarıyı geçti. Buralar çoktan kış. Hemen öndeki taksilere yürüdüm. Yüz yıl önce çekilmiş ya da çizilmiş resimlerini gördüm Duisburg'un. İstasyonun önünde at arabaları duruyor. Küçük bir yapı o zaman. Endüstri yeni başlamış. Yaşam bugünkü kadar cilâlı değil. O günden bu yana korkunç değişti. Bugün de değişip yenileniyor sürekli.

İnbin yerlerinden merdivenlerle aşağıya dökülen yolcular, biri Doğu, biri Batı, iki çıkışa yürür. Yan yana on üç çift rayın

uzandığı yukarıdan daha geniştir aşağısı. Yiyecek, içecek, hatta giyecek satımevleri vardır. Gazete, kitap, dergi satımevleri. Bir yanı da tüm reklâm vitrinleridir. Kele benzer erkek kafalarda saç bitirme reklâmı dışında pek de güzel düzenlenmişlerdir.

Almanya'nın her yeri gibi burda da işsizliği önleme çabaları büyüktür. "Şurayı yık, yeniden yap! Şurayı alçalt, burayı yükselt!" yöntemi eskiden beri bunlar arasındadır. Yapım, onarım olmayan yıl, hatta ay yoktur.

Batı çıkışı, istasyonun ana çıkışıdır. Burda ağzı genişler. Bilet ve bilgilendirme gişelerinden başka çiçekçi, doyumevi, biraevi, ekmekçi, sosisçi vardır. Bir banka eniği yerli yabancı yolcuların işini görür, para değiştirir, para bozar.

Sonra sık sık güzelleştirilen ön alan gelir. İki yanda otobüs, taksi durakları sıralanır. Alttan bir otoyol geçer. Gecenin geç saatinde biraz seyrelse de özel otomobiller dursuz duraksız akmayı sürdürür.

Taksi durakları soldadır. Ayaza, soğuğa gelemediğim için hemen öndekinin kapısını açtım. Ama açmamla kapamam bir oldu. Şoförün yanında konuğu var. İki kişi içmiş sigarayı, taksinin içini doldurmuşlar. Boğulacaklar, haberleri yok. Arkadakine gidecek oldum; şoförü parmağını sallayarak, "Ona, ona!" dedi. Gene de yakınına varıp, "İçi duman dolu taksiye binme zorunluğu ne zaman çıktı?" diye sordum. Parmağını gene öyle sallayıp çekti. O sırada öndekinin şoförü:

"Kibar kavat, taksiyi özel araba sanıyor!" diye sövdü Türkçe. Konuşmasını Almanca'ya döndürüp yapma bir kibarlıkla, "Duman iki saniyede boşalır, buyurun *bitte!"* dedi.

Yüzüne baktım: Kulağımı doldura doldura sövmesini geri çevirip yüzüne çarpayım mı, yoksa anlamazlıktan gelip bineyim mi? Saat belâ saati değil. Bunun o da ayırdında. *"Bitte schön mein Herr!"* deyip usulca bir sövgü daha patlattı: "Kavvatoğlu kavvat!" Türk Türke belâ çıkarıp karakolluk olmak hiç işime gelmiyor. Yarın duyan onu kınamaz, beni kınar. İçimden uzun bir "Ah!" çekip öfkemi yuttum. Kuzu kuzu bindim duman dolu taksiye.

Konuk arkadaki taksilerden birinin şoförüymüş; arkadaşı ona "Güle güle!" çekti.

Duisburg istasyonunun önünde, başka duraklarda, başka şehirlerde, epeyden beri pek çok Türk taksi şoförü çalışır. İçlerinde son derece efendileri vardır. Saygı, görgü sanki bir onlardadır. İşten kazandıklarıyla yurtta edinilen evin, arsanın borcu kapanmadığı için, böyle geceboyu taksi kullanırlar. Günden güne yaşam pahalanıyor ne olsa.

Alman sürücüye raslarsan işin daha ciddidir. Tek tük onlardan da böyle sigaracı, tütüncü çıkar. Ama söylersen söndürür, hatta özür diler. Binde birdir kabası. Bana nedense bizimkilerin kabası daha fazla gibi gelir. Sövünce ananı, dinini tesbihe dizer. "Kavatoğlu kavat!" der örneğin. Gece yarısı bana "kibar" demesi de sövgüdür. İyi anlama söyler görünüp kötü söyler. Ne hakkı var "kibar" demeye, "kavat" demeye? Gördü mü öyle iş yaptığımı? Haydi bana dedi, babama demeye ne hakkı var?

"Nereye gitmek istiyorsunuz?" diye sorsun bekledim, sormadı. Kendim söyledim zorunlu.

"Otoyoldan mı, şehir içinden mi gidelim?"

"Otoyoldan lütfen..." dedim.

Düştük gidiyoruz. Kaç yıldır taksi şoförlüğü yaptığını, Duisburg'un neresinde oturduğunu sordum. Araba kendinin mi, yoksa firmanın mı? Sorularımı yarı istekli, yarı isteksiz yanıtlıyor. Gerçekte Mannesmann'da vinç ustasıymış. İyi de para alıyormuş. Ama çocuklar büyümüş, giderler artmış. Arada böyle taksiye çıkıyormuş. Yaşam gerçekten pahalanıyormuş. O da böyle iki işte çalışıyormuş ne yapsın?

Ren üzerindeki köprüyü geçtik. İlk gelen çıkış'tan Homberg'e kıvrıldık. "Sachtleben" adlı kimya fabrikasına geldik, o da benim hangi ulustan olduğumu sordu.

"Türküm…" dedim. Yoksa söylemese miydim?

Elini firene atacak gibi yaptı ama atmadı. Başını döndürdü, hafif yan gözle yüzüme baktı: "Şunu baştan söylesene be kardeşim! Gecenin bu vaktinde insanı niçin günaha sokuyorsun?"

Gülmeye çalıştım: "Dedim sana Türküm; aklım başıma geç geldi! Seninki öyle değil mi?"

"Nasıl?"

"Yani aklın..."

"Nasıl aklım?"

"Yani aklın başına geç gelmez mi?"

Taksiyi dikkatle sürüyor. Bir araba solladı. Moerser Caddesi kavşağına geldik. "Akıllar, türlü türlüdür. Kiminin geç gelir, kiminin hiç gelmez!"

"Ben şeninkini sordum…" diye üsteledim.

"Benimkine bakma; benimki hiç gelmez!"

Lâmba kırmızı yanıyor, kavşakta bekliyoruz. Saat tık tık atıyor. Şimdi tam mahalleye giden yoldayız. Ona, duracağı yeri söyledim. Hesap 19 mark tuttu; 20 almasını, bir alındı kesmesini rica ettim.

"Senden 15 alacağım! Yüzüne karşı çok ayıplık işledim. Şu sigarayı diyorum, içmesem iyi; ama istemim elimde değil; içiyorum. Arabanın içinde müşteriye de, kendimize de zararlı! O inip giden arkadaş var ya, Kangallı Cafer deriz, beni o azdırdı. Soğukta bekle bekle, vakit geçmiyor. Hatta iznin olursa 10 alayım senden..."

"Hayır, 20 alacaksın! Öbür konuda tartışmadık, lütfen bunda da tartışmayalım. Yirmi al, sen de beni hoşgör..."

Alındı'yı kesti, 20'yi aldı: "Yahu aslan hemşerim, adını soracağım, fakat yüzüm yok! Sen bu gece bana akıldan çıkmaz bir ders verdin!" dedi.

"Ne yapalım, dünyadır! Bakarsın bir gün gene görüşürüz, sen de bana ders verirsin; adımı o zaman söylerim. Haydi hoşça kal…"

İnip kapıyı açtı; iyi geceler diledi. Gözleri de öyle güzel ki, gecenin içinde balrengi parlıyor.

Sonra gözlerim uzun zaman istasyonun önünde bana "kavat" diyen şoförü aradı. Ne yazık bir daha raslamadım. Bundan sonra raslar mıyım, raslamaz mıyım; bilmiyorum. Umudum zayıf, çünkü Duisburg koca şehir; Ren ile Rur'un birleştiği yerde, öyle kaynar durur.

Tanın(ma)mış Alman Yazarları



Köln'ün 40 kilometre doğusunda, Gummersbach denilen güzel şehirde Theodor Heuss Akademisi var. Burası, son dönem Alman cumhurbaşkanlarından FDP'li Theodor Heuss adına kurulmuş bir kültür merkezidir. Şehrin dışında, tepede kuş sesleri arasında pırıl pırıl bir yapıdır. Burda siyasal eğitim toplantılarından başka, sanat konulu seminerlere de yer verilir. Oraya, yabancı işçilerin kültürleri konulu bir seminere çağrıldım. Cuma öğleden sonra dört arkadaş gittik. Almanya'nın kuzeyinden, güneyinden, Berlin'den 80 kadar katılımcı var.

Bunların yarısı Alman, yarısı yabancı. Tâ Afrika'dan, Uruguay'dan, İran'dan, Yunanistan'dan arkadaşlar gelmiş. Türkler her zamanki gibi çoğunluk... Orda yatıp kalktık, konuşma dinledik iki gün.

Cumartesi akşamı, dört yazar, şömineli salonda yapıtlarımızdan parçalar okuduk. Bu akşama çevreden konuk çağrılmıştı. Onlarla birlikte yüz kadar olduk. Seminer yöneticisi Herr Patlavvski, biz dört yazara biralar, şaraplar getirdi. Dinleyicilerin karşısında bunları içtik. Hem de sıramız gelince yapıtlarımızı okuduk. Ben "Monica" öykümün Türkçesinden biraz okuyup kestim. Hamburglu gazeteci Helga Kempcke Almancasını seslendirdi.

Verilen aradan sonra ikinci tur başladı. Bu turda sorulan soruları yanıtlayacağız. Herkes birbiriyle konuşmaya daldı. İkinci tur yapılmadı. Ben de okumalarımız sırasında sürekli bana bakan yaşlı Almana gidip "İyi akşamlar!" dedim. Meğer o da yazarmış. Kendini tanıttı: "Herbert Plate." Gummersbach'a sekiz kilometre uzakta, Drinhausen denilen yerde oturuyormuş. Yazarlar da birbiriyle tanışırken bir ilinti bulup onu araya sokma gereği duyar. Herbert Plate, "Birkaç kez Türkiye'ye gittim..." dedi. "Türkiye üstüne kitaplar yazdım. Biri *Das Land der Türken* adını taşır, yani *Türklerin Ülkesi*. Öbürü gençler için bir kitap: *Yılmaz...*"

"Öyle mi? Sevindim!" filân derken, söz sözü izledi.

"Yazabildiğim her türde yazıyorum; bugüne kadar 60 kitap yayımladım!" dedi, şaşırdım. Nerdeyse özür dileyeceğim; "Herbert Plate" adı kafamda hiçbir çağrışım yapmıyor. Sanırım Türkçeye tek yapıtı çevrilmedi. Bizim RAA'nın kitaplığında çocuk ve gençlik kitapları var. Orda da tek kitabına raslamadım. Olsa görürdüm.

Oturduğu yerin uzak olmadığını söyleyip yarın kahve içmeye çağırdı. Arkadaşlarla konuştuktan sonra, bu çalışkan yazara, "Geleceğiz, teşekkür ederiz..." dedim. Bir kâğıda yol plânı çizdi, adını, adresini, telefon numarasını yazıp verdi.

Almanya'nın o yöreleri dağlık ama her yerinde yollar çok iyi. Gene de o yaşta bir insan için geceleyin otomobil sürmek kolay olmasa gerek. Ayrılırken, söyleşimize gelmek için katlandığı zahmetten ötürü teşekkür ettim. "Sorun değil; ben otomobilimle tâ Hindistan'a kadar gittim!" dedi.

Ertesi gün pazar. Dükkânlar kapalı. Seminer boyu içmek için getirilen Villa Doluca'lardan iki şişe ayırdık. Yola çıkmadan, Akademi'nin duvarındaki harita üzerinde biraz çalıştık. Saat 15.00'te yazarda olacağız. Gummersbach'tan çıkıp sürdük. Biraz sonra otomobili süren arkadaş, "Burası Drinhausen!" dedi.

"Nasıl olur, daha iki kilometre gitmedik?"

"Valla, işte levha!"

Baktık, gerçekten öyle. "Ama sekiz kilometre olmadı. Hem biz Wiehl diye bir yerden geçerek Waldbröl yönüne gidecektik. Daha Wiehl'den de geçmedik!"

"Kim bilir, belki geçtik..."

Haydi, çevir bakalım telefonu!

"Ah, orda küçük bir mahalle var; size küçük bir tuzak! Akşam söylemeyi nasıl da unuttum? Siz daha epey süreceksiniz. Çizip verdiğim plâna iyi bakın..."

Bakıp yeniden sürdük. Haziranın öyle güzel bir günü, hem öyle güzel yerlerden geçiyoruz, anlatılır gibi değil. Kendi kendime, "O Rur Havzası'nın dumanları altına fazla kapandık!" diye söylendim. Balta girmemiş denecek derecede bozuksuz ormanların içinden geçiyoruz. Orda yeşil ekenekler, burda bakımlı evler... Evlerin ön, yan balkonları al kırmızı çiçeklerle

donatılmış. Yolların iki yanı da çiçek. İnanılır gibi değil, kimse koparmıyor. Sonunda Herbert Plate'nin köyüne ulaştık. Burası beş evli bir mahalle. Komşulardan sorduk, yazarın evini gösterdiler. Zaten kendisi de bekliyormuş, yürüyüp kapıya kadar geldi. Orda eskinin çiftçi evlerinden birini alıp onarmış, badana yapmış; doğanın kucağında oturuyor.

Karşıdan bakınca koca çiftçi evi kağşamış gibi duruyor. Otomobili avluya eyledik. Bizi dışarda, 150 yıllık kayının altında duran taş masaya buyur etti. Bir de konuğu var: Karl Kohlenberg; tanıştırdı, o da yazar. 70 km. ötede Aachen'da oturuyor. Tarih ve etnoloji konularında yazıyormuş daha çok. Basılmış 75 kitabı varmış. İngilizceden 25 çevirisi... Babası konsolosmuş, çocukluğu Londra'da geçmiş. Adını kafamda evirip çeviriyorum, duydum mu bu adı; hayır, hiç duymadım! Beş koca yıldır Almanya'dayım, okuyorum, yazıyorum. Almanya'nın bu derece çalışkan yazarlarını tanımıyorum. Benimle birlikte olan arkadaşlar da yazınla uğraşır, onlar da tanımıyor, bilmiyor.

Herbert Plate dünyanın gezmedik yerini bırakmamış. Moskova'dan anmalık semaver getirmiş. Sıcak su kaynıyor. Karısı Köln'de otururmuş. Koca evde yalnız mı? Hayır, başka insanlar, çiftler kalıyormuş. Onlarla birlikte yaşıyormuş. Aachenlı yazar da bugün için konuk gelmiş; saat 17.00'ye doğru, "Herbert, ben gideyim!" diye tuturdu. Hayvanlara bakan yokmuş evinde.

Kuzey Almanya'daki Sylt adasında Boy Lornsen adlı bir arkadaşı varmış; o da çok üretken bir yazarmış. Ara sıra gelirmiş. Evin önündeki atelyelerde tahtadan, demirden bir şeyler yaparlarmış birlikte. Çaylarımızı içtikten sonra kalkıp gezdik. Atelyeler marangozluk, demircilik için ayrı ayrı. İçleri âlet aygıt dolu. Ayrıca elektrikle işleyen makineler var.

Herbert Plate, "Burda her şeyi yaparız! Kapı, pencere, mobilya, marangozluğun her türü gelir elimizden. Bak şu avlu kapısını kendim yaptım. Bu derece demir işini başkasına yaptırsan ödemeye gücün yetmez. Oturma odamdaki masa, koltuklar kendi elimden çıkmadır. Bahçedeki demir horoz ile, pan heykelini de kendi yapıtım!" diyor.

Elinden duvarcılık gelirmiş; heykellerin altındaki beton yükseltileri de kendisi dökmüş.

"Arabaları da kendimiz onarırız. Arkadaşlarla buluştuğumuz zaman bu atelyelerde hem iş yapar, hem konuşuruz..." Ellerini kaldırıp yere doğru çakar gibi yapıyor: "Bir yazar dünyanın üstünde böyle sağlam duracak!" diyor. Hep şaşıyorum.

Herbert Plate 1918 doğumlu. Bu bölgenin çocuğu. Otuz üç yaşına kadar çiftçilik, hayvan yetiştiriciliği, ormanda kesimcilik yapmış. Kendi kendine yöntemler bularak kürk hayvanları yetiştirmiş. Tam beş yıl da askerliği var. İkinci Dünya Savaşı'nı bütün boyutlarıyla yaşamış. Savaş bitince yazarlığa başlamış.

"Bir yazarın en büyük yanlışlığı yazmaya erken başlamasıdır. Ben, dünyayı ve yaşamı yeterince tanıdıktan sonra başladım! Bundan çok hoşnutum!" diyor.

Bir yıl, yalnız ilkokula gitmiş. Başka okul görmemiş. Kendi kendini yetiştirmiş. Evinin çalışma odasında kendi yazdığı kitapları en alta dizmiş. Benim kulacımla bir kulaçtan fazla. Arada antolojiler var. Hayvanlar üzerine, ülkeler üzerine, tarih üzerine, günün olayları üzerine yazdıklarını evirip çevirdim. İki önemli ödülü var: Biri Alman Gençlik Kitapları Ödülü, biri de Braunschweig şehrinin Friedrich Gerstcker Ödülü...

Bu arada onun kitaplığında bulunan Karl Kohlenberg'in kitaplarına da göz attım; inanılır gibi değil. İkisi de çok çalışmış, çok üretmiş!

Herbert Plate, halk yüksek okullarına, şehir kitaplıklarına giderek yılda yüzden fazla okuma yapıyormuş. "Çocukluğumda gitmedim okullara ama şimdi çok gidiyorum!" diye gülüyor. Arada sık sık Aachenlı yazarla yazın konularında takışıyor. Bu iki yaşlı yazarın tartışması insanı güldürüyor.

Çıkıp biraz dolaşıyoruz. Kırk dönümlük bir yer burası. On iki yıl önce, yazı gelirleri artınca almış. Yukarıdan aşağı bir su geliyor. Dört tane büvet yapmış. Sular büvetten büvete akarak geçip dereye gidiyor. Sürekli soğuk, hem de temiz. Böyle bir su Almanya'da büyük lüks: Alabalık yetiştiriyor. "Kaç balığın var?" diye sordum. Artık birbirimize "sen" diyoruz, "siz"i hemen kaldırdık. "Bilmiyorum; binlerce..." diyor.

Şimdi 66 yaşında. Daha önce kirada oturmuş. Birbirinden yaşlı ağaçlarla kaplı toprağı gezerken usulca, "Sen bir ağasın!" dedim ona. "Ağayım, ama kölem yok!" dedi.

Türkiye hükümeti çağırıp kendisini konuk etmiş. Dr. Hans Jesse ile birlikte üç ay gezip tozduktan sonra işte o *Türklerin Ülkesi* adlı kitabı yazmış. Büyük boy, ciltli, renkli fotoğraflarla bezeli bir kitap. Bizim hükümet biraz satın almış. Fiyatı da az uz değil, 50 mark. Türkiye'yi her yönüyle bir aynanın içinde gibi gösteren berrak bir yapıt. Tanıtıcı bilgileri iyi…

Herbert Plate ile epey konuştuk. Bir minik köpeği var. Kedi kadar küçük ama sanki yaban domuzu soyundan. Gelip gidip insanın ayaklarına sürünüyor. Köpek sevmediğimi ona söylemedim ama sanırım anladı, çekip kucağına aldı.

"Burdan dışarlarda kaldığım zaman sıkılıyorum. Burası bence dünyanın merkezidir. Radyo, televizyon, telefon, gazete… hepsi elimin altında. Her an istemediğin kadar haber evimin içinde! İstediğim işi yapıyorum. Yazdığım kitaplar basılıyor, okunuyor, daha ne isterim?"

Yüz çizgileri doyumlu, mutlu bir yazar olduğunu gösteriyor. Derisi sağlıklı bir insanın derisi. Ayrılırken birer kitabını verdi bize. Onunla konuşmalarımızdan, evinde, bahçesinde gördüklerimizden daha neler yazsam? Birbirimizden "Gene görüşelim!" dileğiyle ayrıldık. Bizimle birlikle Aachenlı yazar da kalktı. "Geç kaldım, hayvanlar acıktı!" diye nerdeyse ağlayacak. Çıkarıp adresini verdi görüşelim diye.

Duisburg'taki işyerimizde biz dört kişi çalışırız. Üçümüz Alman. Müdürümüz toplumbilim ile yazın okumuş. Boş vakitlerinde en çok yaptığı yazın yapıtı okumak. Dünya yazınını benden iyi bilir. Türk yazınından da bir Türk kadar haberlidir diyebilirim. İkinci arkadaşımız da bir Alman öğretmen. Üçüncü de sekreterimiz; iki delikanlı oğlanın anası. Onun da yazın kültürü iyidir. Pazartesi sabahı geldim: "Böyle böyle, Theodor Heuss Akademisi'ndeki seminerden sonra Drinhausen köyüne gittik, orda iki yazarla tanıştık, adları şu, şu.. Biri 60, biri 75 kitap yazmış; tanıyor musunuz?" diye sordum.

Duymamışlar bile. Sylt'te oturan Bol Lornsen'i söyledim, onu da tanımadılar. "Sylt'i duyduk ama yazarı duymadık!" dediler. Herbert Plate'nin aldığı ödülleri söyledim. Bir iki afişini almıştım, onlarla birlikte, imzalayıp verdiği kitabı gösterdim.

Dudaklarını dişleriyle çiğneyip baktılar yüzüme: Alman arkadaşlarım bu tanınmış Alman yazarlarını tanımadılar.

Onlar şimdi bir çokluğun içinde, neyi, nasıl seçeceğini bilmiyor, anlatılmaz bir acayipliği yaşıyor. Eskiden yazarlar bu derece çok kitap yazmaz, bu derece çok ödül almaz, bu kadar sık televizyona çıkmazdı, gene de bugünkünden çok tanınırdı. Şimdi çok sayıda yazar, milyonların önünden renkli menkli geçiyor, milyonlar seyrediyor; ama kitapların basılma sayısı düşüyor. Bu yüzden fiyatlar yükseliyor, kitap baskı sayısı da, okur sayısı da düşüyor.

Zaten koştur koşturlu bir çalışma dünyası; eve bitkin geliyorlar. İki bardak bira içip sevişiyorlar. Videodan ya da televizyondan bir de film gördüler mi, "Eee, hadi yatalım, yarın iş var!" tamam! Böyle bir yaşam içinde 60 ya da 75 kitap yazmış yazara yer kalmıyor.

Sonra kendime çıkıştım: "Varsılın malı yoksulun çenesini yorarmış! Sen bunları bırak da kendi toplumunun sorunlarını düşün akıllım!" dedim, boşverdim tanın(ma)mış Alman yazarlarını.

Yazar ile Kocası

Neuss'taki Pedagoji Akademisi'ne, öğrencilerin sorularını yanıtlamaya çağrıldım. Burda anaokulu eğitimcisi yetişiyor. Neuss; Düsseldorf ile Köln'ün arasında, Ren kıyısında eski bir Roma-German şehridir. Nüfusu 110 bin. Duisburg'takinden daha eski bir iç limanı var ama "onun kadar büyük değil. Orda Almanların "*Sauerkraudt*" dediği "beyaz kömür" üretiliyor, toprak işleme makineleri yapılıyor. Kerestecilik ileri. Ünlü birtakım fotokopi makinelerinin fabrikası orda. Tabii yabancı işçi de çok. Türklerin sayısı 10 bin.

Pedagoji Akademisi'ne iki yazar daha gelecek. Demek iki meslektaşla daha tanışacağım.

Sabah 8.00 otobüsüne yetişeyim diye erken kalktım. Duisburg merkez istasyonuna geldim. Amsterdam'dan Viyana'ya giden trene bindim. Çok tren yolculuğu yapıyorum. Bunların vaktinde gelip, vaktinde kalkmasını seviyorum. Yol biraz uzunsa kitabımı okuyor, yazımı yazıyorum. Yolcularla söyleşme olanağı da çıkıyor arada.

Tren Düsseldorf'tan sonra Neuss istasyonunda durunca öğrencilerden Andrea ile Ute'yi beni bekler buldum. Uzaktan bildim onlar olduğunu. Öğretmenleri Gabriele Wolf telefonda söylemişti. Önce okul müdürü Edith Gerick'le oturup birer kahve içtik. Derken yazar Barbara Schwindt girip geldi kocasıyla. En az yetmişinde var. Yakında bir yürek sekmesi geçirmiş. Yolculuklara yalnız çıkmıyormuş. Hafif topallıyor. Eşi koluna girip yürümesine yardım ediyor. Ay yüzlü, okşayıcı bakışlı bir kadın, Almanya'nın güzel şehirlerinden Wiesbaden'de oturuyormuş. Daha çok okul çocuklarına yönelik kitaplar yazmış. Alman yazarları çok yazıyor, az tanınıyor. Barbara Schwindt'i öğretmenler dışında tanıyan yok. Kaç yıldır Almanya'dayım, ben de adını yeni duydum. Öbür yazar Josef Reding, biraz gecikecek. Dün kuzeyde, Bremerhaven'da okuması varmış. Sabah 5.00'te trene binmiş. Neuss'a kadar epey yolu var. Şiir, roman, öykü yazıyor. "Barış" adlı küçük bir şiiri dillere destan.

Kahveleri bitirdikten sonra öğrencilerin önündeki yerimizi aldık. Okul müdürü ile öğretmenler arkaya oturdu. Yetmiş öğrenci, sekiz öğretmen bizi dinliyor.

Barbara Schwindt başladı önce. Yaşamı üstüne kısa bilgi verdi, kitaplarını anlattı. Sonra *Und was passiert jetzt?* (Şimdi Ne Oldu?" ve *Ende gut?* (Sonu İyi mi?) adlı kitaplarından birer parça okudu. Kendisi "Türkiyeli Arslan" adlı öyküsüne önem veriyor. O bitirmek üzereyken Josef Reding girdi. Gabriele Wolf sözü bana verdi.

İlk başlarda okullara giderken yanımda çevirmen olurdu. Artık kendim konuşuyorum. Almanca'ya çevrilmiş metinleri de gerekirse kendim okuyorum. *Nachtschicht* kitabımdan konusu Almanya'da geçen bir öyküme başladım. Kimi sözcükleri kolay söyleyemiyorum.

Okuma hızım normalin altında. Zaten ivmecem yoktur. Dinleyicilerimle göz değinişinde olmaya önem veririm. Hep bir yere ya da yalnız önüme bakmam. Herkese ayrı ayrı bakmaya çalışırım. Söylediklerimi anlıyorlar mı, anlamıyorlar mı; yoklayarak ilerlerim. Elbet söz anlaşılmak için söylenir. Anlaşılmayacak olduktan sonra hece söylemek gerekmez. Sonuç umduğumdan iyi oldu. Yalnız yabancı bir yazar olduğum için değil, öyküyü iyi okuduğum için yankı verdiler. Önce moralim titrekti: "Acaba başarabilecek miyim?" diyordum.

Josef Reding de kendini tanıtarak söze girdi. Benim gibi 1929 doğumlu olduğunu söyledi. Dört yıl Martin Luther King'le çalışmış. Birçok gösteride yanıbaşında bulunmuş. Şimdi de açlıktan kırılan Afrika için çalışıyor. Şiir, öykü, gezi kitapları yazıyor. Okullarda yaptığı okumalarda çocuklara öyküleri üstüne resim yaptırıyor. Okurken sözcükleri tam bütün çıkarıyor; kimi Almanlar gibi yarısını yutmuyor. Söylediklerini tam alabiliyorsun. İstek üzerine "Barış" adlı şiirini okudu. Türkçesi şöyle:

Dövüşmek dalaşmak neden
Sanıldığı kadar zor mu barış
Barış; oldukça kolay
İngilizce PEACE
Fransızca PAIX
Rusça MİR
İbranice ŞALOM
Almanca FRIEDEN

Ya da gel birlikte oynayalım
Konuşalım birlikte
Birlikte şarkı söyleyelim istersen
Yeyip içelim
Yaşayalım birlikte
(Ama) Yaşayalım

İki saat süren birinci bölüm bitti. Yeniden kahve içmeye geçtik. Kahvenin yanında küçük ekmekler, katıklar var. Sonra üçe ayrılan öğrencilerle çalışmaya çekildik. Her gruba bir ya-

zar düştü. Ayrı odalarda bir saat çocuk yazını üstüne konuştuk. Sonra yeniden birleştik. Bu kez bize sorulan sorulara yanıt verdik. Barbara Schwindt'i epey terlettiler. Onu fazla iyimser buluyorlar: "İyimserliğe diyecek yok ama gerçekleri örtüyorsunuz. Bu toplumda yabancı çocukların gerçekleri ne yazık çok sert!" dediler. Biri de benden öykümdeki gerçeklik ve düş oranını sordu. O düş demiyor, "yaratı" diyor. Başka biri öykülerimi zor mu, kolay mı yazdığımı öğrenmek istedi.

Pedagoji Akademisi'nde çocuk yazını dersi okutan Gabriele Wolf işini bilen bir kimse. Saçını da erkekler gibi kestirmiş. Sanat öğretmeni Udo Feis'in öğrencilere hazırlattığı afişleri duvarlara astırmış. Bunlar ünlü çocuk kitaplarının kapakları. Öğrenciler kendi duyuş, düşünüşlerine göre yeni kapaklar tasarlamış. Bayan Wolf bizden okul öncesi çocuklar için birer öykü istedi. Eğer yollarsak, sanat öğretmeniyle işbirliği yaparak bunları öğrencilere resimletecek. Söz verdik, yollayacağız.

❁

Günün öğleden sonraki bölümü Düsseldorf'taki Pedagoji Enstitüsü'nde geçecek. Bizi oraya Gabriela Wolf ile Hildegard Budde götürdü. Bu kez öğretmenlerin karşısına oturacağız. Pedagoji Enstitüsü, eğitim araştırmalarından başka, öğretmenlerin meslek içi yetişmelerini sağlıyor. Toplantıya başlamadan, yakındaki Park Restaurant'ta geciken öğle yemeğimizi yiyeceğiz.

Barbara Schwindt, eşi, ben; Bayan Budde'nin otomobilindeyiz. Bayan Budde Düsseldorf'ta çalışıyor ama Essen'de oturuyor. Bu yüzden Park Restaurant'ı buluncaya kadar akla karayı seçti. O arada doyumevinin mutfağı kapanmış. Salam, sucuk, peynir ekmek yiyebileceğimizi söylediler. Ben peynir ekmek, üzüm suyu istedim. Yemek boyunca Barbara Schwindt torunlarından söz etti. O da peynir ekmek getirtti kendine. Gulaş yiyen kocasına takılıyor: "Makarnayı bol koymuşlar çok yemesen iyi olur. Etler de sert galiba! Dişin kesiyor mu?"

Kocası matematikçi: "Sen kendi işine bak; ben çoğu azı bilirim. Öğrencilerin soruları sertti, değil mi? Neyse! Biraz yavaş yiyorsam kusura bakmayın..."

Bayan Budde, "Vaktimiz yetecek, ivmeye gerek yok..." diye bizi rahatlattı. Barbara Schwindt, "Niçin ivecekmişim? Mutlaka bekleyecekler! Bizsiz olmaz!" Yalın, önemsiz sözler söylüyor. Kendisi gülüyor, biz gülmüyoruz. "*Türkiyeli Arslan*" öyküsünü nasıl bulduğunuzu bana söymediniz kuzum? Yoksa beğenmediniz mi?"

"Ben iyimser öyküleri severim; güzeldi!" dedim.

"Siz diplomatsınız!" diye göz kırptı. Üstünde durmadım. Sonra garsonu sesledik hesabı getirsin diye. "Hep birlikte mi?" diye sordu. Hildegard Budde uyardı: "Hayır ayrı ayrı!" Önemli değil ama onun konuğu olacağımızı geçirmiştim aklımdan. Barbara Schwindt, "Kocamınki ile benimki de ayrı!" diye vurguladı. Şaşırdığımı belli etmedim. En az kırk yıl birlikte yaşa, hesaplar ayrı olsun! Yanlış mı anladım yoksa? Yok, doğru anlamışım; ayrı ödediler. Onlar için yerinde bir davranıştı demek.

Kalkıp Pedagoji Enstitüsü'ne yollandık. Barbara Schwindt'in koluna bu kez ben girdim. Kitap çantasını kocası taşıyor.

"İşte böyle; artık yardımsız yürüyemiyorum!" Merdivende sık sık dinleniyor. "Çok iyidir kocam. Ah siz onu bir yakından tanısanız? Çok güzel fıkra anlatır. Onunla iyi anlaşırız..."

"Madem iyi anlaşıyorsunuz, hesapları niçin ayrı ödediniz?" diye sorayım dedim; "Amaaan Fakir, ne karıştırıyorsun? Dinle geç!" dedim kendime. Dinleyip geçtim.

Pedagoji Enstitüsü'ndeki toplantıya Josef Reding katılmıyor. Yerine Michael Höhn geldi. Höhn Duisburg'ta Türklerin yoğun yaşadığı Meiderich'te beş yıl papazlık yaptı. Şimdi Gummersbach'ta oturuyor. Hem papazlık yapıyor, hem roman öykü yazıyor. Yabancılar üstüne de kitapları var. Özellikle *Edips kurzer Sommer* (Edip'in Kısa Süren Yazı) romanı ünlü. Genç, atak bir papaz. Okumaya başlarken pencereleri açtırdı, içerdeki havayı tazeletti.

Bu toplantının sonundaki tartışma daha ilginçti. Almanya'daki yabancı düşmanlığı üzerinde durulurken bana da söz düştü. Bu düşmanlığın yabancılardan çok Almanlara zararlı olduğunu belirttim. "Siz bu konuda deneyimlisiniz. Dar kafalı, Nazi artığı yabancı düşmanları, yabancıların işini bitirdikten sonra ilerici, demokrat Almanlar'ın üstüne yürür. Kendinizi

nasıl koruyacaksınız?" dedim. Bana hak veren konuşmalar yapıldı. "Önlem nedir sizce?" diye sordular. "Önlem bir değil, birden çoktur. Bunları oturup birlikte düşünmek gerekir. Hepsinden önce yabancıları korumak, hem de daha ciddi önlemler alması için yönetimi sıkıştırmak gerekir" dedim.

İnanılır gibi değil, yeniden trenle, otobüsle dönüp dolaşarak Homberg'teki eve geldiğimde vakit gece yarıyı geçiyordu.

Ödül Töreni Konuşması

Berlin-ICC, 27.4.1984

Sayın Bayanlar Baylar;

Barış Çöreği adlı kitabımla, Berlin Senatosu Çocuk Yazını Ödülleri'nden birini kazandığım için sevinçliyim.

Bu kitapta yer alan öyküleri yazdığım günlerde yurdumuzda, Sıkıyönetim Askeri Mahkemesi önünde "Barış Derneği" yargılaması başlamış bulunuyordu.

Bir küçük Alman şehrinin apartmanları arasında oynayan çocukların barışını bozan önyargılı bir annenin davranışından sonra olanları anlatıyorum.

Kurucularından biri olduğum Türkiye Barış Derneği, yurtta ve dünya da barışı savunurdu. Öyküm ise çocuklar arasındaki barışın korunmasından söz ediyor.

İlk bakışta iki olay arasında ilgi uzak görünür. Eğer en küçük plânda, iki çocuk arasında barış korunamıyorsa, onu daha büyük plânlarda koruma girişimleri ne sonuç verir? Uluslararası savaşlarla, komşular, hatta arkadaşlar arasındaki kavgalar birbirinden çok mu ayrı?

İnsanlık tarihi sürekli savaşlarla dola taşa bugünü buldu. Sağlıklı bir kafanın almayacağı kadar savaş oldu geçmişte. Bir hesap var: 5500 yıllık süre içinde barışlı geçen ayların, yılların toplamı yalnız 290 yıldır; 300 yıl bile değil!

Biliyor musunuz, yeryüzünde ilk ensdüstri silah endüstrisidir. Yapılan, yaptırılan silâhların öldürüm gücü sürekli artıyor. Şimdi artık binlik, yüz binlik öldürüm sayıları az bulunuyor. Milyonlar, milyarlar hedefleniyor. Ölümlerle birlikte yıkımlar da genişledi. Yalnız bomba değen evler, şehirler değil, bütünüyle yurtlar yok ediliyor. Hiroşima ile Nagazaki'ye atılan bombalardan sonraki bombaların gücü şimdi milyon kat arttı.

Kimi yazarlar, insanlığın gelişen yanlarını sevinçle anlatır. Oysa onun en gelişen yanı silâh yapma, savaşma yanıdır. İnsanlık, silâh yapmak için varsaydığı nedenleri yok etmediği gibi, yeni nedenler bularak durmadan savaşıyor. Aptallık apaçık: Daha büyük ekonomik güç, daha çok teknik buluş, hatta daha büyük nüfus; daha çok savaşmak ve öldürmek için isteniyor! Dört ayağı üstünde giden yaratığın iki ayağı üstüne kalkmasıyla doğada insanlaşmanın başladığı söylenir. O günden beri de insan güya sürekli insanlaşır. Acaba daha çok canavarlaşma değil midir söz konusu olan? Bunu anlamak için biraz düşünmek yeter.

Halklara egemen olan iç sınıflarla, dünyanın yarısına egemen emperyalizmler, daha çok çıkar sağlamak için durmadan savaşıyor; bunun için çok yönlü, çok yollu kışkırtmalar yapıyor. Yeryüzünde insanların yarıdan çoğu savaşlar yüzünden yoksul, ekmeksiz, kitapsız, konutsuz ve çıplak bugün!

Savaşkan varlıklarını korumak için durmadan savaşmayı hak sayan uluslararası sömürücü güçlere baktıkça, savaşları haklı görenlerin barışı savunanlara uyguladığı ceza ve işkenceleri gördükçe, insanın insanlaşmada yaya kaldığı sonucuna vararak üzülüyorum.

Yeryüzünde biz yazarlar türlü inançtan insanlarla elbirliği yaparak barışı kurtarmaya çalışıyoruz. Bunun için dil, din, deri ve soy ayrımı gözetmiyoruz. Hangi düşünce ve eğilimde, hangi inançtan olursa olsun hepsiyle; Muhammet'e, İsa'ya, Musa'ya, başka tanrılara, peygamberlere, hatta şeytana gönül verenlerle savaşa karşı yan yanayız. Bu yolda şeytanın kendisiyle işbirliği yapmaya bile varız. İstiyoruz ki bunu herkesle, her zaman, aksatmadan yapalım. Yeni savaşlar, daha korkunç silâhlarla yapılacağı için dünyayı ve halkları bir anda yok etme sınırına gel-

di. Bu çok boyutlu savaşları önlemek için komşular, kardeşler ve arkadaşlararası barışın büyük önemi olduğunu düşünelim. Bunu her zaman, her yerde göz önünde bulunduralım.

Tarihi içinde pek çok savaşa giren, savaşmak için çok silâh yapan Almanya, özellikle saldırgan olduğu savaşlarda sürekli yenildi. Onun son saldırgan savaşı da burdan, Berlin'den yönetildi. Almanya savaştan ülkeyi yıkıma uğratarak ve parçalayarak çıktı. Şimdi bu eski başkentin yeni insanları, son derece iyi duygu ve düşüncelerle *Barış Çöreği* adlı kitabımdan ötürü beni ödüllendiriyor. Elbet bunu sevinçle karşılıyorum. Ama buraya gelince duyduğum bir habere çok üzüldüğümü belirtmek zorundayım. Berlin Senatosu bir yandan beni ödüllendirirken, başka bir Türk yazarı Yusuf Ziya Bahadınlı'yı bir ay içinde Berlin'den gitmeye zorluyor. Eğer bir ay içinde Bahadınlı Berlin'den sınırdışı edilirse, o zaman bu değerli ödülü içime nasıl sindirebilirim?

Savaş alışkanlıklarının kırılıp, barış eğitiminin yayılması için elbet çocukluk uygun bir çağdır. Okullarda yalnız savaşları kışkırtan iç egemen sınıflarla uluslararası silâh tekellerini tanıtmak yetmez. Az önce Bayan Barbara John'un da söylediği gibi, ayrı uluslardan çocukların bir arada eğitilerek, birbirini tanımasında büyük yarar vardır. Bugün Berlin'de ve bütün Almanya'da, Alman çocuklarının yabancı çocuklarla, daha çok da Türk işçi çocuklarıyla bir arada eğitilmesi, büyümesi; her şeyden önce Alman çocukları için değerli bir fırsattır. Bu fırsatın Alman öğretmenleri ve eğitim yöneticileri tarafından yeterince değerlendirildiği kanısında değilim. Bu fırsat elbette Türk işçi çocukları için de iyidir; bunu Türk öğretmenleri de tam değerlendiremedi sanıyorum. Çocukları bir arada eğiterek sağlanacak tanışıklığı dünya ölçüsünde genişletmek, dünya ölçüsünde yan yana, can cana olmak, savaştan yana güçleri durdurmak için başlıca çözümlerden biridir.

Bu sözleri söyleme hakkını kendimde görüşüm, ödül kazanan *Barış Çöreği* adlı kitabın yazarı oluşum değil yalnız. Çöken bir imparatorluğu kurtarma savaşlarına sokulan yüzbinler içinde adını aldığım Tahir amcamla babam da vardı. Tahir amcam ilk çarpışmalarda vurulup öldü. Babam cepheden cepheye aktarılarak 14 yıl savaştırıldı. Yaralandı; İngilizlerin elinde uzun

süre tutsak kaldı. Sonra da ruhsal yönden iyileşmez derecede sakat döndü köyüne. On dört yıl dile kolaydır. Nasıl dayandı, o gücü nasıl buldu kendinde? Her zaman düşünüyor ve şaşıyorum. İnsanlar. "Dinimiz, kralımız!" diye savaştırıldığı gibi, "Tanrımız, padişahımız!" diye de savaştırılıyor. Kandıran, korkutan bir sürü masal geliştirilmiştir. Her taburda bir din adamı var. Endüstri ellerine silâh veriyor, bunlar da kafalara "moral" sokuyor. Kaçanları asıyorlar. Alıp götürüp 14 yıl savaştırdıkları halde sonradan bir avuç toprak, üç metre bez, bir çift kundura, bir şişe ilâç vermediler babama. Savaşlarda ölen arkadaşlarının çocuklarına doğru dürüst okul, öğretmen sağlamadılar.

Dileğim, bütün dünyada el ele vermek, savaşı yenecek çabaları ciddi olarak yükseltmektir.

Berlin Senatosu Çocuk Yazını Ödülü bana bunları söyleme fırsatı vermiştir. Bundan dolayı;

Çocuk Yazını Ödülleri'ni koyan Senato'ya;

Değerli başkan ve üyeleriyle birlikte Seçici Kurul'a;

Kitabımı basıp yayan Ararat Yayınevi'ne;

Özellikle öykülerimi Almancaya başarıyla ve ince bir duyarlıkla çeviren Prof. Petra Kappert'e;

Ödül törenini onurlandıran siz sabırlı dinleyicilerime

Teşekkür ederim.

Alman Köyleri

Üşüyorum. Haziran yarı oldu; hâlâ ısınmadı havalar. Ekinler de sararmadı. Evlerin önündeki çayırları biçiyorlar. Bunun için motorlu makineler var. Gür gür gür. Kırlar tümden makineyle ekilip biçiliyor. Çiftçilere, gübre gibi mazot da indirimli. Neden olmasın; Federal Bütçe'ye bir at, bir deve değil ki! Çiftçilerin çalışan nüfusa oranı %3'e düştü. Tarımı bunlar da yapmazsa kimse yapmayacak. O zaman her şey dışardan gelecek. Desteklemek gerekiyor.

Tarım… köy… Almanya'da tarım görünüyor da köy diye bir şey, hangi gözlüğü taksan, hangi dürbünle baksan görünmüyor. Kuzey, Güney, Yukarı Bavyera, Aşağı Ren... Dolaştığım "köy"-lerde evler, alanlar, sokaklar tıpkı şehirlerdeki gibi bakımlı, hatta daha bakımlı. Evlerin dışı her gün sabunlu suyla silinmiş gibi pırıl pırıl. Dışı içinden temiz sanısı uyandırıyor. Pencerelerden, balkonlardan çiçekler sarkıyor. Postanesi, mağazası, bankası, okulu, kilisesi, parkı olan köyler yüzde doksan dokuz. Şehirde ne varsa köyde var. Yok diye bir şey yok. Telefonlar otomatik. Taşıt bol. Otomobilin yoksa trenle git. Gitmeden telefon et, buluşum al. Ama iklim serin, havalar sürekli yağışlı. Ekinler geç sararıyor. Temmuzun sonu olacak, korkarım o zaman da biçemeyecekler. Dert değil. İyice kıvamını bulunca makineyle iki günde bitirirler. Ondan sonra şehirde işçilik, hayvan bakımı, ev işleri sürer. Kültür programları, bitmez tükenmez şenlikler her yerde var. Birinin ardından öbürü geliyor.

Nürnberg yakınındaki Roth kasabasından Michael Genniges adlı kitapçı, beni o çevrede bir dizi okuma yapmaya çağırdı. Dört ay önce de Nürnberg'te, Erlangen'de okumalar yaptım. Bunları Kültür Müdürlüğü düzenledi. Nationale Germanisches Museum'un büyük salonunu açtılar. Yol giderimi, honorarımı ödediler. Bu kez Michael Genniges o çevrenin kitapçılarıyla konuşarak altı okuma yaptırıyor. "Biz küçük kitapçılarız; Türk Kitapları ve Kültürü Haftası düzenliyoruz. Uzmanlar, profesörler gelip konferans verecek. Yazar olarak da sizi çağırıyoruz. Burdaki halka kitaplarınızdan parçalar okumanızı istiyoruz. Aramızda Türk işçileri, aileleri olacak. Bu yüzden hem Türkçe, hem Almanca okumanızı isteyeceğiz. Pek fazla paramız olmadığı için yol giderinizi ve okuma başına 250 mark ödeyeceğiz. Gelebilir misiniz?" diye sorup yanıt istiyor.

Duyuruları yapacak, Türk Alman insanları toplayacak, ben gidip okuyacağım, soruları yanıtlayacağım; bunun için üste para ödeyecek. Böyle yılda kırk elli çağrı alıyorum. Nitekim Roth çevresindeki okumalara gelirken bir akşam da Mannheim'da kaldım. Orda bir kültür kahvesinde okudum. Tanıtma konuşmasını Türkolog Jörg Kuglin yaptı. Almanca metinleri Helga Reindel ile birlikte okudular. Söyleşi gece yarısını geçene kadar sürdü. Son-

ra bir yudum bir şeyler içelim diye bizim arkadaşlardan Cumali Uyangile gittik. Gene Alman Türk oturuyoruz. Ayrılıp uykuya çekilmemiz üçü dördü buldu.

Trenle Nürnberg'e vardığımda Micnael Genniges beni bekliyormuş. Birbirimizi bulduk. Sonra onun küçük kaplumbağasıyla haydi bakalım Roth'a diye yola çıktık. Güya küçük bir yere gidiyoruz. Yollar büyük yerlere gidenler gibi düzgün. Saatte 100 yap, 150 yap, sorun yok.

Roth ilçe merkezidir. Genel Kitaplık, eski bir sarayın yanına eklenmiş bir yapıdadır. Okumalarımın birini saat 16.00'da, birini 19.30'da yaptım. Belediye başkanı SPD'li imiş. Başka bir toplantıya gittiği için CSU'lu yardımcısını yollamış. Michael Genniges gerekli selâmlamayı yaptıktan sonra ona söz verdi. Ütülü ceket pantolon giymiş, kıravat bağlamış; karısıyla birlikte hazırlanıp gelmiş. Cebinden bir kâğıt çıkardı; "Sayın Bayanlar Baylar, Sayın Bay Baykurt!" diye başlayıp tam bir söylev verdi. Kitap, kültür, özellikle uluslararası anlayışı geliştirmek için kültürel köprüler gerekiyor. Bunun için yazarların rolü büyüktür. Aman Allah! Ertesi gün Michael Genniges'e, "Sizin başkan yardımcısı Sosyal Demokratlar gibi konuştu!" dedim.

"Öyle konuşmak zorundadır, değilse halktan oy alamaz! Halk küçüklü büyüklü her fırsatta politikacıları ölçer!"

Eh; bir ilçe merkezinde bu normal olabilir. Ya ertesi gün Gunzenhausen köyündeki toplantıya ne demeli? Orası gerçekten küçük bir köy. Bizi oraya çağıran kitapçı Dr. Johann Schrenk... Okuma 19.30'da olacağı için, Michael Genniges'le yarım saat önce vardık. Kitapçı dükkânı 18.00'de kapanmış. Yanında bir biraevi var. Cama yazmışlar: "Okuma yandaki *Jazzkeller*'de yapılacak."

Birden Dr. Schrenk bulunup geldi. Geniş yüzüne yerleştirdiği gülümsemeyle bizi çaya çağırdı. Sekiz on arkadaş bir masaya geçtik. Kimi çay, kimi bira söyledi. Ben de, "Bulunursa bir bardak süt içeyim!" dedim. "Tabii bulunur ama sıcak mı, soğuk mu?" diye sordular. "Sıcak olsun lütfen!" dedim. Az sonra kocaman bir bardakta dumanı tüte tüte sıcak sütüm geldi. Bir kavanoz da bal.

Dr. Schrenk'in yüzünü biraz pırpırlı buldum. Acaba okumanın hazırlığında aksamalar mı var? Meğer tatsız bir olay geçmiş. Üç gün önce bu akşamın duyurusunu asmak için Türk Kültür bilmem ne derneğine gitmiş. Biri kalkıp, "Başka yazar bulamadınız da bu komünisti mi buldunuz?" diye sormuş. Türkiye'de olan derneklerin uzantıları Almanya'daki işçilerimiz arasında böyle egemenlik sürdürür. Johann Schrenk ne doktoru bilmiyorum. Yüzünün anlatımları sanki doktorasını dinbilim alanında yaptığını düşündürüyor. Kendisine çıkışan dernekçiye: "Ben Baykurt'un üç kitabını okudum; sanırım siz hiç bilmiyorsunuz, o içten bir yurtseverdir!" demek istemiş.

Bu kez ikisi daha kalkıp dikilmiş: "Eğer bu akşamdan vazgeçmezseniz, sizi protesto ederiz!"

"Nasıl edersiniz? Biz beş kitapçı toplanıp konuştuk, bu işe birlikte karar verdik!" diye dayatınca, Dr. Schrenk'in elindeki duyuruyu alıp cart cart yırtmışlar. Parçaları kapının dibindeki sepete atıp *"Bitte schön!"* diye yol göstermişler.

Çay içerken anlatıyor: "Tam bir sarsıntı geçirdim orda! Başım döndü; içimden ona kadar saydım. Sonra kronik derecede fanatik insanlar karşısında bulunduğumu düşünüp Türk Kültür bilmem ne derneğinden çıktım..."

"İyi etmişin!" dedim kendisine. O bunları, hem de yaptığı hazırlıkları anlatırken içeceklerimizi bitirmiştik. Kalkıp okumanın yapılacağı *Jazzkeller'e* geçtik. Burası eskiden bir çiftçi evinin ot ve saman deposuymuş. Temizleyip müzik salonu yapmışlar. Bir büfesi var. Çay kahve, hafif içkiler veriliyor. Kapısından girince solda bir masaya Türk yazınından çevrilen kitapları, aralarında benimkilerle birlikte dizmişler. Genellikle Türkçe kitaplarımı da korlardı; bu kez koymamışlar; çünkü Türk Kültür bilmem ne derneğindeki tartışmadan sonra Türklerden kimsenin gelmeyeceğini düşünmüşler. Program başladığında, salonda elli kişinin içinde on kadar Türk vardı. Bunlar Dr. Schrenk için şaşırtı oldu. Açış konuşmasında, olayı bir daha anlattı. Ancak bitirirken şunu ekledi: "Dernekten bir üzüntü içinde çıktım, ana caddede yürüyordum. Ardımdan üç Türk delikanlısı geldi: Biz az önce size yapılan kabalığı hoşgörmedik. Onlar çok başka insanlardır, sesimizi çıkaramadık. Ne yazık Baykurt'un okumasına geleme-

yeceğiz, çünkü o saatlerde çalışıyoruz. Sizden özür diliyoruz. Bizler onlar gibi düşünmüyoruz. Bunu bilmenizi istiyoruz, dediler. Gençlerin bu sözleri yüreğimi yıkadı. İçimde gene de büyük bir üzüntü kaldı. Gelen Türk komşulara da, Alman komşulara da teşekkür ediyorum. Baykurt'un Almancalarını izninizle ben okuyacağım; böylece bu akşamı ne büyük bir istekle düzenlediğimizi sizlere göstermek istiyorum..."

O akşam Gunzenhausen'de *Yılanların Öcü* ile *Irazca'nın Dirliği* romanlarımdan parçalar okurken, dinleyicilerimizin yüzünü ayrı ayrı inceledim. Goethe'nin 150 yıl önce söylediği gibi, hâlâ "çok uzaklar"daki Türkiye köylerinin üstüne çöken karanlığı düşünüyorlardı benim gibi. Erkekler başlarını eğmiş, kadınlar kaşlarını çatmıştı. Gözlerimiz buluşunca gülümsüyorlardı.

Metinler bittikten sonra sorulan sorular üzerinde konuştuk. Verdiğim yanıtları kabul etmedikleri zaman da düşüncelerini açık açık söylediler. Karşı görüşleri saygıyla dinliyorlar. Söz kesme ya da dokundurma, öfke diye bir şey yok. İlle dediğim kabul edilsin diye üsteleme yok. Rahat konuşuyorlar. Seslerini ancak duyurabilecek kadar yükseltiyorlar. Bu olgunluğun nasıl, kaç yılda, ne kadar büyük çabalarla oluştuğunu düşündüm.

Uzman bir arkadaştan Türk yazınının başlıca özellikleri üstüne 40 dakikalık bir açıklama dinledik. Ayrılmak için kalktığımızda Almanlar, masaya dizili kitaplardan alıp imzalattılar.

İçlerinde bir hemşire vardı. Siyahlı beyazlı özel giyimi içinde Schwester Martha, boylu boslu, kırkını geçmiş bir hanımdı. Kırk kilometre ötedeki Heilsbronn köyünden gelmişti. Bu saatte gene oraya dönecekti. Baktım teşekkür ediyor. Beklediği gibi tam inançlı bir yazar olarak bulmuş beni. Kitaplarımın hepsini almış, onları dikkatle okuyacak. Başarılar diliyor. O çekildi, üç kişiye daha imza attım. Sonra bir Türk delikanlısı yaklaştı. Küçük bir armağan kabul edip edemeyeceğimi sordu. Sonra çıkarıp şimdi bu yazıyı yazdığım kalemi verdi.

O akşam gene Roth'ta yattım. Hem içerde, hem dışarda bu düzeysiz çekişmelere nasıl geldiğimizi düşünürken uykum kaçtı. Bizi bu batağa yöneticilerin çıkar ve oy uğruna yaptığı demagoji çekti. Eller, yurtlarında cennete benzer, pırıl pırıl, temiz bir

yaşamı kurmuş; yabancı bir yazarı nasıl saygıyla, ilgiyle dinliyor; o yüzleri gözümün önünden bir daha geçirip uyuyabildim.

❀

Son okumam Pegnitz ırmağı üzerindeki Lauf kasabasındaydı. Oraya Helga Dağyeli Bohne ile gittik. Bayan Bohne, *Gece Vardiyası* kitabımdaki öyküleri Türk eşi Yıldırım Dağyeli ile birlikte Almanca'ya çevirdi. Kitapçı Anna Haala, üç gün önce Roth'a gelip beni dinlemiş. Buna göre hazırlıkların tamam olup olmadığını bir daha düşünmüş. Almanya'nın onca yerinde, büyüklü küçüklü dinleyici toplulukları önünde okumalar yaptım, konuştum; Lauf'ta yaptığım sanırım en güzellerinden biri oldu. Frau Haala, Şehir Kitaplığı ile işbirliği yapmış. Belediye, "Pegnitz" gazetesinin eski yönetim yapısını satın alıp kitaplık durumuna getirmiş. Yapının tarihsel değeri var diye yarım milyon mark harcayarak büyük bir onarımdan geçirmişler. Onarım bitmiş, ilk kültür akşamını düzenliyorlar, konuk da benim. Bu yüzden toplantıya büyük önem vermişler. Türk işçilerinden ikisi bir büfe hazırlamış. Tatlılar, çaylar, türlü Alman şaraplarıyla birlikte Türk Doluca şarapları getirmişler. Dört ay önce Nürnberg Nationale Germanisches Museum'daki toplantıda beni dinleyen bir Türk işçi anne, bütün oğullarını, gelinlerini toplayıp getirmiş.

Kitap raflarının arasında seksen sandalye sıralamışlar. Burda beni şaşırtan, akşamın nitelik kazanmasına katkıda bulunanlardan birinin şehir yargıcı olmasıydı. Bu yargıç Rudolf Heindel'di. O da beni Nürnberg'te dinleyenlerden. Kendisi Lauf'ta Kitaplık Yönetim Kurulu üyesi imiş aynı zamanda. Yargıç olduğu halde, Sosyal Demokrat Parti'ye kayıtlıymış; Alman yasaları buna elverişli. Akşamın açış konuşmasını o hazırlamış. Eğer razı olursam "Der Herzmeister" (Gönül Ustası) adlı öykümün Almancasını da okumak istermiş. "Üç Almanca, bir Türkçe, dört parça okuyalım, geceye fazla yük olmasın!" dedim. "Olmaz, beş okunsun!" dediler. Beş metin okundu. Ardından Almanlar, "İlle bir Türkçe daha okunsun!" diye tutturdu.

"Ama niçin?" diye sordum.

"Çünkü Türkçe kulağa çok hoş geliyor!"

Böylece altı metin okumuş olduk. Buna benzer bir gürlük hiçbir yerde başıma gelmedi. Övünmek gibi olmasın, ilgiyle dinlediler. Bol bol sorunun da sorulduğu akşamı açarken yargıç Heindel'in söyledikleri çok ilgi çekiciydi:

"Maupassant geleneğinden apayrı, Hemingway'e benzemeyen, doğulu, ama modern bir anlatıcıyı dinleyeceğiz bu akşam. Fakir Baykurt durumları iyi belirtiyor. Onun insana inancı yıllar içinde pekişmiş. Okurlarını içtenlikle ciddiye alıyor…"

İç dünyam, kendim hakkında söylenenleri aktarmaya elverişli değildir ama bunlar eleştirmenlerden duymadığım nitelemelerdi; çok hoşnut kaldım.

Dinleyiciler arasında, dört ay önceki iki okumamı izlemiş olan Edith Vogel, meğer buralara yakın Weiherhof'ta otururmuş; gene kalkıp gelmiş. Ayrılırken, gelmeden önce yazdığı bir kartı verdi. Yazdıklarım için teşekkür ediyor.

Görüyorsunuz Evliya Çelebi dedemiz gibi tutturdum gidiyorum, hem de anlatıyorum. O gece 0.15'te Nürnberg'ten trene binmem gerekiyordu. Geceyi yolda geçireceğim. Ertesi sabah Duisburg'ta çalışmam gerekiyor. "Biraz vakit var" diye beni aralarına alıp açık bir İtalyan doyumevine götürdüler. Pizzalar, biralar söylendi. Ben karamuk suyu içtim. Vakit var diyorlar, ama telâşa düştüm. Kitapçı Anna Haala, iki lokmasını yediğim pizzayı alimünyumlu bir kâğıda sardırdı. Kitaplık görevlisi Beate Haüfer beni alıp 20 dakikada istasyona getirdi. "Bir aksilik olursa treni kaçıracağım!" diye kaygılandıkça, "Hayır, öyle bir şey olmayacak!" diyordu. "Okuma akşamı çok güzel oldu; gerekirse sizi Duisburg'a kadar taşırım, korkmayın!" İstasyona beş dakika önce vardık. Trenler de, insanlar da dakik. Beni bırakıp hemen döndü; arkadaşlar kalkmadan doyumevine yetişmek istiyor. Sevinç içinde gitti.

Ben de sevinçliyim. Bir yandan da düşünüyorum; Lauf'ta, ya da Gunzenhausen'de, bizim okumaya başladığımız saatlerde Anadolu köylerinde insanlar çoktan uyumuştur. Okuyarak, konuşarak sözü biraz uzatacak olsan gözleri kapanır, başları göğüslerine düşer. Başkent köylerinde ilköğretim müfettişi olarak çalıştığım yılları anımsıyorum. Kimi komşular söyleşinin ortasında horlardı. Oralarda ilçe merkezlerinde bile böyle oku-

ma akşamları yoktur henüz. Daha uzun yıllar da olmayacaktır. Kitaplar sakıncalı sayılıyor, kitaplıklar bakımsız bırakılıyor. Zaten çoğu kapalıdır. Yazarlar ise düşman biliniyor. Öyle bir düşmanlık, büyüklerden küçüklere doğru inerek işte buralardaki dernek önegelenlerine kadar uzanıyor. Son kozunu oynamaya çalışan karacahillik, sömürgen ekonomilerin maşası olarak bir süre daha yaşayacak. Alman köylerindeki okuma akşamları, o düzey, içimdeki özlemleri tazeliyor.

Yunanlı Çocuklar



12 Eylül kasıp kavuruyor. Yurtta generaller düzeni var. Her on yılda bir ne bu? Öldürmeler, kırımlar kötüydü elbet; geldiniz hemen durdu. Yönetim sivillerin elindeyken sıkıyönetimlerin başında siz vardınız, o zaman neden durmadı? General Evren bu sorunun yanıtım hiçbir zaman veremeyecektir. Salıverdiniz daha da ersin, sonra gelelim diye, değil mi? Şimdi taşları bağlayıp itleri saldınız. Solcular tutukevlerine, sağcılar özgür. Öldürme zanlıları kolunu sallayarak geziyor.

Kızımız Sönmez telefon açtı: Işık'la Uğur'u tutukladılar. Tam da bilet aldık, düğünlerine gideceğiz. Ev tutup perde aldılar; öteberi yerleştirmeye çalışıyorlar. Uğur'u evinden almışlar. Sonra gelin evine tuzak kurmuşlar. Işık yerleri silmeye gitmiş. Onu da orda yakalamışlar. Sorgu yapıyorlar şimdi:

"Baban neden gelmiyor? Neler kaynatıyor orda?"

Ne yapabileceğimizi düşündük. Akıl yolu hangisi? Benim bileti yaktık, Muzaffer uçtu. Önce savunmanlarımızla görüştü. Işık nerde sorguda? Tanıdık, torpil; önce kendisine ulaşmaya çalıştı. Yiyecek, giyecek ulaştırdı. Işık tam iki ay hiç kimseyle görüştürülmedi. Bu modaları yeni çıkardılar. Gözaltı süresini uzattıkça uzattılar. Yavrumu işkenceden geçirdiler. Ama yaşam akıyor. Dertli, üzgün çalışıyorum. Uykular uçup gitti. Acımı çalışmaktan alıyorum. Daktilonun tuşlarına bastıra bastıra

vuruyorum: Mapusane seni yapanın, yaptıranın, yaptırttıranın diyerek vuruyorum.

Berlin'de Türk yazını semineri var. Senato düzenliyor. Türkiye'den Aziz Nesin, İlhan Berk, Çetin Altan, Ferit Edgü, İsveç'ten Demir Özlü geldi. Adnan Binyazar orda. Almanya'da olanların da birazını çağırdılar. Belki açılırım diye Johannes Fest'le kalkıp gittim. Wannsee'de Literarisches Kolloquium'da toplanıyoruz. İnsan kimseye halim şu diyemiyor. Ferit Edgü, "Canım Türkiye'de cezaevleri öyle yazarla dolu değil! Burda öyle bir hava verilmiş; yanlış bu!" gibi konuşmalar yapıyor. Çetin Altan arada çıkıp gazeteye gidecek yazısını yazıyor, konuşmalara az katılıyor. Vasıf Öngören, dişini dudağını yiyor. Ferit'e o mu yanıt versin, ben mi? "Fakir, sen dur hele!" diyor.

Bir ara Çetin Altan'la çıkıp göl kıyısında yürüdük. Sıkıntımı ona açtım. "Kenan Evren anlayışlı adamdır! Hemen bir mektup yaz; çıkartır kızını!" dedi. "Hemen yaz, yatmasın boş yere!" İşkence etmeseler de yatsa, diyorum içimden. Sen yattın, ben yattım, öldük mü? "Yaz sen, hiç düşünme!" diyor.

Aynı gün Viyanalı Uli Dietschy'yle tanıştık. Semineri izlemeye gelmiş. Kendi insanımıza anlatamadığımı ona anlattım. "Bu durumları biz bilmiyoruz. Yalnız uzaktan izlemek bilmek midir? Ama çok zor. Yalnız senin kızın değil, herkesin kızı, oğlu işkence görüyor. Ama çok sürmez, düzelir, sıkın dişinizi!" Çok derdimi bastırdı Uli'nin sözleri. Kitaplarım içinde en çok *Sakarca'yı* severmiş. "Bir gün Almanca'ya çevrilecek olursa, bana sormadan kimseye vermeyin. Severek çevirmek isterim!" dedi. Çevirdi de bir gün. Bunu yapabilmek için Berlin'den çıkıp Selb'e yakın Küçük Wendern köyünde yaşadı iki yıl.

Işık'ın gözaltı uzadı. Tutukluluğu uzadı. Savunman Halit Çelenk o yollarda gide gele eskidi. Ben direndim düşe kalka. Işık çıktı, Uğur yatıyor. Gelip biraz dinlensin diye Almanya'ya getirdik. Sönmez de oğlunu alıp geldi. Kucaklaştık, özlem giderdik.

Tonguç, Bochum'daki Jeoloji'den caydı. "Taş, taş! Yaşam boyu taşla mı uğraşacağım? Ben bölüm değiştirmek istiyorum!" dedi. Muzaffer, "Her çamda bir balla bırakma bakalım!" diye karşı çıktı. "Taş olup da, akarı yok, kokarı yok, tertemiz iş; okulunu bitir!" Grafik okumak istiyor oğlumuz. Karikatür çizecek,

çocuk kitabı resimleyecek. Öyle bir yanı var zaten. Aile içinde sorun olsun istemiyorum. Ama çocuklara, biz ne istiyorsak onu olsun diye dayatmaya hakkımız yok sanıyorum. O ne olacaksa, neye eğilimi varsa desteklemek bizim görevimiz. Ben de Tonguç'u destekledim. Sonunda Muzaffer anlayış gösterdi. Ancak nerde okuyacak grafiği? Kendisi araştırmış, soruşturmuş bile. Dortmund'ta yapabilir bu işi; ama bu da kolay değil. Torpili olmayanı almıyorlar. Hobbalaa!

Yurtta yapmadığımızı burda mı yapacağız? Ressam İsmail Çoban'ın yardımını istedim. "Haydi, bir daha yorul bakalım bizim için!" İsmail, Eyalet Kültür Bakanını tanıyor. İlişki kurdu. O da bir keze has olmak üzere okuldan rica etti, Tonguç'u sınava çektiler. O güne gelesiye yaptığı işleri gördü. Aldılar üniversiteye şükür. İşlerini beğendikleri için, Bochum'da yitirdiği kadar da kredi verdiler. Şimdi öğrenciliği sürüyor. Almanya'da öğrenim ha deyince bitmiyor.

Işık gelince hepimiz toplandık. Öyle bir günümüz oldu. Tutuklanmadan da gelmişti. Biraz kalmasını istiyorum yanımızda. Frankfurt'a uğurlamaya giderken, Wiesbaden istasyonunda, "Umarım pişman olmazsın; haydi güle güle!" dedim.

"Gideyim baba, Uğur'a söz verdim, evleneceğiz!"

"Güle güle!"

Lisede okurken on parmak daktilo kursuna katılmıştı. O kursu birincilikle bitirince armağan olarak bir yazı makinesi aldım. Götürüp atmış gelin evine. Başka eşya yok. Olsa da göze görünmüyor. Görünen bir tek makine. Işık'la birlikte alıp götürmüşler. Suç aracı: "Bildiri basıyorsunuz!"

"Bildiri bastığımızın kanıtı var mı? Bununla yazılmış bir tek bildiri var mı?"

"Yoksa bile basarsınız siz!"

Makine de gitti böylece, gelmedi geri.

Işık uzun süre Uğur'u bekledi. Ne kadar yatacağı belli değil. Üç yıl, dört yıl… Güvenlik soruşturmasını geçemediği için iş de vermiyorlar. Oysa neler yapmaz? Bir taşıma şirketine bilgisayar yazıcısı oldu. Sönmez eve kapandı. O da geçemedi güvenlik soruşturmasını. Onun da eşini attılar okuduğu fakülteden. Kırtasiye dükkânı açtı. "Sen bunlara ne yaptın da bu kadar kızı-

yorlar?" diye sorardı anam. Yanıt veremezdim. Dedikoduyu sevmem ama şimdi çocuklarımıza çektiriyorlar. Dışarda; elin yetişmez, kolun yetişmez; insan hep onu düşünür, büyütür de biraz. Büyütmesen ne yaparsın; ateş düştüğü yeri yakar.

Uğur'u üç yıl mahkeme önüne çıkarmadılar. İlk duruşmada salıverdiler. Işık ise mahkemeye bile çıkmadı. Yattıkları, çektikleri yanına kaldı. Bir düzeni değerlendirirken "Adaleti var mı?" diye sormalı önce. Şimdi yeniden karar verdiler; düğünleri olacak. Bu kez ev tutmayacaklar; bizim kapalı evde oturacaklar. Gene Muzaffer kalkıp gitti, ben kaldım.

"Sen de git! Ne çekiniyorsun; bir durumun mu var?"

Yurtta da: "Fakir buraları özlemiyor mu? Dönse ya! Bir sorun çıkmaz. Bak herkesler dönüyor!"

Ben de 1971'in 12 Mart'ında sıkıyönetimin tutukevlerinde yattım, sıkıyönetim mahkemelerinde yargılandım, kızım gibi bir tek gün ceza almadım. Götürülen kitapları, kâğıtları, plâkları, işimi geri vermediler. O zaman bir durumum mu vardı? Biliyorum herkese söz anlatmak gerekmez; ama böyle diyenler içinde anlatılması gerekenler var. Şakaya vurup, *"Dönen dönsün, men dönmezem yolumdan"* diyorum. Orda kızımın düğünü olacak, ben gitmeyeceğim? Sindirmeye çalışıyorum içime, ama sinmiyor.

Bakakalırım giden geminin ardından
Atamam kendimi denize
Serde erkeklik var
Ağlayamam

Erkeklik değil de, ağladığını belli etmemek var. Aklıma ateşler giriyor: Düğün edecekler, gene bir aksilik çıkmasın? Muzaffer'le telefonlaşıyoruz. "Her şey yoluna girdi sayılır. Senin yokluğunu belli etmeyeceğiz. İşine bak..." Ben de öyle diyorum; ama demek başka, yapabilmek başka! Böyle derdi olana söylüyorum, işe versinler kendilerini, iş iyi geliyor.

Hafta boyu RAA'dayım. Boşaldım mı kendi yazılarımı makineye çekiyorum. Johannes Fest soruyor: "Senin bu özel yazıların bitmeyecek mi?" Onunla da yüz göz olduk. "Kendi işine

baksana sen! Sözleşmemi okudun mu? Wolfgang Esch'in mektubunda bir cümle var. Benim özel yazılarım da iştir!"

Gene de hoşnuttur benden. En üretkeniyim RAA'lıların; öyle der. İki dilli araçlar listemiz kabarıp çıkıyor. Liselerde çocuklarımızın sayısı artıyor. Kızların sayısı oğlanları geçiyor. Ne zorluklarla buraya geldik? Kaç toplantı yaptık; lise müdürleri gelmedi ilkin. Kimi memurların vali adına yazı yazma yetkisi var. "Bir daha yaz, bir daha bastır!" diyorum Johannes'e. Yazdı, azıcık bastırdı; bu kez geldiler. Oturduk o gıcır gıcır masaların çevresine: "Bu çocukların yolu açılmalı! Lise olgunluk diplomasını neden alamıyorlar? Tıkanıklık nerde? Biliyorsunuz lise olgunluk diploması alamayan üniversiteye gidemiyor. Üniversite eğitiminden yoksun toplumlar köledir. Yabancı işçi çocuklarını burda iş kölesi mi yapacağız yarın?"

Bir lise müdürü, "Ama lise olgunluk zordur Almanya'da; herkes yapamaz! Benim öz çocuğum da yapamıyor!" dedi.

Ona yanıt verdim: "Yapamayanlar da olur. Biz 12 bin çocuğun içinden yapabilecekleri düşünelim. 1. Almanca, 2. Fizik, 3. Kimya, 4. Matematik'ten geri olduklarını söylüyorsunuz. Destek dersleri ya da kursları koyalım!"

"Eleman yok… Para yok..."

Eleman da, para da bulundu sonra. Yalnız NRW'de 20 binden fazla öğretmen işsizdi. Onlardan yararlanıyoruz. Gönüllü yardıma gelenler arasında savunmanlar da var. Ev kadınları var. Biraz açıldı yollar. Biraz açılınca, biraz daha açıldı. Alınan liseleri sıkıdır ve iyidir gerçekte. Şimdi başörtülü kızlarla bile tartışmalar yapabiliyoruz. Sınıflarına gidiyorum. Soruları mantıklı, sözleri gerekçeli. Hepsinden güzeli, biri konuşurken öbürü sözünü kesmiyor.

Derdi olana söylüyorum: İş gerçekten ilâçtır.

Güney Duisburg'ta Rukiye öğretmenin sınıfındayım. Ara sıra çağırıyor. O, 18-20 kadar öğrenciye lise olgunluğu yapabilsin diye saçını süpürge ediyor her yıl. Gelmişler Anadolu'nun orasından, burasından. Karanlığı yırtıp kurtulmak isteyen çabalı kız erkek öğrencilere destek oluyoruz el ele. Rukiye, konuşmalarımı banda aldırıyor. Sonra da dinletecek.

Birinin babası, arada okul müdürüne telefonu basıyor: "Siz bilmiyor musunuz Fakir Baykurt komünist; ne gelip duruyor ikide bir sınıfa? Niçin izin veriyorsunuz çocukları zehirlemesine?"

Hep o kafa! Rukiye sinirlenip, "Adam olun adaaaaaaam!" diye bağırıyor. Bereket versin müdür kendisini arkalıyor. Burda müdürler çalışkan öğretmeni arkalar.

Ben yalnızca Duisburg okullarına gitmiyorum, çağrılar geliyor; bulabildiğim vakitlerde öbür şehirlerdeki okullara da gidiyorum. Bir yılda dünyanın yolculuğunu yapıyorum. Sendikalarda, şehir kitaplıklarında, halk yüksek okullarında, üniversite anfilerinde, yeni açılan kültür merkezlerinde. Alman öğretmenlere, halka, Türk işçilere, öğrencilere okumalar yapıyorum; söz anlatıyorum. Onlar bağırmıyor: "Fakir Baykurt komüniiiist!"

İşle *Sauerland* denilen soğuk bölgedeki Lüdenscheid şehrine de geldim. O gün acayip çarpıyor yüreğim. Amerika'yı geçmenin bilinçaltı yarışında habire yüzme havuzu, spor alanı, kütür merkezi yapıyor Almanya. Öyle kültür merkezleri, kimi ülkelerde bir tek ya var, ya yok. Diktatörlükle yönetilen ülkelerde hiç yok. Lüdenscheid'in kültür merkezini ne kadar övsem az. Çok işlevli, çok büyük, çok yeni anlayışa göre yapılmış. Mimarlık açısından şık, mühendislik açısından sağlam. Almanya sersemliğine doymasın; silâh fabrikatörlerini beslemek için habire savaş çıkaran faşistlerine uyar, takılır onların peşine, dünyaya durmadan yanlış görüntü verir. Gerçekte derin bir yazını, geniş kültürü vardır; hele mimarlığı! İçi başka, dışı başka güzel evleri, dünyanın en güzellerinden sayılır.

Lüdenscheid kültür merkezinde yazın haftası var. Kuzey Ren Westfalya Yazarlar Birliği oraya akmış. Okumalar, açık oturumlar, sergiler, tartışmalar birbirini izliyor. Okullardan sınıf sınıf öğrenci taşınıyor, ayrı ayrı salonlarda yazarları dinliyor. Onlara soru soruyor, yanıt alıyor. Bu toplantılar asla geniş bir salonda, üç sınıfı birleştirelim de daha çok öğrenci dinlesin, bir taşla üç kuş düşürelim anlayışına bağlanmıyor. Çok çok iki sınıf bir arada olabilir; o da yirmişerden kırk. Fazla yok. Kalabalıkta öğrenci dikkatini yitirir. Bana da sanırım iki sınıf gelecek, ama sınıflar küçük. Kitaplık görevlisi Fransiska Altenpohl, "İkisini topla, otuz!" diyor.

21 Eylül 1984 bugün; hep aklımda.

Ankara'da Işık'la Uğur'un nikâhı var. Kimi zaman dalıyorum, şöyle diyecekken böyle diyorum. Fransiska Altenpohl bir soru soruyor sanırım ama duymuyorum. Geniş camların dibine dikilip kâh çocukların geleceği sokağa, kâh aşağıdan yukarı çıkan geniş merdivene bakıyorum. Gençlik Parkı'ndaki evlenme salonunda nikâh sırası kaçtaydı? Muzaffer, "Ahmet Taner Kışlalı'yı da çağırayım mı?" diye soruyor. Hani benim yokluğumu belli etmiyordun? Işık'la Uğur'a sor. "Çağırmasak üzülür mü?" Televizyon açar kapar gibi uzaktan kumandayı hiç sevmem. "Çağır onu ama bütün Ankara'yı toplamaya kalkma!"

Acaba kaçta biter bu okuma? Bir saat ileri orası. Okumadan çıkınca biraz durur, telefon ederim, eve dönmüş olurlar. Hem kutlarım, hem sorarım nasıl geçti? Hâlâ sokağa, hem de merdivene bakıyorum! Yalnız bu büyük yapının bir çirkin yanı var, simsiyah! Çatısı siyah, merdivenleri siyah, ön, yan yüzlerinin örtüsü siyah! Endüstri atıklarını değerlendirmek için önce yol, sonra yapı gereci çıkarıyorlar... bunca siyah ondan... diye düşünürken, merdivenden, ikili ikili tutuşmuş, kızlı oğlanlı, aman nasıl cesur bir grup çıkmaya başlıyor. Arkada öğretmenleri. Hangi odaya gideceklerini kapıda sorup öğrenmiş gibi, duraklamasız yürüyorlar. Hemen merdivenin ağzına ilerliyorum:

"Aman aman kim bunlar, kim? Nerden gelirler bakalım?" Kollarımı hepsini kucaklayacak gibi açıyorum.

"Guten Tag! Guten Tag!" diye selâmlıyorlar beni. Ellerimi başlarına, omuzlarına koyuyorum. Vicir vicir, bicir bicir; yanıt bile vermiyor, hemen ilerleyip girmek istiyorlar. On iki, on üç kadarlar. Kolumu oturacağımız odaya doğru uzatıyorum. Öğretmenler arkadan geliyor.

Biraz kilolu ikisi de. Kara kaş, kara göz iki bayan, biri biraz yorgun. Biri de, sanki doğal hali güzel değil gibi saçlarını kıvırtmış. Onları da selâmlıyorum, hallerini hatırlarını soruyorum. *"Guten Tag!"* diyorlar Almanca. Türkçe söylüyorum gene, hâlâ Almanca söylüyorlar.

O zaman biri anlıyor: "Biz Türk değiliz, Griekisch! Griekisch! Biz Yunanız!" Çocuklar gösterdiğim odanın kapısında bekliyor. Bozum mu olayım?

“Komşuyuz...” diyorum.

“Komşi komşi...”

Çocuklar da “Komşi” diyor.

Tanışıyoruz o zaman. “Buyurun, geçin oturun!”

“Biz Almanca dinlemeye geldik... Siz Almanca mı?”

“Şimdi iki küçük grup gelecek; oturun! Türkçe, Almanca, Yunanca, ben her dilden okurum!” diyorum. İki öğretmen birbirine bakıyor. Almanlar bizim kadar şaka bilmez: Fransiska Altenpohl, “Herr Baykurt, Türk çocuklarına Türkçe okuyacak, onların anadilleri için” diye açıklama yapıyor.

Çok geçmiyor, bizimkiler de geliyor. İyi işte, hepi topu 40 çocuk... Ana babalar da gelmiş. Sekiz on kadar da ana baba olmayan var. Yazarlarını onlar da bir görsün canım. Okumadan sonra eve çağırır çay sunarlar, Türkiye’den çıktık diye göreneklerinden de çıkmadık ya! Kadının biri: “Çocuklara diye duyduk, ama biz de çocuk sayılırız, nolacak?” diyor; kurban olayım.

“He valla, benim de özüm çocuk!” diyorum.

Türk sanıp Yunanlı öğretmen hanımlarla tokalaşıyorlar. Yunanlı olduklarını anlayınca da sarılıyorlar komşu komşu. Geçen yıl izne giderken bir köyde konuk olmuşlar; anlatıyorlar ayaküstü: “Sizinle biz tahterevalli gibiyiz! Sizde demokrasi oldu mu, bize diktatörlük gelir! Bize diktatörlük gelince sizde demokrasi olur!” demiş Tasula kadın... Anlatıyor...

Yunanlı öğrencilerden bir kız çıkıyor: “Benim de adım Tasula!” diyor, öleceğim. Yanındaki, “Benimki Anastasia!” diyor. Kıvırcık saçlı biri de Tina imiş: “Benim adım hem Alman, hem Yunan adı!” diye övünüyor. Bir oğlan ileri çıkıyor. Yanında bir arkadaşı: “Bu Kosta, ben Mehmet!” diyor. Öğretmenler benimle birlikte gülüyor. “Büyük çocuklar mutlu mutlu birbirine bakıyor. Sonunda Yunanlı çocuklar bizimkilerle kalıp beni dinlemeye karar veriyor.

“Öyleyse oturun, işimize bakalım! İiii-şii-mize!” derken tasa kuşu çırpınarak içimde kırıp dökmedik yer bırakmıyor: “Acaba nikâh başladı mı? Tanıkları kim olacak acaba? Bir aksilik çıkmaz dilerim, çıkmasın artık!” Bir cilet ciğerimi çizip geçiyor; aah ciğerim! Ama çocuklar cıvıldaşıyor. Evimize gelmişler. Alıp bağa bahçeye mi götüreyim; neler sunayım?

"Önce Türkler ayrı. Yunanlar ayrı oturmak yok! Karışık oturacaksınız. İyice yakın oturacaksınız; herkesin kolu birbirine değecek, sıcaklığınız birbirine geçecek. Arkadakiler de biraz öne gelsin. Şimdi ben size az Türkçe, az Yunanca, çok Almanca bir öykü okuyacağım. Adı 'Et Kesimi…'"

Büyükler arkayı tutmuş. Okuyorum; "Yunan zeytinleri" sözü geçiyor Türkçe. "Griechkische Oliven!" diyor bizim Mehmet. Benim açıklama yapmam gerekmiyor. Deli oluyorlar. Yetişkinler yitip gitmiş gibi oluyor arada. Öyküyü bitiriyorum. "Başka metin yok, bu kadar metin yeter. Şimdi size sorular soracağım, hem de güzellikler anlatacağım..." derken, bir el kalkıp dikiliyor; bilmiyorum Türk mü, Yunan mı? "Söyle bakayım!" diyorum. "Benim adım Metin!" diyor. Bu nerden çıktı şimdi? "Sen başka Metin yok dedin; ama var!" Hay Allah!

Vasili Vassilikos'un *Ölümsüz*'ünden söz ediyorum. Dido Sotiriu'nun romanından, *Monali*'den söz ediyorum. Sonra Seferis'ten, Jannis Ritsos'tan. "Onun Barış şiirini en iyi şairlerimizden biri çevirdi..." diyerek Ataol'un kulağını çınlatıyorum. Kadınlardan biri, "Biz onu dinledik, Düsseldorf'a geldi!" diyor. Ne iyi! Bir de şaka yaptım: "Şimdi söyleyin bakalım, Jannis Ritsos kimin şairi?"

Tasula dedi: "Bizzim!"

Anastasia dedi: "Bizzim!"

Tina dedi: "Bizzim!"

Sonra Kosta dedi: "Bizzim!"

Marko dedi: "Bizzim!"

Komşu çocukları, "Bizim bizim!" diye sıçrayıp kalktı.

"Nasıl sizin?" Kolumu kaldırıp çok büyük bir bereket harmanı çizdim: "Jannis Ritsos BİZZİM şairimiz!" dedim. Tina birden anladı, bağırdı çılgın gibi: "Evveeeet!"

Salonu alkıştan yıktılar. Fransiska Altenpohl: "Ne dedi, ne söyledi?" diye yanındaki "büyük çocuk"a sorup duruyor. O da "Dur şimdi!" diye çiğnini çekiyor, alkışlıyor. Çevirmeye kalksa sözün akışını kaçıracak. İki saatin nasıl geçtiğini bilemedik. Sonra hepsini birlikte uğurladım, gittiler. Giderken elimi kolumu tutuyor, hem de kuzu kuzu sokuluyorlar gövdemden içeri.

Hemen, bir telefon kulübesi bulup Ankara'yı aradım. Hepsiyle konuştum kısa kısa. Çocukları anlattım; gülüştüler. Hazırladığım bütün bozuk paraları tıktım boğazına. Oh bee! Ahmet Taner Kışlalı gelmiş. Çağrı gitmeyen arkadaşlar toplanıp gelmiş. Dolup taşmış salon. Dallı kollu bir nikâh olmuş.

Yakındaki Türk bakkalına gidip yoğurt aldım sonra. Akşam Alman arkadaşlarla halk önünde açıkoturuma çıkacağım. Bir kaşık bulup yoğurdumu yiyeyim. Bir açtım ki… küf! Yahu bu ne? Kalkıp bakkala gittim kapanmadan. "Bu küflü yoğurdu niçin sürüyorsunuz böyle?" Seslendi çırağına: "Lan oğlum, Beyefendiye küfürsüzünden ver!"

"Küfsüz istiyorsan al küfsüzü diyor!" çırak. "Çek git!" der gibi. Birden gitmiyorum. Bakıyor yüzüme sert.

"Ne bakıyorsun general gibi?" diye soruyorum.

"Estağfurullah!" çekiyor. Bir de elma alacak oluyorum; bakıyorum buruşuk. Eskileri, bayatları artık almıyorum. Çıkıp gidiyorum.

Bu kez yoğurdum iyi. Kafam iyi. "Oh beee!" Tam böyle derken merdivenden arkadaşlar görünüyor: Mirza Atug, Harry Böseke, Jutta Özbey, Tekin Özbey... "Bu akşam çok iyi geçecek!" diyorum içimden.

Başsağlığı Duyurusu

Yurttan gelen mektuplardan sık sık bir ölüm duyurusunun kesikleri çıkmaya başladı. *Hürriyet*'ten kesilmiş olanı özellikle yolluyorlar. Hele Sabancı Holdıng'in verdiği duyurunun kesiğini ayrı ayrı yedi kişi yolladı: "Başkanım, başın sağolsun, adamın ölmüş!" diyorlar. Gönderenler adını soyadını, adresini de yazıyor. TÖS üyesi öğretmenler. Kökü derinlerde bir bağlılıkla, hem de iğneli şakalarla bana "Başkanım!" demeyi sürdürüyorlar. *Hürriyet*'in Almanya'da basıldığını bilmiyorlar belki. Ama saklamaya gerek yok; ben bu gazeteyi almıyorum. Benim gaze-

tem varsa yoksa *Cumhuriyet*. Bir tutku gibi onu okurum. Aksi gibi o da Almanya'da basılmaz. Basılmak istedi, olmadı. Nerde *Cumhuriyet*'te o kadar para?

Konumuz bir başsağlığı duyurusu. Almanya içinden de gönderiyorlar tek tük. Ne olsa burda da TÖS üyesi öğretmen var, yıllardır işçilik yapıyorlar. Kimileri buranın okullarına Türkçe öğretmeni olarak geçti. Sanki birbiriyle anlaşık gibi. "Başkanım, başın sağolsun, adamın ölmüş!" diye yazıyorlar.

Ölen de emekli orgeneral Semih Sancar! Niye benim "adamım" oluyor? Ama bunu hemen anladım. Üstündeki şakalı örtüyü kaldırınca, kabak gibi gördüm gerçeği. Ama bunu burda Almanlara anlatmak zor! Bunca mektuba, puslaya "adamın" diye yazıldıysa, tamam, ölen benim adamım! Böyle olduğuna kesin gözüyle bakar Alman. Bakarsa baksın, ürktüğümden değil ama neye baksın? nerden Semih Sancar, bu fi tarihinin emekli generali, bir zamanların genel kurmay başkanı benim adamım olsun? İslahiye'de, Fevzipaşa'da bir kahvede, Antep yanlarında bir köy evinde on arkadaş oturuyor olsak, radyo bir zamanların genel kurmay başkanı Semih Sancar'ın öldüğünü söylese, orda "Ee, başın sağolsun, adamın cartı çekmiş!" diyebilirler. Ben de "Ne ilgisi var?" sorusunu orda sormam. Kaç yıldır Almanya'nın suyunu, birasını içiyoruz, havasına da girdik demek; bizim oralarda anlaşılmaz bir duyarlıkla açtığım zarflarda bu duyuruyu gördükçe hemen soruyorum: "Semih Sancar nerden benim adamım oluyor?"

Önce gelen duyuruları atayım çöpe diyordum, sonra biriktirmeye karar verdim. Kırka yaklaştı. Hepsi birbirinin aynı. Tavuklar su içer, havaya bakardı hani; neden bakar?

Anlatmıştım, 1971'in 12 Martı'nda Meclis'e, Senato'ya ünlü muhtıra verilip hükümet alaşağı edilince, dönemin asıl suçluları yerine biz öğretmenler, yazarlar, sendikacılar, profesörler tutuklanıp askeri cezaevine tıkıldık. Ben, herkesten önce evimden alınıp sıkıyönetimin Yıldırım'daki gözaltı barakasına kapatıldım. Evet anlatmıştım, kitap, plâk ne buldularsa aldılar. Henüz eski yasanın ılıman maddesi değişmemişti. Gözaltına alınan kişinin o zaman 24 saat içinde yargıç karşısına çıkarılması gerekiyordu. Sürenin sonu yaklaşırken bunu anımsattım.

Bunun üzerine beni alıp 28. Tümen Karargâhı'na götürdüler. Savcı anlatım aldı. Siyah diplomat çantalar içinde MİT'ten belgeler, dosyalar geldi. Evik çabuk bir dosya oluşturup beni üç kişilik askeri mahkemeye çıkardılar. Duruşma epey sürdü. General Ali Elverdi tutuklanmamı istiyor. Öbür iki yargıç salıverilmem için oy verdi, çıkıp gittim gece yarısı.

Yasada madde varmış, Genel Kurmay Başkanı mahkeme kararına "itiraz" edebilirmiş. O da Semih Sancar; şirp "itiraz"ını yapmış. Bundan da benim hiç haberim yok. Hafta geçmedi, gece yarısı gene bastılar evi, daha çok kitapla, daha çok kâğıtla yeniden götürdüler Yıldırım'a. O arada yasanın ılıman maddesi değişti. Bu kez beş gün sonra askeri mahkeme karşısına çıkarıldım. Başkan gene Ali Elverdi. Öbür iki üye değiştirilmiş. Tutuklandım; o tutuklanış! Tam dokuz ay on gün sürdü. Yargılama dört yıldan fazla uzadı. Meğer yılanın başı bizmişiz! Türkiye'nin her yerine dinamit koyup patlatan da biz!

Ben kendimi oldum bittim aklı ancak kendine yetecek bir insan bilmişimdir. O derece büyük işler çevirmeye akıl, fırıldak nerde bende? Belleğimi güçlü bulanlar olmuştur; onlar da yanılır; Semih Sancar'ın salıverilmeme "itiraz" eden, yeniden tutuklanmama buyruk çıkaran genel kurmay başkanı olduğunu da unutmuşum. Oysa adını mahkeme dosyalarımda kaç kez görmüştüm. Savunmanım Cemal Başbay, önemli belgelerin kopyasını getirip veriyor; ama hiç aklımda kalmadı demek! Ancak ölüm duyurularını görünce anımsadım.

"Adamın Semih Sancar öldü, başın sağolsun!" diyenlere şimdi, "Dostlar sağolsun!" diye teşekkür mektubu mu yollamam gerekir? Almanlar böyle durumlarda bir metin hazırlayıp bastırır, onu yollar. İlle bastırmak da gerekmez, fotokopiyle de çoğaltılır. Ben onu da, bunu da yapmadım. Semih Sancar'ın öyküsünü yazıp özyaşam öykülerim arasına almaya karar verdim. "Ne ilgisi var" diye sorulabilir. Başsağlığı duyurusunu yollayan dostlar ne ilgisi olduğunu iyi bilir. Öykünün sonunu yazayım, siz de bilin. Başsağlığı duyurusunu öyle nalçalı harflerle Hürriyet gazetesine veren, yurdun en büyük sermaye topluluğu Sabancı Holding idi. 13.12.1984 tarihli duyuru şöyle:

Eski Genel kurmay Başkanlarından… emeklilik döneminde… altı yıl süre ile… topluluğumuza mümtaz hizmetlerde bulunan... Orgeneral... Semih... Sancar...'ı yitirmenin… büyük acısı… içindeyiz…

Remzi Kitabevi'yle

Yazılarımın *Cumhuriyet*'te, kitaplarımın Remzi Kitabevi'nde basılması delikanlılığımın düşüydü. *Yılanların Öcü* romanım, iki düşümün de gerçek olmasını sağladı. Remzi Kitabevi'yle ilişkimiz yirmi beş yıl sürdü.

Remzi Bengi Antakyalıydı. Liseyi bitirmiş de mi, bitirmeden mi Cağaloğlu'na gelip kitapçılığa başlamış; orasını bilmiyorum. Derken yayın işine geçmiş. Kısa bir Ümit Kitabevi denemesi var. Sonra Remzi Kitabevi'ni kurmuş. İlk olarak Nâzım Hikmet'in *Sesini Kaybeden Şehir* (1931) kitabını basmış, sonra Hasan Âli (Yücel)'in *Goethe, Bir Dahinin Romanı* ve *Dönen Ses* kitaplarıyla çabalarını sürdürmüş.

Yerli yapıtlarla birlikte Dünya Yazınından çeviriler dizisi Remzi Bey'in en çok emek verdiği yayınlar oldu. Büyük oylumlu genel kültür kitapları, ansiklopediler, dergiler, hatta notalar Remzi Kitabevi'nin hizmetleri arasında yer aldı. Kısaca söylemek gerekirse, buna "50 yıllık, dört dörtlük bir meslek başarısı" diyebiliriz.

Okul kitapları alanındaki hizmeti tek sözcükle bir doruktur. Okul kitaplarından kazandığıyla yerli yazarların yapıtlarını basıp tutundurmuş, böylece kendi de tutunmuştur. Onun için çok övgüler dinledim; "Devletin yapamadığını yapan kitapçı!" "Büyük cumhuriyet kitapçısı" diyenler yanında yergisini, dedikodusunu yapanlar da oldu. Orhan Kemal'in üç romanını dar zamanına raslatıp beş bine aldığını anlatan mektuplar kitap oldu. Türkiye'mizde insanlar yeteneklerini herkese açık yollardan yeterince geliştiremediği için, ya dedikodu yaparak, ya koşup

önündekinin üstünden atlayarak öne geçmek istiyor. Dedikodu bir yalınkat ahlâkın büyük üretimidir. Yeteneğini geliştirip başarılı olmuş, kanımca gerçekten "büyük" yazarların çoğuyla ilişkim oldu, hiçbirinin ağzından başkasını kötüleyen sözler duymadım, dedikodu dinlemedim. Ama başarısızları susturma olanağı yoktu.

Remzi Bengi'nin yamacında başarısızlar sayılmayacak derecede çok olduğundan, dedikodusunu ne yazık çok yaptılar. Özellikle kitapçılık yapmadığı için o mesleğin çilesini bilmeyenlerin sesi daha gür çıktı.

Çeyrek yüzyıllık ilişki süresince bana hakkımı ödediği kanısında oldum hep. Kaçak baskı yaparak hakkımı yediği kuşkusu duymadım. Asıl önemlisi, Remzi Bengi, yazarlığıma hiç karışmadı; "Şunu çıkar, bunu at!" gibi önerilerde bulunmadı. 12 Mart'ın buzkılıç günlerinde bile öyle bir sözü olmadı. Ben sıkıyönetim tutukevinde yatarken, çoluk çocuğumla sürekli ilgilendi.

1978'de Remzi Bengi'yi ansızın yitirdik. Görevli olarak Hacıbektaş'ta bulunuyordum. Cenazesine gidemedim. Ölümüne çok üzüldüm. Remzi Bey'in iki kızı vardı. İki asker kökenli damadı oldu. Kendisiyle olan ilişkimiz damatlarıyla da sürüyordu. Bana karşı ikisi de saygılıydı. Remzi Bey yazar hakkı olarak önce %10 öderdi. O sırada öbür yayınevleri gelerek bana %15, 18, hatta 20 önerdi. Ben %20'yi abartık buldum; bir kitapçı normal olarak bu kadarını ödeyemez. %25 ödeyen bile duydum. Demek yazarın kitapları fırtına gibi gidiyor? Kazandırıyor ki kitapçı o kadarını ödeyebiliyor? Remzi Bey'e çekinerek yazar hakkımı %15'e çıkarmasını önerdim. Biraz düşündü, kabul etti. Damatları da aynı ödemeyi sürdürüyordu.

Bilinen nedenlerle yurt dışına çıkınca, biten kitaplarımın yeni basımlarını, dizgi düzeltmelerini ordan yapıp gönderdim. Yazdığım yenileri kendilerine ulaştırdım. Hiç unutmam 1978 içinde eski yeni 18 kitabım dizilip basıldı. Biriken haklarımı hemen alıp bir taşınmaza yatırmadım. Oysa enflasyon paranın özünü durmadan boşaltıyordu. Gerekli olunca almayı yeğledim. Gene de evin, çocukların geçimi için gerekeni bir kez istemeyle, ikinci kez istemeye gerek kalmadan ödediler; hep takdir duydum.

Ancak 1980'in 12 Eylül dönemine gelirken damatlar arasında anlaşmazlık çıktı. O bunalımlı yıllarda Nejat Ebcioğlu, "her şeyi" bırakıp gitti. Bir sorum üzerine büyük damat Erol Erduran olup biteni yazdı; yayınevi kendi üstüne kaldı. Yirmi beş yıllık yazarlığım yanında kitabevinin 1976'ya kadar beş yıl süreyle danışmanlığını da yaptığım için biliyorum, işi çoktu, bunların birazı da çok zor işlerdi.

O yıllar, kâğıt bulunmayan, dışardan yedek parça gelmeyen, getirtilmeyen yıllardı. Erol Erduran bu zorluklarla başediyordu. 12 Eylül generalleri, uyguladıkları ekonomi politikanın koşulu olan kültür politikasını da yürürlüğe soktular. İnsanların bireyaltı bir çizgiye çekilerek sürüye uyumlu duruma getirilmesi amaçlanıyordu. Bunun için bilgisizleştirme baş koşuldu. Kitap yayımlarını kısmak, hatta yok etmek gerekiyordu. Baskı sayısı hızla düşüyor, dolayısıyla fiyatlar yükseliyordu. Basımevi araç gerecinin fiyatı sürekli yükseldiği için kitaplar olumsuz etkileniyordu.

Bir yandan da polisler, mahkemece yasaklanmayan kitapları bile topluyor, devlet bunları suç aracı silâhlarla birlikle televizyon kanallarından halka gösterip kitabevlerinin önüne yaklaşılmaz bir hava yaratıyordu. Düşün ve yayın özgürlüğüne baskı birden arttı. Yalnız İstanbul'da 60'tan fazla savcı çalışıyor, bunların en az onu basın bölümüne bakıyordu. Bunlar yalnız gazeteleri değil, çıkan her kitabı didik didik ediyordu.

Bu ortamda Erol Erduran bocaladı. Büyük korkusu, bastıklarının toplatılması, kendinin mahkemeye verilmesi, yüksek para cezasına çarptırılması, tutuklanması idi. Evet, yayınevi batar giderdi o zaman. Kurtuluş olanaksız olurdu. Böyle bir panikle akılalmaz bir özdenetim başlattı. Örneğin, "Bugün gitmez!" diyerek *Anadolu Garajı*'nın başındaki yazıyı çıkarttı. *Sınırdaki Ölü*'nün başında, sınıra yakın "kürt köyleri"nden söz edildiği için, "Bu öyküyü çıkaralım ya da basım şimdilik kalsın. *Kara Ahmet Destanı* biliyorsun artık hiç basılamaz..." diyordu. Yeni bitirip gönderdiğim *Yüksek Fırınlar*'ı da öyle taramıştı ki, dediklerini çıkar, ortada roman kalmazdı! Yayımcımın kaygılarını giderinceye kadar akla karayı seçiyordum.

Onu temelli haksız bulmuyordum. O yıl Cem Yayınevi'nde Atillâ Özkırımlı'nın hazırladığı *Edebiyat Ansiklopedisi* basıldı.

Benimle ilgili maddede "TÖS dâvasından mahkûm oldu, 1974 Af yasasıyla özgürlüğüne kavuştu." yazılıydı. Bu bilgi yalan demeyeceğim ama yanlıştı. Cezaya çarptılırmadım, Af yasasından da yararlanmadım. Böyle yazılması, özellikle o günkü durumu zaten zor olan öğretmenlerimiz için havayı biraz daha ağırlaştırırdı. Bundan ötürü duyarlık gösterdim, bir düzeltme yazısı yazdım. Ama bir ansiklopedi günlük gazete değil ki, nasıl düzeltirsin? Yazıyı *Cumhuriyet*'e gönderdim, basmadılar; Sami Karaören özür diledi. Hüsamettin Bozok *Yeditepe*'ye yazı istiyordu, ona gönderdim, o da basamayacağını bildirip özür diledi.

Zorlukları tanıyordum. Yasalar bütün boyutlarıyla yurdu yöneten generallerin buyruğuna göre değiştirilmişti. Toplatılan kitapların yazarları yargılanırken, savcıların, yargıçların tutumu da generallerden yana oluyordu. Bu yılları insan ancak dişini sıkarak, birbiriyle dayanışarak atlatabilirdi. Erol Erduran ise tek yanlı önlemler alarak geçiştirme yolunu seçiyordu. Bir baktım, *Yüksek Fırınlar*'ın başındaki resmin altında yer alan kısa yaşam öykümden, düzeltmeler sırasında var olduğu halde, "TÖS ile TÖDMF genel başkanlıklarına seçildi" cümlesi gitmiş! "TÖS ve TÖDMF genel başkanlıklarına seçildiği"m belirtilmezse askerler kitabıma dokunmayacaktı herhal.

Satışlar düşmeyi sürdürdü. Öte yandan aylar, altı aylar geçiyor, gazetelerde bir tek duyuru çıkmıyor. "Niçin bir şey yazmıyorsunuz artık?" gibi okur mektupları alıyordum. Demek okurlar çıkan kitapları duymuyordu. Parasal durumu kötüleştiği için kitap almayan okur, yeni basılanı duymayınca hiç almaz. Birkaç kez aramızdaki sözleşmeleri anımsatarak "gazetelere duyuru koydurun" diye yazdım. "Gazetede duyuru koydurmak çok pahalıya patlıyor; bedelini siz ödeyin koyduralım" diye yanıt yazdı. Bu arada yazar hakkını %10'a, baskı sayısını üç bine, iki bine düşürmeyi öne sürdü.

Anlaşılmıştı, artık gitmeyecekti. Özellikle duyurular konusundaki önerisinden sonra ilişik kesmeyi önerdim.

Bizde yazarlararası dayanışma alışkanlığı yoktur. Bu yüzden öbür arkadaşlara bir şey yazmadım. Erduran sanırım ayrılışıma sevindi. En azından rahatladı. Uzakta olduğum için izle-

miyordum; Murathan Mungan'ı danışmanlığa getirmiş, yeni şairlerden, Tenessee Williams gibi yazarlardan "çilek kitaplar" basarak, Antakyalı Remzi Bengi'nin 1930 başlarında kurduğu yayınevinin yönetimini sürdürdü.

Ciğerim



Ren'in sol yanındaki mahallemizde koca yazı yalnız geçirdim. Dortmund'tan ara sıra oğlum Tonguç telefon ediyor. O da çekti kız arkadaşıyla Portekiz'e tatile gitti; temelli yalnız kaldım.

Yalnızlığı geçmiş yıllardan tanıyorum ama Duisburg'u bu kadar ıssız bilmiyordum. Türkler haydi yurda izne gitti, Almanlar ne oldu? Onlardan da bir dost, arkadaş kalmamış. Çevirdiğim telefon uzun uzun çaldı, açılmadı. Ben de, "Aman bee; oturur işime bakarım!" dedim. Yazılacak bir sürü yazı var. Yazılmışlar temize çekilecek. Kimi kitaplar yeni baskıya hazırlanacak.

Beş yıldır çalıştığım RAA'daki sürem doldu. Sonnenwall Caddesi'ndeki büroda biriken kâğıtları, kitapları kutulara koyup eve getirdim. Eskilerle birlikte bunları elden geçirip yeniden dosyalamak gerekiyor. Yanıt verilecek bir sürü mektup var. Ne sıkılıyorum; bunlar gece gündüz çalışsam bitmeyecek işler.

Çalışmaya en kolayından başlarım diye düşündüm. Yirmi yıl önce zorlardan başlardım. Yorulur gibi olunca hafif işleri ele alırdım. Doya doya çalışırdım. Kendimi bir yokladım; hayır, hiç o zamanlardaki gibi değilim. Bizim Akçaköy'de "Geçmişe mazı, yenmişe kuzu!" derler. Benimki de ona benziyor herhal. Derken bir de baktım, içimde kolay işleri yapmaya da istek yok. "Bari bunu bırakıp öbürünü ele alayım!" dedim, o da yürümüyor.

Küçük bir not yazmak isliyorum; başlığını yazıyorum, ardı kalıyor. En iyisi yeni baskı yapacak bir kitabımı ele alayım. Hayır; iki sayfa sonra kesiliyorum. Öyleyse bir kitap okuyayım... Yok, o da yürümüyor. Sabah 10.00'dan sonra postayı almaya

iniyorum. Yurttan gelen dergileri, gazeteleri elden geçiriyorum. "Şu yazı önemli, sonra okurum; bu haber önemli, sonra keserim…"

Akşama doğru, "En iyisi ben kendimi biraz sıkıştırayım!" dedim. Ama bu kez de hiç olmazsa Haberler'i izlemek için televizyon karşısına geçiyorum; bence bu da bir kaytarmadır. Üç Alman, iki Hollanda kanalımız var; birini kapayıp ötekini açarak, geziniyorum. İsteksizlikten başka bir de dikkat eksikliği belirdi bende.

Çoktandır öğleleri onar dakika uzanma fırsatım olmadı. Şimdi var. İyi geliyor ama yattım mı kalkmak istemiyorum. Derken dalıma bir de unutkanlık bindi mi? Günlü işler oluyor; sabah kalkıp bir duş aldıktan sonra onları yapayım diyorum. Takıldığım bir nokta için kitaba, ansiklopediye bakmam gerekince, kitaplığın önünde dikilip kalıyorum: Ben neye bakacaktım, buraya niçin geldim? anımsamıyorum.

Kendi kendime, "Heey, sen böyle ne oluyorsun?" diye seslendim. Ne almaya geldiğimi anımsamaya çalıştım ama başaramadım. Makineye takılı kâğıt öyle kalsın, başka bir işe bakayım. Ne yapalım, günlü işler de yetişmezse yetişmesin. Beş altı yıldır tatil yapmadım. Kendime şöyle iki hafta dinlenme vereyim. Aşırı yorgunum belki. Ondan böyle isteksiz, dikkatsiz, unutkanım. Yatağa uzanıp on gün gazete kitap, dergi okuyarak zaman öldüreyim. Akşamları bir şişe bira açayım, televizyon seyredeyim.

On beş gün ciddi bir işe bakmadım. Sonra kendimi yokladım, biraz topladım mı, yoksa daha dağıldım mı? Günlü işlerden en ivedisini ele aldım. Örneğin bir mektubu üç kez ara vererek, dinlenerek bitirdim. İkincisine geçemedin. "Anlaşılan on beş gün yetmedi, beş gün daha!" dedim. Beş gün daha dinlendim. Bir düzelme gene olmadı. Yirmi günü boşa öldürdüm.

Derken izinciler dönmeye başladı. Kimi gelir gelmez arar. Aramayanları dört beş gün geçince ben ararım. Bu kez öncülüğü Mehmet Özkan yaptı. Akpınar Köy Enstitüsü çıkışlı, Taşova'nın TÖS başkanı, toparlayıcı, örgütçü Mehmet öğretmen: "Gelip seni alayım, çıkıp biraz yürüyelim, yüzmeye gidelim; yurttan gazete getirdim, onları da vereyim!" diyor. Yanıtım:

“İçimde hiç istek yok! Tatsız tuzsuz bir yaz geçirdim. Bilmiyorum yapsak mı bu dediklerini?”

“Yapalım! Hem de tansiyonuna, nabzına bir bakalım!”

Birkaç yıldır bir doktor gibi kendi kendini denetliyor. Yıl içinde belirli zamanlarda kan, idrar, şeker incelemeleri yaptırıyor, önlem gerekiyorsa alıyor. Geçen yıl elektronik basınç ölçerle bir de masaj makinesi aldı. İzinden dönerken konuyla ilgili kitaplar getiriyor. Okuyor, orasını burasını çiziyor; “Bilmediğimiz neler varmış! Şimdiye kadar yanlış yaşamışız!” diyor, okuduklarını bana getiriyor. Ama ben de zaten öyle besleniyor, öyle yaşıyorum diyerek bir köşeye atıyorum.

Mehmet Özkan bu kez başka kitaplarla çıkıp geldi. “Gel biraz oturalım!” dedim. “Hayır, önce yüzmeye gidelim. Sonra bize geçer, ölçümlerini yaparız... Enstitü yıllarında Hakkı Tonguç’la halay çekmiş insanım ben, haydi kalk!” diye bir rüzgâr estirdi, deme gitsin. Anlaşılan hoşgörülmeyecek derecede uyuşuk buldu beni. Sevdiğim insan olduğu için önerisine uydum. “Ama bir ricam var, önce size uğrayıp ölçümleri yapalım, yüzmeye sonra gidelim.”

“Tamam!” dedi.

Ren ırmağı üstündeki Fiedrich Ebert Köprüsü’nü geçip Hamborn’a vardık. Yukarı çıkıp benim kan basıncını ölçtük. Ohoooo, düşük mü düşük! “Kaç?” diyorum, Mehmet Özkan sözü değiştiriyor. Günlerden cuma. Pazartesi hemen doktora gitmeye karar verdik. “Ama ondan önce yüzme havuzuna gitmek zorundayız; haydi bakalım!”

Matlerbusch Parkı’nda havuzların olduğu bölüme girdik. Önce sabunlanıp sonra kadın erkek, çoluk çocuk Almanların cıvıldaştığı sulara attık kendimizi. Arkadaşım, “Su içindeki bu devinimler sana çok iyi gelecek, hiç korkma!” diyor.

Pazartesi, ağzıma bir şey koymadan evden çıktım. 8.15’e kadar kan idrar alımı yapılıyor. Ev doktorumuz tâ Hüttenheim’de. Mehmet Özkan otomobille geldi. Yetişmek sorun olmadı. Kan, idrar; verilmesi gerekenleri verdik. Sonuçlar akşama belli olacak ama en iyisi yarın yeniden gelmek. Öyle yaptık. Sıramız gelince doktor:

“Sizinle açık konuşalım; tansiyon şöyle böyle ama nabız düşük! Karaciğer süzmüyor. O yüzden yorgunluk, isteksizlik duyuyorsunuz. Dalgınlık, unutkanlık da ondan. Süzülmeyen maddeler kana gidiyor. İçkiyi hemmen kesin!” diye pekiştirdi.

Biraz durup düşündükten sonra: “Kesemem!” dedim.

“Neden kesemiyorsunuz?”

“Çünkü içmiyorum; içmediğimi nasıl keserim?”

“Hiç mi içmiyorsunuz? Şöyle haftada bir yüksek alkollü Türk rakısıyla kafa çekmiyor musunuz?”

Doktor da bizim gibi Türk. Bir Alman hemşireyle evlenip kalmış. Türk işçilerinin yoğun yaşadığı mahalledeki bir yapının alt katında Alman Türk hastalara bakıyor. Üst katta kendisi yaşıyor ailesiyle. Bence işi tıkırında. Çok Türk doktor var Almanya’da. Nereye gitsem, üçüne beşine raslıyorum. Bakım ücretini, ilâç giderlerini sigorta ödüyor; hastalarla bir sorunları çıkmıyor. Şaşırdı: “Öyleyse üzüntüleri bırakacaksın!” dedi.

“Ne yazık onları da bırakamam!” dedim.

“Neden?”

“Efendim, bunu anlatmak zor. Hiç iyi haber gelmiyor yurttan. Paramızın değeri düştükçe düşüyor. Para düştükçe insanın değeri de düşüyor. Düşmenin boyutları aklın almayacağı sınırlara çıktı. Cezaevleri ağzına kadar dolu. Gece gündüz ırak trak trak, yalnız dağlarda, köylerde değil, şehirlerde insanlar ölüyor. Pahalılık arttı, çocuklar, gençler beslenemiyor; kadınlar tencerede ne pişireceğini bilemiyor. En kötüsü sanata, düşünceye yapılan baskılar. Aydınlar susturuldu. Ülke bir başından öbür başına gömütlüğe döndü. Genellikle iyimser insanım ben; ama on yıla bir gelen generaller yönetimi iyimserliğimi zorluyor. Ne kadar gidecek böyle? Türkiye daha kaç kuşak acıdan inleyecek? Babalar kıvranacak, analar gün görmeyecek? Ben üzüntüleri bıraksam, üzüntüler beni bırakmıyor Doktor Bey!”

Doktor Bey acaba bu düşüncelerimi anlıyor mu? Bir ara gözlerimiz buluşur gibi oldu, sonra uzaklaştı birbirinden.

“Siz gene ilâçları alın! Üzüntüleri de elden geldiğince dışınızda tutun! Yemek yerken şöyle neşeli bir müzik filân... Hiç değilse durum daha kötüye gitmesin, oldu mu? Oldu deyin bakayım!”

Doktor Bey'i üzmemek için, "Oldu!" dedim. Reçeteyle perhiz listesini alıp çıktım. Artık ilâç alıyorum, perhiz de uyguluyorum. Kalan yılları böyle mi geçireceğim? Benim için en kötüsü çalışma gücümün düşmesidir! Yılların, yüzyılların ötesinden sürüp gelen berbat yaşamın iyiye dönüştürülmesi için, bir okunuşta anlaşılan, güzel yapıtlar ortaya koymak gerekiyor. Bu amaçla çok çalışmalı, iyi üretmeliyim.

Yazara Saygı

Doğan Arabul arkadaşım, bilmiyorum kaç yıldır Almanya'da? Onun için "Artık Almanlaştı!" diyorlar. Almanlaşması, yalnızca burdaki yıllarının uzamasından değil, aynı zamanda eşinin Alman olmasından imiş meğer. Öyle diyenler bal gibi haklı. Benim en sevdiğim fıkradır: Adama sormuşlar, nerelisin? O da demiş, daha evlenmedim... Doğan arkadaşım hangi anlamda Almanlaşırsa Almanlışsın, öz anlamda benden Türktür. Ama ikimize göre de sorun gerçekte Türklük, Almanlık değil, insanlıktır; hatta Doğan bu konuda birinciliği bana bırakmaz.

Bizi birbirimizle Balıklıovalı Ali Çakır tanıştırdı. Ali Çakır Köln'de Bedeneğitimi Akademisi'ni bitirip boks yetiştiricisi oldu. Eşiyle sorunları vardı boşandı, boşanacak… Derken bokstan soğudu, sosyal çalışman olmayı kafaya koydu. Bunun için açılan kurs niteliğinde bir programı izlemeye başladı. Doğan zaten öyle bir işte çalışıyor. Galiba diploması eksikmiş; "Kursa katılıp tamamlasam iyi olur!" demiş. Ali'yle o kursta tanışmışlar. Biz de eskiden tanışığız. Bir gün sözüm geçmiş; Doğan: "Yahu Fakir Hoca'yla ben de tanışayım?" demiş. Ali biraz pireli arkadaştır. Sormuş: "Niçin tanışacaksın?"

"Yahu yazar, seviyorum, insan yazarını sevmez mi?"

"Genellikle sevmez!" demiş Ali. "Baksana vuruyorlar taştan taşa! Cezaevine katıyor, sorguya çekiyor, sürgüne yolluyor, eza cefa, aklına ne gelirse yapıyorlar!"

Benim sağlık sorunlarım yalnız karaciğer mi? Ali'yle ara sıra telefonlaşırız. Kimi zaman ben giderim, kimi zaman o gelir, buluşur konuşuruz. O eşiyle olan dırdırlarını, ben de karaciğer sorunlarımı anlatırım. Derken dişlerim, diş etlerim kazan kaldırır. Mahalledeki Dr. Eisenreich'a gider gelirim; iyileşeceğime kötüleşirim. Ali Çakır, Hückelhoven'de bir Türk dişçinin adını duymuş, şöyle iyi, böyle iyi... "Hocam geleyim, seni ona bir götüreyim!" diyor telefonda.

Doğan Arabul, "Beni tanıştır..." deyince Ali, "Ben onu dişçiye götüreceğim, sen de gel, yolculukta tanışırsın!" demiş.

Bir gün kararlaştırmaya çalıştık. Benim günüm, Ali'nin gününe, Ali'nin günü Doğan'ın gününe uymadı. Ali o zaman, "Ben çıkayım aradan, Hoca'yı sen getir götür, istediğin gibi tanış, konuş!" demiş. Telefon edip anlattı bunu... "Şöyle iyi, böyle iyi arkadaş!" diye de övdü Doğan'ı. Bugünece kime kötü dedim? Sözleştiğimiz gün gelip aldı, Dr. Engin Çoruh'a birlikte gittik. O da kesti darma duman etti çenemi. Giderken korkusu, dönerken acısı; neşem kısıtlı; Doğan beni güldürmek istiyor: "Hocam en çok ne hoşuma gitti biliyor musun? Ali karısıyla dırdırından söz ettikçe, senin diş ağalarından söz etmen!"

"Nasıl?" diye sormuş bulundum.

"Hadi hadi!" diye güldü, vites değiştirdi. Oysa ben Ali'ye daha çok karaciğer sorunumdan söz ettim. Diş ağrılarımı da açtım ama bunu kasıtlı yapmadım. Onlar kurstan arkadaş, birbirlerini benden iyi biliyor.

Böyle gidip geldiğimiz günlerden birinde, Köln'de Doğan'la bir Türk doyumevine girdik. Doktorun verdiği yeme, içme yasak süresi geçti. Bir yandan söylediğimiz yemekleri, bir yandan bizim Balıklıovalı Ali'yi bekliyoruz. Birden dışarda bir pat pat pat, başladı. Çıkıp kapıya baktık, polis motosikletleri bir siyah otomobilin iki yanını sarmış gidiyor: "Yeni Cumhurbaşkanı Richard von Weizäcker, yazar Heinrich Böll'ü görmeye geliyor!" dediler. Doğan şaşar, doyumevinin sahibi Gani arkadaş şaşar: "Burda yazarlar protokole mi girmiştir? Heinrich Böll protokolün başında mı yer alır?"

Bunu, yanıtlandırayım diye bana soruyorlar.

"Bildiğime göre öyle bir şey yoktur!" dedim.

Doğan, "Aslan Hocam, yaptın gene numaranı!" dedi.

"Numara yaptığım yok, gerçekten bilmiyorum. Yani bildiğime göre öyle bir şey yok. Bildiğim kadariyle Heinrich Böll, bir zamanlar Dünya PEN Kulübü başkanıydı ama bu da protokolle ilgili değildir. Protokol deyince Anayasa Mehmekemesi, Danıştay, Sayıştay gibi kuruluşlar girer, öyle değil mi? Yani bunlar benim bildiğim konular değildir sanırım..."

Bu arada söylediğimiz yemekler geldi.

Gani Bey, "Yani bu Almanya'da yazara değer verilir!" diye mutfağa doğru gitti, elinde taze salatayla döndü.

Doğan Arabul: "Canım bizde de verilirdi. Atatürk zamanında Yakup Kadri'den, Yahya Kemal'e, Behçet Kemal'e kadar hepsi değilse de çoğu, milletvekili, büyükelçiydi. Gerçi bunlar çok değerli yazarlardı. Kanımca bugün de değerli yazarlarımız var, Yaşar Kemal, Aziz Nesin, Fakir Baykurt..."

"Estağfurullah..."

"Evet evet!"

Gani Bey de, "Evet evet!" çekti.

"Yanımda böyle sözler etmeyin, ayıp oluyor!" dedim.

Uzatmayalım, bir yandan Doğan'la, bir yandan Gani'yle söyleşerek yemeği bitirdik. Elimi ağzımı silip kalkmaya davrandım. Gani, "İlle birer de çay içeceksiniz! Yemeğin üstüne iyi gider!" diye tutturdu. Yemeğin üstüne çaya "Hayır!" denir mi? Ama ağzımın içi delik deşik. Gene de kabul ettim. Bu arada Doğan'a yanıtını veririm, konuşmuş oluruz diye düşündüm: "Milletvekilliğinden, elçilikten filân da iyisi, senin gibi arkadaşların sevgisidir. Ben bunu hiç de az görmüyorum? Bak beni Duisburg Homberg'teki evimden aldın, Hückenhoven'e götürüp getirdin, ağzımı çenemi parçalattın, şimdi de burda yoğurtlu iskender yedirdin, üstüne çay içiriyorsun! En büyük ödül halkın sevgisi değil midir, Doğancığım?" dedim.

"Ona bir diyeceğim yok ama bak Heinrich Böll protokolün içinde olmadığı gibi, dışında da değil; Cumhurbaşkanı onun hafif bir rahatsızlık geçirdiğini duymuş, geçmiş olsun'a geliyor, bunun da bir anlamı olsa gerekir. Demek istediğimiz budur. Ama anlatamıyoruz..."

"Bana anlatmak zor değil, hem de anlatıyorsun Doğancığım; ama asıl anlaması gerekenlere belki yaşamın boyu uğraşsan anlatamazsın! Bunun için insan üzülür mü? Sana bana kalsa sorun kolay. Ama sorun düzey sonundur. Düzey deyince de bileşik kaplar yasasında olduğu gibi, içine hepsi girer. Atatürk'ün düzeyi başkaydı, bugün onun yerinde oturanların düzeyi ise bambaşka! Onların düzeyi halkın düzeyini etkiliyor. Bakanların, başkanlarının, milletvekillerinin, generallerin düzeyi birbirine bağlanıyor..."

"Karmakarışık oldu bizim konu!" dedi Gani.

Çayları ikiledik. Derin bir konuya dalmışız. Bu arada ne kadar geçti bilmiyorum, polis motosikletleri yeniden pat pat etti. Anladık, Cumhurbaşkanı Heinrich Böll'ü görmüş, çayını kahvesini içmiş, dönüyor; biz ise düzey konusunu konuşuyoruz.

"Bir de bu vardır değil mi Doğancığım, yeni dille söyleyelim, varsılın malı yoksulun çenesini yorar!" diyecektim, kafası temelli karışmasın diye demedim.

Oldu olacak, birer çay daha içelim, üç olsun, bizim uykular çekilir giderse gitsin...

ZDF'nin Akçaköy Çekimi

Berlin Wannsee'de yapılan Literarisches Kolloquium'da çoğu zaman üzgün, içime kapalı, tartışmaları izlerken Mannheimli Yılmaz Kalender'in eşi Claudia ile Wiesbadenli film yapımcısı Jutta Szostak konuşmaları izlemeye geldi. Bir amaçları da benimle konuşmakmış. Akşam bir okumam var, onu da izleyecekler. Yılmaz'ın eşi Claudia aslan gibi Türkçe biliyor. Kimi diyor, "Oğlumuz iyi öğretmiş!" Ama Claudia asıl, Türkiye'de toplumbilim okumuş; Ankara'da Nermin Abadan'ın, İstanbul'da Cavit Orhan Tütengil'in öğrencisi olmuş.

"Fazla zamanını almayız, on dakika!" diyorlar.

"Nerde, ne istiyorsanız buyurun!" dedim.

Bir köşeye çekilmeyi önerdiler. "Yeri siz belli edin, ben hazırım!" dedim. Yakında bir yer biliyorlarmış, gidip oturduk. Jutta Szostak Alman İkinci Televizyonu ZDF'ye filmler yapıyormuş. Benim üstüme de bir portre filmi yapmak istiyor. Sordum ona: "Bunca yazarın içinde beni mi beğendiniz?"

"Evet!" dedi ikisi birden.

"Yalnız bir çekintim var. Almanya'da, Türkiye'de, biri alıyor insanı ele, filmini yapacağım diye bozup batırıyor. Gelinimiz Claudia'yı biraz tanıyorum, o bozup batırmaz, ama filmi yapacak kendisi değil ki! Şimdi sadece Jutta hanıma Türkçe yardımı yapıyor. Onu da ilk görüyorum; ne filmleri yapıyor, nasıl yapıyor, hiç bilmiyorum."

"Yakında ZDF'de *Zirkus* adlı bir filmim oynayacak. Onu görün! Bir karara varırsınız umarım..." dedi.

Zirkus'un oynacağı günü defterime yazdım. Telefonunu aldım. "İzledikten sonra size yanıtımı söylerim..." dedim.

Sanırım benden böyle bir yanıt beklemiyorlardı. Nasıl bir film düşündüğünü biraz daha açıkladı Jutta: "Bir köy çocuğu çalılar arasında koşuyor, durmadan koşuyor. Okullara gidip okuyor, yazar oluyor. Bıkıp usanmadan köylüleri yazıyor. O köylüler işçi olarak Almanya'ya geliyor. Köy çocuğu da arkalarından gelip onları yazmayı sürdürüyor. Titiz bir yazar. Şimdi burda, Almanya'da fabrika bacaları arasında hâlâ koşuyor, durmadan koşuyor. Yazacağı konuları iyice öğrenmek istiyor. İşte böyle bir portre film yapacağım..."

Meğer benim yaşamım filmmiş!

"Peki bunun için Türkiye'ye de gidecek misiniz?"

"Elbet! Türkiye'ye gitmeden olmaz!"

"Türkiye'ye giderseniz hava alırsınız! Tunç Okan iki yıldır uğraşıyor, *Kaplumbağalar*'a çekim izni alamıyor..."

"ZDF alır!" dedi Jutta.

"Filminizi göreyim; eğer karar verirsek, bir denersiniz. Belki alırsınız..." dedim.

Deftere yazdığım gün geldi. *Zirkus*'u seyrettim. Beklemediğim kadar iyi bir filmdi. Kırk beş dakikaya çok şey sığdırmıştı. Telefon edip kendisini kutladım. "Filminizi de yapabilirsiniz. Yalnız tabii çekimden önce senaryoyu görmek isterim" dedim.

Çok geçmeden Claudia ile Duisburg'a geldiler. Özellikle çocukluğumu bilmek istermiş. "Özüm Çocuktur" adlı özyaşam öyküleri dosyam oluşup gelirdi. Bir kopya çıkarıp aldılar. Daha başka sorular sorup yanıtlarımı not ettiler.

Jutta epey uğraşıp senaryoyu bitirdi; çekim plânını da yaptı. Birtakım katma ve çıkarmalardan sonra ortaya çıkan senaryoyu genellikle sevdim. Akçaköy'e gidecekler, bunu yeniden konuştuk. Jutta özellikle Bergkamen'de yazdığım "Mezar" öyküsünü ele alıyor. Gerçekten iyi bir tasarım. Bunun için maden ocağına ineceğiz. İşçilerle konuşacağız.

Yurtta generaller kesip biçiyor. Türkiye'ye gidiş için Büyükelçilik yoluyla izin başvurusunu yaptılar. Vahit Halefoğlu yardımcı olmaya söz vermiş. Jutta ile Claudia başvuru sonucunu bekliyor. Epey bir süre ses çıkmadı. İzlemeleri ya da izletmeleri gerektiğini söyledim. Bizim makamlar, "Önce senaryoyu görmek isteriz!" demiş. Senaryonun Türkçe çevirisini, "Mezar" öyküsünün Almancasını, Türkçesini yollamışlar. Eriş Akman diye bir arkadaşı da ZDF adına başvuruyu izlemeye görevlendirmişler. Delikanlı, Dışişleri, İçişleri ve Turizm bakanlıkları arasında koşturup duruyor. İzleme konusu da nerdeyse ilginç bir film olur. Araya Alman Dışişleri Bakanlığı girdi. Alman Büyükelçiliği izlemeye başladı. Alman İkinci Televizyonu'nun önemini anlatıyorlar, "Eğer bu film çekilir de gösterilirse ordaki Türkler için iyi bir hava doğar!" diyorlar.

Bürokratlarımız temelli olmaz demiyor ama olur sözü de vermiyorlar. Sivil makamlar topu durmadan sıkıyönetim makamlarına atıyor. Onlar da benim 12 Mart'taki koca koca dosyaları açıp okuyor, işi yokuşa sürüyor.

"İyi ama yazar o dosyalardan aklandı! Almanya'da şu anda şöyle bir işte çalışıyor!"

"Olsun efendim! Biz gene de dikkatli olacağız. Çünkü sütten ağzımız çok yandı!"

Jutta telefonu açıp olanı biteni anlattıktan sonra, "Sizin Türkler de amma dikkatli haa!" diye bana taş atıyor. Şakadan kızdım kendisine: "Beğenmiyorsan izni Alınanlardan al madem! Türklere niçin taş atıyorsun?" dedim.

Eriş Akman son çözüm olarak işi tepedeki büyüklerden birine götürmüş. O da dinlemiş dinlemiş kendisini, kulağına dostça fısıldamış: "Bu işiniz olmaz! Çünkü Fakir Baykurt üstüne bir senaryo bu yönetimden geçmez. Orda vatanperver yazarlarımız da var. Filminizi onlardan biri üstüne çevirin! Haydin öyle yapın, bir hafta içinde izni çıkartayım!" Gerçekten olmadı. ZDF'ciler başlarını hangi sert kayalara çarptığını anladı. Bir ay kadar sonra başvuruya bir de yazılı yanıt geldi: "Öykünün şu satırında şu sözcük, bu satırında bu sözcük; hem de Türkiye doğası son derece çalılık taşlık gösterilmek istendiği için, işbu filmin çekimi uygun bulunmamıştır. İmza..."

Telefonu kapamadan, "Ama göreceksiniz bu iş olacak, bu film çekilecek!" dedi Jutta.

"Nasıl çekilecek?" diye sordum.

"Bir yolunu bulacağız! Size haber veririm!"

Bir hafta sonra verdi haberi: "Akçaköy'e 16 mm'lik kamera yerine 8 mm'lik kamera ile gideceğiz! Çünkü 8 mm'lik çekimler hiçbir izne bağlı değil! İmza…"

"Peki aynı sonucu verir mi?"

"İşte sorun burda: Asla ermez! Ama dinleyiciye anlatır, özür dileriz. Zaten o parça çok kısa olacak..."

"Dinleyiciye nasıl anlatır özür dilersiniz?"

"Resmi makamlardan 16 mm'lik kamerayla çekim izni alamadığımız için bu bölüm 8 mm'lik kamerayla çekilmiştir, diye özür dileriz..." Al bir kaya, nerene dayarsan daya!

"Lütfen bunu yapmayın! Gene öyle çekin, ama böyle söylemeden verin. Bu bizim için iyi olmaz" dedim. "Ne olsa Türkiye bizim; o kadar olumsuzlamayın. Biliyoruz, ZDF'nin kameraları, kameramanları iyi, hem de seyircisi çok…"

Claudia beni destekledi. Böylece beş kişilik ekip yola çıktı. Türkiye'de Eriş Akman kendilerine katıldı. Bir otomobil kiralayıp bizim Akçaköy'e vardılar.

Duisburg'ta köylümüz Sabahattin var. Evlerine gidip kendinin, eşi Annie'nin, çocuklarının çekimini yaptılardı. Köye varınca kendilerini "Biz Sabahattin'in arkadaşıyız. Duisburg'tan geliyoruz" diye tanıttılar.

Akçaköylüler sordu: "Orda bizim Fakir de var, onu görmediniz mi?"

"Sabahattingilin size selâmı var. Rahatları çok iyi! Fatima büyümüş! Süleyman kocaman olmuş. Annie de iyi."

"Bizim Fakir ne yapıyor, Fakiiir? Yazıyor mu romanlarını? Şu sıra sakın geleyim demesin! Akçaköy hep Akçaköy! Otursun işine baksın!" Bunlar kapattıkça onlar açıyor: "Türkiye'de doğru söyleyeni dokuz köyden koğarlar. Kendisi bunları daha iyi bilir. Otursun…"

Tabii tâ Duisburg'tan gittiklerine göre, ayrandır, bulgurdur, eriktir, armuttur, bir sofra çıkarıyorlar. Arada bol bol resimdir, filmdir çekiliyor. Sabahattingilin eve çıkıyorlar ama komşular bizim evi de gösteriyor. Bunlar sormadan okuduğum okulu gösteriyorlar. Sabanla çift süren adamları gösteriyorlar. Sığır güttüğüm kırları, içinde koştuğum çalıları, ayağıma batan dikenleri gösteriyorlar. Benim küçüklüğümü andıran bir çocuğa da diyorlar: "Haydi biraz koş şöyle! Biraz da böyle koş!" Koşan çocuğu biraz çekiyorlar. Çocuk soruyor bunlara: "Ben şimdi televizyona mı çıkacağım?"

"Evet!"

"Öyleyse bir de Yılmaz Güney gibi yürüyeceğim!"

Hatırı için onu da çekip "Hoşça kal Akçaköy!" diyorlar. Meğer ne kolaymış bu iş? Bana bir sürü resim getirmişler. "Al bak köyünü özlemişindir!" diyerek verdiler.

Bu arada bir de şenlikli işleri olmuş, pek hoş!

Jutta neyse ama Claudia yaman Türkçe konuşuyor. "Nerden öğrendi bu kadar güzel Türkçeyi? Sakın casus olmasın?" derlerse ne yanıt verecekler? Düşüne taşına onu da bulmuşlar: Olsa olsa bunun kocası Türktür, bu dili o öğretmiştir! Gerçek de öyle; ama Yılmaz Almanya'da kaldı. Bir Türk, karısını bunca bekâr erkeğin arasında bu kadar uzun yola nasıl yollar? Birinci gün olmasa ikinci gün bir kaza olur! Daha yolda giderken, "Biz en iyisi asıl buna bir çözüm bulalım!" diye kafa yoruyorlar. Ama nasıl bir çözüm? Eriş Akman'la Claudia'yı evlendiriyorlar. Peki Yılmaz ne olacak? Canım Almanya'ya varınca gene birleşirler; bu öyle temelli evlilik değil, naylon evlilik, diyorlar.

Dönüşte bunu Yılmaz'a anlatıyorlar. Yüzü geriliyor. Soruyorlar ne oldu? "Valla bana filmde bir rol verdiniz verdiniz, vermezseniz cinayet çıkar!" diyor o da.

"Yahu bu öyle rollü filmlerden değil, bir portre, yani belgesel; nerden bulalım da nasıl rol verelim sana?"

"Valla ben anlamam. Rolümü isterim..."

Sonunda benim Almancamı konuşuyor. Ben Türkçe konuşurken onun sesi gelip benimkinin üstüne biniyor. Böylece sorun çözülüyor.

Jutta Szostak'ın o filmi emek ürünü, güzel bir iş oldu. 45 dakikalık gösterim için dünyanın filmini çekmişti. Ren ırmağı üzerinden gemiyle Xanten'e gezi yaptık. Hombergli, Rheinhausenli pek çok hemşeri katıldı. Osterfeld'te kömür ocağına indik. Ama bu çekimlerin %80'i dışarda kaldı. En yandığım da, Sabahattingildeki çekimlerinin hiçbirinin girmeyişi... Sabahattingil filmin gösterileceği günü saati biliyor. Çoluk çocuk televizyonun karşısına oturmuşlar: Ha şimdi çıkacağız, de şimdi çıkacağız! Film sonu geliyor, bir tek kare yok. Çok bozum oluyorlar. Sabahattin telefon açtı: "Bu kadar kalleş olduğunu bilmiyorduk, bunu da öğrenmiş olduk!"

Bu işler olup giderken, Claudia, Yılmaz, birlikte bir de St. Gallen yolculuğu yaptım. Trenle Mannheim'a gittim. Ötesini Yılmaz'ın sürdüğü otomobille aldık. İsviçre Öğretmenler Sendikası, bir seminer haftasının bitimine çağırdı bizi. Kültür akşamı var. Claudia, Türkiye'de kırsal alan kadını üstüne yarım saatlik bir konuşma yaptı. Ben de "Monica" öykümü okudum. Bilen bilmeyen "Şu Almancayı öğrenemedin gittin!" diye taş atar bana. Konuşma başkadır, bir kültür akşamında İsviçre öğretmenlerinin önünde yazınsal bir metin okumak daha başkadır. Bir sürü vurgu, hem de söyleyiş hatası yapar insan. Yabancılar okur ya da konuşurken biz nasıl gülüyorsak, onlar da içinden sana öyle güler. Bunu bildiğim için bitirdikten sonra, sahneye gelerek teşekkür eden sendika başkanı Markus'a sordum:

"Nasıl benim öykü?"

"Çok güzel..."

"İyi okudum mu?"

"Çok iyi okudun..."

"Öyleyse bunu söyle, salon duysun!" dedim.
Söyledi, hem duydular, hem alkışladılar.

Alman Cumhurbaşkanı



Almanca öğrenmeye ben 50 yaşımdan sonra başladım. Yeterince geliştiremedim diye bir eziklik duyarım. Vaktinde başlayanların bile zorluk çektiği bu dile zaman ayırmak gerekir. Bunu tam yapamadım. Halk Yüksek Okulu'nun üç aylık kursuna katıldım; sonrasına gerçekten vaktim olmadı. Sürekli Türkçe yazan, Türkçe okuyan insan olduğum için Almancaya yeterince açılamadım. Gerçi % 10-15 anladığım zaman bile Almanca metin okudum. Çoğu mektubumu kendim yazdım. Ama bunlar dil demek olmadı hiçbir zaman.

Bir okulda Alman, Türk öğrenciler önünde konuşmamı yaptım, sorulan sorulara yanıt verdim. Beni öğleyin okulda çıkan yemeğe alıkoydular. İşçi çocuklarıyla oturduk konuşuyoruz. Bir kıza sordum: "Nasıl buldun Almancamı?"

"İyi, ama hımm... Siz tıpkı babam gibi konuşuyorsunuz! Söylediğiniz anlaşılıyor ama başka bir Almanca..."

İşyerimde zaman zaman konu oldu. Johannes Fest, "Yahu Almanca öğren artık!" demeye kalktı. Sanırım ikinci yılı bitirmiştik. Kahve içiyor, iş konuşuyoruz. Bir köşemiz var, her gün saat 10'la 11 arası oraya çekiliriz. Johannes susar ise arada biz konuşuruz. O, Rosi Langer arkadaşımızı da eleştirir: "Resmi yazı yazmayı bilmiyorsun! Raporlarını düzelteyim diye ele alıyorum, hepsini yeniden yazmam gerekiyor!" Bunları Rosi'nin yokluğunda daha rahat söyler. Düşünürüm, ben yokken de böyle rahat sözler ediyordur mutlaka! Bu yüzden bu çıkışmasına bir yanıt vereyim, aklında kalsın diye düşündüm.

"Ben Almanca biliyorum!" dedim. Gidip mektuplarımı, raporlarımı koyduğum klasörü getirdim. "Bakın bunlar benim Almanca mektuplarım, raporlarım. Hepsinin altında imzam var..."

"Ama onların çoğuna biz yardımcı olduk!" dedi.

"Siz müdürsünüz. Hepimize yardımcı oldunuz. Gene de soruyorum: Rosi arkadaşımız Almanca biliyor değil mi?"

"Biliyor tabii; o Alman..."

"İzninizle!" deyip gittim; bu kez de onun mektuplarının, raporlarının takıldığı klasörü getirdim. "Bir buna, bir benimkine bakın. Nerdeyse iki katı. Üstelik siz Rosi'ye daha çok yardım ediyor, hatta onun yazdıklarının çoğunu yeniden yazıyorsunuz..." deyince sesini kesti.

Rosi de beni destekledi: "Fakir Abi Almanca iyi anlıyor, iyi yazıyor ama hata yapıyor..." Biraz düşündükten sonra ekledi: "Hatayı hepimiz yapıyoruz…"

Bu "abi" sözü de benden yayıldı. Artık sen'li, ben'li konuşuyoruz ya. Gene de benden yedi yaş büyük olan adama Johannes demez, Johannes ağabey derdim. Rosi de bana "abi" derdi.

O kahveli söyleşilerde epey anımız vardır. Çoğu zaman iş dışı konuşurduk. Arada bir neşem yerinde olurdu, bir şeyler anlatırdım, gülünürdü. Johannes anlatınca ona da gülünürdü biraz, ama o anlattığına daha çok kendi gülerdi. Sekreterimiz Frau Wennemann da güldürür genellikle, çünkü iyi anlatır. Neşeli insan hem de. Rosi anlattı mı kimse gülmez. O zaman ben bir iki soru sorar, sonradan anlamış gibi gülerim. Bir gün bunu da dile getirdi: "Ben anlatıyorum gülmüyorsunuz! Fakir abi anlatıyor, gülüyoruz. Oysa bizim kadar Almanca bilmiyor…"

Yasaya göre Almanca bilmeyen kimse resmi Alman dairesinde çalışamaz. Ben üstelik Okullar Müdürlüğü'nün bir bölümündeydim. Telefon çalıyor, açıyorum; bir Alman anne ya da baba... Yanıt vermem gerekiyor... Veriyorum.

Birinci yılın yarısında Kültür Müdürü Konrad Schilling, yardımcılarını ardına düşürmüş, girdi geldi. Bir tür denetimdi.

Almanya'da üst olarak bir daireye böyle habersiz gelmek yoktur. Haber vermek, gün belirtmek gerekir. Johannes Fest bunu yüzüne vurdu: "Aman efendim bu ne, böyle ansızdan? Haberimiz olsa sizi daha iyi karşılardık!"

Bay Schilling buna alındı, oturduk, Johannes'i sıkıştırmaya başladı. Sonra beni aldı ele. Sordu yanıtladım, sordu yanıtla-

dım. Bir yandan da, "Yoksa sınava mı çekiliyoruz?" diye düşünüyorum. Sonunda, "Senin Almancan iyi yahu!" dedi. "Ama niçin konuşmalarına çevirmen istiyorsun?"

"Bilmez misiniz; yazınsal konular incelik doludur. Almancada düşüncelerimi tam anlatabileceğim duygusunu bulamıyorum. O yüzden Türkçe konuşuyorum..." dedim. Bu yanıtımı pek tutmadı. Kalkıp giderken gene de teşekkür etti.

Savaştan sonra Almanya'da Yahudilerle arayı da, havayı da düzeltmek için iki yılda bir "Kardeşlik Haftası" düzenlenir. Her kezinde bir büyük şehir üstlenir bunu. Cumhurbaşkanı'nın korumasında yapılan etkinlikler ZDF'den canlı olarak yayınlanır. Kendisinin de katılıp konuştuğu ilk törende, başbakan, bakanlar da bulunur.

Sıra Duisburg'a gelmişti. "Elli bin Türk yaşıyor!" diye bu yıl Hıristiyanlıkla Museviliğin arasına Müslümanlığı da katma kararı aldılar. Hazırlık toplantıları bir yıl önceden başladı. Ahmet Durgut, Necile Deliceoğlu ile beni de Hazırlık Kurulu'na çağırdılar. Belediye salonunda toplanıyoruz. Oturumlara Bay Schilling başkanlık ediyor. İlk toplantıda söz aldım:

"Hıristiyanlık, Musevilik, Müslümanlık; oldu olacak öbür dinleri de katalım, hepsinin kardeşliğini açıklayalım! Duisburg'ta hangisinin temsilcisi varsa gelsin!"

Önerim ilgi gördü. Ama din diye Homoseksüellerle Çingeneleri de katma önerileri gelince bizim Durgut tepki gösterdi: "Bunlar alınırsa Müslümanlar çekilir. Bundan Çingenelerle bir sıraya konulduğumuz anlamı çıkar!" Çingeneler konusunda onun da kafası önyargı dolu.

Bunun üzerine önerime boşverildi. "Demek henüz öbürleriyle kardeş değiliz. Büyük şair Schiller'in dileğinin gerçeklemesine bu gidişle daha çok var!" dedim. Toplantılara gidip geldim ama bir daha sözalmadım. Bay Schilling soruyor arada: "Ne diyorsunuz?" He hıı ile geçiştiriyorum.

Başka bir konuda, şehirde başka bir tartışmada ben gene çevirmenle konuştum. Bay Schilling, "Hâlâ çevirmenle konuşuyorsun; ne zaman bitecek bu dil sorunu?" diye bağırdı. Kaba saba çatıyor çatınca. "Şundan bir öç alayım ama nasıl alayım?" diye düşünmeye başladım. "Siz bana fazla taktınız... Bir gün

sizden öcümü alacağım; ama düşünüyorum nasıl alacağım?" dedim şaka yollu.

"Nasıl alacaksın?"

"Ne bileyim? Belki bir gün de siz bizim Ankara'ya ya da İstanbul'a gelirsiniz. O zaman bilirim size yapacağımı!"

Anladı neyi anıştırıyorum; ama birden bir şey diyemedi. Geçten geç buldu yanıtını: *"Nie wieder, nie wieder!* Bir daha asla!" diye seslendi dönüp. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki toplu sözüydü bu Almanların.

Kardeşlik Haftası'nın programı yapılıp bitti. Ünlü *Rhein-Ruhr Halle*'de açılış var. ZDF canlı yayına başladı. Cumhurbaşkanı Richard von Weizäcker açışı yapıyor. Kendisini yüzcek ilk görüyoruz. Yeni seçildi. Bilmiyorum *Rhein-Ruhr Halle* kaç kişi alır? Tören çok iyi düzenlenmiş. Biz olsak boş bırakılan yerlere birkaç bin kişi daha sığdırırız.

Richard von Weizäcker güzel bir konuşma yaptı. Sözü henüz iyice azgınlaşmamış ama can almaya başlamış yabancı düşmanlığına getirdi. Yakın zaman önce Dazlaklar, Hamburg'ta Ramazan Avcı adlı işçimizi öldürdü. "Hamburg'taki genç Türk'ü öldüren Almanların acaba Türklerin kültüründen, büyük konukseverliğinden, hem de Kuran'daki din duygusunun derinliğinden haberi var mı?" diye sordu.

Açılış bitti; NRW Başbakanı Johannes Rau, Duisburg'un büyük oteli Steinbergerhof'ta bir kabul resmi verdi. Orda aynı zamanda bir Yahudi profösör ödül alacak. Bu kez 200 konuk çağrılı. Gelenlerin hepsi ayakta. Bir şeyler alıp yiyor, içiyoruz. Muzaffer'le duvarın dibine çekildik. Ahmet Durgut'la eşi Yıldız yakınımıza geldi. İkisi de öğretmen. Onlar da bir şeyler almaya gitti. O sırada Richard von Weizäcker girip geldi. Adamın hiç gösterişe kaçmayan davranışları var. Protokol ayrıntılarına pek aldırmaz. Önünde ardında kimse yok. Duvarın dibine gelip durdu. Yeme içme bitince Johannes Rau konuşmaya başlayacak. Kürsü, ses düzeni hazır. Cumhurbaşkanı'yla yan yanayız. "Hamburg'ta öldürülen işçimizle ilgili sözleriniz için candan teşekkürler Sayın Cumhurbaşkanı!" dedim kulağına. Dönüp o da bana teşekkür etti.

"Konuşmanız çok iyi hazırlanmıştı. Çok da güzel okudunuz. Tam metnini edinmek isterdim..."

"Bonn'da Cumhurbaşkanlığı sekreterliğinden isterseniz gönderirler. Burda mı oturuyorsunuz?"

"Burda oturuyorum, çalışıyorum. Adım... Türk yazarıyım..." dedim.

Elini uzattı, tokalaştık. Kültür Müdürü Bay Schilling tam karşımızda. Gözü de sürekli üstümüzde. Belediye Başkanı Krings az ötemizde; yaklaşmak istiyor ama başka birine takılıyor. Weizäcker'le konuşmayı sürdürdük.

"Yakında resmi bir ziyaret için Ankara'ya gidiyorum."

"İyi yolculuklar dilerim. Yolculuğunuz ne zaman?"

"Kesin açıklanmadı daha; ama mayısta gideceğim..."

Bir müziplik geldi aklıma: "Vizeniz var mı?" diye sordum gülerek. O da güldü. Almanya bize vize koymuştu yeni, biz onlara koymamıştık. "Mayısa kadar koruz bakarsınız..." dedim. Gene güldü: "Maalesef oldu o!"

"Ankara'ya gideceksiniz. Orda biliyorsunuz, insan haklarıyla ilgili sıkıntılarımız var. Bizler özellikle cezaevlerindeki kötü koşullara duyarlıyız. Hem de kaygılıyız. Umarım bunları iletirsiniz..."

"Hazırlanıyorum..." dedi.

Johannes Rau konuşmaya başlayınca sustuk. Sonra Yahudi profesöre ödülünü vermek için ayrıldı Cumhurbaşkanı.

Sözünü ettiği Ankara yolculuğunu da yaptı sonra. Konuştuğumuz konulardaki görüşlerini resmi yetkililere açıkladı. Bir bölüm basından epey tepki gördü.

O günkü konuşmamızın etkileri iyi oldu. Johannes Fest kabul resminde yoktu; hemen iletmişler. "Bakıyorum işi büyüttün! Cumhurbaşkanı'yla konuşmuşun!" dedi.

"Lütfen Bay Schilling'e iletin: Almanca biliyor, bilmiyor diye benimle bir daha uğraşmasın! İşte Cumhurbaşkanı'nızla da konuştum. Söylediklerimin hepsini anladı; ben de onun söylediklerini anladım. Daha ne istiyor?"

Bizimkiler

23 Şubat 1985 Cumartesi.

Yukarı Ramstadt'ta, Prälat-Diehl-Haus. Burası bir kilise salonudur. Alman Türk karışık 130 kişi var. Alman çok, Türk az. Bir okuma için geldim. Üç metin okudum. Çay molası verildi. Tartışma bölümüne geçtik. Sanırım Almanlar bizim yurttaşlara öncelik verdi, kendileri söz alıp konuşmadı, soru sormadı. Bizimkiler fırsat bu fırsat gibisine kaptı sözü, trak trak trak. Konuşmuyor savaşıyorlar: "Kürtler üstüne niçin yazmıyorsunuz? Niçin faşist cuntaya karşı çıkmıyorsunuz?" Sordular sordular... Böyle çıkışları, programla ilgili olsun olmasın, yaparlar. Anlatırsın anlamazlar. Bir ara, "Burda sizden ve benden başka kimse yok gibi davranıyoruz. Belki Almanlar da soru sormak ister, biraz fırsat verseniz?" diyecek oldum. "Ama bizim sorduklarımız çok önemli!" dediler. Üç buçuk satten fazla uğraştım.

Lisenin tarih öğretmeni Gerhard Steffens otomobiliyle beni Darmstadt istasyonuna getirdi, trene kılpayı yetiştim.

❁

25 Şubat 1985 Pazartesi.

Lauf'a ikinci gelişim. Bertlein Okulu'nun orta bölümünde yedinci sınıf öğrencilerinin önündeyim. Öğrenciler bir mektup yazarak çağırdı beni. Mektubu öğretmenleri Ruth Stahl da imzalamıştı. Bir Türk yazarına soru soracaklar. Hem de bir öykümü oyun yapmışlar, onu oynayacaklar. Ben de onlara bir metin okuyacağım. Okul müdürü, yardımcıları, öğretmenler salonda yanlara oturmuş. Alman, Türk ana babalar gelmiş. Bu arada bizim Türk İslâm Derneği yöneticileri telâşa düşmüş. Bir öğretmen anlattı: "Bu yazar bizim çocukları zehirler, engel olalım, gelmesin!" Nürnberg'teki Başkonsolosluğa başvurmuşlar.

Başkonsolos: "Tanınmış bir yazar! Çağıran Almanlar! Okul da onların. Ne yapabiliriz?" demiş.

"Ama efendim sınıfta Türk çocukları var?"

"Türk çocuklarının ana babaları da var. Onlar gerekli görürse okul yönetimine buşvuruda bulunur…"

Elebaşı olarak Herr İlyas'ın adı geçiyor. "Efendim ana babaların kılı kıpırdamaz; çocuklar Türk çocukları! Bu gelen yazar komünistlik aşılar!"

Meğer ne kolaymış komünistlik? Anlamamışım yıllardır. Dediği aşıyı hemen iki saat içinde –Hem de çocuklara!– yapabileceğimi sanıyor!" Kaç oldu bu akılsız çıkışlar; sayısını unuttum.

Konsolos: "Gidin dinleyin; aşılarsa haber verin!" demiş.

Toplantımıza, bunu söyleyenlerden kimse gelmedi. Çocuklardan önce kendilerine bir leke düşmesinden korktular demek.

Öteki ana babalar korkmayıp gelmiş.

Lauf'ta yargıç Rudolf Heindel ile eşi de ordaydı. Çünkü çocukları bu okulda okuyormuş. Program bitince evlerine kahve içmeye çağırdılar. Homurtular yargıcın kulağına varınca, dayanışma gösterme gereği duymuş.

Program boyunca öğretmen Ruth Stahl'a dikkat ettim, çok gergindi. Müdür, müdür yardımcıları, öbür öğretmenler gergindi tüm. Tatsız bir havanın içinde ben gene de işime baktım. Öğrenciler en az elli soru sordu. Bunlar yazmakla, okumakla, yazın sanatıyla ilgili sorulardı. Hepsinin yanıtını özenle verdim. Birbirimizden güle konuşa ayrıldık. Bütün kötülemelere karşın Lauf gezim iyi geçti. Yetişkin dinleyiciler de hoşnut kaldı. Onların en azından yarısı çabalarımı anladı, sevdi. Bana olan davranışlarıyla bunu belli ettiler. Gruplar halinde çevremi alıp resim çektirdiler.

Nürnberg Treni

Vakit gece yarısı. Yukarı Ramstadt'tan, Darmstadt'a, ordan Frankfurt'a geldim. Frankfurt'ta bu trene bindim. Biletim Pegnitz kıyısındaki Lauf'a kadar. 01.59'da Nürnberg'te olacağım.

Mevsim kış. Tren sıcak. İkincideyim. Alman trenlerinde üçüncü yok.

Bir bölmede altı yolcu oturur. Benim girdiğimde dört yolcu var. Bunların ikisi iş adamına benziyor. Hollandaca gazete okuyorlar. Biri ayağının tekini radyotörün üstüne koymuş. Biri uzun oturmuş. Girdim, biraz rahatsız oldular. Çünkü ayağını toplamasını rica ettim.

Solumda genç biri var. Düşünüyorum oğlan mı, kız mı? Şimdi kızlar da saçını kestiriyor, kot giyiyor, kiminin hiç göğsü yok; anlayabilirsen anla. Eğmiş başını uyuyor. Ben de uyusam. İki saat daha yolum var. Amsterdam-Viyana treni bu. Alabildiğine hızlı. Uyur kalırsam, geçer gider. Nereye, ne zaman varacağı kılı kılına bellidir. Umurunda mı bir yolcu geçip gitmiş?

Duisburg'tan dün çıktım. Gece Yukarı Ramstadt'ta kaldım. Sabah kalktım, şehrin lisesinde kitaplarımdan parçalar okudum, öğrenciler önünde soruya tutuldum; üç saat sürdü. Akşam da bir kilisenin salonunda yetişkinlere okudum, birçok Almanın arasında bizimkilere söz anlatmaya çalıştım. Yorgunum biraz. Kollarımı kavuşturdum, gidiyorum. Hanau'u geçtik, durmadı tren. Bir saat sonra Würzburg'u tutacağız. Ondan sonra Nürnberg'e bir saat. Uyur kalır mıyım acaba? Orta boylu, şişman yapılı biletçi giriyor. Rica edeyim, uyandırsın beni. Demiryolu reklâmlarında son derece kibarlar.

"Biletiniz lütfen..."

Acayip buyurgan bir ses. Çıkışıyor sanki. Uzattım bileti. Alıp ışığa tutmuyor: "Duisburg-Ramstadt-Darmstadt-Frankfurt-Nümberg-Lauf-Köln-Duisburg..." Her şey bilgisayarla hesaplanıp yazılmış; Memur Bey eski alışkanlıkla tepeden bakıyor:

"Sie müssen in Nürnberg; aktarma!"

Biraz daha basıyor sesine: *"Sie müssen..."* Trenden kaldırıp atacak mı yoksa? Sesini yükselterek soruyor: "Tamam mı?"

Başımı iki yana sallayıp, "Hayır, tamam değil!" dedim.

"Niçin değil? *Sie müssen..."*

"Değil..."

"Lauf'a gitmek için Nürnberg'te aktarma yapmak zo-run-da-sı-nız!"

"Hayır, aktarma yapmayacağım, ineceğim!"

Amacım ona zorluk çıkarmak değil. Gecenin bu yarısında niçin buyurgan bağırıyor?

"Nürnberg'te inip Weiherhof'a gideceğim otomobille! Lauf'a da pazartesi geçerim..."

Önce anlamıyor, sonra anlıyor. Ama altta kalmayı onuruna yediremiyor: "Ne olursa olsun, Nürnberg'te bu treni terk edeceksiniz!" diyor, "Öleceksin!" der gibi.

Sesimi değiştirip, "Uyursam beni uyandırın!" dedim.

"Uyursanız Viyana'ya kadar ödersiniz!"

Bakıyorum yüzüne: Acaba niçin, "Birkaç dakika önce gelir sizi uyandırırım..." demiyor?

"Lütfen beni uyandırın!" dedim yeniden.

"Nein!" diyor sert. "Bu benim sorunum değil!"

"Yolcunuzun sorunu; lüften..."

"Hayır; bizim görevimiz yolcuyu taşımak!"

"Çok yanlış konuşuyorsunuz!" dedim.

Solumdaki yolcu uyandı: "Tartışmayın, ben uyandırırım..."

Sesi kız sesi. Biletçi çekilip gitti. Az önce dikildiği yerde şişko bir boşluk. Kıza teşekkür ettim. "Ben de Nürnberg'te ineceğim..." diyor. Güney Almanya ağzıyla konuştuğunu seziyorum.

"Hollanda'dan mı geliyorsunuz?"

Bir konuşma kapısı açılsın, uyumadan gideyim. Bir kez başıma geldi, Duisburg'ta inecekken Dortmund'a kadar gitmişim. Tren bulmak, dönüp gelmek çok zor oluyor.

"Ben Celerina'dan geliyorum..."

"Hiç bilmiyorum neresi..."

"İsviçre'de bir yer..."

"Güneyinde mi?"

"Evet, İtalya sınırında..."

"Tatile mi gitmiştiniz?"

"Tatile, üç haftalığına..."

"Kızak mı kaydınız?"

"Kızak… Ah, çok iyiydi!"

İş adamlarından biri kalkıp ışığı söndürdü. Kız da sustu. En iyisi kendim uyanık durayım. Nürnberg'i geçersem, en erken Regensburg'ta inebilirim. İnsem kaç yazar, bu saatten sonra tren bulunmaz. Ortalık apak kar; ayaz, buz... Ayırdında olma-

dan bir of çektim. Kız koluma dokundu: "Uyuyun; benim uykum hafiftir, sizi uyandıracağım!" Fosforlu saatine baktı. "Haydi uyuyun!"

Nasıl inanayım? Tâ İsviçre-İtalya sınırından geliyor, sabahın köründe çıkmıştır, bir sürü tren değiştirmiştir, yorgundur; belki onu da uyandıracak biri gerek; nasıl güveneyim? En iyisi uyumayıp işi garantiye almak. Perdeyi aralayabilsem, ara sıra saate bakabilsem! Benimki fosforsuz. Ama dur, belki kar aydınlığında seçebilirim.

Würzburg'a kadar idare ediyorum. Romatizmalardan ayak bileklerim karıncalanıp duruyor. Würzburg'ta kız gözünü açıyor.

Soruyorum: "Geldik mi Nürnberg'e?"

Gülüyor: "Daha bir saat var, burası Würzburg!"

Yeni bir yolcu da gelmiyor! Gene öyle beşiz. Işıklar gene öyle sönük. Gidiyoruz hızla. Yolun zor bölümü kaldı. Biriken yorgunluk, dün geceden kalan uykusuzluk, azalan dayancam!

Kız üzülmesin diye gözümü yumdum. Çelik gibi kitlenebilirim. Dudaklarımı ısırıyorum. Dalacak gibiyim. Bir kıdım uyusam zarar eder mi? Tren durunca sarsıntıdan uyanamaz mıyım? Böyle düşünerek kendimi kandırmaya çalışıyorum. Tipide donmak üzere olanlar böyle dalar. Şişman yapılı biletçi gibi, "U-yu-ma-ya-cak-sın!" diyorum kendime. Dudaklarımı ısırmayı sürdürüyorum. Bin güçlükle yarım saate düşürdük kalan zamanı. Dakikalar yarımşar yarımşar azalıyor. Kıza bakıyorum, gözleri kapalı. Soluduğu belli değil. Uzanıp kapının perdesini aralıyorum. Daha yirmi dakika var. Koridorda iki zenci oturuyor. Onlar Amerikan askeri. Hesaplıyorum: İşgalin kaçıncı yılı? Kim bilir kaç yıl daha uzayacak? NATO üyeliği de yürüyor Almanya'nın. Atom roketlerini de getirip yerleştirdiler; Almanlardan kimse gık demedi. "Diyebilirdi!" diyorlar. Akçaköy'ün ünlü sözünü bilmiyorlar: Bekâra karı boşamak kolaydır. Bırakır mı Amerika? Bakarsan işgal görünmüyor. Almanya'nın NATO üyeliği yetiyor USA'ya. NATO üyeliği Almanların işine geliyor. Roketlere hayır dese, NATO'dan çıksa, biliyor işgal sertelecek. NATO'da olmak daha iyi; her üç işgalci ile de eşit görüyor kendini: USA, İngiltere, Fransa bölüşmüş ülkeyi. Örneğin

Duisburg'ta İngilizler var. Üçünden biri hayır dese işgal kalkmıyor; üçü birden evet demeli. USA dünya da demez! Fransa hiç demez! Neler çekti başına buyruk bir Almanya'nın elinden? İngilizler neler çekti? Bomba bomba bomba! Yakılmış, yıkılmış Coventry'yi gördüm. Katedraline kadar yerle bir olmuş…

Zenciler Coca Cola kutularını yakındaki çöp kutusuna atmaya üşeniyor. Bırakıyorlar yere. Tren, şaşılası bir hızla koşuyor. On iki dakika kaldı. Her bölmeye beşer altışar bırakılmış yol plânına yeniden bakıyorum. Nürnberg saat 01.59. On dakika kala gocuğu giyeceğim, atkıyı saracağım boynuma. Beş kala kapıya çıkarım.

Kayakçı kız uyuyor. Perdeyi aralıyorum. Ağaçlar kar aydınlığında tek tek sayılacak derecede netleşiyor. Canım beyazda yürümek istiyor. Rur Havzası'nda nerde temiz hava? Soluk alamadığı oluyor insanın. On dakika... Tren Fürth'ten geçecek, ama durmayacak. Sekiz dakika.

Bizim kız hâlâ uyuyor. Kalkıp giyinmeye başladığımın ayırdında değil. Ya da ayırdında, belli etmiyor. Anladım; beni yeterinden fazla telâşlı buldu. Kendileri, yanlarında adam kessen kıpırdamaz. İşte Fürth. Çantayı alıyorum. İstasyon yazısı belli belirsiz okunuyor hızdan. Beton yığını bankayı, PTT'yi görüyorum. Kapıyı açtım çıkacağım, kızı uyandırdım. Gözünü utangaç açıyor: "İşte geidiiiik!" diyor gülümseyerek. Kapıya doğru camın dibinde duruyorum. Gocuğumun başlığını kaldırıyorum.

Belki otuz çiftten fazla rayı ile Nürnberg istasyonu başlıyor. Birden, şişman yapılı biletçi öbür vagondan bizim vagona giriyor. Çıktığım bölmenin kapısını açıp bakıyor ivedi. Dört yolcunun ikisi çıkmış mı? Yanlış geldim sanıp öbür bölmeye dalıyor. Elini bir adamın omzuna sürüyor. Dürtecek, dürtmüyor; bir kadın görüyor; çekiyor elini. Dönüp beriki bölmeye geliyor; yeniden bakıyor.

"Merak etmeyin; burdayım..." diyorum usulca.

"Burda inecektiniz değil mi?"

Teşekkür gülümsemesi katıyorum sesime: "Hazırım!"

"Aman iyi! Aman iyi!" diyerek öbür vagona koşuyor.

Düşünüyorum ardından: Ben mi onu yanlış anladım, o mu kendini yanlış anlattı? Almanlar tuhaf! Trenleri temiz, gıcır gı-

cır. Yöneldiği istasyonlara dakikasında varıyor. İşte 01.58, işte 01.59, zınk! Kocaman NÜRNBERG levhası. İndim çabuk. Şişman yapılı biletçi yanımdan geçiyor. Başını döndürüp "Hoşçakalın; gene görüşelim!" diyor. Gülümsüyorum ona.

Buluşum Defteri

Almanya'ya gelince iki bolluk beni şaşırttı. Bunlardan biri eczane bolluğu: "Apotheke! Apotheke!" Her yerde bunu gördüm. Ben hep fabrika göreceğim sanırdım. Onlar da çok Rur Havzası'nda. Ama fabrikaları daha çok ırmakların, kanalların yakınına kurmuşlar. Apotheke'ler şehirlerin her caddesinde, her köşesinde çifter çifter. İçimden: "Herhalde Almanlar çok hasta oluyor!" dedim. Sonra düşündüm: "Ya da belki uzun yaşamak istiyorlar!"

İkinci şaştığım, buluşum defteri bolluğu. Onlar buna *"Terminkalender"* diyor. Gerçekte yıllık bir takvimdir. Dairelerde, evlerde masa üstüne konur, duvara asılır; çantalarda, ceplerde taşınır. Benim ilişkide olduğum herkesin bir, hatta iki "*Terminkalender*"i var. Öğretmenlerde, müdürlerde, müdür olmayanlarda, yazarlarda, yazar olmayanlarda. Önce Wolfgang Esch'inkine şaştım: En az bir kara okka çeken kocaman bir ajanda! Şirketlerden biri mi yollamış ya da yılbaşından önce paraya kıyıp kendi mi almış? Dış görünüşü 16x22 boyutunda kara kaplı şişkin bir kitaba benziyor. İçinde yılın her gününe tam bir sayfa ayrılmış. Takvimi hazırlayanlar günü ikiye bölmüş: 7.00'den 12.30'a kadar sabah; 13.00'ten 19.30'a kadar öğle. Bunları saatlere, yarım saatlere, çeyreklere ayırmışlar. Wolfgang Esch kendini buna uyduruyor. İlkin bana karşı son derecede saygılı iken, ben "Tamam, birlikle çalışalım!" deyince birden, "Vaktim yok, vaktim yok!" diye saçını başını yolan biri oldu. Madem vakti yok, ben de kendisini aramıyorum.

RAA'ya sık sık öğretmenler gelir. Bizim çocukları anlayabilmek için kültürümüzü, aile yaşayışımızı, yurtta koyup geldiğimiz okul sistemini bilmek isterler. Kitaplar, dergiler, kesilip dosyalanmış yazılar, resimler veririz. Sorularını yanıtlarız.

Bir gün Laar'dan irene Postelt'i bıraktım, Hamborn'dan Monika Doppelfeld'e buyur dedim. Küçük, ama gittikçe büyüyen kitaplığımızda beni bekliyordu. Elinde ağırca bir diplomat çanta ile kalkıp üçüncü kata geldi. Benim bölüme geçtik. Masanın yanına bir sandalye çekip "Buyrun!" dedim. August Thyssen lisesinden geliyor. Derse girdiği sınıflarda çok Türk öğrenci var. Hamborn, Marksloh, Meiderich, Bruckhausen gibi mahallelerde durum böyle. Sınıflarda oran yarıyı geçer. Hatta kimi sınıflarda Alman öğrenci az, Türk öğrenci çok. Onun sorunu kitap, dergi ya da yazılar alıp götürmek değil. Görüşüne göre bizim çocukların Almancasını yeterince geliştirmek için, önce anadillerine el atmak gerekir. Anadil gelişmemiş ya da az gelişmiş ise, Almanca gelişmez. Bu yüzden beni sınıfına götürecek. Konuşurken arada durup soluk alıyor. "Siz bir gün bize gelseniz, onlarla konuşsanız; kitaplarınızdan parçalar okusanız, sorularına yanıt verseniz. Onları biraz isteklendirseniz; mahalle kitaplığındaki Türkçe kitapları alıp okusalar!" Durarak gene soluk alıp verdi. "Çünkü hiç okumuyorlar!"

"Eğer gelip beni alır, iş bitince geri getirirseniz, bir değil iki kez gelirim. Bu işler için burdayım..." dedim.

Çok sevindi: "Bunu müdürümüzle konuşmam gerek. Sanırım gelip alabiliriz; hiç sorun değil…" Çantasını açıp tıpkı Wolfgang Esch'inki gibi bir buluşum defteri çıkardı. Gelecek haftanın günlerini açtı. Aman Allah'ım, bu da günü önce ikiye, sonra on ikiye, yirmi dörde, hatta kırk sekize bölmüş. İnce uçlu bir kalemi var. Ne gün okula gideceğimi konuşacağız, hemen yazacak. Ama arada soluklanıyor. Kaçta gelip beni alacak? Kaçta sınıfta olacağım? Kaçta geri getirecek? Arada ne zaman müdürle kahve içeceğiz; bunları bir bir yazacak. Gene soluklandı. Arada göz akları büyüyor.

"Bir dakika, siz rahatsız mısınız?"

"Evet; üç yıl önce yürek bunalımı geçirdim..."

Sordum: "Her gün *Adalat* yutuyorsunuz öyleyse?"

"Evet, hem de üç tane..."

"Öyleyse bu çanta, bu büyük buluşum defteri ne? Siz büyük bir fabrika mı yönetiyorsunuz? Dişçi misiniz, doktor musunuz, kapıda müşterileriniz kuyruk mu oluyor? Yoksa mahkemeden mahkemeye koşan bir savunman mısınız? Gazeteci misiniz basın toplantısından basın toplantısına yetişmeye çalışan?"

Gülmeye çalıştı: "Öğretmenim ben…" dedi.

"Sizin defter bu kadar, müdürünüzünki ne kadar?"

"Benimkinden biraz büyük!"

"Ben de biliyorsunuz, hem bir yazar, hem de burda görevliyim. Okullara, kitaplıklara gidiyorum. Başka şehirlere de çağrılıyorum. Benimki ne kadar olur dersiniz?"

"Daha büyük olur; çünkü ilişkiniz çok…"

Çantamdan buluşum defterimi çıkardım. Bu da bir takvimdi. Evin altındaki eczaneden alırım her yıl. Reklâm olarak verirler. 7x12 boyutunda küçük bir şey. Başında sonunda bana yaramayan sayfaları keser atarım. Tüy kadar bir şey kalır. Bir sayfasına bir hafta sığar. August Thyssen lisesine gideceğim günü bulup Bayan Doppelfeld'in geleceği saati yazdım. Koydum onunkinin yanına. Şaşırma sırası onda: "Bu kadar mı?"

"Evet..."

Göz akları büyüdü: "Gerçekten bu kadarcık mı?"

"Gerçekten bu kadarcık! Ama gördünüz o gün sizinle içeceğim kahvenin saatini yazmadım…"

"Peki başka buluşum olursa, onu nereye yazarsınız?"

"Bir gün öncesi boş, oraya yazar, aşağıya ok çekerim. Yana yazarım. Çok buluşum olursa kâğıt eklerim. Ama olmaz genellikle. Bir güne bir iş yeter... İsteyen çıkarsa vermem. Özür dilerim, vaktim yok derim. Böyle demeyi Almanya'da öğrendim..."

"Yürek bunalımı da geçirmezsiniz..."

"Bunu demek istemiyorum. Ama bu kadar çok yüklenmek gerekmez sanırım. Yani biraz rahat çalışabiliriz. Bu bize bağlıdır. Ben yurtta altı yıl öğretmenler sendikası yönettim. Çok gezi, pek çok görüşme yapardım. Kapım durmadan işlerdi. Sendikanın yalnız mahkemeleri dört yıl sürdü. Ama bundan daha büyük bir buluşum defterim olmadı. Bir aksama da yapmadık!"

Bayan Doppelfeld'e defterimden kesip attığım sayfaların yerini gösterdim. Güldü. Kalkıp gideceği zaman çantasını elinden alıp tarttım. Sanırsınız içinde demir var... Kitap, defter, bunlar da nerdeyse demir kadar ağırdır.

Gün geldi, okuluna alıp götürdü beni. Tabii bunun için telefonla bir ön görüşme daha yaptık. Okulda derslikler ikinci ya da üçüncü katta. Merdivenleri o ağır çantayla çıkıyor.

"Sizin defteri gördükten sonra benimkinin gereksiz sayfalarını kestim; çantamı da yarı yarıya hafiflettim. Şimdi biraz rahatım. Sizin küçük defteri herkese anlatıyorum."

"Ben de sizin koca yükü anlatacağım bir gün..."

"Yazacak mısınız?"

"Belli olmaz..."

"Yazarsanız adımı yazmayın bari!" dedi.

Kör şeytan! Yazarsam ben de adını yazmadan edemem.

Barış Savaşında Yazarlar

Kopenhag, Dünya Barış Kongresi, 18 Ekim 1986

Değerli Barış Savaşçısı Arkadaşlar!

İznizle önce kendimi tanıtayım. Ben Türk yazarı Fakir Baykurt; yedi yıldır Federal Almanya'da yaşıyorum. Orda "*Gastarbeiter*" denilen yabancı işçilerin yaşamı üstüne, anadilimde romanlar, öyküler yazıyorum. Daha önce otuz yıl yurdumda köylülerin yaşamını anlatan romanlar, öyküler yazdım. Çok çeşitli konular arasında köylülerin ağalarla, jandarmayla, devletle ilişkilerini ele aldım.

Federal Almanya'da yaşadığım sürede yazdığım kitaplardan biri *Barış Çöreği* adını taşır. İki ulustan çocuklar arasındaki barış büyüklerin etkisiyle bozuluyor. Masalsı bir dille bunun nasıl düzeldiğini gösterdim. Düşünüyorum: İki insan arasında koruyamadığımız barışı, daha büyük plânda, devletler ve ulus-

lararasında korumamız zordur. Yazın sanatı çoğu zaman küçük ayrıntıları kullanarak büyük sorunlara dikkat çeker.

Şimdi ama Atom Bombası geliştirildikten ve uzayda savaşmanın kötü yolları açıldıktan sonra anlıyoruz ki, şimdiye kadar yazdıklarımız, yaptıklarımız yetmemiştir. Hatta yazdıklarımızın gücü azalmış, yazın sanatı etkisini yitirir gibi olmuştur.

İki ulus arasındaki savaşı yalnız o ulusların başında bulunanlar çıkarmıyor. Bloklar arasındaki son savaşı da yalnız onların başında bulunanlar çıkarmayacak. Tıpkı bunun gibi barışı koruma görevini blokların başındaki büyüklere bırakmak doğru olmaz. Blokların başındaki büyükler dünyayı elinde tuttuğuna inanıyor. Savaşları yöneten generalleri, bombaları taşıyan pilotları, silâh ürettiren fabrikatörleri, herkesi; ayrıca dünyayı, onun iklimini, sularını, günün vakitlerini, otu, çiçeği, böceği yok edecek, etleri yenilmez, sütleri içilmez yapacak kötücül bütün güçleri kendi buyruklarına bağlı sanıyorlar. Dünya politika sahnesinde büyük rol oynayanlar gerçekte, sıradan insanlar gibidir. Hiçbirinin beyni, ciğeri, dünyanın ıssız yerlerinde yaşayan, oyu bile olmayan sıradan insanınkinden başka değildir.

Nükleer silâhları yaptıran ve bunları kullandıran güçlerin karşısına hangi güçleri koyacağız? Evet arkadaşlarım; hangi gücü koyalım ki onları durdurabilelim, geriletebilelim? Hatta onları temelli yetkisiz, etkisiz duruma getirebilelim?

Değerli Dostlar! Sorunumuz bu derece yalındır. O en uzaktaki oyu bile olmayan yektisiz insanları bilinçlendirdiğimiz ve birleştirdiğimiz zaman, silâh fabrikatörlerinden, generallerden, devletlerin, blokların başındakilerden daha büyük bir güç doğar. Ama acaba o insanlar bunu biliyor mu? Onlar savaşın sakıncalarını, barışın yararlarını anlayıp birleştiği zaman, ulusal ve uluslararası ilişkileri temelinden değiştirebilir. Biz onların karanlığını, korkularını, yetersiz ve olumsuz alışkanlıklarını hemen yenebilir miyiz? Bunun için vaktimiz ve yeterli olanağımız var mı? Sevgili Dostlar! Dünyadaki sıradan insanları bilinçlendirip harekete geçirdiğimiz gün bundan doğacak gücün yanında atom bombasının gücü hiçtir. Bunun için biz yazarların ve barıştan yana bütün sanatçıların var gücümüzle çalışarak, bugüne kadar yaptığımızın daha çoğunu yapmamız gerekiyor.

Ama ne kadar çoğunu? Bin katını değil, yüz katını değil, on katını yapsak, şehirler ve ülkeler arasında yapılan barış yürüyüşlerini yollar almaz. Beş katını yapsak toplantılarımızı alacak salon, alan bulunmaz. İki katını yapsak, barış zincirleri iki kez kavuşur.

Savaş karşısında bu bizim en büyük görevimizdir. Bu bizim en büyük umudumuzdur. Ama dostlarım, bu kuru bir umut değildir. Dünyada savaşa gerek duyurmayacak bilimsel, teknik ve tekonolojik ilerlemeler olmuştur. Silâhlanmanın; özellikle yoksul ulusların bütçelerini nasıl yuttuğunu, ekmeğe, eğitime, konuta, ilâca, kalkınmaya olanak bırakmadığını o ıssızlık içinde, oyu bile olmayan insana çok iyi anlatmak zorundayız. Ona cesaret, güven vermek zorundayız. "KARINCALAR BİRLEŞİNCE FİLİ YUTAR!" sözündeki mantığı bütün sıradan insanların bilinci yapmak zorundayız.

Değerli Arkadaşlar! Ellerimiz kalem tutarken daha çok ve daha iyi yazalım. Gözlerimiz, parmaklarımız sağlamken daha güzel işler yapalım. İşitiyorsunuz değil mi; bu çağrıyı burdan, Bella Center salonlarından, burdan uzaklarda bulunan barış savaşçısı bütün yazar ve sanatçı kardeşlerime, dostlarıma yapıyorum.

Teşekkür ediyorum.

Bonnlu Angela

Savaştan sonra ikiye bölünen Almanya'nın Batı yakası, Fransızların dayatması, İngilizlerin, Amerikalıların evetlemesiyle birleşik bir cumhuriyet oldu. Başkent olarak Bonn'u kabullendiler. Eski başkent Berlin bölündü. Yarısı Doğu'nun elinde, yarısı acayip biçimde Batı'nın.

Yenilenlerin yazgısı baş eğmektir. Fakat nasıl anlatayım, ev yapmada, şehir geliştirmede, baştan başa taş yığını bir yurdu bayındırlaştırmada bu Almanların üstüne yoktur. Bugün Bonn

kırk yıl öncesinin kasaba irisi şehir değil artık. Camdan, çelikten, çimentodan öyle yapılar diktiler; öyle caddeler, alanlar açtılar, Birleşik Cumhuriyet'in yeni merkezi pırıl pırıl oldu. Üniversiteler, türlü çeşit okullar, müzeler, kitaplıklar konser salonları ile ortaya aynı zamanda yeni bir kültür başkenti çıktı. Mimarlık mühendislik, yapı bilgisi, tekniği her ulusta var az çok. Ama bunlar yaptı mı sağlam, düzgün, güzel yapıyor. Bu şehir Ren'in hemen dibine kurulmuş. Daha doğrusu Ren içinden geçiyor sayılır. Fakat bu ırmak çevresine artık eskisi gibi güzellik saçmıyor. Akılsız bir endüstri, yeryüzünün bu en güzel suyunu zehirledi. Ben gene de umutluyum, Almanlar bir gün onu temizleyecek. Ren yeniden pırıl pırıl olacak. Ren'i diriltip paragöz endüstri babalarının elinden kurtarma girişimi halkın eline geçti bile sanırım. Halk yakında bir şeyler eyleyecek, neylerse güzel eyleyecek.

Çevresinde tarihsel kaleler, şatolar, eskinin ayakta kalabilmiş güzel evleri, nerde ne varsa, onları da onarıp koruma altına almışlar. Hatta yıkılmış kimi güzel evleri, eski resimlerine bakarak yeniden yapmışlar. Şimdi Bonn pembe boncuk gibi güzel bir şehir. Bizim oturduğumuz Duisburg onun 100 kilometre aşağısına düşer. Ara sıra Bonn'a gelirim ama her gelişimde bir işim olur, doya doya gezemem.

Bu kez de Şehir Kitaplığı'na geldim. İki okumam var: Birincisi saat 15.00'te bizim gençlere. İkincisi akşam yetişkinlere; bunu dinlemeye hem Türkler, hem Almanlar gelecek. Kitaplarımdan parçalar okuyacağım. Bu kez Almancalarını Rosimarie Kuper okuyacak. Öykülerin birini İstanbul Üniversitesi'ndeki öğrencileriyle o çevirdi. Rosimarie Kuper bizim Edebiyat Fakültesi Almanca bölümünde üç yıl hocalık etti. Öğrencilerinin çoğu, Almanya'dan gelen işçi çocukları. Bu çocuklara "İkinci Kuşak" adını takıp, aslı var, yok, birtakım nitelikler yakıştırdılar. Sorunu olmayan insan var mı? Onların da var. Yurttakilerin yok mu? Bence bunlara yapılan "iki dilde dilsiz" nitelemesinden daha haksızı olamaz. Almancaları iyi olduğu için o bölümün sınavını kazandılar. Türkçeleri de işte yaptıkları çevirilerle ortaya çıkıyor. Yaşlarına göre bence iki dili de iyi biliyorlar. Gene belirteyim, bu kuşağın hiç sorunu, eksiği yok demiyorum.

Rosimarie Kuper, öğrencilerinin okuyup pek sevdiği bir dizi öykümü Almanca'ya çevirme iznimi isteyince, ne yalan söyleyeyim, bir güvensizlik duydum. Kendisi Bonn'a kısa bir tatile gelmişti. Telefon açtı. Öğrencilerin Türkçe, Almanca çalışmalarını gönderdi. İnceledim baktım, son derece güzel işler gördüm. O zaman severek iznimi verdim. Sonra birer ikişer çeviriler gelmeye başladı. Kılı kırka yardıkları için bu çalışma yavaş gitti. Hem Türkçenin, hem kendi yazı dilimin ne demir leblebi olduğunu, bu çevirileri cümle cümle denetlemeye başlayınca daha iyi anladım.

Rosimarie'nin Edebiyat Fakültesi'yle sözleşmesi bitti. Derslerde böyle solcu bir yazardan öyküler çevirtmeye başlayınca yönetim tutmadı kendini. Boğaziçi'ndeki evini bırakıp Bonn'a göçtü. Öyküleri koltuğuna alıp arada Duisburg'a geliyor. Yaz tatilini Almanya'da geçiren öğrencileri de sık sık Rosimarie'de toplanıyor, birlikte pişirip taşırıp yiyorlar, yatıya kalıyorlar. O, öğrencileriyle arasında uçurumlar olan öğretmenlerden değil. Birlikte oldukları iki ay süresince, aralarına bir kez ben katıldım, ilişkilerini gördüm. İnsan ilişkilerinin sürekli dostluğa nasıl bağlanabileceğini daha önce Vedat Günyol'dan, Sabahattin Eyuboğlu'ndan, Hakkı Tonguç'tan görmüştüm. Rosimarie'nin de aynı soydan olduğunu öğrenmek beni sevindirdi. Dostluğumuz gelişti.

Onun asıl alanı Almanca idi ama "Eski Diller" öğretimi de gördü. Klasik Yunanca biliyor. Bir bakıma onu Alman'a benzetmek zor. Yüzü hafif esmere çalıyor. Duisburg'ta yapılacak bir yazın akşamına nişanlısı Wilhelm'le onun babasını yolladı. "Gidin Fakir Baykurt'u dinleyin; belki bizim çevireceğimiz öykülerden birini okur!" *Sınırdaki Ölü* kitabımdan Koreli "Güdük"ü okudum o akşam. Almancasını okumadım. Gene de sevinmiş duyunca. Eşi Wilhelm çocuk hekimi. Onlar ne zaman nişanlandı, bilmiyorum. Baktım birden evlendiler.

Daha doğrusu ben Rosimarie'nin bekâr olduğunu bilmiyordum. Bunlar bizim kızlar gibi on yedisine gelir gelmez evlenmiyor. Otuzuna kadar bekâr duran var içlerinde. Hem de eskisi gibi nikâh düşkünü değiller. Gönüllerinin tuttuğu biriyle nikâhsız, öyle evlenmeden evli gibi yaşıyorlar. Gerekli görür-

lerse nikâhı sonra kıydırıyorlar. Rosimarie'nin soyadı "Drott" idi. Wilhelm'le nikâhlandı, onun soyadını aldı. Enişte mi z ağırbaşlı, sessiz, hatta utangaç bir adam. Evlerine gittiğim zaman durmadan hizmet eder. Trenden alır, tepenin başına çıkarır. Bir yere gideceksem götürür. Biz Rosimarie ile genellikle yazın konuları üstüne konuşurken, anlasın anlamasın dinler. Günümüzde evlilikler nedense pek dayanıklı değil. Onların mutluğu sürsün dilerim...

Sonra bir gün baktım telefonda Rosimarie, "bebek gelmek"ten, "ana olmak"tan söz ediyor. Sordum çekinerek: "Yoksa gebe misin?"

"Eveeet!" diye çığlık atıyor.

İşte Bonn Şehir Kitaplığı'ndaki buluşmamız onunla bu gebelikten sonra oluyor. Beş altı aylık da oldu sanırım. Epeydir görüşmüyorduk. Bir baktım ilerden camların arasından göründü. Hafta boyu, "Geldi mi, geliyor mu?" diye kitaplık görevlilerinden beni sormuş. Sırtında bolca bir yağmurluk. Başını eğmiş, utana sıkıla gülüyor karşıdan. Fırlayıp karşıladım. Almanlar gibi "*Toi, toi toi!*" çektim. Karnı iyice kabarmış. El sıktık, kucaklaşıp öpüştük. Yağmurluğunu alıp astıktan sonra karnına bir daha baktım. Okşadım tıp tıp tıp, pek sevindi. Ben bu şakayı bilmezdim; kara kızım Sönmez gebeyken kardeşi Tonguç yaptı ilk görüşünde: "Dayısı! Dayısı!" diye seslendi. Rosimarie ile birbirimizi o kadar yakın buluruz, neden biz de yapmayalım? Elimden gelse onu iki sandalyeye oturtacağım. Yanan sigaraları hemen söndürdük.

Rosimarie Almanca hangi öykülerin okunacağını sordu. "Trenci Ökkeş" ile "Şoför Milleti"ni seçtiğimi söyledim. "Dört Sel Ağzı"nı okusak olmaz mı?" diye sordu. Onu daha çok seviyormuş. "Olur, onu okuyalım!" dedim. *Yılanların Öcü*'nden de bir parça seçmiştim: "Duştan Akan Sıcak Sular". Ben Türkçelerini okudum, Rosimarie Almancalarını... Hani gebelerin ağır yük kaldırması istenmez ya. Kendini vere vere öyle candan okudu; şakaklarından ter aktı. Metin okuma bitince on dakika ara verdik. Sonra tartışma yapılacak. Kâğıt mendil bulup terini sildim. "Sen istersen git, tartışmaya kalma! Bir arabayla gönderelim seni!" dedim. Gözlerini yüzüme doğru utangaç kaldırdı:

"Şimdi Wilhelm gelecek. Ben zaten izin isteyecektim. Kusura bakmazsan gideyim" dedi. Benim Duisburg'a döneceğimi biliyor. "İyi madem, kocan gelesiye şurda dinlen, ben ayakta dikileyim..."

"Peki, ama senden bir ricam olacak! Yaparsan sevinirim..." diyerek çantasını açıp bir kitap çıkardı. Baktım, *Anadolu Garajı*'nın yeni baskısı. "Bunu imzalar mısın?"

"Hayhay, tabii; seve seve! Ama sen niçin zahmet ettin; söylerdin ben sende eksik olanı imzalar getirirdim..."

"Yok; bu benden olacak! Kızım için imzalayacaksın!"

Biz tanışalı ne kadar oldu bilmiyorum. Yoksa Rosimarie daha önce evlendi ayrıldı, ilk evliliğinden bir kızı mı var? Sordum: "Nasıl kızın için imzalayacağım, Rosimarie?"

Gözlerini gene utangaç yere indirdi: "Karnımdaki kızım için!" dedi. Bu kez hiç şaşırmadım. Bir süreden beri doğacak bebeğin kız mı, oğlan mı olacağı biliniyor. Kocası da çocuk hekimi; birlikte bakmış ya da baktırmışlardır.

"İyi ama Rosimarie, kızın daha doğmadı?"

"Ama doğacak!"

"Belki istemeyecek benim gibi bir yazarın kitabını?"

"İmzalı olunca isteyecek…"

Tam o sırada enişte geldi. El sıkıştık. Onunla o derece senli benli olamıyoruz, kucaklaşıp öpüşemiyoruz daha... Baktı elimde kitapla düşünüyorum, gülümsedi. Aralarında konuşmuşlar demek. Almanca sordum: "Adı ne olacak kızın?"

İkisi birden "Angela... Angela..." dedi.

"Doğacak Angela Kuper'e" imzaladım kitabı. Sağ esen doğmasını, güle güle büyümesini, barış ve esenlik içinde doya doya yaşamasını diledim. Altına da 13.11.1984 diye bu işi yaptığımız günü yazdım. "Bu dünya da mutsuzluklarımı böyle tekmeleyen daha ne mutluluklar göreceğim bakalım?" dedim içimden.

Ödül Konuşması

Berlin, 6 Ekim 1985

Sayın Bayanlar Baylar;

Yazın yaşamımda sanırım bu sekizinci ödülüm: Altısı yurdumda, ikisi dışarda. Bunların dördünde birer teşekkür konuşması yapma fırsatı bulamadım. Kiminde sıkıyönetim vardı, tören düzenlenmedi, kiminde cezaevindeydim, düzenlenen törene katılamadım.

Almanya'daki bu ikinci ödülüm için söyleyeceklerimi, birincisinde olduğu gibi yazılı hazırladım. Alman Endüstri Birliği-BDI bana bu ödülü *Gece Vardiyası* adlı yapıtımdan ötürü veriyor. Bu kitapta, Almanların hâlâ "konuk işçi" dediği insanlar üzerine 22 öyküm vardır. Kitabımın Almancası bunların 13'ünün çevirisinden oluştu.

Batı Avrupa, bu arada Almanya, tarihinde bilmiyorum kaçıncı kez yabancı işçi çalıştırıyor? İşçi alan gelişmiş endüstri ülkeleri ile işçi veren gelişmemiş ya da az gelişmiş ülkeler arasında bundan 25 yıl önce sözleşmeler yapıldı. İşçiler bu sözleşmelere göre belirli süreler için getirildi. Başlangıçta kendileri de "İki yıl çalışır döneriz!" diyordu. Yaşamda pek çok durumun insan elinde olmadığı bir kez daha kanıtlandı: İşçiler iki yıl sonra geri dönemedi. Yirmi beş yıl geçti, göç, ikinci üçüncü kuşaklarıyla yerleşmeye başladı. Sanımca çoktandır "konukluk" sözkonusu değil. Zaten hiçbir zaman bu insanlara konuğa davranıldığı gibi davranılmadı. Almanlar tıpkı Amerikalılar gibi, kaygan sözcükler içine değişik anlam gizlemede ustalık gösteriyor. Yeni duyduğumuz *Mithürger* sözü de böyle aldatıcı özellik taşıyor. Çünkü *Bürger* ya da *Mithbürger* birtakım sosyal, siyasal, kültürel haklarsız olamaz. Yurttaşlarım burda çalışarak ekonomiye katkıda bulunduğu halde, örneğin yirmi beş yıldır seçme ve seçilme hakkından yoksun. Aynı katkıları burdan yurdumuza yaptıkları halde, bu hakları orda da yok. Onların mağdurluğu,

yalnız kendilerini etkilemekle kalmaz, aileyi de etkiler. Çocukları çoğunlukla *Hauptschule* denilen okullarda okur, yeterince *Gymnasium* ve Üniversite öğrenimi göremez. Mesleksizlik ve işsizlik yabancı işçiler arasında daha yaygındır. Yabancı düşmanlığı gibi akıl almaz sapkınlıktan en çok onlar zarar görür.

Şimdi burda amacım yabancı işçilerin, bunlar arasında yurttaşlarımın yeterli çözüme kavuşturulmadığı için müzminleşen sorunlarını tastamam anlatmak değil. Bu konuşmada ona girersem, içinden çıkmanın zor olacağını biliyorum. Ama işin böyle olacağı bir bakıma baştan belli değil miydi? Değil idiyse neden değil idi? Ekonominin ve üst kurumların yönetimi kendi elinde ya da gözetiminde olmadığı için, tarihin şimdi'sinde, coğrafyanın bu bölümlerinde onlar sürekli olarak yitiriyor. İşçiler yitiriyor, yabancı işçiler daha çok yitiriyor.

Yurdumda ben, 30 yıldan fazla, köylülerin yaşamını anlatan kitaplar yazdım. Türkiye'den gelen işçiler arasında büyük oranda köylüler var. Yabancı işçilerin arasına bir de köylülük karışınca, bu emek göçü çok boyutlu insanlık olayına dönüştü. Bunun birtakım yazarları etkilemesi, yazın yapıtlarına yansıması, giderek kendi içinden yazarlar çıkarması kaçınılmazdı. Nitekim öyle oldu.

Ben de çok öncelerden istediğim halde ancak 1977'de Feredal Almanya'ya geldim. Yurttaşlarımın yaşamını, çalışmalarını yakından görmek istiyordum. Daha uzun süre birlikte yaşayıp yazmak için 1979'da yeniden geldim. Altı yıldır Rur Havzası'da oturuyorum. Orda bu işçilerin çocuklarıyla ilgili, kısaca "RAA" denilen eğitim merkezlerinden birinde çalışıyor ve yazıyorum. Altı yılda öykü ve roman türünde beş kitap bitirdim. Bunlardan üçü Türkiye'de basıldı, ikisi basıma hazır. *Gece Vardiyası* bunlardan biridir.

Sizler bilirsiniz, yazarların birbirine benzemeyen çalışma yöntemleri vardır. Ben yazacağım yaşama katılmalı, onu yeterince yakından, hatta içinden görmeliyim. Rur Havzası'nda altı yıldır bu olanakların içindeyim. Almanya'da bana yalnız yurttaşlarım değil, Almanlar da evlerinin, gönüllerinin kapısını açtı. Sofralarına oturdum, yataklarında yattım. *Heim*'larda, fabrikalarda, 1000 metre yerlerin altında yaşamı ve çalışmayı

izledim. İşçilerle acı tatlı zamanlar geçirdim. Yazdıklarımı onlara okudum. Beni sabırla dinleyip cömertçe eleştirdiler. Onları dinleyince yazdıklarımı gözden geçirdim. Kanımca yazdıklarım böylece daha az kusurlu oldu. İşçilerin yardımı olmasa hem bu öyküler, hem bu ödül olmazdı. Candan teşekkürlerim önce onlaradır.

Rur Havzası'nda, özellikle Duisburg'ta, kimi zaman Hollanda'da, İsveç'te, sayısız yurttaşımdan, Alman ve öbür ulustan arkadaşlardan pek çok konuda yardım gördüm. Oturma iznimden tutun, burdaki geçim ve gezi giderlerimi karşılayacak bir iş bulup çalışmaya kadar bana ellerini uzattılar. Dostlarım, yazabilmek için gerekli ortamı bulmama yardımcı oldular. Adlarını sıralamaya kalksam ortaya listeler çıkar. Candan teşekkürlerim aynı zamanda onlaradır.

Bu ödül 1953'ten beri, içinde Nobel Ödülü'nü almış, almamış 101 değerli yazar, şair ve çevirmene sunulmuştur. 1980'de Berlinli Türk şairi Aras Ören'e de sunulan bu değerli ödülü I985'te alırken, gerçekten sevinçliyim. Alman Erdüstri Birliği Yazın Ödülü'nün bu yıl Barbara König ve Burkhart Kroeber'le birlikte bana yönelmesi, kanımca burdaki yurttaşlarımın durumlarına, aynı zamanda Türkiye'de olduğu gibi burda da iyi gelişen Türk yazınına dikkat çekecektir diye düşünüyorum. Bakınız bu ülkede 1 500 000 insanımız yaşadığı halde, Türk yazını Alman diline yeterince çevrilmiyor. Başka bir nedenle de söylemiştim, yalnız İsrailli Efraim Kishon'dan yapılan çeviriler uzun zamandır bütün Türk yazınından yapılan çevirilerden fazladır. Beş yıl arayla BDI Yazın Ödülü'nün iki Türk yazarına yöneltilmesi, bu açığı kapamaya, yayımcıların, okurların köreltilmiş gözlerini açmaya yararlı olur umudunu taşıyorum.

Türkiye ve Almanya'daki okurlarım beni bilir, Anadolu'daki köylüler arasından çıkıp gelerek işçiler arasına karışmış bir yazarım ben. Tutumum, sanat ve politika anlayışım, sürekli köylülerden ve işçilerden yana olmuştur. Yazılarımı objektif olarak yazmaya, eleştirilerimi adaletli olarak yapmaya çalıştığım halde, asla yansız bir yazar değilim. Bu niteliğim, Seçici Kurul'un dikkatinden kaçmış olamaz. O Seçici Kurul içinde yıllar önce tanıyıp hayranı olduğum, küçük öykünün bence önemli usta-

larından Hans Bender'in de bulunması, tıpkı yukarda andığım ödül listesi gibi, sevincimi artırmıştır. Yazdıklarımın yazınsal nitelik yönünden dikkat çekmesi beni mutlu etmiştir. Bundan dolayı candan teşekkürlerim, adımı aday olarak öneren BDI Kültür Bölümü yöneticileri ile birlikte Seçici Kurul'adır.

Sayın Bayanlar Baylar; sözlerimi bağlamadan önce, şimdi hepimizin yaşamıyla ilgili, var ya da yok olmamız demek olan bir konuda düşüncelerimi açıklayacağım:

Yüz yıl kadar önce Victor Hugo, sanatın güzeli, felsefenin gerçeği, endüstrinin faydalıyı aradığını söylemişti. Endüstri işçilerden mühendislere, araştırmacılardan yöneticilere kadar birçok kişinin emeğinin, çabasının birleştiği ortak bir üretimler sistemidir. Bunca bilgi ve emekle faydalı'yı arayan endüstri, kimi zaman ne yazık ki pek çok zararlı'yı bulup karşımıza dikmiştir. Endüstri bir yandan insanların giyeceğini, ilâcını, binitini, yaşamı kolaylaştırıcı yüzlerce aracı gereci üretirken, aynı zamanda onları öldüren, yurtları yakıp yıkan, dünyayı yok olmanın sınırına getiren silâhların yapımcısı olmuş ve hâlâ olmaktadır. Savaş çıkaran, çıkmış savaşları sürdüren yönetici sınıf ve tabakaları sürekli destekleyen kurumların başında din ile endüstri geliyor. Din günümüze kadar her zaman, hem savaşanları, hem savaştıranları kutsamıştır. Karşı çıktığı binde bir, o da yarım ağızla olmuştur. Endüstri ise, varını yoğunu savaş çıkaran yönetenlerin buyruğuna vermiştir. Hatta her zaman büyük olan desteğini, insanlık düşmanı delilere sunmaktan çekinmemiştir. Bunun son kanıtları kitaplarda yazılı, İkinci Dünya Savaşı'nın toplama kampı Buchenwald'in bir duvarında asılıdır.

İşçiler, korkunç silâhları üreten fabrikalarda ekmek parası için çalıştığını söylüyor. Onları çalıştıranlar ise "yurt savunması" ya da "devlete destek" gibi örtülü savlar öne sürüyor. Bütün dünya da savaş araç gereci üreten endüstrinin birden durduğunu düşünün, taraflar nasıl, neyle savaşacak? Bugüne kadar ekmek parası için silâh yapmak, yurt savunması ya da devlete destek amacıyla savaşanları ve savaştıranları desteklemek bir zorunluktu belki. Ama bugün açıkça görüyoruz, bu artık hakkından gelinemez bir yazgı değildir. Şu andaki en önemli görevimiz, savaşı önleyici, barışı koruyucu etkinlikler düşünmek,

bunları uygulamaya koymaktır. Kimi ülkelerde hükümetler barış için çalışanları cezaevlerine tıksa da, sonucu o hükümetlerin üyelerini de yok olmaktan kurtarmaya varan barış çabalarını, ne pahasına olursa olsun sürdürmek zorundayız. Bugün zorunluk savaş değil barıştır. Bu zorunluk yalnız yazarların, düşünürlerin, öğretmenlerin, öğrencilerin, sanatçıların, kimi din adamlarının boyun borcu değil, aynı zamanda bütün emek verenleriyle birlikte ulusal ve uluslararası endüstrilerindir. Çünkü bugünlerde çıkacak bir savaş, dünyanın da, endüstrilerin de sonudur. Dünkü savaşlarda yalnız askerler ölüyordu. Bugün çıkacak savaşta generaller de, bakanlar da, fabrika müdürleri ve sahipleri de ölmektedir. Bundan sonra daha çok sayıda, hatta tümden öleceklerdir.

İçinden çıkıp geldiğim köylülerle, aralarına karıştığım işçilerin yaşamı üstüne romanlar, öyküler yazmayı, tıpkı başlangıçtaki gibi istekle sürdürüyorum. İşçilerin çalışmasından, yaşamından öğrendiklerim, özellikle göçmen işçi yaşamından öğrendiklerim, beni yıllarca işsiz bırakmayacak kadar çoktur. İşçilik, işsizlik zordur. Göçmenlik, göçmen işçilik daha zordur. Fakat iyi anlamak zorundayız, zorların en büyüğü savaştır. Yeni savaşlar yeryüzünde insan soyunun sonu, hem de yaşamın söndürülüşü olacaktır.

Göçmenliğin, göçmen işçiliğin olmayacağı, yaşamı yok edici savaşların yinelenmeyeceği bir dünya dileğiyle sizleri selâmlıyorum. Candan teşekkürlerim aynı zamanda beni sabırla dinleyen sizleredir.

Canlı Yayın

Güney Batı Alman Televizyonu SWF adına Mainz'dan Heidi Schumacher telefon ettiği zaman hiç düşünmeden mi olur dedim? 1986 takvimli defterimi çıkarıp 27 Ağustos'a not ettim: "Mainz, canlı yayın." Programın adı "Konukların Getirdiği".

Süre bir saat. Yaz ortası, çoğunluk çekip bir yerlere gitti. Benim de gitmem gerekirdi. Sekiz yıldır doğru dürüst dinlenmiyorum. Okullar temmuz sonunda tatil oldu. Eylül başında yeniden açılacak. Bir yere gitmeye zaman kalmadı. İşler var: Köln'de çıkacak bir kitap için "Gömütlükler" konusunu yazacağım. Aalen şehrinin 850'nci yılı için bir yazı sözü verdim. Berlin için de on iki öykülü bir kitap hazırlayacağım. Senato, bir Türk yazarı olarak Almanları nasıl gördüğümü soruyor. Yazarın tatili mi olur? Haydi çalış bakalım! Bunları 27 Ağustostan önce bitirip, on gün bir sessizlikte dinlensem iyi olur. Kendi kendimle yarışır gibi çalışıyorum. Tam bu sırada İstanbul'dan *Koca Ren*'in dizgi düzeltmeleri geldi. Oldu olacak, *Duisburg Treni*'nin daktilosunu bitirip ikisini birlikte bir gidenle göndereyim... Olmaz sanıyordum oldu, hepsi yetişti. 26 Ağustos günü Berlin'e gidecek öyküleri de postaya verdim.

Güney Batı Alman Televizyonu'ndan Heidi Schumacher, yanına yardımcısı Daniela Scheel'i alarak 5 Haziranda Duisburg'a geldi. Düşündüğü programda neler soracağını anlattı. Arada neler göstereceğini, burdan benim neler götürmem gerektiğini konuştuk. Hepsini tek tek nasıl not edeyim? Not etmezsem nasıl aklımda tutayım? Daniela Scheel yapmış meğer. Mainz'a dönünce temize çekip bir kopyasını gönderecek. Bir de, daha önceki yayınlardan birinin kasetini istedim. Seyredip, programın nasıl bir şey olduğunu anlayacağım.

İki ayda bir yayınlanan bu programa pek önem veriyorlar. Madem öyle, hiç değilse kafamdan biraz hazırlanayım. En büyük sorun yorgunluğum. Bir de, acaba böyle bir yayında Almancam her şeyi anlatmaya yeter mi? Yetmezse de yeter artık; Cumhurbaşkanıyla konuştuktan sonra kesin kararımı verdim. Atacağım kendimi denize, yüzeceğim. Bu bendeki çekingenlik, yanlış yaparım korkusu fazla. Gene de gün yaklaşırken bedenimi bir telâş sardı. Sinirli biri oldum. Bereket evde yalnızım.

Daniela Scheel götüreceklerimin listesini temize çekince, onca ötteberiyi evden istasyona, istanyondan trenle Mainz'a nasıl götüreceğimi, yayın bitince nasıl geri getireceğimi düşünmüş. O gün saat 11.00'de bir arabanın gelip sürücüsünün zilimi çalacağını eklemiş mektubuna. Mahalledeki mağazadan bir

büyük kutu aldım. Tam öteberileri doldurdum doldurmadım, zil öttü: Saat 11.00 olmuş. Richard Sonnenschein, Güney Batı Televizyonu'ndan geldiğini bildiriyor. İki tabloyu alıp indim. "Yardım edin, öbürlerini birlikte indirelim..." dedim. İki kez inip çıktık. Mainz'dan sonra Weiherhof'a geçeceğim…

Sürücü Sonnenschein sessiz bir adam. Konuşunca da genzinden konuşuyor. Sormazsan konuşmuyor. 1940'ta Paris'te doğmuş. Babası işgalcilerdenmiş orda. Vurmuşlar. Üç yaşında Paris'ten ayrılmış. Bir daha, tâ 46 yaşına gelesiye gitmemiş. Yedi yaşına gelince anasını yitirmiş. Paris'i onca zaman sonra, bundan bir ay önce görevli gittiğinde görmüş. Tabii hiçbir şey anımsamıyor; hem de hiç gezememiş. Dün ona demişler, "Git Duisburg'ta şu adresteki Türk yazarını getir!" Elinde görev kâğıdı. Evden indirip otomobile doldurduklarımıza baktı: "Siz bu akşam televizyonda ne yapacaksınız?" diye sordu. "Konukluk yapacağım!" dedim gülerek.

Duisburg'tan çıkınca Köln yolunu da bulamadı. Kaiserberg sapağından, Hayvanat Bahçesi'nin ordan geçen yolu gösterdim, dinlemedi. Kafasına koymuş, Frankfurt yolunu bulmak için tâ Dortmund'a gitti. Hagen, Lüdenscheid; üç saati yedi bu dolaşmalar. Bu kez Frankfurt-Wiesbaden çıkışını şaşırdı. Gene de fazla gecikmeden stüdyonun bulunduğu yapıya ulaşmayı başardı. Beni tam kapıda indirdi. 14.00'te burda olun demişler ona. Yalnız bir yerde benzin almak için durdu. Heidi Schumacher'e haber vermeye gitti. Stüdyo'nun kapısında bekledim. Tatilde imiş; bırakıp gelmiş. Hoşbeş etlik. Öteberileri stüdyo sahnesinin dibine koymasını Herr Sonnenschein'den rica etti. Beni alıp kafeteryaya götürdü. Soruyor; "Kim var biliyor musunuz?"

"Hayır bilmiyorum; kim var?"

"Özay! O sizi tanıyor…"

Acaba hangi Özay? Benden sormuşlardı kim gelip çalsın? "Köln'den Orhan Temur'u getirin!" dedim. Öyle bir sanatçı pahalı düşermiş. "Öyleyse Mainz'daki Halkevinin korosunu çağırın, ucuz olur!" dedim. Madem bildiğinizi yapacaksınız, niçin soruyorsunuz, değil mi? Arada hangi müziğin çalınacağını genel olarak konuktan sorarlarmış. Bu da onun getirdiklerinden sayılırmış. Alman sinemalarında oynayan, *40 Metrekare Al-*

manya filminin kadın oyuncusu Özay Fecht aynı zamanda şarkıcıymış. Ayıp ama bilmiyordum. Berlin'den onu çağırmışlar. Amsterdam'dan piyanist Curtis Clark ona eşlik edecek. Güya ucuz olmuş. Onları kafeteryada Daniela Scheel'le oturuyor buldum. Daniela da tatilden gelmiş. Freund'uyla Fransa'da bir köydeymiş. Yayın bitince hemen geri gidecek.

Özay Fecht 15 yıldır Almanya'daymış. Zenci Curtis Clark başına bir kasket geçirmiş, içerde, dışarda hiç çıkarmazmış onu. Heidi bana bir kahve ısmarladı. Özay üç parça söyleyecekmiş. İki İngilizce, bir Türkçe. Türkçeyi Nâzım Hikmet'in bir şiirinden bestelemiş. Demek besteciliği de var; Rönesans dönemi sanatçıları gibi çok yönlü. "Hangi şiirini bestelediniz Nâzım Hikmet'in?" diye sordum. Bari biraz konuşalım.

"Hani var ya onun bir şiiri? *En güzel deniz henüz gidilmemiştir.* İngilizceler zenci türküleri imiş. Piyanist Clark kendine yemek söylemiş. Bitirince kalkıp stüdyoya geçtik. Üç saat sürecek sınama başlayacak. Işıkları yükseklere asmışlar. Belki 50 lâmba yanıyor. Getirip insanın ense köküne dayamıyorlar; iyi. Dört kamera var. İkisi geziyor, ikisi yerleşik gibi. Üç kez yinelettiler Özay'a, söyleyeceklerini. Güzel, etkileyici bir sesi var, kutladım kendisini. Piyanist de işinin ustası bir sanatçı...

Program başlayınca Almanlar'dan yalnız Heidi görünecek, sunucu olarak. Ardında en az 30 kişi çalışıyor. Belki daha fazla. Özay'ın sınamaları bitti. Ben başladım. Bu arada getirdiğim kitapları Attila Kence'nin armağan ettiği sökülür takılır kitaplığa yerleştirdik. Abidin Dino ile İsmail Çoban'ın resimlerini duvara astık. Ses sınaması yapılacak yalnız. "*Barış* Çöreği"nden okuyacağım. Öyküyü ikiye böldük. İki bölüme sekiz dakika ayrılmış. Hızlandır dediler. Hayır dedim. "O zaman öyküyü kısaltalım!" dediler. "Kendiniz kısaltın!" dedim.

Birkaç tane fotokopi çıkardılar. Kesip biçtiler, getirdiler önüme. Bir küçük parçayı geri koydum. Hem de kısaltıldığının izleyicilere söylenmesini rica ettim. Heidi "Peki!" dedi. Sınama bitince Grünewald oteline gittim, biraz uzandım. Duş aldım. 20.00'ye doğru geri geldim. Stüdyoyu dolduracak izleyiciler gelmeye başladı. Fotoğrafçı Mehmet Önal, *Kara Ahmet Destanı*'nın çevirmeni Hannelore Luppertz bunlar arasında...

Türkler, Almanlar, iki de Amerikalı var. Bir söndürmeci bayan, kapıya yakın yerde dikiliyor. Kendime bir bira almıştım. Heidi Schumacher koşup geldi: "Aranıyorsunuz; nerdesiniz?" diye çekti kolumdan. Kendi yüzünü gözünü boyatmış; ben de boyanacakmışım! Çeke çeke makyaj odasının kapısına götürdü. Baktım Özay da orda. Saçlarına fısfıs yapıyorlar. Kıvrım kıvrım biçim vermeye çalışıyorlar. "Beni de böyle yapacaksanız istemem!" diyeceğim. Makyaj odasında görevli iki bayan var. Yaşlısı Özay'la uğraşırken genci beni oturttu önüne. Işık vurunca parlayacak yerlerime ten boyası sürdü. Sonra burnumun üstüne, yanaklarıma... Ne çok yerim varmış parlayacak? Sonra bu yerleri pudralamaya geçti. Özay hâlâ kalkmadı. Heidi, bu kez piyanist Clark'ı getirmeye gitti. Ben kalktım onu oturttu. Onun yalnız burnunun üstüne bir parça pudra dokundurup, "Tamam!" dediler. Kendisi şaşırdı, ben de şaşırdım. Demek onun parlayacak yeri yok. Benimle uğraşan kıza sorular sordum. Dokuz yıllık zorunlu öğrenimi bitirdikten sonra üç yıl meslek okuluna gitmiş. Bir yıl acemiliğini giderme çalışması yapmış; hepsi dört yıl. Bu işe sınav kazanarak girmiş. İşsizliğin her gün büyüdüğü Almanya'da ona karada ölüm yok artık. Bu işte emekli oluncaya kadar çalışabilirmiş. Öyle işler var, robotlar yapamaz, bu onlardan. Hastanelerde doktorların, hemşirelerin, hastabakıcıların işi gibi yaşam boyu sürecek.

Saatin kolları 21.00'e gelip dayandı. Kolsuz saatler de 21.01'i gösteriyor. Curtis Clark ile stüdyonun kapısına yöneldik. Bekledik Özay gelsin. İzleyiciler içeri dolmuş. Önlerine beyaz şaraplar verilmiş. Masa masa oturuyorlar. Özay gelince yerlerimize geçtik. Heidi Schumacher izleyicilere programın özelliklerini belirtiyor. Benimle yapılacak söyleşi sırasında söz alıp soru sormalarım rica ediyor. "Lütfen kısa. açık ve yavaş sorun!" diye araya girdim. Bir gülüşme oldu, bir de alkış.

Saat 21.06! Oturduğum kolluğun sağında kitaplık. Önümde Heidi Schumacher. Karşıda tavana yakın yerde kırmızı sayılan değişip duran bir saat… Demek arada fırsat bulursam ufka bakıyor gibi yaparak oraya bakabilirim. Yayınımız sıkıcı olmaya başlarsa, o sıkıntının daha ne kadar uzayayacağını ölçebilirim. Bir de küçük televizyon ekranı, sahnenin ucunda; seyirci gör-

müyor; yönü bize doğru. Bakıyorum içinde Curtis Clark. Kasketini otelde bırakmış. Elleri görünüyor. Hafiften çalmaya başladı. Ama yayın yok daha.

Heidi, "Heyecanlı mısınız?" diye sordu.

"Daha beter, korkuyorum!" dedim.

"Niçin?"

"Sorularınız zor olacak belki…"

"Hiç korkmayın; eğer anlamazsanız, Frau Luppertz'i yardıma çağırırım..."

"Sakın yapmayın bunu, istemem!" dedim.

"Korku psikolojiktir; ben de korkuyorum!" diyor.

Masanın üstüne kimi müsvettelerimi sermişler. Mamak'ta yazdığım şiirler. *Yüksek Fırınlar* ile *Koca Ren*'in müsvetteleri… Kaç kez, kaç kez düzeltmişim! Kimi düzeltmeleri görünsün diye renkli kalemle yapmışım. Kameralardan biri bunları göstermeye başladı.

Heidi Schumacher; "Bizimkilerin hiçbir düzeltmesi olmayacak; yanlışlarıyla birlikte stüdyodan çıkıp gidecek!" diyor.

"Korkmayın, fazla yanlış yapmayacağız!" dedim.

Saat 21.13… Haberler bitti, şimdi hava durumu veriliyor.

"Size başarılar dilerim!" dedim Heidi'ye. Özay titriyor. Heidi titriyor. En rahat olanımız Curtis Clark. Heidi de bana başarılar diledi.

Saat tam 21.15; bizim yayının başlığı geldi ekrana…

"En güzel deniz henüz gidilmeyendir..." Türkçe...

Ardından, "Barış Çöreği"ni okumaya başlıyorum. Heidi giriyor araya hemen. Bilmiyorum bir yönetici, yönlendirici olarak onu nerden buldular ya da o kendini nasıl yetiştirdi? Dakika dakika ilerlediğimizin iyice ayırdına varıyorum kimi zaman. Bütün stüdyoyu birbirine bağlayarak, sadeyağdan kıl çeker gibi güzel bir söyleşinin doğup gelişmesini sağlıyor. Bir daha düşünüyorum: Onun ardında görev yapanlar, kamera ekipleri, yayının şefi, yardımcılar, şu anda kim bilir daha başka kimler bu söyleşiye omuz veriyor? Dakikalar inanılmaz bir uyumla akıyor. İzleyiciler kaç soru sordu, Heidi kaç soru sordu? Ne yanıtlar verdim; anımsamıyorum şimdi. Belleğimde kalan yalnız güzellikler.

Almanya'ya niçin geldim; neler yazdım, niçin yazıyorum? Yazarken yalnız kendi ulusumdan olan okurları mı düşünüyorum? Peki ama Almanya'da Türk yazınına ilgi neden bu kadar az?

Yayının bir kasetini bana verecekler, sonra izleyeceğim. Düzeltilmeye olanak bulamayacağımız hatalar çok mu? Hiç olmasın diye Daniela her şeyi, dakika, saniye hesaplayıp kâğıda döktü. Heidi'nin elindeki kartlarda notlar notlar… İzleyicilerden soru gelmeyecek olursa yedek sorulara kadar.

Karşıdaki kırmızı yazılı saate bir kez bile bakmadım; sahnenin önünde, yüzü bize dönük televizyona göz atmadım. Özay son türküsüne başladı. Çağlar gibi bir ses stüdyodan çıkıp yayılıyor. İşle o zaman saate göz attım: 22.14'ü gösteriyor. Derken adım, adlarımız, yayında emeği geçenler... Tam bir saati doldurduk.

Saat 22.15, başka bir yayın başlıyor.

Heidi Schumacher beni, ben onu, birbirimizi kutluyoruz. Sonra Özay'ı, Curtis'i… Mehmet Ünal ile Denizlili Mehmet Yılmaz hemşerim koşup geldi hemen: "Gidip bir yere oturalım!" Ah, bu Mehmetler neden böyle? Bu yorgunluğun üstüne nasıl oturulur? Ama gidelim? Eda Yurtsel geliyor: "Okuduğunuz Barış Çöreği'ni bana imzalayın!"

"Öyle mi, çok mu istiyorsun? Buyur..."

Heidi Schumacher geldi: "Bir yere birlikte gidelim!"

İstekler uyuşmadı. Bir yandan da öteberileri derleyip topluyorum. Arkadaşlar yardım ediyor. "Acaba kaç kişi bizim program başlayınca kumanda aracını alıp çıt kapattı böyle saçma yayın olur mu diye?" Bu tür kuşkular ne zaman bıraktı yakamı? Topladık öteberileri. Bunlar Daniela'nın odasında kalacak. 7 Eylülde bir otomobille istasyonda beni bekleyecek. Saatini de belirledik.

Güney Batı Alman Televizyonu SWF'nin stüdyo yapısından ayrılıp Denizlili Mehmet Yılmaz hemşerimin işlettiği Troya doyumevine gidiyoruz. Belki otuz kişiyiz. Önceden bilmiyordum. Halkevinden arkadaşlar çoğunlukla. Aralarında şair Osman Dağlı. Gelsin şişeler, gitsin bardaklar. Çoğunluk rakı içiyor. Ben hafif bir şarap alıyorum. Söyleşiyoruz. Kimsenin uzatacak durumu yok. Kimi işten çıkıp gelmiş, kimi sabah iş alacak. Vaktinde

kalkıyoruz. Cebimde taksi için verdikleri kupon var. "Seni otele biz bırakalım!" diyorlar.

"Ama kupon varken?"

"Canım yarın kullanırsın!"

Sarılıp kucaklaşıp ayrılıyoruz.

Biraz geç kalkıyorum ertesi sabah. Kahvaltı beşinci katta. Bir köşede yalnız iki kişi var. Bunlar, 25'in oralarda karı koca belki. İkisinin de konuşma zorluğu var. İkisinin de elleri kolları titriyor. Karı koca değil ama "arkadaş" imişler. Dört günlüğüne Bremen'den gelmişler. Balayı gibi yani... Bayan orda üniversite kitaplığında, bay da onarım araçları satan bir mağazada çalışıyormuş. Almanya'da sakatların eğitimi ve işe yerleştirilmesinde öncelikler var.

"Akşam sizi izledik!" demez mi bayan?

"Nasıl iyi miydik?"

"İ-i-i-i-i-i..." diyor bay, bir türlü sonunu getiremiyor. Yoksa "İyi değildiniz!" diyemez, uzun! Titreyen elini havaya kaldırıyor. Gösterme parmağıyla başparmağını birleştirip büyücek bir yuvarlak yapıyor: "Pppppppppp-rim-ma!" diyor.

Bayan, Almancayı Türkiye'de mi öğrendiğimi sordu. Geldiğimde sözcük bilmediğimi söyledim. Biraz sonra kahvaltı salonuna yeni konuklar geldi. 15 yıldır burda çalışan bir öğretmen de akşam çok iyi konuştuğumu söyledi. Aman şükür!

Otel odasını öğleye kadar bırakmadım. Notlarıma, yazılarıma baktım. Sonra çantayı, valizi alıp çıktım. İnsan birkaç kez böyle televizyona çıksa, başka türlü bir ünün içine girecek; hem de içten içe kendini yeyip bitirmenin...

Mainz merkez istasyonu gerçekten yakınmış. Gazete kitap almak için kitapçıya girdim. Bizimkilerden iki kız, benden yana nasıl da tanış bakıyor. Selâmladım onları. Onlar da beni... Vaktim varsa birer kahve içmeye çağırdılar. Filiz liseye, Zekiye üniversiteye gidiyor. Trene yarım saat var. İstasyon doyumevine girdik. İkisinin de başarısı zorun zoru koşullarda ilerliyor. Çok seviniyorum. Zekiye programı izlemiş. "Çok iyiydi..." dedi. Söyleşiden sonra beni ille Nürnberg treninin duracağı inbine götürmek istediler. Almanya'da insanların genellikle bu kadar vakti yoktur; bizimkilerin olur.

Berlin Kitabı



Almanlar Berlin'in 750'nci kuruluş yıldönümünü kutlama hazırlığı yapıyor. Yabancılar görevlisi Barbara John'dan bir öneri aldım. Yardımcısı Selver Mengüşoğlu telefon elti: "Frau John sizi sever, sayar. Bir ricasını iletmemi istedi. 750'inci yıla sizden bir öykü kitabı istiyor! Amacı, kutlamanın kültürel boyutuna bir renk katmak. Biliyorsunuz Berlin'de 120 000 yurttaşımız yaşıyor. Bu kitabı sizin yazmanız anlamlı olacak. Sayın John içeriğe hiç karışmıyor; ne isterseniz yazacaksınız..."

Kısa bir an ne yanıt vereceğimi düşündüm:

"Selver Hanım, biliyorsunuz *leh bin kein Berliner!* Berlin'de geçen öykülerim de yok pek. Bu kitabı orda oturan arkadaşlardan rica etseniz daha uygun olmaz mı?"

"Öykülerin Berlin'de geçmesi gerekmiyor. Bayan John bu göreve gelmeden önce yayımladığı kitaba sizin bir öykünüzü almıştı. Klett Yayınevi'nde çıkmıştı hani; sanırım anımsadınız. Kendisi *Barış Çöre*ği'ndeki anlatımı pek sever. Öyküler Almanya'da geçsin, Almanlar ya da Türkler üstüne olsun. Birazcık da siz Almanları nasıl görüyorsunuz? Ama biz bu kadarcığını bile koşul olarak öne sürmüyoruz. İyi biliyoruz, yazarlar özgürdür. Bizi kırmazsanız seviniriz..."

"Nasıl bir şey düşünüyorsunuz? Çevirtecek misiniz?"

"Evet çevirteceğiz. Her yanını düşündük. Kitap 160 sayfa olacak. Kutlamalar sırasında bunu halka armağan edeceğiz..."

Birden ne söyleyebilirim? Yazılmış ama henüz yayımlanmamış öykülerimden bir seçme yapabilir miyim bilmem ki? Dosyalarımda her zaman az çok bir şeyler olur. Hayır desem, kabalık mı olur? "Biraz izin verin düşüneyim..." dedim.

"Yanıtınızı bir an önce bilmek istiyoruz. Çünkü çevrilecek, basılacak, biraz iş yani…"

"Bir hafta sonra beni yeniden arayın. Eğer kararım olumlu olursa, en az altı ay süre isterim. On, on iki öykü, kısa da olsa, şipşak olamaz biliyorsunuz..."

Selver Hanım: "O kadar zamanımız var!" dedi.

Telefonu kapattıktan sonra dosyaları karıştırdım. Notları deştim. Evet bir şeyler var, ama önemli olan kitabın oturacağı mantığı bulmaktır. Birkaç yıl önce Münih'te arkadaşlar bana bir İranlı'nın, özellikle Bayernliler üstüne bir filminden söz elti. Almanların öbür ulusları nasıl gördüğü belli. Ama İranlı, Almanları, özellikle Bayernlileri nasıl görüyor? Bu mantık hoşuma gitmişti. "Yahu şu filmi göremez miyim?" deyince, arayıp buldular. Oturup seyrettim. Almanlar kendilerini şöyle, böyle görebilir; onun kendini ciddiye alıp kasıldığı yanlar vardır; ama İranlı onları gülünç buluyor. Film bu tür çekimlerden oluşuyor. Ben de Almanları bizim gözümüzle betimleyen bir dizi öykü seçebilirim.

Bizi başkasının nasıl gördüğü daha önemlidir.

Bu plâna uyacak yirmi kadar öyküm var. Birkaçı dergilerde çıktı ama kitaplaşmadı. Rahatça bir seçme yapabilirim. Ancak oturup ince ince çalışmak gerekir.

Yeni bir dosya açtım. Yazılmış, yazılacak on beş öykünün adını belli ettim. Sonunda bunları 12'ye indirdim. İlk kitabım *Çilli* gibi küçük bir kitap olacak.

Selver Mengüşoğlu yeniden arayınca, olumlu yanıtımı bildirdim. Birkaç sorum vardı, örneğin bir sözleşme imzalayacak mıyız? Haklar ne olacak? Çeviriyi kim yapabilir? Selver Hanım bunları yanıtladı. Gene de kimi noktaları Barbara John'a soracak. Uzatmayalım, on günde anlaştık biz. Yazarın yaratma özgürlüğüne karışmak yok. Bu ilke sözleşmede bir madde olarak yer alacak. Dosyayı altı ay içinde teslim edeceğim. İki dilli kitap bir kez basılacak, tiraj on bin olacak. Parasız dağıtılacak, ticari amaç güdülmeyecek. İlerde yeni basım yapılırsa yazarla görüşecekler. İlk baskının yazar hakkı olarak 4 000 mark öneriyorlar; ödeme dosyanın tesliminden sonra yapılacak.

Sözleşmeyi imzalayınca beni bir sıkıntı aldı. Acaba yetiştirebilir miyim? Öbür işler arasında hemen buna sarıldım. Verdiğim sözü yerine getirmek için tam gaz çalışıyorum. Belirtilen süre içinde dosyayı postaya verdim. Teşekkür telefonları, yazıları geldi. Çeviriye başlandı. Çevirmen olarak, önerim üzerine Ute Tornow'u seçtiler. Ute Tornow, Berlin'de bir Türkologtur.

Muzaffer İzgü'nün öykülerini, benim *Dünya Güzeli* ile *Saka Kuşları*'nı çevirdi. Dilimi biliyor. Gene de çeviri kolay iş değildir, her şeyden önce zaman ister. Ute Tornow bunu istenilen sürede bitirdi. Çevirilerden hemen birer kopya istedim. Barbara John'un gazetecilikten gelme yardımcısı Axel Göritz, öyküleri gözden geçirecekmiş. "İyi olur, ufak tefek dil sorunları varsa, giderir!" diye düşündüm.

"Peki madem, ondan sonra gönderin…"

On gün sonra bir dosya gönderdiler. Alıp bir göz attım, sonra da bir yere koydum. İnce ince okumaya vaktim yoktu. Birkaç gün sonra Selver Hanım telefon edip çevirileri nasıl bulduğumu sordu. "İnceleyici bakmadım. Sanırım iyidir. Ute Tornow bu işi bilir!" dedim.

"Bilir de... Redaksiyon yapıldı. İnceleseniz iyi olur!"

Öykülerin aslına ilişkin değiştirmeler ya da kırpmalar olacağını düşünmüyordum. Selver Hanım: "Dosyayı şu anda Barbara John okuyor, eğer istekleri ya da eleştirileri olursa size bildiririm. Siz de görüşünüzü söyleyin…"

Birden içime kuşku girdi, "istekleri, eleştirileri olursa" ne demek? Selver Hanım'ın ses tını sanki normal değil. Dosyayı RAA'da bırakmıştım. Ertesi gün açıp dikkatle baktım: Ohoooo! Herr Göritz almış eline kalemi, şunu çizmiş, bunu atmış. Adam gazetecilikten gelme ya! Şunu şöyle, bunu böyle değiştirmiş. Yazısı da okunaklı değil. Bu kadar "karışmayı" normal bulmak olanaksız. Birkaç öykünün üstüne soru imi koymuş. Telefon edip tepkimi bildirdim.

"Biraz bekleyin, bakalım Bayan John ne diyecek?"

Birden kaygıya kapıldım: "Bir şey deme hakkı yok; öyküler üzerinde hiçbir karışma'yı kabul etmem! Gerekirse paranızı geri yollarım. Lütfen gelişmeleri bildirin..."

Telefonu kapattık. Kendi kendimi yemeye başladım: "Neden girersin böyle bir işe? Sana mı kaldı Berlin'e kitap yazmak? Yazdıraydılar başka birine! Barbara John sizin yazmanızı istiyor diyerek aklımı çeldiler, sonuç da bu oldu!" Kendime kızmaya, hem de ciddi bir yanlışlık yaptım diye sıkılmaya başladım.

Çok geçmedi, haber geldi: "Sayın John kitabı genellikle güzel buldu. Ancak Senato yayını olarak çıkacağı için, küçük bir-

kaç sorun var, bunları görüşerek düzeltmemiz gerekir, diyor. Acaba Berlin'e kadar gelebilir misiniz? Gelemez iseniz, biz Düsseldorf'a gelelim, konuyu orda görüşelim. Ayrıca soruyor: Bu görüşme yardımcı Herr Göritz'le olabilir mi?"

"Selver Kardeş, bakıyorum bizim işin gidişi değişti! Neyi görüşeceğiz? Şimdiye kadar böyle bir durumla karşılaşmadım. Biz biliyorsunuz, bir karışma olmayacak diye sözleşmeye madde koyduk. Şimdi gündeme bir değil, bir sürü karışma geliyor…"

"Karışma değil, rica!"

"Hay Allah! Selver Hanım, yazar kitabını yazar, yayımcı basar; okurlar beğenir ya da beğenmez. Yanlışlık varsa yazarın yitiği sayılır…"

"Öyle değil pek; niçin olsun yanlışlık? Siz kendiniz yazdığınız metinler üzerinde zaten düzeltme yapmıyor musunuz? Bunlar da öyle. Size anlatılacak, rica edilecek, uygun bulursanız düzeltirsiniz!"

"İçtenlikle mi söylüyorsunuz bunları?"

"Şu anlamda evet! Herr Göritz ya da Frau John ne derse desin, sonuç sizin takdirinize bağlı; bunu elbet içtenlikle söylüyorum..." Dikkat ettim, bu sözler uyarı anlamı da taşıyor.

Birkaç gün sonra bir telefon daha: "Bugün uçak biletinizi yolluyoruz. Sizi Berlin'e bekliyoruz..."

Uğraşacağız demek? Yolladılar bileti. Bir akşamüstü atlayıp gittim. Nasıl soğuk bir gün! Takır takır titriyorum. Selver Hanımla, Ute Tornow beni alandan alıp götürdüler. Görüşme yarın. Selver Hanımgilde konuk kaldım. Üç mü, iki mi arkadaşıyla yüksek tavanlı, eskinin güzel bir Berlin evinde oturuyor. Tertemiz bir oda verdiler bana. Ama soğuk... İyi ısıtılsa da soğuk… Ertesi gün Bayan John'un çalışma odasına gittik. Barbara John, yardımcısı Herr Göritz, Selver Hanım, Ute Tornow, ben bir masaya oturduk. Şu olur mu, bu olur mu? Konuşa tartışa, öykü öykü gidiyoruz. Barbara John oldukça hanımefendi, saygılı, incitmekten kaçınarak sorunları açıklıyor; ben işin olur yanını bulmaya çalışıyorum; ilerliyoruz. Öyle öyle dokuz öykü bitirdik. Daha üç öykü var, ikindi oldu. İkişer kıstırık yedik. Onuncu, on birinci öykülerde ciddi olarak takıldık. Almanların hem İran'a, hem Irak'a silâh sattığı anlatımı var, onu geçemiyoruz:

Öyküde kahramanlardan biri, "Almanya akıllandı, artık savaşmıyor, savaştırıyor!" diyor. Bir de, "Savaş geçeli kaç yıl oldu? Ülkede hâlâ Amerikan askeri, İngiliz askeri var! Yıl 1986. İşgal resmen kalkmış değil!" Bayan John, "Bu iki cümleyi çıkaralım. Kitap Senato yayını olacak. Başımıza iş açar" diyor.

"Senato yayını olacak ama, bunları söyleyen Senato değil, benim. Anlattığım insanlar Almanyayı böyle görüyor. Bu elbet benim de görüşümdür. Yanlış olabilir. Hakem okurdur..."

"Ne gerek var; üstelik yanlış! Almanya hem İran'a, hem Irak'a silâh satmıyor, firmalar satıyor. Firmaların ticaret özgürlüğü var. O yüzden böyle söylenemez…"

"Yabancı bir yazar sizi böyle görüyor, size ne?"

"Yok ama, olmaz! Çok zor durumda kalırım..."

"Sanırım şimdi de zor durumdayız. Kimi öykülerde Almanya'nın temizliğini, güzelliğini övüyorum. Bu önerdiklerinizi çıkarırsak, onlar öyle dengesiz, tek yanlı kalacak. Bu da bana zordur. Bence Almanya güzeldir, temizdir ama şöyle şöyle çirkinlikleri vardır, böyle olması normaldir. Tutumunuz, özür dilerim övgüye evet ama eleştiriye hayır gibi oluyor. Eleştiriyi çıkaralım, diyorsunuz. Buna hakkınız yok…"

Böyle deyince, aramıza bir bomba düştü.

"İşgal askeri diyorsunuz. Onlar NATO askeri. Sözleşmeler gereği gelmiş. Türkiye'de yok mu?"

"Rica ederim, ben çocuk değilim? Bunları düşünmeden yazmam! NATO askeriyle işgal askerinin ayırdını da bilirim. Savaştan sonra aranızda galiplerle hâlâ barış anlaşması yapılmadı; yapıldı mı? Tartışmayalım bunları…"

Amacımız işi olumlu sonuçlandırmak olduğu için görüşmeyi kestik. Ertesi gün gene buluşacağız. Çözüm önerisi getirecekler. Alana telefon edip bileti ertelettiler.

Bayan John ertesi gün iki öneriyle geldi. "Bir: Bu iki öyküyü çıkaralım, zaten kitap uzun oluyor. On iki öykü, iki dilli basılınca 250 sayfayı bulur…"

"250 sayfa çok değildir. Öyküleri çıkaramam. Sanat yapıtının bütünlüğü ilkesine aykırıdır..."

"Nasıl aykırı?"

Örnek verdim: "Bir sergiden resim alacaksınız. Birini beğenmişiniz. Bahçede on iki kişi dolaşıyor. Ressama diyorsunuz ki, şu ağacın altındaki adamla kadını silin, onları istemiyorum. Silin, o zaman alırım, gibi… İki öyküyü çıkarın demeniz buna benziyor. Bir tablodan nasıl kimi figürler çıkarılamazsa, bir yazınsal yapıttan da parçalar, bölümler çıkarılamaz. Kitabımın bir mantığı var. Öyküler bu mantık üstüne oturuyor…"

Bayan John sapsarı oldu: "Haklısınız!" dedi sonunda. "O yüzden ikinci önerimi söylüyorum: Kitabı bir yayımcı bassın, biz satın alarak destekleyelim. O zaman istediğiniz gibi basılsın. Hiçbir değişiklik yapmayalım..."

"Bakın en doğrusu budur! Zaten Senato niçin kitap yayımlıyor? Kitapçı değil, yayımcı değil..."

"Böyle bir sorun çıkacağını düşünmemiştim…"

"Zararı yok; gene de işiniz olsun. Bulun bir yayımcı, ona bastırın. Benim için böylesi daha iyidir…"

Böyle tatlıya bağlayıp ayrıldık. Akşam uçağıyla Duisburg'a döndüm. Yayımcıyı bulup haber verecekler. Bekliyorum. Üç gün, beş gün, ses yok. Sonra postadan bir mektup:

"Aramızdaki söyleşmeye göre... Berlin'in 750'inci kuruluş yıldönümü dolayısıyle hazırlanan kitabın redaksiyonu aşamasında... Almanya'da kitapçılıkta redaksiyon hakkı… yöntemi… bütün dünya da yapıldığı gibi… yapmak istediğimiz redaksiyon normaldir! Bunu kabul etmediğiniz takdirde, anlaşmazlığın mahkeme yoluyla çözümünün gerekeceği…" Oturduğum yerde, "Ne, ne, ne? Anlamadım, bir daha söyle!" demişim. Mektubun altında Herr Göritz'in imzası. Kalkıp odanın içinde dolaşmaya başladım. Hem yürüyor, hem söyleniyorum: "Sen biraz yavaş gel bakalım!"

Oturup bir yanıt yazdım. Nasıl vuruyorum tuşlara sert sert! "Aramızdaki sözleşmeye göre benden istenen işi zamanında yerine getirdim, hak ettiğim parayı aldım. Sözleşmemizde bulunmadığı halde, araya bir redaksiyon aşaması sokarak, yapıtın bütünlüğünü bozucu, yapısını zedeleyici katma ve çıkarmalar istediğinizi, bunun olamayacağını, şimdi de beni mahkemeye vermekle sıkıştırdığınızı, sonuç olarak sizden ricam, lütfen sözleşmemize uyarak kitabı gönderdiğim biçimiyle basın ya da

beni mahkemeye verin, Berlin'de yargıçlar olduğunu bir daha görelim… İmza..."

Mektubu attım postaya, bekliyorum; yanıt da yok, haber de yok. Yazarlık yaşamımda ilk kez hatır için bir iş üstlendim, o da böyle oldu. Kitap, Almanca çevirisiyle birlikte dosyamda kaldı. Berlin'in 750'inci yılında basılsa iyi olurdu. Belki 760'ıncı yılında Türkçe olarak kendim bastırırım. Aldığım parayı geri vermek düşüncesindeydim. Öyle bir mektup alınca vazgeçtim. Kazansınlar mahkemeyi, vereyim dedim. Böyle karar vermemde, "Ben verirsem, Ute'nin aldığı çeviri ücretini de isterler!" kuşkusu etkili oldu. Gerçi Ute günahını vermez ya.

RAA'dan Ayrılıyorum

Başlangıçta beş yıllık sözleşmeyi uzun bulmuştum. Yıllar beş ay gibi gelip geçti. Yurtta 12 Eylül düzeni sürüyor. Dönüşümü erteleyerek bugüne geldim. Bu arada parasal güçlükler nedeniyle RAA beni bırakmak zorunda olduğunu bildirdi. Kaldım işsiz. Dostlarım yol gösterdi. İşsizlik kurumuna gittim. O güne gelesiye yolum düşmemişti. Acayip kalabalık. Kapıların önü, ardı kederli insanlarla dolu. Kimse gülmüyor. Thomas Mann, "Çalışmak zor ama işssizlik cehennemdir!" demiş. Bir kız çocuğu ortada maskaralık yapıyor. Anasının eteğinden çıkıp ardına geçiyor, ordan karşıya yürüyor. Dönüp araba sürer gibi yapıyor; kimsenin ilgisini çekmiyor. O bile güldürmüyor üzgün yüzlü işsizleri. Koridora sigara içmenin yasak olduğunu bildiren bir kâğıt asmışlar. Sinirden patlayacak dereceye gelenler dışarı çıkıp içiyor; ama soluk soluğa dönüyorlar; ya sırası geldi de geçtiyse?

Duisburg'un yabancı öğretmenler bölümüne, müfettiş Margret Gross bakardı. Johannes Fest gidip kendisiyle konuştu. Sonra birlikte gittik. Oturup birer kahve içtik. Bayan Gross, öğretmen olarak çalışmak isteyip istemediğimi sordu. Türkiye'de haksızlık sonucu yitirdiğim mesleğimi burda mı bulacaktım?

“Seve seve isterim...” dedim.

Bayan Gross, Düsseldorf’taki eyalet Kültür Bakanlığına gitti, uğraştı etti; beni evimize yakın olan Ehren Sokak’taki ortaokula atandırdı. Bu işin yaz çiz yanı düşündüğümden uzun sürdü. O arada evde oturdum okudum. RAA’ya gidip geldim, yazılarımı yazdım. Ortaokul öğretmenleri burda haftada 28 saat ders okutuyor. Sendika bir saat indirim sağlamıştır. Elli yaşını geçenlere iki saat daha indirim vardır. Yani, işim haftada 28 saat yerine 25 saat olacak. Üstelik RAA’dan temelli ayrılmıyorum. Haftada sekiz saat orda çalışacağım. Haftalık ders saatim 18’e inecek. Öğrencilerim bizim işçi çocukları. Kitaplarımı, kâğıtlarımı eve taşımayacağım. Orda bir masam olacak gene.

Yaz çiz işleri nisana kadar sürdü. Derse başlamam mayısı buldu. Bu arada *Ehrenstrasse Hauptschule’ye* çeviri yoluyla sözcüğü sözcüğüne Türkçe bir ad yakıştırdım: Onur Sokak Ortaokulu! Önce ev içinde. Sonra arkadaşlar arasında söyleyerek dilimi alıştırdım. Yıllar sonra yeniden öğretmenliğe geçmek beni duygulandırıyor. Oturup bir de şiir yazdım. Sonra 60. Yaşım dolayısıyle çıkardığım *Bir Uzun Yol* şiir kitabına aldım onu.

Okulda derse başlamadan Bayan Gross, okul müdürü Bayan Teske’yle beni tanıştırdı. Bunun için müdürü de, beni de odasına çağırdı. Birlikte birer kahve daha içtik. Bayan Gross: “Benim eşim şairdir. Sanatçıları az çok bilirim. Sizi Ehren Sokak’taki ortaokula yalnız evinize yakın diye değil, aynı zamanda Bayan Teske ile birlikte çalışın diye veriyorum. Bayan Teske bir sanatçıdır. Keman çalar…” dedi.

Bir Alman, biri için “Keman çalar” derse bu ciddi bir sözdür. Bakalım kendisini dinleme fırsatım olacak mı?

Bayan Teske beni, “İlle şu gün, şu saat derse başlayın!” diye sıkıştırmadı. Bunun yerine, öğretmenlerden Walter Flossbach’ın yanına verdi, “Birlikte sınıfa girip, okulu tanıyın, öğrencilere alışın...” dedi. Zaten okulda bir Türk öğretmeni var. Bir süre de onunla girdim derslere. Nice sonra müdür Türk arkadaşın okuttuğu öğrencileri ikiye böldü. Dört sınıfım oldu; her birinde on öğrenci, on iki öğrenci var. Her sınıfa haftada dörder saat dersim olacak. İki saat de oturup kitaplıkta çalışacağım… “Bundan iyisi can sağlığıdır!” diye düşündüm.

İlk Ders

Sonunda bütün yazıp çizme işlemleri bitti, Homberg Ehren Sokak'taki ortaokula Türkçe öğretmeni oldum. "Bürokrasi" denilen hastalıktan Almanlar da yakınır. İşleri kolaylaştırıcı onca makine bulunduğu halde, kimi işler gene de uzar nedense. Nisan geldi. Yıllar sonra, yurtta yitirdiğim mesleğimi yeniden bulduğuma sevindim. Şimdi girdiğim ilk dersi anlatmam gerekir.

Gün: 16.4.1986

Walter Flossbach, 10 C'de Almanca dersi yapacak. Sınıfı bana, beni sınıfa tanıttı. Kısaca yazarlığımdan söz etti. Tatlı dilli bir meslektaş. Sonra daha yakın ilişkilerimiz oldu kendisiyle. Evine gidip kahvesini içtim. Eşi öğretmen. İki çocuğu var. Eşinin okuluna gidip öğrencileri önünde okuma yaptım.

Walter beni sınıfına hiç yüksünmeden götürdü. Önünden geçerken karatahtayı okşadım. Kim bilecek şu andaki duygularımı? Walter de, daha sınıfa girmeden çok sevdiği Türk öğrencileri olduğunu özellikle belirtiyordu. Öğrencilerin önünde, öğretmen masasında birlikte oturuyoruz. Yüreğimi dinledim. Bir ara avcumu üstüne kapadım. Dingin, doygun, düzenli atıyor. "Oldu sonunda, kutlarım!" diyor bana. Nerdeyse kalkıp karatahtayı öpeceğim.

Walter'in şakalı, takılgan bir anlatımı var. Sanırım bana da söz düşecek. İki saat üst üste bu sınıfta kalacağız. "Herr Baykurt'u hemen ilk derste yormak niyetinde değilim ama içinizde, özellikle Türk öğrencilerden kendisine soru sormak isteyen varsa sorabilir. Böylece Alman öğrenciler de kendisini biraz daha yakından tanımış olur..." dedi.

Hemen ön sırada oturan, hafif toplu, kara kaş, kara göz bir kız parmağını kaldırdı: "İzin verirseniz ilk soruyu ben sormak istiyorum!"

"Buyur Asya!"

"Türkçe mi, Almanca mı sorayım?"

"Şöyle yapalım daha iyi; önce Türkçe sor, sonra Almancaya çevir. Herr Baykurt Türkçe öğretmeniniz olacağına göre, sorular yanıtlar iki dilde olsun!"

Alman öğrenciler arasında bir kıpırdanma oldu. Sanırım sevindiler. Ben de Walter gibi gülerek, "Haydi Asya!" dedim.

"Başlıyorum: Ben sizin yurttaşlıktan çıkarıldığınızı duydum. Bunun nedeni nedir?"

Ne yalan söyleyeyim, önce başıma bir kazan kaynar su döküldü. Almanya'da, Hollanda'da işçiler arasında son dört beş yıldır kim olduğu belirsiz insanlar dolaşıp ağzından zehir saçıyor. Bunlar devletin görevlendirip saldığı ajan soylu kimseler. Maaşı Suudi Arabistan'ın petrol dolarıyla ödenen görevliler de bunlar arasında yer aldı. Sayısı pek bol olan mahalle camileriyle, Kuran kurslarıyla etkinliği alabildiğine artırdılar. Yalanlan yanlışları birbirine karıştırıp yayıyorlar: Onlara göre bir insan devlete karşı olamaz; olursa o insan kötüdür, devlet onu atar, atmak hakkıdır. Devletin böyle kulağından tutup attığı sanatçılar, sendikacılar var. Komünistler, sosyalistler, hatta sosyal demokratlar var. Bunlar "Türkiye'de insan hakları çiğneniyor, demokrasi yok; işkenceden insanlar ölüyor!" diye bütün Avrupa'yı ayağa kaldırıyor.

Beni böyle insan haklarından, demokrasiden yana çaba harcarken görenler de hemen yakıştırıyor: "İşte bu da devlete karşı; demek devlet bunu da attı!" Özellikle sanatçılar için üretilmiş bu yalanları canla başla yayıyorlar.

Öğrencimiz Asya, onuncu sınıf olduğuna göre, şimdi en az onyedi yaşında. Sorusunu Almanca'ya da çevirdi. Sınıfta yeni bir kaynaşma oldu.

"Sorularınızı birer birer sorun, ben de birer birer yanıt vereyim!" dedim. Elim de yüreğimin üstünde. Yokluyorum, atışı düzgün mü? Ama Walter'in yüzü biraz değişti.

Asya, "Evet, birer birer!" diye bağırdı.

Nerdeyse soracağım: "Ne bağırıyorsun kız deli?"

Walter, "Bence de birer birer daha iyi!" diye ekledi.

"Ama önce çok rica ederim, bundan sonraki sorular da böyle zor olmasın! Biraz kolay sorular düşünün!" dedim. Walter'in öğrencilerle ilişki biçimini kendime yakın bulmuştum. Ben de

onun gibi şakalı bir yol tuttum: "Asya; sorunun yanıtını tam verebilmek için, önce biraz konuşalım seninle. Arkadaşların da bizi dinlesin. Eski Yunanistan'daki Sokrates'i bilirsin değil mi?"

"Tarih ve Politika dersinde okuduk, bilirim."

"O da bir öğretmendi. Dersleri, öğrencilerine küçük sorular sorarak yapar, gerçeği onların kendilerine buldururdu…"

"Bunu da duydum…"

"Şimdi biz de öyle yapalım."

"Yapalım, buyurun!"

"Asya, nasıl biliyorsun yurttaşlıktan atıldığımı?"

"Bilmiyorum, duydum..."

"Nasıl duydun da daha ilk dersimizde soruyorsun?"

"İnanılır bir yerden duydum."

"Bilmiyorsun ama inanılır bir yerden duydun, sen de inandın..."

"Evet, çünkü böylesi çok var. Sanatçılar, yazarlar..."

Asya'nın yanında yere bakan, kara kuru biz kız var. Sonradan adının Çiğdem Gül olduğunu öğrendim: "Yılmaz Güney de atıldı. Melike Demirağ, kocası Şanar... Türkiye'yi kötüleyenler hep atılıyor..."

"Bunların atılmasını biraz da doğru buluyorsunuz sanırım?"

"Doğru bulmasak bile, dışarda yurt kötülenir mi?"

"Hayır kötülenmez. Hem Türkiye kötü bir yurt değil ki! Birkaç kötü yanı varsa bile pek çok iyi yanı var. Bunda haklısınız. Ama yurt ile devleti karıştırmayalım. Eleştiri ile kötülemeyi de karıştırmayalım. Bunları geçip asıl sorumuza, sorunumuza gelelim. Siz hep böyle duyarak mı öğrenirsiniz?"

"Hep değil ama duyarak da öğreniriz elbet..."

Aramızda geçen konuşmayı Çiğdem Almanca'ya çeviriyor. Ekledim: "Melike Demirağ atıldı duydunuz. Yılmaz Güney atıldı duydunuz. Bunlar sanatçı. Belki radyo söyledi, belki gazeteler yazdı. Doğru. Fakir Baykurt da sanatçı. Atıldığı söyleniyor, o da doğrudur. Neden olmasın? Böyle düşünüyorsunuz, değil mi?"

"Evet; en önce bunlar atıldı. Zorunlu inandım..."

"Çünkü duydun! Şimdi senin sorunu yanıtlıyorum: Duyduğun doğru değil; ben yurttaşlıktan atılmadım..." Böyle deyip

durdum biraz. "Söylediğimi duydunuz mu?" Asya'nın, Çiğdem'in yüzüne baktım.

"Evet duyduk..."

"Madem duydunuz, öyleyse buna da inanacaksınız..."

Bir yanıt vermediler. "Bakın, onlar burda değil. Soramadınız. Ama ben burdayım. Yarın da, öbür gün de, sürekli burda olacağım. Yalan söyleyemem. Yanıtıma inanmanız gerekir. Soruyorum: İnandınız mı?"

"Ben inandım..." dedi Asya.

"Çiğdem, sen?"

"Ben de inandım..."

"İkinize de teşekkür ederim ama ben bu sonuca sevinmedim. Aksine çok üzüldüm…"

Sınıfın içinde soğuk bir sessizlik dolaştı.

"Hiç sevinmedim, çünkü hep duyduklarınıza inanıyorsunuz. Hem de ciddi buluyorsunuz onları… O yüzden ilk dersimde, ilk öğrenci olarak, ilk soru olarak ortaya bunu attınız. Size kuru bir yanıt verdim. Kuru yanıt, belki doğru ama bu yalan da olabilir; nasıl hemen inandınız? Niçin başka kanıt aramadınız?"

Sınıfın önünde kendilerini zor bir duruma doğru çekip getirdiğimi sezer gibi oldular. Asya sordu: "Nasıl bir kanıt?"

"Kulağınla duyduğunu doğrulayan bir kanıt. Hatta bu kanıtı doğrulayan başka bir kanıt. Çünkü duyduğunu doğrular görünen tek kanıt da yanlış olabilir, o kanıtı da başka bir kanıtla doğrulamak gerekir…"

"Pek anlamadım..."

"Anlamadın, çünkü bu söylediğim, öbür duyduklarının gibi kolay değil, biraz zor; kendini zorlarda sınamaya alışmadın belki..."

Çiğdem elini kaldırdı: "Nasıl bir kanıt sorabiliriz? Haydin bunu bize öğretin!"

"Aferin! Bakın bu çok iyi? Yurttaşlıktan atılmayan insanın yanında yurttaşlığı kanıtlayan bir belge olur örneğin..."

"Evet, pasaport..."

"Yurttaşlıktan atılanın pasaportu elinden alınır. Benden pasaportumu sorabilirdiniz..."

Asya: "Evet soruyorum... Pasaportunuzu gösterin..."

Biraz pişkin bir öğrenciye benziyor. Ama aynı zamanda yüzünde aileden gelme bir olgunluk var. Yanımdaki çantadan pasaportu çıkardım. Yabancılar Yasası'na göre onu her zaman yanımda bulundurmam gerekiyor. Alman polisi istediği an denetleyebilir. "İşte!" dedim, ay yıldızlı yanını öne çevirip yeni öğrencilerime gösterdim.

Asya: "Tamam!" dedi.

Çiğdem'in yüzüne baktım, o da, "Tamam!" dedi.

"Biraz uzattım ama özür dilerim. Tamam değil!" dedim. "Siz karşıdan bir pasaport kabı gördünüz, belki içi boş. Gelip bakacaksınız, dolu mu? Doluysa o pasaport benim mi?"

"Sizindir; başka kimin olabilir?"

"Eşimin olabilir, oğlumun olabilir..."

Asya pasaportu aldı. Adım yazılı sayfayı buldu. Fotoğrafımı gördü. Üstündeki damgaya baktı: "Tamam!" dedi.

Güldüm: "Tamam değil ne yazık! Bu pasaport benim yurttaşlıktan atılmadan önceki pasaportum olabilir. Devlet istemiş, ben de götürmemiş olabilirim. Pasaport bende kalmış ama geçerlik süresi bitmiş. Şu an size geçerliği olmayan bir belge göstermiş olabilirim..."

"Ohooo! Bu iş epey zormuş!" Asya'nın arada bir şakalı davranışları var. Onu belki Walter'den aldı. Çok sevindim.

"Bir durumu gerçekten bilmek istiyorsan, elbet zor!" dedim. O zaman pasaportumu alıp iyice inceledi. Çiğdem Gül de başını eğdi, sayfaları tek tek çevirdiler. Ciddi ciddi başını salladı Asya: "Pasaportunuz T.C. Düsseldorf Başkonsolosluğu'nun iki yıl için geçerlik damgası taşıyor. İnandım artık."

"Böylece benim yurttaşlıktan atılmadığım ortaya çıktı. Bunu size dilden söyledim. Pasaportumu gösterdim. Pasaportu incelediniz. Adımı, fotoğrafımı, onun üstündeki damganın doğruluğunu, geçerlik süresinin aşılmadığını gördünüz. Böylece sonuca geldik. Sorunun yanıtını noktalayabiliriz. Ama nokta değil, bir noktalı virgül koyacağız?"

"Neden?"

"Çünkü bitmedi. Bundan bir de ders çıkaracağız? Bunun için de ben size bir soru soracağım? Yurttaşlıktan atılmış olsam bu ne anlama gelir? Yani ben o zaman kötü, yurda, yurttaşlara

zararlı bir öğretmen mi olacağım? Bugün yurttaşlıktan atılanlar bir yargılamadan geçmiyor. Devlet kızıyor, atıyor…"

Arkadan adının Osman Çoban olduğunu sonradan öğrendiğim bir delikanlı, "Bir suçları olmasa devlet atmaz!" diye araya girdi.

"Bu kadar kesin ve ivedi söyleme!" dedim ona. "Devlet bunu söyleyebilir ama belirlemeyi mahkeme yapar. Şimdiki yurttaşlıktan atmalar politik. Hükümet kendi görüşüne uymayanları atıyor. Bundan ötesini, gelecek derslerde görüşürüz. Buna yeterince vaktimiz olacak. Gerçekleri, sizinle birlikte hem geniş, hem dar alanlarda, hatta santimetre kareler içinde araştıracağız..."

Susuyorlardı. "Sizden bir ricam var. Bu konuyu kapatmadan bana teşekkür edeceksiniz…"

Asya sağ elini sol göğsüne koyulu: "Teşekkür ederim, gerçekten…" dedi. Cin cin gülüyor. Asya'nın yanında Çiğdem Gül başını salladı: "Evet ben de teşekkür ederim..."

Osman Çoban'ın yüzüne baktım. "Teşekkür ederim!" dedi. Walter'e döndüm: "Özür dilerim biraz uzattık; ama aramızdaki görüşme bitti!" dedim.

Walter: "Bu bize çok iyi bir ders oldu. Hepimiz yararlandık." Ekledi: "Sınıf adına size ben de teşekkür ederim…"

Dağlık Bölgede Dostlar



Benim gibi yıllarca Rur Havzası'na çakılıp kalanlar, iki yanlış kanıya kapılır: Almanya'da köy yoktur, Almanya'da dağ yoktur. Şehirler köyleri yutmuş, dağlar da herhal eritilip tank, top yapılmıştır.

Rur Havzası dağlık değildir ama Almanya'da dağlar, hatta sıradağlar vardır. Alplerin kuzeyi onlarındır. Osnabrück'le Bilefeld arasına Herz sıradağları uzanır. *Sauerland* denilen bölge dağlıktır. Lahn ırmağının çıkıp Ren'e kadar geldiği yöreler dağ-

lıktır. Köln'ün doğusunda *"Oberbergischen Kreis"* adı verilen ilçe dağlık bir kesimdir.

Almanya'da köy vardır. Ama bunlar şehirden ayırdı kalmamış birbirinden şirin köylerdir.

"Oberbergischen Kreis" denilen dağlık bölgede, tıpkı öbür yerlerdeki gibi süzme dostlarım oldu. Hangi birini anlatayım? En iyisi "Mardin'in Kürdü" diye tanınan Mirza Atuğ ile eşi Mecide'den başlamak. Öbürleriyle dostluğumuzu sağlayan da onlar. Mirza bir gün bana telefon edip, kendine özgü hapır hupur bir söyleyişle, "Yahu Fakır Hoca, Allah'ını seversen nedir benim senden çektiğim?" diye sordu. Daha ilk konuşmamız.

"Hayrola, ne çekiyorsun benden?"

"Ne olsun? Alıyorum alıyorum kitaplarını, okuyorum! Ama çevrem kitapsız dolu! Okumak için alıp götüren, hiçbirini geri getirmiyor! Ee ben de insanım Fakır Hoca; kitaplarımı yeniden görmek, okumak istiyorum. Onlar benim dostlarım, özlüyorum. Haydi bin otomobile, sür Köln'e. *Türkei Buchhandlung* açıksa, mevcudu da varsa, cep dolusu para say, yeniden al, getir koy yerine. Yeniden oku, yeniden gül. Derken yeniden paylaşsın bizim kitapsız dostlar, yeniden kalayım kitapsız! Buraya gel de bana bir akıl ver Allah'ı seversen, ben bu konuda ne yapayım?"

Numaramı bir kez buldu ya, çok telefonlar etti. Gittiği yerlerden çok kartlar yazıp yolladı adresime. Çevresindeki dostların "Mardin'in Kürdü!" demesine bakmayın; Mirza da, eşi de Mardinli Süryani yurttaşlarımızdandır. Amerikalıların Indianları kıra kıra tüketmesi gibi, biz de onları, bize özgü yöntemlerle teziktirip Türkiye'deki sayılarını sıfıra kadar azaltmışız maşaallah! Oysa geçmişte, oralarda Kürtler, Ermeniler, Türkler, yüksek duvarlı avlusu olan evlerde mutlu, tatlı yaşamlar sürmüş. Kardeş ne söz, kardeşten ileri dostluklar yaşamışlar. Süryani kiliseleri, manastırları hiçbir saldırı, kendileri hiçbir sataşma görmeden, pek özgün kültürlerinin, dillerini çocuklarına öğreterek 20. Yüzyılın başına kadar gelmişler. Olmaz olsun, oralar petrol çıkan bölgeye yakındır. Yerlerin altında petrol olduğu anlaşılınca, Osmanlı'nın dingin döneminde İngiliz, Fransız, Amerikan çıkarları at oynatmaya başladı. O güzelim halklar mozayiği parçalandı. Bunların en zayıf olanı Süryanilerdi. Onlara yalnız

Türkler değil, Kürtler de vurdu. Köylerde kız koymayıp kaçırdılar. Dağ insanları kartal davranışlı olur, kaptı mı götürür. Kurtarabilirsen kurtar. Mardin, Midyat, Basbirin, Kerboran; durulmaz yerler oldu.

Oralar eskiden İstanbul'a göçerdi. İstanbul'dan Amerika'ya göçen olurdu. Son dönemde Avrupa'nın, özellikle Almanya'nın yolu açıldı. Mirza İstanbul'a gelip yapı işçisi oldu. Askerliğini yaptıktan sonra, Kerboranlı Mecide ile evlendi. İş az, geçim kıt. Ağabeyler, kardeşler, Mecide'nin Süleyman ağabeyi, el ele vererek, birbirine destek olarak Avusturya'ya geldiler. Süleymangil İsveç'e, Mirzagil Almanya'ya geçti. Darı gibi dağıldılar.

Mirza ile Mecide Wipperfürht'te demir çelik işi yapan Voss firmasında iş buldu. Çalışarak, arka arkaya doğan, eli ayağı düzgün, birbirinden güzel çocuklarını büyütmeye başladılar. İlk fırsatta Wipper suyunun geçtiği derenin kıyısında küçük bir ev aldılar. Onarıp önünü yanını genişlettiler. Mirza ne olsa mera açmayı seven bir yurttan geldi; az bir yer bulsun, köklerini ayrık otu gibi salar. Bir katlı evi hemen iki katlı yaptı. Yanına bir bölüm ekledi. Onun yanına bahçe yaptı. Bahçenin köşesine kümes, içine havuz yaptı. Havuza birkaç balık attı. Şimdi o küçük bahçede yok yoktur: Domates, marul, maydanoz, tere, mısır, fasulye, kabak, patates eker yetiştirir. Her şeyi pazardan alsan baş mı olur? Pazardan aldığın sebzede tat mı olur?

"Yahu Fakır Hocam! Yahu bir çık gel! Söyleye söyleye dilim tüylendi! Şurda kimimiz kimsemiz yok! Başımızda bir büyüğümüz, hocamızsın diyoruz; niçin bir gönül alçaklığı yapıp gelmiyorsun?"

Bir kezle, iki kezle kanmaz; hiç ayrılmayıp hep orda otursam da Mirza yakınmayı sever. Mecide insan değil mi; o da Mirza'dan yakınmak için birini arar: "Bak Fakır Ağabey, sen benim öz babam sayılırsın! Sana anlatmayıp kime anlatacağım? Bu Mirza deli! Biliyorum deli söz anlamaz ama çıkış ona biraz! Koskoca delikanlı olan Michael'in hâlâ gönlünü kırıyor! Gabriela'ya da iyi davranmıyor. Bana bağırsın haydi, çocuklara bağırıp durmasın Fakır Ağabey! Al götür bir yere, oturt dizinin dibine. Benden duymuş gibi değil de, kendin sezip ayırdına varmış gibi, şimdiki dönemin pat küt dönemi olmadığını anlat.

Yeter bağırıp çağırdığı; bundan sonra iyi davransın çocuklara! Ben bu Mirza'nın diktatörlüğünden bıktım artık Fakır Ağabey!"

Ben oralara giderim, ortam şenelir. Mirza mangalı çıkarır. Mecide marulları yıkar, soğanı salatalığı doğrar. Eşe dosta haber uçar. Müllerbach'tan Harry ile Heidi gelir. Kierspe'den Tekin ile Jutta gelir. Gummersbach'tan İhsan ile Münire gelir. Mirza'nın babası İsa yaşını yetmişe erdirip ölmüş. Anası Seyde, şurda yakın bir köyde büyük oğlu Morege ile gelini Şemso'nun yanında kalır. Yaşı 90 olmuş, aklı bilinci pırıl pırıl. Moregegil çocukları büyütmüş, Seyde anaya onlar bakar. "Fakır Ağabey gelmiş!" diye onlar da kalkar gelir. Az ötede Mardinli hemşerilerden Sami ile Habibe var. "Canım sesleyelim onlar da gelsin!" Ağaçlar çamdır meşedir, uzamış. Wipper akar şırıltıyla. Dallı kollu bir büyüüük sofra oluruz. Gönül yetti mi aşlar da yeter.

Evin önünden ince bir yol geçer. Taşıt işlemez. Baylı bayanlı Almanlar yürür. Hepsi selâm verir. Vermeyene kalkar Mirza verir. Biralar açılır. Anadolu'daki gibi rakı içilir. Söyleşi koyulur, bir ara kimse kimseyi dinlemez olur. Gece yarıyı iyice geçer. İçenler içmeyenlerin sürdüğü otomobillere dolar; kalkar giderler. Yalnız kebaptan, salatadan değil, kökü Anadolu'nun bol yıldızlı gökleri altına uzanan derin söyleşiden ötürü anlatılmaz bir doyumla doygun, tok çeker giderler.

Mecide ertesi güne bulaşık koymayı sevmez. Mirza mutfak işlerine elini sürmez. O gece hatırım için kolları sıvar. Bulaşığın birazını Mecide, birazını Mirza yıkar. Bakarım iş içinde kaplan gibi, bir o yana, bir bu yana atılır arkadaşım. Avusturya'da yapı işinde çalışır gibi kendini beğendirmek isteyerek, hem de çevreye sular sıçratıp Mecide'yi de, beni de kızdırarak, iki de tabak kırarak görev yapmış gibi çekilip elini kolunu kurular.

Ertesi gün kahvaltı dışarda güneşin altında, eskiden kalma çamın dibinde yapılır. Bir anlatılmaz göçmen mutluluk, akşamki kebabın kokusu gibi havaya yayılır. Mirza, kapının yanına küp eniği bir saksıya toprak basıp nane ekmiştir. Girer çıkar elini yapraklara sürer, burnuna götürür, belli belirsiz "Ooooh!" çeker. İşlemleri tamamlayıp aileyi Alman yurttaşlığına da geçirmiştir. Arkadaşlar gelince şakalar yapar: "Yabancılar dışşarı! Almanya Almanlarındır! *Deutschland gehört den Deutschen...*"

"Yahu Fakır Ağabey, kurban olduğum Hocam! Bir geliyorsun, gözün gitmede oluyor! Ateş almaya mı geldin be babam? Ha şurda birkaç hafta otur, girelim çıkalım, bakalım yüzüne!"

İnanırım içten söyler, benim kendilerine doymadığım gibi onlar da bana doymaz. Bırakır gelirim yeniden gitmeyi düşünerek, geldiğim yollara özlemleri dökerek.

❀

Harry Böseke yazardır. Mirza ona çıkışır: "Uğraşıp didinip getiriyoruz. Aramıza oturtup yalnız kendimiz dinliyoruz. Bir yazın akşamı düzenleyelim, açalım kapıları, gönlü çeken gelip dinlesin!"

Harry, İşçi Dünyası Yazarlar Grubu'nun öne gelenlerinden. Ayrıca *Oberbergischen Kreis*'te bir yazın işliği yönetir. İlçe merkezi Gummersbach'taki Halk Yüksek Okulu ile ilişkisi iyidir. Her dönem Alman Yazarlar Birliği'nin NRW yönetim kuruluna seçilir. Federal Birlik'te görev alır. Aynı zamanda iyi bir yazın eğitimcisi olduğu için sık sık okullara gider. Kimi zaman Wiesbaden, Mainz, Frankfurt, Stutgart'a kadar uzanır. Birleşmeden sonra doğunun şehirlerine de gider. Toplum işlerine koşmaktan kendi kitaplarına gereken zamanı ayıramaz. Başını kaşıyacak vakti gerçekten yoktur. Gene de kitapları çıkar, oyunları oynanır.

Ne yaparsın, basın alabildiğine bölgeseldir. Ulusal, uluslararası ün kolay kolay herkese düşmez. Dostu Mirza çağırınca kalkar gelir; Mirza'nın Fakır Ağabeyi gelince kalkar gelir. Mirza "Bir yazın akşamı düzenleyelim, açalım kapıları, gönlü çeken gelip dinlesin!" dediyse, onu da üstlenir. Almandır, işi ciddi tutar. Önce bana telefon eder, gün alır. Yazın akşamını nerde yapalım? O yeri ayarlar. Mektup yazar, yanıt alır, günü pekiştirir. Duyuru hazırlar. Halk Yüksek Okulu'ndan ya da başka bir kurumdan yol giderimi, honorarımı çıkartır. Açış konuşmasını kim yapacak? Almanca, Türkçe hangi metinler okunacak? Düşünüp taşınarak bir bir saptar.

Yazın akşamı her zaman bir kültür merkezinde, bir kitaplıkta olmaz, değişik bir yer olsun bu kez diye düşünür. Harrygil,

Müllerbach'ta, eski halk beğenisinin egemen olduğu iki katlı bir çiftçi evinde oturur. Onun ikinci katında neden olmasın örneğin?

Nitekim benim yazın akşamını 30 Mayıs 1986, cuma akşamı Harry'nin evinde yaptık. Başta, 18 yıldır süren yazın işliğinin üyeleri, onların arkadaşları, Harry'nin komşuları, Mirza'nın dostları, Kierspe'den Tekin ile Jutta, daha ilgi duyan, yazın seven kim varsa geldi toplandı. Harry'nin eşi Heidi yiyecek içecekleri hazırlamış. O gün üstelik Harry'nin Koblenz'de işi var. Kızları Christine'yi, Annemaria'yı, Lize'yi alıp Gummersbach istasyonunda beni Heidi karşıladı.

Harry saat 19.30'da son konuk olarak buyurdu. Mirza da geldi. "Hani yapalım yapalım diyordun; bir ucundan da sen tutsana Mirza Bey! Önermede var, ucundan tutmada yok, kalın kemikli Mirza Bey!" demez Harry; hiç der mi?

O akşam orda büyük bir toplum oldu. Sandalye yeter mi herkese? Karşıda Dichter-Stube var, ordan almışlar biraz. Ama ne bilsinler bu kadar insan geleceğini? Oturdular duvarların dibine. Onlar beni merak eder, neler yazdım, neler var dağarcığımda? Ben onları merak ederim, bu dağlık bölgede nasıl oluyor bunlar?

Heidi biraları, meyve sularını kasa kasa almıştır. İsteyene şarap vardır. İki koca tepsi Türk böreği yaptırmıştır. Yazın işliğinin üyeleri her yıl Fransa'da "*La Rosch zur Jon*" adında bir köye gider gelir. Gummersbach'ın kardeş köyüdür orası. Bir yazın işliği de orda vardır. Onlar da buraya gelir. El ele verip bir kaset yapmışlar. Şiirler, öyküler, La Rosch zur Jon'a yapılan gezinin günlükleri… İşçi Wemer Franke, sendika sekreteri Bärbel Bick şiir, öykü yazar. Mirza da kaç yıldır onca şair, öykücü arasında yazın işliğine katılır; şiir, öykü yazar. Mirza deyip geçiyor musun? Sendikacılığı var, Voss firmasında işyeri temsilcisidir. Kasette "Nehir" şiiri hem Türkçe, hem Almanca olarak yer almıştır. Türkçesini kendi, Almancasını Bärbel Bick okur. Bir tane armağan ettiler, fırsat buldukça dinlerim.

1986'nın 30 Mayıs'ı; az önce Çernobil'de atom santralı patladı. Yazdığım şiiri ilk kez orda okuyorum. Almancasını Bärbel Bick seslendiriyor. "Ben bu şiiri sevdim..." diye kopyasını alı-

yor. Çantasından çıkardığı oyuncak tavşanı da bana armağan ediyor. Soru soruyu izliyor, söyleşi koyulaşıyor.

Harry'nin ilkesi kesin: Her toplantının başlangıcı, birde sonu vardır. Vakit gelince kesmek ister; ama evinin üstü… Kibarca "İsteyen oturabilir ama toplantımız bilmiştir, geldiğiniz için teşekkür ederim…" der.

Geç vakit dağılabildik o gece. Tabii Harrygilde kaldım. Sabah kahvaltıyı birlikte yaptık. Biz hazırlanıp çıkasıya evin önündeki alana pazar kurulmuş. Onu gezdik. Bir kadın türlü renge boyadığı yünlerle resimler yapmış, getirmiş satıyor. Bir yerde hazır giyim satıcısı, bir yerde müzik kasetleri, bir yerde reklâm fiyatına tencere tava satıcısı… Ne olsa vakit sınırlı. Harrygil zahmet edip beni Kierspe istasyonuna götürür.

❁

Jutta ile Tekingil Kierspe'de oturur. Onlara ayrıca geleceğim için o gün hemen trene bindim. Binmek zorundaydım, çünkü Gummersbach, Marienheide, Brügge treni yolcu yokluğundan ötürü son seferini yapıyor. On dört vagonlu kara tren, kim bilir kaç yıl oralarda halkın, hem de beylerin yükünü taşıdıktan sonra artık tarihe karışıyor. Son yolcuları arasında yerimi aldım. Geçtiğimiz irili ufaklı istasyonda duruyoruz. Resimler, filmler çekiliyor. Kierspe çayının, Volme ırmağının iki yanına insanlar sıralanmış. Eller kollar sallanarak emektar katar uğurlanıyor. Arada çocuklar var, özellikle onlar heyecanlı. "Tarihsel bir günde yolculuk ediyorum!" diye ben de heyecanlıyım elbet.

Kierspe'ye, Müllerbach'a, Wipperfürth'e sonra çok geldim. Işık cezaevinden çıkıp geldiğinde bir gün Mirzagile, bir gün Harrygile, bir gün Tekingile gittik. Mirza bizi yeni yurdu Wipperfürth'ün içme suyu barajının çevresinde gezdirdi.

Harrygil de bir evin bayramına alıp götürdü. O gün Almanların *"Fachwerkhaus"* dediği, dışından dilmelerle bölmeli, süslü evlerden birinin 400'üncü yıldönümü imiş. Dahl adında küçük bir köyde 1586'da yapılan bu güzel ev şimdi müze. Onu gezenler aynı zamanda eski yaşamı tanıma fırsatı buluyor. Buraya özellikle gittik, çünkü Christine'nin okul arkadaşlarıyla hazırla-

dığı tiyatroda rolü var. Oyunda eski okulu canlandırdılar. Pek hoşumuza gitti.

O gidişimde Bärbel Bick'i yeniden gördüm. Gummersbach'ta İhsan ile Münire Berbergilin evin avlusuna masa sandalye çıkarıp çay içtik. Frau Berber Hataylı; yurdundaki kadar konuksever. Biz çay içmeye varacağız diye neler hazırlamış. Özellikle Bärbel Bick, "İnsanlar nasıl o kadar cömert olabiliyor?" diye şaştı.

❁

Tekin Özbey, Kayseri Pınarbaşı'ndan. Bochum Üniversitesi'nde dilbilimci. Birkaç dil bilir. Evindeki kitaplık pek varsıl. Eşi Jutta şiir gibi Türkçe konuşur. Onlarınki sevi evliliği. Şeytan kulağına kurşun, iyi de sürüyor. Harrygil gibi onların da üç çocuğu var: Yasemin, Melike, bir de Timur... Tekin rahatsızlığı nedeniyle üniversitedeki hocalığı bıraktı ne yazık. Bilgisayar aldı, evde çeviri yapıyor. Bunların çoğu uzmanlık isleyen mahkeme metinleridir. Arada tek tük yazınsal metinlere de vakit bulur.

Kierspe'de Jutta'nın ana babasından düşme bir evde otururlar. O da eskinin geniş oturmalı evlerindendir. Özellikle çocuklar için alan boldur. Önünden, yalnız komşuların işlediği bir ara yol geçer. Yolun öte yanında bir bahçeleri vardır. Kirazlar, vişneler, erikler tıpkı eski zamanlardaki gibi lezzetlidir. Yeni gübre, tarım ilâcı kullanmazlar. Patates, domates, soğan, pırasa ekerler. Jutla'ya "Patatesi biraz bolca ekin!" derim.

"Niçin?" diye sorar.

"Kışboyu yazabilmek için Amerikalı Caldwell öyle yapармış..." diye anlatırım.

"Ama ben yazar değilim?"

"Türkçe'den Almanca'ya çeviri yapacaksın. Uzun süre hiç para getirmeyecek iştir bu… Evde bir şey kalmayınca patatese dayanırsın..." Pek hoşuna gitti. Ara sıra telefonlaşırız. İkisi de arkadaşın süzmesidir. "Patatesi bol ektik, gelin çeviri yapalım!" diye çağırırlar.

Evin ardında bir bahçe vardır. Orası daha geniştir. Bakımı zaman ister. Eskinin meyve ağaçları farımak üzeredir. Paragöz biri olsa, çoktan arsa yapar satardı. Oraya iki üç ev daha sığar.

Juttagil satmaz. Tek amaçlan, çocukları orda sere serpe büyütmektir. Koşunca, darlıktan hemen duvara çarpmasınlar.

Çocuklar da, bakmaya doyamazsın. Biri öbüründen güzel. Üçü de sağlıklı, gürbüz. Bilmiyorum görünmez yerlerine birer göz boncuğu dikiyor mu Jutta?

Daha Yasemin doğmadan, bunlar konuşup karar verdi; yavruyu iki dilli büyütecekler. Bochum Üniversitesi'nde aynı bölümden bir arkadaşıyla Tekin'in geliştirdiği kurama göre, ayrı dilden evliliklerden doğan çocuklar, iki dili aynı süreçte çok iyi öğrenebilir. Bunun için evde Jutta Almanca, Tekin Türkçe konuşacak. Dalgınlık yapıp Jutta Türkçe, Tekin Almanca konuşmayacak. Böylece çocuk usuldan usuldan, hem anasının, hem babasının dilini öğreniyor. Dört beş yaşına kadar bu işin temeli atılıp bitiyor. Sonra üstü geliyor.

Bugün üç çocuğun üçü de iki dilli. Hem de pürüzsüz. Ben telefon edeyim, hangisi çıkarsa, "Yahu Fakir Amca, babam şimdi mahkemede, biliyorsun çevirmenlik yapıyor. Gelince söyleyeyim, seni arasın, olmaz mı?" der. Alman bir arkadaş telefon etse ona da Almanca yanıt verirler.

Bir gün okulda öğretmen: "Melike, eve varınca babana söyle, yarın okula gelsin beni görsün. Onunla konuşmak istiyorum..." dedi. "Öğretmenim, onunla ben de geleyim değil mi?"

"Hayır, senin gelmen gerekmiyor..."

"Ama babam Almanca bilmez, öğretmenim!"

Öğretmen, gül ha gül, bütün öğretmenlere, okula anlattı bunu. Tekin'e de anlatıyor. Göçmenlik koşullarında çocukların dil öğrenme zorluğundan söz edenlere ben de anlattım.

Arka bahçeye kurulu sofra gün boyu serili kaldı öyle. Öte git, beri gel diyen yok. Bir kezinde torunumuz Hakan vardı. Koşmalara, oynamalara doyamadı.

Jutta, bir hafta sonu semineri düzenledi aileler için. Beni konuşmacı olarak çağırdı. İşçiler, öğretmenler Dortmund yakınında bir yere gittik. Çok tatlı aktı zaman. Yalnız yazın konuları konuşmadık, kalktık, birbirimize öğreterek Alman, Türk oyunları oynadık. Ortam uygun olunca, hava ılıyınca insanlar kaynaşıyor. Kısa zamanda tadına doyulmaz güzellikler ortaya çıktı. Ayrılırken, "Ne yapıp edip ilk fırsatta bir daha buluşalım!"

dedik. Ama herkes girişimi gene Jutta'dan bekledi. Yer bulmak, zorunlu giderler için yazışmalar yapmak, telefonlar etmek epey zaman tüketir. Jutta da sanırım, "Ben bir kez yaptım, birer kez de öbürleri yapsın!" diye düşündü, buluşamadık o grupla bir daha. İnsan arzu ettiği her dala uzanamıyor.

Dağlık bölgedeki arkadaşlarımın hepsini anlatamadım.

Kapanıp Kaldık



O gün terslikler sabahtan başladı. Saat 8.00'de, Walter Flossbach'ın evine gidiyorum. Mahalle kitaplığımızın müdürü Wolfgang Eilers de gelecek. 24 Haziran'da kitaplık salonunda bir okuma yapacağım; bunun programını konuşacağız. Anlattım ya; burda yazarlar çağrılıyor, yapıtlarından bölümler okuyor, dinleyiciler soru soruyor. Kimi zaman büyük yazınsal olay sayılıyor bunlar. O yüzden önemle hazırlanıyorlar.

Birinci terslik: "*Schätslein*" adlı mağazanın önündeki lâmbalardan geçerken yeşili beklememişim. Öteden bir polis otomobili cızzt geldi. *"Guten Morgen!* Lütfen söyler misiniz, kırmızıda niçin geçtiniz?" Hobbala! İlk geliyor başıma. Diklensem sorun çıkar. Özür diledim: "Önemli bir üzüntüm oldu. O yüzden çok dalgınım. Bir daha olmaz!" dedim, hoşgördüler.

Walter Flossbach'ın evindeki görüşmeden sonra okula gelip dört saat ders yaptım. Çıkıp eve geldim. Postayı alıp okudum. Dar ivedi bir yemek yedim. Gezi Bürosu'ndan iki gün sonra Hückelhoven'e yapacağım yolculuğun biletini aldım. RAA'da, haftada 8 saatlik çalışmam sürüyor. Bunu iki güne, üç güne bölerek tamamlıyorum. O yüzden Sonnenwall 58 Numara'ya geldim. Burası benim beş yıllık iş yerim. Belki alışkanlık; sekiz saati doldurunca da geliyorum. Yazi çizi işlerimin bir bölümünü hâlâ burda yapıyorum. Gazi Aslan'ın doğum günü için bir kitap imzalayıp paket yaptım. Edith Vogel'e *Bizim Almanca* dergisi zarfladım. Sinan ile Gesine "Demir Kafes" adlı öykümü çevir-

miş; telefon ettiler. Onu, hem de Wallraff Girişimi'nin çağrısını getirecekler. Çay yaptım, postayı götürüp attım, dönerken pasta aldım. Çeviri üzerinde çalışacağız.

Sinan, Tonguç'un arkadaşıdır; Öğretmen Gesine ile birlikte yaşıyorlar. 17.00'de buyurdular. İşimiz 18.30'a kadar sürdü. O arada Alman iş arkadaşları Johannes, Rosy, Monika, Sigrid birer birer gitti. Temizlikçiler geldi, silip toz alıp onlar da gitti. 18.30'dan önce kalkmaya çalıştım. Mahalleye giden otobüsler seyreliyor. Gesine, "Acele etme, biz seni bırakırız!" dedi. Bizim fotokopi aygıtında öğrencilere dağıtacağı yazıları kopya ediyor. On dakika daha kaldık. O arada toparlandım. Masanın üstü yığılı. Gerekli olanları çantama tıktım. Öbürlerini çekmecelere koydum. Kopya makinesini kapattım. Pencerelere baktım. Gesine ile Sinan'ın ardından koştum. Bizim burası karşılıklı iki apartman dairesidir. Çektim kapıyı. Birinci kattan yer kata indim. Sinangil kapının dibinde bekliyor. "Çıksanıza!" dedim.

"Kapalı…"

"Nasıl kapalı?"

"Kitli!"

Yukarda okul psikologları çalışır. Onlar gitti, temizlikçiler gitti. Çıkan kitler çıkar. Geçen yıl bir hırsız girdi, biriken kahve paralarını, video makinesini alıp gitli. Gerçi polis bulup getirdi, ama herkes önlemli davranıyor. Cebime el altım; anahtar yok. Çantamın küçük gözüne baktım, yok. Öbür gözlere baktım, yok. "Haydi bir de yukarda unutmuş ol!" diyor Sinan. Gesine gözlerini kırpıştırıyor. Çantayı yere koyup bütün gözleri bir daha yokladım; anahtar gerçekten yok.

"Ne oldu?" diye soruyor Gesine.

"Anahtarı içerde unuttu!" diyor Sinan.

"Unuttun mu?"

"Unuttum galiba..."

Böyle dedim ama aramayı sürdürüyorum. İstediğin kadar ara, yoksa bulunur mu? Gesine soruyor: "Yok mu?"

"Bulamadığıma göre, yok!"

Öyle bir yerde kaldık ki, içeri giremeyiz, dışarı çıkamayız. Merdiven ile kapının arasında, kara kara düşünüyoruz. Almanya'da kitli kapıları açarsa hırsız, bir de anahtarcı açabilir.

"Ne yapacağız şimdi?"

"Çok güzel bir soru! Önce biraz dinlenelim..."

"Buldun dinlenecek yeri!" dedi Sinan.

İşe yaramaz kâğıtları çıkarıyorum çantadan. Merdivenin basamağına koyuyorum. Sokağa açılan kapı boydan boya cam. Sonnenwall'in beş on metre karesini görebiliyoruz. Tam karşıda bir "Sexshop" var. Yanından, arka avluya doğru ince bir yol gidiyor. Akşamın dar vakti. Ama yaz saati uygulanıyor. Dışarda canlılık sürüyor daha. Bisikletli çocuklar geçiyor.

"Ne yapabiliriz bu durumda?"

Gesine gittikçe sinirli bir Alman oluyor. Sinan ondan beter. Bana saygısından sesini çıkarmıyor. Sinizüt'ü var, başağrısını yokluyor. Gesine geldi, yanıma çöktü. "Söyle, söyle ne yapacağız şimdi?" diye omzuma vurdu yumruğunu.

"Bu iş Türkiye'de başımıza gelseydi, Sinan'la bir çözüm düşünürdük. Almanya'da geldi, çözümü senin düşünmen gerekir. Haydi bakalım!" dedim. Gesine kalkıp kapıya dikildi.

Johannes Bonn'da oturuyor. Her gün ordan gelir gider. Rosy burda Duissern'de. Adres defterimi açtım. Arayıp tarayıp Rosy'nin telefon numarasını buldum. Gesine bunu bir kâğıda yazdı. El edip sokaktaki çocuklardan birini çağırdı. Sadece biri işitti onu; o da gelip gelip geri gidiyor: İki erkek, bir kadın acaba merdiven aralığında ne yapıyoruz? Işığı da açmışız. Kadın besbelli Alman; ama erkekler yabancı. Yoksa kapattık mı onu? Acaba televizyonda gördüğü krimilerden hangisine benziyor? Adımlarını önlemli atıyor. Hemen geri gidiyor. Başka birini sesliyoruz. Bu da bizimkilerden. Saçlarını kestirip başını kabak yaptırmış. Gesine Türkçe bağırıyor: "Sana bir kâğıt vereceğim! Telefon numarası var! Almanca biliyorsun mu?"

"Biliyorum ama benim şimdi işim var! Evde bekliyorlar, videoya film götüreceğim!"

"Telefon et, ondan sonra koş!"

Fırlayıp kaçıyor o da.

Gesine, telefon numarasının yanında iki sarı onluk tutuyor. Vuruyor onlukları cama. İki kadın geçiyor. Bunlar da: *"Nee nee nee!"* diyor. Paraları cama vurmayı sürdürüyor. Afrikalı sığınmacılar geçiyor. Şehirden dışarı çıkmaları yasak olduğu için,

bir cezaevinin avlusunda volta vurur gibi durmadan dönüyorlar. Bizim bu Sonnenwall trafik girmeyen bir alışveriş sokağı. Arşınlıyorlar. Kimi zaman vitrinlere, kimi zaman kadınlara bakıyorlar. Dışardan görünüşümüz herkese çekinti veriyor herhal. Kimse yanımıza yaklaşmıyor.

Rosy Langer arkadaşımızın üç yıl önce düğününü yaptık, İş saati dışında evine telefon edilmesinden hoşlanmıyor. Gene de edeceğiz, ettireceğiz, başka çözüm yok.

İki bisikletli yönünü bize döndürüp durdu. Yanlarına başka çocuklar geldi. Büyüklerden durup bakanlar var. Ama hemen geçiyorlar. Gesine parayı cama vurdu gene. İki Alman delikanlı sokuldu. Belki üniversite öğrencisi bunlar. Bakışları insana güven veriyor." Çok şükür!" çekiyor Sinan.

Gesine, "Kitlendik içerde! Biz burda çalışıyoruz. Ama anahtarı unuttuk içerde!" diye bağırıyor. "Temizlikçiler kapıyı kitleyip gitmiş. Şu telefon numarasını size verelim, arkadaşımıza haber verin, anahtarı var, gelip açsın!"

Başlarını olumlu salladılar. Gesine puslayı, paraları kapının altından dışarı sürdü. En yakın telefonluk, Kaiser Wilhelm Alanı'nda. Sokakta toplananlar durumumuzu birbirine anlatıyor. Gülüşenler var. Bisikletin üstüne tüneyip bakanlar gidiyor, yenileri geliyor. Afrikalı sığınmacılar bir daha geçiyor. "Bu kesitin öyküsünü..." diyor Sinan, galiba sinizütü ağrı yapıyor; yarım dakika sonra ekliyor: "yazabilir misin?"

"Niçin yazayım yazılmış öyküleri?"

"Nerde yazıldı?" diye soruyor; sorusunu kendi yanıtlıyor: *"Arka Sokak*'ta öyle ya…"

"Bilmiyorum; öyle mi?"

"Öyle..." diyor sinirli.

"Bilmiyorum..."

"Görmedin mi *Arka Sokak'ı?"*

"Filmini mi soruyorsun?"

"Filmini..."

"Gördüm herhal; ama bu o mu?"

"Tam değil ama benziyor…"

"Bilmiyorum benziyor mu?"

Vakit geçiyor biraz. Üniversiteliye benzeyen iki genç geri geliyor: "Bu numara yanıt vermiyor..."

"Nasıl olur; tam yemek saati!"

"Yoksa numara yanlış mı?" Gesine soruyor. Dışardaki delikanlılardan biri, "Rehbere baktık, numara doğru!" diyor.

"Yemeğe gitmişlerdir. Geç dönerler. Ne yapsak acaba?"

"Bu durumda en iyisi polis çağırmak!" diyor Gesine.

Sinan tedirgin oluyor: "Ne yapacak polis?"

"Polis anahtarcı çağıracak! Kilidi söküp yeni kilit takacak. Tabii biraz para ödeyeceğiz..."

"Almanya'da el işçiliği anasının nikâhıdır!" Sinan başını tutuyor. "Küçücük bir anahtar; ama ne sorunlar açtı başımıza, görüyorsunuz değil mi?"

"Görüyoruz..." diyor ikisi birden.

Saat 20.00'ye geldi. "Başka çözüm olmadığına göre…"

"Yok mu başka çözüm?"

"Monika Springer arkadaşımız Ratingen'de oturuyor, gelmez. Sigrid yeni geldi, numarasını da, adresini de bilmiyorum…"

"Soyadını?" diye soruyor Gesine.

"Soyadını da bilmiyorum. On beş günlük daha... İki ay staj yapıp gidecek. Ben de buraya son zamanlarda seyrek geliyorum, biliyorsun…"

"Polis çağıracağız. Başka yolu yok…"

"Çağıralım…"

Yeniden parayı cama vuruyor. Kimse gelmiyor. Gene o iki delikanlı göreve çıkmış gibi dolanıp geliyor. Gesine yalvarıyor: "Polisin numarasını bulup telefon edin lütfen! Anahtarcı gelsin!"

Delikanlılar parayı alıp yeniden gediyor. Gülerek uzaklaşıyorlar. Gidişleri umut verici. Bekliyoruz. Sinan, Karadeniz Ereğlisi'ndendir. 1967'de TÖS Genel Başkanı olarak oraya gittiğimde öğretmenlerle, halkla yaptığım konuşmayı dinlemeye gelmiş. Bunun için dersten kaçmış. Müdür 15 gün okuldan uzaklaştırma cezası vermiş. Halkın ve yurdun durumlarına daha o zamandan gönlü ve ilgisi akmış. Sonraki yıllarda çok, pek çok siyasal gençlik çalışmasına katılmış. Şimdi Duisburg'ta Günter Wallraff'ın çalışmalarına destek oluyor, Almancasını ilerletiyor.

Yurda girip çıkamıyor. Sırtında hapis cezaları, sınır kapılarında kayıtları var. Gesine de yabancı işçi çocuklarını okutan öğretmenlerden. Sık sık ev ziyaretleri, Türkiye gezileri yapıyor. Şiir yazıyor. Derdi olan ona koşar. Yardımcı olur.

Gençleri bekliyoruz. Can sıkıntımız artıyor nedense. Birbirimize anlatacak konu arıyoruz. Sonunda geliyor gençler: "Polis Frau Langer'i aramayı sürdürecek. Sonra buraya gelecek. Sonra gerekirse anahtarcı çağıracak…"

Gençlere teşekkür ediyoruz. Çekilip gidiyorlar. Çok geçmiyor, üstü fırıldaklı, beli yeşil kuşaklı iki polis otomobili kapının önünde duruyor. İkişerden dört polis iniyor, biri kadın. Sarı bıyıklı biri, katıla katıla gülüyor halimize. Gesine anlatıyor: "Burda çalışıyorduk. Ben Almanım, arkadaşlarım Türk. Anahtarı içerde unutmuşuz. Temizlikçiler de gitti. Okullar Müdürlüğü'nün bir bölümüdür burası…"

Kadın polisin elinde telsiz var. Belinde tabanca sallanıyor. Pantolonu kalçalarını sıkıca sarmış. Halimize gülüyor: "Kurtulacaksınız, üzülmeyin!" diyor.

"Üzülmüyoruz da, yapılacak işler var evde. Çocukların ödevine bakmam gerekiyor. Çocukların dil sorunu büyük."

"Ayrıntıya girmeden anlat Gesine!" diyor Sinan.

O anda içimden bir soru geçiyor: "Yukardaki okul psikologlarından Luise nerde oturuyor acaba?" Kendi soruma kendim yanıt veriyorum:

"Bilmiyorum…"

Demek bilmeli! Bütün iş arkadaşlarının adını, adresini, telefonunu, komşu iş arkadalarının adını, telefonunu bilmeli. Almanların *"Hausmeister"* dediği kapıcının adını, telefonunu bilmeli. Derftere yazmalı, gerektiğinde çıkarıp kullanmalı. Birinden birinin numarası olsa, şimdiye çözmüştük sorunu... Siyasal görüşlerinden ötürü işten atılma sakıncası geçiren Luise de yukarda çalışıyor. Bizim işçilerden Adil tanıştırmıştı. Hiç değilse onun telefonunu bilsem söylerdim, şimdi gelir açardı. Telefonunu bırak, soyadını bilmiyorum. Gesine'ye sordum: "Sen okul psikologlarından Luise'nin soyadını biliyor musun?"

"Biliyorum: Luise Platz; Hansa Sokak'ta oturur. Söyleyelim polislere hemen!"

"Rosy gibi o da evde yoksa yararı olmaz!" diyor Sinan. "Evdedir, bir yere gitmez; çeviri yapar..."

Polislere verdik içerden Luise'nin adını soyadını. Otomobilin içinden telefon ettiler; önce numarayı sonra kendisini bulup konuştular. Telefonu kapatınca da bize göz ettiler: "Tamam, arkadaşınız geliyor!"

Çok geçmedi; yorgun melek yüzüyle Luise Platz göründü: "Gerçekten melek!" diye bağırıyorum. Gesine'nin de göğsü kabarıyor: "Ama Alman melek!"

"Melek ya, zararı yok, Alman olsun!" dedim.

Ne çok istedim vakit bulup yukarı çıkarak Luise'nin bir kahvesini içeyim. O da aşağıya inip benimkini içmedi. Bundan sonra fırsat bulup yapmaya kendi kendime söz verdim. Kapıyı açtı çıkardı bizi, sonra gene kitledi. Fazla oyalanmadan arabasına atlayıp evine sürdü.

Polislere teşekkür ettik. Sinan ile Gesine de beni mahallemize götürüyor. Şöyle böyle derken saat 21.00 oldu. Günün yorgunluğu bedenimi karıncalandırıyor. Düşünüyorum: Bu yaz mutlaka bir tatil yapmalıyım.

Ellerin Gericileri

1986'nın haziranında gene Münih'e gidiyorum.

Almanya'nın güneyinde, bu Bavyera ilinde tarım egemen. Ama endüstri de çok. Örneğin motor fabrikası BMW orda. Burası gene de ülkenin gerici kesimi sayılıyor. Dindarlık baskın. Kilise güçlü. CSU'nun başkanı Straus, Bonn'daki birleşik hükümet üzerinde çok etkili. İçişleri başta, birkaç önemli bakanlığı elinde tutuyor. Münih'in içinde Sosyal Demokratlar çoğunlukta; ama köyler, kasabalar, küçük şehirler CSU'ya oy veriyor.

Ancak burdaki gericiliğin nasıl bir gericilik olduğunu anlamak bizim için zor. Kimi ülkelerde gericilik sokaklarda, alanlarda elle tutulur derecede bellidir. Sık sık ilerici akımların üs-

tüne saldırırlar. Gazetelere yansıyan haberlerde gericilik bağırır adeta. Münih'e birkaç kez gidip geldim. Bavyera'nın birçok köyüne kasabasına uğradım. Okullarında, kitaplıklarında, hatta kilise salonlarında kitaplarımdan parçalar okudum. Konuştuğum insanları dikkatle dinledim, havayı kokladım; ne yalan söyleyeyim, bizdekine benzer bir gericilik yok. İnsanı rahatsız eden herhangi bir kabalığa, kaba saldırıya raslamadım.

Ara sıra gazetelerde yabancı düşmanlığına ilişkin haberler yer alır. Yabancı düşmanlığı en çok Türklere yöneldiği halde, bunu da aşırı taşırı duyumsamadım. Ben Türkiye'de adı dokuza çıkmış, sekize inmez yazarlardan biriyim. Kendimi bırakın, yurdumuzda okullara kitaplarım sokulmaz. Üstelik emektar bir öğretmenim. Burda gidiş geliş tren biletim, otel ücretim ödenerek, söyleşi yapmaya, yapıtlarımdan parçalar okumaya çağrılıyorum. Aylar önceden mektupla, telefonla vaktim olup olmadığını soruyorlar. Vaktim yoksa olduğu zaman için buluşum istiyorlar. Söyleşi bittikten sonra "Honorar" olarak para ödeyip, teşekkür üstüne teşekkür ediyorlar.

Almanların bu söyleşiler sırasındaki davranışları görümlüktür. Sorulan sorulara verdiğim yanıtları dinleyişleri, imzalamam için önüme kitap koymaları, birlikte resim çektirmeleri, gelecek yıl bir daha gelip gelemeyeceğimi sormaları, niçin saklamalı, bir yazar olarak gönlümü okşar. Sanki burda her şey çok eskiden beri bambaşka bir kültür ve hoşgörü ortamının yerleşmiş olduğunu sezdirir.

Buralarda bir yabancı yazar olarak karşılaştıklarım benim kendi yurdum için özlemimdir. Öykülerimi, şiirlerimi okullarda ders konusu olarak işlediklerini gördüm. Söyleşilerim sırasında yaptığım toplumsal eleştirilere saygıyla kulak verdiler. Bunların çoğu gazetelerde yer aldı. Kimi zaman içime bir kara gülmece dolar: "Bunların gericilerinde iş yok!" derim. "İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra artık diş gösteremiyorlar! Solcu bir yazar aralarında dolaşıyor, tınmıyorlar! Böyle gericilik olur mu? Gerçekten hiçbirinde iş yok!"

Belki, "Dün iş vardı da, bugün yok!" diye düzeltmek gerekir. Bunu bizim dışişlerimizde çalışan kimi görevliler de anlamış olacak ki, arada bir Almanlara gericilik öğretme hevesine ka-

pılırlar. Almanya'da kitaplarıma, konuşmalarıma hiçbir tepki gelmeyişi onları rahatsız ediyor herhal; Hatay ilinde kitaplarımı okullardan çıkartıp atan sözüm ona "milliyetçi" müdürden ya da Birecik'te, Çorum'da uşaklarını üstüme saldırtan kalıntı toprak ağalarından buyruk almış gibi, "son derece azılı ve azdırıcı bir komünist olduğum"u, "Türkiye'den cezaevini delip kaçtığım"ı söyleyerek benimle ilgilenen Alman kültür görevlilerini caydırmak isterler. Onlar da biraz saf; kitaplarımı, özyaşamımı okuyarak beni yeterince tanımış olduklarını söyler, bu uyarılara hiç kulak asmazlar.

Bizim gayretlilerin işe el almak istediği yerlerde, üzülerek belirteyim, bu çabalar geri tepli. Kaymakamlar, belediye başkanları istasyona gelip karşıladı, onuruma yemek verdi. Yapacağım söyleşilerden önce birer konuşma ile beni şehir adına selâmladılar. Bu konuşmalarda söylenen sözlere Türkçe ya da Almanca karşılık bulmakta zorluk çektim.

Almanya gericilerinin bir huyu var; diyelim biri bu yıl beni çağırdı, şehir kitaplığında bir söyleşi yaptım değil mi, gelecek yıl öbürleri de çağırıyor. Bir tür yarış demiyeyim ama bir yayılma oluyor. Örneğin geçen yıl Münih yakınındaki Freising'e gittim. Gündüz ortaokulda öğrencilerle, akşam kilise salonunda halkla söyleşi yaptım. Bu yıl da oraya yakın Erding'den çağrıldım. Erding'de fizikçi Hans Richter'le evli yurttaşımız Hasiyet Tuğrul istemiş bu çağrıyı. Hasiyet Hanım, Freising'de beni dinleyenler arasında bulunmuş. "Bu yazarı Erding'e mutlaka getirtelim!" diye düşünmüş. Vaktiyle annesi ona, "Kızım, sen gâvurla evleniyorsun, dinimizden çıkıyorsun!" diye uyarıda bulunmuş. Şimdi anacığını üzüntüden kurtarmak istercesine, Erding'de kültürel değerlerimizi tanıtmak için sergi açıyor, toplantı düzenliyor. Kimi dışişleri görevlilerimizin büyük çabalarından ders almamış olmalı ki, beni de çağırtıyor.

Duisburg'tan Münih'e, ordan Erding'e, gidiş geliş belki 1500 kilometre yol var. Olsun, gene de gideceğim. Öğleden önce şehir kitaplığında çocuklarla, akşam bir bankanın kültür salonunda halkla söyleşeceğim. Bu salonda Münihli sosyal çalışman Maria Kohlert'in açtığı kilim sergisi var. Hasiyet Hanım, söyleşinin bu dekor içinde iyi olacağını düşünmüş. Alman sos-

yal çalışman, akşamki söyleşimde bulunmak istemiş. O yüzden gönüllü olarak beni Münih'ten Erding'e getirme görevini üstlenmiş.

Hasiyet Hanıma telefonda, bir gün önce yola çıkıp Münih'te dostum Fethi Savaşçı ile özlem gidereceğimi bildirdim. Savaşçı'nın adresini, telefon numarasını sosyal çalışmana vermesini rica ettim. Nitekim ertesi sabah, Frau Kohlert, üç yaşındaki kızıyla Fethi Savaşçı'nın Asam Sokak'ta zilini çaldı. Ana kız beni aldılar, yola çıktık.

Şehirlere girmek gibi çıkmak da zoraldı. Yollar taşıt dolu. Münih'ten çıkar çıkmaz sararmak üzere olan ekin tarlaları başlıyor. Hafif engebelikler arasında, geniş düzlükler ortasında birbirinden bayındır köyler göz alıyor. Can alıyor diyeceğim nerdeyse. Ekenekler uzayıp gidiyor. İnsan Alman ekonomisinde tarımın tuttuğu büyük yeri düşünüyor.

Yolumuz zaman zaman güzel Isar ile buluşuyor. Köprüler geçiyoruz. Birbirinden güzel kuytulardan akıp gelen bu yeşil su, Almanya'daki endüstrinin öldürücü sonuçlarına dayanmaya çalışarak kuzey doğu yönüne akmasını sürdürüyor. Sonra Regensburg yakınında Tuna ile birleşiyor. Vakit olmalı buralarda gezinmeli. Gerçekten can alıcı güzellikler. Fethi Savaşçı bu yolculuğa katılmadı ne yazık. Yirmi yıldır işçisi olduğu fabrikada çalışması gerekiyor. Akşam trenle gelecek.

İşte Erding'e girdik. Dosdoğru Hasiyet Hanımgile gidiyoruz. Birer yorgunluk kahvesi içeceğiz. Zili çalıyoruz. Aylardır, kim bilir kaç kez konuştuk telefonda, işte sonunda bir aradayız. Ama daha oturmadan, çatallı bir sesle, "Ne yazık size kahve sunamayacağım, vakit yok!" diyor.

"Neden vakit yok?"

"Var vakit ama bizi, Kutsal Kan Katolik Kız Lisesi'nin müdür yardımcısı Ingrid Sollanek bekliyor. Kendisi aynı zamanda bu şehrin kültür müdürüdür. Kahveyi orda içeceğiz..."

"İyi madem. Sizde ikindi çayı içeriz..."

Otomobili o yana doğru sürerken, lisenin beni güldüren adı üzerinde şakalaşıyoruz. Hasiyet Hanım şakayı atlayıp bu Katolik eğitim kurumunun özellikleri, güzellikleri üstüne bilgi verdi. Sesi gene çatallı.

Frau Sollanek bizi kapıda karşıladı. İki yanında Almanların *"Nonne"* dediği, beyaz takkeli rahibeler var. Yukarda bir oda hazırlamışlar. Kahve için oraya çıktık. Merdivenlerden birbirimize yol vererek yürüyoruz. Temiz, güzel bir okul yapısı. Daha oturmadan, müdür Herr Christian içeri girip hoşgeliş elti.

"Ne var böyle, ne oluyor?" gibisine bakıyorum Hasiyet Hanımın yüzüne. Gözünü kaçırıyor. Bir üzüntüsü olduğu belli. Sürekli gizlemek istiyor. Müdür, söyleşinin saat 11.OO'de başlayacağını, her hazırlığın tamam olduğunu bildirdi. Büyük sınıfların tümünü almış içeri. Havalandırma yetmiyormuş, biraz sıcak olacakmış; özür diliyor.

Almanların kimi yöntemlerini anlamak bana hâlâ zor gelir: Frau Sollanek burda müdür yardımcısı, şehirde kültür müdürü. Lisede Herr Christian'ın astı, şehirde üstü. Hasiyet Hanıma, "Söyleşimiz şehir kitaplığında değil miydi?" demeye fırsat bulamadım. Katolik rahibeler kimi sağımızdan, kimi solumuzdan kahveleri, pastaları önümüze koyup duvarların dibine çekiliyor. Bu eski yapılarda tavanlar yüksek, odalar geniş. Saate bakıyorum, daha vaktimiz var. Kafamdaki perhiz düşüncesini atıp pastalardan yiyorum.

Saat 11.00'de büyük beden eğitimi salonundayız. İçerisi hınca hınç dolu. On altı, on yedisinde, çoğunluğu sarı saçlı, yeşil gözlü, 300'ü aşkın kız. Sadece ön sırada bizim kara kaş, kara göz, küçük öğrenciler oturuyor. İki başta iki öğretmen. Kapıdan girince sağda kırk elli santim yüksekliğinde bir sahne var. Ses düzeni kurmuşlar. Sıcak yaz başındayız. Güneşli bir gün. Fethi Savaşçı, "Dünyanın en güzel kızları Bavyera'dadır, dikkat et!" demişti. Ediyorum. Hepsi kısa donlu kızlar. Gömlekleri kısa kollu… Kutsal Kan Katolik Kız Lisesi… Gerici Alman ili… Bu ne biçim gericilik? Düşünüyorum, anlamıyorum. Bugünkü kuşaklar Almanya'nın her yerinde böyle iyi bakılıyor, iyi besleniyor. Bu yüzden iyi de boy sürüyorlar.

Söyleşiyi öğretmen Albert Westemeier yönetecek. Seçtiğim parçaların Almancasını da okuyacak. Sıcak terletiyor. Pencerelerin hepsi açılamıyormuş.

Parça okuma işini elli dakikada bitiriyoruz. Herr Christian gelip gene özür diliyor, "Lütfen biraz ara verelim, sıcak arttı!"

diyor. Veriyoruz. Bizim öğretmenlerle, öğrencilerle el sıkışıyoruz. Katolik Kan Liseli kızlar geliyor, konuşuyoruz. İkinci bölüm başlamadan müdür bir duyuru yapıyor: İçerinin çok sıcak olması nedeniyle, isteyenlerin çıkıp kitaplıkta oturabileceğini söylüyor. Söyleşi için bir ders süresi vaktimiz var. Gene de iki yüzden çok öğrenci kalıyor. Bavyera kızları soru üstüne soru yağdırıyor. Zil çaldığı halde bırakıp gitmiyorlar. Çoğu imzalatmak için kitap soruyor. "Niçin getirmediniz?" diyorlar. Buralarda yöntem böyle; konuk yazarlar kitaplarını kendileri getirip seriyor, isteyen bunlardan alıp imzalatıyor. Öğretmenlerden Anna Grigor, okuduğum metinleri sevmiş, gözyaşlarını silerek kutlamaya geliyor. Kızlar boş kâğıtlara imza attırıyor. Herr Christian liseyi gezdirmek istiyor. Bizim öğretmenlerden Ahmet Özdamar'la söyleşiyoruz ayaküstü. "Akşamkine de geleceğim, ne olursa olsun!" diyor.

"Nasıl ne olursa?"

"Telefon zincirlerinden haberiniz yok mu?"

"Yok; ne telefon zinciri?"

"Çok pişkinsiniz!" diye gülüyor.

Hasiyet Hanıma bakıyorum, hâlâ gözünü kaçırıyor.

Özdamar, "Akşam görüşürüz!" diyor, öğrencilerin başına koşuyor. Liseyi gezdikten sonra öğretmen arkadaşlarla, kültür müdürü Frau Sollanek'le el sıkışıp ayrılıyoruz. Sosyal çalışman Frau Kohlert'le birlikte Hasiyet Hanımgile gidiyoruz. Öğle yemeğini orda yiyeceğiz. İki üç sözcük söylesin, bir açıklama yapsın diye yüzüne bakıyorum. Mutfağa giriyor, sofra hazırlığı yapıyor. Sanki kaçıyor benden. "Fakir Hocam!" diyor nice sonra. "Nasıl bir açıklama yapayım? Nesini anlatayım? Neresinden tutsanız çirkin! Anlatsam iştahınız kaçar. Bizim konsolosluktan bir gayretli geleceğinizi haber almış. Hemen öğretmenlere telefon zinciri çıkartmış: Hiç kimse Fakir Baykurt'un söyleşilerine gitmeyecek! Gidenler hakkında işlem yapacağım! Tamam mı? Bizim burda zaten iki öğretmen var, geldiler, gördünüz. Akşam da gelecekler. Akşam hatta, başka yerlerden, Münih'ten de gelecekler. Demek herkes zincirden korkmuyor. Söyleşiniz kitaplıkta olacaktı, kültür müdürü olayı duydu, beni çağırdı: Frau Richter, şehir kitaplığının salonu küçük, bizim kız lisesi-

nin salonunu açıyorum, Fakir Baykurt söyleşisini orda yapacak! dedi. Gördüğünüz gibi, dediğini de yaptı. Güzel mi bu? Çok güzel! Ama hayır! Bence çirkin! Bugün Avrupa'nın hiçbir yerinde bir yazarın söyleşisine engel olmaya kalkan anlayışa sempati bulamazsınız. Hiçbir ülkede yok böyle bir kafa. Hele bizim Erding'de hiç yok! Gördüğünüz o müdür CSU'lu! Yardımcısı CSU'lu! Güya gerici bunlar! İki gündür uykularım kaçtı, yemek yemiyorum. Şu ellerin gericilerine bakın Fakir Hocam!"

Hasiyet Hanım sözlerini ağlamaklı sürdürmek istiyor ama kesiyorum: "Ayıptır söylemesi, ben böyle zübükleri çok gördüm. Yavaş yavaş ellerin gericilerini de anlıyorum. Haydin şimdi yemeğimizi yiyelim! Konuğun şaşkını ev sahibine buyur çekermiş, ben de öyle yapıyorum, buyurun!"

Akşamki söyleşide nedense bir neşeli, bir neşeli oldum, en başta Fethi Savaşçı şaştı. Münih'te kendi gibi işçilik yapan eşi Müyesser Hanım, oğlu üniversite öğrencisi Ahmet, üçü birlikte geldiler. Şaşıyorlar. Daha önce bana şiirlerini gönderen Zeki Erdoğan, eşiyle birlikte gelmiş, olayı duydu, o da şaştı.

"Hasiyet Hanım boş yere üzülüyor! Konsolosluktaki akıllı onu yurttaşlıktan mı attıracak? Attırırsa attırsın! Onun yeri iyi. Almanya'da eşi, iki çocuğu, sıcak bir yuvası var. Gene de onu yurdundan koparacağını düşünemiyorum. Çünkü Türkiye'ye çok sağlam bağlarla bağlı. Ahmet Özdamar gibi öğretmenler ise bu kuru sıkılardan zaten korkmaz. Çünkü onlar kıyıma alışkın! Konsolosluktaki akıllı bilmiyor. Böyle yaptığı daha iyi! Ak koç, kara koç belli oluyor. Eline bir demet çiçek alıp Münih istasyonuna beni karşılamaya gelse, sizler kuşkuya düşerdiniz: "Ne oldu Fakir Baykurt'a, kendisini şu zamanda konsolosluktaki beyler karşılıyor! derdiniz, yanıt bulamazdım..."

Gene de Fethi Savaşçı buldu çözümü:

"Koyverin sarhoşu, yıkılıncaya kadar gitsin! Biz işimize bakalım!" dedi. Bir köşeye kitap sergisi açtı. "Haydi, vaktin geldi, çık şuraya, bize yapıtlarından birkaç parça oku!" diye ekledi, güldürdü hepimizi.

Türk, Alman yetişkinler, kilim sergisinin ortasına dizili sandalyelere oturmuş. Hasiyet Hanıma birazcık neşe gelmiş, güzel bir selâmlama konuşması yaptı. Erding lisesi öğretmenlerinden

Ute Kretschmann'la birlikte oturduk masaya. Önce *Yılanların Öcü* ile *Gece Vardiyası*'ndan seçtiğim bölümleri, sonra iki şiirimi okudum. Almancalarını Frau Kretschmann seslendirdi. Kendisi Germanist; gerçekten güzel seslendirdi.

Soruları yanıtlıyorum. Vakit gece yarıyı aşıyor. Aramızda Münih'e dönecekler var. Sosyal çalışman Frau Kohlert çocuğu için üzülüyor, özür dileyip biraz erken kalkıyor.

Geç vakit biz de söyleşiye nokta koyuyoruz. Her ne kadar aldırmadım, aldırmıyorum dediysem de konsolosluktaki akıllının davranışına kafam takıldı. Herkes yurdumuzun bu gibilerle dolu olduğunu sanır diye üzülüyorum. Elin günün önünde hem kendini, hem bizi gülünç ediyor. Oysa bunlara hiç benzemeyen ne insanlarımız, ne dışişleri görevlilerimiz var. Konudan uzaklaşmak olmasa, burda onların adlarını bir bir anmak isterim.

Yolcuları geçirdikten sonra kısa bir gezinti yaparak Hasiyet Hanımgile geldik. Fizikçi Hans enişte bir geç vakit yemeği önerdi. İyi geçen okuma ve söyleşilerin üstüne birer Bavyera birası açtık. İkişer adlı çocukları Şirin Lucie ile Melike Marlene çoktan yatmış. Onlarla tanışmayı, resim çektirmeyi ertesi güne bıraktık.

Hans enişte erkenden işine gidiyor. Çocuklarla birlikte uzunca bir kahvaltı yaptık. Benim dönüş yolculuğunu plânladık. Münih'e Hasiyet Hanım götürecek. Kızları da alıp, güzel yerlerde dura dura, Isar kıyılarında geze geze gideceğiz. Fethi Savaşçıgile bırakacaklar beni.

Fethi'nin düzenli, hem de varsıl kitaplığından her gelişimde bol bol yararlanırım. İkindin birlikte çıkıp torunu yeni dünya Gökçen'i görmeye gittik. Akşam yemeğini Müyesser yengenin de katılmasıyla dışarda bir açık hava doyumevinde yedik. Geç vakitlere değin sürdü gene söyleşi. Fethi'yle bu karşılaşmamızın bende uyandırdığı duyguları "Münih İstasyonunda" adlı şiirle dile getirmeye çalıştım.

Ertesi gün trende rahat bir koltuk buldum. Yol uzun, konu derin. Yurdumuzun içinde bulunduğu durumlara insan nerden baksa üzülmeden edemiyor şu sıra. Okullarının kapısını bana ardına değin açan Bavyera gericilerini sıcağı sıcağına yazıya geçirdim.

Londra'da Yılbaşı

Gurbet yıllarım uzadı. Generaller yönetimi sürüyor. Görünüşe göre kendileri geri çekildi. Sivilleri soktular devreye. Daha beter asker-polis yönetimi yürüyor.

"Madem dışardayız; şu Avrupa'yı biraz gezelim!" diye düşündüm. Gerçi düşündüğümü gerçekleştirmeye zaman az. Her zaman yazılacak yazılar, yapılacak işler, okunacak kitaplar, dergiler var. Daha İtalya'ya, İspanya'ya gidemedik. Doğru dürüst gezdiğimiz bir ülke de yok. Almanya'yı epey dolaştım; onu da yeterince gördüm mü bilmiyorum.

1986'yı da deviriyoruz. Biraz tatil var. Almanlar Noel ile Yılbaşı'nı birleştirir. Kızlarımız, torunlarımız yurtta. Oğlumuz Tonguç Dortmund'taki okulunda. Tatilde birleşip evde oturacağımıza, "Kalkın Londra'ya gidelim!" dedik birden. Bu öneri hangimizden geldi, bilmem ama hemen birleştik.

Vize işlemleri var; Bonn'a gidip yaptırmak gerekiyor. Orda nerde kalalım; kim karşılasın; bunları hiç düşünmedik. Değer ile Emel'e telefon ettik: "Bize otelden yer ayırtın, kendinizi toplayın, geliyoruz!"

Epeydir görüşmüyoruz. Onlar da, bir sürü kandırılma, dolandırılma, hem de kalleşlikten sonra, yurttan küskün gibi çıkıp gittiler. Değer, dolandırılmalar sonucu oluşan borçları ödeyeceğim diye hâlâ Londra'da çırpınmayı sürdürüyor. Emel onun çilesine ortak oluyor.

Orda başka dostlar da var. Başta Nermin Abla, Rifat ile Deniz... Bulabilirsek Feyyaz Kayacan'la da görürüşürüz.

Vize işlemlerini yaptırıp düştük yola. Bileti evimizin önündeki gezi bürosundan aldık. Trenle Belçika'ya vardık önce. Ostende'den kalkan hızlı botlardan biriyle Dover'e geçtik. Ordan trenle ver elini Londra... Az yol değil; koca günü yuttu.

Hiç sevmem sınır işlemlerini. Benim özlemim sınırsız, kapısız, kilitsiz dünyadır. İngiliz polisi üstelik epey saygısız. Dünya insanlarını sınıflamış. Kendileri birinci. İkinciyi Avrupa Toplu-

luğu ülkelerinden gelenler oluşturuyor. Öbür ülkelerden gelenler üçüncü sınıf. Gümrükte bunlara birer kapı ayırmış. Birinciye, ikinciye arama yok, olsa da binde bir. Hatta selâm çakıyor... Düşüncesine göre her pislik, hiçbiri henüz insan öldüren bir makine ya da kimya silâhı yapmamış olan üçüncülerden gelir. Onları tepeden tırnağa yokluyor. Yılbaşını özlediğimiz arkadaşlarla geçirmenin hatırına, önceden kestiremediğimiz aşağılamalara katlanıyoruz. Sonuçta gene küçük bir sevinç: "Umduğunu bulamadın, kuşkuların kendine kaldı; oh olsun!"

Yedi tren istasyonunun birinden aldı Emel ile Değer bizi. Önce Herford Street'teki eve gidiyoruz. Çay içeceğiz. Yemeğe çıkacağız. Konuşmaya hemen başladık. Günler böyle geçecek zaten. Otele sadece yatmaya gideceğiz.

Ben gene de yöntemime bağlı kalarak, önce Londra'daki Değer'i anlatayım. Arkadaşım 1933 doğumludur. Robert Kollejlidir. Onunla 1960'tan sonra Ankara'da tanıştık. O zaman "AID" denilen Amerikan yardım örgütünde çalışıyordu. Milli Eğitim Bakanlığı'nda yapılan toplantılara Amerikalı Dr. Winkle'in çevirmeni olarak gelirdi. Anlatmıştım; 27 Mayıs yönetiminin ilk Milli Eğitim Bakanı Prof. Fehmi Yavuz'un oluşturduğu Eğitim Milli Komisyonu'nda Hasan Ali Yücel, Cavit Orhan Tütengil, Emil Galip Sandalcı da üyeydi. Tartışmaların kimi bölümleri dinleyicilere açıktı. Vaktim olunca izlemeye giderdim. Görürdüm, Değer, Dr. Winkle için çevirileri bir bloknota yazarak yapardı.

Soyadının Durukan olduğunu öğrenince, "Sen yoksa Zühtü Bey'in oğlu musun?" diye sordum ona. Şaşırdı: "Evet, ama sen benim babamı nerden tanıyorsun?"

Zühtü Durukan, Adana valisi iken 1946 seçimlerinde CHP'nin Burdur adayı oldu ama seçilemedi. Oysa daha önce İkinci Meclis'ten beriye uzun süre milletvekilliği yaptı. Arada Erzurum valiliği, parti müfettişliği var. Rumelili olduğu için Mustafa Kemal'in has adamı sayılıyordu. Erzurum'da devrim yasalarına karşı geliyor diye epey adam astığı söylenir. Adana valisiyken de sertti. Sertliği sadece astlarına ya da halka değil, ailesine, çocuklarına... Köy gezilerine çıkarken, "Durumları anla, dinle" diye Değer'i de alırmış. Bir kezinde Kadirli mi, Tufanbeyli mi, epey uzak bir yerden dönerken, sorduğu bir soru-

ya Değer'in verdiği yanıta kızmış. "Durdur otomobili!" demiş şoföre. Durdurmuş şoför.

"İn ulan aşağı! Nasıl gelirsen gel şehre!"

Değer o zaman ortaokulda mı, yoksa lisede mi? 1944'ün dikenli, tozlu yollarından nasıl gelecek? Ekmek azık yok, başı da kabak. Parası yok. Gazlayıp gidiyor Vali Bey.

Değer bir süre yürüyor. Acıkıyor, yoruluyor. Nerdeyse yıkılacak. Tek tük de olsa yolculara raslıyor; ama kimseye diyemiyor: "Ben valinin oğluyum!" Sonra diyor ama kimse inanmıyor. Anası gizlice kaymakamlara, bucak müdürlerine telefon açtırmış. Onların yardımıyla Adana'ya döndürebilmiş oğlunu. Değilse çakal, kurt, kurttan beter sivrisinekler yiyip bitirecekmiş. Dudaklar yarılmış, alın burun kavlamış iyice…

Değer, benim kazandığım Amerika sınavından sonra, neymiş, dosyam varmış diye hakkım yenip yedeğim yollanmak istenince gürültü kopardığımda arka çıktı. Böylece bir köylünün oğluyla valinin oğlu arkadaş olduk. Amerika'ya bir yıl gecikmeyle gidebildim. Bir yıl sonra dönüp geldiğimde işini değiştirmiş, yeni açılan Fen Lisesi'nin ders kitaplarını hazırlatıp basmak üzere Çeviri Yayınevi'ni kurmuştu. Bu yayınevi Ankara-Bahçelievler'de idi. Biz de orda oturduğumuz için ilişkimiz arttı.

Bu Fen Lisesi'nin kitap işi alengirli işti. Florida State University (FSU) ile bizim Milli Eğitim Bakanlığı'nın ortak girişimi olarak görünüyordu. Gerçekte Amerikalılar, seçme ortaokul çocuklarını alarak, yarının bilim adamlarını yetiştirmek olanaklı mıdır, değil midir? deneyecekti. Önce bunu Afrika'da yapmayı düşündüler. Ama onlar siyah. Hem de ulusal bağımsızlık savaşı başlatıyorlar. Daha uygunu Türkiye. "Biz denemeyi yaparız, sonunda kuruluş size kalır!" diyorlardı. Öneri bizimkilere çekici geldi.

Bu lisede "modern matematik, modern fen dersleri" verilecek, başkaca Amerikan öğretim yöntemleri uygulanacaktı. O zaman henüz Türkiye'nin hiçbir lisesinde "modern matematik, modern fen" yok. Bunları okutacak öğretmen de yok. Lise öğretmenlerinden seçme bir grup Amerika'ya kursa götürüldü.

Yeni lisenin ders kitabı da yok. Bunları Türkçe olarak FSU yazdıracak. Bu da iki yolla: Bir bölümü Amerika'da okutulan kitaplardan çevrilecek, bir bölümü Fen Lisesi'nin Türk ya da

Amerikalı öğretmenlerince yazılacak... Değer'in üstlendiği, kitapların basımı, düzeltme ve grafik işleri... Çeviri Yayınevi'nde işte bunları yapacak. Parasını bizim Milli Eğitim Bakanlığı'ndan alacak. Ona da FSU verecek. FSU'ye Ford Fondation verecek.

Değer geniş bir çeviri ve grafik takımı kurdu, çalıştırıyor. Başlangıçta işler çok iyi gitti. Ödemeler düzenli yapılıyor. Onlar Değer'e, Değer çalıştırdığı insanlara ödüyor. Ben de soruyorum: "Bunca kârı ne yapacaksın? Bir de yazınsal dizi başlat!"

"Başlatalım valla!" demez mi? "Halka kitap sunalım! Hem güzel, hem ucuz kitaplar! Bunları köylere kadar ulaştıralım!"

Hesap kitap yaptı, bir kitabı sigara fiyatına mal edebilir. Ne güzel? Aldı bizi bir heyecan. Dizinin hazırlanmasını bana yükledi: "Yap arkadaş hazırlığını!" diyor.

Ben ne hazırlığı yapayım? Yaşar Kemal ile Orhan Kemal başta, Samim Kocagöz'le, Brecht çevirmeni Arif Gelen'le, sevdiğim öykücülerden Muzaffer Hacıhasanoğlu'yla ilk ilişkileri kurdum. Halka ucuz ve güzel kitaplar ulaştıracağız. Sözler aldım. Kim istemez? Hatta kimine ödemeler yaptırdım. Kendim de kitaplarımı bu diziye vereceğim.

Ama Milli Eğitim para ödemeyi kesiverdi birden. Çünkü FSU de ona ödemiyor. Açıklanmıyor ama Sovyetler Birliği'nin Sputnik başarısından sonra proje çöktü. ABD'de medya, Sovyetler'e yetişmeyi sağlamak için başka yöntemler bulunup uygulanması yönünde baskı yapıyor. Seçme ortaokul çocukları yerine, aşağıdan yukarıya ulusun bütün çocuklarının okutulup taranması tezi ağırlık kazanıyor.

Para ödenmeyince, Değer anlatılmaz bir yıkıma girdi. Onca insan aylık bekliyor. Ha bugün, ha yarın diyor ama ümidi hergün boşa çıkıyor. Ford Vakfı, "Ben parayı FSU'ye ödedim!" diyerek aradan sıyrıldı. Değer bankalardan bin zahmetle çektiği kredilere yüzde yüz faiz ödüyor… Sonunda Prof. Turan Güneş'i savunman tutup dâva açtı. Ama kolay olmadı, gidip gelip uğraşarak dâvayı kazandı. Ama FSU, hem de ABD kararı tanımadı: "Uluslararası, tarafsız bir mahkemenin kararı gerekir!" dedi. Değer, dönemin Cumhurbaşkanı Sunay'a çıktı. Anlattı uzun uzun. "Ooo, ooo, oooo!" çekti Sunay. "Sen başını çok sert yere, Amerika'ya vurmuşsun be yavrum!"

Değer: "Biz Atatürk çocuklarıyız; asıl sert taşlar bizdik, ama şimdi çakıl olduk!" dedi.

Gene de yardımcı oldu Sunay: "Git benim Attilâ'yı gör. Sefir Bey'den buluşum almana yardımcı olur..." dedi. Sunay'ın oğlu buluşumu aldı, Değer gidip görüştü. Sefir Bey, "31 Eylül tarihinde size ödeme yapılmış!" dedi. Yalan söylüyor; ödeme yapılmadı. Hem de Eylül ayı hep 30 sürer, 31 sürmez.

Değer bu kez Paris Mahkemesi'ne başvurdu. Alacak toplamı 7 milyon dolar. Ama o da ancak 1 milyon dolara karar verdi. Yayınevi az da olsa bir kadro ile sürüyor. Dâva dolap, yıllar alıyor. Paris mahkemesinin kararı da çözüm getirmedi. Değer ağır bunalımlara girip çıkarak hâlâ dayanmaya çalışıyor.

Bu arada benim başım derde girdi: "Amerika'nın ajan kuruluşları, Çeviri Yayınevi yoluyla etkin Türk yazarlarını basım sözleşmeleriyle pasifize etti. Fakir Baykurt buna araç oldu. Zaten kendisi ABD'de öğrenim gördü; onların adamı olduğu kesin; bunu bilerek yaptı!" Söylentiler topal bit gibi günde dokuz yastık geziyor. Duyan inanıyor. İlişki kurduğum yazarlardan beni tanıyanlar dışında, bu söylentilere kapılanlar var. Dişimi sıktım, gücüm yettiğince dayandım.

Çeviri Yayınevi ajan kuruluş değildi. Benim de çok iyi düşüncelerle ortaya attığım düşünce ne yazık gerçekleşmedi. Orhan Kemal öndelik olarak aldığı paraları geri verecek oldu; Değer'le konuştum. "Hayır kalsın ve Orhan Ağabey bizi hoşgörsün!" dedi.

Saçma söylentiler yüzünden bir süre üzüldümse de, kendimi daha fazla savunma gereği duymadım. Değer'le ilişkimi de kesmedim.

Emel onun ikinci eşidir. Ben öğrenim için Amerika'ya giderken, Muzaffer çocuklarla Burdur'da kaldı. Bahçelievler'deki kira evimizde geçici olarak annesiyle birlikte Emel oturdu. Dönünce de boşalttı. Değer'le arkadaşlığı o yıllar başladı. Dönüp geldiğimde evlenmişler. Fen Lisesi kitapları işi olumsuz sonuçlanınca, boğazına kadar borç içinde birlikte çıkıp Londra'ya göçtüler. Bin bir zorluğa göğüs gererek hâlâ borç ödemeye çalışıyorlar. Değer, bilgisayar başında Mısır, İran ve Türkiye'ye, Almanya ile İngiltere'den yedek parça sağlayıp sevk ediyor.

Türkiye'den Afrika ülkelerine çimento satıp kârını alıyor. Altı milyon dolar çok büyük borç; nasıl ödenir?

Hem geziyor, hem dertleşiyoruz. Sabah ya da öğleden sonra otomobile binip Londra içinde, çevresinde dolaşıyoruz. Regent Park'a, Hyde Park'a, Kensington Gardens'e girip yürüyoruz. Ben yabancı şehirlere gidince bu tür parklara girdim mi çıkmak bilmem. Hele Botanik Bahçesi denilen bitki müzelerine hiç doyamam. Ne yapayım ki, sınırlı bir zaman için geldik. Çıkıp başka yerleri de görmek istiyorum.

Biraz da Thames kıyısında yürüdük. Lambeth Köprüsü'ne doğru gelince o küçük yeşil dilim üstünde kiraz ağaçlarımı aradım. Şimdi ne yaprakları, ne çiçekleri var. Gene de, onları bir kez daha gördüğüme sevindim. Gövdelerine elimi sürdüm.

Sonra geçtik, Charles Dickens evinin karşısında, daha çok gemicilerin gelip gittiği bir doyumevinde öğle yemeği yedik.

Kimi zaman birlikte, kimi zaman Tonguç'tan ayrılıp kendi başımıza gidiyor, sözleştiğimiz saat gelince dostlarla buluşuyoruz. Bir gün üçümüz birlikte Nermin Abla'ya çaya gittik. Yıllar nasıl akıyor? Nermin Abla yaşlanmış. Jasper enişte'nin ölümünden sonra Alswörthy Road 55 B'deki evde, değerli kitaplar ve resimlerle dolu duvarların arasında yalnız kalmış. Oğlu Osman eşini alıp ayrı eve taşınmış. Duvardaki resimlerden birkaçı Abidin Dino'nun. Bunlardan biri Namık Kemal'in portresidir. Abidin Dino; Nermin Abla'nın geçmiş akrabalarından olan şairin yüzüne bir melek güzelliği vermiş. Bir fotokopisini alabilsek diye çırpındım. Nermin Abla çerçevenin sökülmesine istekli görünmedi. Tonguç fotoğrafla bir çekimini aldı; bakalım nasıl çıkar?

Highgate'de oturan Rifat ile Deniz de ara sıra Değergile geliyor. Çay içiyor ya da birlikte yemeğe çıkıyoruz. Rifat da. Deniz de ODTÜ'de çalışırdı. Karşılıklı Ankara günlerimizi anıyoruz.

Londra'da en görmek istediğim yerlerden biri kuşkusuz "British Museum" ile "Library" idi. Geniş merdivenlerden çıkılarak girilen kapılarını mermer aslanların tuttuğu bu müze ile kitaplık dünyanın en büyük kuruluşları arasında yer alıyor. Bunların içinde kuşkusuz İngiliz kültürünün değerleri de sergileniyor; ama sanırım bunlar nerdeyse devede kulaktır. Kitaplıkta en

önemli dermeyi Shakespeare'in yapıtları oluşturuyor. Oraya bir de büstünü koymuşlar. Derece derece öbür İngiliz yazarlarının yapıtlarına, el yazılarına yer veriliyor. Süreli Sergiler Bölümü'nde o ay "Print and Drawing" adını taşıyan Çin ve Çekoslavak resim ve kitap sergisi vardı. Özellikle Çin'den gelen iki renkli, üç renkli ağaç baskılar pek güzeldi.

Karl Marx 30 yıl süreyle bu kitaplığın merdivenlerinden inip çıktı. Dünyayı sarsan, hem de değiştiren en ünlü yapıtı *Kapital*'i burda yazdı. Hiçbir görünür köşede anısı yok. Bir yere el kadar bir resmi asılmamış, bir bölüme büstü konulmamış. Görünürde adı da yok. Birkaç sayfa el yazısını çerçeveleyip bir yere asmamışlar. Sanırım buna benim gibi başka görücüler de şaşıyordur. Kurumların bu derece büyük, hem de görkemli olmasına diyecek yok; anlayış da buna koşut olmalı.

Müze bölümüne geçtiğimizde yorulmuştuk. Gene de gezip dolaşmayı sürdürdük. Hatta müze bölümünde daha uzun kaldık. Bu bölüm, dünyanın özellikle geri ve yoksul kalmış eski uygarlık ülkelerinden getirilen taş, tunç, demir, tahta yapıtlarla dolu. Bu ülkeler arasında Mısır birinci sırayı alıyor. İkincilik kesin olarak bizim. Sonra Ortadoğu, Arabistan ve Yunanistan'dan getirilen yapıtların doldurulduğu bölümler gelir. Kaldırılmaz büyüklükte mermer kayaları gemilere yükleyip getirmişler. Bunların çoğu tanrı yontuları ya da tapınaklar. Bizim Çatalhöyük'ten kaldırılan Ana Tanrıça, Nemrut'tan kaldırılan kanatlı tanrılar, aslan-insan yontuları gerçekten görülmeye değer büyüklük ve güzelliklerdir. Bir tanrı yontusunun kolu iki metre, sol eli yumruk! Mor granit yontunun sadece başı kocaman bir kaya… Kırılmaz sanmışlar ama zamanla kırılmış. Bunlar üçer beşer bin yıllık yapıtlar. Mısır'dan birde insan mumyası getirip camekâna koymuşlar. M.Ö. 3200 yılından kalma.

Britanya Müzesi'nin asıl ziyneti Bodrum'dan getirilen Mausoleum'dur. Türkçeye de "mozole" olarak geçen bu anıt gömüt, Karya kralı Mausolos'un imiş. Dünyanın yedi görkeminden biri, kimi zaman da birincisi olarak anılır. Almanlar gibi İngilizler de çok yapıt aşırdı Anadolu'dan. Ne yazık biz bunların yakın zamana kadar ayırdına varmadık. Bodrum'a sürgüne gönderilen Halikarnas Balıkçısı (Cevat Şakir), Bodrum'un pek çok özelliği,

güzelliği yanında kaçırılan mozole ile de ilgilendi. Bunun için İngiltere kraliçesine mektup yazdı: "O mozole asıl kurulduğu yere, Bodrum'un mavi gökleri altına yakışır; onu buraya yollayın..."

Kraliçe, Halikarnas Balıkçısı'nın mektubunu, yanıtlasın diye müze müdürüne aktardı. Müdür Bey'in yanıtı şöyle: "İlginize teşekkür ederiz. Müzemizde mozolenin bulunduğu salonun duvarını, tavanını maviye boyatacağız..." Gerçekten boyatmışlar maviye; gene de cezaevi hücresinde gibi yabansı yabansı duruyor orda...

Avrupa'nın bu varsıl ülkesi, yoksul ülkeleri her yönden sömürdüğü gibi, sömürdüklerini her gün, hiçbir sakınma ve utanma duymadan herkese göstermeyi sürdürüyor.

Yunanistan'da Melina Mercuri kültür bakanı olunca kendi ülkesinden götürülenleri geri istedi. Ona, "Biz bunlara avuçlar dolusu para saydık. Değerlerini ödeyin, verelim..." dediler.

Paranın zorbalığı silâhın zorbalığını andırıyor. Vermiyor. Ama verecek bir gün. Bizim başarıp alamadığımızı çocuklarımız alacak. İngiltere'nin gelecekteki çocukları bu hırsızlıklardan utanç duyacak. Her taş gibi, her yapıt da yerinde ağır. Berlin Bergama Müzesi'nde kapalı Zeus Sunağı da içinde, bir gün hepsi geri gelecek.

Müzeyi gezerken arkadaşım anlattı: "Değerli yapıtlar taşınırken, deniz yollarında epey gemi battı. Burda sergilenenden çok yapıt şimdi derin sular altında yatıyor. Ama kim bilir hangi enlemde, boylamda?" Umarım bir gün onlar da bulunur.

❁

Bizim Rifat, yedi yıldır "Victoria and Albert Museum"a yakın bir kolejde kömür kimyası dersi veriyor. Rifat bu alanın en iyi elemanlarından sayılıyor. İngilizlerin çok işi düşüyor kendisine. Yurt içinden dışından araştırma fonu sağlamak için türlü kuruluşlara mektup yazmak gerekiyor. Bu mektupları Rifat hazırlıyor. Eşi Deniz'in dalı ise toplumbilim. O da araştırma projelerinde görev alıyor. Bizim acımadan attığımızı, eller havada kapıp alıyor; işte iki örnek daha.

Sayılı gün değil mi; şurası burası derken geçiveriyor. Birlikte gitmeye vakit olmayan yerlere Tonguç tek başına gitti. Ama bizim gittiğimiz yere o gidemedi, onun gittiği yere biz gidemedik. Ben örneğin Madame Tussaud'un ünlü Mumyalar Müzesi'ne, önünden altı kez geçtiğimiz halde gitmedim. Tonguç Victoria Müzesi'ne koca bir gün ayırdı. Akşam buluştuğumuzda yorulmuş bitmişti. "Baba yahu; gez gez bitmiyor! İnsana en az bir hafta gerek!" diyor. Ertesi akşam Rifat'la birlikteyiz. "Tonguç senin müzeyi gezdi; ama bir gün yetmemiş, bir hafta gerekir diyor…" dedim. Rifat elini başına vurup düşündü düşündü:

"Müze gezmenin herhal bir anlamı vardır, ama nedir? Bunu söyleyebilecek durumda değilim. Ben haftanın üç günü öğle yemeklerimi Victoria'nın kafeteryasında yerim. Londra'da öğle yemekleri için eve gidilmez. Karnını dışarda, sokakta doyurursun. Olanak boldur. Tavuklu, sucuklu, mayonezli kıstırıklar, hem de en iyisinden, adım başı, uygun fiyata, boldur; alır yersin. İstediğin içeceği de içersin. Ama müze kafeteryasında yemek bir keyif, hatta bir ayrıcalıktır. Her gün öğle yemeğinden sonra iki saat boşum. Bu saatleri müzeye veririm. Kendime her hafta bir oda alırım. Dışından size nasıl göründü bilmem; o yapı zaten kat kat bir şiirdir; hem de oda sayısı bilmem bin mi, kaç? Fakir Ağabey, ben gezmeyi sekiz yıldır bitiremedim ama kafama koydum, bitireceğim. İki yıl önce Frankfurt Uluslararası Kitap Fuarı'nı gezmiş bir arkadaşla görüştüm. Dünyanın her yanından gelmiş binlerce kitapçı ve sayısı belirsiz yeni kitap! Türlü ülkelerden gelmiş görücüler, yarım günde, bir günde bütün fuarı gezip geçiyor. Nasıl olur? Sen daha iyi bilirsin; kimi yazarlar bir kitap için bir yaşam vermiştir. O kitap yarım saniyede nasıl geçilir? Fakir Ağabey, öyle resimler Victoria and Albert Museum'da da var..." Rifat, elini kafasına vurup yeniden düşünüyor. Sonra cebinden bir bloknot çıkarıyor:

"Size hangisini örnek vereyim bilmem ki? Bakın, hiç aklınıza gelmeyecek bir resim. Bir Japon grafik ressamının. Adı da tuhaf: Katsushika Hakusai'nin Büyük Dalga adlı resmi. 1929'da yapılmış. Gerçekte bu resim 24.6x36.2 cm boyutlu, renkli ağaç baskı. Çok küçük bir resim Ağabey; ama Victoria Müzesi'nde yeri var, sanat tarihinde yeri var. Dalgalar yükselip kıvrılarak

birbirine ekli yaylar yapıyor. Ön plânda büyük dalga suya geri kartal gibi iniyor. Oluşan yayda, uzakta, başı karlı Fuji Yama görünüyor. Bu Hokusai, yorulmak bilmez deli bir herif Ağabey! 1760-1849 yılları arasında yaşamış Tokyolu bir ressam. Fuji'nin görünüşü üstüne böyle 36 resim yapmış. Yaşlılık döneminde özellikle çok çalışmış! Bu resim örneğin, benim çok günlerimi aldı; belki üç ay, her gidişimde uğradım. Şimdi de uğruyorum ara sıra. Benimki müze gezmek değil belki, başka iş. Tonguç'u eleştirmiyorum. Victorya Müzesi bir günlük olmadığı gibi, bir haftalık da değil. Ama ne yapabilir; Londra'da sadece bir günü var; gene iyi!"

"Çok haklısın!" dedi Tonguç birden. "Burda olsam ben de senin gibi yapmak isterim!"

Emel ile ben bu kadarına katılmadık. "Siz yaşamınızı müze gezerek tamamlayın; kendiniz zahmet edip yapıt vermeyin! Her işin bir kararı var, kararı!" dedik. Bu sözümüze çok güldüler.

❀

Rifatgil, Highgate'de oturuyor ya, onlara sormadık: Bir zamanlar Kari Marks da ailesiyle orda oturmuş mu? Ama 1883'te 65 yaşında ölünce oranın gömütlüğüne gömülmüş. Acaba Highgate nasıl bir yer; küçük bir köy mü, yoksa büyüdü mü? Değer'e dedim, bizi oraya götür bakalım. Tonguç'la Muzaffer de gelecek.

"Ne var orda; ne yapacaksın?"

"Şöyle bir dolaşmak istiyorum..."

"Haaa dolaşacaksın; olur götüreyim!"

Yılın da son günü. Haritadan yolu izleye izleye gidiyoruz. Soruyor Değer: " orda nereye götüreyim sizi?"

"Gömütlüğe götür..."

"Hay Allah; ne var gömütlükte?"

"İnsan yaşadığının ayırdına varmak için arada ölenlerin köyüne uğramalıdır! Sen uğramıyor musun?"

Bakıyor yüzüme: "Aklımdan bile geçirmedim ölümü…"

"Ölümü değil, yaşamı!

"İşte yaşıyorum ya; ölümü neden geçireyim aklımdan?"

"Belki şimdiden sonra geçirirsin…"

Araştırıyor gözlerimi, ciddi miyim? Böyle böyle Highgate'e vardık. Artık orası Londra'nın bir mahallesi olmuş. Kasaba tipi evler dereyi tepeyi doldurmuş. Bunlar uslu uslu tepeler. Dereler de öyle derin değil. Yamaçlar sarp değil. Değer şehir plânından gömütlüğün yerini de buldu. Ama bir türlü kapısına varamıyor; dönüp dolaşıp aynı yere geliyor.

"Sorsana bir İngilize!"

"Yok canım, ne gerek var; buluruz..."

Ama bulamıyoruz. Çiftçiye benzer bir adama sorduk sonunda. Bizi şöyle bir süzdü: "Marks'ı mı, yoksa Spencer'i göreceksiniz?"

"Marks'ı…" dedim ben.

Değer elini başına attı: "Hay Allah; nasıl da düşmedi jetonum! Yahu desene; ben de görmüş olurum!"

"Gene görürsün; otomobili eyleyecek bir yer bul!"

Alçakgönüllü bir kasaba gömütlüğü orası ama büyük. Kapıdan söylediler, nasıl gideceğiz, nerde bulacağız aradığımızı. Asyalı, Afrikalı insanlar yürüyor önümüz sıra. Arkalarına düştük. Hiç orayı burayı dolaşmadan dosdoğru vardık Marks'ın önüne.

"İnsan bir demet çiçek alır; böyle eliboş gelinir mi?" diye kızıyor Değer. Çiçeği bir daha geldiğimizde getiririz. Bu kez yolunu, yerini öğrendik. Hiç ümidi yok bir daha geleceğimize: "Kaç yıldır Londra'dayım, ilk geliyorum!"

Marks'ın yattığı küçük bir aile gömütlüğü. 2.80 metre yüksekliğinde, petrol rengi bir dikitin üstünde duruyor büstü. Ön yüzünde, ortada çerçeve içinde beş kişinin gömülü olduğu bildiriliyor. 1881'de eşi Jenny, 1883'te kendi, gene 1883'te beş yaşında ölen torunu Harry, 1890 ile 1898 yıllarında kızları Helena ile Elenor… Bu çerçevenin üstünde "Workers of all Iands ünite! Bütün ülkelerin işçileri, birleşin!" Çerçevenin altında bunun kadar ünlü başka bir sözü:

Filozoflar dünyayı şimdiye kadar çeşitli biçimlerde yorumlamaya çalıştı; oysa önemli olan onu değiştirmektir.

Marks ailesinin sol yanında komşu olarak Griffiths çifti yatıyor. Sağ yanında, hemen dibinde, adeta bitişik gibi, 1915'te Trinidat'ta doğup 1964'te Londra'da ölen sosyalist kadın savaşımcı Claudia Vera Jones gömülü. Halkının özgürlüğü yönünde, faşizme karşı savaşan kadın sadece 39 yıl yaşamış. Getirip onu Karl Marks'ın dibine gömmüşler, öyküsünü bilmiyorum ne yazık.

Herbert Spencer, Marks'ın zıddıydı. Az ötesinde bir yerde yatıyor ailesiyle. O topluma Darwin kuramını uyguladı. Marks ise diyalektik materyalizmi. Zıtlıkları sürekli olacak.

Marks'ın geliştirdiği tarihsel materyalizm ile diyalektik materyalizm, felsefe ve politika yöntemleri olarak, karşıtlarınca da kullanılıyor. Bu gömütte yatan adam dünyaya gelmeseydi bilim eksik kalırdı. O, düşünceyi geliştirmekten başka, düşünce ile eylemin birliğini kurdu. Doktrinciyi devrimci yaptı. O, silâh yapan "uygar toplum" yerine barışta kararlı "insanlık toplumu"ndan, "toplumsal insanlık"tan söz etti. Onun idealleri asıl gelecekte, Almanya'da, Amerika'da, Japonya'da işçiler kendine gelince gerçekleşecek. Üretim güçleri sürekli gelişiyor. İnsanın yaptığı aracın gücü sürekli artıyor. Yaratılan bolluktan başka, dünyayı sınır tanımadan saran ekolojik sorunlar nedeniyle de, yeryüzü Marks'ın önerdiği "toplumsal insanlık" değerlerine sarılacak. Bilgice gelişmemiş, zihin tembelleri onu Yirminci Yüzyıl'da anlayamazsa ne gam; Yirmibirinci Yüzyıl'da anlamaya vakitleri olacak.

❁

Londra'da 1987'yi nasıl karşıladık biraz da onu anlatayım. Bu dev şehir, bir ucundan öbür ucuna, 100 kilometre! Nüfusu 13 milyon olmuş. Bu şehirde İngilizler, yabancılarla yaşıyor. "City of London" denilen çekirdekte hemen hemen İngiliz yok. Şehrin işlerini, özellikle ayak işlerini yabancılar yüklenmiş. Trafik polislerinin çoğunluğu yabancılardan. Taşıtlarda, doyumevlerinde, temizlikte hep onlar. Polislerin de sanırım yarısı melez.

İngilizler de varsıllar, yoksullar diye ikiye ayrılıyor. Yoksullar Londra'da yaşayıp hizmetlere koşulurken varsıllar Londra

dışında yaşıyor. Ancak gündüzleri merkezdeki işlerine gelip gidiyorlar. Fabrikalardaki işleri zaten dar gelirli işçiler üstlenmiş. Yerken, yürürken dalgın, çok televizyon seyretmekten serseme dönmüş, belleksiz, hatta bir ölçüde beyinsizleşen insanlar olmuş İngilizler.

Noel ve Yılbaşı geliyor diye şehir, tabii Cromwell Road, Piccadilly, Oxford Street gibi büyük cadde ve bulvarlarıyla korkunç ışıklandırılmıştı. Akşama doğru İngilizlerin temelli boşalttığı ana caddelere yabancılar dolmaya başladı. Biz çıktığımızda ise ayak basacak yer kalmamıştı. Daha çoğu gençler, öğrenciler, gezginler… İlâç için arasan İngiliz'in olmadığı bir Londra, yılbaşı akşamında bana çok garip göründü.

Kent merkezini dolduran kalabalığın özelliği, gruplar, klanlar halinde öbekleşmesi. Hepsi kızlı erkekli, kadınlı… Burunlara yuvarlak kırmızı plastikler takılmış; iyice palyaçoya benzemek için yanak, yüz, hem de saçlar türlü renge boyanmış. Bayların da, bayanların da başında acayip fotür şapkalar, sırtlarında siyah paltolar var. Çoğunluk öpüşüyor, sevişiyor; hem de daha gece yarı olmadan içip sızmaya başlamışlar. Üşüdükçe birbirine sarılanlar var. Bunların çoğu ezilmiş aileler kesiminden geliyor. Piccadilly Circus'ta, Trafalgar'da yılbaşı karşılama gibi bir "lüks"le o ezilmişliği bastırmaya çalışıyorlar. Taşıtlar yok artık. Sadece yenip içiliyor, şarkı söyleniyor. Naralar atılıyor. Hiç anlamam, esrar, morfin gibi keyif getiriciler de bol bol alınmış. Acayip bir sallanma, hem de havada acayip bir koku…

İnsan böyle mi eğlenmeli? Dünyanın bu en büyük başkentlerinden birinde yılbaşı böyle mi kutlanmalı? Nedir bu? İçimden hiç bu sallanmalara, bağırıp çağırmalara, içmelere katılmak gelmiyor. Elimden gelse otele dönüp yatacağım.

Değergil, "Sabret; saat 24.00'te burası hoş olur!" diyor. Sabrediyorum. İnsanların oyunlarından, danslarından, birbirinden güzel gösterilerinden burda kırıntı yok. Asya'nın, Afrika'nın, Latin Amerika'nın eline su dökemez bir Avrupa mı oluştu? Tanımı yapılamamış bir erozyon her şeyi bu derece silip süpürdü mü? Kâh üşüyerek, kâh kıyıdan kıyıdan gidip şenliğin göbeğine erişmeye çalışarak vakti gece yarısına vardırdık. Herkesin ko-

lunun altında şampanya şişeleri. Patlatmak için hava fişekleri, maytaplar hazır.

Derken saat geldi. Şişeler pat pat açılıyor, yarısı yere, yarısı ağza dökülerek elden ele geziyor. Atılan çığlıklar çılgınlık derecesine varıyor. Gökyüzüne fırlatılan fişeklerden oluşan çiçekler aşağı doğru dökülmeye başlıyor. Patpatlar birbirini izliyor. Çiçekler birbirine ekleniyor.

Belki on beş dakika kesintisiz sürdü bu. Sonra insanlar o yana, bu yana yürümeye başladı. Büyük bir sakıncanın geleceği bildirildi sanki, şehir merkezini bırakıp gidiyorlar. Derken dönüşler hızlandı. Belki bir yerlerde bekleyen taşıtlara yetişmek istiyor herkes. Yürüyenlerin yüzüne bakıyorum. Sanki kimse hoşnut kalmamış, aldatılmış bir burukluk içinde, içinden söverek gidiyor. Bir an önce hana, otele varıp yatmalı. Alanlar, caddeler anlatılmaz bir pisliğin içinde. Arada sızmış insan yıkıntıları kalıyor.

Konuşmadan yattık o gece. Ertesi gün döneceğiz. Dover'e kadar trene, Ostende'ye kadar hızlı bota bineceğiz. Ordan da trenle Duisburg'u bulacağız... Değer, "Ağır olun sizi Dover'e ben götüreyim; biraz daha konuşmuş oluruz..." diyor.

Bizim Öğretmenler

Anlatmıştım; Rur Havzası'nda şehirler birbirine kaynamış, köyler erimiş. Köylerin kimini kaldırıp atmış, yerine fabrika kurmuş ya da gelecek on yıllar, yüz yıllar için tepelerce, dağlarca kömür yığmışlar.

Yüz yıldan fazla süredir bu havzada yabancı işçi çalışır. Maden ocaklarında, fabrikalarda binlerce, on binlercedir bunlar. Şehirlerin sokaklarını, alanlarını, havaalanlarını, hastaneleri, büroları bunlar temizler. Yirmi beş yıldır Türkler çoğunluktadır. Onlar eşlerini çocuklarını getirince iyice çoğaldılar. Bu yüzden sorunları da çoğaldı.

Okul sorunu nerdeyse başta geliyor. Türk ana baba genellikle, "Çocuğum okursa işçi olmaktan kurtulur!" diye düşünür. Okula verir, Anadolu'daki gibi öğretmene güvenir, ötesine bakmaz pek. Okul sorunu bu yüzden de büyür.

Yabancı işçi oranı Duisburg'ta fazladır. Örneğin öyle okullar vardır, öğrencisinin %50'si Türk. Bunlar ana derslerini Almanca görür, haftada dört saat kadar da Türkçe öğrenir. Bu amaçla Duisburg'ta 130 Türk öğretmen çalışır. Bunların çoğu buraya işçi olarak gelmiş, sonra bir fırsatını bulup öğretmenliğe geçmiştir. Yabancı öğretmenleri okul müdürlerinden başka kesim müfettişleri yönetir. Müfettişlerin yetkisi büyüktür.

Şimdi ben de Duisburg'ta bizim işçi çocuklarına ders veren öğretmenlerden biriyim. Burdaki öğrencilerim, onların ana babaları, hatta okul müdürleri, müfettişleri üstüne gözlemlerim ciltler dolduracak kadar çoğaldı. Hepsini yazmaya zamanım yetmez. Bu anlatacağım onlardan biridir.

Eylül başında müfettişlerden ikisi, Bayan Gross ile Bay Büskes, bakanlık adına, bizi şehir merkezindeki Gertrud Bäumer okulunda bir toplantıya çağırdı. Ağustos sonunda hepimize birer yazı geldi. Bu yazıda bir görev görüşmesi yapılacağı, mutlaka katılmamız "dostça" rica ediliyor.

Toplantının yapılacağı günün öğle sonrası dersleri kaldırıldı. Böyle toplantılar ara sıra olur. Bunlar öğretmenlere gündemleriyle bildirilir. Bu kez gündem yok, yalnız "görev görüşmesi" deniyor. Belki önemli bir durum var. Belki yeni bir dil sınavı yapılacak. Belki bütçe zorlukları nedeniyle yirmi öğretmen işten çıkarılacak. Herkes "Hayırdır inşaallah!" diyor. Okulun lüks toplantı salonu önünde beklerken, maden ocaklarının ağzında sigara içen işçiler gibi gergindik. Müfettişler bir köşede bekliyor. Saat 15.00 olunca toplantı başlayacak. Türkiye'de türlü baskılar ve kesintilerle, zor güç 25 yıla varan meslek yaşamımda ilkokul, ortaokul, lise öğretmenliği, ilköğretim müfettişliği yaptım. Çok müfettişe yanıt verdim. Birkaç öğretmene de soru sordum. Gerçekte telâşa gerek yok. Soruları varsa yanıtlarız.

Akpınar Köy Enstitüsü çıkışlı Mehmet Özkan arkadaşımı sigara dumanları arasından çekip salona daldım. En ön sıradaki iki koltuğa oturduk. Az sonra öbür arkadaşlar girdi. Müfettişler

sahnedeki masanın başına geçti. Bayan Gross kısa bir selâmlama konuşması yaptı, sözü Bay Büskes'e verdi. O da yeni ders yılının başında bizleri niçin görüşmeye çağırdığını anlatmaya başladı: "Ortada küçük bir sorun var" dedi müfettiş Büskes. "Bunu sizlerle birlikte çözmek istiyoruz. Bize yardımcı olmanızı rica ediyoruz."

Mehmet Özkan: "Bu kadar kibarlığın altında bir pislik var!" dedi. Mehmet öğretmenin yaşı ilerledi. Yurttan emekli, burdan da emekli olmasına az kaldı.

"Sayın Bayanlar, Baylar! Biliyorsunuz ilimizde öğretmen fazlalığı var. Biz bunu fırsat buldukça eritmeye çalışıyoruz. Şimdi eyaletimiz içinde Wesel, Wuppertal ve Castrop-Rauxel şehirlerine birer öğretmen gerekiyor. Aranızdan üç öğretmen bu şehirlere gidecek. Sizler, yürürlükteki yönetmeliklere göre, tıpkı Alman meslektaşlarınız gibi, birtakım haklarla birlikte, yükümlülük de taşıyorsunuz. Eyaletimiz Küitür Bakanlığı, hiç sormadan sizleri bir yerden alıp başka yere verebilir. Ama biz karşı karşıya bulunduğumuz sorunu sizlere danışarak, görüşerek çözmekten yanayız. Belki aranızda gönüllü gitmek isteyen vardır. Varsa rica ediyorum, lütfen söyleyiniz. Öğretmen açığı olan şehirleri bir daha söylüyorum: Wesel, Wuppertal, Castrop-Rauxel..."

Müfettişin söylediği yerler birer birer gözümün önünden geçti: En uzağı 50 kilometre. Üçüne de otomobille, otobüsle, trenle bir saatten az sürede ulaşılır. Üç gidiş gelişli otoyollarda tıkanma olmaz. Otobüs için aldığın bilet, aktarma yaparsan tramvayda, trende geçer. Trenler dakik. Wesel olsun, Wuppertal olsun, gerdanlık gibi güzel şehirlerdir. Kömür bölgesi Castrop-Rauxel, Duisburg'a kıyasla daha küçüktür.

Salona bir sessizlik çöktü. Bizim öğretmenlerden çıt çıkmıyor. Bay Büskes gözleriyle hepimizi tarıyor: "Ev taşımak isterseniz, ki elbet isterseniz, çünkü her gün gidip gelmek zor olur, taşınma giderleriniz karşılanacaktır. Bunu da belirtmiş olayım…"

Arkamda oturan Çepnili Halil Özer, "Yem!" diye mırıldandı. Salonda, buna benzer sözlerden oluşan bir gürültü belirdi. Müfettiş konuşmasını sürdürdü:

"Gönüllü gitmek isteyen yoksa, o zaman seçimi biz yapacağız. Bunun için elbet bazı ölçüler kullanacağız. Ne gibi ölçü-

ler? Önce bekâr öğretmenler, sonra çocuksuzlar, sonra çocuklu ama çocuğu henüz öğrenim çağına girmemiş olanlar arasından üçünü ayıracağız. Eğer üç gönüllü çıkarsa, işimiz kolay olur. Lütfen gönüllü meslektaşlar kendini belli etsin..."

Bir bayan arkadaşımız söz istedi. "Buyurunuz, sizi dinliyoruz..." dedi müfettiş.

"Efendim, sormak istiyorum; acaba Wuppertal'deki okul, şehrin içinde mi, yoksa dışında bir yerde mi? Eğer dışında ise merkeze ne kadar uzakta?"

Müfettiş bu sorunun altında hiç değilse %50 bir gönüllülük sezdi. Önce bayan arkadaşımıza teşekkür etti, sonra sorusunu yanıtladı: "Okul, şehrin Barmen bölümündedir. Biliyorsunuz, Wuppertal bundan 60 yıl öncesine kadar Elberfeld ve Barmen diye iki ayrı şehirdi. Sonra birleşip gerçekten büyük ve güzel bir şehir oldu. Öğretmen açığı olan okulun Türk öğrenci oranı %30'dur..."

Bayan arkadaş teşekkür ederek yerine oturdu. Müfettiş sordu: "Gönüllü olarak Barmen'e gitmeyi arzu ediyor musunuz?"

"Biraz düşünmem gerekir…"

"Başka sorusu olan varsa lütfen sorsun!"

Galiba yok. Kimse parmak kaldırmıyor. Müfettiş Büskes kısık gözlerle salonu taramayı sürdürüyor. Yeniden sordu: "Yok mu gönüllü?" Hiç parmak kakmıyor, demek ki yok. "Sizler sormadınız ama ben anlatayım. Castrop-Rauxel'deki okul şehir içinde. Wesel'deki ise şehrin az dışında. Buraya gidecek meslektaşımıza bir yıl kıdem yükseltimi vereceğiz..."

Bayan Gross ekledi: "Aynı yükseltimi, gideceklerin üçüne de verelim! Niçin birine verip, ikisine vermiyoruz?"

Bay Büskes başını salladı: "Evet, bunu yapabiliriz. Doğru sordunuz, niçin yapmıyoruz? Gönüllüler lütfen adını yazdırsın..." Ama bir türlü üç gönüllü çıkmıyor. Ben de İçlerinde olmak üzere 130 öğretmen, Duisburg'un dumanlı havasına, klorlu suyuna demek iyice alışmışız; ayrılamıyoruz.

Bay Büskes biraz daha bekleyip, "Öyleyse şimdi sizi gruplara ayıracağız. Her birinizle teker teker konuşacağız!" dedi.

Az önce arkamdaki sıradan "Yem" diye mırıldanan Çepnili Halil Özer bu kez, "Kolay yutmak için parçalıyor!" dedi.

Taşova'nın eski TÖS başkam Mehmet Özkan, acaba kış ortasında sürgüne gönderilen öğretmenleri mi düşünüyor? Bir ara buğulu gözleri titredi. Biraz yandan kendisini süzdüm. Geride kalan TÖS yıllarına kendim de daldım. O yılları ben de Mehmet Özkan gibi canımda duya duya hem Ankara'da, hem taşrada yaşadım. Türkiye'nin yeraltı, yerüstü servetlerinin ulusal çıkarlara göre işletilmesinden söz eden meslektaşlarımızı Ankara'daki Bakanlık kar demeden, kış demeden Antalya'dan alıp Erzurum köylerine, Keşan'dan alıp Şemdinli köylerine sürerdi. Dernekle, sendikayla uğraşanları duman ederdi. Öğretmenler kışlık odunlarını, kömürlerini güzden almışsa, ölü pahasına satar, "Yağar eser yolcu günüdür!" deyip yola düşerdi. Gitmese üç beş gün içinde görevden ayrılmış sayılır. Bu yüzden koşarak giderlerdi. İkircim geçiren olursa, onları da sendika uyarırdı: "Aman kardeşim! Gideceğiniz yerde de halk var, yurt çocukları var. Gidin halkı uyandırın, yurt çocuklarını yetiştirin!" Bir yandan da üçer beşer liralık ödentilerden ayırdığımız paralarla savunmanlar tutup Danıştay'da dâva açardık. Sendikanın genel başkanı olduğum halde ben de sürüldüm. Yasaların, yönetmeliklerin hizmete ilişkin maddelerini, zamanın bakanlığı, TÖS'lü öğretmenleri "hizaya getirmek" için kullandı. Sürüyor, soruşturma açıyor, ceza veriyordu. Danıştay yargıçlarının önüne dolaplar dolusu dosya yığılıyordu. Bu yüksek mahkeme, oldukça yavaş dönen bir hızla, isteklerimizin %90'dan fazlasını haklı görüp Bakanlığı frenleyen kararlar verdi. Bakanlık, sürdüğü öğretmenleri, gene de eski görevine döndürmedi, bu kez daha sapa yerlere sürdü. Yarı okumuş kasaba delikanlısı gibi, "Keyf benim değil mi? Yetkim var, istediğim yere sürerim!" diyordu. Zaman zaman Danıştay'a gönderdiği savunmalara bu anlayışını açıkça yazıyordu. O yıllar, Türkiye'de öğretmenlerin yok yere cezalandırıldığı, anlayışsız yıllardı. Sonra daha beter yıllar geldi. Öğretmenler işkenceye yatırıldı, öldürücü yöntemlerle sorguya çekildi. Bilinmez yerlere gömülen ölüleri ailelerine verilmedi. Cezaevine kapatılanlar, savaş zamanı düşmandan alınmış tutsaklar kadar bile iyi işlem görmedi.

Müfettiş Büskes'in sesiyle kendime geldim: "Şimdi söyleyin bakalım! Wuppertal'e gönüllü gitmek istiyor musunuz?"

Yanımdakine soruyor. Demek herkesi yoklayacak.

"Evli misiniz?"

"Evliydim, boşandım, yeniden evleneceğim..."

Sıranın kendime geldiğini bilemedim; iyi dalmışım demek. Bay Büskes, "Baykurt'u geçiyorum, kendisine Duisburg'ta gereksinmemiz var!" dedi. "Baykurt'un yanındaki meslektaşım, lütfen siz söyleyin; okuyan çocuğunuz var mı?"

"Var efendim..."

"Kaçıncı sınıfa gidiyor?"

"İkinci sınıfa gidiyor efendim..."

"Oooo, daha küçük! Kaç tane?"

"İki tane efendim. Biri dörde gidiyor..."

Müfettiş onu da geçti. Sora sora bütün arkadaşları, bütün grupları dolaştı. Elindeki deftere on kadar ad yazdı. "Size bir hafta süre veriyoruz. Lütfen düşünün, kararınızı şu numaralı telefona bildirin. Ya da doğrudan çıkıp gelin, konuşalım..."

Toplantı bitti, dağılıyoruz. Halil Özer'in evi, Gertrud Bäumer okuluna yakındır. Kendisi bekâr yaşar ama evine iyi bakar. Gidip birer çayını içtik, hem de söyleştik. "Ne adamlar yahu! Bunlar valla yönetim bilmiyor. Hele öğretmen kıyımından hiç haberleri yok! Eksik varmış da, fazla varmış da! Varsa atacaksın efendim! Bunları bizim Türkiye'ye görgü bilgi artırmaya göndermeli, hiç değilse üç ay!"

Ondan sonraki hafta boyunca, arkadaşlardan kime rasladımsa, "Giden gitsin, ben yerimden kıpırdamam! İki göç, bir yangın demişler; neme gereeeek?" diyordu.

Sonra işe Duisburg'taki Öğretmenler ve Eğitimciler Sendikası karıştı. Konu genişledi. Bir gün bizim okulun öğretmenler odasında konuşuldu. Alman arkadaşlardan birkaçı, "Asla yapamaz! Öğretmeni, eğer isteği yoksa hiçbir yere kıpırdatamaz. Bir yıl önceden haber verecek, yazılı ya da sözlü olarak görüşünü alacak, başka bir yere ondan sonra verecek. Apar topar yollayamaz. Müfettiş size çok *unhöflich* davranmış!" Bu sözün anlamı "saygısız" demektir. Gülmemek için dişlerimle dudaklarımı içerden epey ısırdım.

Bu öyküyü "Dostlar, Almanya'nın eğitim öğretim yönetiminde ne insancıl tutumlar var! Müfettişler öğretmenlere işte böyle nazik davranıyor; görün!" diye yazmıyorum.

Savaştan sonra Almanların bir bölümü, önünde bir kuş ölse ağlar, televizyonda başka ülkelerdeki açlığı anlatan film görse ağlar. Karınca incitmez derler ya, öyle insanlar oldu. Bunu demek için de yazmıyorum.

Bu küçük öyküyü belki hiçbir Alman okumayacak. Öyleyse niçin yazıyorum? Bizim öğretmenler bakıp imrensin diye mi yazıyorum? Doğrusu amacım bu da değil...

Yukarda öğretmenleri karakışın ortasında ordan oraya süren yönetimlerden söz ettim. Onlar okusun diye yazıyorum. Onlar, hele de sendika, dernek sözünü ağzına almayan, aldırmayan, öğretmenlerin yazı yazmasını, dergi çıkarmasını yasaklayan o dediğim dedik, çaldığım düdük büyükler okusun diye yazıyorum. Ama iyi biliyorum; onlar da, üstelik okuryazar oldukları halde okumaz.

Eski bir alışkanlığa uyarak yazdığım bu küçük öyküyü, sanırım gene de benim çilekeş meslektaşlarım okur.

Rur'da Hacıbektaş Gecesi

Sinan, evinden çıkmadan telefon etti: "Bir Japon arkadaş da bizimle gelmek istiyor, sakınca var mı?"

Bizde çay içip Gelsenkirchen'deki Hacıbektaş Gecesi'ne gideceğiz. Ne sakınca olsun? Buluşum almadan kimse kimsenin kapısını çalmıyor burda. Alman Gesine'yle yaşayan Sinan arkadaşım da öyle yapıyor. "Buyrun buyrun!" dedim. "Japon arkadaş da gelecekse, iyi bir gece olacak demektir."

Japon Mari, Duisburg Üniversitesi'ni bitirmiş. Bildiğimiz Japonlardan daha ufak. Yakında dönecekmiş. Gesine'nin söylediğine göre, bir Alman *Freund* edinmiş. Belki evleneceklermiş.

Sinangilin üç aylık bebeği var, adı Jane. Evde bakan yok, bir çantaya yerleştirip gittikleri yere taşıyorlar. Jane'yle birlikte altıyız otomobilde. Gelsenkirchen bizim evin olduğu yerden bir saat. Otoyollar rahat; tıkanma yok. Günlerden pazar, saat

18.00. Dosdoğru *Hans Sachs Haus*'a varıyoruz. Daha önce birkaç kez geldiği için Sinan orayı eliyle koymuş gibi buluyor. Ama otomobil eğleyecek yeri bir türlü bulamıyor.

Gelsenkirchen'de yirmi bin Türk var. Endüstri bir yandan, kömür bir yandan, küçücük köy, yüz yılda büyük şehir oldu çıktı. Kültür gecesine Almanya'nın kuzeyinden, güneyinden gelenler var; salon dolmuş.

İnsanlar kadın kız, çoluk çocuk... Girişe kitap, dergi, kaset sergileri açılmış. Almanlar bu tür eğlenceli toplantılarda sıra sıra masaların çevresine oturur. Sahne süslenir. Önler, arkalar, çiçekle donatılır. Çocuk getirmezler. Avrupa'nın neresine giderseniz gidin, insanlar iyi giyimlidir. Oturup biralarını, şaraplarını içerler. Sahnede olup bitenleri el çırparak izlerler. Arada "Haydin!" denirse şarkı söyler, kalkıp oynarlar. Bizim eğlencelerde, toplantılarda ortam karışıktır. Havayı sigara dumanı doldurur. Çocuklar ordan oraya koşar. Bebekler çığlık atar. Avrupa'daki yurttaşlarımız, özellikle kadınlarımız bol börek, makarna yemekten, hem de Türkiye'ye kıyasla hareketsizlikten şişmanlamışlardır.

Sandalyelere yayılmış gibi otururlar. Çoktandır görüşmemiş hemşeriler, karşıdan birbirini selâmlar. Herkes konuştuğu için, birbirini duymaları zorlaşır. Bu nedenle daha çok bağırmaları gerekir. Böylece ortam, gürültüye de benzemez, uğultu gibi bir ses türüyle dolar.

Almanya'da yapılan Türk düğünlerini düşünüyorum. Sahneye biri çıkıp konuşmak, saz, gitar, şu bu çalmak, şarkı söylemek istedi mi, sesbüyültenlerin ayarını iyice açmak gerekir. Başka türlü, müzik uğultuyu bastırıp dinlemek isteyenlerin kulağına ulaşamaz. Saz "elektrolu" olmuştur. Sesbüyülten açılınca, çıldırtıcı bir durum çıkar ortaya. Hacıbektaş Gecesi'ne giderken bunun 180 derece iyisi bir ortam bulacağımı umuyordum. Düzenleyenler arasında yurttan tanıdığım eğitimciler, yöneticiler vardı. Meğer kökü derinlerdeki özelliğimiz bir ara aklımdan çıkmış.

Koca salonun üç cephesinde üç değerli özsöz; kırmızı, iri harflerle bezlere yazılmış. Birincisi, "Eline, beline, diline sahip ol!" diyor. İkincisi Hacı Bektaş Veli'nin "Her ne ararsan kendin-

de ara!" sözü. Üçüncüsü de onun: "Düşünce karanlığına ışık tutanlara ne mutlu!"

Horasan'dan kardeşi Menteş'le 700 yıl önce, döne dolaşa, o zamanki adı Sulucakarahüyük olan Hacıbektaş'a gelen, din alanında, toplumsal yaşayışta çağını aşan adımlar atan büyük adamın öz Türkçe sözlerini dönüp dönüp okuyorum. İslâm tarihinin fırtınaya tutulmuş ya da yangına uğramış, kardeşlerin birbirini sırtından vurduğu yıllarından gelen acıları var. Bu acılar, gönüllerden çıkmayan anılarla birleşerek Alevilik-Bektaşilik denilen din kolunu oluşturdu. Bu yolun büyük insanı anısına düzenlenmiş kültür gecesine gelmekten gene de sevinçliyim.

Türkiye'den bu gece için gelen Hacıbektaş Belediye Başkanının konuşmasını dinliyoruz. Gelsenkirchen Belediyesi adına da bir konuşma yapılıyor. Sonra sahneye birbiri ardından belki otuz, belki daha fazla "ozan" çıkıyor. Bunlara eskiden "âşık" denirdi. Sazı elinde, tek tek ya da ikisi birlikle çalıp söylüyorlar. Ayrı ayrı dinlendiğinde her biri birer değer mutlaka. Elektriğe yüklenince tıpkı sazınki gibi insan sesi de özelliğini, güzelliğini yitiriyor. Sunucular birkaç kez, "Lütfen konuşmayalım, sigara içmeyelim" diye uyardı. Elinde video kamerasıyla, fotoğraf makinesiyle, ses alma aygıtıyla birçok insan, sahnenin önünde, hatta sahnede geziniyor. Japon konuğumuz Mari, içine düştüğü ortama bakıyor; anlamaya çalışıyor nedir bunlar?

Sahne bir zevksizlik örneği. Birkaç basamaklı sekiler de var, ama ozanlar düze oturuyor. Nerdeyse salonda oturanların göz düzeyine indikleri için görünmüyorlar. Kara, gri fon insanın içine sıkıntı dolduruyor. Işıklar ölçüsüz bir kırmızının egemenliğinde durmadan yanıp sönüyor. Mari, zaten kısık gözlerini biraz daha kısarak ciddi ciddi anlamaya çalışıyor. Sinan ona birkaç açıklama yapmak istiyor, ama sanırım işittiremiyor.

Ozanların kimi sekizer onar türkü söylüyor. Sunucu uyarıyor, "Canım ivedin ne; çıkmışken iki daha söyleyivereyim!" der gibi direniyorlar. Uzuyor. Sonunda ozanlar biter gibi olunca semahlar başlıyor. Bunların her biri birer eşsiz güzelliktir, biliyorum. Aleviler arasındaki "Musahiplik" yolu, yeryüzündeki dinler arasında bir üstün dayanışma örneği olarak seçilir çıkar.

Ama şimdi bunlar akıl almaz bir uğultunun, araya giren anlamsız uzaklığın içinde yitiyor.

Grafikçi Ümit Sarıaslan'ın yaptığı Hacı Bektaş Veli tablosu açık artırmaya çıkarıldı. Parayı basan alacak. Dip masalardan birkaç kişi bağırıyor: "Pir Hacı Bektaş satılığa çıkarılır mııı? Sizde utanma yok muuu? Ona para yeter miiii?" Duyan yok. Geceye katılan sanatçıların hiçbiri para almamış. Açık artırmadan toplanan ve giriş biletlerinden gelen parayla birlikte Hacıbektaş kasabasına bir kazı makinesi satın alınacakmış.

Oturalı tam dört saat oldu. Halk Arif Sağ'ı bekliyor. Bu gecenin yıldızı odur. Doğrusu ben de onu bekliyorum. Ama saat 24.00 oldu, hâlâ çıkmıyor. Bu derece uzun gecelere Almanların dayancası yetmez. Gesine ile Mari bir buçuk saat önce Jane'yi alıp gitti. Biz Arif Sağ'ı dinleyelim diye kaldık. Sunuculardan biri, izlencenin bu derece uzamasını olumlu görüyor herhal, "Yetkililerle anlaştık, salon bu gece zabaha kadar bizim!" diye duyuru yapıyor. Gidiş dönüş iki saattten fazla yolu olanlar, yarın erken iş alacaklar var. Ortaklaşa kiralayıp geldikleri otobüse binip daha uzağa dönecekler var.

Beş saattir aynı yerde oturmaktan yoruldum. Saat 0.20: Arif Sağ'ın biraz sonra çıkacağını duyurdular. Sahnenin arkasında mı, yanında mı bir odada oturuyor. Son seçimlerde milletvekili seçildi. Yanına varıp resim çektirenlerden, boynuna sarılanlardan başını alamıyor. İlgiden, sevgiden boğulacak.

Ruth adında Münihli bir Alman kızı Alevi olmuş; Türkçe öğrenmiş, flüt, saz, gitar çalıyor. Şimdi o sahnede; bir Türk ozanıyla birlikte bir şeyler dinletiyor. Vakit biraz daha ilerliyor. Açık artırma da bittiğine göre, Arif Sağ niçin çıkmıyor?

"Lütfen sigara içmeyelim!" uyarısı yineleniyor.

Ara yerlerde tanesi ikişer marktan lahmacun satılıyor. Biraz deneyimi olanlar somun ekmeğini, peynirini getirmiş. Bol bol kabak çekirdeği, leblebi yeniyor; kola, limonata, şişe suyu içiliyor. Masaların üstü de sahne gibi karmakarışık. Azığını yiyen, artanı toplayıp çantasına tıkıyor. Uyuyan çocuklar uyandırılıyor. Arif Sağ çıktı.

Onun sazının kolu başka sazlardan uzun değil. Uzaktan iyi göremiyorum, süslü püslü hiç değil. Soyadının sağ ol-

duğuna bakmayın, kendisi solak. Başını eğerek, evik çabuk selâmladı halkı. "Geç kaldık, işimize bakalım!" diyen bir hali var. Bir tabureye oturdu. Konuşmadan, şunu çalacağım, bunu söyleyeceğim diye lâfa dalmadan telleri taramaya başladı. Her nasılsa birazcık sessizlik sağlandı. İlk anda duyumsadım, o bambaşka bir sanatçıdır. Çalmaya başlar başlamaz bir alkış koptu. Gene film çekimleri, sahnede gezinmeler, yanından, ardından dolanıp geçmeler. Film çekimlerinin kimi televizyon içinmiş güya. Televizyon çekimcilerinin halk önünde pervasız bir gezinişi var, bir tür üstünlük. Acaba bunu nasıl yapabiliyorlar?

Belirtmem gerek; ilk kez bu derece nitelikli bir "ozan" dinliyorum. Gene belirtmem gerek, sazı bu derece iyi çalan birini daha önce dinlemedim. Sesi herkesin sesinden iyi değil. Biraz boğuk hatta. Ama kimseye öykünmeden, yalnızca kendisi olarak, kendisi kalarak, büyük ciddilik içinde, türküleri birbirine ekleyerek, tam 80 dakika çalıp söyledi. O an aklımdan geçirdim; en büyük yazın eleştirmenimiz dinlese, o da beğenirdi.

Sinan tanırmış kendisini. Sanata yıllarını vermiş. Ali Ekber Çiçek'e çıraklık etmiş. Böylece alanının en iyilerinden olmuş. Asıl hoşuma giden yanı, konuşmaya dalmayışı, yalnızca çalıp söylemesi. Kendisi şiir yazmamış, beste yapmamış. Başkalarının şiirini, bestesini çalıp söylüyor. Pir Sultan Abdal'dan Âşık Veysel'e kadar pek çok ünlüden söylüyor. Halk türküsü söylüyor. "Çanakkale"yi çalmaya başlayınca, "Ruhi Su gibi söyleyecek herhal!" diye korktum. Hayır, onun gibi değil, kendi olarak, Arif Sağ olarak söyledi. "Mavilim"i ondan dinlediğim kadar etkileyici, özgün kimseden dinlemedim. Arif Sağ özelliği olan, özel yorumu olan bir icracı. Ruhi Su, Talip Özkan, Orhan Temur nasıl kendileri ise, o da kendisi. Sazına, sesine güveniyor. Ezilen, ardından hançerlenen, inancından ötürü horlanan, susuz bırakılıp öldürülen bir halkın acı ve iyilik dolu iç dünyasını, kendine göre bir biçemle (üslupla) dile getiriyor. Sözleri saygılı, tavrı saygılı. "Efendi" sözü en çok ona yakışır.

Ne var ki bu derece özgün bir sanatçı, halka bir zevksizlik ortamında sunuldu. Buna canım yandı. Böyle bir kültür gecesini, Mari'nin ülkesinde düzenleseler, o sahne, o salon nasıl

donatılırdı, o güzeller güzeli semahlar nasıl sunulurdu, o ışıklar nasıl kullanılırdı diye düşünüp kahroluyorum.

Türkiye'nin Alevi-Bektaşi bölümü, hiç kuşkum yok, ulusal kültürün bütünü içinde büyük bir varsıllıktır; ama onun değeri yeterince bilinmiyor. Hatta bilmezlik yüzünden o değer ziyan ediliyor. Türkiye'nin yönetimine, kültürüne egemen olanlar bundan sıkılmalıdır. Bu semahlar, bu törenler, bu sazlar, sözler için üniversitelerde enstitüler kurulmalı; uzmanlar yetişmeli, bu alanda üniversiteüstü uzmanlık öğretimleri yapılmalıdır. Aynı zamanda bu öğretim ciddi derleme, saptama çalışmalarına yönelmelidir. Kurulacak enstitü, bu gibi törenlerin düzenlenişine, ses ve ışık düzenlerinin kullanılmasına kadar uzanmalı bunlara, düzen vermelidir. Türkiye'nin bölgesel, ulusal güzellikleri, özgün sevgimiz, benzersiz saygımız, kısaca kültürel varsıllıklarımız bir kabasabalık içinde yitiyor. Bu yitiş ne zamana kadar sürecek? Bu sorunun yanıtını kim verecek?

Devlet o devlet olduğunda, okullarımızı, öğretmenlerimizi büyük görevler bekliyor. Ama her şeyden önce onların hâlâ kanayan yarasını sarmak gerekir. Birbirinden acı gerçeklerimizi bir daha düşünüyorum. Salonu dolduranlar ayağa kalkmış, Arif Sağ'ı alkışlıyor. Sanatçı dinletisini bitirmiş, başını efendice eğerek halkı selâmlıyor.

"Daha! Daha!" diyorlar. Duymuyor hiçbirini. Seksen dakikalık dinleti, sınırsız bir sevginin mayası olarak gönlüme yerleşiyor. *Hans Sachs Haus*'tan çıkıp yola düşüyoruz. Eve geldiğimizde saat gecenin üçüdür. Oldu olacak, bu yazıyı yazabilmek için duyuş ve düşünüşlerimi not ediyorum. Arif Sağ'ı not ediyorum. Saat beş oluyor.

Oberhausen Çıkartması

1 Mayıs sabahı arkadaşım Hüseyin'e telefon ettim. Bizim Çölgeçen on beş yıldır Oberhausen'de öğretmen. Kendisiy-

le yurttan tanışırız. Daha önce anlattım, Denizli TÖS şubesi başkanıydı. Kıyım üstüne kıyımdan sonra Almanya'nın yolunu tuttu. Telefonu eşi açtı: "Hüseyin erkenden çıkıp gitti! Bugün Oberhausen'de çok kötü işler olacak!" dedi.

"Hayrola, nasıl kötü işler?" diye sordum.

"Dazlaklar, Oberhausen'de Türkleri avlayacağız diye bildiri dağıtmış. Herkes birbirine, sakın evden çıkmayın diyor. Ama evleri saptamışlar! Dükkânları filân yakacaklarmış..."

Duymamıştım. Hüseyin'i başka konu için arıyordum.

Almanların İngilizceden gelen sözcükle "*Skinhead*" dediği bu Dazlaklar, sekiz yıldır epey güçlendi. Yeni Naziliği yayıyor, fırsat bulunca eylem koyuyorlar. "Yabancılar defolsun! Almanya Almanlarındır! Yaşasın Hitler!" Kollarını havaya uzatıp uzatıp bağırıyorlar. Girdikleri yere korku saçıyorlar. Geçen yıl Rur Havzası'nda çok dükkân yaktılar, cam kırdılar, insan dövdüler. Hamburg'ta Ramazan Avcı adlı işçimizi öldürdüler.

Çok yaman dövüştükleri söyleniyor bunların. Polis, savcı şimdiye kadar son derece yumuşak davrandı. Bildiri basıp dağıtarak geleceğini, ne yapacağını bildiriyorlar, gene önlem alan yok! Serin serin: "Gezi özgürlüğü var, isteyen istediği yere gelir gider; zararlı bir şey yaparlarsa önlem alırız, yapmadan ne yapalım?" diyorlar.

Geçen yıl Duisburg'a böyle bir çıkarıma düşünmüşler. Kimi trenle, kimi otobüsle, kimi otobüsten hızlı motosikletlerle istasyona geldi. Antifaşist Almanlar önlem alıp istasyonun iki çıkışını tuttu. Bunlar indi, itişip kakışma başladı. Polis trene bindirip geri yolladı hepsini. Öbürlerini de dağıttı. Ama Oberhausen polisi bunu yapamazmış.

Kitabevinin telefonunu çevirdim, Arkadaşım Hüseyin'i orda buldum. Konuştuk, o da korku içinde. Levhayı indirmiş. Vitrindeki kitapları kaldırmış. "Bu itlerin adamları var, her dükkânı, yapıyı biliyorlar!" diyor bana.

Akşamüstü Oberhausen'e gidip arkadaşımla konuşmaya karar verdim. Gün boyu Duisburg, Essen, Bochum, Dortmund, Gelsenkirchen, bütün Rur şehirlerinde toplantı yapıldı. Alman Komünist Partisi'nin, Sendikalar Birliği'nin, Sosyal Demokrat-

lar'ın sözcüleri Dazlakların Oberhausen'e geleceğini, karşı gösteri yapılacağını, halka duyurdu.

2 Mayıs sabahı, önceden kararlaştırılmış buluşuma göre ben de Weztlar'a gideceğim. 1 Mayıs akşamüstü Oberhausen'de biraz dolaştım. Sonra kitabevine gidip Hüseyin'le konuştum. 9 Mayıs'ta Abidin Dino'nun sergisini açıyoruz. Dino, 36 yıldır oturmakta olduğu Paris'ten Essen'e gelecek. Çağrıyı, afişi, 94 sayfalık katalogu arkadaşım Hüseyin bastı. Alman basımevlerinin ağzına kaşık kepçe sığmıyor. Katalogta Dino resimlerinden siyah beyaz, renkli seçmeler var. Son durumu görüp Hüseyin'in karşılaştığı birkaç sorunun çözümlenmesine yardımcı olacağım.

Hüseyin, yardımcısı Kenan'la birlikte resimlerin filmini çıkarıp asıllarını Lippstadt'tan ressam Zeki Aslan'a teslim etmiş. Zeki bunları paspartuya geçirip çerçeveye koyacak. 8 Mayıs'tan önce duvarlara asacak. Basımevinde basılmış ama henüz katlanıp ciltlenmemiş resimlerle sayfaları gördüm. Türklerden başka Almanların, öbür uluslardan meraklıların göreceği bir sergi olsun istiyoruz. Basımevinde pek az iş kalmış. Onlar da üç dört gün içinde toplanır. Hüseyin'e teşekkür ettim. Bu arada biz içerdeyken, resmi tatil günü olduğu halde dışardan zil çaldı. Mahallede oturanlardan kırmızı kazaklı bir bayan, Inge Narten geldi. 2 Mayısta Dazlaklara karşı yapılacak gösterinin duyurusunu dağıtıyor. Duyuru Alman Sendikalar Birliği tarafından yazılmış. Frau Narten bir ay önce Heinrich Böll'ün adının verildiği okulda yaptığım konuşmayı dinleyip beğenmiş, beni kutladı. Dükkânda bulunan kitaplarımdan birini satın alıp imzalattı. Sokaklarda yalnız ya da küçük gruplar halinde değil, dolaşılacaksa toplu dolaşılmasını söylüyor: "Biz henüz dağınığız, onlar örgütlü, vakitsiz bir kavga çıkmasın!" diyor.

Ama bizim Türkler, "Toplanıp dövüşelim, bir an önce ne olacaksa olsun!" havasında. "Biz burda tutsak mıyız ulan? Yoksa korkak mıyız?" Birkaç kanaldan gelen haberler birbirini tutuyor. Sağa sola telefon ettik, gerçekten Öyle.

Bir de baktım, Hüseyin'in kâğıtları arasında kocaman bir dosya da sergilenecek Abidin Dino resimleri duruyor. Sordum ona: "Yahu hani bunları Zeki'nin aldığını söylemiştin?"

"Evet ben teslim ettim, alıp gitti biliyorum!"

"Ama burda duruyor?"

"Demek unutmuş!"

"Haydaaaa!"

"Acaba şimdi nerdedir? Dur bakalım, Lippstadt'a bir telefon edelim!" Ettik. Eşi Jutta çıktı. Zeki'nin Bottrop'ta Mehmet Celep'le birlikte olabileceğini söyledi. Mehmet'in telefonunu alıp bu kez onu aradık. O da yanıt vermiyor. Demek Bottrop'taki 1 Mayıs'ı izliyorlar. Çok kızdım bu işe; hem de kaygılandım. Bir saldırı olursa, resimlerin başına bir iş gelirse ne yaparız? Bir insan bu kadar kaygısız olabilir mi? Yüzünde bir çuval da sakal var; yazıklar olsun Ressam Zeki'ye! Almanlar kendisini Karl Marx'a benzetir. "Acaba ne yapmalı?"

Kenan, "Ben gidip yatacağım!" dedi.

Acaba resimleri ne yapalım? Yanımıza alsak; ama yolda bir saldırı olursa? Hüseyin: "En iyisi burda bırakalım, ama uygun bir yere koyalım Fakir Ağabey!" dedi. Aşağıya bodruma götürüp kendine göre en uygun bir yere saklayıp geldi.

Gözümüz arkada kala kala yayınevinden ayrıldık. Onca kitap, makine, bilgisayar, bir sürü müsvette orda kaldı. Camlar da boydan boya, geniş, 450 metrekarelik bir basımevi, kitabevi. Arkadaşım her şeyi borçla, krediyle aldı. Hem de hiçbirini sigortalatmadı. O kadarına olanağı yok. Baktım Dino resimlerinin dosyası gene kolunun altında!

Sordum: "Hani bodruma bıraktmıştın?"

"Güvenemedim; saldırı olur da öbürleri giderse gitsin, bunlara bir şey olmasın diye yanıma aldım!" Dosyayı otomobilin arka yüklüğüne yerleştirdi. "Eğer bunlara bir şey olursa ben ölürüm!" diyor.

Burası Avrupa'nın ortası. Burdan başka Avrupa yok! Yirminci Yüzyıl da bitmek üzere. Bir grup deli, insanlık düşmanı görüşlere sarılıp öbür insanlara saldırıyor. Pis bıyık başbuğları 50 yıl önce o kafayla büyük bir savaş başlatıp dünyayı kana buladı.

Zeki Aslan'ın almaya gelip unuttuğu resimler geldi gene aklıma. Bir de Hüseyin'in, çıkacak yangından kurtarmak istediği ilk değer olarak onları yüklenip evine götürüşü… Biri bu derece dalgın, sorumsuz; öbürü bu derece sorumlu! Kafamın içinde pek çok şey birbirine binmiş filmlere döndü.

Her öykü gibi bunun da bir sonu olacak. Dazlakların ertesi günkü çıkartması başlarken trenle Wetzlar'a hareket etlim. Onlardan sekiz on tanesini Duisburg istasyonunda gördüm. Oberhausen trenine aktarma yaptılar. Wetzlar'a doğru o kadar güzel bir kesimden yolculuk ettim, ama bu yolculuk bana hiç sinmedi. Sürekli Oberhausen'i ve ordaki yurttaşlarımı düşündüm. Wetzlar hem eski, hem yeni bir şehir. Savaşta yıkılan bölümleri onarılmış. Orda eskilerin Ernst Leitz Optik Fabrikası var. Leica fotoğraf makineleri, dürbünler, mikroskoplar, teleskoplar orda yapılırdı. Bunlarla ilgilenecek durumda değildim. Gelir gelmez Oberhausen'e telefon ettim. Hüseyin yanıt vermiyor. Wetzlar Belediyesinin toplantı salonundaki okumayı bitirdikten sonra gene telefon ettim, gene yanıt yok.

Teyzemin torunu Abbak, Wetzlar'a yakın Breidenbach'ta Buderus'ta çalışır. Onlar çıkıp geldi. Beni alıp götürecekler. "Bari radyoya kulak verelim!" diyorum. Hangi radyoya kulak vereceksin? Alman kanalları böyle haberleri önemsiz bulur; Köln Radyosu'nun vaktine daha çok var. Haydi yineden telefon; ama gene yanıt yok. Hüseyin'i ancak ertesi sabah bulabildim. Dün eşine motosiklet çarpmış; geceyi hastanede geçirmiş.

"Dazlakların motosikleti mi?" diye sordum.

"Yok, başka bir Almanın motosikleti..."

"Peki ya Dazlaklar? Bir zarar ziyan var mı?"

"Haaa, sen Dazlaklar'ı mı soruyorsun? Polis birazını trene bindirip geri savdı. Şehre birazı çıkabildi. Karşı gösteriye de on bin kişi toplandı. Çok görkemliydi; Oberhausen halkı sürekli *"Nie wieder!* Bir daha asla!" diye bağırdı. Faşistler sinecek yer bulamadı. Ama polis bizimkilerden 12 kişiyi tutukladı..."

"Dazlaklardan kaç kişi tutukladı?"

"Dazlaklardan kimseyi tutuklamadı!"

"Hay sizin gibi po..." diyecektim; çocukların önünde demedim.

Kitaplar Yasaklanmış

Dışarda uzun süre kalan insanın yurduyla bağları zayıflayacağına güçleniyor. Bilmeyen tersini düşünür. İnsanın yurduyla bağı gerçekte her zaman güçlüdür. Yurdunu kim sevmez? Dışarda uzun kalınca bu bağ açık seçik ortaya çıkar.

Bunun gibi, biz de yılların sayısını ona çıkardık, yurttan iyi haber bekliyoruz. Cezaevleri boşalsın, sanıklar beraat etsin, işkenceler dursun, insan haklarına saygı gösterilsin, herkese daha çok değilse bile, ne tuhaf, insanca yaşamasına yetecek özgürlük tanınsın. Bilime sanata sınır konulmasın.

Biz böyle beklerken, çoğu zaman tersi olur. Hatay Milli Eğitim müdürü benim *Yandım Ali* adlı romanımın kendi il sınırları içindeki okullara girmesini yasakladı. Oysa bu müdürünün görevi daha çok kitap okunmasını sağlamak değil mi? Deli, kitap yasaklıyor! Üstelik böyle bir yetkisi yok! Kitap yasaklama yetkisi, yasaya göre, yargıçlara bırakılmıştır. Savcı bile kitap yasaklayamaz. Yasaklanmasını ister, önlem olarak kitabı toplar, mahkemeye verir, mahkemenin kararına göre davranır. Eskiden Bakanlar Kurulu kararıyla yasaklanırdı. Sabahattin Ali'nin *Sırça Köşk*'ü 1946'da böyle yasaklandı. Ama bu kararı veren CHP hükümeti, iyilik görmedi, yıkıldı. Elbet tek neden bu değildi ama kitap yasaklaması, bardağı taşıran damla oldu.

Milli Eğitim Müdürü, kim bilir kimin gözüne girecek? Yetkisi olmadığı halde, "Bu kitabı çocuklara zararlı gördüm, il sınırlarım içinde yasaklıyorum!" diyor. Danıştay'a dâva açılabilir, karar kaldırtılabilir; ama o zaman da kötülük yayılır. Nitekim gazete haberini "*Yandım Ali* romanı bütün yurtta yasaklandı!" biçiminde anlayanlar oldu. Belki, "Fakir Baykurt'un bütün kitapları yasaklandı!" biçiminde anlayan da olmuştur. Bu işlerin söylentisi, olmuşundan kötü. Böyle düşünerek, savunmanıma, "Bir dâva açalım!" demedim.

Arkasından bir haber çıkıp gelmesin mi: KKK'nın 2 Mart 1987 gün ve İstih. 3590-226-87/YKF. 206 sayılı yazısının

Ek-A'sına göre, yerli yabancı 96 yazarın 280 kitabı arasında benim 18 kitabım yasak! 280 kitap az mı? 18 kitap az mı? KKK çok uzun bir liste yayımlamış. Bu listede kimler yok? Olmayanları saymak belki daha doğru olur. Konuya ne yanından baksan kötü. KKK kitap yasaklayabilir mi? Bugün o işi Bakanlar Kurulu bile yapamıyor da bu yönde bir isteği varsa, Adalet Bakanı'nın buyruğunda (ol-ma-ma-sı gereken) savcıya söylüyor, savcı mahkemeye başvuruyor.

KKK'nın kararı, Hatay Milli Eğitim Müdürü'nün kararını çağrıştırıyor. Hatay müdürü bir kitabımı yasaklıyordu. KKK 96 yazarın 280 kitabına el atıyor. Üstelik bunu bütün yurtta ordunun KKK kesimine ilişkin olarak yapıyor. Kuramsal olarak bu karar Hava Kuvvetlerinde, Deniz Kuvvetlerinde, Jandarma Komutanlığı kesiminde geçerli sayılmaz. Ama bunu kime dinletirsin? Basında yer alınca, yalnız KKK için değil, bütün ordu; hatta ordu ne söz, bütün yurtta herkes için geçerli gibi anlar okuyan. Çünkü nice zamandır yurt sıkıyönetimle yönetiliyor. Bunun da başlıca yürütücüsü, Genel Kurmay'a bağlı olarak KKK'dır. Onun kararları elbet herkese yönelik olur.

Benim 18 kitabım, Dostoyevski, Gogol, Tolstoy, Gonçarov, Gorki, Hemingway, Hamsun, London, Şolohov, Ehrenburg, Simanov, Istrati gibi yabancı; Halikarnas Balıkçısı, Yaşar Kemal, Oktay Akbal, Nadir Nadi, Orhan Kemal, Aziz Nesin, Necati Cumalı, Uğur Mumcu, Çetin Altan, Abbas Sayar, Orhan Hançerlioğlu, Azra Erhat, Muzaffer İzgü, Server Tanilli, Metin Eloğlu, Erol Toy, Kemal Bilbaşar, Rifat Ilgaz, Yaman Koray, H.V. Velidedeoğlu, Edip Cansever, Cemal Süreya, İlhan Selçuk, Zeyyat Selimoğlu, Selim İleri, Yaşar Nabi, Vedat Türkali, Kerim Korcan -görüyorsunuz ne kadar uzuyor liste!-, Füsun Akatlı, Ümit Kaftancıoğlu, Sabahattin Ali, Demirtaş Ceyhun, Tarık Dursun K., Erhan Bener, Bekir Yıldız, Sulhi Dölek, Muzaffer Buyrukçu gibi yazarların kitapları arasında yer alıyor. Duisburg'a yakın şehirlerin birinde bir Türk yazar arkadaş var. Kimi durumlarda beni alttan alta kıskanan o arkadaş, bunu da kıskanmış; telefonu açtı kutluyor. Kendisinin bu konuda bahtının yaver gitmediğini söylüyor. Deli, yurtta temel hak ve özgürlükler açısından bu yasağın nasıl sakıncalı olduğunu bilmiyor.

Bereket versin Sendikamız hemen duyarlık gösterdi. Kendisinin hâlâ bir yeri yok, İstanbul Tabipler Odası'nın konferans salonunda bir protesto toplantısı düzenledi. Toplantıya başta genel başkan Aziz Nesin, kitabı yasaklananlardan Kerim Korcan, Bekir Yıldız, yasak listesinde adı görünmeyenlerden Vedat Günyol, Can Yücel, Arif Damar katıldı. Başkanımız, "Konulan kitap yasakları insan haklarına, hukuka, demokrasiye, hem de insanlığa aykırıdır. Bu uygulama ancak ilkel kabilelelerde görülebilir!" diyor. Sanırım biraz yanlış konuşuyor. İlkel kabilelerde kitap yasağı olduğunu sanmıyorum. "Türkiye'de yasaklar hiçbir zaman gündemden kalkmamıştır!" diyen Can Yücel eklemiş: "Zaten Anadolu'da kitap satılmıyor. Son dönemde iyice kitapsız bir memleket haline geldik! Türkiye giderek lümpenleşiyor! İşçiler, köylüler, yöneticilerimiz lümpenleşiyor!" Aziz Nesin'e göre bu karar aynı zamanda görgüsüzlüğün, bilgisizliğin sanattan, bilimden intikamıdır. "Öcüdür" demek istiyor yani. Kerim Korcan, "Böyle davranılmasını buyuranlar, yaratacakları kültür uçurumunun ayırdında mı?" diye soruyor. Vedat Günyol da konuşmuş ama ne konuştuğunu elime geçen gazete bildirmiyor.

Yabanelde umudum bu kez de boşa çıktı. İyi haberler gelir diye beklerken gele gele KKK'nın 280 kitabı yasakladığı haberi geldi. Enstitüde öğrenciyken okuyup anlamaya çalıştığım bir kitabı anımsadım: *Uygarlığa Giden Uzun Yol*. O kitap Yurt ve Dünya yayınları arasında çıkmıştı. Sonra onu da yasaklamışlardı. Uygarlığa giden yol uzun, hem de çetinmiş meğer!

Keklikli Saat

1987'nin eylülünde Heidelberg yakınındaki Eppelheim'den Abdurrahman Çetinkaya arkadaşım telefon etti: "Hocam; Gürcistan'ın başkenti Tiflis'te, şair ve toplum insanı İlya Cavcavadze'nin 150'nci doğum yılı, uluslararası çapta kutlanıyor. Türkiye'den çağrılanlar arasında Hayati Asılyazıcı, Aziz Çalış-

lar, Tahsin Saraç var. Almanya'dan seninle beni istiyorlar. Vakit çok az. Eğer kabul edersen, çağrı teliyle vizeyi Bonn'a gönderecekler. Ne diyorsunuz?"

Telefonda birden ne denir? "Düşüneyim!" dedim.

"Hocam! Düşünmeye vakit yok..."

Çetinkaya Türkiye'de TÖS üyesi idi. Burda ara sıra görüşürüz; bize gelir, ben onlara giderim. Eşi Şadiye de öğretmen. Kendileri gibi çocukları Sevim ile Çağdaş'ı da severim. Abdurrahman, Gürcü asıllıdır. Bunu daha başta öğrendim. Ben onu tanıyorum, ama sanırım o beni tanımıyor; düşünmeden karar verdirecek! "Sen beni bu akşam ya da yarın sabah erkenden ara, kararımı bildireyim!" dedim. Evde konuştuk, düşündüm. Telefon edince de, "Olur, gidelim birlikte!" dedim.

Gideceğimiz günlerde okulların bir haftalık güz tatili var; Almanlar buna "patates tatili" der. Eskilerden gelen bir tatil. Bir hafta da izin alırız, eder iki hafta; bize yeter. Gezer geliriz, hem de öğreniriz İlya Cavcavadze nasıl bir büyük insan? Çünkü tanımıyorum, adını duymadım. Daha ne eksiğim var kim bilir?

Çağrıyı kabul edişimin bir nedeni daha var: *Keklik* romanım 22 öykümle birlikle Rusçaya çevrilip "Dünyanın büyük düzyazı ustaları" dizisinde okura sunuldu; ama daha yüzünü görmedim. Kocaman bir kitapmış. "100 000'lik traj orda on günde bitiverir!" diyorlar. Hem onu görür, hem Sovyetler'in dışarı çıkarmadığı yazar hakkımı alır harcarım. Fırsat olursa, yükte hafif, pahada ağır bir şeyler alırım.

Abdurrahman: "Haberi telliyorum!" dedi. Çok geçmedi, çağrı, vize, ardından da biletler geldi. Bonn'daki büyükelçiliğe gidip aldık.

Oberhausen'de uluslararası çocuk kitapları haftası vardı. Ona katılmam gerekiyor. İlk iki günde okumalarımı yapıp Frankfurt'a yollandım. Ordan bir Sovyetler Birliği uçağıyla Moskova'ya uçtuk. Moskova'da üç gün kaldık. Bu arada *Keklik*'i Rusçaya çeviren Tevfik Melikov'la, öyküleri çeviren Alev İbrahimov'la buluştuk. Kitap gerçekten güzel olmuş. Ama pek sert bir hali var. Sanki kapağını çelikten yapmışlar, öyle ağır. Hemen üç tane verdiler.

Sordum: "Yahu başka yok mu?"

"Valla, kalmadı!" dediler.

Birini orda Abdurrahman aldı. Neyse, bana bir tane olsa yeter. Ukrayna Otelinde kalıyoruz. Dünyanın başka ülkelerinden gelen konuklarla orda buluşuyoruz. Türkiye'den gelen arkadaşlarla da buluştuk. Ondan sonra ver elini Tiflis! Moskova'dan bir Türkolog hanımı rehber olarak yanımıza kattılar. Adı Kalma Belova. Yol boyu yan yana oturduk. Ben onun adını "G" ile yazılır biliyordum. Meğer iki türlü de yazılırmış. Sergei Yesenin ile Nikolai Rubtsov'dan şiirler okudu durdu bana. Rubtsov da Yesenin gibi önemli bir şairmiş. Pek duygulu, pek derin. "Ne zaman önemli bir şairimiz olsa, erkenden gider. Ya öldürürler, ya şair kendini öldürür. Ne yazık Rubtsov da öyle gitti!" diyor.

Rusya, bu hüzün ne, karanlıklarda
Sahipsiz söğütler indirmiş dallarını aşağı
Eskilerden sürüp gelen özgür bir halkın oğluyum
Onlar bir tutkunun ardından sürerdi atları
Ben de öyle süreceğim eskinin izlerinden
Uyuklayan yurdumun tepelerinden uçup gideceğim

Bir şiiri bir dilden bir dile anında çevirmek kolay mı? Oturup masayı sözlükle doldursan da zor, hatta olanaksız. Şiirin kendi yazıldığı dile bile çevrilemeyeceğini söyleyen şair kişiye hak veriyor insan. Kalina'nın Türkçesi şu kadar, Rusçası ne kadar onu da bilmiyorum. Gene de teşekkür etmeliyim; Rubtsov'un nasıl bir şair olduğunu bıcımık sezdirdi bana. Onun şiirlerinde çok allı geçiyor, çok da hüzün var:

Bir düş gibi atımla geçtiğimi kimse görmeyecek
Ama yaşlı bir asker, yaralı bir gazi
Hâlâ uykusuz, o görecek bir
Düş arılatır gibi anlatacak karısına:
Tarlaların buğusunda bir atlı yitip gitti...

Kalina, "Bu imgeler çok güzeldir!" diyor. Uçağımız Kafkasların üstünden içerlere geçiyor. İkindin çıkmıştık; akşam alacası çökerken Tiflis'e iniyoruz.

Doğrusu alanda iyi karşılandık. Ordan büyük İberya Oteli'ne götürüldük. Birinci dereceden ağırlanmaya başladık. Tiflis'te havalar ayaz. Ne olsa Kafkasya'dayız! Ben asıl Oberhausen'de üşüttüm. Yıllardır grip olmuyordum. Moskova'da burnum damlamaya başladı. Birkaç gün İberya'da dinlenmek zorunda kaldım. Bir ara çarşıya inip başıma bir şapka aldım.

Arkadaşlar çeşitli programlara katılıyor. Ben tanışmaya, görüşmeye gelen Gürcü öğretmenlerden, doçentlerden Cavcavadze hakkında bilgi alarak eksiğimi gideriyorum. Önceki gezimde Batum'da tanıştığımız dostlar da geldi.

Frankfurt-Moskova arasında uçarken havada Çetinkaya ile Fridon Halvaşi'ye bir şaşırtı hazırlamaya karar verdik. Telefonda söyledim, onun şiir kitaplarından üçünü yanına aldı. Yolboyu okuduk. Seçmeler yapıp Türkçeye çevireceğiz. Oberhausen'deki Ortadoğu Yayınevi'nde bastıracağız. Kendimize bir plân yaptık: Çetinkaya şiirlerin düz çevirilerini yapıp bana gönderecek. Ben asıllarını önüme koyup, düz çeviriyi elden geldiğince şiire dönüştüreceğim. Gerekirse ona telefon açacağım. Arada buluşup çalışmaları denetleyeceğiz. Ben bir önsöz yazacağım. Belirtmiş olayım: *Eninde Sonunda* adını verdiğimiz bu kitabı Tonguç'un hazırladığı güzel kapakla, iki yıl sonra Ortadoğu Yayınevi'nde Türkçe olarak yayımlayıp Fridon Halvaşi dostumuzu şaşırttık. Hem de pek güzel bir şaşırtı oldu.

Ben otelde yatarken delegasyonlardan birer kişinin Gürcistan Yüksek Meclisi'ndeki konuşması kararlaştırılmış. "Aranızda anlaşıp konuşacak yazar bildirin!" demişler. Arkadaşlar önce, "Tahsin Saraç mı, Fakir Baykurt mu?" diye düşünmüş, sonra hasta olduğumu filân hesaba katmayıp beni görevlendirmişler. Bir gün topluca Cavcavadze'nin köyü Kvareli'ye gidecekmişiz. Tahsin de orda konuşacakmış.

Böyle işler benim sağlığıma iyi gelir. Fırlayıp kalktım. Yanıma bir arkadaş alarak önce Akademiye, sonra Üniversiteye, Cavcavadze Müzesi'ne gittim. Konuşmamın ana bölümleri ortaya çıktı. Aklım sıra iyi hazırladım. Sonra televizyon döndü döndü verdi onu. Öbür cumhuriyetlerde gösterildiğini duydum.

Tiflis'teki günlerimizin hepsini anlatmak uzun sürer. Orda yılda bir yapılan ve "Tiflis Günleri" adı verilen halk bayramı-

nı, üç yıl önce ölen romancı Nodar Dumbadze adına açılan parkı, Cavcavadze'nin köyüne yaptığımız yolculuğu, oralara kamyonlar, otobüsler içinde gelen kitaplara (satın almak için) yapılan saldırıyı, Kvareli'de genç şairlerle konuşmalarımızı ayrıca yayımlayacağım. *Kızıl Bayrak* gazetesinde Doç. İrine Gotsiridze'in yazdığı makaleyi de bulup getirdiler; ders kitaplarına alınan yazılarımı gösterdiler.

Görüştüklerimizin çoğu, yayımlanan kitaplarımızın hepsini görüp okuyamadığından yakınıyor. Ama bulduklarını iyi okuyup özümlemişler. Halkın bizimle görüşme isteği büyük. İlle bir akşam, yakındaki köylerine götürüp ağırlamak istiyorlar.

Alışveriş için bir dükkâna girdik. Armağanlık şunu bunu aldık. Para ödemek için sıraya girip kasanın önüne geldiğimizde görevli hanım, hesabın ödendiğini söyledi.

"Kim ödedi?"

Bu muzipliği önümdeki iki genç hanım yapmış. Ne konuşup da ödediler, anlamıyoruz! Sonra çıkıp dışarının kalabalığına girmişler. Görevli hanım, "Onlar değil, onların önündekiler!" diye göstermeye çalıştı. Buna da çok şaştım. Kendilerini arayıp bulup hesaplaşmaya vakit yok. Gündüzlerden başka her akşam bir program oluyor. Hele çocukların oyunlarını, şarkılarını kaçırmayı hiç istemiyorum.

Tiflis'te bir çocuk resimleri müzesi var. Pek çok ulusun çocuklarından resim gelmiş, şuracıktaki Türkiye çocuklarından yok. Sarp sınır kapısının yapımı bitmiş, açılışı hâlâ savsanıyor. 1983'te Batum'a, hatta Çoruh'un dibine kadar varıp öte yakadan beri yakaya geçemedim. İlişkilerdeki anlamsız kopukluk sürüyor. Almanya'ya dönünce kendi öğrencilerimin resimlerini derleyip bu boşluğu kapatmaya karar verdim. Sonra yaptım.

Kvareli'de halkın bize davranışı anlatılır gibi değil. Üzümlerini, yemişlerini getirmiş uzatıyor, "Ne olur alın!" diye yavarıyor adeta. Köy, Kafkaslar'ın arasında tepsi gibi bir ovanın başladığı yerde. Dereler sanki bütün dağların ümüsünü oraya getirmiş. En iyi şarap bu ovanın üzümünden yapılırmış. Bir otun yapraklarıyla kokulandırılan şarap, uluslararası yarışmalarda çok madalya toplamış, gösterip gösterip övünüyorlar. Gerçi

şimdiye kadar şarabını övmeyen halk görmedim. "İç iç; Stalin de bundan içerdi!" diyorlar.

Verilenin hepsini almaya, aldığının hepsini taşımaya olanak yok. Ne olsa bir de kırıklık var üstümde. Tiflis'ten zor güç ayrılıp Moskova'ya geldik. Sovyet Yazarlar Birliği saymanlığına gidip *Keklik* için ayrılan yazar hakkını aldım hemen. Şimdi bir büyük sorun var önümde: Bu parayı ne yapacağım?

"Kürk al!" diye takılıyor arkadaşlar.

Buldunuz kürk alacak adamı?

"Bize şölen çek!"

Ukrayna otelinin doyumevinde çektim bir akşam. Gene duruyor olduğu gibi. Düşündüm: Öyle bir anmalık alayım ki, kullanayım yaşamboyu, sonra çocuklarıma kalsın... Böyle düşünerek Abdurrahman'la çarşıya çıktık. Gezginler için anmalıklar da satılan bir mağazanın kapısından girdik. Önce Tonguç ile Işık'a figürleri matruşkadan birer satranç bakındım. Hani birini açıyorsun, içinden 18-20'si çıkıyor; onlar gibi ama daha küçük figürlü… Aradık taradık sorduk, yok! 1983'te rasgele bulup bir tane almıştım; artık yapılmıyormuş.

Geze geze mağazanın saat bölümüne vardık. Saat almayı düşündüğüm yok. Bir uyandırma saati gördük, aldık birer tane. Tam geçtik gidiyoruz, eskilerden kalmışa benzer, yuvarlak yapılı bir cep saati gördüm. Kısa bir zinciri var. Ön kapakta, arka kapakta resimler... Ön kapaktaki resim, neyin resmi olsa iyi: Bir kekliğin! Arka kapakta ise en sevdiğim bir ağaç: Çam! "Her kaç ise bunu alalım!" dedim. *Keklik*'in parasıyla, keklikli bir saat; iyi bir raslantı! Alıp taktım hemen orda. Çıkarıp baka baka Almanya'ya kadar geldim. Gören beğeniyor mu, yoksa beğenmiyor mu; "Bu ne?" diye soruyor. Epey "eski moda" buluyor çoğu. Ben de öyküsünü anlatıyorum…

Sağcılar, benim gibi yazarların Sovyetlerce çok iyi beslendiğimizi söylemiştir. Ben ne onlardan, ne başka ülkelerden yazı hakkım olmayan metelik görmedim. Bu saçma yalanları yanıtlama gereği de duymadım. Sovyetler Birliği'nde çevrilen kitaplarımın parasını da geçten geç, hem de çok eksik aldım. Asya cumhuriyetlerinde, Gürcistan'da çıkan kitaplarımdan ise beş kuruş almadım. Almadım diye üzülmüyorum, benden yana

helâl olsun. Sevip çevirmişler, okumuşlar, bana yeter. Daha önce bir kez Ankara'ya yasalarının olanak verdiği kadarını yolladılar. Bankadan bir çağrı geldi. Hiç çekinmeden gidip aldım. Almayıp geri mi yollayacağım? Bankaların namusuna hiç güvenmem. Gerekli yere hemen yetiştirmişler. Sıkıyönetimin sorularını yanıtlarken, bu da çıktı karşıma. "Evet aldım, ama hakkım olanın çok azını aldım, çünkü yasaları elverişli değil! Hakkımın çoğu orda duruyor! Bir gittiğimde alacağım!" dedim. 1983'te gittiğimde aldım nitekim. Ama aldığını orda harcamak zorundasın, dışarı çıkaramazsın, Ee zaten çağrılı gitmişiz, bitmiyor! Koyduk bankaya. Şimdi *Keklik*'in parası da bitmedi. Koydum öncekinin üstüne. Niyetim çocuklarla, torunlarla gelip tatil yapmaktı. Bunu da tam yapamadım. Sönmezgille geldik, Hakan'la Onur da vardı. Ama gene konuğuz; Nodar Dumbadze'nin köyünü göreceğiz. Gene kaldı bizim para. Başka bir kez Hüseyin Çölgeçen'le Nâzım Hikmet belgeliğini incelemeye gittik. Gene Yazarlar Birliği'nin konuğuyuz. Birazını çekip bir sürü plâk aldım, gene bitmedi. *Keklik*'ten, o öykülerden önce *Yılanların Öcü*'nün, *Onuncu Köy*'ün paraları harcanmadı daha... Sonra herkes biliyor, Sovyetler Birliği'nde karşı devrim oldu. Enflasyon geldi. Eridi gitti bizim para… Bir daha gitsem, kalanıyla bir kurşunkalem alamam artık.

Bütün bunları o güzel keklikli saat öyküsü için anlattım. İlerde merak edenler, edecek olanlar çıkabilir, onlar da okusun; doğrusu budur. Keklikli saatin anısı ısıtıyor beni. Nasılsa bir gün baktım durmuş. Kurayım çalışsın dedim, çalışmıyor. Mihail Gorbaçov'un devrilip Boris Yeltsin'in geldiği günlerden bir gündü. Almanya'da birkaç kez saat onarttım; nerdeyse yenisinin bedelini alıyorlar. "Olur mu?" diyorsun, "Elbet olur! Burda el işçiliği pahalı!" Hem de aldıkları paranın "hak" olduğunu kanıtlamak için sanki, bir günlük işi on günde veriyorlar. Durup dururken İsveç'teki öğrencilerimin armağanı olan saat da bozuldu. Muzaffer ikisini de alıp yurda götürdü; bir usta bulup onartacak.

Konuşma

Tiflis, Gürcüstan Yüksek Meclisi; 22.10.1987

Sayın Başkan; Değerli Dostlar!

Gerçekte ben Türkiye'denim, ama yedi yıldır Batı Almanya'da oturuyorum. Romancıyım. Adım Fakir Baykurt. Hepinizi candan sevgi ve saygılarla selâmlarım.

Gürcü şairi ve toplum insanı İlya Cavcavadze, bizleri 150'nci doğum yılı şenliğine çağırdı. 27 ayrı ülkeden çıkıp geldik. Burda büyük konukseverlik görüyoruz. Bizim Türkiye'de bir söz vardır: Bir insan bir işi iyi yaptı mı, "Aşk olsun!" denir. Ben de, bizi son derece iyi ağırlayan Cavcavadze çocuklarına şimdi "Aşk olsun!" diyorum; teşekkür ediyorum.

Dışardan bakanlar Gürcüstan'ı küçük bir ulus sanır. Nüfusu beş milyon. Ama çok güzel bir dili var. Kültürü, özellikle yazını derin ve geniş. Bu dilde yaratılan yapıtlar dünyanın her yerine yayılmıştır. Bugün burda konuşan arkadaşlardan Bay Komiyama, Japonya'da basılan Gürcü kitaplarından örnekler gösterdi. Klasik Gürcü şair ve yazarları Amerika'dan Asya'ya, İngiltere'den Hindistan'a ulaşmıştır. Doğum yılını kutlamak için toplandığımız İlya Cavcavadze'nin yapıtları da böyledir. Bu yüzden Gürcülerin diline de "Aşk olsun!"

Değerli Arkadaşlar! Konuşmamın ana bölümüne geçiyorum. Konumuz olan *Çağdaş Uygarlığın Geleceği ve Dünya Yazını*'nı düşünürken, kendime iyi bir nokta buldum. Bu nokta sözün gücü'dür. Yani yazın'ın gücü! Arkadaşlar, bir söz sanatı olan yazın'ın gücü, atom bombasının gücünden büyüktür. Hem dünya yazınından, hem kendi yazınımızdan biliyorum, geçmişte yazıncılar, sözün gücünü yanlış kullandı. Hepsi değil ama epeycesi savaş çıkaran, insanları ölüme süren kralları, sultanları övdü. Onlar *Sofralarda su yerine düşman kanı içmek'*ten söz ettiler. Gele gele büyük bir yıkımın eşiğine geldik; şimdi uygarlık da, insanlık da bu yıkımın önünde titreyerek duruyor.

Arkadaşlar! İnsanlığı, uygarlığı kurtaracak biricik güç, barıştır. Bugün pek çok insan barıştan söz ediyor. Hepimiz buna zorunluyuz. Ama aynı zamanda barış için somut işler yapmalıyız. Herkes barış çabalarına katkıda bulunmak zorundadır. Son yıllarda politikacılar da barıştan söz ediyor. Oysa huylarıdır, daha çok savaştan konuşurlar. Barıştan söz ediyorlar, çünkü halkları tarafından zorlanıyorlar. Biliyoruz, yalnız Sovyetler Birliği'nde yaşayan halklar, İkinci Dünya Savaşı'nda 22 milyon kurban verdi. Tarihte böyle büyük ölüm hiçbir ulusun payına düşmedi. Bu yüzden bu geniş ülkede şairler, yazarlar, sinemacılar, tiyatrocular, bütün sanatçılar barıştan söz ediyor; barış için çalışıyor. O insanların temsilcisi Mihail Gorbaçov barış için çalışıyor.

Arkadaşlar! Barış için çaba göstermeye, yalnız Mihail Gorbaçov değil, Ronald Reagan da zorunludur. Çünkü onun ülkesinde yaşayan insanlar da barış istiyor. Onun ülkesinde barış için yanıp tutuşan şairler, yazarlar, sanatçılar var. Arthur Miller, James Baldwin, Ernest Hemingway, bizim meslektaşlarımız o ülkenin yazarlarıdır.

Zamanımızın yazarları, ezici çoğunlukla barıştan yanadır. Barış için çalışıyorlar. Politikacılar, devlet ve hükümet adamları bunların yapıtlarını okuyarak yetişiyor. Halkları da zorlayınca, elbet barıştan yana olacaklar, elbet barış için çalışacaklar.

Fakat arkadaşlar bugünkü uygarlık, bir ucu ayda, bir ucu çölde, dengesiz, çarpık bir uygarlıktır. Daha çok teknik gelişmeye dayalı bir uygarlıktır. Bu uygarlık insanın yurdu yuvası demek olan doğa'yı öldürüyor. Suları, havayı, toprağı kirletiyor. Şimdi bizim için uygarlığın geleceği kadar, doğa'nın geleceği de büyük bir sorun. Bugün insanlık hem kendini, hem doğayı yitirmek üzeredir.

Arkadaşlar! Sizler iyi biliyorsunuz, şairler, yazarlar, geleceğin düşünü, bilim adamlarından ve politikacılardan önce ve daha açık seçik görürler. Bizim şimdiki düşümüz şudur: Bir gün kutupların suyunu çöllere götüreceğiz, çöller yeşerecek. Kansere ilâç bulacağız, genç insanlar ölümden kurtulacak. Yeryüzünün her parçasında insanlığın sonsuz kardeşliğini gerçekleştireceğiz. Barış bütün dünyada gerçek olacak. Bu bizim en eski, en yeni düşümüzdür. Bu düşümüz mutlaka gerçek olacaktır.

Barış içinde; bu dengesiz, çarpık uygarlığı düzelteceğiz. Yalnız Avrupa merkezli değil, çok merkezli, çok renkli, daha güzel bir uygarlığı geliştireceğiz. O uygarlıkta insanlar birbiriyle savaş yıkımları için değil, oğullarının kızlarının düğünleri için, şölenler için bir araya gelecek.

Değerli Arkadaşlar! Sizler burda epey uzun konuşma dinleyeceksiniz. Bu yüzden ben kısa keseceğim. Nerde olursak olalım, ister dışarda, ister içerde cezaevlerinde, barıştan söz edelim. Barış için yazalım. Yapıtlarımız yalnız yetişkinlere değil, aynı zamanda çocuklara yönelik olsun. Çünkü düşlerimizi en iyi onlar gerçekleştirecek. Geçmişte bütün iyi yazarlar aynı zamanda çocuklar için de yazmıştır. Biz de öyle yapalım. Hem de bunu daha iyi yapalım. Barış; doğa'nın, uygarlığın, torunlarımızın geleceğidir. Bunun için siz meslektaşlarımdan rica ediyorum, yetişkinler için de yazarken, çocuklar için yazmanın önemini küçümsemeyelim.

İlya Cavcavadze'nin oğullarından Batumlu bir şair arkadaşım var. Çok sevdiğim bu arkadaşın adı Fridon Halvaşi'dir. Sözlerimi onun küçük bir şiiriyle bitiriyorum: *DİLEĞİM!*

Çatıda yağmur
Ocakta ateş
Sepette muşmula
Bakraçta kaymak
Dileğim budur benim
Evim ocağım
Hep böyle kalsın

Bu dilek hepimizin olsun. Teşekkür ederim arkadaşlar; teşekkür ederim Sayın Başkan!

Küçük Bahçe

Duisburg'un merkezinden başlayan Mülheim Caddesi, yüksek yapılar arasından geçerek Mülheim'in ortasına kadar uzanır gider. İki şehrin sınırını seçmek zordur. Bu cadde bir yerde hemen Duisburg Caddesi olur. Sınır ordadır. Arada tramvay işler. Gider gelirken dikkat ederim, iki şehir birbirine sıkıca kaynamıştır. Rur Havzası'nda çoğu şehirlerin sınırı birbirine girer. Görürüz görmeyiz, yakında kocaman bir Rurkent oluşacak; bütün öbür adlar yerine bir tek bu ad anılacak.

Diyeceğim, bu yakın şehre de birkaç kez okuma yapmaya çağrıldım. Bir akşam Speldorf'ta Luther Kilisesi'nin toplumevinde okudum. Benimle ilişkiyi kilisenin kültür işleriyle görevli Bayan Margot Scherrer kurdu. Telefonlaşıp duruyorduk. Okuma tâ eylülde. Mayısın sonunda Mülheim Kitaplığı'ndaki okumama kocasıyla birlikte gelip dinlemiş, kararını verdikten sonra önerisini yaptı. Yüzcek tanışmamız da orda kitaplıkta oldu.

Otomobilim olmadığı için, okuma günü kocası Eberhard Scherrer işten çıkınca gelip beni aldı. Saat 15.30 filândı daha. Önce Speldorf'taki evlerine gittik. Cadde üstü, iki katlı, ilk bakışta özelliği olmayan, öbürlerinin sırasında bir ev. İki kızları, bir oğulları var. Çocukların üçünün de adı C ile başlıyor. Kızlar Claudia, Camillo, oğlan Carlo. Alt katta adamın annesi oturuyor. Arka bahçesi var. Hem de baktım, epeyce geniş sayılır bahçe. Koyu yeşillerin içine gömülü sanki. Karşıdan bakımsız gibi görünüyor ama içine girince insan şaşar. Herr Scherrer, ilgilendiğimi görünce, "Buyrun buyrun!" çekti. Okuma, akşam 19.30'da olacağına göre vaktimiz var. Eve kahve içmeye geldik. Kahveden önce bahçeyi gezdik. Her bitkiye tek tek uğruyor, her sebzeye, çiçeğe ayrı ayrı bakıyoruz. Soğandan patatese, bir evin mutfağına ne gerekliyse, tere, maydanoz, karnabahar, kereviz, hepsini ekmiş. Lâhananın on türü varmış. On türlü lâhana olduğuna inanmadım, bir bir sayarak gösterdi. Naneler de tür tür. Yeşil biberler, sırık dometesler; fesleğen, birkaç çeşit

de fasulye. Alman demek düzen demektir. İşte bir küçük bahçeye neler sığdırmış! Mutfak atıklarını biriktirip gübre yapıyor. Yalnız mutfak değil, bahçe atıklarını da, köken, kabuk, yaprak, ot, biçilen çayır, ne varsa gübreye dönüştürüyor. "Mağazalarda satılan o saçma gübrelerden hiç almam!" diyor.

"Gübrenin saçması da mı var?" dedim.

"Bilmiyor musunuz? Onları ev atıklarından yapıyorlar; ama yeterince dikkat etmiyorlar! Küflü maddeler giriyor. Küfler biliyorsunuz, çözülmüyor; kökler yoluyla bitkiye, bitkiden insana geçiyor. Bunlar içinde çok sakıncalı olanı var, kanser yapıyor..."

Nanelere elini sürüp burnuna götürüyor. Fesleğene sürüp götürüyor. "Çok hoştur, siz de yapın!" diyor. "Ben yaptığım gübreye küflü hiçbir madde karıştırmam! Gübre olacak atıkları dikkatle seçerim. Kimileri sanır, gübre pisliktir; hayır, kimyasal anlamda gübrenin de temiz olması gerekir…"

Mutfağın bahçeye bakan penceresinden eşi bağırdı: "Kahve hazır, gelin artık!"

Uykuma engel olduğu için öğleden sonraları kahve içmiyorum. Bunu vaktinde söyledim. Margot Hanım bana ot çayı hazırlayıp ısıtutara aktarmış. Masanın üstüne çeşitli pastaları dizmiş.

Eberhard Bey, "Ben de siyah çay isterim!" dedi.

Margot Hanım sinirlenmedi, "Önce söyleseydin ya!" filân diye kızmadı: "Hemen yapayım!" dedi.

Geçtik masaya. Eberhard bu kez çok esnek bir işi olduğunu anlatmaya başladı. Çalıştığı fabrika bin kişilikmiş. Genellikle 7.00'de gidip 15.00'te dönermiş. İsterse giriş çıkış saatlerini daha erken, daha geç ayarlayabilirmiş. "Üçte dönüp gelmem iyi oluyor. Bahçeyle uğraşıyorum. Hem dinlendiriyor, hem kazandırıyor. Biz pazardan sebze almayız. Meyve az alırız..."

Fabrikada nasıl bir işi olduğunu sordum. Her türlü atıklarla uğraşan bir fabrikaymış. Atıkların atığını bile atmaz, onları da değerlendirmeye çalışırlarmış. Kendisi araştırma bölümündeymiş. "Nelerden neler yapabiliriz? Kömürün, petrolün atıklarını, en başta asfalt yapımına yarayan malzemeye dönüştürüyoruz. Bu bir firmadır. Başka yerlerde de fabrikası, lâbaratuvarları var. Toplam on bin kişi çalışır. Bunların %40'ı mühendistir…"

Margot Hanım çayı demleyesiye bekliyoruz. Kalkıp bir duvarı dolduran kitaplara bakıyorum.

"Bizde üç türlü kitap vardır. Bir türü bahçecilik üstüne, bir türü mutfağa yarayan kitaplardır. Üçüncüsü de yazınsal kitaplar. Mutfağa yarayan kitaplar yemekler, içkiler, çaylar üstünedir. Bahçecilik kitapları benim, mutfak kitapları Margot'undur. Yazınsal kitaplar ikimizin. Tabii arada çocuklar da okur. Biz televizyona çok az bakarız…"

Yazınsal kitapların çoğunu Margot Hanım evlenirken getirmiş. Takım halinde cilt cilt klâsikler görüyorum. Bunların yanında Böll'ler, Grass'lar birer dizi oluşturuyor. Sigfried Lenz'in altı kitabı yan yana duruyor. Gabriel Marquez bunların kitaplığına da girmiş.

Bizim Akçaköylüler gibi içimden, "Eh; bu dünya da işiniz iş ama bakalım öbür dünya da ne yapacaksınız!" dedim. Esnek bir iş, iki katlı bir ev, otomobil, üç çocuk, geniş bir arka bahçe, okunacak kitap dolu raflar. "Margot benden çok okur! Burda ne varsa okumuştur!" Onun da bir işi var mı, bilmiyorum. Boş vakitlerinde kilisenin kültür işlerine gönüllü olarak bakıyor.

Masaya yeniden oturduk. Margot Hanım pastaları evde yapmış. Peynirli, yoğurtlu, elmalı çeşitler. "Bunların çoğunu uydurur. Düşlemi geniştir. Daha doğrusu yaratıcıdır. Biz pek et yemeyiz. Etlerin çoğu zararlıdır. Kesim hayvanlarına hormon verildiğini sonunda anlatabildik. Dışarda tanımadığımız, bilmediğimiz mutfaklarda pişen yemekleri hiç yemeyiz. Boş vakit olursa akşamları, hafta sonları kilisede kendi yaptığımız yemekleri yeriz. Toplumda uyuştuğumuz aileler vardır. Birbirimizle anlaşırız; sen şunu, ben bunu... Herkes evde bir şey yapar getirir. Birlikte yerken yurt ve dünya sorunlarını konuşuruz. Biz ikimiz de dindar değiliz. Kiliseye, toplum orda, hem de orda toplanacak yer var diye gideriz. Kilisenin toplumevi kültür merkezidir. Müzik ve yazınsal etkinlikler yapılır. Resim sergisi açılır..."

Az bir süre önce İtalya'dan tatilden dönmüşler. Sakalını kesmemiş daha. "Genellikle Toscana'ya gideriz. En iyi hava, en iyi müzeler ordadır..."

Margot Hanım her pastadan ayrı ayrı almamı istiyor. Hatırı için alıyorum. Sonra büyük kız Claudia geliyor arkadaşıyla.

Sonra Carlo geliyor. Baba, üçüne de "Bundan mı, bundan mı?" diye soruyor. Carlo: "Hem ondan, hem bundan!" Claudia: "Ben de öyle isterim!" diyor.

"Bizim pastalar kilo aldırmaz. Çocuklar seve seve yer. Siz de buyurun! Buyurun birer daha alın! Sonra gene buyurun bize; vaktiniz oldukça telefon edin, gelip alalım..."

Derken dünyanın gittiği yönü konuşmaya başlıyoruz. Daha çok da Eberhard Bey konuşuyor: "Uygarlık ilerledi; özellikle teknoloji gelişti. Ama cahillik de buna oranla büyüdü. Eskiden bilinmesi gerekenler az idi; şimdi çok. İnsanların doğruları öğrenme olanağı azaldı. Televizyon durmadan yanlışları yayıyor. Reklâm yapa yapa satın aldırdığı yiyeceklerin, içeceklerin yüzde doksanı zararlı. Kof yiyecekler. Boş kalori dolu koca koca patatesler! Bunları bir de çocuklara yediriyorlar! İnsanlar aptal; televizyon söyleyince doğru sanıyor. Atom gücünün yalnız savaşta değil, tıpta da sakıncalı olduğunu anlatamadık daha. Anlatmaya olanak olsa anlatacağız. Cenabet araçlar onların elinde. Yalanları insanların üstüne tâ uydulardan püskürtüyorlar. Bu gidiş zararlı, durdurun, dönün diyoruz, ama tınmıyorlar. Özellikle gençler, okulda öğretmenler söylüyor ya, inanıyorlar. Zaten böyle sorunlarla çok azının ilgisi var. Çoğu futbol hastası. Spora karşı değiliz elbet; ama 11, artı 11, eşittir 22 kişinin 90 dakika süreyle koşmasını spor sayacak kadar geri zekâlı da değiliz. Kısacası, bugün bir batağın içindeyiz..."

"Peki nasıl çıkacağız bu bataktan? İnsanlık bu yanlışlardan nasıl kurtulacak?"

Bunu çok yavaş sordum. O da çok yavaş konuştu: "Devrimle!"

Bir sessizlik oldu masada. Bir süre sustuk. Ondan böyle bir yanıt beklemezdim. Bahçesiyle mutlu bin insandı o.

"Ama devrim kolay mı?" diye baktım yüzüne.

"Elbet kolay değil. Eğer insanlar anlar ve öğrenirse, zor olan işleri de yapar. Biliyoruz anlıyor, hem de öğreniyor. İnsan, canlılar içinde en iyi öğrenen biridir. Baksanıza yalanı, yanlışı bile öğreniyor; demek doğruları da öğrenebilir. Ama bunun için çalışmak gerekir. Ama normal çalışma yetmez. İki kat çalışmak bile az. Çünkü uzatmaya zaman yok. Denizler gidiyor, atmosfer gidiyor. En büyük hastalık: Ben girmeyeyim savaşıma,

öbürleri girsin; ben geçmeyeyim öne, öbürleri geçsin! Ama bu hastalığı da atlatacağız. Atlatmak zorundayız..."

Söyleşiyi kilisenin toplumevinde sürdürmek üzere kalktık. Biraz erken gitmek zorundayız. Çünkü anahtar Margot Hanımdaymış. Kapıları açıp hazırlık yapacak. Türk yazınından çevrilmiş kitaplarla, Türkiye üzerine yazılmış kitapları Şehir Kitaplığı'ndan toplayıp getirmiş. Bunlara evinde olanları eklemiş. Masaların üstüne küçük bir sergi düzenledi.

O akşam Speldorf'taki Luther Kilisesi'nin toplumevine yetmiş komşu toplandı. Çoğunluğu kadındı. Papazla karısı da geldi. Her zaman yaptıkları gibi tam saatinde başladılar. Arada yarım saat mola verdiler. Saat 22.00 olunca bitirdiler. Almanların kimi alışkanlığı iyidir. Öğrenmeyi seviyorlar.

Girişimler

12 Eylül cunta döneminin karanlık günlerinde, demokrasi ve özgürlük istemiyle altına 1200 kişinin imza attığı "Aydınlar Dilekçesi" içerde olduğu gibi, dışarda da yankı uyandırdı. İmzacılardan 64 aydının mahkemeye verilmesi üzerine Avrupa'daki işçiler: "Peki burdaki aydınlar ne yapıyor?" diye konuşmaya başladı. Okumalar nedeniyle biraz dolaştığım için bu soruyu çok duyuyordum.

Bundan önce "Türkiye'de aydınlar görevini yapıyor mu?" diye sorarlardı. Her toplumda olan, "Hele birileri ortaya atılsın, ben sonra katılırım" hastalığı, bizde daha çok olduğu için 12 Eylülden sonra sessizlik uzun sürdü. Bu dönemde yurt dışına epey aydın çıktı. "Bunların hepsi aydın mı? Aydın kim?" gibi sorulara girmeye gerek görmüyorum. Çıkanların çoğunluğu Almanya'da kümelenmekle birlikte, İsveç, İngiltere, Fransa, Hollanda, İsviçre, Danimarka'ya da yayıldı.

Dışardan bakan Almanya'dakileri toplu sanır, hayır onlar da şu şehre, bu şehre dağılmıştır. Öne düşmesi gerekenlerin biri

orda, ikisi burdadır. Gene de bir kıpırtı oldu. Marburg'ta Ayşe Erzan'la Orhan Silier o zaman ikisi de bekâr; bunlar Strasburg'ta Server Tanilli'ye, Bonn'da Fuat Bultan'a ulaştılar. Çok geçmedi Tanilli ilgi duyması gerekenlere bir çağrı mektubu yazdı. Orhan ile Ayşe bunu çoğaltıp dağıtmaya başladı.

Gelsenkirchen'de bir danışma, aynı zamanda tanışma toplantısı yapıldı. Herkes birbirini doğru dürüst tanımıyor. Fuat Bultan'ın, Ali Gürcan'ın çabalarıyla AWO'nun bir küçük salonu alınabildi. Gelenler 60 kadar. Çeşitli politik görüşten aydınlar yurt dışına çıkmıştır. O politik görüşten dışarda bir örgüt varsa, gelir gelmez bulmuştur. Örgüt sayısı da o kadar çok ki! Çoğunluk tıpkı yurttaki gibi parçalanmıştır. Tek tek çok değerli insanlar; bir araya gelince konuşur, tartışır, vakit dolduğunda doğru dürüst konuya bile girilmemiştir. Bu sakınca bilindiği için Orhan ile Ayşe *Girişim*'in Almanya nüvesini bir an önce oluşturalım diye uyarıyor. Hepimiz Tanilli'nin Avrupa başkanı olmasını kabul ediyoruz, ama sakatlığı nedeniyle o her yere yetişemez. Nitekim yaptığımız toplantıya da gelemedi, iletisi geldi. Tanilli çok yere iletileriyle ulaşıyor.

Bu türlü toplantılarda sık sık başıma gelir: "Fakir Hoca bu işi götürür! Fakir Ağabey hepimizden iyi yapar!" Gene öyle oldu. Hem de bu kez iyi bastırdılar. Ben işten, sorumluluktan kaçmam. Hele bir de "Şu yapılsın, bu yapılsın!" diye ortalığı öneriyle dolduranlar gerçekten yanımda olsa! Toplantı biter, herkes çeker gider, önümde bir yığın notla kalakalırım.

"İlle kabul et, kabul et!" diye sıkıştıranlara yanıt verdim: "Benim Almanya bölümüne başkanlık etmem sorun değil. Başkanlık kolaydır. Başkan buyurur, öbürleri yapar. Ama öbürleri kim? Öbürlerini tanıyalım? İş yapacaklar adını yazdırsın."

"Canım hepimiz yaparız!"

"Hepimiz olmaz! Sorumluluk alacakları görelim. Yurtta arkadaşlarımız yargılanıyor. Onlara burdan dayanışma ulaştıracağız. Mektuplar yazılacak, telefonlar edilecek. Bültenler çıkacak. Kim yapacak bunları? Para gerekecek; kim toplayacak, kimler para verecek?"

Bir süre sessizlik oldu.

"Mehmet, sen?"

"Valla benim işim ağır. Biliyorsunuz çalışıyorum."

"Aydın, sen?"

"Benim üstüme gelmeyin, çok yüklüyüm..."

"Serol, sen?"

"Valla ben kitap yazıyorum. Başka işe bakamam…"

"Şanar, sen?"

Yalnız Şanar: "Ben yazı işlerine yardım ederim. Ama üstüme parasal sorumluluk ve yönetim sorumluluğu almam!" dedi. Karar verdik: Özür ileri sürülmeyecek. Uğraşa didine bir merkez organı oluşturduk. Uzatmayalım, Bonn'da altı ayda bir Tanilli'nin katılımıyla, bütün Avrupa'dan gelecek arkadaşlarla toplanmaya başladık. Tanilli, oturumları benim yönetmemi istedi. Kırmak olmaz. *Girişim* adına yazılacak yazıları da benim görmem karara bağlandı. Dedim ya, öneriden yana varsılız. Girişim aynı zamanda kültür çalışmaları yapsın. "Bunun programını da Fakir Hoca hazırlasın!"

Programı yaptık, çalışmaya başladık. İşleri elden geldiğince bölüştürüyoruz. O dediğim dağınıklıktan ötürü otomobili olan arkadaşlara iş düşüyor. Ben motorize olmadığım için gidilmesi gereken yerlere trenle, otobüsle gitmeye kalkınca çok vakit yitiriyorum. Herkes bir işte çalıştığı için toplantılar hafta sonlarına raslıyor. O zaman da otobüs, tramvay seyreliyor. "Beni al!" diye bir arkadaşa telefon etsem, bir kez, iki kez alıyor, sonra: "Sana bir şoför gerek yahu!" diyor.

Bonn'daki toplantılara Stockholm'den, Zürich'ten, Londra'dan, o uzaklıkta yerlerden arkadaşlar geliyor. Yol parası çok tutuyor. "Bilete para, bültene para..." gibi işlerle uğraşmak gerekiyor. Gene de bazı çalışmalar yapılabildi.

Ayşe ile Orhan arkadaşlığı geliştirip evlendi. Gerçi sonra Tanilli'yle, Bultan'la görüş ayrılığı ileri sürüp *Girişim*'den ayrıldılar. Evlerini de Almanya'dan Hollanda'ya taşıdılar.

Kültür çalışmaları arasında üniversite sorunu, akademik özgürlüklerin yok edilmesi konusunda Essen, Bielefeld ve Extertal'de Tarık Zafer Tunaya, Pertev Naili Boratav, Korkut Boratav, Mustafa Ekmekçi, Mete Tunçay, Paul Dumond, İlhan Selçuk, Haldun Özen ile yapılan açık oturumlar ilgiyle izlendi. Mainz'da Namık Kemal'in 150'nci doğum yılı toplantıları, Sarver

Tanilli, Nermin Menemencioğlu, Serol Teber, Ataol Behramoğlu, Paul Dumond, Demir Özlü'nün katılımıyla pek iyi geçti. Bu toplantıların birinde bilimsel bildiriler sunuldu. Sağlık nedeniyle kendisi gelemeyen İrene Melikov'un bildirisini başka bir arkadaş okudu.

Bu toplantıların ilkine yolculuktaki aksama nedeniyle biraz geç ulaştım. Arkada bir yere sıkışıp izlemeye başladım. Ön sırada oturan Mustafa Ekmekçi'nin haberi olmuş, kalktı geldi. Birbirimizi çoktandır görmüyorduk. Baktım saç baş ağarmış, ama kendisi öyle kapkara duruyor, hem de gevrek gevrek gülüyor. O bana böyle göründü, ben ona nasıl göründüm kim bilir? Birbirimizi kucakladık. İkimizin de gözlerimiz yaşardı. Bildiriler bitti, gidip Gutenberg Müzesi'ni gezdik; akşama doğru Ren kıyısında dolaştık. Ertesi günkü açık oturumu benim yönetmemi istediler. Halkın geniş katılımıyla güzel bir toplantı oldu. Zaman ilerledi; Almanya'nın çeşitli yerlerinden gelenler doymak bilmez derecede soru sormak, bilgi almak istiyor. Konuşmacıları iyi terlettiler. Sözlerini balla keserek toplantıyı kapattım. Bal diyerek sonunu tatlıya bağlamış olduk.

Stuttgart'taki Sabahattin Ali semineri, Essen'deki Abidin Dino sergisi anılabilecek işlerimizdendir. Bielefeld'teki Üniversite Sorunları toplantısının açış konuşmasını da benden istediler. Hocalar varken konuşmam doğru olmazdı belki, ama madem Tanilli gelemiyor, ister istemez kabul ettim. Emek çekip yazılı hazırlandım. Gene de yazıya bakmadan konuşmayı yeğledim. Bitirip yerime geçerken Mete Tunçay taşını attı: "Fakir Baykurt bize konuşacak söz bırakmadı!"

O toplantıda Mete Tunçay'dan duydum: 1839'da açıklanan Tanzimat Fermanı, o koca metin, bir tek uzun cümleden oluşuyormuş. "İçinizde aslını okuyan var mı?" diye sordu. "Var!" diyen çıkmadı. "Okusanız da anlamazdınız. Son derece ağdalı bir dil. Onca sayfa, ama tek cümle!" Örnek olarak da metni çıkarıp biraz okudu. "Olup, gelip, bulup, dahi, görüldüğü, ve de…" gibi sözlerle bunu ona, onu buna bağlamış durmadan; hiç bilmiyordum.

Abidin Dino sergisi için bir katalog hazırladığımızı belirtmiştim. Oraya Dino'nun bir portresini yazma görevini de üst-

lendim. Bu katalogta, olanaklarımıza göre hem renkli, hem siyah beyaz resimler yer aldı. Hüseyin Çölgeçen'in çabalarıyla güzel bir iş oldu bence. Dino'nun dört resmini ayrı basımlar halinde, ustanın ikinci imzasıyla kataloğun içine koyup baskı gideri karşılığında değerini bilenlere verdik. Oldu olacak, sergi-nin açış konuşmasını da yüklediler üstüme.

Bunların hepsi hoşnutluk yaratan işlerdi. Ama epeyce zaman gerektirdi. Kapanıp çalıştık.

❀

O yıllarda birkaç kez Sovyetler Birliği'ne gidip gelme fırsatı buldum. İşçiler, oraya gidip gelenleri ilgiyle, merakla dinlemek istiyor. Genel bir yakınma var, herkes kendini gezdirip geliyor; topluma dönük bir iş, ilişki sağlayan az. Ben iki örneği epey zaman unutamadım. Bunlardan biri, çektiği resimlerle sergi açan bir öğretmen, öbürü gördüklerini topluluk önüne oturup anlatan, bitirdikten sonra kendisine sorulan soruları yanıtlayan bir işçidir. Sergiyi hayranlıkla gezdim. İşçinin konuşmasını susuzlukla dinledim.

Kendim topluma dönük neler yapabilirdim? İzlenimlerimi yazı haline getirip dergilere vermekten başka, Almanya'da yetişmeye başlayan işçi kökenli yazarlara yararlı ilişkiler kuramaz mıydım örneğin? Bu yazarları tanıyorum. Güçlükler içinde, parasını cepten ödeyerek kitap çıkarmaya çalışırlar. İçlerinde iki üç kitap çıkarmış olan vardır. Yıllardır, okuyup eleştirmem için dosyalarını yollar çoğu. Basılınca da hiç olmazsa bir yazıyla tanıtmam için kitapları gelir. Kimi kitabına önsöz ya da arka kapak yazısı ister. İçinde yaşanılan sahipsiz ortamı göz önünde tutarak bunları normal karşılar, isteklerini yüksünmeden yerine getirmeye çabalarım.

Sovyetler Birliği'nde gördüğüm yazın müzelerinden Gorki, Çehov, Dostoyevski, Tolstoy, Mayakovski, Nizami beni fazlasıyla etkilemiştir. Bunları biraz erken görsem elbet daha iyi olurdu. Sovyet Yazarlar Birliği ile yaptığım görüşmelerde, "Acaba karşılıklı bir değişim programı uygulayabilir miyiz?" sorusunu ortaya attım. Vera Feonova önerimi ilgililere aktardı. Ben

de konuyu Detmold'te Halit Ünal ile Herford'taki Helga Kohne arkadaşlarla görüştüm. Çevremizdeki işçi yazarlarla yılda iki kez toplanarak birbirimizle ilişkiye zaten başlamıştık. Herkesin eşiyle, çocuklarıyla katıldığı bu toplantılarda tanışıp görüşmenin dışında sorunlarımızı tartışma fırsatı buluyorduk. Değişim programını bu girişimle yürütebilirdik. Bu girişim sonra NRW içinde *"Türkiyeli Yazarlar Çalışma Grubu"* adını aldı. Bizi Herford'ta *"Arbeit und Leben"* adlı kuruluş destekliyor.

Sovyetler Birliği"ne ikinci gidişimde anlaşmayı imzaladık. Giyilmiş çamaşırların arasına koyup getirdiğim belge arkadaşlarımı sevindirdi. Çünkü Türkiye, özellikle de Türkiye Yazarlar Sendikası Almanya'daki bu yazarları görmüyor. TYS'nin Sovyet Yazarlar Birliği'yle ilişkisi epey eskidir. Onun da bir değişim programı vardır. Ama bundan daha çok Türkiye'deki meslekdaşlar yararlanır. Onların da hepsi değil. Yani oraya yetmiyor, buraya nasıl artsın?

Bizim program umduğumuzdan daha iyi oldu. İki-iki, gidip gelmeler başladılar. Konuklar geliyor, bizden arkadaşlar gidiyor. Sonra Sovyetler Birliği'ndeki bunalım nedeniyle Yazarlar Birliği zorluğa girdi; bu işimiz kaldı. Artık haberleşme zorluklarını bile aşamıyoruz. Telefonlar işlemiyor, posta normal çalışmıyor. Nâzım Hikmet'in 30'uncu ölüm yılında, sağken kendinin seçtiği şiirlerden oluşan bir kitabı hem orda, hem Türkiye'de, Almanya'da çıkarma girişimini sonuçlandıramadık.

❀

Burda *Türk-Yunan Dostluk Girişimi*'ni de anmam gerekir. Böyle bir girişim Aziz Nesin, Mikis Teodorakis ve başka ünlülerin çabasıyla Türkiye-Yunanistan arasında oluşmuş idi. Aynı işi Almanya ve Avrupa'da oluşturma görevi bize düştü. Bu amaçla Yunan ve Türk işçileri, aydınları önce Köln'de bir araya geldik. Köln'de merkezi oluşturduktan sonra Bremen'de, Nürnberg'te, Essen'de, başka yerlerde şubeler geliştirdik. Başkanlığını da ikişer yıl süreyle dönerli olarak Aachen'de çalışan Yunanlı Georg Georgiadis'le paylaştık. WDR Köln Radyosu'nda görevli Osman Okhan bize yardımcı oluyor. Osman iş değiştirdi, bizim

girişim aksadı. İşler yalnız başkanlarla yürümüyor. Bu yüzden bol düşünce üretip program yapmanın pek yararı olmuyor. Elimizde sağlam düşünceler zaten var. En başta Atatürk'le Venizelos örnek davranışları.

Türklerle Yunanlılar savaşacak yerde birlikte çalışmalıdır. Gerçekte halklar arasında düşmanlık yoktur. Gözlemlerime göre, özellikle Yunan halkı bize karşı sıcaktır. Almanya'da çalışan çok işçi bilirim, Yunanistan üzerinden Türkiye'ye izne giderken, Yunan köylerinde konuk edilir, ağırlanır. Duisburg'ta bunlardan birini tanıdım: Ankaralı Sadullah, sağlık nedeniyle erken emekli olup Türkiye'ye gitti. Maaşlarını alıp yollaması için Yunanlı komşusuna vekâlet verdi. Türk komşuları onu uyarmak istedi: "Sen bir Yunanlıya nasıl güvenirsin? İnsan elin adamına para yetkisi teslim eder mi? Gör bak, o seni dolandırır!" Dostum Sadullah'ın yanıtı şöyle: "Siz kendi işinize bakın! Bize ne karışıyorsunuz? Biz Hıristo ile kardeş olduk!"

Bu ilişkilerden bizim hoş anılarımız birikti. Bunlar içinde gerçekten güzel öyküler var. Niki Eideneier ile Arzu Toker el ele verip Türk, Yunan, Alman yazarlarının, şairlerinin metinlerinden üç dilli bir kitap oluşturdu. Adını da benim "Kalimerhaba" öykümden alan bu 840 sayfalı, iyi baskılı kitap Köln'de Romiosini Yayınevi'nin özverisiyle okurlara sunuldu. Zaman zaman üç ulustan yazarlar dinleyiciler önünde bir araya gelir, kitapta yer alan metinlerini seslendirir. Araya müzik girer. Bu toplantılardan özellikle Essen Şehir kitaplığında yapılanı unutamam.

Konuklar

Dedim ya, Sovyet Yazarlar Birliği'yle anlaştık. Bizden giden iki arkadaşı onlar iki hafta gezdirip ağırlıyor, onlardan gelen iki konuğu biz karşılayıp gezdiriyor, on beş gün sonra uğurluyoruz. Gelenlerden birinin Türkolog olmasını istedik. Bunda iki amacımız vardı. Biri, çevirmenlik yapabilsin. İkincisi, kimi Tür-

kologlar, orda Türk yazınını tanıtmak için çaba gösteriyor, ama ne bizim hükümetten, ne ordaki hükümetten takdir görüyor.

Bizden ilkin Halit Ünal ile Ali Çağlar gitti. Onlardan ise iki Vera geldi. Bunlardan biri yaşamının son yıllarını yurdundan uzaklarda, Moskova'da, yurt özlemiyle geçinen şair Nâzım Hikmet'in eşi, senaryocu Vera Tulyakova Hikmet, öbürü Türkolog Vera Feonova…

Vera Tulyakova Hikmet, çalıştığı enstitüde Osmanlılar ya da Türkler üstüne hazırlamakta olduğu bir senaryo konusunda Nâzım Hikmet'le görüşmek istemişti. 1951'den ölümüne kadar Moskova'da yaşamak durumunda kalan şair bu görüşmeden sonra Vera'yı tanıyıp seviye düştü. İki gönül bir olunca Vera kocasından ayrılıp Nâzım'la evlendi. Nâzım da yurttan çıkalı görmediği, artık belki hiç görmeyeceği eşi Münevver'den boşandı. Bir dramdır aynı zamanda bu öykü. Vera Tulyakova Hikmet *Nâzım'la Söyleşi* adını verdiği bir anılar kitabı yazdı. Bu birliktelik nasıl başladı, nasıl gelişti ve geçti, Her şeyi Nâzım'a söylüyor gibi bir bir anlattı. Kitabı Ataol Behramoğlu'nun güzelim Türkçesinden okuduk. Vera Tulyakova Hikmet, hem yeni basılan kitabı, hem eşi Nâzım Hikmet hakkında konuşmalar yapacak. İlk gelecek iki konuktan birinin Vera Hikmet olmasını Sovyet Yazarlar Birliği düşündü, biz de sevindik.

Öbür konuğumuz Türkolog Vera Feonova, Sovyet Yazarlar Birliği'nin Türkiye, İran, Afganistan bölümlerine bakıyordu. Ben onu epeydir tanıyorum. Konstantin Simonov'un Ankara'ya ikinci gelişinde çevirmeniydi. Sonra da geldi birkaç kez. Görüştük konuştuk, öbür konuk Sovyet yazarlarıyla birlikte evimize buyurdu. Bu kez Vera Hikmet'e çevirmenlik yapacak. Arkadaşlarla gereken hazırlığı yaptık. Kendilerini Düsseldorf alanından alacağız. Vera Tulyakova Hikmet'i yüzcek tanımıyorum, ilk göreceğim. Her biri bir yerden çıkıp gelen arkadaşlar buluştuk bekliyoruz. Sonunda uçak indi, konuklar göründü. Vera Hikmet'i uzaktan tanıdık; Vera Feonova'nın yanında yürüyor. Epey yaşlanmış, hem de kilolanmış. Çantalarını gümrükten çıkardık, kendilerini aldık. Hoşbeş edip kahve içiyoruz. Arkadaşlarımı tanıttım teker teker. Kendimi de ilkin el sıkarken tanıttım ya bitti. Ama Vera Hikmet sordu:

"Burası Düsseldorf mu?"

"Evet.."

"Birazdan Duisburg'a gidip Fakir Baykurt'u da göreceğiz değil mi?" dedi. Gene öyle saçlar samansarısı, gözler mavi. Gene öyle güzel. Sesi de Nâzım Hikmet'i etkileyen ses.

"Fakir Ağabey burda!" dedi arkadaşlar.

"Öyle mi? Hani nerde?"

Ayağa kalkıp bir daha el sıkıştık. Bir gülüşme oldu. Çevirmen Vera başını geri çekip gözlerini kıstı, öyle gülüyor.

"Nâzım, Roma'da kitabınızı okudu. Defterimde o zaman tutulmuş notlar var. İlk fırsatta onu size aktarmak isterim..."

Hiç aklımdan geçirmediğim bir durum. "Çok sevindim. Hele şimdi gidelim, önce biraz dinlenin…" dedim.

Gelsenkirchen'de bir otel ayırmıştık. Otomobillere binip sürdük. Birlikte bir yemek yiyip o gün için ayrıldık.

Sonra konukların Gelsenkirchen, Essen, Bielefeld, Bremen, Hamburg, Köln, Frankfurt ve Nürnberg'te konuşmaları oldu. Hem kitabı anlattılar, hem sorulara yanıt verdiler.

Nâzım'la Söyleşi kendi türünde az raslanır güzellikte bir kitaptır. Vera Tulyakova'nın konuşmaları da öyle. Onun dikkatle seçtiği sözcükler pırlanta gibi ışıldar. İnsanı kendinden alıp götüren konuşmalar bunlar. Kendisi, yaşı ilerleyince Sovyet Film Enstitüsü'nde senaryo öğretmenliği yapmaya başladı. Deneyimli bir konuşmacı olduğu hemen anlaşılıyor. Konusuna egemendir. Dikkatleri toplamayı, dinleyicileri yanına almayı bilir. Hemen ayırdına vardım, Gelsenkirchen'de konuştuklarının hiçbirini Essen'de konuşmadı. Essen'de konuştuklarını Bielefeld'te yinelemedi. Yinelemeyi sevmediği belli. Dolaştığı yerlerde işçilerin, aydınların beğenisini kazandı. Kendisine karşı daha önce önyargılardan kaynaklanan bir soğukluk vardı. Bize de "Niye ille Vera Tulyakova'yı çağırdınız? Koskoca Sovyetler Birliğinde başka insan yok muydu?" diye söz atanlar oldu. Yaşını başına almış dostlar arasından bile, "Şimdi de turizmciliğe mi başladınız?" diye mektup yazanlar çıktı.

Evet, Münevver Hanım ne oldu! Nâzım Hikmet'in yurt dışına çıkmasından sonra, İstanbul'daki evinde, sürekli polis izlemesinde yaşayan, nice sonra nasılsa yurt dışına çıkınca hemen

Nâzım'ı arayan, onunla Varşova'da buluşup görüşen, ama araya Vera'nın girdiğini öğrenince dönüp giden Münevver Hanım, bu öykünün en çileli kahramanıdır. Olabilir ki, onun yurt dışına çıkıp Nâzım'la buluşması için çaba harcayan dostları, bu yeni durumdan düş kırıklığına uğramıştır. İnsan onları kolaylıkla anlayabilir. Yaşamda böyle durumları, böyle dayatmaları kim ister? Ama Münevver Hanım için zor olan acaba Vera için çok mu kolaydı? Nâzım için çok mu kolaydı?

hasretin dayanılır gibi değil
Moskova'da yaşamanın saadeti olmasa,
burda herkes sormasa seni benden,
Sovyet insanlarından her gün mektup gelmese,
sevmese seni onlar
benim onları sevdiğim kadar.*

Alışılmış açılardan bakınca bu çetin öyküyü kavramak zordur. Kimi zaman en çok istediğini yapamaz da, o ana kadar aklından geçirmediği işi istemeyerek yapar insan. "Yazgı" demiyorum buna, hayır! Yazgıdan başka ve önce, yaşamın buyrukları vardır. O en kötü generaldir. Ne yapsın Nâzım?

Şehrime ulaşmadan bitirirken yolumu
bir gül bahçesinde dinlendim senin sayende
Senin sayende, içeri sokmuyorum
en yumuşak urbalarını giyip
büyük rahatlığa çağıran türküleriyle kapımı çalan ölümü.**

Ve hele Nâzım sevince…

Seviyorum ekmeği tuza banıp yer gibi
geceleyin ateşler içinde uyanarak
ağzımı dayayıp musluğa su içer gibi.***

* N. Hikmet'in "Seni Düşünüyorum" (9.10.1951) adlı şiirinden, YN.
** N. Hikmet'in başlıksız (29.8.1960) bir şiirinden, YN.
*** N. Hikmet'in başlıksız (27.8.1960) bir şiirinden, YN.

Nâzım sevince, kendi de Nâzım'ı sevince ne yapsın Vera Tulyakova? Sanırım o da üstüne düşenin en doğrusunu yapmış, yaşamının bir bölümünü Nâzım'la paylaşmış, sonra da ona bağlı kalmıştır. Vera'nın ağzından duyduk: Nâzım'ın üç isteği oldu ölmeden. Kaçıncı yürek bunalımını geçirmişti; sonunun yakın olduğunu elbet biliyordu: "Bir: Benden sonra evlenme Vera… İki: Bu evi, evimizi elinden geldiğince koru... Üç: Türkiye'ye, İstanbul'a, Anadolu'ya git, beni yurttaşlarıma anlat..." Neden bunları istedi, özellikle neden "Benden sonra evlenme." dedi? Meraklılar sordu; sabırla yanıt verdi: "Nâzım'dı o! Nâzım kıskanırdı beni…" dedi. Doğru yanlış; ben içten buldum yanıtını. Rur Havzası'nda bizimkiler Nâzım'ı aşırı yüceltip kusursuz görmek istiyordu. O nasıl komünist? İnsan ölür, ama yaşam sürer. Komünist Nâzım, "Ben ölür ölmez evlen Vera!" demeliydi. Ama böyle demedi, öyle dedi; nasıl öyle der?

"Nâzım Hikmet yıkanmayı sevmezdi." diye yazan Zekeriya Sertel'i, hem de Aziz Nesin'in başkanlığı döneminde, Ataol'un filân yönetim kurulu üyesi olduğu dönemde sendika üyeliğinden attılar. Vera'ya bunu da sordular: "Gerçekten sevmez miydi yıkanmayı?"

"Her gün gömlek değiştirirdi. Giysileri, evi, odası temiz ve düzenliydi. Ama içi daha temizdi. Kolonya ile silinerek temizlenirdi.

Belki 13 yıl süren cezaevi koşullarında bilinçaltı birikimler nedeniyle yıkanmayı sevmezdi gerçekten." diye açıkladı.

Bizim arkadaşlar Vera Hikmet'e daha neler sormadı? Bremen'de bir kilisenin yan salonunda yapılıyordu söyleşi. Gene başka yerde anlatmadığı, hatta kitabına yazmadığı, ama yazdıkları kadar güzel dilimler sundu birlikteliklerinden. Yayın komisyonu anıları epeyce çırpmış basılmadan. Basılan sadece üçte biriymiş. Kimi zaman da "Şimdi hiçbir yerde anlatmadığım bir anıyı anlatacağım!" diye başlıyordu. Tâ Avustralya'daki Türklere gitmişti eşini anlatmaya. Türkiye'ye gidemedi henüz. Koşullar oluşmadı, vize vermiyorlar. "Ama gideceğim, göreceksiniz!" diyor umutla. "Samiye Abla yaşarken gideceğim!" Samiye Hanım Moskova'ya gelince Vera'da kalmış. Gömüte birlikte gitmişler. "Ben de Ablaya gideceğim, birbirimize sa-

rılacağız!" diyor. Bremen'deki arkadaşlardan birinin sorusuna geliyorum:

"Bizler otuz yıla yakın bir süredir buralarda işçiyiz. Halimizi görüyorsunuz. Gerçi siz Nâzım'la yeterince uzun yaşamadınız; gene de bizden iyi bilirsiniz. Nâzım bizi bu Avrupa şehirlerinde işçilik yaparken sizin gördüğünüz gibi görse acaba ne düşünürdü, ne derdi? Bunun yanıtını verebilir misiniz?"

Gülüşü her zaman bir tuhaf üzünçlüydü. Yalnız işçilerin çocuklarını severken, bir de kendi kız torunundan söz ederken gelmiyordu gülüşüne bu üzünç.

"Nâzım sizi burda benim gördüğüm gibi görse önce çok sevinirdi. Beni dinlemeye geldiğiniz gibi kendisini dinlemeye geldiğinizi görünce mutlu olurdu. Çünkü burda hepinizin bir işiniz var, çalışıyorsunuz. İşsiz kalınca sigortanız işliyor. Çocuklarınızı okula gönderiyorsunuz. Çoğunuz iyi, hatta çok iyi sayılacak evlerde oturuyorsunuz. Az çok paranız oluyor; yurda tatil yapmaya gidiyorsunuz. Yurda gitmenin anlamını o iyi bilirdi. Nâzım çok çok sevinirdi; ama aynı zamanda biraz üzülürdü: Bu aşamaya öz yurdunuzda gelemediğiniz için. Üzülürdü bu Avrupa'da, Almanya'da size karşı uyanan, can almaya başlayan ırkçılığı gördüğü için..."

Vera Tulyakova cümle cümle söylüyor, Vera Feonova çeviriyor. Salona insanın üzüncünü artıran bir sessizlik çöküyor.

"Bilmem siz benim bu yanıtıma ne diyorsunuz?"

Soruyu soran ayağa kalktı: "Sizin altın gibi bir yüreğiniz var. O altın armağanı Nâzım'a verdiğiniz için size teşekkür ederim!" dedi, saygıyla yerine oturdu. Tıkanır gibi olduk. Çoğumuzun gözünden yaş indi. Başka soru sorulmadı, söyleşi bitti.

Ertesi gün ilk işi, Neuevahr mahallesinde "*Berliner Freiheit*" denilen alanda, yabancı düşmanlığına karşı açılan küçük Dostluk Anıtı'nı görmek oldu. Anıtın bağrında Türkçe ve Almanca: *"Yaşamak bir ağaç gibi tek ve hür ve bir orman gibi kardeşçesine!"* yazılı. Bu geziyi Dayanışma Grubu düzenledi. Türkiye'de Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü'nü bitirip biraz öğretmenlik yaptıktan sonra, olaylar nedeniyle yurt dışına çıkmak zorunda kalan Kemal Yalçın, orda bir yandan Mercedes otomobil fabrikasında işçi olarak çalışıyor, bir yandan Neuevahr mahallesinde

yurttaşlarımız için kültür çalışmalarına katılıyor. Ondan başka Ali Eliş, Tuncer Miski, Huriye Kardeş, Bekir Şahin, Mithat Aktaş yanımızda. Arkadaşlar ayrıca mahalledeki yurtaşlara duyuru yapmış, birer ikişer onlar da geldi. Alanı doldurduk. Durmadan resim çekiniyoruz. Bilmiyordum; Kemal Yalçın Denizli-Honaz'danmış. Sonradan öğretmen okulu biçimine dönüştürülen bizim Gönen'de okumuş. Orayı bitirince Edebiyat Fakültesi'ne gitmiş. Oğlu Şafak yanında. Anıtın dibine çökerek, boyumuzu boyuna eşitleyip bir resim de onunla çekindik. "Albümüne kor, bakarsın yarın, kim bu yanımdakiler? diye düşünürsün!" dedik. Bu anıtın yapılması düşüncesini bizim işçiler ortaya atmış. Röliyefi, cezaevinde yatmakta olan bir işçi içerde yapmış. Dikilmesi için Bremen Barış Girişimi ile Alman Komünist Partisi destek vermiş. Vera Hikmet çok duygulandı.

Bremen'i de gezdik vakit yettiğince. Mızıkacılar anıtını, altına bir yükselti koyup yerden iki metre yükseltmişler. Ben 1977'de eşeği, köpeği, kediyi horozu birbirinin üstünde, yerde küçücük görünce şaşırmıştım. Vera Tulyakova Hikmet de şaşırdı: "Ne kadar küçük şeylermiş meğer!" diyor. Hüseyin Çölgeçen'le ona, evine assın diye, üstünde mızıkacıların resmi olan bir porselen aldık. Sonra anlattı, tabak dönüş yolculuğu sırasında kırılmış. Bir fırsat çıkınca yenisini ulaştıracağız.

Ayrılma zamanı gelmişti. Arkadaşlardan "Heval" diye ünlenen müzisyen Gani Cansever, eşi Cevahir'le, hem de sazıyla ertesi gün öğleden sonra 15.00'te Hamburg'taki söyleşiye yetiştirmek üzere, konukları otomobile alıp yola çıktı. Bremen istasyonunun önündeki alandan kendilerini uğurladık. Gani'ye "Biraz yavaş sür!" dedik. Bize söz verdi, yavaş sürecek.

Yarın ders var, iş var. Bizim de bir an önce dönmemiz gerekiyor.

Otomobile bindik. Ama Hüseyin sürmüyor; gittikleri yöne bakıyor hâlâ. Usulca, "Nasılsın?" diye sordum "Yahu Fakir Ağabey, düş gibi bir şey! Çok ama çok hoş anlatıyor, hayret!"

"Haydi sür, yolumuz uzun!" dedim.

Öyle büyülenmiş bakıyor: "Valla ben doymadım; Duisburg yönüne gidesim hiç yok!"

Sordum: "Senin ne yöne gidesin var?"

"Benim Hamburg yönüne gidesim var..."

"Hamburg yönüne sür öyleyse!" dedim.

Hangisi olursa olsun, şehir çıkışları gerçekten zoralmıştır. Yolları biraz daha genişletmek gerekiyor. Otomobil sayısı her yıl ikiye katlanıyor. Gene de tez zamanda Veragile yetişmeyi başardık. Ancak tam yaklaşırken bir muziplik geldi aklımıza: "Kendimizi belli etmeyelim. Nasıl olsa toplantının yapılacağı salonu biliyoruz! Onlardan sonra girip varalım, şaşırsınlar!"

Hüseyin biraz düşündü: "Onlardan sonra değil, ben gaza basayım, önce varıp oturalım. Onlar üstümüze gelsin, temelli şaşırsınlar!" Böyle der demez bastı. Canı isteyince iyi sürer. Yollar da kim kime, dum duma. Cevahir bir şeyler anlatıyor, Veralar gülüyor, Gani sürekli önüne bakıyor. Biz geçip gittik.

Hamburg Türk Halkevi, çarşı gibi bir yapının ikinci katıdır. Geniş salon dolmaya başlamış. Otomobili eyleyip alandan o yöne giderken bir işçi arkadaşla pardösüleri, şapkaları değiştik. Kimse tanıyıp söylemesin. Yukarı çıkıp salonda bir yere oturduk. Ama Hüseyin Çölgeçen benim gibi önlem almadı. Yöneticilerden biri görüp tanıdı: "Kitap getirdinse sergi aç! Arkadaşlar alıp imzalatacak!"

Ben gittim, şapka değiştiğimiz Mesut Özen'le bir sütunun siperine oturdum. Hüseyin yanına iki yardımcı alıp otomobilin yüklüğündeki kitapları yukarı taşıdı. Arkada masalara diziyor. Ben Mesut'la konuşuyorum. Bir süre sonra Veragil salona girdi. Gani'ye içimden aferin çektim, söylediğimizden de dikkatli sürmüş otomobili. Salonda kim varsa, başını çevirdi Vera'ya bakıyor: Saçları samansarısı, kirpikleri mavi...

"Gerçekten güzelmiş!" diyor biri.

"Vaktinde!" diye ekliyor öbürü.

"Nâzım'ın şiir yazdığı kadar varmış!"

"Yazdığından da yamanmış!"

Bundan iki yıl sonra Hüseyin'le, basacağı bir foto-albüm için Moskova'ya Arşivi incelemeye gittik. Vera birkaç kez bizi yemeğe buyur etti. Sekiz on gün sonra biz de, "Bir ayrılık yemeği yiyelim birlikte!" dedik; Yazarlar Birliği'nin doyumevinden masa ayırttık. Aziz Nesin Moskova'ya yeni bir ödül almaya gelmiş. Onu da çağırdık. Vera Hikmet önceden geldi oturuyor.

Ben de gidip Aziz Beyi getirdim. Masada Vera Hikmet'i görünce baktı baktı, kim bilir ne zamandır görmüyor; "Yahu Fakir, Vera mı bu? Ne olmuş böyle?" diye mırıldandı. "Evet! Neye şaşırdın?" der gibi baktım.

"Fakir, sen bunu otuz yıl önce görecektin!"

Doğru; otuz yıla yaklaşıyor Nâzım öleli. Onun yaşamı bir destandır ya; sevdiği kadınlar da destan!

Vera Hikmet iri bedenli, hem de uzun... Bremen Halkevi'nde sütunların arasından ön sıralara doğru ilerlediğini görüyorum. Çevirmen Vera bir adım ardından gidiyor. O biraz kısa.

Halkevi başkanı, selâmlama konuşmasının sonunda arkada bir kitap sergisi açıldığını, alıp değerli konuğa imzalatmanın olanaklı olduğunu duyurdu. Vera'lar yukarda yerini aldı. Salonda Türkiye'den iki milletvekili varmış: Arif Sağ ile İbrahim Aksoy; önde oturuyorlar. Vera Hikmet o anda arkadaki kitap sergisinin başında Hüseyin'i gördü sanıyorum. Bu kez önü aradı. Aradı biraz, sonra bütün salonu taramaya başladı. Vera Feonova'ya bir şey fısıldadı, o da taramaya başladı cin gözleriyle. İçimden, "Ah saf Hüseyin, bizim şaşırtıyı sakatladın!" diye söylenerek kendimi sütunun siperine saklamayı sürdürdüm. Söyleşi başladı. Kadın erkek dinleyicilerden kiminin kucağında çocuğu var. Sinek uçsa duyulur bir sessizlik. Ses düzeni iyi. Başka yerlerde anlatmadıklarını anlatıyor gene. Nâzım'la Kahire gezisi. Onları götüren uçak Türkiye üzerinden uçuyor. Karadeniz bitti. Nâzım'ın gözleri sürekli aşağıda. Bolu dağlarını geçtiler. Eskişehir'in oralar belki. "Şu anda ne isterim biliyor musun Veracığım? Uçak arıza yapsın. Sen kurtulanlar arasında ol. Ben öleyim. Başka türlü içeri giremiyorum. Dirimi sokmuyorlar, ölüme ses çıkarmazlar..."

Şairin çektiği yurt özlemine biraz daha değiniyor. Kahire'de gülünçlü sahneler var. Üçüncü dünyadan şairler, yazarlar gelmiş. Asya-Afrika Yazarlar Birliği'nin toplantısı var. Daha ilk gün Çin delegasyonunun yaptığı muzurluklar anlaşılır gibi değil. Bunlar yazılsa ayrı bir kitap olur. Toplantının açılışı yapılacak. Daha başkan seçilmemiş. Çin delegelerinin sözcüsü çıkmış konuşuyor: "Nâzım Hikmet, Türkiye Cumhuriyeti yurttaşlığından

atılmıştır. Şimdi burda Türkiye'yi temsil edemez. Kongre başlamadan durumun açıklığa kavuşturulmasını istiyoruz!"

Çin'in o zaman Sovyetler Birliği'yle politik sorunları var. Delegeler bunu sanat ilişkilerine yansıtıyor. Nâzım Hikmet'i Sovyetler'in sözcüsü sanıp Çin için yaratabileceği sakıncaları önlemek amacıyla önlem alıyorlar. Herkes başını çevirmiş salonda Nâzım'a bakıyor. Kötü bir sessizlik. Yanıt vermese daha kötü olabilir. Kalkıp kürsüye yürüyor.

"Daha divan oluşmadan huzurunuza çıktığım için özür dilerim. Az önce Çin delegeleri adına söz alan arkadaşımız ne yazık doğru söylüyor. Şu anda Türkiye pasaportu taşımıyorum. Elimde olmayan nedenlerden ötürü Türkiye Cumhuriyeti yurttaşlığından çıkarıldım. Ama o bilmiyor mu: Şairler yurtlarına, uluslarına sadece paraportla değil, pek çok şeyle bağlıdır. Hepsinden önce dilleriyle! Ben bugüne kadar Türkçeden başka hiçbir dille, bir tek dize yazmadım. Gene de karar sizindir, ama Türkiye'yi burda temsil edebilirim sanıyorum..."

Bir alkış patlıyor.

"İzin verirseniz sürdüreceğim. Şu anda yurdumdan burda başka şair yok. Politik nedenlerden ötürü, olamaz da ne yazık! Alçakgönüllülük kurallarına aykırı, ama politik ve kültürel nedenlerden ötürü bugün Türkiye'mde ne yazık benden büyük şair de yok. Bunu söylemek zorunda kaldığım için üzgünüm. Demek Türkiye'yi temsil edebilirim..."

Alkışlar sürüyor. Biraz fırsat bulunca ekliyor: "Madem buraya çıktım. Uygun bulursanız, başkanlığı oluşturalım. Kendimi aday gösteriyorum. Başka aday varsa onları da görelim..." Alkıştan yıkılıyor ortalık. Çıkmıyor başka aday… Soruyor: "Yok mu, çıkmıyor mu?" Çıkmıyor. "Türkiye temsilcisi Nâzım Hikmet'in divan başkanı seçilmesini oylarınıza sunuyorum. Kabul edenler?"

Salon ayağa kalkarak alkışlıyor, yalnız Çin delegeleri oturuyor. Soruyor. "Kabul etmeyenler?" Bu kez Çinliler ayağa kalkıyor. Nâzım Hikmet, "Sonunda siz de ayağa kalktınız!" diyor, bir gülüşme oluyor.

Nâzım Hikmet geçip başkanlık yerine oturuyor:

"İşte böyle! Seçim yapılmıştır. Şimdi iki başkan yardımcısı, iki de yazman seçelim. Adayları rica ediyorum..."

Asya-Afrika Yazarlar Birliği'nin o kongresinde daha ne gırgırlar var; anlatıyor Vera Tulyakova Hikmet.

Dönerken büyük paketlerde Kahire tatlıları, baklavalar. Nâzım Hikmet bunları dostlarına götürüyor. Baklavayı çocukluğundan beri çok seviyor. Durmadan yiyor ordayken. Uçakta da tutturuyor: "Yahu Veracığım, şu paketi açıp iki dilim yesem? İki dilimcik eksilse ne zararı olur?"

"Peki Nâzım; ama iki dilim yiyeceksin, fazla yok!"

İki dilimi yedikten sonra, "Yahu Veracığım, iki dilim daha yesem ne zararı olur?" diyerek, Moskova'nın üstüne gelinceye kadar paketi bitiriyor.

"Onun böyle, kimsenin düşünemeyeceği, hatta anlamakta zorluk çekeceği, kıpır kıpır, her zaman muzip çocuk halleri vardı. Burda bir yazar var, beş gündür bizimle beraber oldu; Bremen'de birbirimizden ayrıldık, ama kitapçı arkadaşını salonda görüyorum, kendisini göremiyorum. Eminim o da aramızda. Muziplik işte; kendini saklıyor. İkisinin hali birbirine çok benziyor. Lütfen daha fazla saklanmasın. Şuraya gelsin, sizlere birkaç güzel söz söylesin!"

Ne yaptı, nasıl yaptı da böyle bir bağlantı kurdu? Salonda herkes başını arkaya, sağa sola döndürmeye başladı. Derken çağrı alkışları başladı. Kalkıp öne yürümek zorunda kaldım. Kendilerini ellerini sıkarak, toplumu da kollarımı sallayarak selâmladım. Vera Tulyakova Hikmet'i birkaç dakika dinlendirmek için kısa bir konuşma yapacağımı söyledim. Nâzım Hikmet'e ve bizlere sevgisinden ötürü ona teşekkür ettim. İzin isteyip, çoktandır hayranı olup da yüzünü ilk kez orda, önde oturur gördüğüm Arif Sağ ile arkadaşını ayrıca selâmladım. Hava elverişliydi; şakalı, güzel bir konuşma oldu. Veragilden Bremen'de ayrıldıktan sonra düşündüğümüz muzipliği de, işin anlamını Vera Tulyakova Hikmet kadar derin boylu düşünmeden uygulamaya koyduğumuzu anlattım. İşçi arkadaşım Halis Açık o anki halimi çektiği fotoğrafla çok iyi saptamış. Bunu *Bir Uzun Yol* kitabımın arka kapağına koydum. Konuşmamı bitirdikten sonra geçip gene sütunun dibindeki yerime olurdum. Kısa bir ara verildi. Hüseyin Çölgeçen'e gidip "Tüyelim!" diyeceğim. Ama kitap kitap diye başını sar-

mışlar; hem isteyerek, hem istemeyerek toplantının sonuna kadar kaldık.

Hamburg'tan çıktığımızda akşam karanlığı çökmüştü. Bu kez Hannover üstünden sürdük. Geç vakit Rur Havzası'na girdik. Hüseyin beni eve bıraktı. Kendi de yatıp dinlenmek için Oberhausen'e yollandı.

Veragil Hamburg'tan sonra Frankfurt, Nürnberg şehirlerinde söyleşiler yaptı. Dönüp dolaşıp Köln'e geldiler. Duisburg'a yakın olduğu için oraya da gittim. Her yerde özellikle işçiler, yüksek öğrenim gençliği salonu dolduruyor. Köln'de de öyle oldu. Ev sahipliğini üstlenmiş olan Türkiye Öğretmenler Derneği başkanı Necati Şahin ille benim de çıkıp sahneye dizilmiş sandalyelerden birine oturmamı istedi. Çıkmak istemedim; "Bugün Bayan Hikmet özellikle çıkmanızı istiyor ama!" deyince direnmedim. İstek üzerine, başlangıçta söylenmesi gereken tanıtma ve konuyu açma sözlerini de söyledim.

Vera Hikmet, konusunu gene başarıyla anlatıp gidiyor. Vera Feonova'nın çevirmenliğine de diyecek yok. Onun bu alanda bir tansıklık gibi yükseldiğini kendisini dinleyen herkes kabul eder. Herkes gibi ben de can kulağıyla dinliyorum. Bir ara Vera Hikmet, yanındaki çantadan eski bir defter çıkardı. Bunun Nâzım'la ilgili notları yazdığı eski bir defter olduğunu belirtti.

Evlendiklerinin ikinci yılında Roma'ya gittiler. İtalyan Pen Kulübü Nâzım'la ilgili olarak bir toplantı düzenledi. Şair coştu şiirler okudu, konuştu. Aynı zamanda orda iki dilli olarak basılan *Memleketimden İnsan Manzaraları* kitabının kutlaması gibi oldu bu toplatı.

Roma'da yüksek öğrenim gören iki Türk gelip kendilerini tanıttı. Gençler şaire teşekkür ettiler. Nâzım Hikmet o yıllar feci yurt özlemi çekiyor. İlgilendi gençlerle. Hallerini hatırlarını sorup –Vera Hikmet defterin belirli bir yerini açtı o sırada– "Türkiye'de ne var ne yok? Yazın dünyasında neler var? Bana biraz yeni yazarlardan, kitaplardan söz eder misiniz?" diyerek haber almak istedi. Gençlerden biri *Yılanların Öcü*'nden söz etti. Vera Hikmet defterden cümle cümle okuyor, Vera Feonova Türkçe'ye çeviriyor.

"Konusu nedir bu romanın?"

Gençler anlatıyor.

"Getirebilir misiniz onu bana? Okur geri veririm!"

Kitap o gece otele geldi. Nâzım okumaya başladı. Ben uyudum, uyandım, o hâlâ okuyor! Ertesi gün kahvaltıdan önce, sonra okudu. Program çok yüklü. Gene bir toplantıya katılması gerekiyor. Bıraktı öyle. Ertesi gece ama sabaha kalmadan bitirdi. Kahvaltıda kitap elinin altında: "Veracığım, bu delikanlı dünyaya benim gibi bakıyor. İşi de benim bıraktığım yerden almış. Ama başka türlü yazıyor. Yetenekli olduğu belli. Bizim hükümet böyle yazarlara çok baskı yapar. Bilmiyorum dayanabilir mi? Dayanamazsa ya bırakır yazmaz ya da alkolik olur. İki halde de Türk yazınına yazık olur..."

Salondaki topluluk birkaç sözcük söyleyeyim diye bana bakıyor. Mahcupluktan ne söyleyebilirdim hemen? Nâzım'ın bu dediğinin üstünden otuz yıl geçmiş. *Yılanların Öcü*'nü yazdığım zaman yirmi sekiz yaşında idim. Nâzım'a, Vera Hikmet'e teşekkür ettim. Arkadaşlarımla birlikte, belki Nâzım'dan aldığımız direnme gücünün yardımıyla baskılardan yılmadığımızı söyledim. "Alkolik de olmadım. Ama şu anda karaciğerim bir alkoliğin karaciğerinden daha hasta. Demek yazarların alkolden başka da düşmanları var!"

❀

Veragilin Almanya gezisi 20 gün sürdü. Bir ara kendilerini Hollanda'ya geçirdik. O yolculuğa ben katılamadım ama Hüseyin Çölgeçen katıldı, haberlerini aldım. Orda da güzel toplantılar oldu.

Türkiyeli Yazarlar Çalışma Grubu'nun yıllık toplantılarından biri de o günlere rasladı. Bunu Bielefeld'e yakın, ormanlar içinde bir otelde yaptık. Veragile, "Bura da biraz dinlenin, sizi iyi yorduk!" dedim.

Bunlar yakınma bilmez insanlar. Gezi boyunca çoğu yerde işçi arkadaşlarımızın evinde, az yerde otelde kaldılar. Bu dağ oteline gelince odaya kapanıp çamaşır yıkamışlar. Sıcak su akıyormuş nasıl olsa! Demek onlara dinlenme yok. "Öyleyse haydin bakalım, gene söyleşiye!"

Sadece bizim yazarlar grubunun üyesi arkadaşlar, eşleri, çocukları değil, çevreden gelen Alman, Türk dostlar da bekliyor. Biz sanıyoruz iyi dinlendiler. Çamaşır yıkadıklarını ne bilelim?

Bu sayfalarda daha çok Vera Hikmet'i anlattım. Vera Feonova'dan pek söz etmedim. O bir sabır örneğidir. Her soruyu, her yanıtı, hakkını vere vere çeviriyor, kendini yarım santim öne çıkarmıyor, kendinden tek söz konuşmuyor. Oysa Moskova'da bizi gezdirirken ne güzel anılar anlatırdı. Bunların çoğu Moskova'ya yıllardır dünyanın her yerinden gelen yazarlarla İlgiliydi. Kimlere kimlere yardımcı olmuştu! Kimleri kimleri görüp tanımıştı. Aralarında bizim yazarlarla ilgili olanlar vardı; çoğu çok güzeldi.

Kapalı olan Çehov Müzesi'ni Orhan Kemal'e nasıl açtı kapıcı kadın? Dağlarca, Moskova'nın ortasındaki Çocuk Tiyatrosu'nun ön yüzüne oturtulan Şarkıcılar Saati'nin önünde nasıl çakıldı kaldı? Aziz Nesin metro da bir okuruyla nasıl raslaştı? Başka bir gelişinde nasıl Yürekbilimleri Hastanesi'ne yattı? Dönüş gecikti eyvaah; Savcı varır varmaz anlatımını alacaktı, şimdi yalandan hastalanıp kaldığını sanır, eyvaaah! Haldun Taner'le, Kemal Tahir'le, Vedat Türkali'yle ilgili daha ne anılar...

'Bunları sen bir uçtan yazsana Sayın Bayan!" diye kaç kez uyardım kendisini. Bunların çoğu, pek çoğu, uçup gitmesine yürek dayanmaz güzellikte anılardır.

"Yazarları tanımak çok iyi; ama çok zor be Fakir Kardeş! Kimi yazarlar yapıtlarına o kadar benzemiyor ki, bunu görmek çok acı oluyor!" Bir süre düşünüyor, sonra üzgün üzgün ekliyor: "Çok acı! Hem biliyor musun, şimdi işler de çok. Hiç boş kalmıyorum! Anılarımı yazmayı ben de düşünüyorum. Belki bunu emekli olunca yaparım..."

Deneyimlerime göre yazı dediğin nal ile mıh arasında bile yazılır. Yazmak için en uygun olan da şimdiki zamandır, "sonra" yazılmaz genel olarak; hele emekli olunca hiç yazılmaz.

Fırsat bulunca öbür konuklarımızı da anlatacağım.

Johannes Fest

RAA'da ilk işlerimizden biri, Türkiye'de yazdığım minicik *Ateş Ali*'yi bizim Tonguç'a resimletip Türkçe-Almanca iki dilde ayrı ayrı bastırmak oldu. Christian Petry ile yardımcıları öyküyü tuttu, ama iki dilin ayrı basılmasını beğenmediler. İkisi bir arada olsa amaca daha uygun olurdu. Bu kez dosya kâğıdı boyutunda iki dili bir arada bastılar. Böyle işleri Amerika'da öğrenmiş. Coventry'ye gidince de görmüştüm.

Öyküyü çevremizdeki Türk, Alman çocukları tutunca, günlük yaşamda *Ateş* sözü ün kazandı. Alman arkadaşlar bizim Johannes Fest'e *Ateş Johannes* adını taktı. Almanlar yaş günü kutlamaya önem veriyor. Jonannes'in yaş günü gelince *Ateş Ali'nin* uçtuğu sayfadan bir kart yapmışlar. Altına Almanca kutlama sözü yazıp, para katışıp aldıkları armağanla birlikte getirdiler. *Ateş Johannes* sözü böylece daha bir yaygınlık kazandı. Coventry gezimiz sırasında iki akşam "pub" denilen İngiliz biraevlerine gittik. Coventry işçi şehri ya; işçilerin gittiği biraeviydi ilki. Herkes ikişer *paund* çıkıyor, ortaya bira geliyor. İsteyen içtiği kadar içiyor. Para artarsa ertesi akşama kalıyor. Yetmezse ikişer *paund* daha ekleniyor.

Johannes orda, İkinci Dünya Savaşı sırasında Duisburg'ta tutsak kalmış bir İngiliz'le tanıştı. Bir hesapladılar; aradan 36 yıl geçmiş. Tutsaklık çoğu Alman'ın yaşamında bir bölümdür. Johannes'i Berlin'deki liseden alıp götürdüler savaşa. Sona doğru İtalya cephesinde tutsak edildi. Kendisini Amerika'ya aktardılar.

Eski tutsak İngiliz, cebinden gardiyanlarınki kadar çok, bir anahtar külçesi çıkardı. Duisburg'ta göğsüne takındığı alüminyum numarayı zincirin ucuna lehimletmiş. Essen'den, Duisburg'tan geldiğimizi duyunca yanımıza sokuldu: "Ben Duisburg'ta tutsaktım…" dedi.

"Ne zaman?"

"Şu zaman…"

"Ben de Amerika'da tutsaktım…"

"Ne zaman?"

"Şu zaman?

"Ben üç yıl kaldım Duisburg'ta. Bizi çalıştırdılar..."

"Ben de üç yıl kaldım, açık öğrenim yaptım…"

Bir o alıyor sözü, bir bu. Sözü İngiliz alınca kesmiyor. Johannes alınca hiç kesmiyor! Bu konulan anlatmada bizim Johannes doğrusu ondan daha *ateş*'tir. İkisi barın bir köşesine çekildiler; tam iki saat! Birası bitince Johannes gelip bizim masadan bardağını dolduruyor. Birbirlerinin ayağından top kapmaya çalışan oyuncular gibi, bir o, bir o, bir o, konuştular. Biz kalktık, onlar hâlâ konuşuyor.

Haylando Oteli'nde Johannes'le aynı odada kalıyoruz. Gelip yattığımızda epey geç idi. Ertesi gün kahvaltıda sordum: "Neydi dün akşam konuştuğun tutsağın adı?"

"Bilmem..."

"Mesleği?"

"Onu da bilmem…"

"İki saatten fazla konuştunuz; sormadın mı?"

"Hayır sormadım…"

"O da seninkini sormadı öyleyse?"

"Anımsamıyorum, sormadı; önemli mi?"

Avrupalının kimi davranışlarını anlamak bana hâlâ zor gelir. "Biz olsak önce bunları sorarız!" dedim Johannes'e.

Beni ilk 1978'de Frankfurt Kitap Fuarı'nda görmüş. Unutmamış. Fuarın aynı zamanda bir sürü konuşma salonu vardı; günlere, konulara göre bölümlere ayrılmış bir program uygulanıyordu. Almanya'ya ikinci gidişimde Fuarı gene gezdim. Bu salonlardan birindeki bildirileri, tartışmaları izledim. Yeri gelince de kalkıp bir konuşma yaptım. Johannes, "Anımsamazsın! O toplantıda ben de bir bildiri sundum, ama sen unuttun!" dedi. "İngilizce olarak da basılmış bildirisinden bir tane verdi. "Şimdi anımsadım..." dedim.

RAA'da göreve başlayacağımız günlerde Bonn'dan çıkıp geldi. Anlatmıştım, Christian Petry filân DGB'nin karşısındaki İtalyan doyumevinde pizza yemiştik. Övünçle anlatıyor: "Baykurt'u yanıma verirseniz görevi kabul ederim dedim. Verdiler, kabul ettim..."

Çok ince yanları vardı. Achim Scharf ile Rosy Langer bir broşür hazırladı. Alıp baktı, metnin taslağını beğenmedi. Hafta boyu çalıştı, adeta yeniden yazdı, broşürü adam etti. Ondan sonra basılsın diye Essen'e genel merkeze yollayacak; "Bir yerine adını yazsana!" dedim. "Nasıl?"

"Hiç olmazsa Redaksiyon: J. Fest desen..."

Elini salladı: "Boşver! Ben o adam değilim! Ama ara sıra takdir edilmek istiyorum. Onu da kimse etmiyor! Onca emek çektim, biliyorsun, İspanyolların broşürü *Hispandidat*'ı hazırladım, başından sonuna her şeyini yaptım, iyi de oldu; Christian Petri tek sözcük söylemedi!" Ailesi içinde görüyor muydu yeterince takdir?

Bir gün pastalar, meyve suları, salamlar, sucuklar almış. Bize ikram etti. "Yaş günün mü?" diye sordum. "Hayır; bizde yaş gününden ayrı bir de ad günü var; bugün o günüm!" Akşamüstü 15.30'da, biraz erken çıktı. "Vaktinde gideyim, evde bir kutlama olur!" diyordu.

Ertesi gün sordum: "Nasıl geçti evdeki kutlama?"

"Ah sorma, ne annesinin, ne kızının aklına geldi; unutmuşlar! İnsanlar şimdi böyle oldu. Giyim: Aşırı! Gezi: Aşırı! Hız: Aşırı! Seks: Aşırı! Her şeyin aşırısına kapıldı gidiyorlar, ama gönül alıcı incelikleri unutuyorlar. Dostluğa, sevgiye yer azaldı..."

Bir gün geldi: "Yürü!" dedi bana.

"Ne var, nereye yürüyoruz?"

"Şurdaki dükkân %50 ucuzluk yapmış! Bir şey beğen, sana yılbaşı armağanı alacağım!"

"Ben senden armağan istemiyorum!" diye durdurmak istedim, ama o gidiyor; cayacak gibi değil. "Bizde âdet böyledir, yılbaşı armağanı alırız…"

"Madem sizde böyle, gidelim, bana güzel bir şey al!"

Yürüdük. "Yalnız pahalı bir şey beğenme; 15-20 mark arası bir şey olsun! Gene iki katı değerinedir, %50 indirim var!"

"Ama sen Ateş Johannes'sin, benim ağabeyim oldun, bana gerçekten iyi bir şey almasılın!"

"O zaman üstünü kendin katar, ne istersen alırsın! Bizde âdet böyledir!" dedi.

"Demek sizde âdet böyle?" dedim durdum birkaç gün. Türk arkadaşlardan yakın olduğumuz birkaçına anlattım. Onlar Almanya'ya benden önce geldi. Hiç şaşmadılar: "Gayet normal, bunlarda âdet gerçekten böyle!" dediler.

Büromuzun bankalardaki gibi bir oturma düzeni var. Johannes'le ben bir bölümde, sekreterimiz Frau Wennemann öbür bölümde oturur. Aramızı kitap dolu raflar böler. Rosy Langer toplantı yaptığımız öbür odanın bir köşesinde çalışır. Johannes arada coşar, benim üstümden aşırtarak Frau Wennemann'a söz yetiştirir. Genellikle yemeklerden konuşur. Uzun uzun neyi, nasıl pişirdiğini anlatır. O da iyi yağcılardan: "Tarifini yazın verin, evde ben de pişireyim!" deyince, hemen elektrikli yazı makinesine kâğıdı takar, şundan şu kadar, bundan bu kadar; baharatı, biberi, sosu, birkaç kez yazıp bozarak güzel bir tarif çıkarır, verir sekreter hanıma. "Oldu olacak, şunun bir kopyasını da bana verin!" diye gizlice ben de Frau Wennemann'a yağ çekerim. Ama o bir kahkaha patlatır: "Herr Fest!" diye bağırır. "Fakir Abi tarifin kopyasını istiyor!" Güler, mutlanır: "Madem istiyor, ver!" Sekreter de verir. Sonra birden aklına gelir: "Herr Fest, bunu ne kadar güzel yazmışınız! Biraz fazla kopya çıkarıp şuraya koyalım, başkaları da alsın!" Yapar fotokopi, "Herr Fest'in yemek tarifi!" diye verir gelenlere. "En iyisi siz oturun, küçük bir yemek kitabı hazırlayın; böyle benim üzerimden söz aşırtıp durmayın!" dedim bir gün. Buna sevindiler.

Ne zamandı bilmiyorum; "Çok kâğıt kullanıyorsunuz, biraz tutumlu olun!" dediği için Frau Wennemann'a kızdım. "Gidin başımdan! Bütçenizin yarıdan çoğunu gene her yıl silâha yatırmaya başladınız; asıl siz tutumlu olun!" dedim. Gergin bir günümdü. Frau Wennemann bozuldu. Yanıt verdi, ben de yanıt verince daha çok bozuldu, ağlamaya başladı. Johannes kalkıp gitti yanına. Onu yatıştırmaya çalışıyor: "Boşver söylesin varsın, aldırma! Bunlar solcu görüşler!" Güya yavaş söylüyor, bana duyurmayacak. Bu kez daha fazla kızdım:

"Katılmadığınız görüşlere solcu damgası vurma hastalığı, sizden hâlâ geçmemiş! Gömütlükleriniz bu kafalarla dolu; haberiniz yok mu?" diye çıkıştım. Bu kez ikisi de sustu.

İnce yanlarından biri şuydu:

Bir gün Yaşar Miraç'la Adil Sonkaya beni görmeye geldi: "Bir şey konuşacağız; işten sonra biraz vaktin olacak mı?" diye sordular.

Caddemiz Sonnenwall'in öbür ucundaki Dobbelstein pastanesini tarif ettim: "Gidin orda oturun. Paydosu beş geçe gelirim..." dedim.

Johannes'le çıktık. O da istasyona gidecek. Yağmur yağıyor. Her zaman önlemlidir. Akşam hava raporunu dinler, sabah şemsiyesini yanına alır. Hemen çantasından çıkardı, açtı çabucak: "Gir altına, gir!" Tuttu başıma. Dobbelstein pastanesinin kapısına kadar yürüdük. İstasyon yolunu epey uzattı. Böyle yaparken treni kaçırdığı çok olmuştur. Gene kaçmasın diye hızlanacak şimdi; oysa astımı var.

"İyi bir ağabey, ama kötü bir şefsin!" dedim bir gün.

Tingedek düştü: "Niçin?"

"Gözün, jandarma gibi sürekli üstümde!"

Sesim de biraz sert çıkmış herhal. Günlük yaşamda, iş arasında, birbirimize söylenmeyecek sözleri söylediğimiz oluyor. "Jandarma" dedim diye üzülmüş. İki yıl sonra yanımda, bir arkadaşımıza, "Bana jandarma dedi!" diye yakındı. Genellikle yutuyor, yutamadığı zaman söyleyip boşalıyor.

Coventry'den ayrılacağız. İkinci konutumuz Gresi Motel'deki odamızda akşamdan bavulunu bağladı. Kapatacak, kapatamadı. Bu kez belinin kayışını çıkarıp onunla bağladı. Yeni aldığı uyandırma saatini kurdu, o da çalışmadı. Öncekini Haylando Otelinde unuttu. Ben alışkanlık yardımıyla uyandım, onu uyardım. Geceleri geç vakte kadar dönüyor, sabaha karşı geçiyor uykuya. Biraz geç kaldığını düşünüyor. Traş olurken ivediden yüzünü kesti. "Ne yaptın?" diye sordum. "Kestim kendimi!" diyor. Rosvita Donalies vardı Köln'den. Ona söz vermiş, birlikte gidecekler. Gecikirse kızar diye kaygılanıyor. "Şimdi Köln güzeli bana bağıracak! Gecikiyorum! Bavul iyi kapanmadı!" Söyleniyor.

Yaşı 65 olunca bir ayrılık yemeği verdi herkese. Böyle günlerde istenen yiyecekleri hazırlayan firmalar var. Onlara ısmarlamış. Tepsilerde sosis, salam, dilim etler, yeşillikler, üç beş çeşit de peynir geldi. Rosy'nin odasının dibindeki mutfağa benzer

yerde kendi de bir şeyler hazırladı. Bir sürü içecek, meyve suyu, hafif şarap, bol madensuyu, bira alıp getirdi. Okullar müdürlüğünden geldiler. Yukardan okul ruhbilimcileri indi. Kültür Müdürü Konrad Schilling buyurdu. Öbür RAA'lardan arkadaşlar... Gelen bir armağan getiriyor. Ateş Johannes emekliye ayrılıyor. Herkes tabağına, bardağına istediğinden alıp yiyor, içiyor... Ben de bir şiir yazdım. Yeni sekreterimizin, hem de Monika Springer'in yardımıyla Almanca'ya çevirdik. İki dilde güzel yazıyla yazıp hazırladık, armağan ettik. İçten duygularımı şiire döktüm. Kendim 60 olunca çıkardığım kitaba da aldım onu.

Bahtı kara bir roman kahramanı gençliğinde
Berlin'de liseden almışlar savaşa
Askerlik tutsaklık sonra dönüp Bonn'a gelmiş
Mutlu mutsuz her zaman başkentli

At gibi onurlu, direşken, işçi arı gibi çalışkan
Doldurdu altmış beşini bizim Ateş Johannes
Bu şiir ayrılık şiiri, yazıyorum candan
Bu şiir teşekkür onun güzel ışığına

Bonn'a bir kaç kez okuma yapmaya çağrıldım. Duyunca hemen sordu: "Otel ayırttın mı?"

"Hayır, niçin ayırtayım?"

"Okuma ancak 23.00'te biter. O saatten sonra trenler seyrelir. Hem de her istasyonda durur, iki saatte gelemezsin. İstasyondan evine kadar da yol var? Demek o gece dönemezsin!"

"Niçin döneyim; yatarım…"

"Nerde yatarsın?"

"Sizde yatarım! Siz ordayken otele mi gideceğim?"

Telâşlandı: "Burayı Türkiye mi sanıyorsun be adam? Bir tek gece yatacaksın, ama çarşaflar yıkanacak! Benim eşim çalışıyor. Ben mi yıkayacağım?"

"Canım çarşaf sorun değil; çantaya bizden kor getiririm. Onları serer yatarım, sonra toplar getiririm; dönünce gene kullanırım. Biz yıkarız, benim eşim çalışmıyor!"

Bu söylediklerimi ciddi sanmış. Ertesi gün soruyor: "Getireceğin çarşaflar temiz mi olacak?"

"Niçin temiz getireyim? Yattığım çarşafı getiririm..."

"Bunu eşime sormam gerekir; bilmem kabul eder mi?"

Daha ertesi gün anlatıyor: "Sen en iyisi evinden çarşaf getirme! Bizdekilerden serelim. Ama bir kez olacak bu, bir daha istemeyiz. Bonn'a geleceğin zaman kendine otel ayırt!"

Gene de birkaç kez kaldım evlerinde Bonn'a gittiğimde. Gitmediğim zamanlarda, özellikle karısı da emekli olduktan sonra, "Gel gezelim, yemek yiyelim, bizde kal, ertesi gün dönersin!" demeye başladı.

Takvim Öyküleri

Duisburg-Homberg'teki evimizin yakınındaki okula öğretmen olarak atanmamı sağlayan Margerit Gross, beni her zaman gözetmek istedi. Buna gereksinmem olduğunu varsaydı. Almanya'da öğretmenler, öğretmenliği başından alıp sonuna kadar dümdüz götürmez; arada sık sık meslekiçi yetişmeden geçerler. Bu işleri okullar müfettişi ayarlar. Hem de zaman zaman nasıl gittiğini denetler.

Yetişmenin programını öğretmenler kendi yapar. Gruplara bölünürler. Deneyimli öğretmenlerden biri grubun başına yönetmen atanır. Bir yardımcısı olur. Büyük gruptur bunlar; diyelim 60 öğretmen. Bunlar da gruplara ayrılır. Gene biri yönetmen olur. Çalışmalar yıl boyu sürer. Neler yaparlar? Bunlar ne yapacağını kendi düşünür ya da müfettiş ipuçları verir. Yıllık plânı nasıl geliştirecekler, öğrencilerin geri kaldığı dersler için ne önlem alacaklar? Birbirleriyle deneyim alışverişi yaparlar.

Duisburg okullarında artık çok sayıda yabancı öğrenci olduğundan, onlarla nasıl ders yapılacak? Yabancı öğrenci isterse çok olmasın; Alman öğretmenler onlara, benim orda olduğum zamanlarda, genellikle sıcak yaklaştı. Yabancı öğrencilerin

daha fazla sorunu oluyor, o yüzden ilgiye, desteğe gereksinimleri var. Öğretmenler, içlerindeki deneyimli öğretmeni dinler.

Bir konu da ana babalarla işbirliğidir. Artık okullar eskinin otoriter okulu değil. Onları çağırırsın, yarısı gelir, yarısı gelmez; bu yüzden ev ziyareti yapmak zorunlu olur. Bu konuda deneyim gerekir. Almanlar biçimcidir. Ana babalara yazılacak mektuplar bile meslekiçi yetişme seminerinde çalışma konusu olur. Gruplar çalışır; belirli konularda ana babalara seslenen mektup örnekleri geliştirilir.

Belirtmeye gerek yok, bu çalışmalara Duisburg'taki yabancı öğretmenler de katılır. Bunlar anadili ve yurt kültürü öğretmenidir. Kimi zaman Alman öğretmenlerle birlikte, kimi zaman kendi aralarında çalışırlar. Ben bunlara iki yıl katıldım. Her ikisinde de birer grup yönettim. Haftada dörder saat öğretmenler asıl görevlerinden izinli sayılır. Ben de izinli sayıldım. Ancak bu işe katılmam biraz geç oldu. Vardığımda arkadaşlar ilgilerine göre gruplara ayrılmış, işe koyulmuştu.

Müfettiş Gross, "Sizin için de bir grup oluşturalım. Gelecek yıl okullarda kullanılmak üzere bir *Interkultureller Kalender* hazırlayın!" dedi. İstediği, bir tür kültürlerarası duvar takivimi. Bunu yaparken aynı zamanda kendimizi yetiştireceğiz. Bu yüzden takvimi konuşarak, tartışarak hazırlayacağız. Frau Gross umutlu, çok iyi bir iş çıkacak: "Onu bastırır okullara, sınıflara birer tane veririz!" diyor.

Bir kişi böyle bir işi, haftada dörder saat çalışarak üç ayda bitirir. Amaç yetişme olunca konuşmalar, tartışmalar süreyi üç katına çıkarır. Gene de biz kendimizi sıkıştırdık. Basım aşamasına yeterli zaman kalsın istiyoruz.

Almanya'da yaz tatili 6 hafta olduğuna göre, aradaki tatilleri saymazsan, yaklaşık on ay kadar idi bu süre. Grubumuz altı kişiydi. Takvimi aylara göre düzenledik. Ön yüzüne öğrencilerin yaptığı siyah beyaz bir resim, altına takvim bilgileri, onun da altına o ayda ulusların bayramı, şenliği, önemli günleri, bunların en seçmelerini anlatan bilgiler koyduk. Örneğin bizim 23 Nisan'dan tut, Aşure Günü'ne, dolayısıyle aşurenin yapılışına kadar özet özet bilgiler.

Ölçüp döküp öğrencileri etkinliğe yöneltecek öneriler de koyduk. Örneğin sınıf gidip belediyeyi mi yönetecek? Bunun için önceden ilişki kurun, hazırlanın, aranızda işbölümü yapın dedik. Ya da aşure pişirip arkadaşlarınızla birlikte yeyin. Bir köşeye aşurenin tarifini, ona yol açan güzel söylenceyi yazdık.

Bunlardan başka takvimin o ayki arka yüzüne ben de kısa birer öykü yazdım. On iki aya, on iki öykü. Bunlar da derslerde okuma metni olabilsin. Konular, çocukların kültürlerarası anlayışını geliştirici olsun. Bu öneriyi Alman yazınındaki "takvim öyküsü" türünden esinlenerek yaptım. Notlu çalıştığım için konu bulmak zor olmadı. Yazdığım Türkçe Öyküleri Almancaya çevirdik. Redaksiyonunu Frau Gross'un şair kocası yaptı. Grafik öğrencisi oğlum Tonguç da bize birer çizim armağan etti. Böylece sayfa düzenlemesini bitirdik. Basım işine sıra gelince Frau Gross bize kötü bir haber getirdi: "Öğretmenlerin meslek içi yetişmesine ayrılan para bitti; ne yazık takvimi bastıramayacağız!" Bu beklenmedik kalleşliği ondan ummazdım.

"Bu kadar emek boşa gider mi? Para bittiyse yenisini bulun!" diye kırgınlığımı belli ettim.

"Nerden, nasıl bulayım?"

"O sizin göreviniz. Takvim dediniz. Biz görevimizi yaptık. Lütfen siz de yapın!" Biraz sert oldu, ama ne yapalım?

Bu çalışmalara genellikle çarşamba günleri kapanırdık. Çay kahve gereksinimi olurdu. Aynı zamanda acıkır, arada bir şeyler yemek isterdik. Çayı kahveyi orda yapsak bile, yiyecekleri sırayla evden getirirdik. Daha ilk çarşambamızda baktım, arkadaşlar çayı plastik bardaklardan içiyor. Biz Türkiye'nin doğru dürüst çay bardaklarını getirmeye karar verdik. Yiyecek getirme işini sıraya koyduk. Masayı düzenliyor, söyleşerek yeyip içiyor, sonra gene çalışıyorduk. Öteki gruplardan ayrılan bir özelliğimizdi bu. Bir gün Frau Gross'u çaya alıkoyduk. Ne olsa mayhoş bir hava doğmuştu; düzeltmek istiyorduk. Göz ucuyla baktı, bizim masa, bizim bardaklar başka, bizim grupta işler başka türlü. Sanırım etkilendi. Ertesi hafta olumlu haberi ulaştırdı: "Basım için gerekli para bulundu. Basımevini siz bulun. En az 1000 takvim basılacak; kaç para gerekiyorsa, öneri getirin..."

Ben bir yoklama yapma gereği duydum: "Bulduğunuz paranın miktarını söyleyin, ona göre bir basımevi bakalım!"

"Aşağı yukarı 4000 mark!" dedi.

Gene bizim Hüseyin Çölgeçen'e başvurduk. Hesap kitap yaptı. İstediğimiz biçimde 1000 takvimi, 3000 marka basabileceğini söyledi. Bastı da... Müfettişten parayı alıp ödemeyi yaptık. Basılmış takvimden örnekler getirip büyük grup önünde tanıtımını yaptık. Frau Gross bir toplantı düzenleyerek yerel basın önünde bu tanıtımı yineledi. Bir resmi yazıyla okullara dağıtılmasını sağladı.

Basım parasını nasıl bulduğunu öğrendik: Çocukları yoktu onların. Her yıl kayıtlı oldukları ya da ilgi duydukları Alman Sosyal Demokrat Partisi'ne 8000 mark bağışta bulunuyorlardı. O yılkı bağışın yarısını takvim için kırpmışlar.

Bu işle ilgili bir anı daha var:

Yazdığım öykülerden birinde konu kömür sökümüydü. Dolayısıyla bu işin yakın geçmişinde, ocaklarda Alman kadınlarının çalıştığı da bir bilgi olarak geçti. Okul müdürlerinden biri bunu okuyunca kızmış. Ateş püskürerek müfettişe telefon açmış: "Derhal toplatın bu takvimi! Yabancı bir yazar bunu nasıl söyleyebilir? Siz nasıl bunları okullara gönderebilirsiniz?"

Frau Gross: "Sinirlenmeden konuşun. Ne var bunda?"

"Alman kadınının kömür ocağında çalıştığını yazıyor! Aslı yoktur. Bize hakaret ediyor... Hem de hâlâ haftada 8 saat RAA'da çalışıyormuş, uzaklaştırın!"

Bana bu konuyu anlatıp sordular: "Ne diyorsun?"

"Müdür ayıp etmiş!" diye yanıt verdim. "İşten atılmamı öneriyor. İşsiz kalırsam neyle geçinirim? Yakın geçmişte kömür ocaklarında kadınların çalışmasına gelince: O da doğrudur. Hazırlayacağım küçük bir notu lütfen kendisine ulaştırın. Kanıtlarım şunlar:

Bir: Gelsenkirchen'deki ocaklarda kendisi de çalışan Ida Martin'in "Es waren schlimme, schlimme Jahre" adlı yazısı; Kaynak: *Und das ist unsere Geschichte: Gelsenkirchener Lesebuch,* Hazırlayan: Hartmund Hering, Michael Klaus, Asso Verlag, 1984, Oberhausen; s. 151-157.

İki: Bochum'daki Maden Müzesi.

Bunları incelesin. Gene diretirse, işinden uzaklaştırılmasını istemem, ama müdürlüğünün kaldırılmasını öneririm...”

Sonra bu yanıtımı yazılı olarak da aldılar benden. Müdüre resmen gönderdiler. Duisburg içinde duyuldu, özellikle okul müdürleri arasında gülmeli konuşmalara neden oldu.

Karahasan'lar



Karahasan'lar Zonguldak'ta geniş bir kökendir. Ben onların kimini tanıdım. En büyükleri Ömer Karahasan maden işçisiydi. Sonra sendikacı oldu. 1961'de Kurucu Meclis üyeliğine seçildi. Ömer'in oğlu Aydın, İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi'ni bitirip Zonguldak Çelikel Lisesi'ne resim öğretmeni atandı. O görevde kaldığı sürece Aydın'ın başına gelenler pişmiş tavuğun başına gelmedi. Resim öğretmenleri lisede sanat tarihi dersi de verir. Bu ders felsefe gibi belâlı derstir. İnsan, toplumbilimden, dinden başka, pek çok günlük olaydan söz etmek durumunda kalır. Zonguldak işçi bölgesi; sözümona ileri olacak. Aydın Karahasan'ı curnalladılar. Çiçeği burnunda genç öğretmenin ardına polis takıldı. Sorgu, soruşturma diye bunalttılar. Fransa'ya gidip biraz daha resim çalıştı; meslek alanında görgü bilgi artırdı. Dönüşte gene huzur dirlik bulamadı. Ondan sonra “Ver elini Almanya!” deyip gitti. Bir yandan da evlenip çoluk çocuğa karışınca işler temelli zoraldı.

Aydın, Almanya'ya ilk gelenlerden sayılır. Bir süre işçilik, danışmanlık yaptı. Sonra sevgili mesleğine yeniden kavuştu. Sanat tarihi dersini Bochum Lisesi'nde vermeye başladı. Yıllardır istediğini anlatıyor, gösteriyor, kılına dokunan yok. Eşi Nevin de öğretmen; aynı şehirde çalışıyor.

Yıl 1973 mü, 74 müydü? Ben Mamak Tutukevi'deki günleri bitirdim; duruşmalarla uğraşıyorum. Bunlar ailecek Ankara'ya gelmiş. Hasan Hüseyin'e uğramışlar, ordan telefon ettiler: “Vaktin var mı, biraz gelebilir miyiz?” diye. Eşim evde yok.

Onları çocuklarla karşıladık. Yurda tatile gelmişler. Günleri bitmek üzere. Yakında dönüyorlar. Başkente uğrayıp biraz "kültür havası" almak istemişler. Yarım saat kadar oturup kalkacaklar. Ama çayları birkaç kez tazeledik. Çocuklar çocuklarla kaynaştı. Biz birbirimizle günün konularını elden geçirdik. Kızları Meram sanırım ilkokul yaşına yeni gelmişti. Devrim küçüktü. Geç vakit kalkıp gittiler.

1977'de çağrılı olarak Duisburg'a imza gününe gelince sordum. Bochum yakınmış, Duisburg'a çıkıp geldiler. Yeniden sarmaşıp kucaklaştık. Sonra arkadaşlığı ilerlettik. Aydın'ın sergilerine gittim. Evine uğradım. İyi bir yazın okuruydu. Kitaplığı varsıldı. En iyi sanat tarihi kitapları arasında yazın yapıtları diziliydi. Göçmenliğin başında Aydın'ın kitaplığından çok yararlandım. Okuduğu romanlar üstüne konuşmalarının tadına doyum olmuyordu. Onun varsıl, hem de düzenli kitaplığında yok yoktu. Ne ararsam buluyordum. Kimi zaman Ankara'dan aratıp bulduramadığım kitapları onda buldum. O da kimi zaman tek, kimi zaman çoluk çocuk benim yazın söyleşilerime geldi. Evimize uğradı. Birbirini özleyen arkadaşlar olduk zamanla. Yurttan, Fransa'dan, Sovyetler'den seçkin sanatçılar, sanat dostları geldiğinde, burdaki dostlarla birlikte birkaç kez Aydıngilde toplandığımızı anımsarım. Nevin birbirinden güzel sofralar kurdu. Tatlı söyleşiler hepimize yararlı oldu. Dışarda yaşayan için çok önemli; Aydın sık sık telefon edip yurt olayları üstüne söyleşi açtı. Dergilerde, gazetelerde çıkanlardan kopyalar, kesikler gönderdi. Onunla arkadaşlığı ilerletirken Fuat Bultan'la, Serol Teber'le de tanışıp görüştük sık sık. Söyleşilerimize zaman zaman Bülent Tarakçıoğlu, Doğan Görsev, İsmail Çoban, Zeki Aslan katıldı. Aydın Kuzey Ren Westfalya'da oluşturduğumuz sanatçılar demeği SAN-DER'in başkanlığını üstlendi. Türkiye Aydınlarıyla Dayanışma Girişimi'nde rol aldı.

General Kenan Evren'in kurduğu baskılı düzen sürerken, o da pek çok arkadaşımız gibi yurda girip çıkamadı. Özlemlerini içinde uyutmaya çalıştı. Ama sanırım ana babası onun kadar dayanamadı. Bir ara ileri yaşlarında kalkıp Almanya'ya geldiler. Özellikle Aydın'ın annesini görmeyi çok istiyordum. Daha ben onlara gitme fırsatı bulamadan Aydın babasıyla birlikte Duis-

burg'taki işyerime çıkıp geldi. Ömer Bey'i ilk görüyorum; kırk yıllık dostlar gibi kucaklaştık. İri gövdeli bir adamdı, ben göğsünde kaldım.

Almanya'da işyerleri genellikle ziyarete kapalıdır. Benim şehir merkezindeki işyerim, tâ baştan bu kuralın dışındaydı. Sonnenwall'de bir yapının birinci (bize göre ikinci) katında kirada idik. Burası daha önce Duisburg İş Mahkemesi'nin barındığı yer. Bir yanda üç kişi çalışıyoruz; öbür yan toplantı odamız, köşesinde bir arkadaşımızın masası var. Benim bölümün bir köşesi müdürümüz Johannes Fest'in herkese açık bürosu. Kitaplık raflarıyla bölünmüş arka yanda sekreterimiz çalışıyor. Saat on oldu mu, kahve molası veriyoruz. Arada iş görüşmesi yapıyoruz. Gelen konukları oraya alıyoruz. İnsan kendini işe kaptırınca konuk gelmiş gitmiş, bir zararı olmuyor. Olsa da insan alışıyor. Gene de konuşurken, birbirimizi rahatsız etmeyelim diye, sesimizi ayarlı tutuyoruz.

Aydın'ın babası kapıdan girer girmez ortalığı ayağa kaldırdı. Ömer Bey şen şatır havasıyla, tıpkı Anadolu evlerinden birine girmiş gibi bir hava yarattı. Köşemizdeki kahve masasına buyur ettim kendilerini. İki yandaki koltuklara oturduk. Bir âdetimiz daha vardı; birimize konuk gelince öbürümüz gider kahve yapardık. Müdürümüz hemen gitti; biz çay içeriz diye bardakları tepsiye dizip getirdi. Meğer Ömer Bey kahveyi yeğlermiş. Onun için de kahve yapıldı. Arada tanıştırmayı yaptım. Ömer Bey'le kendim tanışıp öbürlerini bundan yoksun bırakacak değilim elbet.

O günü, o güzel günü hiç unutmuyorum. Ömer Bey yüksek sesle mutlu mutlu anlatıyor. Bir süre *Yılanların Öcü*'nden. Cemal Gürsel Paşa'dan, bir süre kendi Kurucu Meclis üyeliğinden açtı. Ben ise Zonguldak'taki sendikacılığını merak ediyorum. Hatta yaşamından da biraz söz etsin, çocukluğu, gençliği nerlerde, nasıl geçti; kendi ağzından duymak İstiyorum. Güzel Karadeniz ağzıyla, "Canım bizimki kısacuktur!" dedi. 1907 Hopa doğumlu olduğunu söyledi. Öğretmen olacakmış, 20 yaşında madene girmiş. Hem yer altında, hem yer üstünde uzun yıllar çalışmış. Karadon Bölgesi'ne şef olmuş. 1946'da sendikacılığa başlayıp işçi temsilcisi seçilmiş. Zonguldak Maden-İş'in kurucuları arasında yer almış. Beş yıl ikinci başkan, altı yıl başkan,

on üç yıl eğitim müdürlüğü yapmış. Türk-İş Konfederasyonu'nun yönetim kurulu üyeliğine seçilmiş. O arada altı ay için ABD'ye gitmiş, sendikalarda, fabrikalarda inceleme yapmış. Kurucu Meclis'te yeni anayasanın hazırlanmasına emek vermiş. Bu arada *Türkiye İşçi Hareketi İçinde Zonguldak Maden İşçileri* adıyla 700 sayfalık bir kitap yazmış.

Bizim işyerine çıkıp gelişi yurdun bunalımlı günlerine raslıyordu. General Evren her türlü toplantıyı, konuşmayı yasaklamıştı. Hazırlattığı anayasa taslağını oylatacak. Yasa çıkardı, oylamaya katılmayan ceza görecek. Karşı propagandayı yasakladı. Yalnız kendi konuşuyor. Her yerde korku kol geziyor. Bunca zamandır toplum kuzulaştırılmıştı. "Oylamaya katılmayan değil, taslağa oy vermeyen de cezalanacak!" diye herkes sandığa koştu. General Evren, büyük bölümü okuma yazma bilmeyen halktan %92 oy sağlayarak taslağı kabul ettirdi. Hem de bir geçici madde ile kendini yedi yıllığına Cumhurbaşkanı seçtirip Çankaya'ya oturdu. Günün taze konusu Türkiye'deki bu halk oylamasıydı. Ömer Bey'e şaka yollu sordum: "Tabii bu %92'nin içinde sen de varsın, değil mi?"

Genel olarak, Almanların şaşacağı derecede yüksek sesle konuşuyor. Ben böyle sorunca sesini biraz daha yükseltti: "Be yahu Fakir Baykurt! Sen bunu bana nasıl diyorsun? Ben nasıl oy veririm o generale? Ben onun kaldırdığı 1961 Anayasasını yapmış adamım; nasıl onun getirdiği saçma taslağa oy veririm?" Böyle bağırıp çağırmaya başladı. Çok sinirlenmişti. Kötü bir durum doğacak diye kaygılanmaya başladım. Ama ok yaydan çıkmıştı, gene de şakamı sürdürdüm: "Gelip giden herkese soruyorum. Hepsi senin gibi söylüyor. Bizim de burda oy verme olanağımız yok. Öyleyse bu %92'yi kim verdi?"

"Bak Fakir Baykurt; seni tanımasam, hem de sevdiğim, saydığım insanlardan biri olmasan, yanıtım çok sert olurdu. Seni hoşgörüyorum!" dedi kalkıp giderken.

Ömer Bey'le, eşi Fatma Hanım'la birkaç kez daha konuştuk Almanya'dan ayrılmadan. Evleri şenlik şamata. Birbirleriyle durmadan gırgır geçen insanlardı. Fatma Hanım ünlü devrimcilerden Fırıncı Ahmet'in teyze kızıdır. Namaz kılmaz, oruç tutmaz, özgür düşünüşlü bir insan.

Bir gün Ömer Bey, bilmem hangi nedenle, "Eşeğini sağlam kazığa bağla, ondan sonra Allah'a emanet et!" der. Fatma Hanım mırıldanır: "Ben eşeğimi sağlam kazığa bağladıktan sonra Allah'a neden emanet edeyim?" Ömer Bey, "Bu kadın mason!" diye bağırmaya başlar.

Amerika gezisinden sonra et yemekten vazgeçti. Evde sebzeyle beslenmeye ağırlık verilmesini istiyor. Kaç yılların Fatma Hanımı, kocasına çıkışıyor: "Çık bahçede otla madem!"

Amerika dönüşü Ömer Bey uzun uzun San Francisko'daki Golden Gate köprüsünü övüyor. Yanında hemşerisi Asım, işçi Osman'ın babası var. O da durup durup Wuppertal'daki köprüyü göğe çıkarıyor. Elini sallıyor Ömer Bey: "Asım, Golden Gate'in yanında Almanya'daki köprü kaç para!" Asım gidip Wuppertal'daki köprüyü görmüş, hayranlığı sürüyor: "Ama Ömer bu köprü tersinden havaya asılı!" diyor.

Ömer Bey'in armağan ettiği dolgun Sendika Tarihi'ni ilgiyle okudum. Yeri gelince onun güzel öyküsünü pek çok söyleşimde anlattım, kulağını çınlattım.

Ömer Bey'in dört çocuğu var. Biri Aydın'ın küçüğü Yılmaz'dır. Onun Frankfurt'ta IG Metall Federasyonu'nda bir görevli olarak çalışması otuz yıldan fazla sürdü. Türkiye'de sanat enstitüsünü, Almanya'da Sosyal Akademi'yi bitirdi. Yetenekli bir insan. Kendisini geliştirip uzman sendikacı oldu. Alman arkadaşları onu IG Metall'in yönetim kurulu üyeliğine aday gösterdi. Önemli bir görevdi bu. Kurulun var olan üyeleri, en başta başkan Franz Steinkühler bu adaylığa bozuldu. Seçimler devinimli geçti. İlk kez bir yabancının, dünyanın en büyük federasyonunun yönetim kurulu üyeliğine gelmesi söz konusu. Hamburg'ta yapılan genel kurulda hava elektriklenince, arkadaşları önerge verdi; Yılmaz çıkıp bir konuşma yaptı. Hem etkileyici, hem güzel konuşur. Önemli olanı seçip söylemeyi başarır. Bu kanıya kendisini birkaç seminerde dinleyerek vardım. O kürsüye çıkınca koridorda bulunanlar salona aktı. Yılmaz delegelerin ilgisini bir anda topladı. Şimdi en can alıcı yere gelmişti:

"Arkadaşlar, izin verin size bir şey diyeceğim. Ben sendikacılığı sonradan görmedim. Sendikacılık bana babamdan kaldı. Babam Ömer Karahasan yaşamını Türkiye maden işçilerinin ör-

gütlenmesine verdi. O bu işlerde gece gündüz çalışırken, çocuk olarak ayaklarının arasında dolaşır, söylediklerini can kulağıyla dinlerdim. Küçük yaşta karar verdim, başka hiçbir şey değil, sendikacı olacağım. Oldum biliyorsunuz. Otuz yıldır bu alanda karınca kararınca çalışıyorum. Bugüne kadar üstlendiğim görevlerin çoğunu başardım. Seçilirsem yeni görevimi başaracağıma da inanıyorum..." Yılmaz'a alkışların en süreklisi yapıldı, oyların da en çoğu verildi. Bozulan bozulsun, kazandı seçimi.

Karahasan'ları tanıyıp sevmek bana mutluluk verdi.

Cumhurbaşkanının Yemeği



1988'in 10 Ekim günü Duisburg-Homberg'teki evde, notlarımı, kâğıtlarımı masaya serdim, çalışıyorum. Telefon çaldı. Gidip almacı kaldırdım. Kendi söyleyeceğini bitirmeden beni dinlemeyeceği kesin bir bayan noktasız, virgülsüz, aynı zamanda bu dünyanın düzeninden yakınmasız; bir hafta sonraki salı günü Almanya Cumhurbaşkanı Richard von Weizsäcker'le eşinin bizi Bonn'da, Villa Hammerschmidt'te, Türkiye Cumhurbaşkanı Kenan Evren onuruna vereceği akşam yemeğine çağırdığını bildirerek, gelip gelemeyeceğimi sordu:

"Gelemem!" dedim onun kadar hızlı. "O akşam için verilmiş başka sözüm var…"

"Gelemez misiniz?"

"Hayır gelemem!"

"Bu bir protesto mu?"

"Evet ama Sayın Weizsäcker'e karşı değil..."

"Rahatsız ettiğim için özür dilerim. Hoşça kalın..."

"Rica ederim; güle güle!"

Yüzünü görmediğim, tanımadığım bayan görevliye çok mu kaba davrandığımı düşündüm. Alman Cumhurbaşkanı Sayın Weizsäcker'le eşine de ayıp mı oldu? Anlatmıştım, kendisiyle Duisburg'ta ayaküstü bir konuşmamız oldu. Bende, olduğu gibi

görünen, göründüğü gibi olan insan izlenimi uyandırmıştı. Eşi Mairanne von Weizsäcker'in daha alçakgönüllü olduğunu bir dergide okudum. Böyle bir çağrıyı onur sayıp gitmem gerekmez miydi? Olumsuz yanıtım kendilerini üzmüşse bile, davranışımı anlayışla karşılamışlardır sanırım. Gerçekte o akşam için verilmiş sözüm yoktu. Olsa bile onu bırakıp buna gitmem gerekirdi? Olumsuz yanıtımın kendilerine karşı olduğunu düşünürlerse bunu düzeltme olanağını, nerde, ne zaman bulabilirim?

İçimde sorular birbirini izlemeye başlayınca, daha fazla düşünmeye boşverdim. Öylesine boş sorulara yanıt düşünmek yerine bu öyküyü yazmaya karar verdim.

Olumsuz yanıtım Kenan Evren'e tepkiydi. Onunla raslaşıp elini sıkmak, aynı masaya oturup lezzetli yemeklerden yeyip, nefis şaraplardan içmek istemedim. Şili'de halkın özgür oylarıyla seçilen Salvador Allende'yi, halkın silâhlarını kullanarak deviren Pinotche'nin aynıydı gözümde. Ordunun başına genel kurmay başkanı olarak getirildikten sonra, 12 Eylül 1980'den epey önce plânladığı darbeyi birkaç kez erteledikten sonra, aklı sıra tam zamanı gelince gerçekleştirdi. Sivil yönetimi bir gecede devirip attı. Sivil yönetimin elinde direnmekten başka ne var? Bizim siviller henüz o aşamaya gelmedi. Onlar direnmeyince halk direnmez. Kenan Evren, takımıyla birlikte oturdu başa, yat dedi yatıyor, kalk dedi kalkıyor halk.

Darbesine başlıca gerekçe olarak, yıllardır süregelen, pek çok insanın ölümüne yol açan anarşiyi gösterdi. Gerçekten yurtta, aralarında yazarların, profesörlerin, sendikacıların, genç genç oğulların kızların yer aldığı pek çok insan, kimi gün onar, kimi gün otuzar öldürüldü. Üstelik yurt sürekli sıkıyönetimle yönetiliyor. Sıkıyönetim Genel Kurmay'a bağlı. Genel Kurmay Başkanı kendisi. Darbe yaptığı 12 Eylül 1980'den sonra bu öldürümler bıçakla kesilmiş gibi durdu.

Yıllarca süren o kötülüğün, bizim toplumdaki nedenlerinin kökü derinlerdedir kuşkusuz. Tarihsel nedenlerin yanında, haksızlıkla dolu güncel ekonomik ve toplumsal nedenler de vardır. Aklı olan herkesin bir bakmada anladığı, güya gizli, şeytanca düzenlenmiş politik nedenleri de hesaba katmak gerekir. Uyanan yoksul emekçilerin yükselişini kırıp ekonomi politikada

varsıllardan yana bir iktidara göz diken generaller takımı, tıpkı Şili'deki gibi, bütün iç, dış olanakları kullanarak, başta gençlik olmak üzere, duyarlı kesimleri, zamanı gelince kullanabilmek için kışkırtmıştır.

Taksim Alanı'ndaki 1 Mayıs kırımı, Çorum'daki, Maraş'taki Alevi kırımları, üniversite önündeki öğrencilerin üstüne bomba atılması, Ankara-Bahçelievlerde TİP'li delegelerin konuk kaldığı evde topluca öldürülmesi, Ankara'da, İstanbul'da birçok kahvenin, otobüsün taranması, Tütengil'in, Kaftancıoğlu'nun, Ozan Dadaloğlu'nun öldürülmesi gibi olaylar, sonuç olarak çoğunluğu karacahil halk arasında, "Artık asker gelse, bunları durdursa!" özlemi uyandırmıştır. Bunların hepsi edim'dir, eski deyimle imalât. Çünkü halk kesin olarak inanıyordu, polis yan tutuyor, devriye gezen askerler yeterince dikkatli ve atik davranmıyor. Yukarlardan bir yerden sanki açıkça buyrulmuştu: "Dokunmayın birbirlerini iyice kırsınlar! Her gün çok sayıda ölüm olsun, halk iyice bıksın! Demokratik düzenin canı cehenneme! Gelsin darbe, paşalar geçsin başa, desin iyice…"

Yurdun aydın yazarları, düşünürleri yazıyor, uyarıyor, hiçbir yararı olmuyordu. Aydınların gazetesi çok çok yüz bin kişiye ulaşıyor, darbe hazırlayıcıların güdümüne geçen televizyon elli milyona sesleniyor. Gene de halkı uyarmaya çalışan yazarlara kurşun sıkılıyordu.

Tasarlanan darbe Kenan Evren öncülüğünde gerçekleşti. Meclis, Senato, partiler, sendikalar, göze batan dernekler kapatıldı. Grevler, toplantılar, gösteriler yasaklandı. Buna karşılık fiyatlar özgür bırakıldı. İşverenlerin beğenmediği işçiler yüzer yüzer işten çıkarıldı.

Generaller bundan ötesini de düşünmüştü: Kendileri dışında birileri bu olup bitenlerden sorumlu gösterilmeliydi. İki sağdan, on iki soldan, adı belirli belirsiz insanlar, daha çok da gençler geceleri bir bir toplanıp tutukevlerine doldurulduu. Bunlara işkence yapıldı. Olup bitenler tıpkı Şili'dekine benziyordu. İşkenceye dayanamayıp ölenler, aklını oynatanlar vardı. Kimini işkenceciler yüksek katlı yapıların penceresinden atıp "kendini öldürdü" süsü veriyordu. Anayasa ve yasa değişiklikleriyle gözaltı ve sorgu süreleri uzatıldı. Geçten geç yargılamalar başladı.

Yargılananlar arasına Türkiye Yazarlar Sendikası, Türkiye Barış Derneği gibi kuruluşlar vardı. Ama sanık sandalyelerine daha çok gençler, yoksul halk çocukları oturtuldu. Köy kökenli, gecekondu kökenli gençlere üst üste ölüm cezaları verildi. Bunlar kaşla göz arasında yerine getirildi. Astıklarının yüzde doksan dokuzu gençlerdi. İçlerinde 17 yaşına yeni girenler vardı. Kenan Evren içerden, dışardan yapılan eleştirilere, "Asmayalım da besleyelim mi?" diye yanıt verdi.

Onun döneminde yurt ağır bir karanlığa gömüldü. Kimi aydınlar yurdu bırakıp gitti. Kalanların pasaportu alındı, bunlara dışarı çıkma yasağı kondu. Ameliyat gibi yaşamsal bakımlar için bile çıkmalarına izin verilmedi.

Para değeri düştü. Fiyatlar her gün arttı.

Bütün bunlardan sorumlu geniş bir yönetim ve yürütme kadrosu vardı, olmalıydı kuşkusuz. Hepsinin başı Kenan Evren'di. Böylece o büyük bir "şaibe"nin altına girdi. Basını boğarak, radyo ve televizyonu tek yanlı kullanarak, tek yanlı propaganda ve gözdağıyla kendini cumhurbaşkanı seçtirdi. Bir an önce sanık sandalyesine oturtularak yargılanması gerekirken şimdi yollara düşmüş Federal Almanya'ya gezmeye geliyor. Ben de (özür dilerim) onuruna verilecek yemeğe çağrılıyorum. Bir yazar olarak gidip onunla yemek yiyeceğim; herhalde aklımı yitirmedim. Yaptıklarının hepsini unutsam Türk Dil Kurumu'nu kapatmasını unutamam. O yüzden, "Hayır gelemem!" dedim.

Sayın Richard von Weizsäcker ile eşi, ummam ki bu yazımı yayımlanınca görüp okusun. Ben gene de yazıp, bu türden yazılarımın bulunduğu dosyaya koyuyorum. Bir gün yayımlanır, başkaları okur. Kimi yazıların da, kimi insanlar gibi genişliklere açılma, fazla yayılma olanağı yoktur. Onlar dar bir yerde uzun süre sıkışır kalır. Günlerini bekler. Bu da öyle.

Mahalle Arkadaşım



Şarkıcı Frank Baier'le aynı mahallede oturduk.

Şehrimiz 600 000 nüfuslu oldu. Yirmi yıl önce yuttuğu yeşil Homberg 16 000, Homberg'in o mahallesi Hochheide 35 000 nüfuslu. Biz burda oturuyoruz. Mahallemiz şimdi mahallenin mahallesi... Şehir büyük, mahalle küçük, mahallenin mahallesi büyük...

Öyküsünü Frank Baier anlattı bana.

Önce girdiğimiz Eichen Sokak'taki ev, kirayı yılda yüz yüz artırarak üç yılda 1000'e çıkınca, biz de başka eve taşındık. Yeni evimiz gene o mahallede. Alışmışız demek, ayrılamadık.

Bu şimdiki altı katlı, ama oturumu geniş bir yapıdır. Elliden fazla aile barınır. Taban katta fotoğrafçı, ayakkabıcı, çocuk giyimci, eczane, pizzacı. Daha altta garajlar. Birinci katta doktorlar, savunmanlar, hesap uzmanları var. Yanımız yöremiz mağazadır, dükkândır. Zaten buraya *"Ladenstadt"* diyorlar, yani dükkânlar sitesi…

Bu evi, bize bir öğretmen arkadaş yardımcı oldu da bulduk. Değilse ev ara, soruştur, kendi becereceğimiz iş değildi. Eşim yürek bunalımı geçirdi. Yeni evimiz asansörlü olsun dedik. Irene, gazetelerdeki duyuruları izledi. Bizi otomobile alıp dört beş ev gösterdi. Sonra bunun haberini almış; çift asansörlü; beşinci katta, köşede bir daire. "Çıkacağımız eve yakın, taşınma da kolay olur!" deyip tuttuk. Sözün kısası, bir ay sonra girdik içine. Giriş o giriş!

Mahallemizin yeşiline gerçekten söz yok. Beşinci kattaki pencereden bakarım, betonla yeşil savaşır. Beton saldırır, yeşil direnir. Kimi zaman beton baskın çıkar, yeşil yenilir.

Havası da, merkeze kıyasla iyi bilinir. Buralarda nerde iyi hava? Bereket, yeller genellikle batıdan eser. Doğumuzdaki kimya fabrikasının dumanlarını üstümüze getirmez. Doğudan esince sabahları baş ağrısıyla uyanırız. Almanya'nın fabrikasız yanı da yok!

On yıldan fazladır oturduğumuz bu Hochheide, aynı zamanda Duisburg'un "yüksek evler mahallesi" olarak anılır. Bunlar, her birinde 220'şer ev olan 22'şer katlı epeyce yüksek yapılardır. Bir katta 10 ev var demektir. Bir yapı Anadolu'da orta halli üç köydür!

Araları yeşil alanlar, çimenler, oyun yerleri. Pazarı da var geniş. İki kilise, bir postane, bir kitaplık, altı okul, on altı doyumevi, bir o kadar biraevi, tabii kocaman da bir gömütlük… Çevresinde birkaç göl... Bunlar yapma kum gölleri… Üç banka, beş gezi bürosu; *"Glückauf Halle"* adında bir toplantı salonu, daha neler... İki İtalyan, iki Türk bakkalı…

Burası yirmi yıl öncesine kadar birer katlı işçi evleriyle doluydu. Önünde ardında küçük bahçelerle, kömür işçilerinin evleri vardı. "Rheinpreussen Kohle A.G." kapandı. Şirketler, gerek olunca işçileri çağırır, hatta birer ev verir. Gerek kalmayınca, "Gidin!" diye kovalar.

Kohle A.G. mahallede kaç yüz ev varsa hepsini bir yapı şirketine sattı. Şirket plân yaptı, evleri yıkacak. Yerine yüksekleri dikecek. Böylece hem memleket yükselecek, hem şirket.

Ama evler insan dolu. Küçük çocuklar, yaşlı kadınlar… Yaşlı adamlar… Direnecek oldular. Gür gür gür motorize polisler geldi. O zaman henüz otomobilli değil, motosikletli. Otobüslerden köpekliler iniyor. İnsanları kolundan, belinden, saçından tutup tutup atıyorlar. Ama mahalle direniyor…

Motosikletli polisler, köpekli polisler birleşik olarak saldırınca mahalle fazla direnemedi. Polis evleri boşaltmayı başardı. Attı pılı pırtı ne varsa. Şirket şirkete sattı ya, tapular yeni şirkete geçti. Almanların tapu dediği bir kâğıt, ama kutsal: "Hemen çıkın; evler yeni firmanındır! Avrupa'da önce firma hakları, sonra insan hakları gelir!"

Boşalan evleri yıkmaya çelik pençeli buldozerler geldi. Yol kazmak için derler ya, gerçekte ev yıkmak için yapılmıştır sanki bunlar. Ev dediğin de zor yapılır, kolay yıkılır. Hele böyle firma gücü gelirse daha kolay yıkılır. Damperli kamyonlar, kepçeler tozu toprağı yüklenir götürür.

Sonra eştiler yerleri. Derin temeller kazıp bu şimdiki batası betonları diktiler. Almanların batası betonları pek bol. Demir

döşüyorlar arasına, o zaman demirli beton oluyor. Çok cam takıyorlar. Kiralar 800, 900, 1000 mark; oturmak isteyen buyursun!

Yüksek evler yapıldı, hemen ardından yeni mağazalar, videotekler, içi sinir hapı dolu eczaneler açıldı. Derken bankalar geldi. Çünkü yeni yapılara çok nüfus girdi. Eski Homberg'in ortasında bir masajcı vardı, göçüp Hochheide'ye geldi. Ne dursun orda; asıl müşteri burda. Bir de önceden var, iki oldu.

Yıkılan o güzelim kömürcü evlerinin yerine Kohle A.G. saçma bir anıt dikti… Yeşil alanın ortasında kocaman bir demir çark! Orda eskiden kömür ocağı olduğunu gösteriyor. Önüne iki de kömür arabası koydular. Otobüsle geçerken görürsün, ama bu öyküyü bilmezsen, "Bu çark ne? Bu arabalar ne?" diye sorarsın. O zaman sana anlatırlar.

Rheinpreussen Caddesi'nde, şimdiki Çin Doyumevi'nin öte yanında kömür işçilerinin başka evleri vardı. Onlar da Kohle A.G. için çalışırdı. Beriler yıkılırken onlar uyanıp örgütlendi. Kol kola girip direndiler. Kadınlardan kahramanlar çıktı. Sosyalistler, komünistler yardıma geldi. Şarkıcılar, türkücüler, her türden müzisyenler destek verdi. O zamanki bıyıkları Engels'in bıyığına, sakalı Marx'ın sakalına benzeyen Frank Baier direnişe şarkı yazdı. Hem akordeonla, hem gitarla çalıp söyledi. Aylar sürdü direniş. Rur Havzası'nın eski kızıl şehirleri yardıma geldi. Tabii polis de geldi, çok köpek geldi. Ama süreç içinde oluşan kamuoyu direnişçileri destekledi. Polis barikatları yaramadı.

Ben Frank Baier'i bu mahallede tanıdım. Onun asıl mesleği elektrik mühendisliğidir. Hem Moers'te PTT'de çalışır, hem müzik yapardı. Rur Havzası'nın işçi şarkılarını, direniş türkülerini toplamıştı. Kendi de yazmıştı epey. Kitaplar, plâklar çıkarmıştı.

Bizim Türklerden Mesut Ankara'da konservatuarı bitirmiş; Gelsenkirchen'de saz kursu verirdi. Sonra Duisburg'a geldi. Frank Baier'le grup oluşturup birlikte müzik yapacak, plâk çıkaracaklar. Büyük düşleri var. Çalıştılar epeyce. Ama geçinemediler. İki büyük müzisyen bir arada nasıl geçinsin? Mesut hep Frank'tan yakındı. Frank sinirlerini iyileştirmek için hastaneye yattı. Çıkınca sakalı bıyığı kesti.

Mülheim'de bilgisayar kursuna yazılmıştım. İlk gün baktım, arkadaşlar arasında biri bana tanış bakıyor. Sonra kalkıp yanıma geldi, selâm verdi. Başımın içinde, "Yahu kim bu? Kim bu?" diye durmadan aranıyorum. "Fakir uğraşma, tanıyamazsın! Sakalı bıyığı kestim, kimse tanımıyor! Ben Frank..." dedi.

Epey olmuştu görmeyeli. Bir yaşıma daha girdim. Ondan sonra Mülheim'deki kursa birlikte gidip geldik. Sabahlan beni bekliyor. Evinin önüne gidiyorum. Evi mahallenin o direnip yıkılmayan bölümünde. Beni gezdirerek götürüyor Mülheim'e. Dönüşleri de gezerek yapıyoruz. Çevrenin bilmediğim ayrıntılarını bir anlatan olmazsa nerden bileceğim? Anlatıyor, gösteriyor.

Yıkılmayan konutlar orda bir çatı altında iki evdir. İki kapı, arkada iki bahçe. Bunlardan "birinin yarıdan azı" Frank'indir. Ne demek yarıdan azı? Neden yarısı değil?

Kömür işçileri direnişi kazanınca hemen aralarında Almanların "*Genossenschaft*" dediği birliği kurdular. Bunların çoğunluğu işçi ya! Duvarcılar duvar, sıvacılar sıva yaptı. Tüm çatıları onarıp kiremidi aktardılar. Su borularının kirecini boşalttılar. Frank elektrikçi; her zaman şarkı söylemek olmaz, o da elektrik düzenini yeniledi. Evlere doğru düzgün ölçüm saatleri koydular.

Boş ev vardı birkaç. Dediler: "Kal aramızda, bize komşu ol!" Bu şimdi oturduğu evi verdiler ona. Öbür yanı bir işçinin. Onun ailesi kalabalık. Frank dedi: "Sana benim bölümden bir oda vereyim, bana fazla!" Verdi bir oda. Öte yandan yeni kapı açıp bu yandakini ördüler.

Böyle korkunç güzel işler oldu.

Frank Baier mahallenin öyküsünü anlatırken bana *Direniş Türküleri* kitabından bir tane imzaladı.

Bir soru daha var: Bilgisayar kursuna katıldı da bilgisayarla ne yapıyor? Bir gün Ehren Sokak'ta karşılaştık. Sordum ona: "Bu yeni cenabetle aran nasıl? Sorunlar çok mu?"

"Fakir, bilgisayarım yok, sorunum yok!" dedi.

"Peki, kursa niçin gidip geldin onca zaman?"

"Bana bakma! Herkes biliyor, ben de bileyim, bakarsın gerek olur. Ara sıra işyerimde gerekiyor da!"

Frank beni Meiderich yanlarında Alsum köyünün yerine götürdü. Duisburg'ta bir Walsum mahallesi var. Oraya giden caddenin adı Walsumer'dir. Bakın şimdi: Beride Alsumer caddesi var, ama Alsum mahallesi yok; acaba nereye gitti?

Sorarım sorarım, kimse bilmez. Almanların bile çoğu, "Canım eskiden beri yoktur!" der. Ben de, "Alsum diye bir mahalle ya da köy olmasa Alsumer Caddesi, yani Alsum'a giden yol olur mu?" diye sorarım; düşünür kalırlar.

Bilinmeyen gerçek şu: Almanya'nın birinci değilse ikinci Allah'ı, büyük firması, hem de Hitler'e en çok para ve silâh desteği sağlayan Thyssen; Alsum'u satın alıp paldır küldür yıktı. Evi, ağacı, bahçesi, sokağı, okulu, kilisesi, neyi varsa yıktı! Yıkmadan gelip sordu:

"Ne istiyorsun arkadaş evine, bahçene?"

"Şunu!"

"Peki al, çık!"

Hâlâ anlatıyorlar, çok güzel bir köymüş Alsum! Bir adamcağız kalmış, "Ben satmam!" diye diretmiş. Evi de kendine göre güzel mi güzel. Önünde küçücük bir bahçe: Ağaçları, çiçekleri var. Teneke kutuların içine naneler, fesleğenler ekmiş. Kimi yerlerini çimlemiş. Küçük bir havuzu var. Köşeye bir rüzgârgülü dikmiş, fır fır dönüyor. Orası küçük bir cennet. Adamcağız direniyor. Köyde her yer yıkılmış, bir orası kalmış. İnatçı adam orda, yıkıntıların ortasındaki cennetinde oturuyor. Thyssen'in dozerleri, kepçeleri çevresinde har har, gür gür, tozu dumana katarak gece gündüz dolanıyor. Güya yıkıntıları damperli kamyonlara yükleyip götürecek. Pat küt, gerekli gereksiz sesler çıkarıp ortalığı cehenneme çeviriyor. Dayanılır gibi değil. Sonunda adam önerilen parayı alıyor, "Tanrı sizin bin belânızı versin!" diyerek çıkıp gidiyor.

Kilise önünde çok güzel bir alan, çevresinde çınarlar varmış, hepsi gitmiş! Alsum köyünün yerinde kocaman bir kömür yığını var şimdi. Başkaca iz toz yok. Ama Alsumer Caddesi'ni yok edemiyorlar. Belki yok etmeyi akıl edemiyorlar.

Frank Baier, Alsum için de bir şarkı yazdı. Gitarı alıp dım dım söyler. Uzun, acı bir şarkıdır. Bir yıkılışın destanıdır. Okurken Homer gibi yumar gözlerini. İçinde kaynayan acılar dışarı çıkar, bir yanardağın başı gibi tüter.

Ren Işıklar İçinde

Kimi zaman yaşam şenlik. İşte bir şenlik daha! Ren'in orta bölümüne gerdanlık gibi durmuş Koblenz şehrindeyiz. Her yıl ağustosun ikinci haftası sonunda yapılan şenliği izlemeye geldik. Bizi Duisburg'tan getiren otobüs elli kişilik. Kaptan yolcularını kıyıdaki yeşil alana boşaltıp birasını içmeye gitti.

Başka başka yerlerden yüzlerce otobüs, birbiri ardına gelmeyi sürdürüyor. Artık kıyıda yer yok. Otobüsler yolcusunu içerlere boşaltıyor. Kuzey Almanya'dan, Kiel'den, tâ Flensburg'tan gelen otobüsler var. Sesbüyültenler, ses dağıltanlar Almancadan başka İngilizce, Fransızca yayım yapıyor. Bugün aynı zamanda eyalet başbakanının doğum günüymüş. Koblenz'liler onu da kutluyor.

Londra'dan üç gazeteci, özel izinle soktukları acayip ciplerinde oturuyor. Salam sosis ocakları hazır. İkişer yüz metre arayla Kızılhaç çadırları kurulmuş. Sedye yatakları, sargı dolaplarını çadırların içine düzenle yerleştirmişler. Yürek sıkıntısı geçirenler için yeni bulunan aygıtları getirmişler.

Biz saat tam 12.00'de geldik. Dokuzda çıkmıştık yola. Otobüste kimse birbirini tanımıyor. Herkes bir yıl önceden hazırlanan programa göre kaydını yaptırmış. Kalkış yerimiz Duisburg merkez istasyonun önüydü. Günü saati geldi, hepimiz orda toplandık. Otobüs yolcularını aldı, bastı gaza.

Kaptan açıklamalara başladı. Berberler gibi konuşkan biri. Güldürmek, kendi deyimiyle "ısıtmak" için durmadan espiri yapıyor. Gezimiz şenlikli olacak diye kimi yolcuların içi içine sığmıyor. Günün asıl programı, gece ışıklandırılacak Ren ırmağı üzerindeki gemi gezisidir. Bunun için 18.30'da Josef Vomfell'in "Marksburg" adlı gemisine bineceğiz. "O zamana kadar şehri gezin!" dediler bize.

Az ötede dikilen polislere Koblenz'in nesini görebileceğimizi sordum. Önce biri, sonra öbürü anlatıyor istekle. Biri çanta-

sındaki şehir haritasını açıp gösteriyor. "Bu haritadan nerde bir tane alabilirim?" diye sorunca da elindekini armağan etti.

Gemi gezisi bittikten sonra, dönüş için 24.00'te bizi getiren otobüste yerimizi almış olacağız. Sabaha karşı evimizdeyiz. Bütün şenlik, 18.30 ile 24.00 arasında, yer yer İstanbul Boğazı'nı andıran Ren ırmağı üstünde olacak. Onca uzaktan gelen insanlar bunu görmeye geliyor, bekleyen bunu bekliyor.

Çok kadınla erkeğin oluşturduğu yeni bir grup daha girdi kıyıdaki alana. Otobüslerini şehrin içinde kim bilir nereye eylediler? "Bunlar olsa olsa arka yanların köylüleridir!" diye düşündüm. Pantolonlarının paçası pabuçlarından birer karış yukarda. Yabansı duruşlarıyla ağır ağır deviniyorlar. Söz olsun diye öbür yandan dolanıp içlerinden birine sordum: "Acaba asıl şenlik ne zaman başlayacak?" Oldukça çekingen, "Hayır, biz *Fransöze, Fransöze!"* dedi. Alman değillermiş meğer.

Fransa uzak değil. Karl Marks'ın doğduğu Trier'in hemen ardı Fransa'dır. Sesbüyültenlerle, sesdağıltanlarla yapılan çok dilli yayımlar nedensiz değilmiş. Ama İngilizler yalnız o üç gazeteci mi? Yooo; Almanya'nın bu bölgesinde binlerce Amerikan askeri var. Onlar Mainz, Mannheim, Heidelberg yanlarına yayılmıştır. "Her yıl aileleleriyle birlikte gelir, şenliği görürler. Pek de hoşlanırlar..."

Biraz şehir içinde, biraz ırmak boyundaki parklarda dolaşıyoruz. Kraliçe Augusta'nın anıt çeşmesi önündeki banklara oturup dinleniyoruz. Kıyı boyundaki hazırlıklar son santimine gelmiş. Büyük bir gün olacak. Elli bine yakın insan sırt sırta, omuz omuza yürüyor. Yürümüyor; kadınlı erkekli, ağır akıyor. Bira fıçıları delindi, önlerine musluk takıldı. Polonya, Macar salamları, Thüringen sucukları ızgaralara konuldu.

Bakıyoruz, bu on binler içinde neden bizden başka Türk yok? Çok varsıl bir sınıf eğlencesi herhalde bugün yapılan. Süper… Biz asıl "Kızımız Işık cezaevinden çıkıp geldi, onu gezdirelim!" diye katıldık, Işık'ın iki buçuk yaşındaki oğlu Taylan'ı mahalle komşumuza bıraktık.

Onlar da alıp panayıra götürecek.

Gelin telleri gibi gerilmiş ışık dizileriyle süslü yetmiş gemide toplam 30 bin insan yüzecek. Güvenlik gerekçesiyle fazlasına izin verilmemiş.

O arada kısa bir alışveriş yaptık. Işık'ın epeydir aradığı güzel radyoyu bulduk. Gemiye binmeden gidip otobüse koyacağız. Şoför kitleyip kim bilir nereye gitti? Karnımızı doyurmaya daldık biz de. Izgaraların önünde bekledik uzun uzun. Sıra gelince pişirilmiş sucuklardan aldık. İstersen Alp ekmeği, Viyana bademi, şekerle patlatılmış cin mısırı da alabilirsin. Yer bulabilirsen hem kıyıda, hem içerde doyumevleri var.

Herkes yarım saat önce gemiye girip iyi bir yere oturmanın telâşında. O telâş nasılsa bize de geçti. Herkesin gemisi, iskelesi önceden belli. Paranı ödedin, biletin cebinde.

Henüz ağustosun ortasındayız. Hava birden kararmıyor. Bizim gemi, bilgisayara ayarlanmış gibi tam 18.30'da iskeleden ayrıldı. Olağan günlerde yüzlerce sal, bin türlü yükle aşağıdan yukarıya, yukardan aşağıya akarlar. Rotterdam-Basel arası, hem de Duisburg'un iç limanına dalıp çıkarak, yüklerini buralardaki fabrikaların özel limanlarından alarak, durmadan, dinlenmeden akar. Bugün Koblenz-Braubach arası onlara yasak. Ren'in o bölümü, altı saat süreyle şenliğin 70 gemisine ayrılmıştır.

Bizim takım ne olsa açıkgöz; yukarda, pencere dibinde iyi bir yer tuttuk. Yoksa güvertede mi dursak? Zaman zaman birimiz gidip dolaşıyoruz. Yaşı kırkın oralarda bir bayan, "Durun artık yerinizde! Şimdi herkes buraya çıkar, sonra bir şey göremezsiniz!" dedi. Bayan Ostfriesland'lıymış. Yirmi yıldır Koblenz'de bir klinikte hemşire olarak çalışırmış. "Bunca yabancı niye geliyor, bir göreyim!" diye ilk kez bilet alıp binmiş.

Ren'in iki yanındaki köyler, kasabalar, evlerinin ön yüzlerindeki ışıkları söndürmüş. Evlerin tümü ardından ışıklandırılmış. Top top ağaçlardan oluşan ormanlar da öyle. Tepelerde bayırlarda büyüklü küçüklü bir çok kale var. Onların ışıklandırması da ardından. Gemiler zaten birer ışık yükü şimdi.

Çok geçmeden hava fişekleri gecenin içinden aşağı çiçek yağmuru yağdırmaya başladı. Bir değil, beş değil, binlerce! Bizim bindiğimizden daha hızlı gemiler var. İki yanımızdan geçiyorlar. Hepsinde büyük boyutlu yeme içmeler oluyor. Garsonlar yetişmekte zorluk çekiyor. Hazırlıklarını gündüzden yapmışlar. Yalnız bira değil, en güzelinden Mosel şarapları akıyor. Üç ki-

şiden birinin elinde fotoğraf makinesi. Aksilik ya, Işık'ınki tam gemiye binince bozuldu.

Kadınlı kızlı Alman garsonlar korkunç bir hızla, savaşta toplara mermi verir gibi çalışıyor. Kazanç için iyi bir fırsat; bugün ne vurabilirse vuracaklar sanki! Peki sonra ne olacak? Vergi verecekler. Yeni bir tatil, yeni bir otomobil için para biriktirecekler. Eve yeni makineler gerekir. Yeni giysiler… İşsizlik günleri gelebilir; sigortaları var. Hastalıklar hiç sorun değil.

Ne yanından baksan Batı'nın işi iş. Biraz da o tokluğun sonucu değil mi bu şenlik? Hemşire hanım, "Amaç Koblenz'i uluslararası plânda tanıtmaktır!" diyor. Ama çok pahalı bir tanıtım. "Rhenser" maden sularının şişeleme kuruluşunu geçiyoruz. Elektrikle öyle donatmışlar, şişeledikleri sular yukardan köpük köpük Ren'e dökülüyor. Göklerin boşluğuna hâlâ hava fişeği fırlatıyorlar. Hemşire hanım, "Bu şenlik Koblenz'e 15 milyon marka patladı!" diyor.

Yanımızda bir baba kız var. Onlar da önlerindeki masal dünyasına bizim gibi şaşırmış bakıyor. Türkiye'de cezaevlerini dolduran gençlerin açlık grevi bu günlerde ölüm orucuna dönüştü. Kız soruyor: "Baba, nerden çıkıyor bunların parası?" Böyle soruları gençlerden başka soran yok mu? Babası gene de dürüst yanıtlıyor: "Vergi yükümlülerinin cebinden!"

İki yanda kamp kurmuş yazlıkçılar görüyoruz. Onlar da kendini alkolün yeline kaptırmış, gelene geçene durmadan el sallıyorlar. Kısa donlu, açık belli kadınlar, şişman erkekler, dişleri bakımlı yaşlılar ışıkların altında gülüyor.

Biraz daha gitsek, Koblenz kadar güzel başka bir Ren şehri olan Boppard'ı göreceğiz. Çok eski zaman gemicilerinin söylence kızı Loreley'in kayaları da o yöndedir. Gemiler oralara varmadan dönüyor. Geniş bir kanala benzeyen ırmağın üstünde, üç koldan Koblenz'e doğru akıyoruz şimdi.

Hemşire hanım bize kaleleri, sarayları anlatıyor, hangisi kaçıncı yüzyıldan kaldı, adları ne? Bir ara, "Topkapi!" dedi. Para biriktirip bir yaz İstanbul'a gitmiş. Anlatıyor gördüğü görkemi… Dönüş sırasında şenlik hızlandı. Karartma buyruğuna uyum tam. Özel ışıklandırmaların büyüsü artıyor. Fişekler deli bir cömertlikle patlıyor. Gökyüzünden mavi, sarı, yeşil, pembe gü-

zellikler dökülüyor. Biz üç Türk, sarhoş Almanların, Amerikalıların arasında biraz garip kalıyoruz. Yanımızda birkaç Fransız köylüsü var. Herkes çılgın gibi bağırıyor. Gemiler akmayı sürdürüyor. Sanki bir yarış var. En son numara Koblenz'in önünde: orda Ehrenbreitstein kalesinden fişekler atılacak. Gemiler onları daha iyi görecek biçimde sıralanıyor. Hemşire hanım uyarısının etkili oluşuna seviniyor. Onun da, bizim de yerimiz iyi. Getirttiğimiz Mosel şarabından birer yudum alıyoruz.

Gece yarısına yirmi kala, kaleyi aydınlatan ışıklar söndü. Tam o an fişekler başladı. İnanılmaz güzellikte çiçekler iniyor üstümüze. Çiçek topları erişilmez bir zirveye çıktıktan sonra doygun doygun dökülüyor. Kendi kendime "Nasıl betimlenir bu?" diye soruyorum. "Işık seli" mi? Az önce babasına o soruyu soran kız, "Işıklardan bir çılgınlık!" diyor.

Kızım Işık, binlerce arkadaşının hâlâ kapalı tutulduğu cezaevlerinde gençliğinin bir bölümünü bıraktığı için, belki hâlâ oralarda yatanları, bir parça hava alabilmek, gazete okuyabilmek, insanca işlem görebilmek için ölüm orucuna yatanları düşünüyor. Yumuyor kara gözlerini, bir süre açmıyor.

"Baksana ışıklara!" diyecek oluyorum.

"Ama baba, tam şurama bir acı düğümleniyor! Yanar gibi tıkanıyor boğazım..."

Ellerin yaptığı şenliklerden tat almak için bile, insanın yurdunda işlerin yolunda olması gerekiyor!

Koblenz kalesinden top atışları on dakika sürüyor. Sonra gemiler kapılarını açıyor; sersem sepet karaya çıkıp bizi bekleyen otobüslere koşuyoruz. Koblenz şehri uluslararası plânda biraz daha tanındı herhalde.

Bonn'da Açlık Grevi

Yurtta açlık grevleri, ölüm oruçları aldı yürüdü. Bunların kimi ellinci gününe tırmandı. Eskişehir'den Aydın cezaevine ak-

tarılanlardan ikisi yolda öldü. Epeycesi komada. Pek çok genç ölümün sınırında can çekişiyor. Yöneticiler, "Ölmeyi kafaya koymuşlarsa ölürler, ne yapalım?" deyip işin içinden çıkıyor.

Mina Urgan, Aziz Nesin, Mehmet Ali Aybar, Rasih Nuri İleri, Emil Galip Sandalcı onları iki günlük grevle destekledi. Köln'de, insan haklarını koruma yönünde çaba gösteren TÜDAY bir çağrı yaptı; 18 Ağustos günü biz de toplandık. Öğretmenler, ressamlar, yazarlar, sendikacılar oturup konuşacağız. Yalnız günler değil, dakikalar sayılı. Konuşmakla yitirilecek tek saniye yok. Yurtta birbirini izleyen girişimler oluyor. Bugün bir sonuç, yarın bir sonuç alınır diye beklerken iş bu noktaya geldi. Yöneticiler ık diyor, mık demiyor; gençler ölecek.

Duisburg-Bonn arası otomobille bir saatten fazla çeker. Yolculuğu üç kişi birlikte yaptık. Toplantı yeri olarak belirlenen Parlamento Basın Merkezi'ne 10.00'da vardık. TÜDAY'cılar karar vermiş, toplantımız basın toplantısı biçimine dönüşmüş. Herhalde karşı koymayız diye iki günlük destekleme grevine yatacağımızı bildiren açıklamayı hazırlamışlar. Üç gazeteci gelmiş. Basın toplantısı başladı. Ressam İsmail Çoban gelenleri hepimiz adına selâmladı. Ortak "karar"ımızı açıkladı. Salona bir sessizlik çöktü. Elli gündür açlığa yatmış insanları desteklemek için iki güncük grev gülünç kaçmaz mı? İlk anda aklımdan geçen bu oldu. Bunun bir yararı, etkisi olur mu? Öte yandan çoğumuz birer işte çalışıyoruz. Cuma günü dersim yok benim. Aydın Karahasan'ın da yokmuş. Greve 12.00'de Yeşiller'in Bonn'daki merkezinde yatacağız. Başka yer bulamamışlar. Bu da dün gece yarısına doğru bin zorlukla bulunmuş. Arkadaşlar dışarda gösteri biçiminde bir grevi uygun bulmamış.

Parlamento Basın Merkezi'nde fazla kalmadık. Ortak kararı açıklamıştık. Topluca Yeşiller'in Colmant Sokağı'ndaki merkezine yollandık. Toplantı odasına çıkıp oturduk. 14 kişiyiz. Nihat Behram: "Hani bizim grev gömleklerimiz?" diyor, hem de ekliyor: "Hani gazeteciler? Basın fotoğraf çekmeli, televizyon gelmeli. Bu grev iyi hazırlanmamış. Yoksa yaptığımızın hiçbir etkisi olmaz!"

Az sonra iki gazeteci gelip resim çekti.

TÖB-DER'in on yıldır sürgündeki genel başkanı Gültekin Gazioğlu, yazar Yusuf Ziya Bahadınlı'nın öğrencisi olurmuş. Askeri mahkeme TÖB-DER yöneticilerine ceza verdi. Aynı suçlamayla sivil mahkemede yargılanan yöneticiler beraat etti. Bu ikilik nasıl oratadan kalkacak? Sivil mahkeme kararının geçerli olacağını savunan çok. Askeri mahkemenin üyeleri "Anayasaya göre biz de mahkemeyiz!" diyor. İçinden çıkılması zor bir durum. Ama kamuoyu önünde TÖB-DER'in hakkı teslim oldu. Gültekin'den başka Tekin Üstün de bizimle birlikte o gün. İkisini de ayrı ayrı kutladım. Raslantıya bakın Tekin de Bahadınlı'nın öğrencisiymiş. Üçünü birlikte ortaya, yan yana oturttuk. Resmimiz öyle çekildi.

TÜDAY yöneticilerinden Enver de benim Şavşat'tan öğrencim. Biz de onunla durduk resim çekilirken. Öğrenci öğretmen olduğumuzu kimseye söylemedik nedense.

Su içebiliyoruz. Arada çay. Dişimde apse var, antibiyotik alıyordum. Aç karnına olmaz diye kestim. Sigara içiyorum. Bunun apseyi azdıracağını biliyorum. Sabah evden çıkarken durumu tam bilmediğim için yanıma dergi almadım. Ağrıdan okuyacak halim yok, ama boş da olmuyor. Aydın, Nihat, Gültekin, bir zamanlar yurtta pek sık yapılıp durduğu gibi devrimcilik üstüne tartışıyor. Tartışma ateşli.

Konu Sovyetler Birliği'ndeki açıklık ve yeniden yapılanma programlarından çıktı. Yücel Feyzioğlu, Gorbaçov'dan önceki Sovyet yöneticilerine toz kondurmazdı. Ne yapsalar iyi, güzeldi. Şimdi sık sık araya girip "eskinin rezillikleri"ne vuruyor. Gorbaçov'un yaptıkları iyi! Böyle arkadaşlar konuşurken insan susmayı daha uygun buluyor. Kimi insanların işi susuz değirmenlerde söz öğütmektir. Bunlar içinde hiç yeri, sırası değilken bana yüklenen çok oldu. Örneğin niye oturuyorum köşemde? Sanki oturuyorum gibi. Yoksa korkuyor muyum? Sanki korkuyorum gibi. Vırt zırt ortaya atılıp konuşmalıyım.

Bunlardan biriyle Darmstadt'ta karşılaştım. Orda Nâzım Hikmet'i, hem de 15-16 Haziran Olayları'nı anma toplantısı vardı. Onu bitirdikten sonra, "Alman Öğretmenler sendikası GEW'de bir söyleşi yapalım, siz de katılın!" dediler. Duisburg'a dönüş yolculuğumu erteleyip katıldım. Üzerime söz geldiği

için iki kez konuştum. İkinci konuşmam herhal biraz etkili oldu ki, söyleşinin son sözü sayıldı. Hep birlikte kalktık.

"Yazık, çok yazık ettiniz kendinize! Bu düşünce gücünüzü yeterince kullanmadınız!"

Duymazlıktan geldim. Gerçekten duymadığımı sandı, biraz daha yüksek sesle yineledi. Yüzüne baktım, güleyim mi, kızayım mı? Alacaklı alacaklı bakıyor, ille yanıt istiyor.

"Sizinki gibi olmasa bile, benim de bir başım var şurda!" dedim. "Ne yapacaksam bana o yön verir. Onun dışında kimse veremez!" Yineledim: "Hiç kimse! Anlıyor musunuz?"

Aramızda bir susma oldu. "Anlıyorum..." dedi nice sonra. Bilmiyorum gerçekten anladı mı?

Diş ağrım artıyor. Bu bıktırıcı tartışmalar diş ağrısından beterdir. Tartışanlardan biri, şimdi Sovyetler Birliği'nde ortaya çıkan binbir rezilliğe karşın Batı'da sınırsız özgürlük olduğunu söylemez mi?

"Nerde?" diye sordu öbürü.

"Örneğin burda! Var mı cezaevlerinde bir tek yazar? Yakılan, yasaklanan bir kitap var mı?"

Bir süre de bunun tartışması sürdü. Akşam oldu. Yeşiller'in gece sorumlusu, kendimize yatacak yer bulmamızın uygun olacağını söyledi. Burda yatamazmışız. Venüsberg'te gençlik yurdu (Jugendherberge) varmış. İlişki kuruldu; oraya gideceğiz. Taşınmamız otomobillerle oldu. Ancak yatmaya çekilmeden uzun bir oturum yapmamız gerekti: Yarın ne yapacağız? Yurtta haberler nasıl gelişiyor? Arkadaşlar arada telefon açıp soruyor. Hiçbir yumuşama yok. Milletvekilleri Aydın cezaevine girip grevci gençlerle konuşma izni almış. Hükümet yumuşamıyor diye son anda grevcileri caydırmaya çalışıyorlar. WDR Köln Radyosu'nun Türkçe yayın saati geldi. Grevimizi duyurdu. Nihat Behram duyuruş biçimini beğenmedi.

Yurtta hâlâ yeni bir gelişme yok. Saat 24.00'e geliyordu, yattık. Ertesi gün birkaç mektup, bir bildiri yazılmasına karar verildi. Yazma işinde beni de görevlendirdiler. Bunun için erkenden Yeşiller Merkezi'ne döneceğiz. Hem çalışıp hem grevi sürdüreceğiz. Böyle gerekiyor.

Geceyi geçirdiğimiz gençlik yurdu orman içinde, göreceli olarak temiz havalı bir yerde. Sessiz. Bize büyücek bir koğuş ayırmışlar. Koğuşun iç içe üç odası var. Ben yatağımı en dipte seçtim. Üst ranzadayım. Yönetim temiz çarşaf verdi. Altta TÜDAY yönetiminden Cafer Cebe yatacak. Geç yatanlar, erken kalkanlar uyandırmaz diye böyle düşündüm. Aç karına ilâç yutmuyorum. "İnadı bırak, yut!" diyor Aydın. Acıya dayanma gücüm iyidir. İlâç yutarsam daha kötü olurum diye düşünüyorum. Bu sözlerim kendime telkin oldu. Bir uyandım ki saat 6.30. Bildiride bu greve 14 kişi başladığımız yazılıyor. İkisi ortada yok. Gerçekte 12'yiz. Deneyli arkadaşlardan biri, "Böyle durumlarda beleşçiler eksik olmaz!" diyor. Kuş gibi kalkıyorum. Ağrılarım azalmış. Midemde kazıntı yok. Gidip sessizce traş oluyorum. Havlu almamışım. Yüzümü gözümü fazla yastık yüzlerinden biriyle siliyorum. O sırada Şanar giyiniyor. Bahadınlı Hollanda'ya gidecekmiş, onu istasyona atacak.

"Ee ne oluyor? Hani iki günlük greve yatmıştık?"

"Ben durumu vaktinde TÜDAY'cı arkadaşlara bildirdim. Bir günden fazla kalamam…"

"Dün 12.00'de başladık, bir gün bile kalmıyorsun?"

"Herkesin özel durumu ayrı..."

Arkadaşa uzaktan güle güle çektim. Gidiyor.

İsmail Çoban, Aydın Karahasan, Nihat Behram, Enver Karagöz, ben, ormana yürüyüşe çıkıyoruz. Sabah sabah yürümek bana iyi geliyor. İnsan Almanya'da böyle sessiz bir yeri zor bulur. Saat 9.30'da Yeşiller'in oraya geliyoruz. Çıkıyoruz dünkü odaya. Nihat Behram soruyor: "Tekin Üslün'le Gültekin Gazioğlu tüydü mü?"

"O nasıl söz? Akşam bizimle yatmaya geldiler. Gece yarısı kalkıp gidecek değiller ya!"

Bu arkadaşlar Frankfurt'ta oturur. Araştırıldı, soruşturuldu; gitmişler ne yazık. Giderken TÜDAY yöneticilerinden birine haber vermişler. Birbirimizin yüzüne bakıp kaldık. Dünkü söyleşide şaka yollu, "Gevşemek yok! İki günlük grevimizi doğru dürüst sürdürüp yüz akıyla bitirelim!" demiştim.

Nihat Behram, "Bu sözünüzü yerinde bulmuyorum. Aramızda grevi vaktinden önce bırakacak arkadaş yok!" demişti bana.

"Ben de var demiyorum; bu bir tür telkindir kendi kendimize; yüz akıyla bitirelim diyorum..."

"Vallahi tüydüler..." dedi Nihat.

İsmail Çoban'la bakıştık. "Fakir Hoca'dan özür dilemen gerek Nihat!" diye çıkıştı İsmail.

"Haklıymış!" dedi, ayağa kalkıp özür diledi. "Ama asıl sorunumuz, birazdan birtakım insanlar bizi ziyarete gelecek; durumu nasıl açıklayacağız? Üçü gitti, ikisi hiç gelmedi!" Nihat, grevin bütün sorumluluğu yalnız kendininmiş gibi üzülüyor. Enver Karagöz doğrulup yanıma geldi: "Biz varız, sen kaygılanma!" dedik ona.

İki gün bitmiyor. Elli günü sürdürenlerin çilesini anlıyorum. Bir ara başım döndü. Midemde kazıntılar var. 12.30'da İstanbul'la yeni bir telefon konuşması yapıldı. Emil Galip Sandalcı muştuyu verdi: "Cezaevi koğuşlarına gaz tüpü verilmeli dışındaki tüm istekler kabul edildi. Açlık grevleri, ölüm oruçları kaldırıldı..."

Bir çığlık koptu küçük grubumuz içinde… Emil'le nice zamandır görüşmüyorduk. Telefonu bana verdiler; bir sesini duydum. Hem de kutladım kendisini. Sordum: "Biz şimdi ne yapalım? Sürdürelim mi bir gün daha?" Göz kırptığımı elbet görmedi telefonda? "Yok yok! Niçin sürdürüyorsunuz? Gerek kalmadı artık! Ama katılmanız etkili oldu; direniş amacına ulaştı!"

"Başarı gençlerin ve onları destekleyen milyonlarındır! Kutlu olsun! İyi denk geldi, daha fazla dökülmeden grevimiz bitti!" dedim İsmail Çoban'a. Onunla ayrıca kucaklaştık.

Enver Karagöz yanıma geldi: "Dün herkesler öğretmen-öğrenci ilişkilerini açıkladı. Bekledim siz de açıklarsınız. Değinmediniz bile. Ben de susmayı uygun buldum..." dedi fısıltıyla. Gördüğü işkenceler yüzünden sesi kısık. "Bu ilişkimizin aramızda kalması daha iyi değil mi canım Enverciğim?" dedim. Öptük birbirimizi.

Dokuz kişi kalmıştık. Oturup "Bundan sonra ne yapabiliriz, nasıl yapabiliriz?" gibi soruları gözden geçirdik. Saat 13.30'a kadar sürdü söyleşimiz. Sonra kalkıp el sıkışarak, kucaklaşarak ayrıldık: Çantamı omzuma atıp ağır ağır Bonn'un merkezine geldim. Caddeler cumartesi kalabalığı içinde. Birkaç yerde sıcak süt bulunup bulunmadığını sordum. Sora sora Büyük

Postane'nin önündeki alana geldim. Beethoven anıtının orda Perulu sanatçılar açıkhava dinletisine başladı. Alana bakan bir kahve var. Önündeki sekide boş masa buldum. Oturmadan, sıcak süt olup olmadığını sordum. Garson bayan, "Soğuk yoğurt bile var!" dedi gülerek. Elime bir liste tutuşturdu. O zaman bir yoğurt söyledim kendime. Başımı gölgeye alıp gövdemi güneşe verdim. O sabah Aydın Karahasan'dan aldığım kitabı açtım. Hem okudum, hem yoğurtla bozdum grevimizi.

Aydın Frankfut'a, Wassiliy Kandinsky Sergisi'ni görmeye gitti. O da böyle kutlayacak grevin sonunu. "Sen de gel!" dedi. Hayır, gitmedim. Johannes Festgile uğrayacağım. Epeydir görüşmedik.

İdil Biret'i Dinlerken

İdil Biret'i doğrudan doğruya Rur Havzası'nda dinleyecekmişim. 1951'de Kavacık'ta, dağ başındaki okula bitişik evde, bir gece Suna Kan'la ikisini radyodan dinledim ilk. Onların kaçıncı dinletisiydi kim bilir? Hiç unutmuyorum, çarpılmıştım.

Türkiye'nin harika çocuklarıydı onlar. CHP iktidardan düşmeden özel bir yasa çıkardı. Aileleriyle birlikte Paris'e öğrenime gittiler. Giderlerini devlet karşıladı. Suna Kan öğrenimini tamamlayıp hemen döndü. İdil Biret 15 yıl kaldı. Demek devlet meteliğe kurşun atmıyordu o yıllar. Aynı yasadan yararlanarak başka gidenler oldu. Resim alanında anımsadıklarım Hasan Kaptan, Bedri Baykam…

Suna Kan keman, İdil Biret piyano çalıyordu. Radyodaki dinletileri önceden duyurulduğu için kendimi hazırlayıp ışığı söndürdüm. Dinlerken soluğumun tutulduğunu unutmuyorum. Ertesi gün "İdilgile Övgü" diye bir yazı yazdım. Dinleti sürerken pencereden köyün delinmesi zor karanlığına bakıyordum. Yazdığım yazıyı hemen mi yolladım, çoğu zaman yaptığım gibi bir süre beklettim mi; şimdi tam anımsamıyorum; *Kaynak* der-

gisinin 1 Ekim 1953 tarihli sayısında çıkmış. O gece Chopin, Bach, Beethoven çalmışlar. Sesleri yıldızlardan gelir gibiydi. Radyodaki dinletiyi, Kavacık'taki geceyi, *Kaynak*'taki yazıyı anımsar dururum. Aradan geçen 35 yılda neler oldu? Neler geldi başıma? İdil Biret ora senin, bura benim dünyayı, Suna Kan dünyayı, hem de yurdu dolaşıyor; okuyorum gazetelerden, Hakkâri'ye kadar uzanıyorlar.

Radyodaki o dinletiden sonra ikisine de kanım kaynadı. Yetenekli Çocuklar Yasası Türkiye'de, köylere doğru hiç uygulanmadı ne yazık. Oralarda ne İdiller, ne Sunalar, Hasanlar, Bedriler yok olup gitti. Cumhuriyet belki istedi, ama başaramadı. İstemeyi bile bir aşama sayıp hoşgörmeye çalıştım onu. Ama o bizi hoşgörmedi. On yıl oluyor, kalkıp Almanya'ya geldim. Çalışmalarımı burda sürdürüyorum.

Bir de duydum Rur'da büyük müzik şenliği var. İki buçuk ay süreyle dünyanın dört köşesinden piyanistler gelip Rur sahnelerinde çalacak. Bu varsıl programın içinde İdil Biret'in iki dinletisi var, biri Essen'de, biri Herten Sarayı'nda. Bizde böyle fırsatlara ilgi duyan azdır. Gene de Moers'ten Attila Temel arkadaşımla bilet ayırtıp gitmeye karar verdik. 23 Ağustos 1989 akşamı bir saat önceden dinletinin verileceği sarayı arayıp bulduk. Geniş bir parkın içinde eskilerden kalma hoş bir yapı. Bu tür yapılar Almanya'da çok iyi bakılır. Bunun çevresindeki güvenlik kanallarında şimdi kuğular, ördekler yüzüyor. Parkı da büyük mü büyüktür, gez gez bitmez. Adı da Saray Parkı. Yeri çiçek çimen, göğü belki yüz türlü ağacın dalı yaprağı örtmüştür. Her ilde böyle taştan, tuğladan, büyüklü küçüklü saraylar var. Eski zaman beyleri çekip gitmiş, sarayları kalmıştır. Kimi müze, kimi üniversite, kimi kültür merkezidir şimdi. Herten Sarayı'nda daha çok, bu tür dinletiler yapılır. Genişçe bir doyumevi var. Giriş çıkış köprülerinin üstüne bile masa yerleştirmişler. Oraya sadece yemek için gidenler olur.

Dinleti salonu 250 kişilik. Biletlerin önceden satılıp bittiği tâ parkın kapısına yazılmış. Salon yirmi dakika kala açıldı. Gelenlerin çoğu, belki de tümü Alman. Bizde İdil'le birlikte üç Türküz sanıyorum. Sahneye kocaman bir piyano koymuşlar. Çevresinin yeşil kuşkonmazlarla çevirmişler.

Herten şehrinin öne gelenlerine ayrılan yerler de doldu. İdil Biret sahneye saatinde çıktı. Gözlerimi kocaman kocaman açarak bakıyorum ona. Bu akşamın yaşamımdaki önemini düşünüyorum. Niçin bir teyp getirmedik? Gönlümü tuşlardan çıkacak seslere hazırladım. Liszt'ten Beethoven'e, beş besteciden parçalar çalacak. Besteciler bizden değil, ama parmaklar İdil'in… Bizden mutlaka çok özellik olacak bu çalışta. İlk kez gördüğüm yüzünü, ilk kez aracısız dinlediğim sesini belleğime yerleştirmek için dikkat kesildim.

Ne olsa ağustos; bu yıl Almanya sıcak. Pencerelerin yukarıları önceden açıldı. Çok uzaklarda otoyolların, caddelerin gürültüsü vardır, ama salona sessizlik egemen. Piyanistin Türk olduğunu kapıda öğrendi belki bir bölümü. Çünkü öyle bir konuşma dinledim... İdil Biret dünya bestecilerinin parçalarını öz malı gibi çalıyor. Önünde notalar yok. Çaldıkça sayfaları çeviren biri yok. Onun ünü, çaldıklarının hepsini bellekten çalması. Böylelikle insan daha yaratıcı olabilirmiş.

Bir ara dalıp Kavacık'taki geceye döndüm. Gene o pencerenin önünden köye bakıyorum. Okulumu yıktılar. Köy aşağıya indi. Dereye bir baraka yaptılar. İnsanların, özellikle çocukların durumu nasıl şimdi? Aralarında beliren, belirmeyen yetenekleri okutuyorlar mı acaba? Yetenekleri tarayıp seçen var mı? Kim onların eline keman verecek, önlerine piyano koyacak? Fırça, boya bulabiliyorlar mı? Otuz beş yıl geçti o gecenin üstünden. Çağdaş eğitimi köye taşımak, uygarlığı bilimi taşımak kadar zor. Devlet o devlet olmadıkça olanaksız! Devlet o devlet olsa, on yılda bile neler yapılacabileceğini Köy Enstitüleri gösterdi. Devlet İdil'i, Suna'yı milyonların içinden alıp Paris'e yollarken, köy çocukları için de Enstitüleri açtı. Enstitülerde köy çocukları kız erkek birlikle eğitim gördü. Yarım gün öbür okullardakine benzer "kültür dersi" okurken, yarım gün bir işte çalışarak yapı yapıyor, yiyecek üretiyor, giysi dikiyor, sanat öğreniyordu. Günler geceler öyle plânlanmıştı, okumaya, eğlemeye yer vardı. Kitaplıktan kitap alıp okuyorlardı. *Sokrates'in Savunması*'nı, Sofokles'in *Antigone* ya da *Kral Oidipus*'unu okumak öbür etkinlikler gibi önemli sayılırdı. Enstitünün işlerini öğrenciler nöbetleşe görürdü. Öbür eğitim kuramlarında olduğu gibi or-

talıkta bir işgören bolluğu dolaşmazdı. Ben helâ temizliyorum, ortalık süpürüyorum diye kimse yüksünmezdi. İnek sağmakla fizik denklemi kurmak aynı derecede ciddi idi. Bin iki yüz ağızdan köy türküleri söylerken, bu kez geçilir hemen Arpazlı zeybeği oynanırdı. Arada bin iki yüz ağızdan "Haydaaa! Hobbaaa!" gibi sesler çıkardı. Öğretmen öğrenci aynı yemeği yer, aynı giysiyi giyerdi, Üç dört yıl içinde kafalar aydınlanır, gözler ışırdı. Hafta sonlarında Enstitünün çalışmaları değerlendirilir, sorumlu öğrenciler, öğretmenler eleştirilirdi. Yalnız iki Enstitüde piyano vardı. Keman, mandolin öğrencilerin kapıştığı çalgılardı. Bir yandan yerli yabancı bestecilerin yapıtları öğrenilir, bir yandan köylerde yitip gitmeye yüz tutan türküler, oyun ezgileri derlenirdi. İlk kez Köy Enstitülerinin dürtüsüyle radyoda halk türküleri söylenmeye başladı.

Her küme bir hafta sonu eğlentisi hazırlardı. Yerli yazarların yapıtlarından başka Moliere'den Gogol'e, Plautus'tan Aristofenes'e kadar klâsikler, seyirlik köy oyunlarıyle birlikte sahnelenirdi. Hasanoğlan'da Eski Yunan'dan günümüze doğru yontular dikiliyordu. Uyanan köy çocukları köylere öğretmen olarak dağılıp bu aydınlığı yaymaya başlarken tam, Enstitülere "komünistlik" kulpu takıldı. Enstitüler önce "millileştirilmek" istendi, sonra kapatıldı. Öyküyü bilen biliyor. Enstitülerin yerine İmam Hatip okulları açıldı. Kız çocukları pek okutulmuyor, erkek çocuklar oralarda yere diz çöküp Kuran ezberliyor. Erkeklerden ayrı olarak kız imam hatip okulları da açıldı. Buralarda bir tek kız keman ya da piyano çalmıyor. Kırk yıldır içlerinden bir tek ressam, bir tek yazar, bir tek İdil Biret çıkmıyor. Türkiye köyleri, bir bölümüne elektrik akımı ulaşmış olmasına karşın, eskisinden beter yoksul, hem de karanlık içinde kavruluyor. Çünkü elektrik akımıyla parlatılan lâmba, gözlerin yalnız önünü aydınlatıyor, ardı karanlıkta kalmayı sürdürüyor. Ben de bu Enstitülerden birinde okuyup yetiştim. Öğretmenlerimiz bir tek gün bize komünistlik sözü etmedi. Komünistliğin ne olduğunu, olmadığını çok sonra, tâ 1961 Anayasası'nın getirdiği görece özgürlükte öğrendik. Çıkarcılar, uyanan köy çocukları yoluyla köylülerin uyanacağından korktu. Meclis'te gürültü koparanlar öncelikle ağa milletvekilleriydi. Enstitüler

karalanır, kapatılırken hiç kimsenin sesi çıkmadı, aydınların çoğunluğu sustu.

İdil Biret, eskilerden kalma Herten Sarayı'nda, güzeller güzeli bir masal kuşu gibi, parmaklarından harikalar döküyor. Salon alkıştan yıkılıyor. Ayağa kalkıp dinleyicilerini selâmlarken, yere basmaya çekinen bir narinlik içinde. Üç kez gitti geri geldi. Türkiye toprakları üstündeki yaşıtları geçip gitti. Tek tük kalmış masal kuşlarından birine benzeyerek üç parça daha çaldı.

Doğum Günü



Almanlar da, Amerikalılar gibi birbirinin doğum gününe özen gösteriyor. Yıl biterken ne yapıp edip sağladıkları takvime bunları yazıyorlar. İşleriyle ilgili buluşumlar için ayrı takvimleri var. Doğum günlerini yazdıkları takvimler onlar gibi yaprak yaprak değil, düpedüz afiş gibi takvimler. Bunları götürüp evin en küçük odasına, her gün mutlaka girip çıkılan helâsına, işlerini görürken tam gözlerinin dengine gelecek yere asıyorlar. Her gün okuyarak yaklaşmakta olan günü yeniden yeniden anımsıyorlar. Helâdaki işleri genellikle evik çabuk olduğundan, yaklaşan doğum gününü bir daha gözden geçirip Jürgen'e armağan olarak ne alacak, Hilde'ye, Agnes'e ne alacaklarını düşünüyorlar. Aldıkları, alacakları armağan, genellikle o dostun, kendi doğum gününde getirdiğine yaklaşık fiyatta oluyor. Herhalde aynı armağanı başkası da alıp götürdüğü, böylece gereksiz yığılmalar olduğu için, bir çözüm düşünmüşler: Soruyorlar: "Ne istersin? Söyle ne alalım?" O da açık açık, "İki üç kişi birleşip alacaksanız şunu, tek alacaksan bunu!" diyor. Yapmaz ya, eğer birazcık fazla fiyatlı bir şey istemişse, arkadaşı gidip çarşıda bakıyor, dönüp gelip telefon ediyor: "Senin o dediğin şeyin fiyatı 60 mark. Biz üç kişi 15'er katıp 45 mark denkleştiriyoruz. Eğer sen kendin de 15 katarsan alabiliriz onu!" diyor. Öteki bunu son derece olağan karşılıyor: "Olur katayım!" diyor.

Doğum günlerini genellikle evlerinde, seyrek olarak bir doyumevinde kutluyorlar. Evde patates salatası, meyve salatası gibi yiyecekler hazırlayıp ucuz şaraplarla, bol bol bira alıyorlar. Armağanlar verilir verilmez açılıyor. "Ooooo!" diye bir şaşırma belirtisinden sonra övülüyor, beğeniliyor; öpücük verilip alınarak teşekkür ediliyor.

Sekiz on yıldır burda yaşadığımız için böyle ilişkilere biz de katılır olduk. Çağrıldığımız evlere, birer armağan alıp gidiyoruz. Bizim doğum gününü soruyorlar tabii hemen. Önce helâ kapısının ardına asılı takvime yazmak, sonra bir armağanla kutlamaya gelmek için... Eski kuşaktan olan çoğumuzun doğum günümüz yok. Ya da yalnız yıl belli; ay, gün bilinmiyor. Bir teknik zorunluktan ötürü buna da çözüm bulundu. Berlin'de oturanlara 01.01. verildi. Öbür yerlerde oturanlardan da buna uyan oldu. Epeydir bütün işlemler bilgisayarla yapıldığı için, örneğin 01.01.1929 diye yazılmayan doğum gününü tepiyor bilgisayar. İlle bu bir dizi sayıyı ağzına vereceksin. Ben de 15.06.29 diye yazdım bir durumda zorlanınca.

RAA'da çalışırken sekreter aklında tutar, vaktinden önce müdüre haber verirdi sanırım. Günü gelince iş arkadaşlarım birleşir, bir kitapla bir demet çiçek verirdi. Sık sık bir yerlerde unuttuğumu bildikleri halde bir yıl şemsiye verdiler. Üç dört yıldır Ehren Sokak okulundayım. Ben unutsam sekreter unutmuyor. Tam gününde armağanı bir kâğıda sararak, müdürün eline tutuşturuyor. O da görevsever bir anlayışla bana aktarıyor kısa bir konuşmayla.

Herkese böyle yapılıyor. Herkese yaklaşık değerde bir şey sunuluyor. Ederi de ortak kasadan çıkıyor. Biz böyle ilişkileri gizli hazırlayıp bir şaşırtmaca gibi ortaya koruz değil mi; bunlar açık yapıyor.

Bilmiyorum ne zaman nasıl başladı, baktım usul usul biz de dikkat eder olduk. Helâ kapısının ardına takvim asmıyoruz ama, aklımızda tutup günü gelindiğinde birbirimize bir şeyler alıyoruz. Bu ilişkiler komşulukta seyrekten de seyrek, nerdeyse yok gibi. Apartman yaşamında insanlar birbirinin yüzünü doğru dürüst görmüyor! Konuşup görüşen yok. Telefonla, otomobille, öbür taşıtlarla pek ötelere uzanabilen ilişkiler, komşulukta işle-

miyor. Şaşıp yanılıp bir şey sormak istesen, iki sözcükle yanıtlayıp "*Tschüss!*" diyorlar.

Havalar genellikle yağışlı. Kışlar soğuk. İnsanlar işten dönünce yorgun. Yazlarda, tatillerde bir yerlere gittikleri için, evlerde konukluk edilerek tüketilecek zaman yok. Bu yüzden ben çoğu komşumuzla, pazar alanında torunumuzu gezdirirken ya da boş banklardan birine oturup ortalığı seyrederken söz atarak, bir derece tanışabildim.

Bir yıl kızımız Sönmez iki oğlunu alıp geldiğinde, o parke döşeli alanda Hakan bisiklet sürerdi. Haftada iki kez kurulan pazar 13.00'te biter. Tekerlek üzerindeki tezgâhlar çabucak toparlanır, döküntüler süpürülür, pislikler hortumla göz açıp yumasıya yıkanır. Boş kutular, ince tahta sandıklar, bir gün önceden getirilen demir kasalara tıkılır. Saat diyelim 14.00 oldu; hiçbir şey kalmaz. Güvercinler iner sürüyle. Aklı, grili bulutlar gibi serilir yerlere. Hava güneşliyse, biraz ılıksa, analar çocuklarını alır, nineler tek başına iner. Geniştir pazar alanı. Köşesi bucağı çoktur. Birbirine yeni sevdalanan genç çiftler de gelir koklaşır.

Okullar açılıyor diye Sönmez Hakan'la dönünce, bir buçuk yaşındaki Onur yanımızda kaldı. Onunla çok indik, dolaştık pazar alanında. Gene de komşularımızla ilişki olanağı az çıktı. Dört ay sonra Onur da İstanbul'daki evine gitti. Bu kez Ankara'dan Işık'ın oğlu Taylan geldi. Taylan'la inmeye başladık. Onun sevdası güvercinlerdir. Elcik kuşlardır bunlar. Üstlerine yürüyünce hemen havalanmazlar.

Biraz bunun, biraz şunun ardından koşup hiçbirinin kanadına ulaşamayan çocuk, sonunda yaşlı komşularımızdan bir bayanı güldürdü. Ne yalan söyleyeyim, bu komşumuzun hangi katta oturduğunu, adının ne olduğunu bilmiyorum. O da bizimkini bilmiyor herhal. Yalnız bir ara, "O kabar kabar saçlı, üçgen yüzlü küçük nereye gitti?" diye sordu. Onur'u sorduğunu anladım. Asansörden inip çıkarken, buralarda benimle dolaşırken görmüş demek. Baka baka yüzünü bellemiş. "İstanbul'daki evine gitti!" dedim.

"Bu kim? Bu da torun mu?"

"Evet..."

"Kardeşi mi onun?"

"Bu onun teyzeoğlusu!"

"Hem de, ondan büyük hem de, öyle mi?"

"O iki buçuk yaşında. Bu 14 Nisan'da iki olacak!"

"Ne? 14 Nisan'da mı dediniz?"

"Evet, doğum günü!"

"Adı ne?"

"Taylan…"

"Demek 14 Nisan Taylan'ın doğum günü?"

"Evet..."

Ne düşündü, ne hesapladı, bilmiyorum; daldı birden. Hem de epeyce sustu. Neden sonra, "20 Nisan ise Adolf'un doğum günüdür!" dedi. Biraz da içlendi sanırım.

"Adolf oğlunuz mu?"

"Yok yok! Adolf'u bilmiyor musunuz?"

"Hayır bilmiyorum..."

Kaşlarının altından bakıyor. Kocası mı, akrabası mı, yoksa şu oturduğumuz mahallenin herkesçe sevilen bir büyüğü mü? Bir din adamı mı? Gözlerinde, bilmem gereken bir adı neden bilmiyorum gibi bir anlam var. Hayıflanıyor mu? Bilgisizliğime gülüyor mu? Hayır. Belki bu ülkede yabancı olduğum için hoşgörüyor. Ama sonra kulağıma doğru eğiliyor. Bir giz verir gibi dikkatli, "Adolf, Adolf!" diyor.

Otuz santim geri çektim başımı. Komşumuz belki yetmişini aştı. Baktım gözlerine. Söylemekle iyi mi, kötü mü ettiğini düşünüyor belki. Ya da "Yanlış anlaşılmadım herhal, değil mi?" demek istiyor. Bol kırışıklı bir yüzü var. Bir anlamdan bir anlama dönüşen yazıları okumak zor. Ne yana çekileceği anlaşılmaz bir saflıkla, "Yoksa öldü mü?" diye sordum.

Bu kez o çekti başını otuz santim geri: "Adolf'u bilmiyor musunuz? Yoksa benimle eğleniyor musunuz?"

Cıvımıyor yüzüm: "Üç bin kilometre ötelerdenim. Nerden, nasıl bilirim Adolf'u?" gibisine kesin, hem de bağışlatıcı bir anlam vermeyi başarıyorum yüzüme.

"Almanya'nın Führer'iydi Adolf! İkinci Dünya Savaşı'da bizi o yönetti. Savaşın sonunda öldüğü söylendi..."

Sonunda, "Haaa!" dedim; "Adolf Hitler, biliyorum; özür dilerim... Belki de ölmedi demek istiyorsunuz öyle mi?"

"Bence öldü..." dedi.

Taylan hâlâ güvercinlerin arasında.

"Herkes kutlardı onun doğum gününü. Şimdi gene yaklaşıyor. Evde televizyon yok mu, seyretmiyor musunuz?"

"Yok; ama yakında alacağız..."

Bu yanıtımın yalan olabileceğini düşünmedi hiç.

"Siz Türklerin çok biriktirimci olduğunu duydum..." dedi sonra. "Adolf öldü bence savaşın sonunda!" Yeniden durdu. "Ama dünyada çok insanı da öldürdü… Evet pek çok insanı. Burdan Homberg'ten, Duisburg'tan, bütün Almanya'dan altı milyon... Benim üç kardeşim gitti... Babam, kocam gitti." Bir ara "Bütün bunları bir yabancıya niçin söylüyorum?" diye düşünecek oldu; o yüzden durakladı. Sonra kaygılanmayı bıraktı. Rahat bir boşverişie. "Amaaan, söyledimse söyledim!" dedi yutkunarak. Mırıldandım usulca: "Altı milyon Alman öldü; ama Belçikalı. HollandaII, Polonyalı ne kadar? Fransız ne kadar? Onlar da insandı değil mi?" Üzüldü bir yanlış anlaşılma olmasına: "Evet hepsi insandı!" dedi.

"Sovyetler Birliği'nden yirmi iki milyon diye okudum..."

"Evet! Kamplarda çok da Yahudi öldü..."

Bu kez ben sustum.

"Çok zor yıllardı o yıllar!" dedi. "Açlık, parasızlık, hastalıklar, ilâçsızlık; biz de çok sefillik çektik o yıllar!"

"Faşizmin ordularının çiğnediği ülkeleri de düşünüyorsunuz bu arada, değil mi?" der gibi baktım yüzüne.

"Tabii, İngiltere'yi filân çok bombaladık... Karada, havada, denizlerde, her yerde çok savaşlar oldu..."

O sırada, "İlse, günaydın!" diye başka bir kadın yürüyüp geldi yanımıza. "Günaydın!" diye beni de selâmladı. Demek İlse'ydi komşumuzun adı? Bu derece bilmezlik benim de ayıbımdı elbet. Ayağa kalktı komşum. Arkadışıyla el sıkıştı. Sordu ona: "Nasılsın Hilde?"

"İyiyim iyi!" dedi Hilde. Bankın boş yerine oturdu.

Taylan'a bakmaya başladım. Uygun bir fırsatta kalkmam iyi olacak. İlse anlatıyor arkadaşına: "Türkiye'den! orda kuşlarla

oynayan çocuk da torunu. 14 Nisan'da iki yaşını dolduracakmış. Ben de ona Adolf'un doğum gününü anlatıyordum..." Bana döndü: "Arkadaşım Hilde ara sıra bana gelir. Moers'lüdür. Ara sıra ben ona giderim. Onun da kocası savaşta gitti. Sonradan o da, ben de evlendik, ama tutmadı. Tutsa da ilk eşin yerini tutmaz... Geçip gitti o zor yıllar; geride biz kaldık... Kolay mı?"

Hilde, bizim komşu İlse'ye benzemiyor; daha girişken. Bir soru yağmuruna tuttu beni. Üç çocuğumuz, üç torunumuz olduğunu, benim burda Ehren Sokak Ortaokulu'nda öğretmen olduğumu hem kendisi öğrendi, hem sekiz yıllık komşumuza öğretti. Hemen evimden yürüyerek on dakika bir iş yerim olmasına şaştılar. Öğretmen olduğum için yerimi biraz da yüksek gördüler, Hilde. Taylan'ın Almanca öğrenip öğrenmediğini sordu. Onun daha bir haltadır burda olduğunu, evde Türkçe konuştuğumuz için Almanca öğrenmesinin zor olduğunu anlattım. "Eee..." dedi Hilde arkadaşı İlse'ye, "Gönder bize öğretelim!" Hemen kalktı, Taylan'ı yakalayıp getirdi. O da yedi düvelle barışıktır. Başladı gülmeye, sırıtmaya. Hilde hemen oracıkta, *Oma, Opa, Tschüss* sözcüklerini öğretti.

Pazar yerinde karanlık çökesiye oturduk. Almanya'da iyi bir günümüz oldu diye düşündüm. Hilde ayrılırken Taylan'a çıkarıp 40 fenik verdi. En az dondurma 100 feniğe alınır. "Biriktir, çok paran olsun. O zaman al dondurma… Dondurma, Taylan, anladın mı?" dedi Almanca. Taylan da ona sordu Almanca: "Anladın mı?" dedi. Gülüşerek kalktık.

Asıl olanlar 14 Nisan gelince oldu. Yaşlı komşumuz İlse, öğleden sonra kapımızın zilini çaldı. Açıp baktım, elinde bir paket. "Taylan'a küçük bir armağan getirdim. Kutluyorum..." İlk kez geliyor kapımıza. Bırakır mıyız ya da kapıdan döndürür müyüz? Aldım içeri. O akşam kendimize göre küçük bir sofra şenelttik. Küçük adam Taylan'ın doğum gününü Alman komşuyla kutladık.

Taylan Hooop!

On yıldır yurda gitmedim. Ayrılık bir kez uzadı ya, uzamayı sürdürüyor. Karşıdan özlenmez, acı duyulmaz sanılır. Elinden gelen de bir söz dokundurur. Canları sağ olsun. Ben yurda gitmiyorum diye dünya yıkılacak değil. Pasaport, vize gibi sorunları çözebilirse çocuklar gelir. Torunları getirirler. Ayrılık acılarının belini biraz kırarız. Değilse delirir insan.

İlk torunumuz Hakan annesinin karnında geldi. Türkiye'nin çok bunalımlı yıllarıydı. Doğumu Duisburg'ta oldu. Üç aylık olunca gitti. Sonra iki kez daha geldi. Bir kezinde kardeşi Onur'u getirdi. Epey birlikte olduk. Arada on beş günlüğüne Sovyetler Birliği'ne gittik. Moskova'yı, Tiflis'i, Nodar Dumbadze'nin köyü Zenobani'yi gördük.

Anlatmıştım, Taylan büyük kızımızdan, ama en küçük torunumuz olur. Eksik olmasın, o da bizi görmeye geldi. Doğuştan küçük bir sağlık sorunu vardı. Moers'te, Krefeld'te ameliyatlar oldu, biraz acı çekti, ama kurtuldu sonunda.

Bu öykü Taylan'ın olsun. Onu biraz anlatayım. Tanıştığımızda üç yaşındaydı. Çoktan dillenmiş, hatta tıpkı benim çocukluğumdaki gibi, gevezeliklere başlamış. Durmadan soru soruyor, şarkı türkü söylüyor, bir yandan gönül şeneltiyor, bir yandan kafa şişiriyor. Sabır zorlayan bir ısrarla evin egemeni, buyurganı kesiliyor. Hem torun, hem konuk, o yüzden bize katlanmak düşüyor. Pazarda sabır, satılmıyor, zor mor sabrediyoruz. Kimi zaman bir takılmamı kaldırmayan nineciği, torunlarının önünde sınav verir gibi susuyor. Dünyada sonu olmayan ne var? Kimi zaman nineciğinin de, benim de sabrımız bitiyor…

Bir gün Herford'a gittik. Geziler ferahlatır denir. Kuzey Ren Westfalya'da yaşayan Türkiyeli yazarlardan bir grubumuz var. Yılda iki hafta sonunu birlikte geçiririz. On beş kadar arkadaş konuşur söyleşiriz. Eşlerimiz, çocuklarımız da birbiriyle arkadaşlık eder. Örneğin Halit'in oğlu Onur'la Muammer'in oğlu Barış, bizim Taylan aralarında, üçü bir saçayağı kurdu. Halit

her toplantıya çocuklar için eğitimci bulur. Biz söyleşirken eğitimci Elmar onları yüzmeye götürür, çevre gezisine çıkarır, odada el işi yaptırır. Benim önerimle dışarda bir kez de ateş yaktılar, iyi oldu. Yalnız çocuklar değil, biz de çalı çırpı atarak ateşi gürelttik. Yeni zamanda az bulunan bu tür olanakların çocuklarda her zaman sevinç yaratacağını düşünürüm.

Kimi zaman aramıza konuklar katılır, bu da hoş olur. Bavyera'dan Fethi Savaşçı'nın konuşmaları, Berlin'den Özdemir Başargan'ın kavalı hepimizde güzel anılar bıraktı. Konuklarımız bu kez Almanya dışından: Başkırt yazarı Azat Adbulin, Azeri Türkolog Tevfik Melikov, Hollandalı Türkolog Gerard Erdbrink, Den Haag Kitaplıkları Türk yazını uzmanı Lientje Emck...

Cuma akşamüstü buluşuyoruz. Çantaları odalara koyduktan, birer fincan kahve içtikten sonra aşağıdaki salonda söyleşi kuruluyor. Ertesi gün hava elverişli. Sandalyeleri dışarı çıkarıyoruz. Bir söyleşi de orda. Konu daha çok yurt dışındaki çocuklar ve gençler için de kitaplar yazmak… Eğitimci Elmar, çocuklarla uğraşmayı sürdürüyor. Hanımlar çarşıya gitti. Öğleden sonraki oturumu içerde yapıyoruz. Raslantı; o gün aynı zamanda anneler günü. Aramızda dört anne var. Kendilerini kutluyoruz. Azat Abdulin'in Hamdiye anasını anıyoruz. Duisburg'ta bana anlatmıştı. Aklımda kalanları arkadaşlara aktarıyorum.

Bir nedenle kadıncağızı tutuklamışlar. Pravda muhabirliği yapan genç yazar çırpınıp çabalayıp iki ay sonra onu kurtarmış. Olur iş mi, bu kez de Azat'ı tutuklamışlar. Hamdiye ana oğlunu kurtarmak için çırpınmış, fakat sonuç alamamış. Yaşlı kadına çok dokunmuş bu. Bir yanına inme inmiş. Ondan sonra geçip gitmiş. Aramızda pek duygulu bir ortam doğdu.

Biz böyle söyleşirken çocuklar dışarda çığlığı büyüttü. Bir ara çıkıp Taylan'a baktım, mutlu; büyük büyük koşturuyor. Bizim odaya onun için bir küçük adam yatağı kondu. Sabah uyanır uyanmaz başlıyor: "O trenler nere gidiyor nineciği?"

"Berlin'e gidiyor."

"Berlin'e neden gidiyor?"

"Yolcular Berlin'e gitmek istiyor."

"Yolcular Berlin'e niçin gitmek istiyor?"

"Berlin'de işleri var."

"Neden Berlin'de işleri var?"

"Bilmiyorum Taylan!"

"Neden bilmiyorsun nineciği?"

"Bilmiyorum, dedene sor."

"Dede, yolcuların Berlin'de neden işi var?"

"Sonra anlatayım. Şimdi süt içeceksin."

"Neden süt içeceğim?"

"Kahvaltıya oturunca anlatırım. Hazırlanalım."

Yazarların söyleşilerini yönetme görevi bana yüklendiği için daha çok ninesiyle kalıyor. Eğitimci Elmar da olmasa Taylan'ımız zor başolacak bir döneminde.

Pazar öğle yemeğinden sonra otomobilleri Bielefeld'e doğru sürüyoruz. Halk Yüksek Okulu'nun yeni sahnesinde Hollanda-Amersfoort Halk Tiyatrosu'nun sahnelediği *İçerdeki Oğul*'u göreceğiz. Saat 15.00'e geliyor. Taylan'ın soruları sürüyor: "Neden buraya geldik?"

"Dedenin oyunu oynanacak!"

"Dedemin oyunu neden oynanacak?"

"Lütfen yeter artık Taylan! Git biraz dedene sor. Dedesi al şunu kucağına, biraz!"

Düşüncem, en arkadan iki koltuk bulup Taylan'la oraya oturmaktı. Yönetici arkadaş, "Yer ayırttık; konuklarla birlikte öne oturacaksınız!" diye dayattı.

"Kucağımda çocuk var; öne oturulmaz!" dedim, ama anlatamadım. Dünya da anlayışlar çeşit çeşit. İnsan, zıtlıklar sonsuzluğu. En karşı olduğum iş çocukla sinemaya, tiyatroya gelmektir. "Ama baksanıza bir dünya çocuk gelmiş. Bizimkiler getirir. Bu durumda öne de oturulur..."

Bir raslantı; pek saygı duyduğum Reha İsvan da orda. İkinci sırada oturuyor. Taylan'la birlikte tam onun önündeyiz.

"Dedeciği!"

"...."

"Dedeciği, şimdi ne olacak?"

"Oyun başlayacak..."

"Oyun neden başlayacak?"

"Taylancığım, bak herkes susuyor. Tiyatroda konuşulmaz. Biz de susacağız. Oldu mu, Taylancağım?"

Bir süre düşünüyor; "Oldu!" diyor. Susuyor gerçekten. Ama içinde zor gemlenir bir coşku var. Öbür çocuklar sahneye fırladı fırlayacak. Ana babaları biraz tutmayı deniyor. Beş dakika sonra salıyorlar. Oyunculara soru sormaya, sorduklarını kendileri yanıtlamaya başlıyorlar. Taylan da patladı patlayacak.

"Dedeciği; çok çiş var!" dedi birden. Duymazdan gelinmeyecek bir kesinlikle söyledi bunu. Bu konuda şakası olmadığını iyi bildiğim için kucaklayıp hemen kalktım. Yere yapışa yapışa salonun çıkış kapısına vardım. Çıktık dışarı. "Sabredeceksin Taylan!" diye fısıldıyorum kulağına. Acaba tuvalet nerde? Ne yana baksam göremiyorum.

"Taylancığım, sabredeceksin değil mi?"

"Hıı… Neden sabredeceğim dede?"

"Sabredeceksin; tuvalet arıyoruz."

Acaba nerde o baylar için, bayanlar için olanaklar? *"Hausmeister"* denilen kapıcı da ortalıkta görünmüyor. O kapı, bu kapı, yokluyorum, hiçbiri açık değil. Belki ikinci katta vardır. Geniş merdivenlerden çıkıp aranıyoruz. Orda da bir dünya kapı var. Sonunda buluyoruz. Saniye ziyan etmeden dalıyoruz içeri. İşte Taylan'a uygun birinin önündeyiz. İşini görebilecek duruma getiriyorum: "Haydi Taylancığım, buyur!"

Buyuracak elbet. Salonda ya da merdivenlerde, tuvalet kapısı ararken bir kaza olmadı diye seviniyorum.

"Haydi işe bakalım, canım!"

Hafiften ıkınıyor. Zorlandığının ayırdındayım. Gerçekten ciddi çaba harcıyor. "Yok, dedeciği!" diyor sonunda.

"Nasıl yok Taylancığım?"

"Yok…"

"(Be çocuk, yok da neden getirdin beni buraya? Kaç bölüm gitti oyundan? Ne saçma adamsın sen?) Haydi pış pış!"

"Yok dedeciği!"

"Ciddi misin Taylan, yok mu gerçekten?"

"Yok..."

"Valla mı?"

"Valla yok!"

"Gidelim mi geri?"

"Gidelim geri..."

"Yani yok?"

"Yok..."

Kapatıyorum önünü. Merdivenlerden iniyoruz rahat rahat. "Taylan, bu yaptığını unutma, oldu mu dedem?"

Hiç bozuntuya vermiyor: "Oldu!" diyor. Salonun kapısını usulca aralıyoruz. Bu kez arkada bir yere ilişiyoruz. Kucağımda sıkıyorum onu: "Unutma Taylan..."

"Unutmam korkma!" diyor yukarılardan. Bir süre geçiyor. Oyun ilerlemiş. İzliyoruz arkadan. Epey sessiz kalıyor. Sonra mırıldanıyor: "Taylan seni çok seviyor dedeciği..."

Biraz daha sıkıyorum kendisini: "Biliyorum!"

"Sen de Taylan'ı seviyor musun dedeciği?"

Soru sormuyor, bir pencere buldu, konuşuyor ordan.

"Elbet seviyorum Taylancığım!"

"Sen Taylan'ı anneciğine gönder dedeciği..."

Sıkıyorum kollarımın arasında.

Belli belirsiz bir aydınlıkta başını kaldırıp yüzüme soruyor: "Gönderecek misin dedeciği?"

"Elbet göndereceğim! Bir uçak var, alacak seni, hooop, götürecek annene, babana!"

Gülüyor kıkır kıkır: "Dedeciği hooop! Dedeciği hooop! Uçak hooop!" diyor, sıkıyor kolumu, uzun süre konuşmuyor. Ben de, "Taylan hooop!" diyorum.

Ferman Okulu

Hâlâ Duisburg'ta çalışan öğretmen, Halil Özer Çepnilidir. Hakkari'de ilköğretim müfettişliği yaparken Zap suyunda boğulan Selahattin Şimşek de oralıydı. Selahattin Şimşek gibi o da yakın arkadaşımdır. Ama kendisini epeydir görmüyorum. Raslaşınca sordum:

"Gene Hochfeld'deki okulda mısın?"

Türklerin yoğun yaşadığı o büyük mahallede, İngilizlerin Almanlarla ortak işlettiği bakır fabrikası kapandı. Mannesmann'a bağlı büyük DEMAG kuruluşu da epey işçi çıkardı. Türklerde seyrelme, Hochfeld'in havasında düzelme oldu.

Halil Özer benden epey gençtir:

"Fakir Ağabey, beni ordan alıp Beeck'deki Willi Fermann Okulu'na verdiler. Yeni okulumun önceki adı Neandertal idi. Elbet bilirsin, Willi Fährmann, Duisburg asıllı bir yazar. Ben ona kısaca Ferman Okulu diyorum. Zaten o sözcük Almancaya kesin olarak Türkçeden geçmiştir..."

Almanca'ya Türkçe'den geçme sözcük bulan Halil Özer gibi epey hemşerimiz var. Oysa Willi Fährmann adının bizdeki fermanla hiç ilgisi yoktur. Bence Almanca'da bizden yoğurt gibi birkaç sözcük vardır, Almanlar onu da "Yoghurt" diye değişik yazıp söylerler.

"Yahu Halil!" dedim, "Willi Fährmann öldü mü?"

"Hayır ölmedi, yaşıyor!"

"Yaşıyor da nasıl verdiler adını senin okula?"

"Valla bunlar Alman, verir!" dedi.

"Yazarları, şairleri severler ama adlarını okullara, alanlara ölümlerinden sonra verirler sanırdım. Örneğin şimdi sayıları yirmiyi bulan Heinrich Böll Okulları gibi."

"Haklısın; ben de öyle bilirdim. Willi Fährmann'ınkini ölmeden verdiler. Hatta bunun için bir tören yaptılar, kendi de bulundu, bir konuşma yaptı. Haberin mi olmadı, sen yoktun!"

"Haberim olmadı! Olsa, gelir izlerdim. Böll için iki yerde konuştum. Onun için de birkaç söz söylerdim..." dedim.

"İyi olurdu! Tanıyorsun değil mi kendisini? Ben de tanıyorum. Konuştuk. Baba adam..."

Willi Fährmann'ı ben hem tanıyor, hem tanımıyorum. Onunla birçok toplantıda, birçok broşürde, katalogta birlikte olduk. Ama hiç konuşmadık. İlk olarak Duisburg'ta iki yılda bir yapılan Uluslararası Çocuk ve Gençlik Kitapları Fuarı'nda raslaslaştık. Çocuklara ayrı ayrı okumalar yaptık. Ben Homberg'ten kalkıp gelmiştim erkenden, o da Xanten'den. 1963'ten beri orda oturuyor. Elinde çantası, yalnız başına dolaşıyordu şehir kitaplığında. Ben de sütunun dibinde dikiliyordum. Res-

minden biliyordum dolaşan odur. Resimlerine çok benziyor. Konularını genellikle tarihten alan kitaplarını Würzburg'ta Arena yayınevi basıyor. Kitaplık sık sık bunlardan vitrin yapıyor. Willi Fährmann'la birbirimize uzak durduk, ama hiç sanmam kibirli biri olsun. Benim uzaklığım da yalnız çekingenliğimden. Birbirimizle tanıştıran olmadı bizi. Duisburg "IkiBu'larının eksiği budur. İçerden, dışardan birçok yazar toplanır. Küçük bir çay verelim, şunları birbiriyle tanıştıralım demezler.

Willi Fährmann benim gibi 1929'ludur. Duisburg'ta doğmuştur. Önce duvarcı olmuş, öğrenimini zor koşullarda tamamlamıştır. Demek ailesinin durumu iyi değildi. Akşam lisesini bitirip Münster'de, Oberhausen'de, eğitim, felsefe okumuştur. Dokuz yıl Duisburg'ta öğretmenlik, on bir yıl Xanten'de okul müdürlüğü yapmış, 1972'den sonra Aşağı Ren Bölgesi'nde okullar müfettişliği görevine getirilmiştir.

Xanten, Ren kıyısında yarısını Cermenler'in, yarısını Romalıların kurduğu gerdanlık gibi güzel bir şehir. Oraya birkaç kez gittim, çarşısını, çevresini, eski yeni yapıtlarını gezdim. Köln katedrali kadar ünlü bir kilisesi var. Savaşta yıkılmış, yeniden yapmışlar. Kilise savaşa direnmiş, papazlar bu yüzden Hitler'den çok çekmiş. Pastanelerinde otur çay iç, kitaplığını, müzelerini gez. Xanten'in ekmekleri de pek lezzetlidir. Eski evlerini yenileyen, yıkıkları kaldıran, böylece içi gibi dışını da güzelleştiren bu tarih şehrinde dolaşırken sık sık yaşıtım, meslektaşım Willi Fährmann'ı düşündüm. O da benim Akçaköy'e, Yeşilova'ya gelse, orda oturduğumu bilse beni arar, sorar mı bilmem. Bana düşen bir sorumluluğu atlamışım gibi duyumsarım kendimi. Birbirimize yaklaşmayı daha çok ondan bekledim herhal. Belki yanlış yaptım. Birlikle yer aldığımız broşürlerde, kataloglarda benim de öğretmenlik, okul müdürlüğü, müfettişlik yaptığım yazılı. Duisburg'ta yaşadığımı, çalıştığımı da okumuştur sanırım. Bir bakıma üstüne konuk gelmiş sayılırım... Ama kusur değil, demek yazarlar çekingen oluyor. Kim bilir belki de başka iç birikintileri, sıkıntıları vardır. O çocuklar ve gençler için 50 kitap yazan adamın kafası nelerle dolu kim bilir? Dergilerde çok can bir insan olduğunu okudum.

Daha yaşarken adını Duisburg'ta bir okula vermekten başka, Goethe Enstitüsü yoluyla üst üste yurt içi, yurt dışı gezilere çağrılmıştır. Goethe Enstitüsü onu iyi düzenlenmiş bir programla İzmir'e de götürdü. O geziden önce İzmir'den iki kişilik mi, üç kişilik mi bir kurul Xanten'e gelip kendisiyle görüştü. Gelenlere şehrini gezdirdi, evini gösterdi.

Halil Özer arkadaşımın söylediğine göre iki yıldır emekliymiş. Ben hâlâ çalışıyorum. Duisburg, onun gibi bana da iş vermiştir. 1989'da istemediğim halde 60'ıncı yaşımı kutlamış, tarihsel mühürünü armağan etmiştir. Toplantılardan birinde Prof. Helmut Schrey hem "en ünlü", hem "en büyük" Duisburglu yazar olduğumu söylemiş, "Estağfurullah!" dedimse de, "Öyle, öyle!" diye diretmiştir.

Neden bu yazıyı yazıyorum şimdi? Daha yaşarken adı bir okula verildi. Tanrı gecinden versin, yarın Xanten lisesi de Willi Fährmann adıyla söylenir. Daha nice adlandırmalar, onurlandırmalar olur. Kıskanıyor muyum meslektaşımı?

Hayır! Benimki belki tatlı bir gıpta. Bu da kendim için değil. Yukarda Halil Özer arkadaşımın köylüsü Selahattin Şimşek'i andım. *Hakkari Dedikleri* adlı yapıtı ölümünden otuz yıl sonra eşi Mahizer ile oğlu Oktay Şimşek'in çabalarıyla ikinci basımını yapabildi. *Köycü Oktay* adlı çocuk kitabı ile dergilerde kalan yazıları ise toplanıp basılamıyor. Selahattin de bir öğretmendi, okul müdürü, müfettişti. Yazıları, yurdun en iyi dergilerinden *Varlık*'ta çıkardı. İki kitabı orda basıldı. Bugün Çepni'den, Duisburg'a yakın Wuppertal şehrinde tam 300 ev var. Eksik olmasınlar beni iki kez derneklerine çağırdılar. Onlar, köyleriyle, kökenleriyle bağını yitirmemiş, değerbilir insanlardır. Anımsattım: "Burdan önerin, Çepni'de bir alana, bir okula Selahattin Şimşek adını verdirin!" dedim. Gemerek'te, Sivas'ta benimsemezler belki. Gene de Wuppertal'deki Çepnililer önerimden hoşnut kaldı. Aslı çıkarsa gereğini yapacaklar.

Neyi, nasıl söylesem kendim için söylediğim sanılır. İnsan dediğin kendimcidir. Örneğin Mehmet Başaran Edremit köylerinde, Talip Apaydın Almus yanlarında bıraktı yaşamının en değerli yıllarını. İzlenmelerle, işkenceden beter baskılarla hem mesleklerinin, hem yazarlıklarının gereğini yapıp Türkiye'nin

eğitimine, yazınına karınca kararınca değer kattılar. Behzatt Ay da öğretmenlik, okul müdürlüğü, müfettişlik yapmış bir yazarımızdır. Katır sırtında, atla, binbir zorluğu, sakıncayı göze alarak Eruh'un, Şırnak'ın, Siirt'in köy okullarını denetledi. Ne kendi köyünde, ne yaşadığı şehirde böyle bir değerbilirlik kıpırtısı görülmedi işitmedim. Yanlışım varsa özür dilerim.

Eğitimci olan, olmayan daha nice şairimiz, yazarımız dikenler üstünde yaşadı, yaşıyor. Bizde devlet yazarları sevmez. Biraz ağırdır bu yargı, ama ne yazık doğrudur. Özellikle 1940'tan bu yana, hatta daha öncesinden, yazarları, şairleri devlet cezaevlerine tıkmıştır. Onları ne yazık gardiyanlar da sevmez. Hele başgardiyanlar hiç! 1971'den 72'ye geçerken Mamak'tan Ankara Kapalı Cezaevi'ne aktarılıyorum. Kapıaltında küçük valizimi, üstümü, ince ince aradılar. Beş mi, altı mı kalem çıktı. Görüşmecilerim getirmişti. Başgardiyanın sorusu harfi harfine şöyleydi: "Bu kadar kalemi kıçına mı sokacaksın ulan?"

"Hayır…" dedim.

Yüzüme bakmayı sürdürüyor.

Kalemleri nereye sokacağımı o koşullarda kendisine söylemedim elbet. Gardiyanlardan ikisi, Onuncu Koğuş'a giderken dördünü aldı, ikisini verdi… Bizde yazarları severse bir halk sever, onun da elinde henüz yetki yoktur.

Willi Fährmann'ın nesini kıskanayım? Uzun boylu, dolgun vücutlu bir insan. Düzenli yaşar. Her gün ılık, soğuk duşunu aldıktan sonra, kahvaltısını Almanların "*Wurst*" dediği salamlarla, karaciğer ezmeleriyle, çeşitli reçel, peynirle yapar. Bol meyve yer. Xanten pazarına dünyanın en uzak ülkelerinden, Afrika'dan, orta ve güney Amerika'dan adlarını bilmediğim, hepsinin tadını tatmadığım meyveler gelir. Tarımda, endüstride, eğitimde, kültürde almış başını giden bir ülkenin eğitimcisi, yazarı Willi Fährmann'ı uzaktan uzaktan böyle bir yazıyla kutlarım ancak. Kıskançlıktan çok budur içimdeki.

Halil Özer arkadaşım yirmi yaş kadar gençtir benden:

"Çok daldın yahu Fakir Ağabey, boşver!" diyor.

"Boşvereyim ama Halilciğim, seni de kutlarım!"

"Neden?" diye soruyor saf saf.

Açıkladım nedenini: "Ee, Fährmann Okulu'nda öğretmenlik yapıyorsun! Kutlanmaya değmez mi?"

Biraz acı, biraz buruk güldük birbirimize.

60 Yaş Kutlaması



Dış ülkelerde, yuvarlak yaşlara gelince eş dost senin için tören düzenler. Almanya'da 60'ma gelen şairler, yazarlar bu öneriyi kendileri atar ortaya; ayıp sayılmaz.

Benim için de Duisburg'ta bir toplantı yapıldı. Bunu ilk, Extertal'deki seminerde, benden saklı, Türkiyeli Yazarlar Çalışma Grubu'ndan arkadaşlar ortaya atmış. Tonguç da ordaymış, eve gelince kulağıma fısıldadı. Çok büyük bir toplantı için elden geleni yapacaklarmış! Bir konuşma yapsın diye Kuzey Ren Westfalya Başbakanı Johannes Rau'u çağıracaklarmış. Sordum oğluma: "Ne ilgisi var? Johannes Rau şair mi, yazar mı?"

"Baba, bizimkiler büyük tantana istiyor!"

"Büyük tantanayı ben istiyor muyum?"

"İste, neden istemiyorsun?"

İşin içine sonra Türkiye Aydınlarıyla Dayanışma Girişimi'nden arkadaşlar girmiş. İki kişi gelip isteklerimi sordu. Aralarında iki kez toplanmışlar. Amaçları, toplantının büyük olması imiş. Düşündükleri şenliğin Duisburg'ta yapmaya karar vermişler. Benimle konuşsun diye Kiebitz-Gençlik Kültür Merkezi'nden bir arkadaşa görev vermişler. AWO'dan, VHS'den, Şehir Kitaplığı'ndan temsilciler program için görev almış. Toplantılara bir yazarla bir şair katılıyormuş. Bunları duyunca işin değiştiğini anladım. Ok yaydan çıkmış.

Benden doğum günümü sordular. Öyle bir gün yok. Almanya'ya gelince bilgisayarı kandırmak için 15.6.1929 dedim. Kutlamacı arkadaşlara bunu söyledim. Aynı zamanda iznimi, önerilerimi istiyorlar. Yolcular yola çıkmış, izin benim elimde

mi? Kendi düşünüşlerine göre plân yapmışlar. "Şunu şunu istemem!" desem dinlemeyecekler.

Benim altmış yaşım dolayısıyla, şu Almanya'da yalnız kol gücü olmayıp aynı zamanda yazarlar yetiştiren bir toplum olduğumuzu göstercekler. Kendilerini çok hiçlenmiş sayıyorlar. "İzin verdim!" dersem, duygularını anlamış olacağım.

"Düzenleyin bir toplantı, sevinirim; ama lütfen fazla tantana yapmayın. Tıkış tıkış bir program ile kafa şişirmeyin. İşi küçük tutun. Toplantının dili ya Türkçe, ya Almanca olsun; iki dilli yapıp uzatmayın. Zaman olarak iki saati aşmayın!" dedim.

Görevlenen arkadaşlar bu işe kendini verdi.

Düşündükleri kutlama için 15 Haziran'ın uygun olmadığını saptladılar. Herkes izin hazırlığına dalar, iyi vakit değil, Aralık ayına atladılar. Söz dinleyip Başbakan'ı, Kültür Bakanı'nı çağırmaktan vazgeçtiler. Belediye Başkanı gelip bir konuşma yapacak. Türkiye'den bir yazar, bir müzisyen çağrılacak. Yazarı ben önersem iyi olurmuş. Bir ad vermedim, ama "Gençlerden biri gelirse sevinirim!" dedim. Öner Yağcı üzerinde durduk. Ne yazık pasaport alamadı. Sonunda Leyla Erbil'i çağırmaya karar verdiler. Almanya'dan bir müzik grubu çalacak, Kuzey Ren Westfalya Yazarlar Birliği sekreteri bir konuşma yapacak.

Kültür Bakanlığı bu işe ödenek ayırmış. Bir afiş, bir çağrılık, bir kutlama kitabı bastıracaklar. *Dergi* dergisi bir sayı yapacak. Şehir merkezindeki Mercator Halle'nin salonunu tuttular şimdiden. Yaz geçti, güz geldi, hep bu konuşuldu.

Şehir Kitaplığı bir sergi hazırlayacak. Kendilerine yardımcı olmamı istiyorlar. "Elbet sen de çıkar bir teşekkür konuşması yaparsın!" diyorlar. Eşi dostu çağırayım diye basılan çağrıdan 100'ünü yolladılar.

Oturup teşekkür konuşmamı yazdım. Herkesten sonra konuşacağım. Böyle bir toplantıyı düşünen, hazırlayan arkadaşlara, konuşan, çalan çağıran sanatçılara teşekkür etmekle birlikte, sürekli duyduğum bir burukluk var: Baskı altında, yetmezlikler içinde erkenden ölüp gitmiş, hatta öldürülmüş yazarlar var. Onlardan biri olan Sabahattin Ali'yi çok seviyorum. 1949 yılının mahkemesi, onun katili olan polis ajanına yalnız 4 yıl ceza verdi. O da aftan yararlanarak bir yıl yatıp çıktı. Şimdi İstanbul

Boğazı'nda bir villada yaşıyor. Sabahattin Ali'nin ise gömütü bile yok. Bu güzel toplantıyı hep birlikte Sabahattin Ali'ye adayalım. Bunun için izinlerini isteyeceğim. O yüzden herkes konuşmasını yazıp verdi, şaşırtı olsun diye ben vermedim.

İşte Aralık ayının 8'i geldi!

Selçuk Ceylan'la Kaynar Kitabevi'ne uğrayıp birer kahve içtik. Reyhan ile Yaşar yok artık. Kitabevini ressam İzel ile eşi Fuat Hendek işletiyor. İzel'i alıp Mercator Halle'ye geldik. Toplantıya 20 dakika var. Oralar ana baba günü. Salon dolmuş, çiçekten, armağandan sahnede yer kalmamış. Hâlâ da getiriyorlar. Telgraflar, çiçekli telgraflar birikmiş. Hüseyin Çölgeçen, fuayede bir kitap sergisi açmış, yanına yaklaşmanın oluru yok.

Oberhausen'den, Mülheim'den, Bonn'dan, Berlin'den, Münih'ten, Hamburg'tan, Frankfurt'tan, Mainz'dan, Mannheim'den, Köln'den, Bielefeld'ten. Münster'den, Marl'dan, Gelsenkirchen'den, Bochum'dan, Hamm'dan. Witten'den, Wuppertal'den, Mönchen-Gladbach'dan, Heidelberg'ten, Eppelheim'den arkadaşlar, hangi birini sayayım; Rosemarie Kupper, Johannes Fest, eşi Hedwig düşüp ayağını kırmış, aksak aksak yürüyerek; Christian Petry, eşi Benitta, Weinheim'den Helga Reindel, Mehmet Düveyci; Hollanda'dan eşi Nural'la ressam Hamza İnanç, Brcmen'den Ali Eliş, Osman Engin; Köln'den tiyatro sanatçısı Dilek Türker, yazar Özgen Ergin; daha kimi kimi sayayım; hepsini bir arada gördüm, şaşırdım. AWO'dan Asiye Tuna ile Kiebitz'ten Agnes Thorbecke beni önce Belediye Başkanı Josef Krings'in yanına oturttular. Ellerinde çiçeklerle, armağanlarla işçi arkadaşlar, dostlar çevremi sardı. Öpüşüp kucaklaşıyoruz. Armağanları alıp nereye koyacağım? Birini ikisini aldım, ötekileri almasam ayıp olacak. Ne yapayım, nerelere gideyim?

Hazırlama kurulunda görevli arkadaşlar, armağanlar konusunu düşünüp önlem almamış. İşi olacağına bıraktım. Belediye Başkanıyla iki sözcük konuşamadım. Bir ara fırsat bulup özür diledi; ne yazık başka işleri varmış; konuşmasını yapıp, beni dinleyip gitmek zorundaymış. Bu nedenle sonda değil, başlarda konuşmam gerekirmiş.

Ama çiçekler, armağanlar? Ne çok kalem getirmişler? Dolma kalemler, tükenmezler, üstlerine adımı yazdırmışlar. Kimi

kendi adını da yazdırmış. Kimi yazdırma fırsatı bulamayıp öyle getirmiş. Kimi şimdi verip, sonra alıp yazdırıp getirecekmiş. Kutular içinde, süslü kâğıtlara sarılmış, özel, güzel iplerle bağlanmış paketler içinde kalemler...

Köln'den bir işçi arkadaş bir paket kâğıt gelirmiş. Kâğıt fabrikasında çalışırmış. Boynuma sarılmış, "Çok çok yaz bunlara!" diyor. "Altmış yıl daha yaz!" diyor. Düşünüyorum, "Daha önce nerdeydin sen? Kıtlıkta gibi yıllarca sarı defterlere, atıntı kâğıtlara yazdım!"

Arnheim'den Mustafa Cingöz duruyor yanımda. Armağanları onun kucağına yığdık. O da götürüp sahnenin önüne koydu. Belediye Başkanı Josef Krings konuşmasına başladı. Başımı hâlâ kurtarmış değilim. Agnes Thorbecke ile Asiye Tuna gelip uyardı: "Başkan size sesleniyor, ama siz dinlemiyorsunuz!" Belki ayıp oluyor, ama kutlayan, öpen, birlikte resim çektirmek isteyen bu insanları silkip atayım mı? Bu da ayıp olmaz mı? Niçin bir önlem düşünmediniz; bana ayıp olmuyor mu?

Asiye ile Agnes'e bunları söylemedim tabii. Dost insanlara gözdiliyle, "Anlayışınızı rica ediyorum, sonra görüşelim, beni bağışlayın!" diyerek bakıyorum.

Duisburg'lu, Oberhausen'li çok, ama dışardan gelen daha çok. Osnabrücklüler, Gütersloh'lular kırılır gibi dönüp gidiyor.

Belediye Başkanı açık seçik konuşur. Sosyal Demokrat Parti üyesidir. Asıl mesleği öğretmenliktir. Yıllardır hem lisedeki görevini, hem Belediye Başkanlığını yapar. Bunlarda öğretmenlerin partili olması yasak değildir.

Gerçekte 60 yaş kutlamalarına gitmezmiş. Yetmiş yaşlara da gitmezmiş. Belediye Başkanı olarak yalnız 80 yaş kutlamalarına gidermiş. Şu an benim için bir ayrıcalık yapıyormuş. Çünkü ben Duisburg'ta on yıldır Türk kültürüyle Alman kültürü arasına sağlam bir köprü kurmuşum. Dinleyiciler, Başkanın konuşmasını alkışlarla sık sık kesiyor. Sonra bitirip bir şehir kitabı, bir kutu içinde şehir mühürü, bir de çiçek demeti veriyor, kutluyor. Agnes ile Asiye kürsüye beni itiyorlar.

Düşündüklerimi ve yazılı olarak hazırladıklarımı söylemeye başlıyorum. Kendim, çocuklarım, öğrencilerim, dostlarım üstüne konuşacağım yerde Sabahattin Ali üstüne konuşuyorum. İyi

anlaşılsın diye ağır ağır, dura dura, salonun tâ diplerine, sağına soluna baka baka konuşuyorum. Ortalığa birden tüyler ürperten bir sessizlik çöküyor. Tane tane sözlerle Sabahattin Ali'yi anlatıyorum. Tiyatro sanatçısı Dilek Türker ağlıyor, işçi Rıza Bozkurt, öykücü Özgen Ergin ağlıyor. Amacım ağlamaları değil, anlamaları. Anladıkları için ağlıyorlar. Bu geceyi düzenleyenlere, bu geceye katılanlara teşekkür ediyorum. Benim için hazırladığınız bu geceyi gelin birlikte Sabahattin Ali'ye adayalım, diyorum. Yaşamımda çok konuşma yaptım. TÖS yıllarında yalnız öğretmen arkadaşlarıma değil, kitlelere seslendim. Candan gönülden alkışlandım. Bu hepsinden başkadır. Gecemizi Sabahattin Ali'ye adamakla iyi ettiğimizi söylüyorum.

Sonrası anlatmakla bitmez. Kari Adamek ile Sabri Uysal grubu çıktı. Benim sevdiğim türküleri çalıp söylediler. Leyla Erbil çıkıp konuştu; "Sabahattin Ali'nin yeri ayrı, Fakir Baykurt'un yeri ayrı. Geceler çok, ikisine de yeter!" diye başladı; romanlarımda boy veren Anadolu kadınlarını gösteren etkili, güzel bir konuşma yaptı.

Ara verildi; yeniden fotoğraf çektiriyoruz. Gençler çiçekler, armağanlar getiriyorlar. Mustafa alıp alıp sahneye koyuyor. Kierspe'den Tekin Özbey, Wipperfürth'ten Mirza Atug gelmiş, kucaklaşıyoruz. Verhte'den Gülten Şentürk, Hütte'den Şevkiye Bağatur, Weinheim'den Helga Reindel; kucaklaşarak resim çekiniyoruz. Resimler bilmiyorum iyi çıkacak mı; bana gelecek mi?

Suyun, susuzluğun gizemli ressamı Mehmet Güler Kassel'den gelmiş. Akçadağ kırlarında bağlasan durmaz olmuş iki ağacın resmini çerçeveletip getirmiş; sarılıp öpüyoruz birbirimizi. Kültürlerarası İlişkileri Destekleme Derneği'nin temsilcisi, adını bilmiyorum ne yazık, o geliyor. Duisburg Sanat ve Yazın Derneği başkanı Prof. Helmut Schrey geliyor. Arada işçi yazar Muammer Bilge ile kucaklaşıyoruz. Öğretmen Mehmet Özkan'la, yazar Özdemir Başargan'la kucaklaşıyoruz. Şanar Yurdatapan Swistal'den annesiyle gelmiş. Kızı Zeynep, doldurduğu kaseti yollamış. Üzerine "Fakir Amacama..." diye yazmış. Hiç böyle şeyler aklımdan geçmezdi; ne diyeceğimi bilmiyorum. Hollanda'nın Amersfoort şehrinden Halk Tiyatrosu'nun işçi,

öğrenci topluluğu *İçerdeki Oğul* oyunumuzun afişini çerçeveye koyup getirmiş. Kucaklaşıyoruz.

Şehir Kitaplığı'ndan Sigrid Kruse, Peter Lufen, eşi, Müdür Rakowsky, Aachen'den Sami ile Ute gelmişler. Ute bizim Hombergli, Sami Kayserilidir. Üniversitede okuyorlar. Onlar arkadaştır, birlikte yaşarlar. Bitirince nikâhlanacaklar. Her yaştan, baştan ne has dostlarım olmuş!

İşte Breidenbach'tan Bülent ile Levent. Biri bu yıl liseyi bitiriyor, öbürü onu izliyor. Zeynep Teyzemin torunu ile köylümüz Güllü'nün çocukları; kan hısımlarım; kanın ne önemi var, can hısımlarım! Dördünü birden kollarımın altına alıp kucaklıyorum. Torunlar, torunların çocukları. Akıllılar bir yandan ipe çekip asıyor boy boy; tutukevlerini bunlarla dolduruyorlar. Bir romanımda söylemiştim: "Bizler de ayrık otu gibiyiz çok şükür, eşekler kemirdikçe yeniden bitiyoruz!" Levent, Zeynep Teyzemin bir resmini getirmiş, veriyor; izne gidince çekmiş. Evinin önünde, "İşte burdayım!" der gibi dikiliyor. Nicedir görüşmedik; burnumun direği sızlıyor.

"Durmadan, senin sevdiğin türküler, türküler... diye çalıp; söylediler. Ben de duydum, sen *Denizin Dibinde Haççem Demirden Evler*'i severmişin. Onu niye söylemediler?" diye biri gelip koluma girdi. Dönüp baktım; a'aaa! Hatice öğretmen! Yozgatlı mı desem, Düsseldorflu mu? Daha dün Rheinhausen'de bir seminerde tanıştık; Prof. Johannes Meyer Ingwersen'le birlikte "Sevgi Yandı" öykümü inceleyen gruptaydı. Ara verildi, çay kahve içiliyor, gelip yanıma durdu, bana orda öğrencilerinin selâmını anlatıyor.

"Hemen bir günde ne bildin en çok sevdiğim türkünün *Denizin Dibinde Haççem* olduğunu?" diye sordum.

"Hangi bir gün? Tâ ortaokuldan beri seni okuyorum. Senin kitaplarınla büyüdüm. Yatılı öğretmen okulundayken etüt saatinde *Tırpan*'ı yakalattım, hafta sonu izinsiz bırakıldım. Bir hemşeriniz vardı, o söyledi Fakir Ağabeyim *Haççem'i* sever diye..."

"Eeeee?"

"Eyisi; kalkıp geldim..."

"Hoşgeldin, safa geldin! Şöyle sol yanıma buyur!"

"Bir armağan çiçek getiremedim; vakitler..."

"En güzel, en değerli armağan senin kendinsin, deli!" dedim. Belki yüz kişilik bir halkanın içindeyiz; gül ha gül...

"En kötü günümüz böyle olsun; yok mu şuralarda bir fotoğrafçı?"

Toplanıp geldiler, flaşlarını patlatıyorlar.

Tam biz birbirimizle kucaklaşırken, "Haydin içeri, haydin, haydin!" dediler.

Kuzey Ren Westfalya Yazarlar Birliği Sekreteri Hans von Ooyen, Duisburg doğumludur. Şimdi Marl'da oturur. Kürsünün üstünden uzun boyu ile salona sarkar gibi üç cümle söyleyip dinleyicilere egemen oldu; sonra dura dura, her köşeye, kişiye ayrı ayrı baka baka güzel bir konuşma çıkardı. Kendisini kutladım, teşekkür ettim. Halil Özer yanımdaydı, "Kusura bakmayın ama, içinizde en güzel Hans arkadaş konuştu!" diyor.

Başta da belirttim, en korktuğum toplantının uzamasıydı. Sonuna geldik, uzamayacak. Deniz Türkali, Leyla Erbil'le birlikte Türkiye'den çağrıldı. Babası Vedat Türkali de Almanya'daymış, birlikle gelmişler; nasıl sevindim! Lorca'dan, Brecht'ten, Nâzım'dan şiirler seslendirdi. Arada "1 Mayıs"ı söyledi. Pek güzel bir dinleti izlemenin tadını aldım. Program bununla bitti.

Oğlum Tonguç, arkadaşı Ulrike, Gesine, Sinan'la birlike gelmiş. Muzaffer Türkiye'de; yenilenmesi için verdiği pasaportu vaktinde geri alamadığı için gelemedi. Işıkgil, Sönmezgil de yok ne yazık. Kutlamaların birazını şimdi Tonguç kabul ediyor. Bana da, "Artık 70'ini yurtta kutlarız baba!" diyor. "İstemeyenin gözü çıksın!" diyorum ona. O sırada Sinan sordu: "Ne yapacağız bunları?" Çiçekleri gösteriyor.

"Burası kapanacak, yakındaki VHS'nin salonu açılacak. Oraya alın. Solmasınlar, herkese birer tane verin!" diyorum.

Soluk soluğa Asiye Tuna geldi: "Nasıl yaptık ama Hocam, çok çok iyiydi değil mi? Çatlasın patlasın Almanlar!"

Yüzüne bakıyorum: "Ciddi mi söylüyorsun?"

"Yok yok çatlamasınlar; ama iyi yaptık!"

"İyi yaptınız, aferin; her işi böyle yapın!"

Anlıyor taşımı: "Hocaaam!" diyor uzata uzata.

VHS salonunda hazırlanan büfenin başındayız şimdi de. İsteyen kalıyor. Hüseyin kitap sergisini toplamış, ufacık ufacık

sesiyle: "Herkes senden çok beni kutladı yahu Fakir Abi, sarılıp öptüler, hayret!" diyor.

"Eh! Sen beni yeterince sevmesen de, yakın arkadaş olduğumuzu biliyorlar!" dedim. Bir de onunla kucaklaştık.

Mannheimliler, Weinheimliler, Heidelbergliler, Eppelheimliler bir köşeyi tutmuş. Birleşip bir baston almışlar. Onu verdiler. "Kimin bu akıl?" diye sordum. Hasan Aydoğan'ı gösterdiler. "Senin başında kıracağım bunu!" dedim. O da Helga Reindel'i gösteriyor: "Helga'nın başında kır! O önerdi!" diyor.

Hasan Devran, "Müfettiş" adlı kısa öykümü Kürtçe'ye çevirmiş. Yurtta yasak olan dilde kim bilir nasıl oldu, Stockholm'de çıkan bir dergide bastırmış; verdi. Hem de güzel bir çay kutusuna koyup Alpler'den bir taş getirmiş.

Sinan'la Tonguç geldi o sıra: "Baba, şu paketin üstündeki ekin çiçekleri yurttan getirilmiş. İçindekileri hemen yiyecekmişiz; bozulmasın!" diyor.

Hay Allah, ne olacak bu armağanlar? Kimi armağanın kimden geldiği belirsiz. Kimi paketin içine dışına adını yazmış, imzasını atmış. Essenli işçiler Beethoven'in bütün senfonilerini almış, bir karta adlarını yazmışlar. Halit Ünalgil Herfordlu bir ressamdan gümüşdikenlerinin resmini getirmiş.

Mini, şeytanca armağanlar da var. Bir kutu, açıyorsun, içinde bir kutu daha. Üstünde Van Gogh resim yapmaya gidiyor. Açıyorsun, gazete kâğıtlarına sarılı mini bir Delf bardağı. İçine tropik çiçeklerden birini ekmişler. Van Gogh resminin altında Oscar Wilde'den bir söz: "Yaşamın gizi güzelliktir, bulmak gerekir!" Hollandaca yazılı. Bir başka dost da Diyarbakır ile Dicle arasından küçük bir çakıltaşı getirmiş. "İyi sakla! Gene oraya götüreceksin!" diye yazmış.

Rheda-Wiedenbrück'ten Attila Kence sökülür takılır bir kitaplık yapmış; bir yerine yazmış: "Sana olan borçlarımızı birkaç tahta parçasıyla ödeyemeyiz!"

Düsseldorf'tan Ali Çağlar bir sürü kitap almış: Bir Hemingway'in biyografisi, bir Van Gogh albümü…

Geç vakit, Işık'tan dolayı akrabamız olan Faruk Okan beni eve getirdi. Armağanları boş bulduğumuz yerlere tıkıştırdık.

Ertesi sabah, postadan çıkanlara bakıyorum. Bir sürü kart, bir sürü mektup. Duyanlar, gelmek isteyip gelemeyenler de böyle kutluyor. Yüksel Pazarkaya ABD'ye, bir üniversiteye konuk profesör olarak gitmiş, ordan iyi dileklerini yazıyor...

Saat ona doğru konuklar damlıyor: Den Haag'tan Gerard Erdbrink ile Lientje Emek istasyondaki İbis Hotel'de yattılar. Tonguç'la Ulrike Sinangilde kaldı. Birleşip gelmişler. Kahvaltıdan sonra Duisburg Şehir kitaplığını gezeceğiz. Sinan'la Gesine'nin kızı Cane de var. Onların arabada kalan armağanları yukarı taşıdılar.

Kemik hekimi Cengiz Sayın ile eşi Marita, Almanların Marzipan dediği ezme tatlıdan bir kitap yaptırıp üstüne *"Bir Uzun Yol-60"* yazdırmışlar. Tonguç hâlâ soruyor: "Bunlar ne olacak baba?"

"Paylaşacağız oğlum..."

Gerard: "Hayııır!" diyor. "Önce birer numara verip hepsini getirenleriyle birlikte bir deftere yazmak gerekir."

Türkologtur kendisi; Avrupalıdır. Ben hiç öyle düşünmem. Gönüllerden kopup gelen armağanlar gönüle yazılır, deftere yazılmaz.

Ali Çopuroğlu'nun getirdiği ekin çiçeklerini kırmadan açtım, paketten yufka ile otlu peynir çıktı. "Hay adı güzel Ali, ne iyi köylüsün sen! Kimi aydınlar duysa seni tefe kor; ben bağrıma basıyorum!"

Bir başka paket: Bir kavanoz sarı bal! Bal ile yufka şimdi ne iyi gider! Sigara sigara dürümler yapıp veriyorum arkadaşlara. Kendim de yiyorum. Cane bakıyor. "Kafkas güzeli!" derim ben ona. İki yaşını bitirdi. Aynı zaman çizgisinde hem Almancayı, hem Türkçeyi öğreniyor. Ballı dürümleri doğrudan versem bilmediği için almaz diye düşündüm. İmrendi iyice, şimdi veriyorum. Sonra onun için daha mini miniler yapıyorum. Keme dişleriyle kırt kırt yiyor.

Tonguç'la Ulrike çayı demledi. Bir tepsi ballı dürüm yaptık birlikte. Cane'yi kucağıma aldım, dürümleri biz dağıttık, çayları Ulrike... Tatlı bir yorgunluk var üstümde. "Haşşöyle hanımlar, beyler!" dedim. "Tatlı yiyelim, tatlı konuşalım!" Cane'yi kokladım. Yurtta üç de bizim var: Hakan, Onur, Taylan... Çocukla-

rımız, çocuklarına, vurulan arkadaşların adını koydu. Pasaport sorunu yüzünden, vize sorunu yüzünden 60'ında bulunamadılar; Tonguç'un dediği gibi 70'i birlikte kutlarız *gali!*

"Haydin biraz hava almaya çıkalım!"

"Duisburg'un dumanlı havasını..." dedi Sinan.

"Taş atma! Duisburg güzel şehir! Dün akşamın güzelliği biraz da ondan gelmez mi?" Birbirimize göz kırpıp güldük.

Kapıyı çarpıp çıkarken Lientje Emek sordu:

"Herr Baykurt, bundan sonra ne yapacaksınız?"

"Ben Herr değil Fakir Baykurt'um. Yazmayı sürdüreceğim."

"Beş yıl sonra emekli olacaksınız..."

"Yazarlar emekli olmaz. Bir düş gördüm, yüz yaşına kadar yazacağım. Ben iyi insanım; düşüm çıkar..."

Otomobilin içine kahkaha doluyor. Hepimize yer yok ama sıkışıverdik.

Asıl olanlar birkaç gün sonra Strasburg'tan Tanilli'nin telefonuyla oldu. Mainz'den öğretmen Mehmet Tuncer telefonu açıp kendisine bilgi vermiş: "Hocam güzel geçti toplantı!"

O da sormuş: "Hangi toplantı?"

"Fakir Hoca'nın toplantısı..."

"Fakir Hoca'nın hangi toplantısı?"

"Toplanıp 60'ını kutladık, bilmiyor musunuz?"

"Yooo, bana kimse bir şey söylemedi!"

Sular gibi çağlayıp geliyor telefonda sesi: "Efendim her şeyi bağışlarım, bunu bağışlamam! Sizin 60'ıncı yaş gününüz kutlanacak, benim haberim olmayacak? Ama sorumlu siz değilsiniz; düzenleyenler! Ayıp derler bir şey vardır, insan iki satırla haber verir; tekerlekli sandalyemle kalkar gelirim! Gelirim efendim, başka yerlere nasıl gidiyorum?"

Telefonu zor güç kapattık. İki gün geçmedi: Paris'ten, Abidin Dino'dan bir zarf, içinde mini bir resim; o da yazıyor: "Ayol, Duisburg'ta çıkan *Dergi* dergisinde okuduk, önceden haberimiz olmadı, bari sonradan kutlayalım; 60 yaş sana bereket getirsin!"

"Al bir kaya!" dedim kendi kendime. "Nerene dayarsan daya!" Bir daha yaş günü, diş günü yapma, yaptırma! Ya da yaptırırsan, tam yaptır. Böyle sözler söyletme kendine! "Ben

düşünürdüm onlar büyüktür, büyüklere benim yaş günüm var diye haber verilmez!" Meğer gerekirmiş. Hele şimdi yaşamayı sürdürelim. Önce Abidin Bey'in doksanını, sonra benim yetmişimi kutlarız. Server Hoca'yla da bir ortak nokta buluruz aramızda.

Bir Uzun Yol



Şiir kitabımı bastırdım sonunda. Adını *Bir Uzun Yol* koydum. Çoğu okurumun bundan haberi yok; bu iş Almanya'da Rur Havzası'nda oldu. Türkiye'de dağıtım yapılmadı.

Gençliğimde şiirlerimi on yıldan çok yayımlamaya çalıştım. Belli başlı dergilerin hepsine yolladım. Uzun süre uğraştıktan sonra bunların kimini yayımlattım. Dikkat çekmeye de başladım. Sonra bana bir çekingenlik geldi. Hatta çekingenliği aşan, bir tür yazınsal korku: "Bunlar iyi şiir değil! Basılıyor ama kendim beğenmiyorum; başkası beğenir mi?" diyorum. Kestim yayımlamayı ama yazmayı kesmedim. Yazdıklarımı biriktiriyorum. İşliyorum fırsat buldukça.

TÖS yıllarımda, yolda belde, sürgünde, cezaevlerinde, Almanya'da yazdım durdum. Dosyalar büyüdü, klasör oldu. Gençlikte tuttuğum defterler yitti. Biri ikisi aramalarda gitti. Dergilerde çıkanları toplamak istedim sonra. Bunların birazını kendim buldum, birazını arkadaşlar bulup yolladı. Ama topla, biriktir, ne olacak? Temiz temiz daktilo edip yeniden dosyaladım. Şimdi onları yayımlamak, uzunca bir zaman sürmeyen şairlik savımı yeniden öne sürmek anlamına gelmez mi?

Burda yakın okurlarıma bir gizimi açayım: Şiir yazmayı kesmediğim gibi, okumayı hiç kesmedim. Uzun kısa yolculuklara çıkarken çantaya bir iki şiir kitabı almak bende alışkanlıktır. Şiir benim gönlümü durulttuğu gibi, dilimi temizler, ona bir arılık, duruluk aşılar. Abartmadan söylüyorum, üstüme kayaları, dağları yığsalar da yarının, yarınların güzel olacağı inancı, büyük

yıkımlardan sonra bile yola yeniden koyulma gücü, "Zaten bir uzun yol değil mi bizim yolumuz?" diye sorma direnci bana şiirden gelir.

Duisburg'ta arkadaşlarım 60 yaşımı kutlamaya yönelince içimden, "Ben de onlara bir iş yapayım!" dedim. Şiirlerimi eleye eleye yarının yarısına, onun da yarısına indirdim. Ne yapsam hepsini almak olanaklı değil ki! Son yılların şiirleri gönle biraz daha ılık düşer. Öncekilerden az, sonrakilerden çok 70 kadar seçip Abidin Dino'ya postaladım: "Bir delilik edip bunları bastıracağım! Dört beş resim çizip yollar mısınız?" dedim. Şiirlerime güvenim az olduğu için, onun resimleriyle biraz iyi görünür diyorum. Dino gibi insanlar dünyada çok değildir. Biri kapak olmak üzere 55 resim yapıp yolladı. "Hepsini al, alma, küçült, büyült, ne yaparsan yap!" diye bir de mektup yazdı.

Kitabımın basım giderlerini kimseye yükleyemezdim. Hüseyin Çölgeçen arkadaşım teknik konularda yardımcı oldu. Dizgiyi onun orda yaptık. Düsseldorf'ta bastırdık. Giderlerini harçlığımdan ödedim. Mercator Haile'deki törene yetişti. Hem de mis gibi, güzel bir kitap oldu. Koyduk bir masaya imzalıyorum. Herkes "Geçten geç şiire mi başladın?" diyor. İnsanların çoğu, kendini her zaman ille bir şey söylemeye zorunlu görür. Ama ne söylediğini yeterince düşünmez. "Kimi şiirlerin bayâ güzel yahu!" diye aferin çeken de oluyor.

Yurtta, yurt dışında dostlara postalıyorum elim değdikçe. Adres buluyorum, paket yapıyorum. Postaneye götürüp sıraya giriyorum, hoş oluyor. Çoğu aldım diye bir mektup atıyor. Kiminden ses çıkmıyor. Kimi çevresindeki bir dergiye, gazeteye tanıtma yazısı yazıyor. Bunları bir genç şair gibi heyecanla okuyorum. Kökü derinlerde bir dostluğun bağlılık duygularıyla, geniş bir hoşgörüyle yazıyorlar.

Kitapçılara vermedim hiç. Okumalara gittiğimde götürüp imzalıyorum. Bizde şiir bol yazılır, ama şiir kitapları bol satın alınmaz. Yalnız şiir yazanlar alsa, yılda en az 100 000 kitap gider. Böylece şairlerin eli para bile görür. Ama hiçbir zaman olmaz bu. En ünlü şairimiz bile kimi zaman kitabını kendi bastırır. Epey vardır bunlar. Hele ilk kitapların parası çoğunlukla

cepten gider. Benim de ilk şiir kitabım böyle oldu. Elimizi bolca tutmuşuz. Üç bin kitap ha deyince erimedi.

Yazmayı sürdürdüğüme, hem de dosyalarda biriktirdiğime göre ikinciyi, üçüncüyü bastırma isteği de duyuyorum demek. Hele tâ Gönen'de, Kavacık'ta. Akçaköy'de yazılmış şiirlerimi bulabilirsem, bastırıp en azından yakın okurlarıma ulaştırmayı ciddi ciddi düşünüyorum.

Dostların yazılarından söz eltim. İlk ses Burdur'dan, üstümde çok emeği olan Abdullah Aşçı'dan geldi. Ona da, Hüseyin Akbaş'a da yollamıştım. Öğretmenlerin hâlâ dernek, sendika kuramadığı yıllar sürüyor. Baskılı, sıkıyönetim yılanı. Küçük bir kapı var aralık: Ankara'da emekli meslektaşlarımız Eğit-Der'i kurdu. İşe yeniden başlar gibi, *Abece* adlı bir dergi çıkarıyorlar. Bu girişim hoşuma gitti; ben de elim değdikçe yazı veriyorum. Abdullah Aşçı yazısını Abece'ye göndermiş. Bitirirken, "Fakir, Duisburg'taki adresine bir mektup yazıp 60 yaşını kutlayana bu kitabını imzalayıp gönderiyor." diye not düşmüş. Altına adresimi yazmış. Gerçekte yok böyle bir iş; düşünmemiştim. Abdullah Ağabey kim bilir neden öyle yaptı? Bir yoklama yapmak istedi belki. "Para verip şiir kitabı almadığımız belli; acaba mektup yazıp imzalı kitap edinmek isteyen kaç kişi var?" Bu soruya yanıt aradı belki.

İmzalayıp Behzat Ay'a, Ahmet Miskioğlu'na da yollamıştım. Miskioğlu, *Türk Dili Dergisi*'nin paralı duyurular bölümüne, para almadan duyuru koyup adresimi bastı. Sanırım *Abece*'de çıkandan sonra bunun da etkisiyle, eski yeni dostlardan mektuplar gelmeye başladı. Türkiye'den başka Kıbrıs'tan dostlar çıktı. Kaç mektup geldi saymadım, ama altmış yıllık yaşamın sonunda altmışı zor bulduk.

Mektup yazanlara teşekkür doluyum. Böylece eski dostlara yeniden kavuştum. Bunlardan biri Muğla Yatağan'dan Bahattin Uyar'dır. Bahattin Uyar öğretmenliğe sağlık bakıcılığından geldi. Kökü benim gibi Köy Enstitüsüne dayanır. Ege Bölgesi Köy Öğretmen Dernekleri Federasyonu'nda etkindi. Uzun yıllar TÖDMF'de, TÖS'te bölge temsilcisi olarak çalıştı. Toplantılarda görüştükçe birbirimizin boynuna sarılır, ayaküstü şiirden, yazından söz ederdik. Kitabı aldıktan sonra yazdığı uzunca yazıyı Muğla'da çıkan *Devrim* gazetesine vermiş.

Bahattin Uyar bana sonra da mektuplar gönderdi. "Şunlara kitap yolla diye adresler verdi. Hatırı için imzalayıp yolladım. Bunlardan biri, yalnız Türkiye'nin değil, dünyanın en güzel yerlerinden biri olan Köyceğiz'in Göktepe köyünden İsmail Bedir, sonra da bana güzel mektuplar yazdı. Ben de ona yazdım. Fırsat bulup bir de köyüne gitsem, konuğu olsam ne kadar sevineceğini bildirdi. Er geç bunu yapmaya söz verdim.

Bahattin'in bildirdiği adreslerden biri Ceyhan'dan Hasan Turan'ındı. Onu bilmez miyim? Düziçi'nin özlü ürünlerinden, şair. Enstitülerde Karacoğlan tadında iki arkadaş vardı: Biri Hasan Turan, biri Osman Darıcı. Sanırım ikisi de yeterince parlayamadı. Hasan Turan Ceyhan'da ilköğretim müdürlüğü yaptı. TÖS genel başkanıyken Ceyhan'a birkaç kez gittim. "Kamer Ana" öyküsünü yazan Esef Işık'la ikisini orda tanıdım, çaylarını içtim.

Baltacıoğlu'nun *Yeni Adam* dergisinde çıkan bu "Kamer Ana" öyküsünden yeterince söz etme fırsatı bulamadım. Küçük yaşta okuduğum bu öykü beni yaman sardı, çıkmayacak biçimde bilincime, bilinçaltıma kazındı. Sanırım *Irazca*'yı yazabilmemde etkisi olmuştur.

Sonradan türkü olan "Nem Alacak Felek Benim?" ile "Şen Ola Düğün Şen Ola" Hasan Turan'ın şiirleriydi. Düziçi'nde öğrenciyken yazmıştı. Hasan Âli Yücel enstitüyü görmeye gidince Gâvurdağı'nın göğsündeki Mustafabeyli köyünden gelen öğrencinin okuduğu şiirlere hayran oldu. Yücel kendisi bir şiir kurdu olduğu için, tâ Yunus'tan gelen sesi tanıdı. Bunları ezberine alıp yıllar yılı dostlarına okuduğunu kendi ağzından duydum.

Şiirleri türkü yapanlar Hasan Turan'dan izin almadığı gibi onları üstlerine geçiriverdi. Hasan, şiirlerini malsınanları mahkemeye verdi, kazandı. Sonra ne oldu bilmiyorum.

Bahattin Uyar, Hasan Turan'ın adresini yollayınca sevindim. Ne çare, imzalayıp gönderdiğim kitap geri geldi. Bende hâlâ durur. Arayıp bulup yeniden göndermeye ne yazık vaktim olmadı.

Bir Afişin Öyküsü

Bizim yaşam akıyor. Döne dolaşa, 1992'nin mayısına geldik. Deniz Gezmiş'lerin asılmasının yirminci yılıydı. Ankara'da, İstanbul'da yapılan toplantılarda, hem bir "68'liler Vakfı" kurulması, hem de o gençlerin yurt içinde, yurt dışında anılması kararlaştırıldı.

Ancak yurtta bu konularda büyük toplantılar yapılması hâlâ çok zor. Bakanlık izin verse, valiler zorluk çıkarıyor. Polis, izinli toplantıları bile bir bahane bulup dağıtıyor. Çok partili demokrasi, insan asarak, özgürlük kısarak Türkiye'ye yerleşmeye çalışıyor. Yol gerçekten *uzun.* Baskı sürdükçe tepkiler serteliyor. Orda burda bir sürü patlama oluyor. Adam öldürme, saldırı. Uzaktan bakınca toplum, dili yok gibi, tepkisini şiddetle anlatmaya çalışan bir çocuğa benziyor.

Yurt dışındaki toplantıların hazırlığı başladı. Demokratik İşçi Dernekleri Federasyonu Köln, Frankfurt, Stuttgart. Strasburg ve Paris'te toplantılar yapacak. DİDF'in yakın olduğu parti de bu anmanın görkemli geçmesi için destek veriyor.

Haber geldi, benden açış konuşması istiyorlar.

"Bunu Tanilli Hoca yapsın; ona uygundur!" dedim.

Konuşma isteyenler Duisburg'ta öğretmen olarak, eğitimci olarak çalıştığımı belki bilmiyor. Bütün yerlere gidecek kadar vaktim olmuyor.

Tanilli: "En iyisi Almanya'dakileri Fakir Hoca açsın, Strasburg ile Paris'te ben konuşayım!" demiş.

Buluşumlarımı yazdığım deftere baktım; ancak Köln'dekine vaktim var. O bile Herford'ta yapacağımız yazarlar toplantısına raslıyor. Görüşüp konuşarak bir çözüm bulduk. Münster'den Molla Demirel gelip beni alarak toplantıya götürecek. Konuştuktan sonra hemen yola düşüp Herford'a yetişeceğiz.

Afişlere adımı yazdılar. Bunları çok geçmeden Avrupa'da birçok yere astılar. Duisburg'un duvarlarını da donattılar. Afişler Türklere, Kürtlere sesleniyor. Gelen gelsin, salonlar dolsun

istiyorlar. Afişleri derneklere, ana caddelere asmaktan başka üniversitelere, yüksek okullara, hatta orta dereceli meslek okullarına da astılar. DİDF bana da bir tane postaladı. Baktım, bir nokta yanlış anlamalara yol açacak. Gören, Tanilli ile benim her yerde konuşacağımızı düşünecek. Nerelerde konuşacağımızı belirtmemişler. Konuşacağız, tamam ama her yerde değil. Türkiye'de demokrasinin önündeki zorluklar gibi, afişlerin hazırlanmasındaki zorluklar da çetin. Yapan başka düşünüyor, gören başka anlıyor. En alta sonradan yazılan toplantı yeri, günü, saati bile kimi zaman hatalı oluyor. Gene de herkes birbirinden duyarak geliyor; geniş katılım sağlanıyor.

Belirteyim, görmediğim ikinci bir afiş daha vanmış. Sanırım bunu da Parti bastırmış.

Konuşmamı yazmaya hazırlanıyorum. Telefon çaldı. Duisburg Okullar Müdürlüğünden Herr Mosmann, Gertrud Bäumer Okulu'nun iç duvarlarına "Yaşasın Marksist Leninist İdeoloji" yazılı Türkçe afiş asıldığını, bu afişte adımın bulunduğunu, Okullar Müdürlüğü'ne bağlı bir öğretmen, bir kamu görevlisi olduğuma göre böyle bir toplantıda nasıl konuşabileceğimi soruyor. Gertrud Bäumer Meslek Okulu'nda kız erkek gençlerimiz öğrenim görüyor. Okullar Müdürü yardımcısı Mosmann, bana fırça çekiyor. "Benim gördüğüm afişte öyle bir söz yok. Konuşma yapmaya söz verdim, üç gün kala cayamam!" dedim. Gene de Köln'e gidip Türkiye'nin bunalımlı yıllarında haksız yere asılmış üç genci anma toplantısında konuşacağımı; hem de bana böyle sorular sorulmasın, baskı yapılmasın diye Duisburg'ta yaşadığımı bildirdim. Gene de, eğer yanıtım kendisine yeterli değilse, kovuşturma açtırmasını ekleyip telefonu kapattım.

Ertesi gün oturup konuşmamı yazdım. Köln'e gidip Spor Sarayı'ndaki on bin kişilik toplantıyı açtım. Sonra Molla Demirel'le Herford'un yolunu tuttuk. Şehirden çıkınca kaldırdım bir türkü:

"Arabamın atları aman...
Gider yokuş yukarı..."

Bekledim: Herr Mosmann kovuşturma açacak mı? Açmadı.

Açış Konuşması

Köln, Sporthalle, 16 Mayıs 1992

Değerli Konuklar, Dostlar, Arkadaşlar!

Deniz Gezmiş'le arkadaşlarının önümüzde altın gibi parlayan anıları için düzenlenen bu toplantıda açış konuşması yapmam önerildiğinde omuzlarımın bu onurlu ve zor görevi kaldırmaya yetip yetmeyeceğini düşündüm. Pek çok işten, görevden az çok yüz akıyla çıktığımı aranızda bilenler vardır. Almanya'dan başka Türkiye'mizden, Avrupa'nın kimi ülkelerinden gelen seçkin konuklar önünde, Deniz'lerin sevgili anısına lâyık sözler söyleyemem kaygısıyla geçirdiğim ikircimi yendim.

Amacım güzel denilen türden sözler söylemek değil, doğruyu söylemektir. Hem yurdumuzda, hem dünyada tozdan dumandan ferman okunmadığı, ayı izinin kurt izine karıştığı bu günlerde doğruyu anlatabilmek gerçekten zordur. Gene de her karışık, karmaşık konunun yalın yanları vardır. Bu konuşmada ben işte o yalın yanları ele alacağım. Böylelikle, Deniz'lerin altın parıltısını önümüzde daha açık seçik göreceğiz,

Değerli Arkadaşlar! Bizim yurdumuz epeyden, epeyden beri sancılıdır. Halkımız tarihinin çoğunluk bölümlerinde içerde baskıcı, dışarda yayılmacı yönetimler elinde yeteneklerini geliştiremedi. Aşırı derecede sömürüldü, cahil ve sağlıksız bırakıldı. Bütün ulusların, ülkelerin gerisinde kaldı. Altı koca yüzyılı dolduran İmpratorluğun yıkıntıları altından son derece ezilmiş olarak, yorgun, bitkin çıkarken, yeni bir Cumhuriyet kuran Kurtuluş Savaşçıları, ölçü tartı, giysi reformundan yazı ve abece reformuna kadar kimi yenilikleri yaptı, ama köylüler için Toprak Reformu yapmadı, işçiler için örgütlenme özgürlüğü getirmedi. Bu yüzden köklü bir canlanma sağlanamadı.

Kanla canla kurulan Cumhuriyetin ilk yıllarında gelişmiş batının kapitalizmine özenip yanlış bir ekonomi politikasına sarıldığımız için, Kapitülasyon ve Düyunu Umumiye bataklarına

benzer batakların içine yeniden düştük. İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda yurdumuz kendini Batının kollarında, daha doğrusu pençesinde buldu. İçinde Deniz'lerin de yaşayıp savaşım verdiği yılların sonunda, hem de bugün, hâlâ dünyanın en borçlu ülkesi olduk. Paramız sürekli değer yitiriyor. Yunanistan'dan Kanada'ya kadar bütün ülkeler bize vize koydu. Milyonlarca insanımız yabanellerde çalıştırılıyor. Cezaevleri bir aftan bir affa dolup taşıyor.

Gelecek çarşambanın daha bu perşembeden belli olması gibi, Deniz'ler gününde halkın bozuk yaşam düzeni onların asılmasından sonra daha da bozuldu, belki şimdi en bozuk dönemini yaşıyor.

Dünyayı saran 68 Öğrenci Hareketi ile birlikte Türkiye'nin tarih sahnesine çıkan Deniz'ler, üç yıl gibi kısa süre içinde topraklarımızın üstünden yanardağlar gibi geçtiler. Devrimi gerçekleştirip düzeni değiştirmek için sayıları az, araçları yetersiz, koşulları zordu. Gene de onlar her şeyi göze alarak, tam bağımsız ve gerçekten demokrat, her türlü sömürüden arıtılmış bir Türkiye için savaşıma geçtiler.

Kurtuluş Savaşçılarının mirası Cumhuriyeti, Kemal Atatürk'le arkadaşlarının üstyapı reformlarını, Amerikancı Bayar-Menderes yönetimine tepki olarak 27 Mayıs Askersel yönetiminin getirdiği 1961 Anayasasını birer ulusal kazanım olarak benimsiyor, ama asıl daha ileri amaçlara doğru atılım gereği duyuyorlardı. Süleyman Demirel yönetimine tepki olarak gelen 12 Mart 1971 Askersel yönetiminin, Demirel'in "Bu anayasa ile devlet yönetilmez!" dediği 1961 Anayasasını kaldırmaya girişmekle suçladığı Deniz'ler, o anayasayı savunuyordu. Çünkü yurdumuzda asker sivil yönetimler bu anayasanın çoktaan dışına çıkmış, bu anayasanın amaçlarını savsamış, halkın acılarının artarak uzamasına yol açmışlardı.

Bir dönemiyle değil, baştan başa birçok dönemiyle sancılı bir ülke olan Türkiye'mizde her ileri atılımı köstekleyen, ezen egemen sınıf ve katmanlar, köy çocuklarının okuma olanağı bulduğu Köy Enstitülerini, şehir çocuklarının kitap yüzü gördüğü Halkevlerini nasıl kapattılarsa, Türkiye'ye bir parça soluk aldıran 1961 Anayasasını da evik çabuk yok etmek istediler.

Onlar yurdu baştan başa İmam Hatip okullarıyla doldururken yeni abece'ye, Türkçeyi Arapçanın, Farsçanın boyunduruğundan kurtaran Arı Türkçe'ye de düşmandılar. Önce Anayasa'nın Türkçe dilini Osmanlıca yaptılar, sonra Türk Dil Kurumu'nu kapattılar. Şimdi de –biliyorsunuz– Osmanlıca'yı savunuyorlar.

Dostlar! Deniz'ler Türkiye'nin, Türk ve Kürt emekçilerin birlikte kurtuluşu için savaşıma atılırken kendileri için hiçbir şey istemediler. Onlar bir adanmışlık içinde, sıcak aile yuvalarını, üniversitede başarıyla okuma olanaklarını, gençlik sevilerini, canlarını, başlarını bu yola koydular. Zor koşulları, kıt olanakları ile kısa zamanda yakalanıp ölümle yargılanmaya başladıktan, ölüm cezasına çarptırıldıktan sonra da hiçbir biçimde geri adım atmadılar, bükülmediler.

Askeri Yargıtay Deniz Gezmiş'le birlikte Yusuf Aslan'ın, Hüseyin İnan'ın cezalarını onaylayınca günün başbakanı Nihat Erim ağzıyla yapılan pişmanlık çağrısını da, kapalı tutuldukları Mamak zindanından, savunmanları yoluyla, ana babalarına "Sakın bizim için bu yönde bir girişimde bulunmayın!" diye haber yollayarak en kesin biçimde geri çevirdiler.

Kıyımcı düzenin hazırladığı senaryoların öngördüğü aşamalar hızla birbirini izledi. Ankara'da kurulan 2 Numaralı Sıkıyönetim Askeri Mahkemesinin başkanı General Elverdi, Ankara Merkez Cezaevi avlusunda gerçekleştirilen infazdan sonra, düzenlenen tutanağın kopyasını cebine katıp gitmeye davranırken, tam önünden geçtiği savunman Halit Çelenk'e: "Siz görevinizi fazlasıyla yaptınız, ama bu iş başka iş!" deme gereği duydu. Dikkatle yazılmış romanlarda olduğu gibi yaşamda büyük bir gizi, kimi zaman küçük bir davranış, küçük bir söz ele vermeye yeter. İşin ne kadar "başka" olduğu, tıpkı Ali Elverdi'nin kişiliği gibi, kısa zamanda ortaya çıktı.

Arkadaşlar! Deniz Gezmiş'in, bu yola baş koyan bütün gençler için bir simge olduğu noktasında herkes birleşiyor! Onlar yola çıktıklarının birinci yılında yakalanıp asıldı. Asıldılar, çünkü ülkede adam asma yasaları var. Ben de tıpkı çok acı çekmiş, kıyım görmüş halkımız gibi düşünürüm: O yasalar genellikle asıl suçlulara dokunmaz da varır suçsuzların yakasına yapışır! O dönemlerde ve sonra kaç kez başbakanlık yapan

Demirel, Ziraat Bankası başta, nice bankanın olanağını kardeşlerine, yeğenlerine peşkeş çekti; ne onun, ne kardeşlerinin kılına dokunmadı da, Deniz'lerle birlikte Mamak'ın taş duvarları arasına benim o bankadan yalnız 150 lira yıllık kredi alabilen ağabeyimi, hiçbir dolaşık işe, hırsızlığa eli bulaşmayan lise öğrencisi yeğenimi de getirip kapattılar. Bir kez asmakla suçu bitmeyecek, beş kez asılması gereken nice hainin, soyguncunun kılına dokunmayan o yasalar, hiçbir insanın kanına girmeyen Deniz'lerin boynuna ip geçirdi.

Kaldı ki bizler kimsenin asılmasını gerekli görmüyoruz. Bizler "Ölüm cezası" denilen çağ dışı, insanlık dışı uygulamanın yasalardan temelli çıkarılmasını savunuyoruz.

Bugüne kadar Deniz'lere verilen cezanın haklı olmadığını pek çok hukukça dile getirdi; gençlerimiz, kadınlarımız pek çok yürüyüşle, pek çok bildiriyle, yaktığı türkülerle anlayışını belli etti.

O günlerde Deniz'ler asılmasın diye çok çaba gösterildiğini yakından biliyorum. Çünkü bu infazlar cinayet olacaktı. Cinayeti engellemek için elinde olanak olanların hepsi yeterince etken ve etkin olmadı, ama başta o delikanlıların babaları, savunmaları, öğretmenleri, nice nice arkadaşları canlarını parçaladı. Ama bir kez senaryo yazılmıştı, asılmaları isteniyordu.

Ama Değerli Konuklar, Dostlar; astılar da ne oldu?

Yurdumuzun sancıları, halkımızın acıları dindi mi? Tam tersine acılar da, sancılar da alabildiğine azdı! Her on yılda yeniden askersel darbe yapmak, tutukevlerini, cezaevlerini devrimcilerle doldurmak, kesintisiz sıkıyönetimler kurmak, hukuka aykırı, olağanüstü mahkemeleri sürekli çalıştırmak, darağaçları kurmak nerdeyse olağan sayılmaya başladı. Çünkü ozanın dediği gibi *yara derinde,* sancı dipten geliyor!

Acıların, sancıların bir tek dermanı var, o da devrim! Derman: Bu uzayan haksızlıklar döneminin, bu çalıp çırpma, kan emme, can alma düzeninin hem Türkiye'mizden, hem de durumu her gün bozulan dünyamızdan bir daha geri gelmemek üzere tarihin çöplüğüne atılmasıdır!

Ama gördünüz, şu son on yılda dünyamızda neler oldu. Doğu Avrupa'da, Sovyetler Birliği'nde yapılmış devrimler çö-

kertildi, sosyalist yönetimler elden gitti. Bunun nedenlerini burda, kısa bir konuşmanın sınırları içinde açacak değilim.

Tek iki çizgiyle belirteyim, nedenler ister yedi, ister yetmiş olsun, olanların hiçbiri kaptalizmin daha iyi bir üretim ve yaşama düzeni olduğunun, hiçbiri sosyalizmin kötü bir üretim ve yaşama biçimi olduğunun kanıtı olamaz. Çöküşün nedenlerini, tıpkı matematikteki gibi bir an için kapatıp düşünelim. Hem de bir an için, bulunduğumuz zamandan on yıl geriye dönelim: Kimin gözü, gözlüğü bu günlere doğru baktığında olacakları görebiliyordu? "Futuroloji" denilen "gelecekbilim"in de gözleri henüz yeterince keskin değil, gelecek yeterince görülemiyor.

İşte tıpkı bunun gibi, bulunduğumuz günden on yıl, yirmi yıl ilerisine bakalım; durum gene bilinmezlik denilen sisle örtülüdür. Gelecekte çok gizler saklıdır! Kapitalizmin kalesi Amerika'nın ufacık, simultan bir zenci olayından ne hallere düştüğünü şu yakınlarda gördük! Bunun nedeni açık; çünkü dünyamız sancılar içindedir. Bu sancılar yeni doğumlar içindir! Her gebelik mutlaka düşükle sonuçlanacak değildir. Ne pahasına olursa olsun, yeni doğumlar insanlığa gürbüz oğullar kızlar getirecek, dünyamız insanın insana kul olmayacağı dönüşümlere kavuşacaktır. Gayet açık; bunun büyük gerekçesi, hâlâ süren akıl almaz sömürüdür. Sömürünün altını çizmemiz gerekiyor. Sömürünün yalnız altını çizmekle kalmayıp üstünü de çizeceğiz. Onu yurdumuzdan ve bütün yeryüzünden kaldırıp atacağız. Bundan dolayı gelecek sosyalizmin olacaktır. Deniz'lerin sosyalizme doğrulan yolu kesilmiş, kendileri asılmış, birçok çöküntüler olmuş olabilir; ama yorgan gitti kavga bitti noktasına gelmemiştir dünya! Nokta değildir konulan, bir virgül, çok çok noktalı virgüldür. Sosyalizmler çökertildi, Deniz'lerin yolu kesildi; sonra? Sonrasını yakın tarih gösterecektir. Deniz'lerin dâvası yurdumuzda ve dünyada bir gün mutlaka kazanılacaktır.

Bu arada bu toplantıya beklediğimiz Cemil Gezmiş sağlık nedeniyle gelemedi. Gelemeyen daha nice babalar, analar, eşler var. Bütün gelemeyenlerin temsilcisi olarak Ali Kaypakkaya aramızda bulunuyor. Şimdi izninizle kendisine sesleniyorum. Aziz dostum, sizin kişiliğinizde kızlarını, eşlerini, oğullarını

devrime veren Beşir Aslan, Hıdır İnan; ve yüzlerce binlerce kız erkek kahramanın anası babası olarak sizler insan dayancasının çok üstünde metinlik gösterdiniz. Sizler; ey asılanların, vurulanların kardeşleri, eşleri, çocukları; olağanüstü metinlikler gösterdiniz. Sizleri kutluyor, sizlere teşekkürler sunuyoruz.

Toplantımıza gelemeyen siz seçkin savunman Halit Çelenk, değerli dostum, size uzaklardan sesleniyorum, siz aynı zamanda pek çok öğretmenin, gencin, işçinin, köylünün savunmanı oldunuz, o 5 Mayıs'ı 6 Mayıs Hıdırellez gününe bağlayan uzun geceye gelene kadar, ve ondan sonra, hasta yüreğinizle çok büyük acılara dayandınız! Sizin yaşam arkadaşınız, pek çok devrimcinin Şekibe Ablası; metinliğinizle, kıyaslanmaz özverinizle hepimizin candan hayranlığımızı kazandınız; sizleri kutluyor, sizlere teşekkürler sunuyoruz.

68'liler Birliği Vakfını kuran, ileriye dönük araştırmalar ve etkinlikler için Deniz Gezmiş Enstitüsü'nü geliştiren arkadaşlar, Türkiye'de ve Avrupa'da bunun gibi anma günleri hazırlayan, onların gerçekleşmesine omuz veren değerli şair, düşünür, araştırmacı, sinemacı, tiyatrocu dostlar; acı günlerimizi şenlik günlerine çeviren değerli sanatçı arkadaşlar, sizlere teşekkürler sunuyoruz. Bu anma gününe büyük omuz veren, onun ev sahipliği görevini tıpkı yüce gönüllü halkımız gibi vakarla, cömertlikle yerine getiren değerli işçi arkadaşlarım, sizlere gönül dolusu teşekkürler sunuyorum.

Bu anma gününe katılan siz değerli arkadaşlar, Deniz'lerin sönmeyen ışığını, onların size devrettiği bayrağı hiçbir zaman yere düşürmeden, her zaman daha ileriye, daha yükseğe taşımak için gücünüzü, zekâlarınızı birleştiriniz. Bugün, birleşme, halkımızın en büyük özlemidir. Bu özleme yanıt veriniz.

Sizlere sevgiler, değerli arkadaşlar!

Kardeşim Veli

Kardeşim Veli biz altı kardeşin en küçüğümüzdür. Anlatmıştım; babam kağnıdan düşüp öldüğünde anam ona yüklüydü. Veli dünyaya gözünü açınca baba yüzü görmedi. Yeni kardeşimize babamızın adını verdik. Gitti Veli, geldi Veli! Anam sabah dağa oduna, öğleyin kıra çifte giderdi. Bir yandan korkunç hastalıklar. Doktor bilmem nerde; ilâca para yok. Dayanılmaz yoksulluk ile köy yerinde, hem de arkasız, dayanaksız, o kadın altı yetimi nasıl büyüttü?

Hastalıklar geldi mi, ev içeri hepimizi yatırırdı. Köye bir göz hastalığı uğradı, sırf altı ay bizim evde eyleşti. Hepimizin gözü aylarca aktı. Üç parça kuru tarlamız vardı; öyle yıllar oldu, saçtığımız tohumu geri alamadık. Kurul'a yalvar yakar olup köy sığırını gütmeyi üstlendik. Bir yandan da okul yakamızı bırakmaz. Gerçekten kanayak yetimler tam üç yıl götürdük o işi. Sığır bitti, hergeleyi aldık. Çok çetin çarklardan geçtik; Ramazan, Zekiye. Veli henüz emekliyordu; o arada kalktı yürüdü. Sahipsizlikten, kaç kez saçaktan düştü bilmem! Kardeşi kardeşe bırakır giderdi anam, zorunlu. Gazi ağabeyim Burdur'da dikicilik öğrenecek; ben Gönen'e okumaya gittim. Sefilliğimiz beterin beteri. Anlat anlat bitmez acılar yaşıyorduk.

Gönen'i ağı çivi bitirip Kavacık'a öğretmen geldiğimde Veli ilkokulda öğrenciydi. Onu yanıma aldım. Dünyada zorlar türlü türlüdür. Biri de doksan öğrenci arasında öz kardeşine öğretmenlik yapmaktır. O yıllarda daha da yetmez aylıklardı bize verilen. Gene de saklandığı masallardan çıkıp yardımımıza yetişen Hızır gibiydi; borçları kapattık. Ama eksiğin gediğin hepsini kapatmak olanaklı değildi. Ah; önce Ramazan'ı, ardından Veli'yi Gönen'e verebilseydik! Enstitüler enstitülükten çıkmıştı çoktan. Köy çocukları yerine şehir çocuklarını alıyordu artık. Dağların ardında doğan bebelere başka okul yoktu. İmam Hatip'ler yeni yeni açılıyor. Ramazan'ın başına bir ağrı girdi. Kafayı dikti: "…ikerim okumasını!" diye kesip attı.

"Gönen'e girip Veli bari okusun!" diye, Abdullah Aşçı'yla birlikte Kâmil İşçan öğretmenime gittik. Bizi evinde konuk etti ama kardeşimi aldırmaya gücü yetmedi. Olanaklar her yerde dardı; taş taşı yiyordu.

Gazi ağabeyim evlenince, Zekiye gelin olunca, Veli'yi ilçenin ortaokuluna verdik. Anam gidip başında duruyor. Azığını, odununu eşekle taşıyor. Kalacağı evi kâh Yeşilova'nın içinde, kâh yakındaki Kayadibi köyünde tutuyor. Yoksulluk çocukları erkenden olgunlaştırır denir. Buna ben de inanırım, ama insan çocukluğu ruhsal, zihinsel olarak da aşmak zorundadır. Veli, başında anam olduğu halde, derslere yeterince "boyun kösmüyor", hem de kızlara âşık oluyordu. Bir yoksulun öyle hakkı var mıdır? Sınıfları bir yıl kalarak, bir yıl geçerek sona yaklaştı. Orta bitecek, daha lise duruyor; ohooo!

Bizi doyurmayan Erle kırı onu hiç doyurmadı. O zaman Yeşilova'da lise yok. Belki Burdur'a götürebilirdik. Bir gün eşeği alıp Zaladın'a odun etmeye gittiğinde, sık sık söverdi, eşeğe de sövmüş, köyden yana aşağı "Dâââh!" deyip geçi vermiş öte yüze. Demek önceden kafaya koymuş. Gidiş o gidiş.

Anam ağlaya ağlaya kör olacak. Hiç olmazsa sağ diye bir haberi gelse! Kartal mı kaptı, kurt mu yedi? Bizde olan yürek onda yok mu? O yanmaz, ağlamaz mı?

Veli geri gelmedi, ama haberi geldi: İstanbul-Gedikpaşa ortaokulunda okuyor. Demek daha son sınıfı bitirmemiş. Ben de, "İki yıl daha okuyayım, bir yabancı dil öğreneyim!" diye Gazi Eğitim'e girmiştim. İstanbul'a gittim, arayıp taradım. Bir yetiştirme yurduna atmış kapağı. Öğretmen arkadaşlar ilgilenmiş. İstanbul bir balkan. Çoğu yanı bataklık. En önemli sorun başını sokacak yer bulmak. "Göreceksin ağabey, okuyacağım! Bak sana erkek sözü veriyorum! Hem nasıl okuyacağım göreceksin!" diyor. Arada şakalar yapıyor, vapurda giderken göğsünü rüzgâra açıyor. Okuyup bitiresiye köye gelmeyecek. Durmadan yeni çıkan türküleri söylüyor. Bu yıl orta bitiyor, sonra kısmet olursa lise bitecek. Üniversiteye yazılacak hemen. Vedat Ağabey ona da el vermiş. Daha kendim doğru dürüst tanışmadan Yaşar Kemal'le tanıştırdım. Yaşar, "Al şu adresi! Çok darda kalırsan gel yanıma! Darda kalmazsan gelme!" dedi. Daha nice dostlar. Ama dersler hazırlanmalı, sınıflar geçilmeliydi.

Bir yaz idi; Hafik'e çıkıp geldi! Ondan sonra Bakırköy lisesi bitli. Hep kuruyor. Panait Istrati'nin kitaplarından taşmış gibi, birbirinden güzel düşleri var. Yaşar, Abidin Bey'e verilmek üzere bir mektup tutuşturmuş eline: "Haydi git!" Gitti Paris'e. Odun dağından eşeği döndürüverdiği yıl, anamın eli nasıl böğründe kaldıysa, ben de öyle kaldım. Mektupları geliyor ama seyrek. Hem de her şey arı duru anlaşılmıyor. Güvenip yanına vardığı insanlar "güvenilir değil"miş ona göre! Beter bir okyanusta tek başına, tutunacak tahta bile bulamadan, kulaç atmaya başladı. Gönlü aşağı dallara konmuyor: Ekonomi politik okuyacak. Yanısıra felsefe... Daha önce yapılmış eksik saptamaları tamamlayacak; savı öyle.

Paris'te işçilik yapan köylülerimiz var. Postadan mektupları, onlarla haberleri geldi. Ama seyreldi gittikçe.

Bir yandan da yeğenlerim büyüyor. Benzer zorluklarla onlar boğuşuyor. Biri, başka çözüm bulamayınca polis olacaktı. Mektuplaştı dayısıyla. Hemen yanıt verdi: "Olma polis! Başka çözüm ara..."

"Başka çözüm yok; ben iyi polis olacağım!"

Gene yazdı; bir mektubu on kişi okuyorduk: "Olma! Polis polistir!" Zor koşullara yeğenlerim onun kadar da dayanamadı.

Veli'nin haberleri gittikçe azaldı. Sonra kesildi. Başından bir evlilik geçmiş, olumsuz diye duyduk. Araştırma için Afrika'ya gitti diye duyduk. Bir ara Fransız gezginler geldi köye. Ellerinde bir teyp. Anamın sesini alacaklarmış. Güldü anam: "Bende ses mi var? Bilmiyor mu?" Gene de ana değil mi, bir kuytuya çekilip "Veli! Bak dinle!" diye birkaç sözcük fısıldadı. Bandın kalan yerini Zekiye, Süleyman doldurdu. Ali enişte de söyledi birkaç sözcük. Ondan aldığımız, ona saldığımız son haber bu oldu.

TÖS yılları, sürgünler, cezaevleri, uzun yargılamalar gibi sıkıntıları yaşarken gerçekte özlemlerin en acısını çekiyordum. Anam, "Artık ağlamıyorum, göz pınarlarım kurudu, yaş gelmiyor! Kuru kuru nasıl ağlarım?" diyordu.

Gel oldu, git oldu; yaşım elliye gelince, ben de çıkıp Almanya'ya gittim. Gitmek zorunda kaldım. Veli yaşıyorsa, 41 yaşındaydı. Bir haber yoktu artık. İki kez Paris'e gittim. Paris daha balkan. Nereyi arayacaksın? Beni bilen, seven arkadaşlar

var. Onlara salık bıraktım. Yabancılar polisiyle ilişki kurdular. En son adresi biliniyor, sonra iz bitiyor. Anam özlem çekerek ölüp gitti. Durur durur, gurbete gidenlerin dönüp geldiği yola bakardı. Geceleri başbaşa kalırdık. "Hayırsız Veli'den bir haber yok artık haa?" derdi. Eklerdi: "Veli hayırsız değildir, ama zaman hayırsız! İnsanların işi gittikçe zoralıyor!" Susardı sonra. Görüşemeden ölmesinin acısı içimde büyür gittikçe.

Tâ ne zaman? 1992'nin mayısındaydı. Anlatmıştım; Köln'de, Paris'te Deniz Gezmişgil büyük toplantılarla anılacak. Düzenleyiciler Tanilli ile beni konuşmacı seçti. Afişler asıldı duvarlara.

Nerden nereye? Hem de ne kadar aradan sonra, Paris duvarlarının birinde adımı görmüş. Koşmuş düzenleyicilere. Söylemişler yerimi: "Ama o Almanya'da, Köln'de konuştu, burda Tanilli konuşacak!" demişler.

"Almanya'nın neresinde?"

"O kadarını bilmiyoruz. Kendin ara..."

Eşi Huguette, uluslararası telefon danışmasından numaramızı bulmuş. Bir gün tuhaf bir Almancayla biri konuşuyor. Tam anlamaya çalışırken, şangırt edip kesildi. Ol gör anlayamadım. Ertesi gün Veli konuşuyor Türkçe... Derken Fransızcaya geçiyor. Duisburg'un üstü çoğu zaman bulutludur, baktım birden güneş açtı. Anladım kardeşimle görüşeceğiz. Adresler aldık verdik. Bir gün sabahın çok erken saatinde çıkıp geldiler.

Elli dört yaşında, kır saçlı bir adam. Yanında eşi Huguette. Ellerinde birer çanta, iki de köpek kayışı... İstasyona ben gittim karşılamaya. Dedim herhalde bunlar Veli'nin köpekleridir. Meğer Huguette'ninmiş. Biz köpek sevmeyiz. Gene de bastık hepsini bağrımıza. Aradan kaç yıl geçmişti? Dertleştik uzun uzun. İçleri dert dolu ne sular akmış ırmaklardan. Bereket buğulanıp gene uçuyor göğe; değilse denizler, okyanuslar taşar...

Bir ara başbaşa kaldık iki kardeş: "Okuyamadım ağabey! Sana verdiğim sözü yerine getiremedim!" dedi. "Olmadı, bir türlü başaramadım!" Belki başka sözler söyleyecekti, sustu.

Ben de sustum bir süre. Baktım suskunluk büyüyor: "Sağlık olsun! Bir gün topluca başarırız! Yeterince birbirimize sarılınca!" demek istedim, bunu da diyemedim. Yıllar sonra iki kardeş buluştuk ya; bu yetti bizim gibi garibanlara.

Sonsöz



Şu özyaşam öykülerimi yazınca anladım meğer, yaşamım pek güzelmiş! Önceleri: "Ah; bu işim eksik oldu! Şu düşüm gerçekleşmedi!" diye yakınır dururdum. Yaşamımda bir ömrü güzelleştirmeye yetecek binlerce iş, birbirinden güzel bezekler var; yazmadan ayırdında değilmişim!

Güneybatı Anadolu'da, Burdur'a bağlı Akçaköy'de, yüksek göklerin altında dünyaya geldim. Benimle doğanların yarısı yaşamadı. Köylülerim ömrünü yokluk içinde, baskılar altında geçirdi. Çocukluğumda, gençliğimde ben de çok yoksulluk çektim, baskı gördüm; gene de onların yaşamıyla kıyaslandığında ballı börektir benimki.

Çabalı bir çocuktum; okudum, kendi yoksulluğumu bir derece yendim. Üzerime çöken baskıların çoğunu kırdım. Sonra halkın yoksulluğunu yenme, onun üstündeki baskıları kırma savaşımında yer aldım. Yıllar yılı gücümce savaştım. Gerçi bu savaşım başarıya ermedi. Ne yazık varamadık uzaklardaki sevda köyüne. Ama yaptıklarımız temelli ziyan olmadı. Böyle ölçünce, köylülerimin yaşamı yanında benimki gerçekten güzel!

Dünyada bütün yollar düz değil. İnişler, yokuşlar var. Yokuştan beter uçurumlar var. Karlı buzlu bölümler var. Kolay mı ereğe varmak? Önemli olan, yönü bulup o yana yürümek, ereği bulup ona koşmaktır. Elbet en iyisi varmaktır. Varmayan koşuların yer aldığı yaşamlar da güzeldir. Karıncaya sormuşlar: "Elinde kazma, öyle ne yapıyorsun?" O da,"Görmüyor musunuz? Şu dağı deleceğim!" demiş. "Bu dağı delip de ne yapacaksın?" "Öte yüzde sevgilim var, ona varacağım!" Bir dağa, bir karıncaya bakıp, "Ömrün yetmez! Sen hu dağı delip öte yüze varamazsın!" demişler. Karınca kara kara gülmüş: "Varamazsam, yolunda da mı kalamam?"

Tıpkı onun gibi. Kalmak, yolun suçu değil, benim suçum da değil. Çoğu zaman koşullar elvermez. Bize koşulların çetin olduğu yıllar denk geldi, o yüzden varamadık. Anlattım öyküleri-

ni. Yaşamımın gene güzel oluşunun ayırdına işte bunları yazıp bitirdikten sonra vardım. Varmadığı halde güzeldir yolum. O yoldan gittiği için yaşamım da güzel.

Özyaşam öykülerimi yazmak 15 yılımı aldı. Bir bakıma beni yazın alanındaki öbür görevlerimden alıkoydu Ama pişman değilim.

Hatta sevinçliyim. Çok insan yazmıyor bizde yaşadığını. Yazarlar, şairler yazmıyor. Saklamaya gerek yok; başta ben de yazmak istemedim. Yakın okurlarımdan bu yönde uyarılar aldığımda, uzun süre karşı çıktım. Okullarda öğretmenler öğrencilere, yönetimin dediğine koduğuna aldırmayıp kitaplarımla, yazınsal kişiliğimle ilgili ödev veriyordu. Onlar da gelip sorularına yanıt istiyordu. Bir ara bunlar o kadar çoğaldı ki, bıkmanın sınırına geldim. Bir gün bir meslektaşımla dertleşiyorduk. "Yahu Fakir, sen bilmiyor musun; bunun kolayı var! Ben bir metin hazırlayıp çoğalttım, koydum kitaplığın köşesine. Gelene birer tane veriyorum!" Sevgili meslektaşım pek de neşeliydi anlatırken. Ben bunu uygun bulmadım. Her okur, hele delikanlı okurlar, ayrı birer kişiliktir. Sorularına özel yanıt vermek gerekir. Yorgunluk çeksem de yaptım o görevi. Ama ne olsa birbirini yineleyip duran sorulardı! Peki yarın biz çekip gittiğimizde kim verecek yanıtı?

Elli yaşıma girince, yaşadıklarımı yazmaya karar verdim: Kişiliğimi oluşturan olayları, katıldığım işleri, çevremden gördüğüm desteği, harcadığım çabaları, biriken deneyimlerimi. Pek çoktu bunlar.

Şu yazdığım sonsöze kadar durmadan çalıştım. Yaşamımı bu derece güzelleştiren asıl nokta, çabalarımın gür oluşu, birikimlerimin önemli oluşudur. Bunları yazarken geride kalan yıllarımı inceledim. İşte asıl o zaman ayırdına vardım, yaşamım gerçekten güzel.

Belirtmeye gerek yok; güzel yazmak için güzel yaşamış olmak yetmez. Bu ikisi birbirinden ayrıdır. Konunun güzelliği, metnin güzelliğini sağlamaz. Oturup güzeli bir de güzel yazmak gerekir. Ama acaba ben buna hazır mıydım? Kendimi yoklayınca, çok eksiğim olduğunu gördüm. Bunun baş nedeni, bizde anı ya da özyaşam yazmanın az yerine getirilmiş bir gö-

rev olmasıdır. Gelenek yok, varsa da kıt. Bu yüzden yalnız ben değil, dilimizde özyaşam yazmaya henüz kimse hazır değil. Bundan ötürü işimiz kat kat zoralıyor.

Görüp bildiğim, yakın zamana kadar iki tür insan anılarını yazdı: Diplomatlarla generaller. Bunlar yazar olmadığı için, kitapları "yazın altı" ürünlerdir. Çok az sayıda yazarın yazdığı ise çalakalem, çalatuş kitaplardır. Kendimi iyi hazırlamam gerekiyordu. Yabancı yazarların yazdığı, dilimize çevrilen, çevrilmeyen kitapları okudukça gördüm ki, bu alanda övünme, savunma türü kitaplar fazla yer tutuyor. Birbirine eklenen sayfalarda sürekli "ben ben ben..."

Bizdeki sığlığın nedenleri üzerinde düşünmeye çalıştım. Büyük neden, anı yazmanın gereğine inanılmayışı. Yazarlar içinde anı yazmaya karşı çıkanlar bile var. Bunlar örneğin, "Anı yazmak yaşamda geri geri yürümeye benzer; biz ileri yürümeye bakalım, bu daha iyi!" derler. Şaka yapmıyorlarsa, mutlaka sözcük oyunu yapıyorlar. Anı ya da özyaşam yazmak nasıl geri geri yürümek olur; tam tersine! Geriye bakmak ileriyi görmeye yardımcıdır. İleriye yürüyebilmek için geride kalan yıllardan ışık almak gerekir.

Anılarını yazmayanlardan kimi de, "Anı yazmak, gerçeğe bağlı kalmayı gerektirdiği için yaratıcılığı önler" görüşünü ortaya atar. Anı ya da özyaşam yazarken gerçeğe bağlı kalma koşulu vardır, doğru; ama gerçek yalnız bize görünen yüzüyle daracık bir kesit mi? Böyle alırsan anılara, özyaşam türü yazılara düş katamazsın gibi bir sav ortaya çıkar. Oysa katabilirsin. Çünkü yazarın "yarattığı" düş, "gerçeğin öbür yüzü"dür; yani o da "gerçek" tir. Kısaca denebilir ki anılar da, özyaşam da, yazınsal çalışmalar içinde tıpkı roman gibi, öykü gibi bir türdür, insan öbürlerinde yaratıcı olduğu gibi bunda da olabilir. Hatta insan asıl gerçeğe bağlı kalarak yaratıcı olabilir. Yaratıcı olmak hiçbir zaman gerçeği bir köşeye atmak değildir.

Ellerin kendine kullanacak aklı nasıl olsa vardır, ben gene kendi eksiğime döneyim. Özyaşamımı nasıl yazacaktım? Uzun süre notlar alarak zarflar dolusu gereç biriktirdim. Hangi hiçimde yazacağımı, bir yandan düşündüm, bir yandan araştırdım. Anı, özyaşam, bunlar ayrı ayrı işler olmakla birlikte, aynı kapı-

ya çıkar. Ama ben ant da, özyaşam da yazmayacaktım. Kendim romancıyım, ama şimdiye kadar toplumu yazmayı iş edindim. Kendi yaşamımı romanlaştırmam gerekmezdi.

Aynı zamanda öykücüyüm hen; öykülerden oluşan cilt cilt kitap yayımladım. Önüme koyduğum notları evirip çevirince öyküler yazmamın uygun olacağını gördüm.

Öykü, yazınsal türler içinde benim sevgilimdir! Çekinmeden özyaşam öyküleri yazmayı plânladım. Hepsini bir bir yazacaktım. Ama ohooo; baktım dünyanın en varsıl hâzinesi bende. Bunları istediğim gibi yazdım. Hatta oynadım kimi yanlarıyla. Kimi kişilerin adını değiştirdim. Elbet gene de anlattığım olayların, kişilerin hepsi yazınsal anlamda gerçektir.

Sonra kendi elimle, ayağımla bir tuzağa düştüm; bunları sıraya koydum. O zaman anladım ki, pek çok yineleme yapmışım. Şu öykü, bu öykü için gerekli olan ayrıntılar, hepsini sıraya koyunca sıkıcılık vermeye başladı. Sanat bir bakıma ince eleme değil midir? Ölçü fazlası gördüklerimi attım.

Elimden geldiğince açık oldum. Yaşamımın güzelliklerini, övünmeye varan derecede coşkuyla anlattığım oldu. Gücüm yettiğince bunları da arıttım. Arka arkaya oluşan özyaşam kitaplarım hem birbirine bağlı, hem birbirinden bağımsızdır. Okur istediğini okur, istemediğini okumaz. Sıra gözeterek okur, gözetmeyerek okur. Öykü okumak aynı zamanda bir keyif değil mi? Eline aldığı ilk kitaptan tat almayan okur öbürlerini okumayabilir. Bütünün okunması, okurdan biraz çaba isteyecektir. Neden saklamalı; bu öyküler çabalı okurlar için yazıldı.

Yaşamımın güzelliklerini bu Sonsöz'de yeniden saymam gerekmez. Kaç kez ölümlerden kurtuldum. Kaç kez alicengiz tuzaklar atlattım. iki kez zehirli sıtma geçirdim. İki kez yıldırım çarpayazdı. Dağ başında yakalandığım peritonit belâsını ölümün sınırında savuşturdum. Akçaköy'ün kaç yıl sığırını güttüm. Evimizde bir tek kitap yok; babam anam okuma yazma bilmiyor. Gidip Köy Enstitüsünde okudum. Köy Enstitüsünün çocukluğum geçip gitmeden açılması, ama daha ben kaplanların ağzından diplomayı kapıp almadan bozulması, yaşamımı güzelleştiren acı, tatlı bezeklerdir. Türkiye'de ilk kez kurulan öğretmen sendikasının genel başkanlığına seçildim. Öyle bir

seçim oldu, kendim adaylık koymadım; meslektaşlarım yazı masamın başından kaldırıp götürdü, "Hem onu, hem bunu yapacaksın, haydi!" dediler. Az sözcüklü bir köy çocuğu iken kitleler önünde konuşabilen bir öğretmen, kitapları okunan bir yazar olabildim. Haksız yere cezaevlerine kapatıldığım halde meslektaşlarıma, kendime yönelen kondurmaların altından alın akıyla kalktım. Evlenebildim; önce çocuklarımızın ikisi telef oldu, ama sonra üçü geldi dünyaya; bunlar akıldan, organdan eksiksiz doğdu. Üçünü de iyi yetişmiş gençler olarak topluma sokabildik. Az mutluluk mudur? Sonra torunlarımız oldu, onlar da sapasağlam dünyaya geldi.

Yeryüzünün pek çok ülkesini gördüm. Alnıma değişik iklimlerin güneşi vurdu. Gezdiğim ülkelerde hem toprakları, hem halkları çok sevdim. Bu dünya büyük bir varsıllıktır. Yaşamlarımızın her günü birer cennet olabilir, ama insanoğluna dayatılan cehennemdir. Yeryüzünün yarıdan çoğu kan emiciler elindedir. Körpe gelinlerin, bıyığı yeni terleyen damatların, yeni doğan çocukların mutluluğu sömürgenler, buyurganlar elinde çarçur olur. Üstelik insanlar, okuyup öğrenip gerçeği göreceği, onu değiştirmek için savaşıma katılacağı yerde binlerce yıllık dogmaları afyon lokumları gibi yutarak hem savaşımdan kaçmakta, hem kendi iyiliği için savaşanların ayağını çelmektedir. Bunun ayırdına vardım. İnsanlar nasıl bir sakıncanın içindedir, anlasın diye öğrendiklerimi, bildiklerimi var gücümle yazmayı sürdürdüm. Bu yüzden kitaplarım birer çağrı, daha doğrusu çığlıktır. Sağırları körleri kurtuluşa çağıran çığlık! Sonradan beni yeresiye, vurasıya eleştiren okurlarım arasında nicelerini gördüm, onlar kitap okumaya benim kitaplarımla başlamıştır. Bunu bana belki bin kişi açıkladı. Benim büyük mutluluğum, çocuklarım gibi okurlarımın da beni geçmesidir. Bir yaşamı güzelleştirmek için bundan iyi bezek olur mu? Nasıl ayırdında olmam, insan olana bunların bir teki yeter. Hepsini nasıl sayayım? Öykülerde bile sayamadım, şu Sözsöz'de mi sayacağım?

Ama yukarda bir ara belirttim, kazdık kazdık çıkmadı sular. Koştuk koştuk varmadı yollar. Gönül yatırdığım sosyalizmin ilk somut uygulaması olan Sovyetler Birliği dağıldı. Bu dağılma benim en büyük mutsuzluğumu oluşturur: Türkiye'de okuduğum

okulların kapatılması gibi, arkadaşlarımla kurduğum sendikanın hukuk dışı biçimde yolunun kesilmesi gibi…

Yurdumuzda ve dünyada sömürü olanca ağırlığıyla, yoğunluğuyla sürüyor. Sömürünün yalnız altını değil, üstünü de çizebilmek için sosyalizmin zorunluğu sürüyor. Cayan caysın ben cayma gereği duymuyorum. 60 Yaş Söyleşmesi'nde, başka yazılarımda belirttim, tek kişi kalsam da sosyalizme olan inancım sürecektir. Benim temelim yoksullukla atıldı, ama yapım umut taşlarıyla yükseldi. Düşünürsek, emekçilerin iktidara yönelmesi olayı dünyada yenidir. Paris Komünü 72 gün sürdü. Büyük Sovyetler Birliği'nin iktidarı kapitalist kuşatma ve ihanetlere 74 yıl dayandı! Hiç kuşkum yok, kitleler halinde yeniden çoğalacağız. Biz dünyayı yüzünden, yüzeyinden değil, temelinden değiştireceğiz. Yenileceğiz yenileceğiz, sonunda yeneceğiz. Bugün olmazsa yarın, kazanacağız.

Gezdiğim ülkeleri anlatmayı "Yeryüzünün Yarısı" kitabıma saklamakla birlikte, özyaşam öykülerimde bu gezilerden de biraz söz ettim. O güzel ülkelerin yanında güzellerden biri kuşkusuz Türkiye'dir. Bunu, gezi yazısı yazan çoğu yazarlar söylüyor. Benim demem başka; Türkiye gerçekten güzel, ama parası olana, dayısı olana... Bu cennet üstünde halkın yaşamı haksız derecede çirkindir. Baskı, yoksulluk, sefillik, işkence, yargısız öldürmeler bu cennetin üstüne cehennem gibi çökmüştür. Halkım yüzyıllardır çektiği acılarla mutluluğu büyük ölçüde hak etti. Çileden, yoksulluktan öğrenme diye de bir yöntem var; bir gün bu öğrenmenin gücüyle mutluluğu kan emicilerin elinden çekip alacak. O günlerin fazla uzak olmadığını düşünüyorum. Bu nedenle dünyaya erken mi geldim, geç mi kaldım diye yazıklanmıyorum. Seçmek elimde değildi, sıram bu yıllara rasladı.

Kimileri, "Bir daha gelsem gene aynını yapardım!" demeyi sever. Yinelemek anlamında değil, ben de aynını söyleyeceğim. Elbet gene öğretmen olurdum. Elbet gene yazar olurdum. Elbet gene sosyalist olurdum. Ama bu yanıtın öbürlerinden bir ayırdı var: Tıpkı yazılarım gibi, yaşadığımı birkaç kez elden geçirirdim. Onu şimdi güzel bir müsvette gibi alıyorum; bu güzel müsvetteyi elden geçirir, fazlasını atar, eksiğini katar, daha pırıl pırıl yapardım.

Duisburg'ta 60'ıncı yaşımı kutlarken arkadaşlar bir baston armağan etti. Bir tane de yurttan Devrek'ten geldi. Bir tane de Arkara'daki evde olacak, Osman N. Koçtürk'ün armağanı. Üç bastonum oluyor. Altmış beş oldum, kullanma gereği duymadım; bir köşede dururlar. Kitapları dergileri hâlâ gözlüksüz okuyorum. Yazıları gözlüksüz yazıyorum. İçimde öyle bir duygu var, sanki yazmaya yeni başladım, bir türlü bırakmıyorum. Yazarlık gibi öğretmenliği de bırakmıyorum. Kalan vaktimin ne kadar olduğunu kesin bilmiyorum, ama besbelli epey uzun yaşayacağım. Uzun yaşayacağımı bana düşümde bir kuş söyledi, iyi insanların düşü çıkarmış. Eh, hen de iyi insanım, bu düşüm çıkacak diye şakalaşıyorum yakınlarımla.

Kimi insan "Bu iş zor!" der, duraksar. Bu özyaşamı yazıp tamamlamak da zor oldu. Ben zorluğu kabul ederim, ama ondan yılmam. Zorluklar aşmak içindir. Tıpkı sorunların çözmek için olduğu gibi. Bu öyküleri yazmanın bu derece zor olacağını başta bilmiyordum. Zorluğu kavrayınca da çabamı kesmedim. Belki on kez elden geçirerek işte bu duruma getirdim.

Elli yaşıma bastığımda Tübingen'de kararımı vermiş, Stuttgart treninde başlamıştım. Ahmet'in oğlu Atilla'nın içimde uyandırdığı çocuk, o küçük Tahir bana sürekli güç verdi. O Tahir hâlâ içimdedir. Fırsat bulup sık sık elime yapışır, bana can verir. Bu yaşamöyküsünü onun yardımıyla bitirdim.

Şimdi şu Sonsöz'ü yazdığımda 65 yaşımdayım. Duisburg Okullar Müdürlüğü'ne, "65'ten sonra da çalışabilir miyim?" diye sordum. Bir yasa vardı, değiştirmişler, ancak altı ay daha çalışabilirmişim. Hemen kesmekten iyi. 1995 Ocak ayı sonunda öğretmenliği istemeyerek bıraktım. Ama o içimdeki Tahir, "Ne üzülüyorsun? Öğretmenlik bitiyor, ama yazarlık bitmiyor, yaz daha, yaz daha! Yazarlığın emeklisi yoktur!" diyor. Gözüm gördükçe, parmaklarım tuttukça yazacağım; Tahir yardım ediyor.

Ne derler; ah geldi vah gitti, böylece bu iş de bitti. Halkım benim kusurlarımı hoşgörsün. Bu öyküyü onun çocukları okusun. Doğrularıyla yanlışlarıyla bu öyküler okuyanlara güç versin. Yazmasam hiç yanlışım, hatam olmazdı. Halkımın çocukları yazdıklarımdan yararlanırken, yanlışlarımdan da yarar-

lansın. Biz ne deriz: Sonu iyi olsun! Almanlar da, "Bir işin sonu iyiyse o işin hepsi iyidir" diyor. Baştan söyledim, hem güzel, hem iyidir benimki. Onun için güzel yazmaya çabaladım. Dünya daha güzel olsun. Bundan sonra gelecekler, bizlerden daha mutlu olsun! Savaşsız, sömürüsüz, göçmensiz bir dünya dilerim insanlara!

Bahçeler çitsiz
Kilitsiz kapısız bir dünya

Duisburg, 17.4.1994

Kitapta Geçen Bazı Sözcükler



bıcımık: Azıcık.
buluşum: Randevu.
çemrenek: Kol ve paçaları sıvamak.
dayanca: Dayanıklılık, direnç.
doyumevi: Lokanta, restoran.
ekenek: Tarla, mezra.
farımak: Usanmak, bezmek.
işgören: Hademe, hizmetli, yardımcı görevli.
ivdirmek: Çabuklaştırmak.
nalça: Büyük, iri.
pusla: Pusula.
savsamak: İhmal etmek.
savunman: Avukat.
sertelmek: Sertleşmek.
şimden: Şimdiden.
teziktirmek: Gök ettirmek.

© **LİTERATÜR** EKİM 2018